

ԴԻՎԱՆ
ՀԱՅ ՎԻՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ

118

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ

СВОД
АРМЯНСКИХ НАДПИСЕЙ

ВЫПУСК

III

ЕХЕГНАДЗОРСКИЙ
и АЗИЗБЕКОВСКИЙ РАЙОНЫ

СОСТАВИЛ
С. Г. БАРХУДАРЯН

CORPUS INSCRIPTIONUM
ARMENICARUM

L I B E R

III

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1967

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԴԻՎԱՆ
ՀԱՅ ՎԻՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ

Գ Ր Ա Կ

III

ՎԱՅՈՅ ՉՈՐ

ԵՂԵԳՆԱԶՈՐԻ

ԵՎ

ԱԶԻԶԲԵԿՈՎԻ

ՇՐՋԱՆՆԵՐ

Կ Ա Ձ Մ Ե Յ
Ս. Գ. ԲԱՐԽՈՒԴԱՐՅԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1967

Խ մ ր ա գ ր ա կ ա ն կ ո լ և գ ի ա

Ք. Ն. ԱՌԱՐԵԿՅԱՆ, Ս. Գ. ԲԱՐՍԵՂՅԱՆՆԵՐ,
Կ. Գ. ՎԱՅՆՅԱՆՆԵՐ

Պ ր ա կ ի խ մ ր ա գ ի ր՝
Կ. Գ. ՎԱՅՆՅԱՆՆԵՐ

Լուսակազմանոմները տեղեւում և լուսակազմական բոլոր
աշխատանքները կատարել է ԱՐՏԱՆՆԵՐ ՎՊՈՐՅՐԸ

Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Վայոց ձորը պատմական Սյունիք նահանգի մի գավառն էր: Նախախորհրդային շրջանում կոչվում էր Կարապազյազի գավառ. ներկայումս կազմում է եղեգնաձորի և Ազիզբեկովի շրջանները:

Վայոց ձորն իր միջնադարյան հուշարձաններով, հայերեն արձանագրություններով Հայաստանի ամենահարուստ շրջաններից է: Թեև այս գավառը ևս անմասն չի մնացել պատմական Հայաստանն ավերող արշավանքներից, բայց մի շարք պատճառներով համեմատաբար էիշ է ավերվել. դրանցից կարևորները հետևյալներն են. Այս գավառը շոտս կողմից շրջափակված է բարձր լեռնաշղթաներով և դրսի աշխարհի հետ կապված է միայն դժվարանցանկի կիրճերով ու լեռնանցքներով, որոնք անադիկ են դարձնում այդ գավառը: Թ. Վայոց ձորը երբեք չի ունեցել հարուստ կազմներ, որոնք գրավեին արտաքին արշավողների ավազակաբար ախորժակը: Գ. Գավառը հեռու է եղել միջին դարերի բանուկ ճանապարհներից, սրա միջով անցել է միայն Երկրորդական նշանկություն ունեցող կարավանային ճանապարհը: Գ. XIII—XIV դարերում այս գավառին տիրել են Օրբելյան և Պռոշյան իշխանական տոհմերը, որոնք կարողացել են լեզու գտնել քուրդ-քարաբական նվաճողների հետ և զերծ պանել իրենց տիրույթներն ավերածություններից: Ե. Գավառի կարևոր հուշարձանները կանգնեցված են բնակավայրերից դուրս՝ բարձր լեռների և խոր ձորերի մեջ, որով պաշտպանվել են քե՛ր արշավողներից և քե շրջապակի բնակչության ֆանդարառ ձեռքերից: Զ. Վայոց ձորը շատ հարուստ է ինչպես շինակարի, այնպես էլ կրակարի լավագույն տեսակներով, որոնք ազդանդավոր հարստացվածներին և ֆանդակազորներին հնարավորություն են տվել կերտելու սրբատաշ, ամրապինդ և մեծարվեստ հուշարձաններ, որոնց պատերը շատ հարմար են եղել արձանագրություններ գրելու համար և զբավածներն էլ ֆարի լավ հատկության շնորհիվ շեն են քարելվել խիստ հոգմահարության:

Մեծարժեք հուշարձանների կառուցումը և վիմագիր արձանագրությունների ֆառակն ու որակը վկայում են երկրի խաղաղ վիճակի և տնտեսական ու մշակութային կյանքի համեմատաբար բարձր աստիճանի մասին: Վայոց ձորի հուշարձանները և վիմագիր արձանագրությունները կարելի է բաժանել երկու հիմնական ժամանակաշրջանի. առաջինը Բագրատունյաց անկախության ժամանակաշրջանն է: Այս շրջանում Սյունիքի իշխանական նստոցը տեղափոխվել էր Վայոց ձորի եղեգիս ավանը. իշխանները խնամիական կապեր էին հաստատել Բագրատունիների հետ: Հիշյալ ժամանակաշրջանում Վայոց ձորում կառուցվել են շատ մեծարժեք հուշարձաններ, որոնցից կանգուն և նշանավորներն են Գեղեվանքը, Յազուցֆարի վանական խումբը, Խոտակերայ

(ս. նշան) վանք և ուրիշներ. որոնց պատերին պահպանվել են այս զավառի հնագույն և բազմաթիվ արձանագրությունները:

Վայոց ձորի երկրորդ և ծաղկուն շրջանը XIII—XIV դարերն են: XIII դարի առաջին տասնամյակում այս զավառն ագառագրվում է օտարներից և վրաց քաղաքի Լաշախի ու արքայական Զախարյանի կողմից արվում կաթարա Օրբելյանին և Պառ խաղրակչանին որպես ժառանգական կալվածք՝ ի տրիսուր վերջիններին սագմական օժանդակությամբ: Օրբելյաններն ստանում են Արփա գետի ստորին հոսանքի երկու ափերի ձորանովիտները, իսկ Պառչանները՝ գետի վերին հոսանքի ձորանովիտները: Երկու նորակազմ տիրույթները բաժանվում են Արփա գետի ամենամեծ վտակ Եղեգիսով: Պառչանների նստոց է դառնում Մեկդունև ավանը (ճախկին Բաշխանդ, ներկա՝ Վերնաշեն), իսկ Օրբելյանները իրենց նստոցը հաստատում են նրև իշխանական վայրում՝ Եղեգիս ավանում, զուգահեռաբար նաև Արփա գյուղում (ներկա Արևելին):

Երկու իշխանական տների առաջին ներկայացուցիչները ոչ միայն իրենց ժամանակի նշանավոր զորավարներից էին, այլև նկուն Բաղամզեաներ, զիտուրյան ու արվեստի հովանավորներ: Պառչանների իշխանության մեջ հիմնվեց և ծաղկեց միջնադարի ամենաշնչանավոր ուսումնական կենտրոնը՝ Կլանոբի, կամ Սարբեց վանքի համալսարանը, որ Հայաստանի բոլոր ծայրերից, նույնիսկ Կիլիկիայից, ուսանելու էին գալիս ուսումնաձայնակ երիտասարդներ: Սյս զավառում Օրբելյանների հոգևոր կենտրոն՝ Տաբեից բացի գործում էին Կորավանքի և այլ վայրերի դպրոցները, ինչպես նաև Հերմոնի նշանավոր դպրոցը:

Մշակութային և շինարարական գործին մեծ շարժում նպաստեց նաև այն, որ Սյունիքի հոգևոր իշխանության գլուխ կանգնեց պատմագիր Սա. Օրբելյանը՝ մեկն իր ժամանակի ամենազարգացած մտղիկացից: Նա լինելով ժամանակին մեծ դեր խաղացող և հեղինակավոր Օրբելյան Տարսայինի զավակը, ոչ միայն Սյունիքի և Վայոց ձոր զավառի, այլև հայկական Բաղամզեան-մշակութային կյանքին ուղղություն տվողներից մեկն էր: Օրբելյանը Սյունիքի պատակավոր եպիսկոպոսությունը միացնելուց հետո՝ Եպիսկոպոսական կենտրոնը Տաբեից տեղափոխեց Կորավանք, հորից ժառանգություն ստացած կալվածները նվիրեց վանքերին ու եկեղեցիներին: Նա նպաստեց վնասված բազմաթիվ հուշարձանների վերանորոգման և նորերի կառուցման գործին:

Վայոց ձորի իշխանական երկու տիրույթների մեջ նախկին հուշարձաններին կից կառուցվել են նորավանքի բազմազան խումբն ամբողջապես, Արփա գյուղի հուշարձանն ու կամուրջը, Եղեգիս ավանի բազմապիսի հուշարձանները, Հերմոնի վանք-դպրոցը, Սպիտակավոր աստվածածին կամ Բոլորբերդի վանքը, Բանանատի, Հերմոնի վանքերը, Մարտիրոս գյուղի վրձավոր եկեղեցիները և շատ ուրիշներ:

Հարստարայեռական խոշոր կառույցներից բացի Վայոց ձորում մեծ Բանակուրյանը մանր հուշարձաններ են պահպանվել այդ դարերից: Դրանք բազմաթիվ ու բազմապիսի այն սմանչելի խաչքարերն են, որոնք գաղափարում են վանքերի ու եկեղեցիների բակն ու շրջապատը, ինչպես և բանուկ նաճապարհների կարևոր հատվածները, գյուղերի ու ավանների հապարհաններն ու փողոցները: Հիշատակելի են այդ առթիվ Եղեգիս ավանի փողոցներում կանգնեցված և մինչև օրս պահպանված որմնափակ խաչքարերը, որոնք գաղափարված են նարտարայեռական սմանչելի Բանակներով: Դրանցից հիշատակարյան են արժանի Կորավանքի բազմաթիվ խաչքարերը՝ մեծատաղանդ Մամիկ վարդապետի ձեռագործները (դրանցից մեկը տեղափոխվեց Էջմիածին, 1965 թ.): Մարտիրոս գյուղի կենտրոնում՝ աղբյուրի զլխին կանգնած Լեւի մետրանոց խաչքարը, որը կանգնեցված է գյուղի հիմնադրման և աղբյուրի շինության հի-

շատակին՝ Բանակված է Շնորհավոր վարպետ Բարգոթի տաղանդավոր ձեռքով և շատ ուրիշներ:

Շինարարական այս եռանդուն աշխատանքների պատկերն արտացոլված է արձանագրությունների մեջ: Ժամանակի յուրաքանչյուր նշանավոր դեպք, լինի այն հուշարձանի կառուցում, թե Բաղամզեան ու մշակութային հիշարժան փաստ՝ յարձանագրական իրենց փաստագրերն ունեն: Նրև զրան անկախենեք խաղաղ կյանքի պայմաններում տնտեսական աշխույժ կյանք, որի ընթացում շատ անհատներ մասնակցում էին շինարարական և մշակութային այդ նախանձնություններին և այն հիանալի տվուրյաներ, որ այդ բոլորի մասին հուշարձանների պատերին, որպես պատի բերքերի, գրվում էին արձանագրություններ, ապա հատկանալի կղանա մեր պրակում ամփոփված XIII—XIV դարերին վերաբերող արձանագրությունների մեծ Բանակությունը:

Վայոց ձոր այցելած տեղագիր հեղինակներ շատ են Եղև և բավական շատ արձանագրություններ հրատարակվել են նախկինում, սակայն, ներկա պրակում ամփոփված արձանագրությունների մեջ մտցված են շատ կարևոր նշումներ և ուղղումներ: Արձանագրությունների մոտավորապես կեսը հրատարակվում է առաջին անգամ:

Արձանագրությունները դասավորել ենք աշխարհագրական սկզբունքով, նախ համաձայն Արփա գետի հովտի, նրա աջ ու ձախ ափերին եղած գյուղերի և հուշարձանների, ապա՝ նույն գետի աջափնյա ձորանովիտների (հյուսիսային Վայոց ձոր) և ձախափնյա ձորանովիտների (հարավային Վայոց ձոր):

Իրիվանի այս պրակը կազմել ենք նախորդ պրակի հետևողությամբ, նկատի ունենալով սակայն նախորդի մասին եղած օգտակար դիտողությունները. հատկապես ընդարձակել ենք ձառնարկությունների բաժինը:

Ներկա պրակում ամփոփված են 813 արձանագրություն, որոնցից 328-ը հրատարակվում են առաջին անգամ:

Ա. Բ.

Հ Ա Մ Ա Ռ Ո Տ Ա Պ Գ Ր ՈՒ Թ Յ ՈՒՆՆԵՐ

1. Չալալեանց—Սարգիս արևելախորաս, ճանապարհորդութիւն ի Մէծն Հայաստան, մասն Բ, Տփլիս, 1858:
2. Ալիշան—Ղևոնդ Մ., Սիտական, Վենետիկ, 1893:
3. Փաշրեւոնի—(Բժ. Փարբիկ Յովհաննէան), ճանապարհորդական նկատողութիւնք. «Փորձ», 1877—1879, «Արարատ», 1888—1891 թթ.:
4. Լալանե—Երվանդ, «Ազգագրական հանդէս», XXVI գիրք, Թիֆլիս, 1905 թ.:
5. МАК—Материалы по археологии Кавказа, вып. XII, М., 1916.

ՊԱՅՄԱՆՈՒԿԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐ

- Գծիկով նշանակված են բնագրի մեջ (զմագրութեան) համապատասխան թվով շարքված տառերը:
- ... Կետերով նշանակված են բնագրի մեջ (զմագրութեան) շարքված տառերն անկախ թվից:
- [] Փակագծով նշանակված են շարքված տառերի վերականգնումները (վերծանութեան մեջ):
- [] Փակագծով նշանակված են բնագրի մեջ գրչի բաց թողած կամ տառնց պատճի (աղման նշան) եղած սրտմեները (վերծանութեան մեջ):
- [] Փակագծով նշանակված են բնագրի մեջ եղած ավելորդ տառերը (վերծանութեան մեջ):
- [] Գծով նշանակված են տողերի սահմանները (վերծանութեան մեջ):

1. ԳՆԳԻՆՎԱՆԻ ԵՎ ԳՆԳԻՆՎԱԶ ԳՅՈՒՎ.

Վալուց ձորի այս հին և ճարտարապետական տեսակետից արժեքավոր վանքը գտնվում է Գնգիվազ գյուղից հարավ, անդեղախոր ձորի մեջ, Արբուս գետի ձախ ափին:

Վանքի հիմնադրման և նրա հետ կապված մանրամասնություններն ընդարձակորեն չարագրել է Ստ. Օրբելլանը, քաղելով ըստ իր տվյալների բուն իսկ վանքի արձանագրություններից և գրությունների (իերեւս նաև արխիվային նյութերից):

Համահամեմատելով այստեղի հուշարձաններին, վանքը շինել է ունի Արծրունի Գեորգիի գյուղացու և սրանուց Սմբատ իշխանի կին՝ Խիկին Սոփիան: Վաճառի շինությունն ավարտվել է 936 թվականին: Շինությունն ժամանակ առաջնորդ է նշանակված եղել Սարգիս քահանան և շինարարությունը ընդհանուր դեկավար՝ գործակալ—նկարիչ Եղիշա քահանան:

Վանքի շինությունն ավարտելուց հետո հավաքել են մերձակա վայրերում ապրող ճգնավորներին, որոնցից ամենահասակավորն առանձին կազմել է Ստեփան Գնդունին: Նախ ժամանակ արխիվ Սոփիան հիմնել է տալիս Գնգիվազ գյուղը և Առջար գյուղի հետ նախկինում վանքին: Այս երկու գյուղերից ստացվող եկամուտներով պետք է ապրեին Գնգիվանքի վանահանները:

Իր այս գործունեության հաջեթույթման համար՝ արխիվ Սոփիան վանքի կենդանու պատին գրել է տալիս մի գեղեցիկ արձանագրություն, որի միայն լեկտրոններն են հասել մեզ: 999 թ. վանահայր Քրիստափորը կենդանու արևմտաքրած կատուցում է դավիթ, իսկ 1008 թ. ստաշնորդ Սարգիս երկրորդը վանքի և գյուղի հողերի ստորման նստատեղով Ջրնարած գետից (Բազար-չալ, Ռրոտանի վերին հոսանք) մեծ առու է հանում: Սա մի զգալի բան է իր ժամանակին նշանավոր կատուցում էր. նրա երկարությունը 24 կիլոմետր է եղել. ճկյւրքել, անցել է Վալուց ձորի և Սիսիանի ջրբաժան՝ Կոնգար Ալանգչազի՝ լեռնաշղթան և հասել Գնգիվազի դաշտերը:

Շինարարական այս նշանավոր գործի մասին վանքի կենդանու պատին գրվել է արձանագրություն, զմեթախարար միայն ներկայ՝ «սևապեղով», սրից այժմ ոչ մի հետք չի մնացել. բարբառախարար Ստ. Օրբելլանն այն սպառազորմել է իր «Փաստություն» մեջ և բովանդակությունը չարագրել:

Հետագա նորոգումների, ինչպես նաև վանքի պատմության համար իրեն ապրում մնում են միայն արձանագրությունները, որոնք կցկտուր անդեկություններ են հարջրում ալջ մասին:

Բազմաթիվ նորոգումներից և կարխատաններից հետո, ներկայումս լրիվ կանգուն է միայն գլխավոր կենդանին, թեև շատ անկախ: Գալթի ծածկը և պատերի մեծ մասը փլված են: Ընդարձակ բակը երբեմն շրջափակված է եղել բարձր պարիսպով, որի մեծ մասը նույնպես փլված է: Բակի դանաչան մասերում գոյություն ունեցող անտեսական շինքերից կանգուն է մնացել միայն կենդանու հարավում գտնվողը, որի պատերի մեջ նորոգումների ժամանակ սպառված կան արձանագրված լուսքարեր:

Գնդկվանքի և Գնդկվայ գյուղի արձանագրությունների այս մտղովմտի մեջ ամփոփված են տեղում գոյություն ունեցող 30 ամբողջական կամ կիսատ արձանագրություններ, որոնցից ութը (1—8) վերաբերում են Հիմնադրման ժամանակին, իսկ մնացածները՝ XIII և ավելի ուշ դարերի:

Նկատելի արձանագրություններից երկուսի մասին Գ. Ալիշանը այն կարծիքն է հայտնել, որ նրանք սկզբնական բնագրեր չեն, այլ հետագայի արտագրություններ՝ (զրանք մեր ժողովածուի N 2 և 5-ն են):

Նախ N 2-ի մասին, բանաստեղծական ու պատկերային այդ նախադասությունը Սա. Օրբելյանի արտագրած բնագրում կազմում է շինարարական արձանագրության մի մասը, նրա վերջարանը, այս իսկ պատճառով էլ նրա մասին եղած կատարյալ կորելի է ընդհանրացնել շինարարական արձանագրության մասեր կազմող բոլոր բեկորների վրա (1, 2, 3): Ալիշանը չի հայտնում իր կատարածին հիմք ծառայող պատճառը, բայց իրար որ կորելի է մի քանի կտակած հարազատ երեսփներ ներառել զրանց նախնական բնագրի մասեր լինելու վերաբերյալ: Արձանագրության այլ երեք բեկորներից բարձրանչյուրը գրված է երեսպատման մի քարի վրա, կարճ, բայց ամբողջական տղերով: Մինևույն արձանագրության մասեր լինելու գեղարվեստ նրանք պետք է իրար սակ դասավորված լինեին, սակայն քարերի չափերը և ստղերի երկարությունները տարբեր են: Տասերի ոճն էլ թևն ընդհանուր է, բայց տարբեր են իրենց զրչաթվամբ, մի գեղարվեստ ցածր, լայն ու փոփոխ են (1), մյուս գեղարվեստ բարձր ու հավաք (2), բեկորներից երկուսն այժմ աղյուցված են դատի մեջ, բայց իրարից հեռու տեղեկում: 3-ը բնկած է պատի սակ, նրա վրայի արձանագրությունը կրկնությունն է 2-ի բանաստեղծական նախադասության: Օրբելյանի բնագրում արձանագրությունն ավարտվում է այդ նախադասությամբ, բայց այս բեկորի վրա կա ինչ-որ անորոշ շարունակություն:

Բոլոր այս տարբերությունները վկայում են այն մասին, որ այս երեք բեկորներն իրենց բովանդակությամբ թևն մտել են Սա. Օրբելյանի արտագրած շինարարական մեծ արձանագրության մեջ, բայց տեղադրական և զրչաթվյան համապատասխան չունեն, հետևորդ նա լինումատ, բայց տարբեր արձանագրությունների մասեր են:

Գ. Ալիշանը նախ կատարածն է հայտնել նաև մեր 4-ի նկատմամբ, բայց այս գեղարվեստ արձանագրությունը: Չհավաստելով իր անմիջական ազդուր Քաջերանուն, արձանագրության միջև չնդել է մի ամբողջ նախադասություն—1, 2: ԿԱՐԳ-ԵՍ ԱՆԱՋ ԱՐԱՐՆ-համարելով այն անխմատ և հին բնագրեր ի նոր արտագրողի սխալ:

Իրականում այդ նախադասությունը կա արձանագրության մեջ և միայն կորելի է գործնական, որ բազմանուն Ալիշանը իմաստ չի գտնում նրա մեջ: Այստեղ խոսքը վերաբերում է հոգևորականության «կարգին» կամ «տախճանին», «գլխին», բախական է նշել միայն Սա. Օրբելյանի Պատմության մեջ գրված մի հատակի գլխին այդ մասին—«Ղան ինն պատյց եկեղեցույ թէ որք են և որպէս վարին», ըստ որի հոգևորականությունը բաժանված է ինը գլխերի, որի վիցերորդ գլուխը՝ «Ստրկուարանք որք են սպասուորք, և լայլ լեզու գիւտնք կալին» (Գլ.Բ.Է, էջ 110):

Այս խնդրի պարզաբանումը կարևոր է և ուրախանալ կորելի է, որ մեր բազմաթիվ անանուն նկարիչներից գոնև մեկի՝ Եղիշալի մասին, այս մանրամասնությունը հայտնի է գտնում: Սա. Օրբելյանն Եղիշալին մկրտել է «քահանայ», բայց ինքը նկարիչն իր մասին հայտնում է, որ տաճարի նկարազարդումը կատարել է ստրկալայց լինելուց առաջ: Ստրկալայցին նախորդող կարգը, ըստ նույն պատմիչի է՝ «զպիրք որք են կէս ստրկաւաղանք» (Ի.Է, III): Այս մանրամասնությունն ճշտումը ցայց է առկա մի կողմից, մեր ստղանդավոր նկարչի բացառիկ բնածին տաղանդը, զպիր աստիճան ունենում է եկեղեցական գործիչը շատ երկուստաղ, գրեթե պատանի հասակում: Մյուս կողմից պարզվում է, որ վանքի շինությունը, որն ավարտված է 936 թ., շատ վաղուց էր սկսված, քանի որ Եղիշան գեղես 931 թ. արդեն ավարտել էր տաճարի նկարազարդումը:

Նախապես նշել ենք, որ վանքի շինությունը մասնակալկից են մեր 1—8 արձանա-

գրությունները: Դրանցից երկուսը՝ 6, 8, գտնվում են խաչքարերի վրա, առաջինը աղյուցված պատի մեջ, իսկ երկրորդը աղյուց կանգնած խաչքարի վրա, իսկ N 6-ը հիշատակարարություն է Սարգիս աստուծուրի: Հայտնի է, որ վանքում եղել են երկու Սարգիս աստուծուրներ, մեկը՝ կազմված շինարարական ընթացքում և մյուսը՝ XI դարի սկզբին, հայտնի ջրանցք կառուցողը: Այս հիշատակարարությունը Սարգիս Ա-ին ենք վերագրում, իսկ երկրորդի նախնական տեղն անհայտ է, ընկած է այժմ եկեղեցու հարավային պատի տակ, հայր Սուրբանի անվան հիշատակարարում: Կտակած չկա, որ դա Սուրբան Գնդունին է, ծերանի ճգնաժամը, որի հիշատակությունը կրկնվում է մի անգամ ևս, պատի երեսից ընկած մի քարի վրա (7):

Մենք արձանագրությունների այս խումբը (8 հատ) ժամանակակից ենք համարում, վանքի շինությունը: Բախական է մի ակնարկ նետել զրանց բնագրերի մեր գծագրության ներքին և լուսանկարների վրա, որպեսզի ակնառու դառնա ոչ միայն զրչաթվյան, այլև զրոջ զրչի նույնությունը:

Բարեկարգաբար զրանք բոլորն էլ գրված են սուսնց կազմապարի (արաֆուրսի) և իրարից տարբերվում են միայն տատերի չափերով և գտառարությունը: Առանձնապես նշելի է Կ տատի բնորոշ զրչաթվուհը, որ երկու ուղղանկյանց գծերն իրար միացնող հարկանական մեկ գծիկի փոխարեն, որը սովորական է, երկուսն էլ գործածված և մեջը բաց տարածություն է թողնված:

Այս բոլորը նկատի ունենալով, ամբողջ խումբը համարում ենք գրված միասնական վանքի շինություն և ավարտման ընթացքում: Եթե ենթադրենք անգամ, որ վանքն ավերակույց հետո նրա հետագա նորոգողները կարող էին վանքի հիմնադիր և հովանավորող ախին Սուրբանի արձանագրությունը ի նորս վերադասել և պատի մեջ գնել, ապա անհավասար է միանգամայն, որ այդ մարտիկ նույն փոփոխանությունը հանդես բերեին համեուս զպիր Եղիշալի կամ առաջին վանահայր Սարգիս և Սուրբան ճգնաժամների հիշատակի վերաբերյալ, և նախիրակ խաչքարերն էլ վերականգնեին:

Նշենք մի կորևոր հանգամանք ևս, պատմազիր Սա. Օրբելյանը տեսել է այդ արձանագրությունը (շինարարական) ամբողջական վիճակում, քանի որ նրա արտագրած բնագրի միջին մասն այժմ ընդհանրապես գոյություն չունի տեղում, ուրեմն, ավերմանքը և որոշ արձանագրությունների հետագա վերականգնումը կարող էին տեղի ունենալ միայն XIV դարում, արձանագրությունների այս խմբի զրչաթվյան ոճը ոչ մի կապ չունի XIII—XIV դարերի զրչաթվյան հետ, որոնց նմաններն, ի զկայ, հենց Գնդկվանքում էլ կան: Ենթադրել, որ արտագրությունն ժամանակ փոփոխություն հետ պահպանվել է նաև զրչաթվյան ոճը՝ միանգամայն անկարելի է:

Այն հանգամանքը, որ այդ խմբի արձանագրությունների բեկորներն իրենց բովանդակությամբ համընկնում են շինարարական մեծ արձանագրությանը, բայց տեղադրական և զրչադրական չափերով ոչ, և զրանցից երկուսը նախնակ կրկնություն են (2, 3), ապացույց է միայն այն բանի, որ հենց սկզբնապես զրվել է նախնական մեկից ավելի արձանագրություններ: Կարծում ենք, որ շինարարական մեծ արձանագրությունը դասվելիս է եղել եկեղեցու հարավային պատի վերին մասում, արտաքուստ, որ այժմ էլ մի քարի վրա մնացել են ԲՇԽԱՆԻ Ս... գրերը՝ գրված արձանագրությունների հին խմբի զրչաթվում, բայց կրկնակի խոշոր գրերով: Այսպիսով, կարծում ենք, որ տեղում պահպանված մի քանի բեկորներից, որ նույն խմբում են, բայց գրված տարբեր չափերի գրերով, նույն բովանդակությունն ունեցող տարբեր արձանագրությունների մասեր են՝ գրված շինություն ժամանակ:

Գնդկվանքից և Գնդկվայ գյուղից այս ժողովածուի մեջ ամփոփված են 30 արձանագրություն, որոնցից 12-ը հրատարակվում են առաջին անգամ:

¹ Սիրական, էջ 105-ի և 106-ի ծանոթություններ:

1. ԳՆԴԵՎԱՆՔԻ արևմտյան սրտի հարավային անկյունում, Երեսպաման մի քարի վրա, արտաքուստ, շինարարական արձանագրության սկզբի մասը, 5 տող.

ՃԵՍՍՈՔԻՄԲԵՆՁՏԻ
ԿԵԴԵՐԱԿԻՆ Կ ԴՈՒՍ
ՈՒԿԻՆՍՄԳԱՄԱՐԴԻ
ԱՇՈՐԻՍԻՆԵՑԻՇԻԱՆ
ԻՆԻՆԵՑԻՉԵԿԵՆՑԻՍ

ԵՍ ՍՈՓԻ ՍԻՆԵՍՑ ՏԻՎԻՆ, ԳԵՐԱՆԿԻՆ [Կ]
ԳՈՒՍՏՐ, ԿԻՆ ՍՄԳԱՍԱ, ՈՐԳԻ ԱՇՈՐՏԻ ՍԻՆԵՑ
ԻՇԽԱՆԻ, ՇԻՆԵՑԻ ԶԵԿԵՎԱՅԻՍ...

Մանր. ՍԻՆԵՑ և ՍԻՆԵՑ բառերը հախադասված են շանտիում են ՍԻՆԵՑԱՑ, չենք ստղծում և լրացնում, որովհետև Սյունյաց նահանգի արձանագրությունների

մեջ նման գրություն հանդիպում է այլ վայրերում ևս, կարծում ենք, որ դա ժողովրդական արատանություն է:

Հրատ. Քաջբերանի, Փորձ, 1877/78 IV, 355; Այվչան, 105;
Լալական, Ազգ. Հանդ. XXVI, 13; MAK, 150;

Լուսակն. 1:

ՄԱՄԱՆԻ
ԷՐԱՆԱԿԵՆ
ԴԻՐՍՈՒԻՍ
ԻՆԵԱՅՏԻԿԻ

2. ԳՆԴԵՎԱՆՔԻ արևմտյան սրտի կենտրոնական մասի Երեսպաման մի քարի վրա, արտաքուստ, շինարարական արձանագրության վերջին մասը, 4 տող.

ՄԱՍԱՆԻ ԼՐ ԱՆԱԿՆ ԵՎԻՐ ՍՈՓԻ ՍԻՆԵՍՑ ՏԻՎԻՆ...

Հրատ. Քաջբերանի, Փորձ, 1877/78 IV, 355; Այվչան, 106;
Լալական, Ազգ. Հանդ. XXVI, 13; MAK, 151;

Լուսակն. 2:

ԱՆԱԿՆ
ԱԿՆԵԴԻ
ԻՆԱՅՏԻ
ԷԻՈՐԵ
3

3. ԳՆԴԵՎԱՆՔԻ հարավային սրտի տակ ընկած Երեսպաման ջարդաված մի քարի վրա՝ շինարարական արձանագրության վերջին մասի մնացորդներով, 4 տող.

....ԱՆԱԿՆ |ԱԿՆ ԵՎԻՐ | ՍՈՓԻ ՍԻՆԵՍՑ
ՏԻՎԻՆ | ԱՌՈՐԵ.....

Լուսակն. 3:

4. ԳՆԴԵՎԱՆՔԻ արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, Երևադաման մի քարի վրա, արտաքուստ, շինարարական արձանագրություն բեկոր, 1 սոյ.

ԻՆՍՏԻՍ

ԻՇԽԱՆԻ ՍԻՒՆԵՍՅԱՆ

Մանր. Այս բեկորը № 1 արձանագրությունը կից է հյուսիսային՝ վերին կողմից, բայց զբաժան է ավելի մեծ աստիճանով, քան նա չէ գրառվածը:

Լուսանկ. 4:

Շինարարական արձանագրության մասեր և բեկորներ կազմող այս չորս արձանագրությունները թեև ընդհանուր բովանդակությամբ համընկնում են Սա. Օրբելյանի արտադրած բնագրին, բայց ինչպես քարերի, նույնպես և գրերի չափերը և մասնավորապես արձանագրության վերջին մասի բովանդակությունը մասնապես են անում նույն բովանդակությամբ Երկու ասանձին արձանագրությունների զգալի մասերում անհերքաժանությամբ:

Բեկորների իմաստը լրիվ գործնելու համար մեջ ենք բերում Սա. Օրբելյանի գրած բնագիրը.

«Ես Ստիվա արևմտի կին Սմրտալ առտաժանաց՝ անտան Սիւնեաց, և զուսար Գրիգոր Բերենի, շինեցի զկեղեկցիս ի իշտանի հարցի իմոյ և լարեշատութիւն իշխանաց իշխանին Սմրտալ և որդեկաց մերոց, և զարդարեցի զսա մեծածախ սպախաք. ևս ետա զերկու գիւղս ի մասնագրութիւն սմա, զոր մի ոք իշխեացէ խախակ կամ հանել ի սորբ կեկեղեցուս, ապա թէ ոչ՝ անլուծանելի նզովիւք անիծակ լիցին լկատածոյ և լատաժանագրամար սրբոցս. մասանի էր անտան Վալոց ձոր, շինեցի զսա և կգի անի ի վերայը»:

Սա. Օրբելյան, Պատմութիւն, 261—262, Քիւրթա, 1910.

ՅՅԹԿԻՍԵՍԵ
 ՀԻՇԱԲԻՅ: ԿԱ
 ԲԿ ԵՍԱՌԱ
 ՂԱՐԱՐԻԱՌ
 ԱՔՆՈՂՈՒ
 ԹԵԱՄԲԱՎՐ
 ԳՆԱԲԱՏԱՆ
 ԱԽՈԿԱՐԴԱ
 ՔՄՈՂՈՐԸ
 ԷԱՍԱՅԵԷ

5. ԳՆԴԵՎԱՆՔԻ հարավային պատի արևմտյան անկյունում, Երևադաման մի քարի վրա, արտաքուստ, 10 սոյ.

ՅԶ: (931) Թ՛ ՈՒՍԿԱՆԻՍ ԵՍ ԵՂԻՇԱ Ի: Չ: ԿԱՐԳԵՍ
 ԱՌԱՋ ԱՐԱՐԻ, ԱՌԱՋՆՈՐԿՈՒԹԵԱՄԲ ԵՍԱՐԳԻՍ
 ԿԱՆԱՆԱՆ, ՈՐ ԿԱՐԿԱՐ ՏՐ. ՈՂՈՐԸ: ԱՍԱՅԷԷ.

Մանր. Սա. Օրբելյանը հազարգում է, որ Եղիշան կեղեցու շինությունը վերակացու և նկարիչ է նշանակված կղելու աստի և պետք է այս Եղիշային համարել մինչև այժմ էլ կեկեղեցու մասամբ մնացած սրբանկարների հեղինակը:

Հրատ. Քաղերեսի, Փորձ, 1877/78, IV, 355, Այլշան, 106, Լուսան, Ազգ. Հանգ. XXXVI, 13, MAK, 149, Լուսանկ. 5:

6. ԳՆԴԵՎԱՆՔԻ արևմտյան պատի կենտրոնական մասի վերևում, խաչերի աստիկին, Երևադաման մի քարի վրա, արտաքուստ, 4 սոյ.

ԽԱՉՍԱՐ
 ԳԻՍԱՌԱՋ
 ՆՈՂԻԿԵ
 ՀԵՅՈՅԵ

ԽԱՉՍ ԱՍԱՐԿԻՍ ԱՌԱՋՆՈՐԿԻ ԵՎԵՂԵՑՈՅԱՆ Է:
 Մանր. Համարում ենք վանքի աստիկին վանահայր Սարգսի հիշատակագրության, ժամանակակից վանքի շինարարությանը 936 թ.:

Հրատ. Քաղերեսի, Փորձ, 1877/78, 355, Այլշան, Սրական, 106, Լուսան, Ազգ. Հանգ. XXXVI, 14, MAK, 151, Լուսանկ. 6:

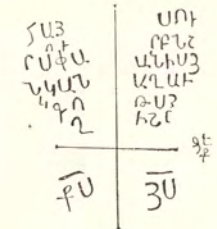
7. ԳՆԴԵՎԱՆՔԻ հարավային պատի աստի ընկած Երևադաման մի հին քարի վրա, 4 սոյ.

ԿԱՍԱՍՈՒՐԱԾ
 ԱՅԻՆ ՆՇԱՆԻ
 ԱՅԻՇԵԼՁՏԱՅԻՍ
 ՈՒՓԱՆՉԻԳՆԵ

ԱՍՏԱՆՈՒՐ ԱՌԱՅԻՆ ՆՇԱՆԻՍ ՅԵՆԵՂ, ՉԶԱՅՐ ԱՌՈՒՓԱՆ ՉԻ ԳՏԻՑ

Մանր. Շարունակությունը պետք է լիներ այլ քարի վրա, որը չի հարմարվել: Սուփանը վանքի շինությունից սառը ձորում սպրոց ճեղքվածից ավազապղն էր, որնք հետ խմբվեցին վանքում, հետագայում արձանագրությունը ժամանակակից է շինությունը—936 թ: Լուսանկ. 7:

8. ԳՆԴԵՎԱՆՔԻ հարավային պատի աստի ընկած հին խաչքարի բեկոր, խաչի թևերի շարքը և ասիլը.

ՀԱՅՐ ՍՈՒՓԱՆ ԿԱՆԳԼՆՈՂԱՐ ՍՈՒՐԵ ՆՇԱՆԻՍ
 ՅԱՂԱԿԻՍ ՅԻՇԵՅԷԷԷԷ. ԲՄ. ՅՍ.:
 ՇԿԵՆՅԱՆ

Մանր. խաչքարի ստորին մասն այժմ կտրված և կորած է. այնտեղ գտնվող վերջին սոցից մնացել են շինեցալ բառի միջին չորս տառերը. սակայն նախկին հրատարակչների մոտ այն լրիվ է և տնի հետևյալ բովանդակությունը. ԵՆԺՁ (=967) քուին շինեցալ սրանս: Կարծում ենք, որ սխալ է արտագրված. նախ՝ որովհետև Գեղեկանքում սրան գրվածքն չունի. սրան բառը գրվածքն հասկանալի չի կարելի, որովհետև վերջինս կատարվել է ավելի ուշ՝ 999 թ. (Օրբելյան, 262). Սուփանը նախորդ արձանագրության մեջ հիշատակվածն է, Գեղեկանի կոչված, որ շատ ձևը պետի լինելու հանդիս վանքի շինության ժամանակ և հաղթվ թե շինությունից պետս 31 ստորի անց կենդանի մնար: Արձանագրության թիվը, այս պատճառներով, կարող էր լինել միայն: ՅԶԶ=937, վանքի ավարտումից միայն մի տարի անց և, հավանաբար, այդ ժամանակ գավթի տեղում շինվել է սրան, որը և 999 թ. վերակառուցվել և զարմվել է գավթի:

Հրատ. Քաղերեսի, Փորձ, 1877/78, IV, 357, Այլշան, 106, Լուսան, Ազգ. Հանգ. XXXVI, 13, Լուսանկ. 8:

9. ԳՆԴԵՎԱՆՔԻ հարավային մասի բարավորի վրա չչարունակված արձանագրություն մաս.

Թ:Չ

Թ:Չ:
 Հրատ. Քաղերեսի, Փորձ, 1877/78, IV, 355, Լուսանկ. 9:

10. ԳՆԴԵՎԱՆԻՔԻ արեւտյան խաչքիւի հարախոյն պատին, ներքուստ, 9 սալ.

ԿԱՍԵՆԱՅԵՍԳՐԻԳԻ
 ԷՍՆՈՐՈԳԵ ՅԻ ՉՄՎԿԱ
 ՔԱՓՐԿՈՒՄԻՏՈՂՈՒՍՈՒ
 ՈՒՔԵԼԵԻԱՅԻՄԵՆԲՍՍ
 ԱՏՅԱԵ ՅԻՆԻՁԻԴԱՐ
 ԱՍԳԵՇՄՎԱՍԱԻԶՔՆ
 ԱՏՆԻՅԱՅԻԱՓԱՈՂ
 ԲՆԴԱՍԵՒՄԵ ԶԾԸԳՐ
 ԳՐԻԶՅԵ

ԿԱՍԵՆԱՅԵՍ ԵՍ ԳՐԻԳՈՐԻՍ ՆՈՐՈՂՅՈՒ
 ՉՄԵ. ՎԿԱՅԻՔՈՒ ՓՐԿՈՒՓԵ. ՀՈՂՈ ԻՍՈ.
 ԱՐՈՒՔԱՆ ԵՒ ԱՅԻ ՄԻՒՐՈՒՆՔՈՒ ՍՈՒՄՍՈ.
 ՆԵՑԻՆ ԻՆՁ : Բ : ՊՍՏԱՐԳԱՅԻ ՍՈՒՄՍ : Ե :
 ՇԱՐԹԻՆ. ԿՈՍՏԱՆԳՆՈՒՍՈՒՍՈՒՍՈՒՍՈՒ
 ԽՈՒՓՈՒՆՈՒՄԵՆ ԿՈՍՏԱՆ Ի ՏԵ : ՉՄԵ : (1309).
 ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԳՐԻՉ ՅԻՆԵՆՅԻՔ :

Հրատ. Զաւարեանց, Բ. 147: Ալիշան, 106:
 Լալանան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 13-14:

11. ԳՆԴԵՎԱՆԻՔԻ գալթի հյուսիսային պատին կից մուտքի վրա, ներքուստ, 11 սալ.

ԱԵՎԱՆԲՆԱՅԵ
 ՍԵՂՈՒՄՈՒՄԻՍ
 ՈՒՔԵԼԵՆԻՍ
 ՆԵՄԵՆՆԻՍ
 ԻՅԻՄՈՒՄԻՍ
 ՍԵՂՈՒՄՈՒՄԻՍ
 ԱՍԳԵՇՄՎԱՍԱ
 ԱՍԳԵՇՄՎԱՍԱ
 ՆԱՈՂՅՆՅԱՍԱ

ԱՆՎԱՆԵՐՆ ԱՅ. ԵՍ ԱՇՈՏ. ԲՈՒՎԱՅՈՒՄԻՍ
 ԻՆՁ ՈՂՈՒՄՈՒՄԻՍ ԻՍ ԱՐՈՒՍ ԲՐԳԻՆ ՔԵՒ ՓՈՒՆԵ
 ՅԱՒ. ԵՍ ՏՎԻ ՉՄԵՆ ԱՅԳԻ ՉԽՈՒՐՈՒՄՈՒՆԵՐՆ
 ՀՈՂՈՒՆ ՅԵԿԵՂԵՑԻՍ. Ի ՏՈՒՐԻՆ : Բ : ԱՐՈՒ ԺՈՒՄ
 ՉՆՈՐ ԿԻՐԱՎԻՆ ԱՐԵՆԵՆ ՀԱՍՏԱՆԱՅԻ :

Հրատ. Զաւարեանց, Բ. 147: Ալիշան, 106:
 Լալանան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 14:
 Լալանան, 10:

12. ԽԱՉՔԱՐԻ ստորին մասի վրա. ընկած է գալթի մեջ. 6 սալ.

ՔԱՍՏ
 ԵՍ
 ՉՄԵ
 ՅԻՆ
 ՍՈՒՄՍ
 ՅԻՆ
 ՍՈՒՄՍ
 ՅԻՆ
 ՍՈՒՄՍ

ՔՈ. ԱՇ. ՊՈՂՈՒՄՈՒՄՈՒՄՈՒՄՈՒՄՈՒՄՈՒՄՈՒՄ
 ՉՄԵՐԻ ՏԻՎԵՑ ՀՈՂԻՆ :

Մանր. Սաչքարի վերի մասը հասնանարկից.
 հետադարձում ամբողջ քարի մեջը փորված, լուսանցք է
 շինված եղել:
 Լալանան, 11:

13. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, օրորոցաձև, գտնվում է գալթի հյուսիսային պատի մաս. 2 սալ.

ԱՅՍԵՎԱՆԿԻՍՏՈՂՈՒՄՈՒՄՈՒՄՈՒՄՈՒՄՈՒՄ
 ԵՒՊԱՐՈՆՆԱՆԱՅԻԱՌՈՒՆԵՆ ԹՎ : ՉՂԲ :

ԱՅՍ Է ՀԱՆԿԻՍՏ ՊԱՐՈՆ ՍՈՒՄՍՈՒՄՈՒՄՈՒՄՈՒՄ
 ԵՒ ՊԱՐՈՆ ՆԱՂԱՆՍՅ ԽԱՉՔԱՐԻՆ. ԹՎ. : ՉՂԲ : (1543):

Մանր. Երկրորդ ստորին բոլորովին ջարդված է, լուսանում ենք ըստ նախին
 հրատարակությանը: Տապանքարի մի կրեպին քանդակված են մաքառող ցուլ և սաղմ, հեծյալ՝ լազան թխին, մաստիակ՝ զինու գալթի և թասերով ու կարգափնի կրամ:
 Հրատ. Քաղբերանի, Փորձ, 18778, IV, 337: Ալիշան, 106:

14. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, օրորոցաձև, գտնվում է գալթի հյուսիսային պատի մաս, նախորդին կից և նրա նման, սուսնց քանդակների, 1 սալ.

ԱՅՍԵՎԱՆԿԻՍՏՈՒՍԻՐՉԱՔՍԻՆՈՒՎԿԱՐԻՅԻ

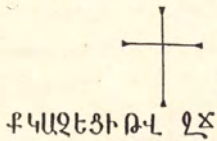
ԱՅՍ Է ՀԱՆԿԻՍՏ ՄԻՐՉԱՔԱՐԻՆ, ՈՎ ԿԱՐԿ ԱՅՔԻ ՅԻՇԵՑԵՔ :

Մանր. Անձնանունը համարում ենք կրակածիկի, կարելի է նաև ՄԻՐՉԱՔԱՐԻՆ կամ ՄԻՐ ՉԱՔԵՈՒՄԻՆ վերծանել: Համարում ենք մամանակակից նախորդին, XVI դար:

950/1096

15. ԽԱՉՔԱՐ, զեղաքանդակ, գրված է այժմ կեկեղեցու արեւտյան պատի հյուսիսային խորշի մեջ, արտաքուստ, ճակատին և սակին, 3 սալ.

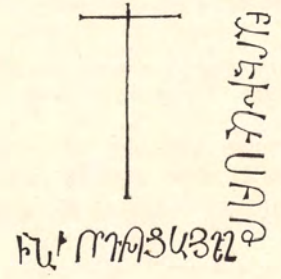
ՄԻՒԱՅՍԻՍԿԵՒՄՈՒՄՈՒՄՈՒՄՈՒՄՈՒՄՈՒՄ
 ՆԻՐՈՐԴՈՅՆԻՐՈՅՆԵՍՎԱՐԻԱՆ
 ՄԵ. ԽԱՉՔԱՐ ԲԱՐԿԻՍՈՒՄ ԿԱՆԿԻՆԵՑԱՒ.....
 ՆԻՐ.....ՈՐԴՈՅՆ ԻՐՈՅՆ: ԵՍ ՎԱՐԿԱՆ...
 [Բ] ԿԱՂՄԵՑԻ. ԹՎ. : ՉՂԸ : (1551):

Մանր. Կազմողը համարում ենք Փյոլաբասի խաչքարի համանուն վարպետի հետ նույն անձը՝ վարպանը.
 Հրատ. Լալանան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 14:

16. ԽԱՉՔԱՐԻ ընկորի վրա. ընկած է այժմ կեկեղեցու հարախոյն պատի սակ.

ԲԱՐԿԻՍՏՈՒՄՈՒՄ
 ՈՐԿԻ ԽՈՑԱՑԿԵՂՈՒՄՈՒՄ

17. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա. գտնվում է գավթի հյուսիսային պատի մոտ. 4 սող.

ԱՅՍԵՏԿԱՆԳԻՍՆԴԻ ԴՆԱԿԱՔԻՆՈՐԿԱՐԻ
ԻՔԵԼԱԲԵԿԱԴԱՆԴԱԿԱՆՊԱՍՏԱԿԱՆԱՅԵՐՈՐԻ

ԱՆՈՒԼԻՆԵ ԹՈՐՈՒՆՊ ԸՆԿՏԱԿԱՆԳԻՐՈՒԹԵ
ՅԻԼՆ ԶԱՐԱԳԵՆՏԵՆԿԱՆՔԵ

ԱՅՍ է ԶԱՆԳԻՍՏ ՊԱՐՈՆ ԱՌԱՔԻՆ ՈՐ ԿԱՐՈՃ ԱՌԱՊԻԹԵ ԵԼԱԻ, ԷՍՈՒ
ԱՆԳՈՒՍՏ ՊԱՍԿԵՆ. ՆԱՅ ԷՐ ՈՐԳԻՆ ԱՍԻՐԻ ՂԱՌԻՆ ԵՒ ԹՈՐՈՆ ՊԱՐՈՆ
ՇԱՄՍՍՈՐԻ. ԹՎ.: ՌԻԶ: (1567) ՇԱՄՍՈՂՆ, ԳՐԻԳՈՐՆ, ՄՈՒԲԱՏԻՆ, ԶԱՐԱՊԵՏ ԷԼՈՑ ԻՇԵՑԻԹԵ ԹՍ:

Մանր. Տապանաքարի լուրջանշյուր կողին երկու սող է զրկած: Քարն այժմ կոտրված է երկու մասի և իր տեղումն է: Մայրերի շարգված մասերը լրացնում ենք նախկին հրատարակություններից:

Տապանաքարի հարավային կողին քանդակված է թամբած ձի, մի մարդ մի ձեռքով բռնել է սանձից, մյուսին բազի, առաջին գավ. մի ուրիշը ձուճկի եկած նետ է արձակում փախչող երեք կենդանիների ետևից: Վերագրում ենք XVI դարին:

Հրատ. Լալաեան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 14: MAK, 132, Լուսանկ. 13:

18. ԽԱԶԲԱՐ, մեծարվեստ, ազուցված է եկեղեցու արևմտյան մուտքի կամարից վեր, պատի խորշի մեջ, արտաբուստ. տակին 3 սող.

ԵՍ ՂԱՐՏԱՆՇՍ ԿԱԶՄԵՑԻ ԽԱԶՍ. ԹՎ.: ՌԻԹ: (1573):

ԵՍ ՂԱՐՏԱՆՇՍ
ՍԻՆԱՆՇՍ
ԹՎ ՌԻԹ

Մանր. Պաշի վերին թևի զլեին քանդակված է թեատարած արձիվ, հորիզոնական թևերի տակ սրբապատկերներ: Շրջանակների զեղաքանդակ քառակուսիների մեջ գեմ զիմայ, մարդու

զուխ և թամբած ձի: Խիստ ուշագրավ է ու սանձնաճառուկ: Շինված է սպիտակավուն քարից:

Լուսանկ. 11:

ԵՍ ՂԱՐՄԱԼԶ
ՍԿԱՎՏԵԿԻՍԹ
ԽՆՍ: ԹՎ ՌԻԹ

19. ԽԱԶԲԱՐ, զեղաքանդակ, փոքր, բնկած է եկեղեցու հարավային պատի տակ, 3 սող.

ԵՍ ՂԱՐՏԱՆՇՍ ԿԱԶՄԵՑԻ ՄԲ. ԽԱԶՍ. ԹՎ.: ՌԻԹ: (1573):

Լուսանկ. 15:

20. ԽԱԶԲԱՐ, փոքր, զեղաքանդակ, սպիտակավուն քարից, ազուցված է եկեղեցու հարավում գտնվող տնտեսական շենքի հյուսիսային պատի վերին մասում. տակին 3 սող.

ՄԲ. ԽԱԶՍ ԿԱՆԿԵՍՈՒ Ի ՓՐԿՈՒԹԻ.
ՍԲԻՉՍԿԱՆԿԵԱԿԻԻԿՈՒ ԹՎ.
ԶՈԳՈՑ ԻՄՈՑ ԵՒ ԾՆՈՂԱՑ ԻՄՈՑ: ԵՍ
ԹԻՆԳՈՒՅԻՆՈՅՆԱՆՂԱՅԻՄՈՅ ՌԻԹ
ՂԱՐՏԱՆՇՍ ԿԱԶՄԵՑԻ ՄԲ. ԽԱԶՍ.
ԵՍ ՂԱՐՄԱՆՇՍԿԱՎՏԵԿԻՍԹԻԱՆՇՍ
ԹՎ.: ՌԻԹ: (1573):

Հրատ. Քաղերուճի, Փորձ, 1877/78, IV 337, Ալեշան, 106:

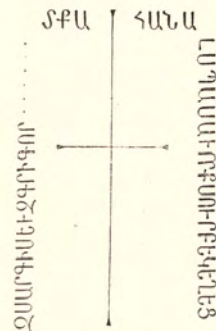
21. ԽԱԶԲԱՐ, փոքր, զեղաքանդակ, սպիտակավուն քարից, ազուցված է եկեղեցու հարավում գտնվող տնտեսական շենքի հյուսիսային պատի վերին մասում, ձախտին 2 սող.

ԵՍ ՄԵՍՐՈՐԵ ԿԱՆԿԵՑԻ ՄԲ. ԽԱԶՍ | ՓՐԿՈՒԹԻ.
ԶՈԳՈՑ. ԹՎ.: ՌԻԹ: (1573):

ԵՍ ՄԵՍՐՈՐԵ ԿԱՆԿԵՑԻ ՄԲ. ԽԱԶՍ | ՓՐԿՈՒԹԻ.

ԶՈԳՈՑ. ԹՎ.: ՌԻԹ: (1573):

Մանր. Դարաշի ձեռագրածն է:

22. ԽԱԶԲԱՐ, փոքր, զեղաքանդակ, ազուցված է եկեղեցու հարավում գտնվող տնտեսական շենքի հյուսիսային պատի վերին մասում, 3 սող.

ԶՍԱՐԳԻՍ ԵՒ ԶԳՐԻԳՈՐ ԹՍԱՆՍԱ |
ԸՍՊԱՍԱԿԻՆՈՐԵ ՍՈՐԻԹ ԵԿԵՂԵՑՈՑՍ

Մանր. Պաշքարի ստորին մասը և վերի ձախ անկյունը շարգուցված են:

23. ԽԱԶԲԱՐ, փոքր, զեղաքանդակ, գտնվում է սյարսալից դուռը, արևելյան մուտքի մոտ, տեղանան արված, ձախտին և տակին 3 սող.

ԵՍ ԽԱՆԻՍ ԿԱՆԿԵՑԻ | ԽԱԶՍ ԶՈԳՈՑ
ԻՄՈՑ. ԹՎ.: ՌԻԹ: (1611):

24. ԳՆԴԵՎԱՆՔԻ պարսպի արևմտյան մուտքի կամարակալ քարին, արտաբուստ, 7 սող.

Հ Ն ՈՒ Ա Ք Ն Ա Մ Ո Ւ Յ Ե Ս
ՂՈՒՄԱ ՊԵՐՈՍ ՎԱՐԴԵՏՍ ՎԵՐ
ԱՏԻՆ ԿՈՐՈՑԵՑԻ ՄԲ ԵԿԵՉԵՑԻՍ ՆԱԻԵՐ
2 ԶԱՄԱՆ ԴՈՒՍՍ ԴՈՐԶԱՍԿԻ ԴԱՍՊՈՔ
ԵՒ ԱՆԱԶՈՔ ՄԱՄ ԴՉԿԱԿ ԶՈԳՈՅ ՄՈՒՈ
ԵՒ ԻՄ ԿՍՊԵՑՆ ԿՈՐԵՒՄՈՒ յՈՒՆՄՈՒԵԻ
ՄՈՐՆ ԽԱՆՈՒՄԵՆ ԲԶՆՈՅ Խ

ՇՆՈՐԱԿԵՆ ՄՅ. ԵՍ | ԱՆԱՐԺԱՆ ՊԵՏՐՈՍ ՎԱՐԳԱՊԵՏՍ ՎԵՐՄՍԻՆ ԿՈՐՈՑԵՑԻ
ՄԲ. ԵԿԵՂԵՑԻՍ, ԶԱՆԳԻՐ | Զ ԺԱՄԱՍԱՆՈՔՍ, ՇՈՐԶԱՆԱԿԻ ՊԱՐՄՊՈՐԻ ԵՒ
ԱՄԱՐԱԹՈՐԵ ՅԱՄԵՆԱՑՆԻ. ՑԻՇԱՍԱԿ ԶՈԳՈՑ ԻՄՈՑ | ԵՒ ԻՄ ԾՆՈՂԱՑՆ. ԶՈՐՆ
ԻՄՈՑ ՑՈՎԱՆԻՍԻՆ ԵՒ | ՄՈՐՆ ԽԱՆՈՒՄԻՆ. ԹՎ.ԻՆ : ՌԻՅ: (1591):

Հրատ. Զալալեանց, Բ. 147, Ալեշան, 105, MAK, 150, Լուսանկ. 16:

25. 1875 թ. վանքի բախում, անտեսական շենքերի առաջ բացված մի հոր-թաքատոցից հանված պղնձեղեն սպանների և անոթների վրա եղել են հետևյալ արձանագրութիւնները, որոնք այժմ չկան և որոնց բովանդակութիւնն առնու՛մ ենք Բաշքերունացի:

Ղանգի վրա.

:ՁԾԶ: քվ. Ղուարկապ քանակայ յիւ՛ք ի Քիխսու, ու սսացալ գաա.

Մանր. Ձանգը եղել է մեծ, 32 կիրպրամ քաշով:

Հրատ. Բաշքերունի, Փորձ, 1877/78, IV, 338: Այիշան, 107:

26. ԾՆԾՂԱՅԻ վրա.

Յիւսասկ է Գնդեանայ սուրբ նախավկային. քվ. :Ռձն:

Հրատ. Բաշքերունի, Փորձ, 1877/78, IV, 338: Այիշան, 107:

27. Յիւսասկ է Գնդեանայ սուրբ նախավկային.

Մանր. Ձի հիշատակված, թե ինչ իրի վրա է եղել, իրերի այս խմբի մեջ են՝ «մի թեշտ, մի լազան, մի ավթավայ, մի միջակ սինի, մի կափարիչ, մի կաթսալ և չորս փոքրիկ զանգակ» ըստ Բաշքերունու:

Հրատ. Բաշքերունի, Փորձ, 1877/78, IV, 338: Այիշան, 107:

28. ԲՈՒՐՎԱՅԻ վրա.

Յիւսասկ է Մասուրի որդի Ակոբին, ու ես ի դուռն նախավկային:

Հրատ. Բաշքերունի, Փորձ, 1877/78, IV, 338: Այիշան, 107:

29. ԳՆԴԵՎԱԶ գյուղի ս. Աստվածածին եկեղեցու արևմտյան մուտքի ճակատին, արաքուսու.

Ես անարժան Պետրոս վարդապետ երկնցի սուրբ Ասուածածնի եկեղեցիս վասն փրկութեան հոգւոյ իմոյ և ծնողացն Ռվանկսին և Սանուսին.

քվ. :ՌձԼԵ: (1686):

Հրատ. Բաշքերունի, Փորձ, 1877/78, IV, 338: Այիշան, 103:

30. ԳՆԴԵՎԱԶ գյուղի գերեզմանատան մեջ մի խաչքարի վրա 3 սող.

ԻՌԻՎՆ ՈՃՅ ԱԵՐԵՍԿԱՐԱՊԵՏԵՐԵՅԿԱՆԳ
ԵԵՅԻ ՉԻԱԶՍԻԲԱՐԵԻԱԲՍՈՒՌԻՆՅՈՂՈՂՈՂ
ԻՍՈՂ ԵՒ ՈՐԴՈՒՍ ԱԲԱԿ ՏԵՐ

Ի թիվն :ՌձՀԱ: (1722) է՞ր. ԵՍ ԿԱՐԱՊԵՏ ԵՐԵՅ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՉԵՍԱԶ
Ի ԲԱՐԵՆԱԻՍՈՒԹԻՒՆ ԼՈՂՈՅ՝ ԻՄՈՅ ԵՒ ՈՐԴՈՒՍ ԱԲԱԿ ՏԵՐ

Մանր. Գծագրութիւնն ստացել ենք Հ. Եղիազարյանից:

Վաղոց ձորի հնագույն գյուղերից է. Ստ. Օրբելլանի ցուցակի մեջ հիշված է 6 չափ հարկով. ըստ աղբ. XIII դարում գավառի ամենափոքր գյուղերից էր:

Գյուղի մեջ պահպանվել են երեք եկեղեցիներ, որոնք իրենց ճարտարապետական ոճով վերաբերում են VII, XIII և XVII դարերին: Հները կիսավեր են, դրանցից VII դարինը գտնվում է գյուղի արևմտյան եզրին՝ Արփա գետի մերձափնյա բլրակի վրա. բազիլիկ շենք է: Սրա շուրջը գերեզմանատուն է, որտեղ և կանգնած է եղել հնագույն մի խաչքար՝ 886 թվականի արձանագրութիւնը: Գերեզմանատան բոլոր քարերը որպես շինանյութ, օգտագործվել են հետագաում Արփա գետի վրա շինված կամուրջի համար: Այժմ էլ կամուրջի մոտ ընկած են մի քանի խաչքարեր և տապանաքարեր, որոնք ավելացել են շինության ընթացքում:

Այժ շրջանի տապանաքարեր ունեցող մի գերեզմանատուն էլ գտնվում է գյուղից արե-վելք, ձորի ձախ ափի բարձրութեան վրա:

31. ԽԱԶԳԱՐ, կանգնած է եղել գյուղի արևմուտքում գտնվող VII դարի եկեղեցու մոտ, մեծ և անտաշ պատվանդանի վրա, թիկունքին՝

Ի քաղաւորքեան Վասակա. sr. Բարգէն որդի Սիւնեաց իւխանին,
հայոց քուսկանութեան ու :ՅԼԵ: (886) էր, ես Գառիք կանգնեցի զխաչս
վասն հոգւոյ . . . յաղաքս յիւեցէ:

Մանր. Խաչքարն այժմ գոյություն չունի:

Հրատ. Կալաեան, Ազգ. հանգ. XII, 233:

32. ԽԱԶԳԱՐԻ բեկոր, ընկած է Արփա գետի կամուրջի մոտ, աջ ափին սակին 1 սող.

թվ. :ՁԼԵ: (1286):

: : Թ:Վ: Չ: Լ: Ե:

Մանր. Խաչքարի վերին մասը կտորված-կորած է, թվա-կանը պահպանված է ստորին մասի վրա:

Լուսանկ. 17:

33. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, գտնվելիս է եղել գյուղի արևմտյան կողմի եկեղեցու մոտ, վրան 3 սող.

ԱՅՍԵՀԱՆԳԻՍՏՂԱՐՈՆԹԱՂՈՒԹԻՆՈՐ
ՆԱՀԱՏԱԿԵՑԱԻՒՊԱՏԵՐԱԶՄԻՈՐԵԶԱԻՐԵՂ
ԵԻՏՂԱ: ԹՎ: : ՉՂԵ:

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՊԱՐՈՆ ԹԱՊԱՆԱԲԻՆ, ՈՐ
ՆԱՀԱՏԱԿԵՑՈՒ Ի ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ, ՈՐ ԷՐ ՉԱՐԵՎ
ԵՒ ՏՂԱՅ. ԹՎ. : ՉՂԵ: (1346):

Մանր. Այժմ գոյություն չունի, գծագիրն ստացել ենք Հ. Եղիազարյանից:

34. ԽԱԶԲԱՐԻ ԲԵԿՈՐ, ընկած է Արփա գետի կամուրջի մաս, աջ ափին, տակին մանրատառ 7 տող.

ՍՈՒՐԲ
 . . ՈՐԴ
 ԵԱՐ
 արի՛ն
 ՈՒՍԵ
 Կ Ճ Վ
 Դ-ա-Կ-Ի

ՍՈՒՐԲ ՀՈՒՍԷՓ ԾԱՌԱՅ ՔԻՒ:

Մանոր. Արձանագրությունը գնդի ձախ կողմում է, իսկ աջ կողմում քանդակված է արագիլ՝ կոցին ձուկ բռնած, ապա երկու բաղեր: Բուրբ ֆիգուրներն ուռուցիկ են:

35. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, օրորոցաձև, գտնվում է գյուղի արևմտյան կողմի դեկորատիվ տան մեջ, արևմտյան ճակատին՝ 6 տող:

ԵՍԱՄԻՐՍԿ
 ԱՆԵՅԿԻՄԻՍԻ
 ԽԱՀՍ ՈՐԴՆԵ
 ԻՃՈՂ
 ՍԱՐԳ
 ՍԻՆ

ԵՍ ԱՄԻՐՍ ԿԱՆԿՆԵՑՈՒՅԻ ՄԲ. ԽԱԶՍ

ՈՐԿՈՅՆ | ԻՄՈՅ | ՍԱՐԳ | ՍԻՆ:

Լուսանկ. 18:

36. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, օրորոցաձև, վրան քանդակված թամբած ձի և երկու մարդ. նշված է միայն թվականը:

ԹՎԻՃԺ.

ԹՎ. : ԹՃԺ. : 1661):

37. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, օրորոցաձև, կենցաղային քանդակներով, գտնվում է գյուղի արևելյան կողմի գերեզմանատան մեջ, 2 տող.

ԵՍ ԿԱՆԿՆԵՅԻ ՄԲ ԽԱՀՍ

ՈՐԴԻ ՄԻՐՉԱՅԱՃԱՆԻՆ ԹՎ ՌԻ

ԵՍ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ՄԲ. ԽԱԶՍ | ՈՐԿԻ

ՄԻՐՉԱՅԱՃԱՆԻՆ. ԹՎ. : ԹԻ : (1571):

3. Չ Ե Ր Մ Ո Ւ Կ

Հանքաջրերի այս նշանավոր առողջարանը Ջերմուկ անունով հիշատակված է Սա. Օրբելյանի ցուցակում և իր հարկի 12 չափով մեծ գյուղերի շարքում է:

Անցյալում այնտեղ կալին գյուղատեղի, եկեղեցիների, բերդի և գերեզմանատների ավերակներ, որոնց տեղում այժմ բարձրանում են առողջարանի բազմահարկ շենքերը: Մեր վերջին այցելությունը մասնակց. 1955 թ. հոբակառույց շենքի պատի տակ հավաքված և զբոսն էին մի քանի խաչքարերի բեկորներ, զրանցից մեկը գրեթե քառանկյունի որմնախաչ էր, որի շորս շրջանակներին կար հետևյալ վնասված արձանագրությունը:

38. ՈՐՄՆԱԽԱԶԻ շրջանակներին.
 ՀԱՅՐ ՍՏԵՓՈՆՈՍ
 ՅԱՂԱԽՔՍ ՅԻՇԵՑԷՔ. :ՉՂԲ. : (1345):

4. Հ Ի Ն Ս Ո Յ Լ Ա Ն

Նախկինում ալտեղ Հին Սուլանի կողքին շինվել էր Նոր Սուլանը՝ բաղկացած մի քանի տուն բնակիչներից: Այժմ այդ սամոզը տարածության վրա, խճուղու երկու եզրերին, շինվել է քաղաքատիպ աներով բանվորական ավան: Այլանի արևելյան ծայրին մտնում են Հին Սուլանի ավերակ եկեղեցին իր գավթով, նուրբակն ավերակ, իսկ զրանց զիմաց, խճուղու եզրին, կանգնած է սև, մարմարանման քարից մի կոթող, վրան քանդակված խաչ, իսկ տակին, գծերի մեջ՝ արձանագրություն, 14 տող.

ԹՎԿԿ
 ԿՄԻՍ:ՈՒՅԿ
 ԿԿՆԷԿԿ
 ԽՍՈՂԷ
 ՉԲԿԲԳՈ
 ԳՏԿՄԷՉ
 ՍԿՈՎԴ
 ԵԱԼԻՉԻ
 ԵԻԿԻԿԵ
 ԵԱՃՃԷ
 ՉՈՐԿԵԿ

39. ԹՎԱԿԱՆԻՍ :ՈՀԱ. : (1222) | ԿԱՆԿՆԵ-
 ՑԱԽ ԽԱԶՍ. ՈՎ. ԵՂԲԱՐՔ ԶՅՈՂՆԱ-
 ՄԵՂԱՍ ԱՌԱՔԵԱԱ ԳԻՇԻՉԻՐ Ի ՔՍ. ԵԻ
 ԱՆ. ՉԵՉ. ՈՂՈՐՄԵՍՑԷ. : ՏԽՄԱՐ ԴԿԻՉԱ
 ՇԱՊՈՒՆ ԳԻՇԵՑԷՔ.:

Մանոր. Հիմնական մասը զբոսն է խաչքարի հյուսիսային կողի ստորին մասում (11 տող). վերջին երեք տողը, զբոսն հիշատակագրությունը՝ արևմտյան երեսին, խաչի տակ:

Ջրատ. Բաշերուհի, Փորձ, 1877/78, № 4, 352,
 Ալեքան, 129,
 Լուսանկ. 19:

5. ՄՈՉ ԱՎԱՆԻ ԱՎԵՐԱԿՆԵՐԸ

Մալիշկա գյուղից 3—4 կիլոմետր դեպի հարավ-արևելք, Արփա գետի աջ ափին, լեռկ քարաբլուրների ու կոշիտների արանքներում, երեք կիլոմետր երկարությամբ տարածվում են մեծ և անտաշ քարերով շինված բազմաթիվ տների ավերակները: Վաղց ձորի հնագույն բնակատեղիներից մեկի, Մոզ ավանի ավերակներն են զրանց: Տեղացիների մեջ ավանդաբար պատմվում է, որ այդ քարե զեղերը երկրաշարժի մասնակց ժայթքած լավալի ստանալով բեկորներն են: Սա. Օրբելյանն իր աշխատության մեջ տաանձին գտել է նվիրել երկրաշարժի հետևանքով կործանված Մոզ ավանին, այս դեպքը կապելով Ստեփանոս խմատասեր եպիսկոպոսի հետ:

պոսի եղևնական սպանութիւն հետ՝ 735 թ. հունիսի 21-ին, հալիական տամարով՝ 184 թ. հրոսից 15-ին¹:

Այլ սարափելի ավերածութիւնից հետո, սակայն, Մոզ ավանը չի դադարել բնակավայր լինելուց: Սա. Օրբելյանի՝ գլուզերի ցանկի մեջ այն հիշատակում է որպէս մեծ գլուզ՝ 12 չափ հարկով. իսկ տեղագիր հեղինակները հիշատակել են ավերակների մեջ գտնվող միայն թվականներ ունեցող մի քանի խաչքարեր, որոնցից ամենանորը կրել է 1483 թվականը:

Ե. Լալայանը հիշատակել է քարաբլուրներից մեկի վրա գտնվող, ավերակ եկեղեցու մաս ընկած երկու խաչքարերի թեկորներ, որոնցից մեկը թվագրված է եզի:

40. :ՁԻ:

Իսկ մյուսը՝

41. :ՁԼԲ: քվականներով:

Քաջբերունին նույն, կամ մի այլ ավերակ եկեղեցու մաս նշել է երկու նույնպէս շար-դրված խաչքարերի միայն թվականները, որոնցից մեկը ունեցել է՝

42. :ՁԻ:

Իսկ մյուսը՝

43. :ՁԼԲ: քվականները:

Մոզ ավանի ավերակների մեջ մենք նկատել ենք երկու զերեկամասների մնացորդներ՝ ներկա խճուղու աջ և ձախ կողմերին, ձախ կողմի (Մալիշկա գլուզից հաշված) զերեկամասնասանը մնացել են մի քանի հասարակ, տափակ զերեկամասքարեր, առանց արձանագրութիւն, աջ կողմինը, որը ճանապարհին կից թմրի վրա է, կալին նույնպէս փոքրաթիվ, բայց տապանազրկ ռնեցող հուշարձաններ, շատերի վրա բոլորովին եղծված. մեկ հաջողից վեր-ձանել հետեւալները.

44. ԽԱԶԳԱՐ, պտտվանդանից ընկած և կտրված. մ'նուժ է միայն ստու-

:ԹՎՂԼԸ: ԵՍ ՄԻ ըին մասը, վրան 5 սող.

ԴԻՍԱՐ ՔԻՍԻ ԹՎ. :ՁԼԲ: (1289). ԵՍ ՄԻԻԹԱՐ ՈՐՎԻԻ
ՆԳՆԵՅԻ ՉԻՄԿԱ ՍԱՐԳԻՍԻ ՎԱՄԿՆԵՅԻ ՁԽԱԶՍ, ՀԱՄԻՍԻ
ԲԷՄԱՐԻՏՈՅՈՎ ԿԱՐԴ ԵՒ ՄԱԻՐ ԻՄՈՅ: ՈՎ ԿԱՐԳԱՅԲ ԱՂԱԻԹՍ
ԱՅԲԱՂԱԻԹԱՅԻՆ ԵՑԵԲ ԶԻՇԵՅԷԲ:

45 ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, սա փակի, երեսի երկու շրթունքների շրջանակներին
2 սող.

Ի ԹԻՍՂԻԴԱՍԱՅԱՆԳԱՍ
ԴՎՈՎԳՐԻՍ
Ի ԹՂԻԴԱ :ՁԽԳ: (1295). ԱՅՍԱՅ ՀԱՆԳԻԹՍ
ՈՎԱՆԻՍԻ:

¹ Ստ. Օրբելյան, Պատմութիւն, զԼ. Ան.
² Ե. Լալայան, Ազգ. Հանգ. XII, 257.
³ Քաջբերունի, Փորձ. 1877/78, ԱՅ 4, 350, Համարաբար Լալայանի և Քաջբերունու նշած խաչքարերը նույն են, բայց երկու հեղինակները թվականների հարյուրավորները տարբեր են վերձանել, այսպիսի զեղ-բում ավելի զատահելի պետք է համարել Քաջբերունու վերձանութունը:

46. ԽԱԶԳԱՐԻ երկու թեկորներ, ընկած
իբարից 20 քալլ հետո:

Ի ԹՎ. :ՁԾ: (1301) ՁԵՄԱՄԲ
ԿԱՆԳՆԵՅԱՍ ԽԱԶՍ ԲԱՐԵՆԱՒԱՍՈՒԹԻ.
ԳՐԻԳՈՐԻՆ ԵՒ ՆՆՈՂԱՅՆ ԳԱԻԹԻՆ.

Յանտք. վերին մասի բոլոր և ստորին մասի
միայն վերջին բասը զբված են ուսուցիկ տասերով ըստ
երեսի թիւն մնացել է թերի:

47. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, տափակ, երեսի կենտրոնական մասում շորս զնդած
զարդեր. շրթունքների շրջանակների մեջ 3 սող.

ԵՄՈՒԿԻՍՄ ՎՈՂՈՒՄ ԴԵՈՎԿԵՂՄ ՏՈՂՈՂ: ՏՈՂՈՂ
ԷԲԱՍԱԿԷԲ ԼԲԷԲԵՐԱՆ ԹԷՄՁՆՈՂՈՂԷԼԱԿԱՆԱՅԱՄԵՆ
ԹՎ. :ՁԾԵ: (1306). ՄԵԾ Է ՍԾ. ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻԹՍ ԷԼԱՍԱՆԱՅՆ, ՈՎ ԿԱՐԳԷԲ
ԱՍԱՅԷԲ ՄԻ ԲԵՐԱՆ ԹԷ ՏԲ. ԱԾ. ՈՂՈՐՄԻ ԷԼԱՍԱՆԱՅՆ ԱՄԵՆ:

48. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, օբորոցած, բուխանկյուն երկթեք. արձանազրությունը
եղել է երկու երեսներին, այժմ մեծ մասամբ եղծված. նշմարվում է հարու-
վում՝

ԱՅՍ ՍԱՍ ԻԷ ՀԱՆԳԻԹՍ
Հյուսիսում՝
ԱՂՈՐԻՅԱՂԱՍ ԱՂՈՐԻՍ ԱՂԱՍԻԹՍ ՅԻՇԵՅԷԲԷ:

6. ԱԳԱՐԱԿԱԶՈՐ (ԱՅԱՐ)

Բոլոր այս հինգ արձանագրված հաշարձանները գտնվում են գլուղից մոտ երկու կիլոմետր արևելք, Արփա գետի ափին, բլրակի վրայի գերեզմանատանը:

ՇՆՈՐՀԻՆ ԱՅԻՆՈՂՆՄԻՈՒԹՅԱՆ ԱՍՈՍ

.....Ա
ԱՅԻՆ Ճ
ԱՍՈՒՐ
ԱՍՈՒՐ
ԼԵՂԵՐԲ
ՄԿՆԱՔՅ
ԹՉԵԶ
ՍԵՇԵԼ
ԱՍՈՒՐ
ԱՅՈՍԷ
ՎԵՍՅԷ
Ա

49. ԽԱԶԳԱՐ, գեղարքանդակ, կանդնած է պանվանդանի վրա, գերեզմանատան հարավ-արևմտյան եզրին. քիվին և հարավային ու հյուսիսային կողերին.

ՇՆՈՐՀԻՆ ԱՅԻՆ ԵՒ ՈՂՆՄԻՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐՈՆ ԱԹԱՐԱԿ ՏՈՐՈՍՅԻՃԻՍ ԵՍ ԱՐԱՍ ՈՒ ԱՅԻ ԵՂԵՐՔՍ ԿԱՆԳՆԵՑԱՔ ԶԽԱԶՍ Ի ԲԱՐԵՆԱՍՈՒԹՅԷ ՄԱՐԿՈՍԻ ԵՒ ՎԱՐԿԱՅ. ՄԻՐԱՅ. ԹՎ. :ՁԼ: (1281):

Ծանոթ. Վերջին անձնանունը հնարավոր է վերձանել նաև ՎԱՐԳ կամ ՎԱՐԳՆԱ ԱՅՄԻՐԱ:

50. ԽԱԶԳԱՐ, մեծ և գեղարքանդակ. ընկած է գերեզմանատան կենտրոնում. տակին 5 տող.

ԻԹՎ ԸԾ
ԿԱԳՆԵՅԱԲԱՆՍԲԱՐԵ
ԻԱՍՈՒԹԻ ԲԱԳՐԱ
.....ՈՒՍՆՈՂԻՐ

Ի ԹՎ. :ՁԾ: (1301)
ԿԱՆԳՆԵՑԱՒ ԽԱԶՍ ԲԱՐԵՆԱՍՈՒԹՅԷ ԵՂԵՐՔՍ
ԵՒ ԱՄՊՈՒՄՆՈՅ ԻՐԻ

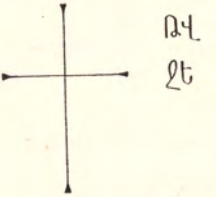
51. ՏԱՊԱՆՔԱՐ, կախարչածե, երկթեք, սրանկյուն գերեզմանատան հարավային մասում, հարավային թեքաթյան վրա. 2 տող.

ԹՎ ՉՂՅԻՇԵՑԵԲ
ԵՂԵՐՔՍԵՆԵՂՆԻՇՂՆԵԿՆ

ԹՎ. :ՁԳ: (1341). ՅԻՇԵՑԵՔ.
ԱՅՈՒ Ե ՎԱՆԳԻՍՍ
ԳԵՂՈՒՂԵՇ ՊԱՍԱՆԵԿԻՆ:

52. ԽԱԶԳԱՐ, մեծ, ընկած է գերեզմանատան մեջ. շքանակներին և տակին 4 տող.

ԵՍՁԱՆԱՂԵՍ
ՍԱԹԲԵԿԱՆԿԱՆԳՆԵՑԱԲ

ԵՍ ՁԱՆԱՂԵՍ ԵՒ ՍԱԹԲԵԿԱՆ ԿԱՆԳՆԵՑԱՐԻ ԶԽԱԶՍ ՓՐԿՈՒԹՅԷ ՄԵՐ ԶԱՌԻՆՆԻ ԶԵՂՈՒՊԻՆ ԵՒ ԾՆՈՂԱՅ ՄԵՐՈՅ.

ԹՎ. :ՁԵ: (1456):

ՉԻԱԶՍՓՐՈՒԹՄԵՐՏԱԲՆ
ՏԵՃՈՒՂԻՆԵԹՆՈՂԱՅՄԵՐՈՅ

53. ԽԱԶԳԱՐ, օղտադրված է սրբու առաջնաքար, տակին 2 տող.

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅԻ
ԵՍ ԻՆԿԱՅՅԻ

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅԻ. ԵՍ ԽՈՅԱՑԿՎԵՂ

Ծանոթ. Շարունակությունը համարար պետք է պատվանդանի վրա լիներ, որն այժմ չկա. բայց մենք չկարողացանք շուտ ասել թիվանքն ստուգելու համար:

7. ԲՈՂՈՐԱՐԵՐԻ (ԿՈՒՐԹ-ԿՈՒՎԱՂ) ԳՅՈՒՂ

54. ԹՈՒԽ-ՄԱՆՈՒԿ ԵԿԵԿԵԿՍ. բեմի հյուսիսային կողմում.

Յիսուսի Քրիստոսի հրամանա, մե՛ք Մուկուկոյ ջամհաքս կանգնացրինք թուխ-Մանուկ Եկեղեցիս, յիսուսակ հոգոց մեռոց

Հրատ. Քաջերուհի, Արարատ, 1891, թիվ Ա. 40-41, Արիշան, 179:

55. ԽԱԶԳԱՐԻ ՎՐԱ, որն ազուցված է Թուխ-Մանուկի հյուսիսային խորանի գլխին:

ԹՎ. :ՌՃԳ:

Հրատ. Քաջերուհի, Արարատ, 1891, թիվ Ա. 40, Արիշան, 179:

56. Թուխ-Մանուկ Եկեղեցու հարավային մուտքի մաս:

ԹՎ. :ՌՃԶԵ:

Հրատ. Քաջերուհի, Արարատ, 1891, թիվ Ա. 40, Արիշան, 179:

57. ՎԱՐԳՆԱՐԻՈՒՐ ԳՅՈՒՂԱՏԵՂԻ կիսավեր Եկեղեցու ավազանի գլխին ազուցված խաչքարի վրա:

Խաչս յիսուսակ է Խարնիկ, քվ. :ՌՃԶԹ:

Հրատ. Քաջերուհի, Արարատ, 1891, թիվ Ա. 41, Արիշան, 179:

8. ԿՐԹԻՉ ԳՅՈՒՂԱՏԵՂ

Սա. Օրբելյանի ցուցակի մեջ հիշատակված է կրթիչ ձեռքի 10 չափ հարկով, այժմ անհնալ է Գտնվում է Արևի (Արփա) գլուղից հյուսիս-արևելք. զետի ձախ ափին: Գլուղա-տեղի մոտ կա երեք կողմերից անմատչելի մի քարաբլուր, որի վրա նրանք են ամրացրել ավի-րակները: Սրանց ներսում կան ջրամբարի և բնակարանների մնացորդներ ու շարգված խաչ-քարեր, որոնք պատկանում են XIII դարին:

Գլուղատեղի մոտ կա նաև գերեզմանատուն, ուր ընկած են երկու խաչքարեր:

58. ԽԱԶԳԱՐ, վրան միայն թվականներ:

ՉԻ

:ՁԻ: (1271):

59. ԽԱԶԳԱՐ, մեծ և զեղաքանդակ, ստորին մասում 3 սող.

ՅԱՆՈՒԿԱՅԵՍՍԵՐՈՒՄՈՒԴԵՆԹԿԱ

․․․ԻԱԶՍԻԲԱՐԵԻԱԽՈՒԹԻՅԵԶԵԻՄԱ

․․․ՐՈՅԵԻԶԱԽԱԿԱՑՈՒՔԵԿԵԿԵԳԵՅԵ

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅ. ԵՍ ՍԵՐՈՑ ՈՒ ԳԱՆԻՓ ԿԱՐԿԵՆՑԱՔ ԶՆԱԶՍ Ի
ԲԱՐԵՆԱՊՈՒԹԻ. ՄԵԶ ԵՆ ՄԱՍԻՐԵ ՄԵՎՈՑ ԵՆ ԶԱՌԱԿԱՑ. ՈՐԲ
ԵՐԿՐՊՂ ԱԳԵՔ ՅԻՇԵՅԷ ՔԵՂ:

Մանր. Վերջին 2 սողասեղի սկզբի մասերը շարված են:
Ժամանակով մոտ է Նախորդին, XIII դար:

Լուսանկ. 20:

60. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, նույն գերեզմանատան մեջ, վրան՝

Եւ Վերսիլայի սէր Խէչումս կանգնեցի խաչս
ի վրկուքիւն հոգոյ Արամամին:

Մանր. Տապանաքան այժմ չկա. Երեսին քանդակված է եղել ուսելիքների սեղան,
կողքին նստած մարդ՝ աջ ձեռին դանակ, ձախում՝ խորովածի շամփուր. կողքին թամբած ձի,
որի սանձից բռնել է պատանին:

Հրատ. Քաջբերունի, Փորձ, 1877, № 1, 342; Ալիշան, 179:

9. ԱՐԵՆԻ (ԱՐՓԱ)

Այս գլուղը Վալոյց ձորի Նին և Նշանավոր գլուղերից է: Այն տեղավորված է Արփա
գետի ձորահովտի վերջին կետում, որից հետո գետը մտնում է մի ճեղ կերճի մեջ՝ մինչև
Շարուրի դաշտ դուրս գալը:

Նապոյն ժամանակներից սկսած, Արփա գետի ձախ ամրով անցել է մի բանուկ ճա-
նապարհ, որն Արաքսի հովտից հասնելով մինչև Արփա գլուղը, տեղանքի թելադրանքով՝
ճեղց ալտակից անցել է նրա աջ ափը և միշտ այդ ափերով շարունակվելով՝ հասել է իր մի
ճյուղով մինչև Սեանի ամաղանը, մյուս ճյուղով՝ մինչև Զանգեզուր. Արփա գլուղն, այսպիսով,
եղել է թե՛ ճանապարհի հանգուցակետ և թե՛ Շարուրի դաշտից Վալոյց ձոր մտնող կիրճը
փակող սաղմոսան կետ: Այս պատճառներով էլ գլուղը շրջապատող բարձունքների վրա հնում
շինված են եղել բերդ և ամրոց, որոնց միայն այժեռակներն են մնացել:

Արփա գլուղը հնում տեղավորված է եղել այժմյան գլուղից կես կիլոմետր արևմուտք
գտնվող փոքրիկ բարձրավանդակի վրա, որի այժեռակները մնում են՝ արևելքում բարձրացող
պարսպանձան ժայռերի և արևմուտքից հասող գետի արանքում:

Իր տեղադրության այս կարևոր հատկանիշների շնորհիվ Օրբելյան իշխանները մեծ
ուշադրություն են արժանացրել Արփա գլուղը և այնտեղ մի շարք կառույցների կառուրել:
Այսպես՝ Տարսալիճ Օրբելյանը գլուղում շինում է մի «գարպաս» և այն դարձնում իր նստո-
ցը. նույն Տարսալիճի հրամանով Նորամանքի Կպիսկոպոս Մարգիսը գլուղի մոտ, Արփա գետի
վրա շինում է սրբատաշ քարերով մի հուսկապ և մեծածախ կամուրջ, որի մնացորդները
պահպանվել են մինչև այժմ:

XIII—XIV դարերում Արփա գլուղը եղել է խիստ այգեշատ. Վալոյց ձորի մի շարք
հուշարձանների պատերի արձանադրությունների մեջ հիշատակվում է նրա անունը՝ դանդաղան
վանքերին նվիրած այգիների առնչությամբ:

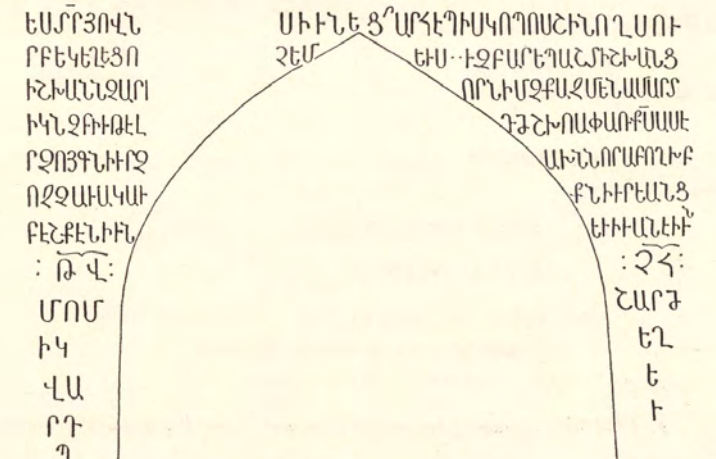
Արփա գլուղատեղում և նրա շրջակայքում արձանագրություններ ունեցող հուշարձան-
ները հետևյալներն են.

1. Ս. Ասովածածին, եկեղեցի, քառանկյունի հատակազով դմբեթավոր շենք է. կան-
գուն է, վրել է միայն գմբեթը՝ X840 թ. Երկրաշարժի ժամանակ Շինված է տեղական բաց
գույնի քարով: համակ սրբատաշ, մեծ խնամքով և վարպետությամբ՝ 1321 թ.: Շինություն
հովանավորողը եղել է սլանյաց կպիսկոպոս Յովանեսը, իսկ ճարտարագետը՝ հովանուշար
Մամիկ վարդգեսը (արձ. № 61):

2. Գերեզմանատուն, գտնվում է ս. Ասովածածին ընդարձակ և չորս կողմից նրան
շրջապատող բակում: Հնում եղել է պարսպափակ և շատ ալեյի մեծ թվով խաչքարեր և տա-
պանաքարեր են եղել այստեղ: Այժմ մնում են երկու-երեք տանդակ, որոնցից շատերի վրա
կան տապանաքարեր:

3. Խաչքար, գտնվում է գլուղատեղից արևմուտք «Վարդապետի հողեր» կոչվող հան-
գում՝ բլրակի վրա: Ժամանակին եղել է որմնափակ, այժմ քանդված. մնացել է միայն խաչ-
քարը, ընկած տեղում: Համաձայն արձանագրության կանգնեցվել է 1303 թ. (արձ. № 80):

61. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ եկեղեցու արևմտյան մուտքի վերին կամարի
շաբլը:

ԵՍՏՐՅՈՎՆ
ՐԲԵԿԵՆՅՈ
ԻՇԱՒԱՆՉԱՐՈ
ԻՎՆԶԻԲԵԼ
ՐԶՈՅԻԿԻԶ
ՈՂԶԱԽԱԿԵ
ԲԷՇԲԵՆԻԲԷ
: Թ Վ :
ՄՈՍ
ԻԿ
ՎԱ
ՐԴ
Պ
ՍԻՒՆ Ե ՏՂԱՐԷՊԻՍԿՈՂՈՍՇԻՆՈՂՍՈՒ
ԵՍ Ի ԶԲԱՐԵԴԱՇԻՇԻԱՆՑ
ՈՐՆԻՄԶԲԱԶՍԵՆԱՄԱՐ
ԴԴՇՈՒՔԱՌՔԱՄԱԵ
ԱՒԵՆՈՐԱՌՈՒԲ
ՔՆԻԲԵԱՆՑ
ԵԻԻԱՆԵԻ՝
: Չ Չ :
ՇԱՐԴ
ԵՂ
Ե
Ի
ԵՍ ՏՐ. ՅՈՎԱՆԷՍ ԱՌՊԵԼՂ ՍԻՒՆԵՑ ԱՐԶԷՊԻՍԿՈՂՈՍ ՇԻՆՈՂ ՍՈՒՐԲ
ԵԿԵՂԵՑՈՒՑՈ ՅԻՇԷԼ ԱՂԱԶԵՄ ԵՆՍ ԵԿԻ ԶԲԱՐԵՊԱՇՏ ԻՇԱՒԱՆՑ ԻՇԱՒԱՆ
ԶԱՐԵԱՆ ՄԵՐԶԱՒՈՐԻ ԻՄ ԶԲԱԶ ՄԵՆԱՄԱՐՏԻԿԵ ԶԲԻՐԹԵԼԻՆ ԵՆ
ԶԳԻՇՈՒՔԱՌՔԱՌ ՔՍԱՍԷՐ ԶՈՅԿԵ ԻՄ ԶՎԱՆՍՈՒՆՆՆՈՐԱՌՈՂՔՈՒՅ
ԶԱՌԱԿԱՌԲԵ ԻՐԵԱՆՑ ԲԷՇԲԵՆԻՒՆ ԵՆ ԻՎԱՆԵԻՍԻՆ: ԹՎ. ԶԶ: (1321)
ՇԱՐԺ ԵՂԵՆ. ՄՈՍԻԿ ՎԱՐԳՊԵՏ:

Մանր. Գծագրության մեջ բաց մնացած տեղից մեկ քար ընկած-կորած է. նա իր
տեղում չի եղել նաև նախորդ հրատարակիչների ժամանակ:

69. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ**, սպիտակավուն քարից, օրորացածև, հարավային երեսի երկու շքանակներին:

ԱՅՍԷՏԱՆ ԳԻՍՏ ԳԻՆՏԷՏԱՆ ԳԻՆ

ԱՅՍ Է ԶԱՆԿԻՍ ՊԱՍԿԱՆ
ՄԷՆԻՍՊԻՆ. ԹՎ. ՌԲ: (1559):

ՄԱՆՈՐ

Մանոր. հարավային երեսին հեծալ՝ կապարճը կողքին և ձևքին բազմազան սրնդանոր, որը բազկաչած է երկք փողից, երկուսը երկար և երրորդը կարճ: Դիմացը մարդ և կին՝ ձեռները կրճքներին և երկար ու ծալքավոր շորերով: Հյուսիսային երեսին՝ թամբած ձի, սանկը կապած, որի սանձը բռնել է մի մարդ: զիմացը ծալքատակ նստած է մի մարդ, որի առջև զբված է ափսև՝ մեջը շամփուրներով խորոված. սեղանի վրա դավ և ափսևներ. ապա մատուցակ՝ դավը ձեռքին և սեղանակից: Մի կողմում աղեղ և կապարճ՝ մեջը երկք նետ, ու կազնածև զենք և բազկ:

Հրատ. Քաջերունի, Փորձ, 1877/78 Ձ 4, 332: Այիշան, 182:

70. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ**, վրան՝

ԽՉՍՅՆՏԿԵԷԷԷԻԱՆՆԻՆ ԹՎՌՅԸ

ԽԱՂՍՍ ՅԻԻՇԱՍԱՍԱԿԷ ԵՒԵՆԱՆԻՆ. ԹՎ. ՌԷԲ: (1623)

Մանոր. Գծագրին ստացել ենք Հ. եղիպարլանից:

Ա. ստավածանի շքնապատի զերեզմանառան մեջ անցյալներում եղել են նաև հետևյալ սապանագրությունները.

71. **ԽԱՉԲԱՐԻ** ՎՐԱ, որը գտնվել է արևմտյան կողմում:

Ես Մեհրապա . . . կանգնեցի զխաչս . . . որդյ. քվին ՌԷ:

Հրատ. Քաջերունի, Փորձ, 1877/78, Ձ 4, 332: Այիշան, 182:

72. **ԽԱՉԲԱՐԻ** ՎՐԱ, որը գտնվել է արևմտյան կողմում:

Ես Մեկիբեկս կանգնեցաք խաչս պարուն Յակարին. Նիկողոսին. քվին ՌԲ:

Հրատ. Քաջերունի, Փորձ, 1877/78, Ձ 4, 332: Այիշան, 182:

73. **ԽԱՉԲԱՐԻ** ՎՐԱ, որը գտնվել է արևմտյան կողմում:

Սուք խաչս բաբխաու Ջանապին.

Հրատ. Քաջերունի, Փորձ, 1877/78, Ձ 4, 332: Այիշան, 182:

74. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ** ՎՐԱ, որը գտնվել է ս. ստավածածնի հարավային պատի ստի:

Այս է հանգիստ Բարին. որ է որդի պարուն Փիրվեկին.
Եղբայր պարուն Թնեղա ? քվին ՌԻԿ:

Մանոր. Տապանաքարի մի երեսին քանդակված է թամբած ձի, որի սանձից բռնած մարդը մյուս ձեռքով բռնել է գավաթը: Սեղանի զլեխին ծալքատակ նստած է մորթեքավոր մարդը, առջևում ափսևի վրա, շամփուրներով խորոված. կողքին՝ աղեղ, կապարճ և սազ:

Հրատ. Քաջերունի, Փորձ, 1877/78, Ձ 4, 334: Այիշան, 182:

75. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ** ՎՐԱ, որը գտնվել է արևելյան կողմում:

Այս է հանգիստ Թաղուին, որդի սէր Ջախարին,
քուն Թամաղուլին. քվին ՌԻԿ:

Մանոր. Տապանաքարի մի երեսին քանդակված է պատանի. երկու ձեռքերով բռնած գիրքը սեղմել է կրճքին. առջևը հաց, բաժակ, դավ և ծառ՝ ճյուղերին թռչուններ:

Հրատ. Քաջերունի, Փորձ, 1877/78, Ձ 4, 335: Այիշան, 183:

76. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ** ՎՐԱ, որը գտնվել է արևելյան կողմում:

Այս է սապան Փիրվեկարին, որ է որդի Առաքելին. քվին ՌԻԿ:

Հրատ. Քաջերունի, Փորձ, 1877/78, Ձ 4, 335: Այիշան, 183:

77. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ** ՎՐԱ, որը գտնվել է հարավային կողմում:

Այս է սապան հանգստան վառանանին,
որ է որդի Փիրվեկարին. քվին ՌԻԿ:

Հրատ. Քաջերունի, Փորձ, 1877/78, Ձ 4, 334: Այիշան, 182:

78. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ** ՎՐԱ, որը գտնվել է հարավային կողմում:

Թվին ՌԻԿ: Մասուրի որդի սէր Ավանեկին:

Հրատ. Քաջերունի, Փորձ, 1877/78, Ձ 4, 335: Այիշան, 183:

79. **ԽԱՉԲԱՐԻ** ՎՐԱ, որը գտնվել է արևմտյան կողմում:

Ես Աղանան կանգնեցի զխաչս ի վերաբարն հուգայ Աեսին,
Միբաբին և հաւուն Ափրիզունին և մաւուն . . .

Հրատ. Քաջերունի, Փորձ, 1877/78, Ձ 4, 332: Այիշան, 182:

80. **ԽԱՉԲԱՐԻ**, զեղբայրանդակ, հնում եղել է որհամարակ, այժմ բնկած է վրասաների մեջ, Արվա հին գյուղատեղում. զիմաց, զետի աջ ափին, «վարդապետի հող» կոչված վայրում, բլրի վրա. աակին 5 սոպ.

ՅՈՒՍՈՎՈՂՈՐՄԱԾԻՆ ԱՅԷԷԱ
ԷԲԱՆԴ. ԿՈՒԹԲՏՆԻՄՈՅՏՄՍՏԷՓԱՍ
ՆՈՍԻ: ԷՍՍԱԿԳՅՈՂԻՍՈՂԱՆԷԷԷՄԿՍՍ
ԷԷԻԲՍ: ԿԱԳՆԵՅԷԷԷԷՆՍԻԷԷԷՍՈՒԹ.
ՄԵՉԷԷԻԾՆՄԱՅՆԲՈՅԹՈՒՍ: ՉԾԲ.

ՅՈՒՍՈՎ ՈՂՈՐՄԱԾԻՆ ԱՅ. ԵՒ ԱԻԺԱՆԿԻԱԿՈՒԹԲ. ՏՆ. ԻՄՈՅ
ՏՐ. ՍՏԷՓԱՆԴՆՈՍԻ. ԵՍ ՍԱԿԳԻՍ, ՈՐԿԻ ՍՈՂԱՍՈՒՆԻ ԵՒ ԱՄՈՒՍԻՆ ԽՂ -
ԱԲԻԲՍ ԿԱՆԳՆԵՑԱԲ ՉԽԱՉՍ Ի ԲԱՐԵՆԱՍՈՒԹԻՄ՝ ՄԵՉ ԵՒ
ԾՆՈՂԱՅ ՄԵՐՈՅ. ԹՎ.Ս :ՉԾԲ: (1303):

Մանոր. Քաջերունի հուշարձանը տեսել է ամբողջական վիճակում. չորրորդ սողի սկզբում վերածանել է ԱԲԷԺԱ, այնուհետև, որը սակայն չի հաստատվում մեր զմայր պատկերով:

Հրատ. Քաջերունի, Փորձ, 1877/78, Ձ 4, 338: Այիշան, 184:

86. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԼԿԵԳԵԳՈՒ Հարավային պատին, հարթորդի անմիջա-
կան տակը, ներքուստ, 5 սող:

ԵՍՊԱ ԻՐՍԱՐԳՄԻՌԴՄԱԶԿԵԿՈՍՍԻՆՆԻՆ Զ
ՍԱՆ Ե ԸՆՍԵՐՆ ՄԻՆԿՈՎՎ ՎԻՄ ԲԻՅԱԿՆԻՍՍԵԻ
ՄԻ ԱԲԱՔՈՎՎ ԻՆ : ԲՒ ԿՐՊԱՏԱՐԱԳՆՈՒ
ԼԿԵԳԻՆ ԱԲԱԳՈՒ ԵՎ ԱԲՐՆՈՎԿԵԱՓԱՆ Ե
ՄԵՐՄԵԼԵՑԻՊԵՐԱԿԱՆԵՐԱՎ ԶՅՂՂ

ԵՍ ՏԱԵՐՍ, ՍԱՐԳՍԻ ՈՐԳԻՍ, ԶԿՏԵՓՈՍՈՅ ԼՈՂՆ ՈՒ ԶՅԱՆՆՈՒՆ
ՍԵՐՆ, ՍԻՆ ԿՈՎ, ՏՎԻ Ի ՄԲ, ԱՐՄԱՐՆԻՍ ԵՒ ՄԻՐԱՐՆԵՐ ՏՎԻՆ
Բ: ԱՌ ՊԱՏԱՐԱԳ ԼՈՒՂԻԿԻՆ՝ ԱՌԱԳ Ե: ՇԱՐՍՓ ԱՌՐՆ, ՈՎ
ԽՍՓԱՆԵ՛ ՄԵՐ ՄԵՂԱՑՆ ՊԱՐՍԱ-
ԿԱՆ Է, ԹՎ. : ԶԼՂԱ: (1322):

Հրատ. Քաչքերունի, Փորձ, 1879, № 1, 102: Այդան, 167:
Լուսանկ. 24

87. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԼԿԵԳԵԳՈՒ Հարավային պատին, ներքուստ, 6 սող.

ԱՄԻՁԱՐՄԵԱՆ ԵՅԱ
ԱԾՆԻՆՍՊԱՒՈՐԲԱՌ
ԽՍՂՈՍՄԵՂԱՂՈՍԻ
ՍԱԽՆԻՆՍԱ: ՊԱՐԱՐԳ ԱՆԻԱՓԱ
ՆԿԱՐԱՍԻՂՆԱՂԻՆՍԱՅԵՒ ԽԱՓ
ԱՆՈՂՆ ԴԱՍԻՆ: Ի ԲՎԼՍ: Զ: Գ: Զ:

ԿԱՄԱՆ ԱՅ ԵՍ ԴԱՐՈՓ ՄԻՐԱՐՆԵՑԱՂ ՄԲ, ԱՐՄԱՐՆԻՆ, ՍՊԱՍԱՌՈՐԲ ՄԲ,
ՈՒՆՏԻՍ ԵՏՈՒՆ ՊԵՏՐԱՍ ԵՒ ՊԱՒՎՈՍԻ ՏԱԿՆԻՆ : Ա: ՊԱՏԱՐԱԳ ԱՆԽԱՓԱՂՆ
ԿԱՏԱՐՁՆ ԱՌԸՆԻՆ ԱՅ ԵՒ ԽԱՓԱՆՈՂՆ ԴԱՏԻՆ. Ի ԹՎ.ԻՍ : ԶԳԶ: (1347):
Հրատ. Քաչքերունի, Փորձ, 1879, № 1, 102: Այդան, 167:

88. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ, Երեսը բաժանված է 6 հարթությունների. զբա-
նրվում է ս. Ատավածածնի արևելքում, 1 սող.

Դիզոր ֆանանայ յիեյլի.

Հրատ. Քաչքերունի, Փորձ, 1879, № 1, 102: Այդան, 167:

89. ԽԱԶՔԱՐ, ընկած է ս. Ատավածածնի արևելքում:

Ես Ֆովաննեկա կանգնեցի իաչս ի բաբխաաաաբիս

Հրատ. Քաչքերունի, Փորձ, 1879, № 1, 102: Այդան, 167:

90. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, ս. Ատավածածնի արևելքում:

Տղա սխալ կասարեալ Դանիել ֆանանայ.

Հրատ. Քաչքերունի, Փորձ, 1879, № 1, 102: Այդան, 167:

ՎԵՐԻՆ ՈՒԿՅՈՒՐ (ԳՅՈՒՎԱՏԵՂ)

91. ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ ԸՆԹԻ պատվանդանին ազուցված Երեսպատման մեծ
քար, 8 սող.

- ԱՄԱԻՈՂՈՐՆԱԾԻՆ ԱՅ ՄԵ ԲԱԿԱՐԱԿԱՈՐ ԿԻՔՍՀԱՍԱ
- ՈՒՆՈՅԱԴԵՂՄԵՐԱՄԲԱՐՈՐԴԱՔՍՄԵՆՈՐՆՅԱԶԱՈՒ
- ԲՉՄԵԻԿԱՅ ~~ՀՈՂՆԻՈՒՔ~~ ԲԱԿԱՐԱԿԱՐՄԵՆՏԵՓՈՍ
-- ՀՈԳՈՒԵՐԵԿՈՒՄ ԲԱԿԱՐԱԿԱՐՄԵՆՏԵՓՈՍ
ԵՅՁԱՌԱՄԻՍԲԵԿԵՑՈՅ ՍՀԱՆՆԱՆՆՅ ԱՐՊԱՆԱԿԱ
ՄԵՅԱՅՆՈՒ ԲԵ՛ՍՐԴ ԲԵՍԵՔԿԱՌԲՈՒՄԵՐՈՅ ԿԱՅԱԵՐԱ
ԱՅԿԱՅԿԱՍԱՅ ՀՈՂՆԻՈՒՔ ՀՈՂՆՅԱՑԱՑԱՅ ՍՀՈՂՆԵՆՅ
ՆՉՈՎԱԾԵՂՅԻՑԻՋԱՎԱՅ ԶԻԱՅ

ԿԱՄԱՆ ՈՐԱՐՄԱՐՆԻՆ ԱՅ, ՄԵՐ ԱՌՏԱՐԿԱ ՈՐԳԻՍԵՍ ԼՈՒՂՆ ՈՒ ԱՐՄԱՐՆԻՆ, ՄԵՐ ԱՌՏԱՐՈՐ ԸՄՏԻ ՅԱԿԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒ ԶՄԵՐ ԼՈՒՂՆԻՆ ԼՈՂՆ Ի
ԽՈՒՂԱՐՄԵՐԻՆ ՏՎԱՐ Ի ՄԲ ՍՏԵՓԱՆՈՍՂ ԿԱՄԱՆ ԼՈՒՂՆ ԵՂԵՍԱՐ ՄԵՐՈՒ
ՄԽԻՓԱՐԱ ՓՈՆԵՑՆԵՈ ԱՌ ԲՈՒ, ՄԽԻՓԱՐ ԼՂՆԵՑ, ԵՍԱՐԱՐԳ ՄԲ ԵԿԵՂԵՑՈՅԱ,
ԼՈՒՂՆՆԵՑ : Ա: ԱՌ ՊԱՏԱՐԱԳ ԱՐՄԱՆ ՅԱՅՆՈՒՄԵ. ԱՐԲ ԹԷ ՄԵՐ, ԿԱՐ ՈՐ Ի
ՄԵՐՈՅ, ԿԱՐ ԱՌՏԱՐՄԱՅ ԼՈՒՂՆԼ, ԶԱՆԱ, ԶԼՈՂՆ : ՅԹԷ: ԼՈՒՂԱՊԵՏԱՅՂՂ ՆՉՈՎԱՐ
ԵՂԻՑԻ. Ի ԹՎ.ԻՍ : ԶԱԱ: (1292)

Հրատ. Քաչքերունի, Փորձ, 1879, № 1, 101: Այդան, 182:
Լուսանկ. 25

92. ԽԱԶՔԱՐ, կանգնած է ս. Ատավածածնի արևմուտքում, տակին 7 սող.

ԴՎԻՍ
ԶԼԵ

ԱՅՍԼԵՍԿՈՒԿԱՍ ԿԱՍԳՆ
ԵՅԻՋԵԱՅՍԲԱՐԵ ԽԱՄՍԳ
ՈԳՈՅ ՄԱՐԻՄՈՅ ԵՂԲ ԱՒՐ ԵԴՈՐԴ
ԽՈՅԻՆՁԵՆԱՄՈՒ ՄՆԱՅԻՆՈՅ ՈՎԿԱՂԵՔ
ՅԱՂԱՐՍՅԻՂԵՅ Ե Ք

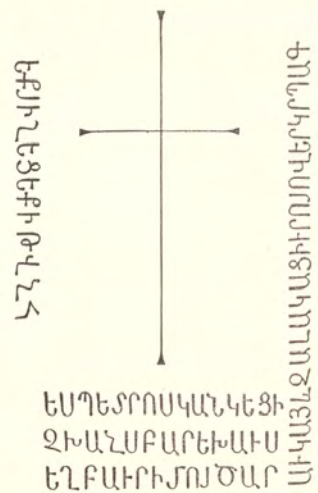
ԹՎ.ԻՍ : ԶԼԵ: (1283) ԱՅՍ Է ԵՍ ԿՈՒԿՍ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԶԱՍԶՍ
ԲԱՐԵՆԱՍԻ ԼՈՒՂՈՅ ՄԱՐ ԲՈՒՅ, ԵՂԵՍԱՐ ԵՒ ՈՐԿՈՒ ԻՄՈՅ, ԻՆՁ ԵՒ
ԱՄՈՒՄՆԱՅ ԻՄՈՅ. ՈՎ, ԿԱՐԿԷՐՂ ՅԱՂԱՐՍԻՍ ՅԻՇԵՑԷՔ:

Մանր. Երբորդ տողի սկզբից չորս ավերորդ տառերին, ըստ Երեսպատման պեղք է զբա-
ղվել ԿԱՄԱՆ ԱՅ, զրիչը տառերը սխալ տեղադրելով թողել է անավարտ:

93. ԽԱԶԲԱՐ, կանչնամ է ս. Ստեփանոսի արևմուտքում, ասկին 8 սող.

ԹՎ | 2
ԻՍ | ԼԹ
ԿԱՏԱԿՆԱՅԵՍԱ
ՆՆՐԷԱՍՍԿԱՆԿՆ
ԵՑԻԶՄԻՆՇԱՆՍ
ՐԻԱԲՍՈՒԹՆՈՐԴՈՒԿ
ՈՅՆԱՍԻ
ԱՅՈՒՍՆ

ԹՎԻԾ 21Թ. ԿԱՄԱՆ ԱՅ ԵՍ ԱՆՏԻԶԱՍ
ԿԱՆԿՆԵՑԻ ԶՄԵՆՇԱՆՍ Ի ԲԱՐԵՍԻՍՈՒԹՆ.
ՈՐԳՈՑ ԻՍՍԵ ԾԱՏ . . . ԵՊ ԱՄՈՒՍՆՈՑ . . .
ՅԳՆԵՑԻԲ

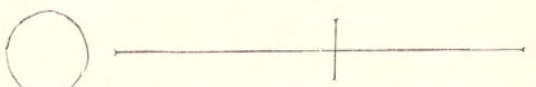

94. ԽԱԶԲԱՐ, մեծ և գեղաքանդակ, կանչնամ է ս. Ստեփանոսի արևմուտքում, ասկին և շրջանակներին, 5 սող.

ԵՍ ՊԵՏՐՈՍ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ԶԻԱՂՍ ԲԱՐԵՍԻՍՈՒԹ
ԵՊԱՆԻՐ ԻՍՏՈՑ ԻՍԿՐԱԿԱՅ ԵՆ ԶԻԱԿԱՅ ԻՍԿՐՈՑ
ՈՎ ԵՐԿՐԱՊԵՐԵՐ ԵՆ ԵՆՍԵՑԻԲ Ի ԹՎ. 22: (1321)

95. ԽԱԶԲԱՐ, կանչնամ է ս. Ստեփանոսի արևմուտքում, ասկին և շրջանակներին, 9 սող.

2ԵԻ
ԽՈՍ
ՆՐՈՎ
ԿՄՈ
ԿԿՍ
ԲԴԷ
ԵԻՉ

ԵՍ ԳՈՅՐԻԿԱԿ
ԱՎԿՆԵՑԻՉԻԱԿ
Ս
ԻՆ

ԵՍ ՊՈՅՐԻԿՈՍ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ԽԱԶՍ ԻՆՍՉ ԵՆՍՈՍՏՐԱՅԻՆՍԵՄԿՐԿԻՄԿ. ՈՎ ԿԱՐԳԵՐ ԵՆ ԵՆՍԵՑԻԲ
տասնի. 27

96. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, գանձում է ս. Ստեփանոսից հարավ, գերեզմանատան մեջ, ասկակ, կրեսին 4 սող.

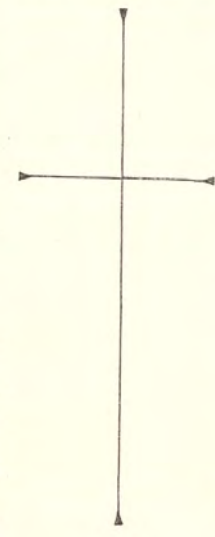
ԱՅՍ ԷՏԱՆԳԻՍ
ՏՓԱԼԻԿԻՆԱՎԱ
ԻԹՄԻՂԵՅԷԲԹՎՍ
ՆԿԸ

ԱՅՍ Է ԶԱՆԳԻԹԻՑ ՓՈՒԹԻՆ. ՅՈՒՍԻԹՍ
ԵՆՇԵՑԻԲ. ԹՎԻԾ 24Թ: (1313):

97. ԽԱԶԲԱՐ, ընկած է ս. Ստեփանոսից հարավ, գերեզմանատան մեջ, շրջանակներին և ճակատին:

ԵՍԱՍԿԱՆԴՈՐՆՈՐԿԱՅԻՆՍԵՄԿՐԿԻՄԿ
ԱՐԲ . . . ՅՐԵՆԻԿԱՅԻՆՍԵՄԿՐԿԻՄԿ
ԽԱՐԵՂԱՐ . . .

ՍՈՒՆԴԱՐՁՈՒԿԻ

ՂԷԳԼԱ
ՍՐԳԼՍ
ԱՆԱԼ
ՆԻԿ
ԲԱ
ՅՐԵ
ՆԻԲ
ԻՏՈ
ՐԴԻ
ԲՆ
ՈՒՄԵ
ՆՄԱՍ
ՂԱՍՈ
ՆԻԿԱ
ՄՆԱՅ
ՅԻՂԵԱԿ
ՔԱԱԸ
ԶԱՍԿ
ԱՆԴԱՐ

ԵՍ ԱՍԿԱՆԴՈՐ ՄՈՍԿԱ ՈՐԿԻ
ՉԽԱՅՏՈՒՉ ԴԱՐՁՈՒՑԻ. (ԶԱՆՅԵՑԻՆ
ՆԻՔՍ ԶՈՐ ԿՈՐԳՈՑ) ԾԻՆԵՑԻ
ԵՏՈՒ . . . ԱԼԵՇԱՑ . . .
ԻՄ ԶԱՆԳԻՆԻՐ ԻՄ ՈՐԿԻՐՆ
ՈՒՏԵՆ. ՄԱՍ ԾԱՏՆԵԿԱՍ ՄԱՍՆ
ԱՅ. ՅԻՇԵԱՍ ԲՈ. ԱԾ. ԶԱՍԿԱՆԴԱՐ

Մանր. Արձանագրությանը զբր-
ված է 3—4 սճի աստերով և խառն ի
խառն՝ զարգերի արանքներում: Մուշ-
քարը շատ մեծ է. բայց հասարակ մշա-
կումով: Պատվանդանի հետ միասին
շատ է կիկղ և լուսանկարել հնարավոր
էգամ մի փոքր մասը:
Կարևոր է Մոմիկ անվան հիշա-
տախոնդը, որին հուճապետմ ենք
նշանավոր գրիչ-մանրանկարիչ և քան-
դակագործ-ճարտարապետ Մոմիկի հետ:
Տեսակարար արձանագրության ժամա-
նակն էլ XIV դարի ստաշին կեսն է:
տասնի. 28 (մի մասի)

98. ԽԱԶԲԱՐ, ընկած է ս. Ստեփանոսից հարավ, շարպտում. վերձանիլի է հեռքայլը, 4 սող.

ԹՎԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆՍԿԱՅՈՑ
..ՆԿԵՑԱԲ.. ԶԲՈՒՍՈՒԹ..
.. ԱՅՈՐԴՈՅՍՈՂՈՒՆԻՐ
ՅԻՆԷԲԻՏԻ

ԹՎԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԶԱՅՈՑ ՐԿԱՆԿ-
ԵՆԵՑԱՒ ԽԱԶՍ ԲԱՐԵՍԻՍՈՒԹՆ..
...ՈՐԳՈՑ ՍՈՂԱՍՈՒՆԻ ՈՐԻԲ ԿԱՐԳԱՅԲ
ՅԻՇԵՐ Ի ՏՐ:

Մանր. Քանդակների սճր՝ XI—XII դար:

ԹՆԼԹԻԹԱԳԱԴՄՈՒԹԵԱՆԱՆՊԱՄԱՎ
 ԱՎԱՆԳՆԵՅԱԲԱՆՍԻՅՆՆԳԻՊՈՒՎԱԿ
 ԵՄՊՈՒՄԱՆՈՒՄ

ՅԻՅԵԱՅՅԻՍ

ԵՍԳԻՐԻՄ ԴՊԻՐ ԴԱՄԱՅԻՆՅԵ
 ՍՉՈՒԹԵԱԼԵՐՄԻՉԱՐՉԱԼՍԻՍԵԱ
 ՋՈՒՐԱՅԻՄՈՒԹԵԱՄԲԵՄ
 ԷՔՅԵՍԱԿԵՄԲԵՐԻՄՈՂԵԿ
 ԵՂԵՅՈՅԱՎԱՆԳՆԵՅԻՆՉԱ
 ՆՍՈՒՐԲԵԱՉԻՍՉԱՐԱՍՅ
 ԱՐՍԻՉԱՐՈՒԹԵԱՆՄԱՍ
 ԱՂԵՂԳԱՍՏԵԱՆՄԻՄ
 ՅՆԱՅԱՌԵԼՉՍԱՂԱ
 ՆՊԱՐԼՈՒՍՈՒՄՈՒՄ
 ՏԵՍԱՆԵԼՁԳԱՌՍԲՍԻ
 ՄԲԵՆՈՒՆՈՒՄՔՊԵՄ
 ԳԻՐՍԻՎԵՍՍԲԱՆԿ
 ԿԵԱՍՅԻՇԵՅԵՔԵԶԻ
 ՍՉՅԱԳՆԱՍԵՆԱ

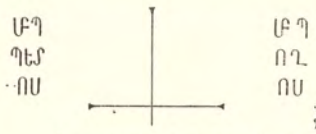
ԳԵՅՈՅԱԿԱՆԳՆԵՅԻ ՆՇԱՆ ՍՈՒՄԻ
 ԽԱՉԻՍ ԶԱՌԱԿԱՅ ՍԲԵԻՇԱՆ
 ՏՈՒԹԵԱՆ, ՈՐ ԱՅՈՒՐՄ ԱՇԵՂ
 ԳԱՄՍՏԵԱՆ ՈՐԿՈՅՆ ԱՅ. ԱՌ-
 ԵՂԱԿ ԶԱՍ ԳԱՆՊԱՐ ԼՈՒՅԱՍ
 ԼԵՂԻՍ ԱՌԱՋ՝ ՏԵՍԱՆԵԼ ԶՓԱՍ
 ՔՄԻ. ՈՐԲ ԼԵՂԻՍՆՈՒՄ ԶԳՐԱ-
 ԳԻՐՄ Ի ՎԵՄՍ ԲԱՆԳԱԿԵԱԼՍ.
 ՅԻՇԵՑԻՔ ԵՆ ԶԻՍ ԶՅԱԳՆԱ-
 ՄԵՂԱ:

Մանր. Խաչքարն իր տեսակի
 հնագույն օրինակների ոճով է, պարզ և
 արտահայտիչ քանդակներով: Երկարու-
 թյունը 3,66 մետր է, լայնությունը 90
 սմ. ներքևում ավելի նեղանում է:
 Այժմ այն ընկած է և թիկունքի արձա-
 նադրությունը ծածկված է: Մենք այն
 կանգուն ենք տեսել 1932 թ. և նկա-
 րել: Թիկունքի արձանագրությունն ըս-
 տվածպարթևական էրևում է, որ այն
 ավելի ուշ է գրված, քան ոչ շատ ուշ
 հակասի արձանագրությունից, որով
 հետև աստիճանները XI դարի են:

Շրտ. Ջալալյանց, II, 137: Քաջերունի,
 Արարատ, 1889, 283. Ալիշան, 119:
 Լուսանկ 20, 29ա

103. ԽԱՉԻՍ, ԿԵԼ Է ՆԱԽԱՐԱԿԻ մասն Այլմ մ չկա:
 ԹՎԻՆ :ՅԶԳ: Կանգնեցաւ սուր խաչս . . . յամուն սեանն Անայոյ.
 ուրոյ Սահակայ Սրնեայ . . .

104. ԿՈԹՈՂ-ՀՈՒՇԱՐՉԱՆ, գյուղից մեկ կիլոմետր հարավ, ավերակների մեջ,
 . . . ԷԿՈՒՄՍՊԱԼԻԹՉԻ. . . խաչքարի հակառակն և առաջալիների գլուխների
 սակ:

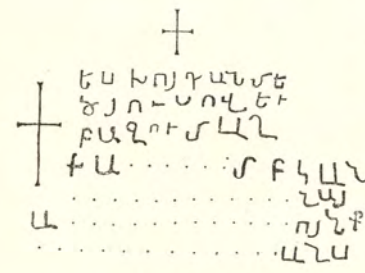
Հրատարակչին է մաս կան միայն թվականը և առաջալիների անանները:
 Արձանագրությունն ըստը տեսերն ստացիկ են: Իր տեսակների մեջ այս կոթողն ամեն-
 նամեններից և զինչյիկներից է: Այժմ քանդված է հակասան ամբողջովին իսկ կողքերից մասամբ:
 Շրտ. Քաջերունի, Արարատ, 1889, և. 283: Ալիշան, Միսական, 109:

105. ԿՈԹՈՂ-ՀՈՒՇԱՐՉԱՆԻ հարավային պատին, արևի ժամացույցի թվերը:
 ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԾԼ

Մանր. Տառերն ստացիկ են:

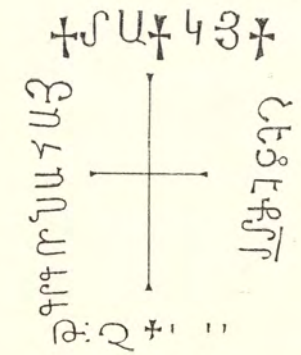
Լուսանկ. 30

ԻԹԻԻՍԱՎՈՅՉՁԸԼ

106. ԽԱՉԻՍ, մեծ և զկարգանդակ,
 կանգնեցված է ժայռաբեկորի վրա. նախ
 գյուղատեղում մեջ. հակառակն և աակին,
 8 սոդ:

Ի ԹՎԻՍ ԶԱՅՈՅ :ՉՈԲ: (1303) ԽՍ ԽՈՅԿԱՆ
 ՄԵՆՍ ՅՈՒՍՈՂ ԵՆ ԲԱՉՈՒՄ ԱՇԽԱՄՏՈՒ-
 ԹԵԱՄԲ ԿԱՆԿԱՆՅԻ ԶԽԱՉՍ
 Լուսանկ. 31

107. ԽԱՉԻՍ, նախ ավերակների մեջ,
 շրջանակներին 4 սոդ:

ԳԳԳՈՐ ՆԱՇԱՅՏԱԿ ՅԻՇԵՑԻՔ ԼԻ
 ՏՐԻ ԹՎ. :Չ: . . .

Մանր. Թվականի ասանալորի և միավորի մնա-
 ցորդները կարող են ընթերցվել: ԽԱ: կամ: ԻԱ:
 Շրտ. Ջալալյանց, Բ, 136: Ալիշան, 111:
 Լուսանկ. 32

108. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, տավակ, հախորդից արևելք, Կրեպին 2 սոդ.
 ԱՅՍԵՀԱՆԿԻՍ:ԱԼԵ
 ԻՍԱՆՈՍԻՆ ԹՎՔԻԲ
 ԱՅՍ Է ԶԱՆԿԻՍ ԱԼԵԲՍԱՆՈՒՐ.
 ԹՎ. :ՉԷ: (1523):

109. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, օրորացած, հյուսիսային կողմի կենցաղային տեսա-
 լան, հարավում չըսր խորաններ, մեջը
 խաչեր. Կրեք շրջանակներին գրված է:
 ԵՍ ԳԻԼԻՉԱՆՍ ԿԱՆԿԱՆՅԻ ԶԽԱՉՍ
 ԶԱՐԻՍՏՈՅ ԳԱՄՄԱՍԱ ԹՎ. :ՈՒՄԻ: (1605)
 ՅԻՇԵՑԻՔ Ի ԲԱՆ
 Լուսանկ. 33

110. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, օրորոցածե, հյուսիսային կողմում կենցաղային տեսարան: Գտնվում է նույն ավերակների մեջ՝ բլրի ավերակ կեղեցու մոտ. հարավում խորաններ և շրջանակներին գրված:

ԵՆՍՈՒՍԵԲ ԿԱՆՆԵՅԻ ԶԻԱՅԻՐԿՈՒ
 ԹՎՈՒՄ
 ԿԱՄԱՆԻ ԱՅ ԵՍ ՅՈՒՆԷՓ ԿԱՆԵԿՆԵՅԻ ԶԻԱՅԻՐԿՈՒ
 ԼՈՒՍՆԵՅԻ ՓՐԿՈՒԹԵՂԻ ԼՈՂՈՅ ՊԱՐԵԳԻՆ՝ ՈՎ ՈՐ ԿԱՐԳՈՒ ՅԻՇԵՑԷՔ
 ԹՎ. ՌԵՂ: (1607)

111. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, նախորդի մոտ, հյուսիսում կենցաղային տեսարան, հարավում խաչեր, արևելյան ճակատին 6 սող.

ՄԱՆՄԱՆ ԵՍ ՎԱՐԳԱՆՍ ԿԱՆԵԿՆԵՅԻ ԶԻԱՅԻՐԿՈՒ
 ԼՈՒՍՆԵՅԻ ՓՐԿՈՒԹԵՂԻ ԼՈՂՈՅ ՄԻՐԱՅԷԼ ԱՂԻՆ ՈՐ Է ՈՐԿԻ ՎԱՐԳԱՆ ԱՂԻՆ
 Ծանոթ. XVI—XVII դարեր:
 Հրատ. Ջալալանց, Բ, 136, Ալիշան, 110:

ԱՅՍ ԱՎԵՐԱԿՆԵՐԻ ՄԵՁ ԳՏՆՎՈՂ ԳՅԵԶՄԱՆԱՏՆԵՐՈՒՄ ԵՂԵԼ ԵՆ ԵՆ ԼՆՏԵՎՅԱ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
 112. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ** ՎՐԱ. Սուրբ խաչս բարեխառ է Գառիբ բեկին. քվին :ՌԾԸ: (1639):
 Հրատ. Ջալալանց, Բ, 136, Ալիշան, 109:
 113. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ** ՎՐԱ. Այս է սաղան Սլքա Խարունին. քվին :ՌԾԸ: (1606):
 Հրատ. Ջալալանց, Բ, 136, Ալիշան, 109:
 114. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ** ՎՐԱ. Այս է հանգիս Գրիգոր բեկին
 Հրատ. Ջալալանց, Բ, 136, Ալիշան, 109:
 115. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ** ՎՐԱ. Այս է հանգիս Մանուչարին. քվին :ՁԻԸ: (1279):
 Հրատ. Ալիշան, 109:
 116. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ** ՎՐԱ. Այս է հանգիս վարդապետին Ֆակոպայ, քվին :ՁԻԹ: (1320):
 Հրատ. Ալիշան, 109:

117. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ** ՎՐԱ. Ես իւր եղբաւրն Սարգսին, քվին :ՁԻԸ: (1279):
 Հրատ. Ալիշան, Սիսական, 109:

Արևմտյան կողմի գեղեցիկ մասնատեր:
 118. **ԽԱՉՔԱՐ** ՎՐԱ. Ես Յովհաննէն կանգնեցի զխաչս ի բարեխառսքին հոգոյ իմոյ:
 Հրատ. Ջալալանց, Բ, 136, Ալիշան, 110:

119. **ԽԱՉՔԱՐ** ՎՐԱ. Ի քվին :ՁԱ: (1252): Ի բարեպատ ի խառնութեան Արուկի կանգնեցաւ իաչս. Ես Սահակ որդի Սիմոնայ մեծ յուսով կանգնեցի զխաչս ի փրկութիւն հոգոյ:
 Հրատ. Ջալալանց, Բ, 136, Ալիշան, 110:

13. ԳՅՈՅԱՐԱՍ ԳՅՈՒՂԱՏԵՂ

120. **ՍԱՔԱՐ**, անմշակ. գյուղատեղի կենարանում, կանգնած ավերակների մեջ, զետակի աջ ափին. վրան խաչ և արձանազրութ յուն. 11 սող.

ԹՂԼԲԵՍՄԱՍՆ
 ԱՅՍ ՈՒՍԱՐՍ ՈՒՍԱՐՔ
 ԻՍ ԿԱՆԳԵՅԱՔ ԶԼԽ
 ԱՅՍԻՐ
 ԱՐԷԽԱՍ
 ՈՒ ԹԻ
 ՇՆՈՂ
 ԱԳՄ
 ՌԳ
 ԻՂԽԱՆԻՆԵԻ
 ԱՄՈՒՍ

ԹՎ. :ՁԻԸ: (1283) ԵՍ ՍՍԱՆԱՅՍ ՈՒ ՍՍՐՍՈՒ ՈՒ ՍՍՐՔԻՍ ԿԱՆԳԵՅԱՐ ԶԻԱՅԻՐԿՈՒ
 ԲԱՐԷԽԱՆԱՅՈՒԹԻՂԻ ԾՆՈՂԱՅ ՄԵՐՈՅ
 ԻՇԽԱՆԻՆ ԵՆԱՅՈՒՍՆԱՅՆ
 Ծանոթ. Արձանազրութունը չի շարունակված, թեև ազատ սեղ կա:

121. **ԽԱՉՔԱՐ**, մեծ և զեղարանակ, կտրված է երկու մասի, օգտագործվել է որպես ցանկապատի բարձր գյուղից վեր, զեղի Հերհեր տանող ճանապարհի եզրին, 5 սող.

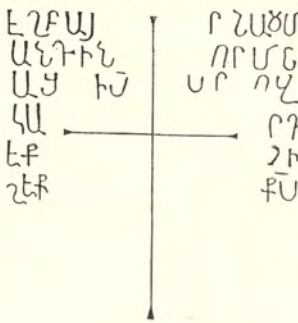
Թ Վ
 Տ ԼԴ

ԽԱՉՔԱՐԱՆԱԿԱՆԱԿԱՆ
 ՆԿՆԵՅԱԳԶԱՍԾՆՈՂԱՅ
 ՄԵՐՈՅԿԵԾԵԼԿԱԳԻՆԱԿԱԹԻՆ
 Ծանոթ. Առաջին բերրի վրա թվահանն է, իսկ երկրորդ մասը ցածր:

122. **ԽԱՉՔԱՐ**, մեծ և զեղարանակ, կանգնեցված է նախորդի մոտ՝ քվին, 1 սող.
 ԹՎԻՍ ԶԻԹ: (1300)

123. ԽԱԶԲԱՐ, պարզ, առանց գարգերի, կանգնած է գյուղատեղի կենտրոնում՝ գետակի ձախ ափին. 11 սաղ.

ՅԱԼ ՈՒՆ ԱԵ Ե Լ
Լ Ա Մ Յ Ա Ե Գ Ի Չ Խ Ա Ս

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅ ԵՍ ԱՂԱՄՍ ԿԱՆԿՆԵՑԻ
ԶեռԱլՁԱլ ԵՂԲՅՅՐ ԵԱՃՄԱՆԳԻՆ, ՈՐ ՄՆ ԱՅ Ի
ՄԱՐ. ՈՎ ԿԱՐԳԻՔ ՅԻՇԷՂԻ Ի ԳՄ. ԹՎԻՍ
:ՃՃԽԶ: (1200): ՎԱՅ ԵՆ ՍՈՒՔ ՄԱՒԻՆ:

Մանր. Թվականի գրություն սլավոնի ձև (երկու հարյուրամյակներ իրար մոտ) հաճախ է պատահում արձանագրությունների մեջ: Հնարավոր է երկու հարյուրամյակները գումարել և գրանցել երկրորդ կարգով «հարյուր», որով թվականի իմաստը ճիշտ կլինի միայն ստաջինի համար: Այս դեպքում գերադասում ենք երկրորդ ձևի հաշիվը: Հրատարակիչներն անեն :ՃՃԽԶ: 1400:

Հրատ. Քաղախանյ, Արարատ, 1889, 285; Ալիշան, III

ԹՎԻՍ ԸԾ ԽԲ
ՎԱՂԱՍՈՒՔ ՄԱ
ԻՐԸ

124. ԽԱԶԲԱՐ, գեղարանցակ, ճոխ գարգերով և առաքյալների ու կենդանակերպաների պատկերներով. գտնվելիս է եղել գյուղատեղի ավերակ եկեղեցու մոտ, քիվին և տակի պնդի շրջանաճյուղի վրա՝ ուռուցիկ առուերով.

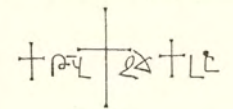
ԵՍՎԱՐԴ ԱՆՄՏՈՐՍԿ ԱՋՏԵՒՍԲԶՍ . . . ԻՆՉՅՈՒՐԻՆ
:ԹՎ ԱՂԳ: ՈՎ ԿԳ-ՂԵԻՔԻ ՏՈՐԻՍՈՅՈՒԼՈՒԻԱՏՈՒՆԻՆ
Ի ՏՈՅՈՍԱՂԱՅ ՔՐՎԵՐՆ

ԵՍ ՎԱՐԳԻՆԵՆ ՄՈՔՍ ԿԱՂՄԵՅԻ ՄԲ ԽԱԶՍ -- ԽԱԶՍԱՌԻՆ
ՈՎ ԿԱՐԳԻ ԱՅՔԻ ՅԻՇԷՂԻ Ի ԳԻ ՄՈՐ ԻՄՈՅ ՈՒՂՈՒՅԱՌԻՆ
ԻՄՈ ՏՈՍԱՂԱՅ ԳՐՎԵՐՆ. ԹՎ. ԱՂԳ: (1545):

Մանր. Տ և Մ առուերը գրված են միասուտակ: Առաջին սաղը քիվի վրա է, մնացյալը պնդի շրջանաճյուղին. իտալացի արձանագրությունում սեղանադրված է և գտնվում է եղեգնածորի շրջանային կենտրոնի եկեղեցու բակում.

Հրատ. Քաղախանյ, Բ, 138, Քաղախանյ, Արարատ, և, 284; Ալիշան, 111; Խախանյ, 33

125. ԽԱԶԲԱՐ, գեղարանցակ, կանգնած է նախորդի հյուսիսում. 5 սաղ.

ԿԱՂՄՅ ԵՍԱՄԱՍՈՒՐԻ ԵՐԵՏԵՐԿԵ
ԿԱՂՄՅԻ ԵՍԱՄԱՍՈՒՐԻ ԵՐԵՏԵՐԿԵ
ՊՐՈՍ Ս ՄՈ ԱՄԻՍԻՐԻ ԹՈՒՐԻՍ
ՈՎ ԿԱՐԳԻ ԱՅՔԻ ՅԻՇԷՂԻ

ԹՎ. :ՋՃԱՂ: (1489) ԿԱՂՄԱՆԵՂ ԱՅ ԵՍ
ԽԱԶՍԱՌԻ ԵՐԵՅ ԵՐԿԻՂ ԿԱՂՄԱՆԵՑԻ
ԶԽԱԶՍ ՀՈՂԱՅ ՓՐԿՈՒԹԵ. ՊԱՐՈՆ
ՄՊԱՍԻՆ. ԻՎ ԹՈՒՐԻՂ ՈՎ ԿԱՐԳԻՔ
ԻՇԵՑԻՔ Ի ԳՄ.

Մանր. Թվականը գրված է նախորդի ձևով: Առաջին սաղում անհասկանալի է վերջին էՐԿԻՂ բառը. երկրորդ սաղում գրված ԽԱԶՍ բառը սխալմամբ ՄԱԶՍ է գրվել:

Հրատ. Քաղախանյ, Բ, 138; Քաղախանյ, Արարատ, և, 284 Ալիշան Խախանյ, 31

126. ԽԱԶԲԱՐ, հասարակ, բնկած է նախորդ երկուսի արանքում, առկին 3 սաղ.

ԵԱՂՈՒԹՍԿԱԿԵՅԻ ԶԽՍ
ԻՓԿՈՒԹԻՆ ԿԱՂՄԱՆԵՑԻ ԶԽԱԶՍ Ի
ԻՓԿՈՒԹԻ ՀՈՂԱՅ ԻՄ ԲՈՒՐՆ. ՅԻՇԵՑԻՔ
Ի ԳՄ.

ԵՂՄԱՍՈՒՐԻ ԿԱՂՄԱՆԵՑԻ ԶԽԱԶՍ Ի
ՓՐԿՈՒԹԻ ՀՈՂԱՅ ԻՄ ԲՈՒՐՆ. ՅԻՇԵՑԻՔ
Ի ԳՄ.
Հրատ. Քաղախանյ, Արարատ, և, 285; Ալիշան 111:

127. ՏՍՊԱՆՍՔԱՐ, գտնվելիս է եղել գյուղատեղի ավերակ եկեղեցու հարավային պատի մոտ. վրան ձիավոր՝ գինված նիզակով.

ԵՍ ՄԱՐԳԱՐԱ ԿԱՆԳՈՆԵՑԻ ՂԱՍՏԱ ԵՂՔԱՐԱ ՔՊԱՂՆԱԻՆ
ՈՐԷ ՈՐԿԻ ՄԵԼԻՔ ՔԵՂԻՆ. ՄԻՓԵ: ՔՎԻՆ: (1602):

Հրատ. Քաղախանյ, Բ, 138; Քաղախանյ, Արարատ, և, 285:

14. ՀԵՐԷՆԻ

Վաղցը ձորի հին և հուշարձաններով հարուստ գյուղերից է: Այն Մա. Օրբելյանի մոտ հիշատակված է երկին, իսկ արձանագրությունների մեջ երեքան ձևերով, որը հնաագայում, ժողովրդական արտասանությամբ՝ դարձել է Հերճեր:

Գյուղի շրջապատում, կանգուն հուշարձաններից բացի կան նաև 2—3 գյուղատեղիի մնացորդներ. մի քանի գերեզմանատներ և շատ հին ավերակներ: Սակայն պահպանված արձանագրություններից ամենահինը վերաբերում է 1149 թվականին:

Հերճեր գյուղի և համանուն գետաձորի ամենամոտիկում շրջանը, համաձայն հուշարձանների և նրանց արձանագրությունների, եղել են XIII դարի երկրորդ կեսից սկսած մինչև XIV դարի կեսերը: Այդ ամբողջ հովիտն իր մի քանի գյուղերով կազմել են Օրբելյան տանի վասալ իշխան Շահաունյիների արևելքը:

Շահաունյի իշխանները եղել են Օրբելյանների «ասպարապետները». ինչպես Հերճերի, այնպես էլ հովիտի այլ վայրերի արձանագրություններից մի քանիսի մեջ հիշատակվում է այս փաստը և այն, որ շրջանից շատ պինդորակներն ու «հեծյալները» գտնվել են պատերազմներում, կամ գերի բնկել:

Մանր. Ալիշահը այս և հաջորդ № 129 արձանագրություն մեջ հիշատակված անձնանունները նույնություն հիման վրա թվականը համարում է :ՈՂԲ:, որ ճիշտ չէ, ինչպես պարզ երևում է գծագրություն և լուսանկարների վրա:

Հրատ. Քաջբերունի, Արարատ, 2, 339: Ալիշահ, 112: Խասնկ. 35

129. ԽԱԶԲԱՐ, գտնվում է Կապույտ բերդի մեջ՝ ալիբակի մասուռում:

Եւ Մարգարէս, ուղի Գագիկ երիցոյ, արաւակալի կեցոյ (կկեկեցոյ) կանգնեցի զխա(չս). քվիս :ՈՂԶ: (1247):

Մանր. Տեղում ստուգելու հնարավորություն չենք սենցել. կոսկածելի ենք համարում թվականը:

Հրատ. Քաջբերունի, Արարատ, 1889, 2, 229: Ալիշահ, Սիսական, 112: ՄԱԿ, 139 (սխալմամբ ս. Առավանդների պատեն համարելով):

ԲԱՐԷԻԱԻՍ
ԻՆՁ ԼԱՍՈՒ
ԻԹ : ՉԷ
ՆՈՒՄՄԱՄԱԲԻՆԻՆ
Ս

130. ԽԱԶԲԱՐ, կանգնած է գյուղից հարավ, մոտ երկու կիլոմետր հեռու, խճուղու եզրին, գրված է բարբ շարս շրջանակներով վրա:

Ի ԹՎ. ՉԷ: (1281) ԵՍ ԲՈՏԻ ԿՈՆԿԵՆՅԻ
ՉԵՍՉՈՒ ԲԱՐԷՈՒՍՈՒ ԻՆՁ ԵՍ ԱՄՈՒՄԵՆՈՒ ԻՄՈՒ
ՄԱՄԱԲԻՆ. ՅԻՆԵՑԷԲ:

Մանր. Ասանձնապետ հետաքրքիր է խաչքարի պատվանդանը, որը շրաղպի գործածված քար է. ամբողջական է:

ԿՆ
ՆՍԻ
ԳԱԲԻԱ
ԳՆԱԼԱ
ԲԱԵՆԹՍ
ԲԱՐԷՈՒՍ
ԵՍՅԱՅՍ
ՍԵՄՈՍ
ԳՆԱԼԱ
ԳՆԱԼԱ

131. ԽԱԶԲԱՐ, կանգնած է նախաբլի մոտ, թեքված զեպի հետ, շրջանակներին և խաչերի թևերի արանքներում խառն գրված:

ԵՍ ՅՈՎԱՆԵՍՈՒ ԲԱՐԷՈՒՍՈՒ ԿՈՆԿԵՆՅԷ
ԽԱԶՍ Ի ՉԱՆԱՅԱՅ ԱՐԳՈՒՆԵՑ ՄԵՐՈՑ:
ԹՎ. ԻՍՉԷ: (1284)

10 տայ:

ԿԱՅ

ՆԻԻԲԵՆՅՈՒԲԱՆԱ
ՃԱՌՅԵԳՆԱԼԱ
ՆԻՆ ՉԷԻՎԱԲ Ն
ԿԼԱԱԿԲԲԱՆԱՅ
ՆՈՎԵԱՓԱՆԷԻԱԻ
ԹՎ. ՉԼԲԳԵՅԱԻ

ԿԱՄԱԿԻՆ ՄԵՇԻՆ ՄԱԳԵՍՏԻՍ
ՏԻՈՍ ԼՍՊԱՐԱՊԵՏԻՆ ՎԱՐԼ
ՉՍՄԻՆԹԵՍՄԷ ՇԻՆԵՑԻՆ
ՉԵԿԷՂՉԱՐՄԵՑԻՆ ԻՐԵՍՆՅ
ՈՒԲԱՆԱՐՏՈՎՆ
ԵՉԻՆ ՎՓԱ ԿՈՂՃԻ
ՔԵՍ ՄԻԿԵՆՆՅ՝
. ՉԼ ԳԱՏԱՍՍԱՆԻՆՆ. ԵՍ
ԹՎ. ՅԱ.

Խախ:

չան, 111: ՄԱԿ, 138—139: Խասնկ. 38, 38ա

ԿԱՄԱՎՋԱԻՐԻՆ ԱՅ

ԱՅՍԳԻՐՅԻՇԱՎ ԱԿԻԵՎՁ ԱՆԱՆՂՆԷԼԵԼԵԿԱՅՇՈՒՔԴԱՐ ՈՆԻՆՎԼՎՃԱՏԱՄԴՈՅՎԱՍ
 ԱԿԱՅԹՈՒՈՒՆԵՇՈՒՆ ՄԱԳԵՍՏՐՈՍԻ ԵՒՄԱՐԵՊԱՇՏՈՒՆՆԱԿԵՂՆՈՅՈՒՆՆԱԿԵՂՆՈՅՈՒՆ
 ԴՄԴՂՅՆՈՅԱՅՈՒՔ ԱՆԱՅ:ԵՒՄԱՔԱՅԱՐԻՆԵԿԵՇԱՍԴԱՊԵՏԻՆՎԱՍՄԱՅ:ԵՒՄԱՔԱՅՄԵՆԻԻՈՒ
 ՄԱՄԲԱՆԱՅ:ԵՒՄԱՔԱՅՄՈՂՆԻՄԱՐԵՍՆՈՅՈՒՆՆԱԿԵՂՆՈՅՈՒՆ:ՄՈՒՇՈՒՄԱՅՄԱՇԻՄԱՐԻՈՒ

ՅԻՄԲԱՂՈՒՄՄԱՊԱԻՔԶԱԴԵՅԻՆՅԱՂԱԳՍԱԿԱՌԹԵՅՈՒՆ	ԱՌՈՒԿԵՆԱՅ	ԷՉԱՄԵՆԻՄԵՆԱՅՈՒՔԱՆԱ
ՆՈՒԵՐՄԻՄԻՈՒԽՄՍԶԻՎԱԹԱՂԻ ԱՅԳԻՆՎԵՐԻՆՎԱՌՈՒ	ԿՈՒԱՏՈՎՆ	ԵՉՆՈՒՄԵՆԱՅՈՒՆՆԱՆԱ
ՆԳՈՅՉԻՆՅԻՐԻՅԱԿԱԼԵՐԻՆԳ: ԿՈՂՈՇՐՏԲԱՐ	ՉԵՅԱՔԱ	ԿՈՂՃԻՔՆՈՅՉԵԻՎԱՔԻՆ
Ս	ՎԱՄԱՔԱՅԱՐԱՆԱՅԻՆԴԱՄԱՊ	ԹԵՆԻՆԴԱՄԱՊԱՔԱՆԱՅ
ՉԱԿԻՆԻՄԱՄԲԱՆՎԱԴ	ԻՆՉԱ	ԿԱՄԱՎՋԱՎԱՔԱՆԱՅԻՆ
ԴԱՄԱՄԱՆԵԹԵՅԱՆԴԵՆԻՆ	ՅԱՅԱՄԵՆԱԿԱ	ՄԱՄԱՆԵՆԱՅՈՒՆՆԱՅ

ԿԱՄԱՎՋԱՎՈՒՆ ԱՅ. ՍԱՅ ԳԻՐ ՅԻՇՄԱՅԻՆ ԵՒ ՄԱՊԱՆ ԱՆՁՆԱՅԵՂԻ ՄԱՐԵՍԱՅՇՈՒՔ ՊԱՐՈՆԻՆ ՎԱՐՉԱՄԱՅ, ՈՐԳՈՅ ՎԱՄԱՅՈՅ, ԹՈՒՆ ՄԵՇՈՒՆ ՄԱՐԵՍԱՅՇՈՒՆ ԵՒ ԲԱՐԵՊԱՇՏԱՇՈՅ ՍԱՆԳՎԱՅՈՅ ՄԱՊԱՐՈՅՈՅ ԻՐՈՅ, ԵՒ ԳԵՂԵՅԻՎՊ ՊՏՎՈՅ ՆՈՅՈՅ ՈՒՐԱՆՈՅ, ԵՒ ԲԱՅԱՅԱՎՈՒՆ ԵՒ ՄԵՇ ՄԱՊԱՐԱՊԵՏԻՆ ՎԱՐՉԱՄԱ, ԵՒ ԲԱՅԱՎՈՒՆ ՄԱՐԻՆ ԻՐՈՒՄ ՄԱՐԵՍԱՅՈՅ, ԵՒ ԲԱՐԵՍԱՇՄԻՎ ՍԱՐԻՈՐԳ ՄԱՐԻՈՆՈՅ ԻՐՈՅ ԳՈՆՅԱՐԻՆ, ՈՐ ՄԵՇՈՒՄԱՅ ԱՆՈՒՄԱՐԻՎԱՄԻՔ ԾԻՆՆՅՈՒՆ ՁԵՎԵՂԵՂՅՈՒՆ ԵՒ ԲԱՅԱՎՈՒՄ ՍՊԱՐԻՎ ԶԱՐԲԱՐԵՅԻՆ ՅԱՂԱՅՈՒՄ ՄԱՐԵՍԱՅՇՈՒՆ. ՅՈՒՄՈՅՆ ԵՒ ԵՐԿԱՐՈՒՅՆ. ԿԵՆՈՅ (ԻՐԵՆԱՅ) ԵՂԻ ԶԱՐԲՈՅՆ ԻՐԵՆԱՅ ՈՒՐԱՆՈՒ ԵՒ ԵՍՈՒՆ ՆՈՒՅՐՈՒՄԻ. ՈՒՄԱՅ ԶԱՐԲԱՐԱՐՈՂԻՆ ԱՅԳԻՆ ՎԵՐԻՆ ՉԱՍՈՎՆԵՂ ԿՈՒ ՄԱՐՈՎՆ ԵՉՐՆ, ՈՐ ՄԵՇ ՍԱՊԱՅԻՆ ԳԵՆԱՂԱՂ ՆՆ ԸՆԳՈՅՉԻՆ. ՅԻՐԻՅԱԿԱԼԵՐԻՆ Գ: ՉՈՂՈ ՇԵՂՍ ՁԵՅ ԱՐՓԱ ԿՈՂՃԻՔԻՆ ՄԵՆՁԵՆ Ի ՎԱՆՔԻՆ ՉԱՍՈՂԱՐԲԱՐ ՊԱՐՈՆՈՅՆ Գ: ՊԱՍԱՐԱՎ ԹԵՆ Գ: ՊԱՍԱՐԱՎ ՈՒՐԱՆՈՅ ՉԱՍԿԻՆ Գ: ՄԱՐԲԱՆՂԱՅՂ ՎԱՐԲԱՎԱՌՈՒՆ ԻՆՁ ԵՍ ԱՄԵՆ ԿԱՍԱՐԱՐՈՂԻՆ. ՈՎ ԽԱՓԱՆՂ: ԳՈՍԻ ԳԱՍԱՍԱՆՂԻՆ, ԵՒ ԹՎ: ՅԱՆԳԵՂԻՆ ՅԱՅ ՄԱՐԵՆԱԿԱԼԵՆ ԻՆՁՈՎԱՅՆ ԵՂԻՅԻՎՊ ՄԱՐՄՆՈՎ, ԹՎ: ՉՂԻ: (1283) ԳՐԵՅԱՂ:

Մանր. Գծադրութիւն մեջ վերին կարճ տողը գրված է առաջին տողի զիմաց, բևեռի կրկնութիւն վրա և նեղ լուսամտաւոր բամբակած է կրկու մասի: Հինգերորդից սկսած տողերը շարունակիչ են արևմտյան սրահի վրա: Բարձրը խիստ հողմաճարված են և տեղ-տեղ կրկնները բարձրային թափված:

132. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵԿԵՅՈՒ ԱՐԵՎՈՅԱՆ ԱԿԱՍԻ ՎԵՐԻՆ ՄԱՍՈՒՄ, արտաբուստ, Եկեկեյոս շինության թվականը.

Թ 2
L U

ԹՎ. :21Ա. (1282):

Մանր. Գրված է Երեսպատման քառակուսի մեծ քարի չորս անկյուններում, մեկական տասով. որի կենտրոնում թևաաբամ սրծով բարձրաբանցակ է, ճանկերում բնած խոլ:

Հրատ. Քաջբերուծի, Արարատ, 1889, թիվ 2, 322, Այլշան 113:

133. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵՐԵՎՈՅԱՆ ԱԿԱՍԻ ՆՈՐԱՎԱՅԻՆ ՄԱՍՈՒՄ, արտաբուստ, 7 տող.

ԱՂԵՄՄԻ ՄՍՄԻՄԵՅՈՒ
ՎԵՐԵՎՈՅԱՆ ԱՐԵՎՈՅԱՆ
ՎԵՐԻՆ ՄԱՍՈՒՄ
ՎԵՐԻՆ ՄԱՍՈՒՄ
ՎԵՐԻՆ ՄԱՍՈՒՄ
ՎԵՐԻՆ ՄԱՍՈՒՄ
ՎԵՐԻՆ ՄԱՍՈՒՄ
ՎԵՐԻՆ ՄԱՍՈՒՄ

ԹՎ. :2Բ. (1259) ԵՍ ՏԲ. ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ,
ՍԻՆՆԱՆՆԱՆ ԱՐԼԻՆՊԻՍԿՈՍՈՍ, ՉՄԵԼԻՍ
ԼԵՐԵՅԻՆԻՍ ԳԵՂԱՆ ՉԱՎՈՂ Ի ՎԱՆԻՆՍՍ
ՄԲ. ՈՒՍՏԻՍՍ ՏՎԱՔԻ ԼԵՐԵՆԻՔՍ.
ԺՈՂՈՎՈՒՐԻ. ՏՎԻ ՅԻՇՍԱԿ ԼՈՂՈՒ ԻՄՈ.
ՈՎ ՈՐ ԼՍԱՍՈՒՍԱԿԱ :ՅԵՎԻ: ՍՈՒՐԻ
ԼՍԱՍՈՒՍԱՆՆԱՆ ՆՉՈՎԱԾ ԵՅ:

Մանր. Գրված է երկու գրչի ձևերով: Միջին մասը կտաարված է արվեստով, իսկ սկզբի ու վերջի մասերը՝ մակերևութային և անարվեստ: Սկզբից գրված թվականը գրել է «անարվեստ» գրիչը և անպղտման տանապորը բայց է թողել: Հիշատակից առ Մանիանոս արքեպիսկոպոսին նույնպես էնք պատմապի Սո. Օրբելյանի հետ. նախ՝ որովհետև այս Եկեկեյին շինված է :21Ա. = 1282 թ., հետևաբար նրա պատին :2Բ. = 1259 թ. արձանագրության գրվել էր կարող. այս՝ որովհետև պատմապի է. որը որիչ վանքերի ևս իր հայրենի ժառանգությունից գրույր է նվիրել, վերջապես, որովհետև այդ թվականներին Ալուանիքում այլ Մանիանոս արքեպիսկոպոս չի եղել:

Ս. Օրբելյանը օժվել է 1286 թ. հետևաբար արձանագրության թվականի մեջ պակաս տանապորը պետք է լինի տնվագն :1: և առավել :Ս: որով ստույգ թվականը կլինի :21Ը: կամ :2ԹԸ:

Հրատ. Քաջբերուծի, Արարատ, 1889 թ. 2, 322, Այլշան, 113: ՄԱԿ, 139, Լուսանկ. 3 6

134. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵՐԵՎՈՅԱՆ ԱԿԱՍԻ ՆՈՐԱՎԱՅԻՆ ՄԱՍՈՒՄ, արտաբուստ, նախորդի վերջին տողի կեսից սկսած. 5 տող.

ԵՍ ՅԱՍԻՄ
ԱԲԱՆ ՅԱՄՈՒՄ
ՍՄԱԲԱՍԻ:Ա:ՉԱ
ՍԱՎԱՆ ԵՑՅՍՄ
ՅԱՍԻՄ ԵՍՍՍ

ԵՍ ՅԱՍԻՄ ՄԻԱԲԱՆՆՍՍ ՄԲ. ՈՒՍՏԻՍՍ,
ՄԻԱԲԱՆՆԱ:Ա: ԺԱՍՍ ՍԱԼՄԱՆՆՅԻՆ ՄԲ.
ՅԱՍԻՄԻՆ ՏՈՒՆԻՆ:

Մանր. Գրված է նախորդի կիսատ տողից սկսած, որպես նրա շարունակություն և նույն գրչի ձևերով. հետևաբար ժամանակակից է նրան՝ 1289—1299 թվականներին:

Հրատ. Քաջբերուծի, Արարատ, 1899 2, 322: Այլշան, 113: ՄԱԿ, 139: Լուսանկ. 37

136. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ հյուսիսային արևիզի պատվանդանի վրա, հերքուստ, 5 սող.

ՅԱՆՈՎԱՅԵՍԿՈՎՆՄԱ ԱՅՍ ՋԿՈՒՐՈՒ
Ի ՀՆՈՂՆՄԱԿԻՄԻ ԽՄԱՐԴՄԱՅԲԱՆՔՈՒ
ՄԲՍԱԳԻՆԵՐԱՄԱՍԿ ՍԱՀԱՆԵՅԻՆԱԻ
ԵՐԽԱՆԻՆ ԱՆՈՒՋ ԻՆՆՈՎԻԱԿԱՆ ԵՆԵՂԱՄԻ
ՅԱՅ ԹՎ ՀԻԶ

ԿԱՄԱՐՆ ԱՅ ԵՍ ԿՈՂՈՐՈ ՉԱՐԱՐՈՒՄ ԶԿՈՒՄՍԻՆ ՀՈՂՆ ՏՎԱԹ Ի ՄԲ ՈՒՍՈՒ
ՎԱՐԻՍՊԵՏՆ, ՄԻԱՐՄԵՆԻՍ ՉՄԲ. ՍՈՐՊՈՒՆ Բ: ՊԱՍԱՐՈՎ ՍԱՀԱՐԱՆՑԻՆ
:Ա: ԽԵՐԽԱՆԻՆ :Ա: ՉՈՒՅԻՆ. ՈՎ ԽՈՓԱՆԵ ԳՈՍԻ ՅԱՅ. ԹՎ. :ՉԻԶ: (1297):

Մանր. Այս կնիկը արտիզոտ անանձնանատուի ձեռք է կրատվում: Այն միջոցով բաժանվում է երկու մասի, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի իր վեճ քարը:

Հաս. Ջալալանց, Բ, 140: Ալիշան, Սրահան, 114:

137. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ արևելյան պատի հյուսիսային մասում արտաքուստ, 3 սող.

ԿԱՄԱՅԵՍԿՈՎՆՄԱ ՉԱՐԱՐՈՒՄ ԶԿՈՒՄՍԻՆ
ՈՍԿԱՐՁԵՑՆԻՒՄՍԱԿԻ ՄԻՔԱՎԵՂՆԱԿԻՆՄԱՆ
ՍՊՄԻՔԵՐԳՈՒՆԱԿԻ ԿԱՍԱՆԻ ՅԱՅ

ԿԱՄԱՐՆ ԱՅ ԵՍ ԿՈՂՈՐՈ ՉԱՐԱՐՈՒՄ ՀՈՂՆ ՅԱՎՋՄԱՓՂ ՈՍԿԱՎ ԳՆԵՑԻ
Ի ՄԲ ՈՒՍՈՒ ՏՎԻ. ՄԻԱՐՄԵՆԻՍ :Ա: ՊԱՍԱՐՈՎ ՏՎԻՆ ԻՄ ՀԱՐԻՆ ՍՈՐՊՈՒՆ
ՄԲ ԳԵՂՈՐՊՈՒՆ ՏԵՂԻՆԵՂԻ. ԿԱՍԱՐԻՉՔԻՆ ԱՐՉՆԻՆ ՅԱՅ:

Մանր. Կարծում ենք, որ նվիրատու ԿՈՎՈՐԸ նախորդ արձանագրության մեջ հիշատակված ԿԵՎՈՐՆ է. հետևաբար՝ մամանակակից նրան:

Հաս. Ջալալանց, Բ, 142: Ալիշան, Սրահան, 117:

Լուսակ. 39

138. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ հարավային արևիզի պատվանդանի վրա, հերքուստ, 5 սող.

ԿԱՄԱՎԵՄԱԴԻՆԱՅԵՍԱՎԻՆ ՉԱՐԱՐՈՒՄ
ԻՍՈՒՐԵՔՆԻՄԻՍԵՆ ԳՆԵՑԻՆԻՄՈՒՄՍՈՒՄՎԻՄ
ԱԲԱՆԻՍՉԱՐՄԻՉՆԱԾՆԻՄԻՄԱՆ: Ա: ՊԱՍԱՐ
ԳԻՆՉ ՊՄԳԵԿԵՑԻՆՈՎԱՍՓԱՆԵՂԱՍԻՅՈՍ
ԱԵՍՄԱԿԻ ԹՎ: ՉԻԶ:

ԿԱՄԱՐՆ ՀՉՈՒՐՈՒՆ ԱՅ. ԵՍ ՎԱՐՎԱՆ ՎԱՐՎԱՐՊԵՏՈՒ ՉԱՐԱՐՈՒՄ ՉԱՐԱՐՈՒՆ Ի
ՀԻՒՍՆԵՂ ԳՆԵՑԻՆ. ԻՂ ՄԲ. ՈՒՍՈՒ ՏՎԻ. ՄԻԱՐՄԵՆԻՍ ՉՄԲ. ՄԻՍՈՒՆԻՆ ՓՈՒՍՄԱՆ
:Ա: ՊԱՍԱՐՈՎ ԻՆՉ ՊԱՐՎԵՆՑԻՆ. ՈՎ ԽՈՓԱՆԵ ԳՈՍԻ ՅԱՅ. ԱՄՆԵ ՏԱՐԻ.

ԹՎ. :ՉԻԶ: (1308):

Հաս. Ջալալանց, Բ, 140: Ալիշան, 114: MAK, 138:

Լուսակ. 40:

139. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ հարավային պատի ստորին մասում, հերքուստ, 7 սող.

ՎԱՄԱՎԵՄԱԿԻՆԱՅԵՍԱՎԻՆ ՉԱՐԱՐՈՒՄ
ԻՍՈՒՐԵՔՆԻՄԻՍԵՆ ԳՆԵՑԻՆ Ի ՊԱՍԱՐՈՒՄ
ՄԻԱՐՄԵՆԻՍ ՉՄԲ. ՍՈՐՊՈՒՆ Բ: ՊԱՍԱՐՈՎ
ՏՎԻՆ ԻՄ ՀԱՐԻՆ ՍՈՐՊՈՒՆ :Ա: ՊԱՍԱՐՈՎ
ՍԱՀԱՐԱՆՑԻՆ ՅԱՅ. ԹՎ. :ՉԻԶ: (1321):

ՈՎ ՉԱՐԱՐՈՒՆ ԱՅ ԵՍ ԵՎԵՂԱՆԻՍ ՀԱՆԵՂ ԳՆԵՂ ՆՉՈՎԱՆ
ԵՂԻՑԻ. ԹՎ. :ՉԻԶ: (1321):

Լուսակ. 41

140. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ հարավային պատի կենտրոնում, հերքուստ, 5 սող.

ԿԱՄԱՎ ԱՄԵՆ
ՉՈ: ԼՉ ԻՄ ՀՈՂՈՅՆ
ՎԱՄԱՐՆ ԱՄԵՆԱՎԱՐՈՒՆ ԱՅ ՉՈՒՎՋԻՄ
Վ ՍՈՍԿԱՍՏԱՍԻ
ՀՈՂՈՅՆ ՀԱՍՍԱՐՈՒՄ
Վ Ս ՀՈՂՈՅՆ Ո
Վ ՍՈՍԿԱՍՏԱՍԻ
Ի ԶՔՆ ԱՄԻՆԻՍԼ

Մանր. Գրված է նախորդի — ՉՆ և շինարարական մեծ արձանագրության — ՉՄ
արանքում, հետևաբար՝ XIII դարի վերջերին:

Այս և նախորդ արձանագրությունը գեղեցիկ Ջալալանցի գրքում հիշատակվում են որպես կղզիված և անվերձանկի:

141. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ հյուսիսային պատի արևելյան մասում, հերքուստ, 5 սող.

ԿԱՄԱՎ ԱՅԵՍԵՐԴԵՎԱՎԱՐՈՒՄ
ԻՍՈՒՐԵՔՆԻՄԻՍԵՆ ԳՆԵՑԻՆ Ի ՊԱՍԱՐՈՒՄ
ՄԻԱՐՄԵՆԻՍ ՉՄԲ. ՍՈՐՊՈՒՆ Բ: ՊԱՍԱՐՈՎ
ՏՎԻՆ ԻՄ ՀԱՐԻՆ ՍՈՐՊՈՒՆ :Ա: ՊԱՍԱՐՈՎ
ՍԱՀԱՐԱՆՑԻՆ ՅԱՅ. ԹՎ. :ՉԻԶ: (1321):

ԿԱՄԱՐՆ ԱՅ ԵՍ ԲԵՐԳՈՒՄԱՐՈՒՄ ԵՆ ՍՈՐՊՈՒՆ ԻՄ ԽՈՓԱՆԵ ՉՄԲ ՅՈՎԱՆԵՍՍ
Ի ՄԲ ՈՒՍՈՒ ՏՎԻ. ՉՈՒՅԻՆ ՉՄԲ. ՍՈՐՊՈՒՆ Բ: ՊԱՍԱՐՈՎ ՏՎԻՆ ԻՄ ՀԱՐԻՆ ՍՈՐՊՈՒՆ
:Ա: ՊԱՍԱՐՈՎ ՍԱՀԱՐԱՆՑԻՆ ՅԱՅ. ԹՎ. :ՉԻԶ: (1321):

Հաս. Ջալալանց, Բ, 140: Ալիշան, 113: MAK, 137:

Լուսակ. 42

142. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ հյուսիսային պատի արևելյան մասում, ներքուստ, նախորդի տակ, 3-4 տող.

ԵՍՄԻՂԷԿՍ ԶԻՄ ԶՈՒՐ ԶՈՒՐ ԲՍԺԻՆ Ի ՄԲ | ՌՈՒՍՍ ՏՎԻՔ | ՎԱՐԳԱՊԵՏ,
... ՌՎՐ | ... ԲԱՆԿԱՆԵՑԻՆԱ
... ԻՅՈՂՆՈՒՄԱՆԵՍԸ
...

ԵՍ ԱՄԻՐՊԷԿՍ ԶԻՄ ԶՈՒՐ ԶՈՒՐ ԲՍԺԻՆ Ի ՄԲ | ՌՈՒՍՍ ՏՎԻՔ | ՎԱՐԳԱՊԵՏ,
ՄԻԱԲԱՆՔ ՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆ :Ա: | ՊԱՏԱՐԱԳ : ... ՅՈՂՆՈՒ ՏԱՆԻՒՆ |
ԱՄԵՆ | ՏԱՐԻՔ :

Մանր. Գրված է նախորդի 22: և հաջորդի 22: ն: արձագանք, հետևաբար այդ երկու թվականների սահմանում պետք է գրված լինի մասնավորապես նախնի գրչի փորագրածն է: Խոսանկ. 43

143. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ հյուսիսային պատի արևելյան մասում, նախորդի տակ, ներքուստ, 4 տող.

... ՍԱԹՈՒՆ ԿՈՂՄԻՔԱՐԳՉԻ
ԵՂԶԵՐԻ ՄԻՈՒՆԻՍԻՄԻՆԻ
ՈՒՄԻՍԻՔՎԻՄԻՍԻՄԻՆԻ
ԲՅԱԿՐԱՄԱՐԳԱՆՍԻՄԻՆԻ

ԵՍ ԱՄԻՐՊԷԿՍ ԶԻՄ ԶՈՒՐ ԶՈՒՐ ԲՍԺԻՆ Ի ՄԲ | ՌՈՒՍՍ ՏՎԻՔ | ՎԱՐԳԱՊԵՏ,
ՄԻԱԲԱՆՔ ՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆ :Ա: | ՊԱՏԱՐԱԳ : ... ՅՈՂՆՈՒ ՏԱՆԻՒՆ |
ԱՄԵՆ | ՏԱՐԻՔ : 22: (1326):

Հրատ. Ջալալանց, Բ, 141: Ալիջան, 115: MAK, 137: Խոսանկ. 44

144. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ հյուսիսային պատի արևելյան մասում, նախորդի տակ, ներքուստ, 3 տող.

ԵՍԻՄԻՂԷԿՍ ԶԻՄ ԶՈՒՐ ԶՈՒՐ ԲՍԺԻՆ Ի ՄԲ | ՌՈՒՍՍ ՏՎԻՔ | ՎԱՐԳԱՊԵՏ,
ՄԻԱԲԱՆՔ ՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆ :Ա: | ՊԱՏԱՐԱԳ : ... ՅՈՂՆՈՒ ՏԱՆԻՒՆ |
ԱՄԵՆ | ՏԱՐԻՔ :

ԵՍ ԳՍԻՎԱԹ ԶԻՄ ԶՈՒՐ ԶՈՒՐ ԲՍԺԻՆ Ի ՄԲ | ՌՈՒՍՍ ՏՎԻՔ | ՎԱՐԳԱՊԵՏ,
ՄԻԱԲԱՆՔ ՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆ :Ա: | ՊԱՏԱՐԱԳ : ... ՅՈՂՆՈՒ ՏԱՆԻՒՆ |
ԱՄԵՆ | ՏԱՐԻՔ :

Մանր. Գրված է նախորդի տակին: որպես նրա շարունակությունը և նախնի գրչի ձևաբան հետևաբար և մասնակապից է նրան — 22: — թվին, 1326:

Հրատ. MAK, 137: Խոսանկ. 45

145. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, ներքուստ, 14 տող.

ԿԱՄԻ ԶԻՄ ԶՈՒՐ ԶՈՒՐ ԲՍԺԻՆ Ի ՄԲ | ՌՈՒՍՍ ՏՎԻՔ | ՎԱՐԳԱՊԵՏ,
ՄԻԱԲԱՆՔ ՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆ :Ա: | ՊԱՏԱՐԱԳ : ... ՅՈՂՆՈՒ ՏԱՆԻՒՆ |
ԱՄԵՆ | ՏԱՐԻՔ : 22: (1326):

ԿԱՄԻ ԶԻՄ ԶՈՒՐ ԶՈՒՐ ԲՍԺԻՆ Ի ՄԲ | ՌՈՒՍՍ ՏՎԻՔ | ՎԱՐԳԱՊԵՏ,
ՄԻԱԲԱՆՔ ՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆ :Ա: | ՊԱՏԱՐԱԳ : ... ՅՈՂՆՈՒ ՏԱՆԻՒՆ |
ԱՄԵՆ | ՏԱՐԻՔ : 22: (1317):

Մանր. Արձանագրության միջին մասերը խիստ հարմարավորված են: Հրատ. Ջալալանց, Բ, 141: Ալիջան, 115: MAK, 138: Խոսանկ. 46

ԿԱՄԻ ԶԻՄ ԶՈՒՐ ԶՈՒՐ ԲՍԺԻՆ Ի ՄԲ | ՌՈՒՍՍ ՏՎԻՔ | ՎԱՐԳԱՊԵՏ,
ՄԻԱԲԱՆՔ ՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆ :Ա: | ՊԱՏԱՐԱԳ : ... ՅՈՂՆՈՒ ՏԱՆԻՒՆ |
ԱՄԵՆ | ՏԱՐԻՔ :

146. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ արևմտյան պատի հյուսիսային մասում (կից մուտքին), արտաքուստ, 14 տող.

ՓՈՒՍՍԱՆ ԶԻՄ ԶՈՒՐ ԶՈՒՐ ԲՍԺԻՆ Ի ՄԲ | ՌՈՒՍՍ ՏՎԻՔ | ՎԱՐԳԱՊԵՏ,
ՄԻԱԲԱՆՔ ՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆ :Ա: | ՊԱՏԱՐԱԳ : ... ՅՈՂՆՈՒ ՏԱՆԻՒՆ |
ԱՄԵՆ | ՏԱՐԻՔ : 22: (1317):

Մանր. Բնագրում մուտքից են սահմանված պատարագների օրընչի, հետո ավելացրել են վերինը՝ կլիտ սողովի:

Հրատ. Ջալալանց, Բ, 142: Ալիջան, 116: MAK, 141: Խոսանկ. 47

152. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ արևելյան պատի ստորին մասում, խաչի տակ,
ԱՂԽԱԶ ՔԱՐԷ 2 սուր.
ԽԱԼՍ ՍԱՎՏԻՆ ԵՅԻՍԻ ԽԱՂՁ ՔԱՐԷ ԽԱՂՁ ՍԱՎՏԻՆ

153. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ արևելյան պատի ստորին մասում, խաչի տակ,
2 սուր.
ԱՂՍ ԽԱԶՍ
ԱՏԻԿԷԿԻՆ ԵՅՍ ԽԱՂՁ ՍՏԻՊԿԻՆ

154. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ արևմտյան պատի վերին մասում, մեծ մասը
հղձված, 6 սուր.

ԿԱՄԵՆԱՅՍ	ԿԱՍՏԱՆ ԵՅ ԵՍ
ՄԲՈՒՍՆԻՄԱՐ	ՄԲ ՈՒՍՏԻՍ ԵՆ ՄԻՍԲԱՆԲ
ԱՅԵԱԿ Է ՎԴԻ	Ս
ՄԼԻՒՄԿ	Ս
.	Ս
.	Ս

Լուսանկ. 52

155. Ս. ՀՈՎԱՆԵՍԻ արևմտյան մուտքի հյուսիսային կողմին, արտաքուստ,
19 սուր.

ԿԱՄՅ
ՄԱԹԱԸ
ԵՆՉԱԼԻ
ՔԱՍՏԱՆ
ԱՅԵԱԿ
ԱՅԻԲԻՍ
ՉԱԳԵՆԷ
ԹԻՆԲՆԱ
ԱՄԲԱԿ
ԱՄԹԱՆԻ
ԽԱՍԹԱԸ
ԵՄԼԵԿԻ
ԱՄԻՐՆԻ
ԱՄԼԵԿԻ
ԱՄԿՆԻ
ԻՆԱՄԻ
ԱԿԵՆԻ
ԳԵՆԵԸ
ՍՆԵ

ԿԱՍՏԱՆ ԵՅ ԵՍ ՄԵԹԱՐ ԵԿԵՂԵՅՆ ՈՅՍ ՆՈՐՈԳՄԱՆ
ՈՒԳԵՆՍԿԱՆ ԵՂԷ ՎԱՐԳԱՊԵՏ ՄԻՍՅԵ ԱՆՔՈ ՉՈՒԱՂԳ
ՅԵ ՇԱԲԹԻՆ ԲԵ ՊԱՏԱՐԱԳ ՍԱԶՄԱՆԵՑԻՆ ՍԱՆԻՆՉ
ՄԵՅԹԱՐԻՍ ՍԱԶՄԱՐԵՄ ՄԱԻՐԵ ԿԱՍԱՐԶԲ
ՈՒՐՉՆԻՆ ԵՅ ԽՈՓԱՆԻՉԲԵ ԳՍԻՆՆՆ ՏԵԱՌՆԵ

Մանր. ՀԱՐ ՄԱՐԻՆ բառերի մեջ ըստ երևույթին ետ-ի
փոխարեն գրիչը սխալմամբ եՐ է գրել:

Այս կիկղեցին կոխածո քարերով շարված լինելու հետևանքով
իր վրա չունի արձանագրություններ: Սա միակն է, որ զբված է
մուտքի կողի սրբատաշ նեղ քարի վրա և կարևոր է, որովհետև վե-
րարկում է հուշարձանի նորոգմանը. բայց չունի թվական: Կար-
ծում ենք, որ հիշատակված ՄԵԹԱՐԻ նույն անձնավորությունն
է, որը գրազամիջում կանգնեցրել է այժմ բնկած մեծ խաչքարը.
Իր հղբայր Սուխուրիկի հիշատակին՝ ՉՉԷ: թվականին: Այս ար-
ձանագրությունը ևս, փոքր տարբերությամբ, նույն ժամանակներին
պետք է զբված լինի (ան՝ս ԱՅ 188):

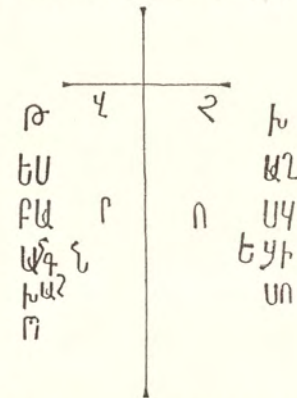
Լուսանկ. 53

156. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ արևելյան պատի ստորին մասում, խաչի տակ,
ԱՂՍ ԽԱԶՍ 3 սուր.

ՆԱԶ ԱՐԻՆ ԵՅՍ ԽԱՂՁ ՆՈՂԱՐԻՆ

ՎԱՆԲԻ ԲԱԿՈՒՄ ԵՎ ՇՐՁԱՆՈՅԲՈՒՄ

157. ԽԱՉՔԱՐ, դեղաքանդակ, պատվանդանի վրա. ս. Հովհաննեսի արև-
մուտյան պատին, խաչի թևերի
տակ, ներքին մասում և պատ-
վանդանի վրա.

ԹՎ. ՉԽ: (1291) ԵՍ ԱՂԲԱՐՈՍ
ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԽԱՂՁ ՈՐԳՈՑ ԻՄՈՒՑ
ՇԱԶԱՊԻՆ ՅԱՂԱՍԹՂՍԻ ՅԻՇԷԲ
ԳԵՐԵՉՄԱՆՆ Է

Մանր. Վերջին մասը զբված է
պատվանդանի զուլղ խորանների մեջ
և հղված է:

Հատ. Ջալալեանց, Բ, 142: Այիշան, 117:
(տանոց պատվանդանի մասի):
Լուսանկ. 54

ՅԻ ԶԱՅԱՊԻՆՅԱԶԵԹ)ԻՆԷԲ

ԳԵՐԵՉՄ ԱՆՆԵ . . .
. յԷ
ԷԲ

158. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, երկկեք, օրորոցածև, գանձում է ս. Աստվածածնի
արևելյան պատի տակ, 4 սուր.

ԵՍՎԱՐԳԵՄԱԶՄՅԻՄԱՊԱՆԵՍ
ՆՈՅՍԹԵՆՈՅՍՈՆՆՈՒՆԵՐՈՆԱՐԵՄ
ՈՒՆԱԴԷԳՅԱՆԹՅԷԲԻԹՅԻՆԵ

ԵՍ ՎԱՐԳԵՏ ԿԱՉՄԵՑԻ ՏԱՊԱՆԱՔԱՐՈՒ ԱՄՈՒՍՂՈՑ ՍԹԵՐՈՅՍ
ՈՉ ՈՐԳԻ ՈՒՆԷՐ ՈՉ ԱՂԲԷՐՈՒ ՈՎ ԿԱՐԿԷՑ ՅԱՂԱՍԹՂՍԻ ՅԻՇԷԲ

ԹՎ. ՉԽԵ: (1296):

Մանր. Գրված է գոտիածև. տապանաքարի երեք կողերին:

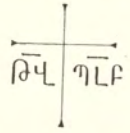
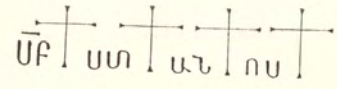
Հատ. Այիշան, 117: Քաջերունի, Արարատ, 1889 թ., է, 286:
Լուսանկ. 55

ԿԱՆԱԿՑԱՆՅՅ ԵՄԵՆԻ
ԱՄԲԻԶԱԳԵՆՈՒԹԵՆՅՅ
ԵՒԴԱՐՐՈՆՈՒԹԵՆՅՅ

ՄԻՋԵԿԵՎ

ՄԱՐԿԱՆԻՆԻ

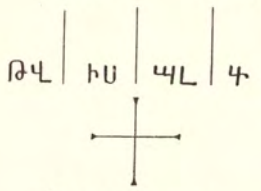
ՄԱՐԿԱՆԻՆԻ
ՄԱՐԿԱՆԻՆԻ
ՄԱՐԿԱՆԻՆԻ
ՄԱՐԿԱՆԻՆԻ
ՄԱՐԿԱՆԻՆԻ
ՄԱՐԿԱՆԻՆԻ
ՄԱՐԿԱՆԻՆԻ
ՄԱՐԿԱՆԻՆԻ

ԳԵՂՈՍՆԱՐԿՈՍՈՒՄ
ԿԱԿՆԵՆԻ

ԹԵԻՆՁ
ՏՈՒՆԱՐԿԱՆՆԱՆ

ԻԱՀՍ ՓՐԿՈՒ
ՂԱՅ ԵՆՈՎ

Յաշուհն այ 4
ան 4 Ե 9 ա լ
ՍԲ Խ ա Ն Ս Ի Բ ա
Բ Է Խ ա լ Ս Ո լ Թ Ի Բ
Բ տ Ի Բ Ս Ի Ն

159. ԽԱԶԲԱՐ, պատվանդանի վրա. ս. Հովհաննեսի արևմտյան պատի սակ. ձախառն, շրջանակներին և սակին. 10 տող.

ԿԱՄԱԻ ՀՁԱԻՐԻՆ ԱՅ. ՅՈՐՀԻԱԿԱՆ ՔԱՆՁԱՊԵՏՈՒԹ. ՏԵԱՌՆ ՅՈՎԱՆԻՍԻՆ ԵՒ Ի ՊԱՏՐԱՆՈՒԹԵ. ՏԵՂՈՅՈՒ ԹՎԱՆՈ. ՀԱՍԱՆՈ. ԱՄԱՏԻՆ. ԵՍ ԴՈՒԱՍՏ ՈԳԻ ՎԱՐԳԱՆ ՎԱՐԳԱՊԵՏ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԶՄԲ. ՆՇԱՆՍ Ի ՓՐԿՈՒԹԻ ԻՆՁ ԵՒ ՀԱՐԱԶԱՏԻՆ ԻՄՈՅ ՄԵԹՂԱՐԱ ԵՒ ՄԵՐՈՅՆ. ՈՐ Ի ՍՄԱ ՆԿԱՐԵԼ ԿԱՆ ՏԻՊ ՆՇԱՆՈՅ: ՄԲ ԳՐԻԳՈՐ: Ի ԹՎ. : 200: (1310):

Մանր. Ո. թերթի տողում ՄԵՐՈՅՆ կարևոր է նաև ՏԵՐՈՅՆ կարգով:
Հրատ. Ջալալեանց, Բ, 142: Արշան, 117: ՄԱԿ, 144: Լուսանկ. 56

160. ԽԱԶԲԱՐԻ ՎՐԱ, կանգնած է բակի արևմտյան, փոս մասում.

ՄԲ ԱՏԵՓՈՆՈՒ ՅԱՆՈՒՆ ԱՅ. ԵՍ ԱՏԵՓՈՆՈՒ ԱՐԵՂԱՅ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ԽԱԶՍ ՓՐԿՈՒԹԵ ԻՆՁ ԵՒ ԾՆՈՂԱՅ. ԹՎ. : ՊԿԲ: (1383)

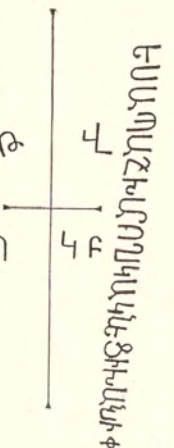
Մանր. Հասարակ խաչքար է:

161. ԽԱԶԲԱՐԻ ՎՐԱ, ընկած է բակի արևմտյան, փոս մասում, 6 տող.

ԹՎ. ԻՍ : ՊԿԲ: (1385) | ՅԱՆՈՒՆ ԱՅ ԿԱՆԿՆԵՑԱԿ
ՄԲ. ԽԱԶՍ Ի ԲԱՐԵՆՈՒԹԻ. ՄԱՐԿՏԻՐՈՍԻՆ.

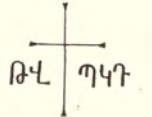
Մանր. Հասարակ խաչքար է:

ԿՐԻՔ ՀՈԳՈՒՆԻՆՍՈՒՆ ԶԻԲԵՐԻՆԻՆՈՒՆ ԿԱ

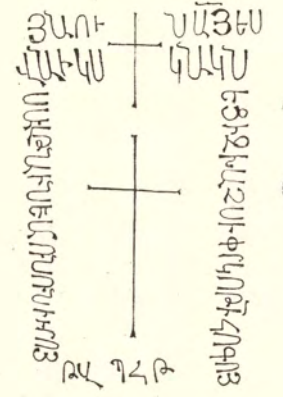
163. ԽԱԶԲԱՐԻ ՎՐԱ, կանգնած է ս. Հովհաննեսի արևմտյան պատի սակ, մեջտեղից երկու կես եզրով.

ԿԱԿՆԵՃԷ ԱՍՓՐԿԱԹԻ
ՀՈԳՄՋԱԻԿՆԵՆՈՂԱՍՈՒ

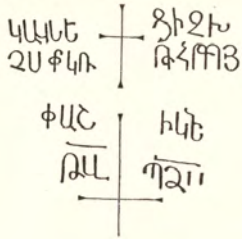
: ՊԿԲ :

ԿԱՆԿՆԵՑԱԿ ԽԱԶՍ Ի ՓՐԿՈՒԹԻ ՀՈԳՈՅ
ՋԱՆԿԻՆ. ԾՆՈՂԱՅ ՈՒ ԵՂԱՐՍԻՐ |
ԹՎ. : ՊԿԲ: (1415):

164. ԽԱԶԲԱՐԻ ՎՐԱ, կանգնած է ս. Հովհաննեսի արևմտյան պատի սակ, 5 տող.

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅ ԵՍ ՎԱՆԿԱ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ԶԽԱԶՍ
Ի ՓՐԿՈՒԹԻ. ՀՈԳՈՅ | ԱՍԻԹԱՆԻՆ ԵՒ
ԱՄՈՒՍՆՈՒՆ ԻԻՐՈՅ. ԹՎ. : ՊԶԹ: (1430)
Լուսանկ. 58

165. ԽԱԶԳԱՐԻ ՎՐԱ, 4 տող.

ԿԱՆԿԻՆՆԵՑԻ ԶԽՄԱՍ ՓՐԿՈՒԹԵ ԼՈՂՈՅՆ ՓԱՇԿԻՆՆՆ

ԹՎ. ՊԶԱ: (1432):

Մանր. Սա մի փոքրիկ խաչքար է, բակից դարձված-րնկած. Կեկեցիցիների արևմտյան կողմում. ձորի մեջ, խիստ շարքառված:

Խուսանկ. 59

166. ԽԱԶԳԱՐԻ ՎՐԱ.

ԹՎ. ՊԶԳ: (1433) ԱՅՈՒՐԱՄԻ

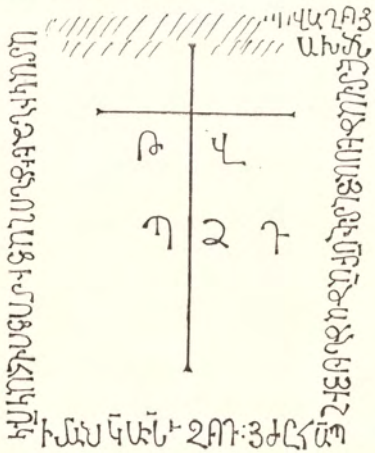
ԳԻՐԳՆՈՂՈՒՆ ՈՒ ՍԵՐՄԻՆ:

Մանր. խաչքարը դարձվել է բակի հյուսիս-արևմտյան կողմից և գտնվում է ձորն իջնող լանջի թևքովի մասում:

Վերջին անձնանունը կարելի է նաև ՍԻՐՏԻՆ կարդալ. բայց այդպիսի անուն հարմար չէ պալուստ:

ԱՃՈՒՄԻՄ ԳՐԻԳՆՈՒՍԻՐՏԻՆ

167. ԽԱԶԳԱՐԻ շրջանակների և թևերի տակ. 7 տող.

ՎԱՆՎԱՆ ԱԿՅԵ

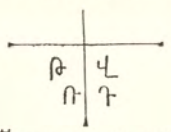
... ՈՐ ՎԱՂՈՅՆ ՎԱՆՎԱՆ ԷՐ ՏՎԱԾ. ԵՍ ԱՅՈՒՐԱՄԻ ԱՅՈՒՐԱՄԻ ՄԱՍՆ ԿԱՅԵՆՆԻ ԵՆ ԶՈՒԳԱՅԻՆ ԵՄՈՒՐՆԱՆ ԶԱՅՐԱՊԱԿԱՅՈՒՆ ԵՂԻՑԻՆ ԹՎ. ՊԶԳ (1435):

Մանր. խաչքարն այժմ պալուստում է և հովհաննեսի արևմտյան անկյունում, պատի մեջ՝ երեսով հարավ. վերին ձախ անկյունը շարքված է:

Խուսանկ. 60

(Երեսով է մի կողմը միայն)

168. ԽԱԶԳԱՐԻ ՎՐԱ, 5 տող.

ԹՎ. ՊԳ: (1555) ՄԻ ԽԱԶՍ ԲԱՐԷՆՆԱԿՍ ՏԱՄՈՒՐՏԱՆԻՆ, ԲԵԼԿԻՃԱՆՆԻՆ, ՂԱՐԻԲԵՆԱՆՆԻՆ, ՈՐ ՏԱՐԻ ՅԻՇԵՑԻԷՐ Ի ՔՈ:

ՄԻՄՇԱԲԻ ԲՍՍԱՍՈՒՐՍԱՆՆԻՆԿԿ ՃԱՆԻՆՂԱՐՇԻՆՈՐ ՆԱՐԻ ՅԻ ԵՅԲԻ ԲՍ

Մանր. խաչքարը բակից դարձված-րնկած է հուշարձանի արևելյան կողմի ձորը: Սպիտակավուն քարից է և խիստ շարքառված:

Խուսանկ. 61

(Բնակարը չի երևում)

169. ԽԱԶԳԱՐԻ քիվի, 2 տող.

ԵՍԱ--ԲԱԲԵԶԷ ԿԱՆԿԻՆՆԵՑԻ Զ ՆՉՍԱՆՈՂ ՈՅՆՓՐԿՈՒԹԵՍԵՐՈՒՐԵ ԳՍԱՆԹԱԶԸ

ԵՍ ԱՐԿՈՒԲ ԱԲԵՂԱՍԻ ԿԱՆԿԻՆՆԵՑԻ ԶԽՄԱՍ ՓՐԿՈՒԹԵՆ ՍԵՐՄՈՒ ԵՊԻՂՈՂԱՍԻՆ. ԹՎ. ՊԳԸ: (1569):

Մանր. Գտնվում է և Աստվածամորի հարավ-արևմուտքում. 5 մետր հեռու:

Հաս. Ջալալյանց, Բ, 143:

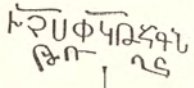
Խուսանկ. 62

170. ԽԱԶԳԱՐ, ընկած է բակի արևմտյան, փոս մասում. հակառակն և տակին, 3 տող.

ԽԱԶՍ ՓՐԿՈՒԹԵ ԼՈՂՈՅՆ ԼՈՅՐԱՊԵՏ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ. ԹՎ. ՊԳԸ: (1649)

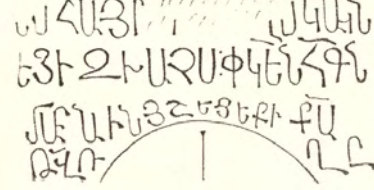
Հաս. Արշան, 117:

Խուսանկ. 63

ԿԱՆԿԻՆՆԵՑԻ ԶԽՄԱՍ ՓՐԿՈՒԹԵ

171. ԽԱԶԳԱՐ, խրված գետնի մեջ, բակի արևմտյան, փոս մասում, հակառակն 4 տող.

ԵՍ ԼՈՅՐԱՊԵՏ ԱԲԵՂԱՍԻ ԿԱՆԿԻՆՆԵՑԻ ԶԽՄԱՍ ՓՐԿՈՒԹԵՆ ԼՈՂՈՅՆ ՄԱՍՆԱՆՆԻՆ ԶԻՇԵՑԻԷՐ Ի ՔՈ ԹՎ. ՊԳԸ: (1649):

Մանր. Ըստ Քաղաքաբնույցի և Արշանի ՀԱՅՐԱՊԵՏ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ, սրալ է շարքված մասը և տառերի մնացորդները միայն Արևոկա կարող են ընթերցվել:

Հաս. Արշան, Սիսական 117: Քաղաքաբնույցի Արարատ, 1889, ճ, 286:

Խուսանկ. 64

172. ԽԱԶԲԱՐԻ բեկորի քիվին. ընկած է բակում. 1 սող.

ԲՍՂԱԶԱՐ ԱՐ ԱԲԵՂԱՅ ԵՍ ՂԱԶԱՐ[ԱՐ] ԱԲԵՂԱՅ
Լուսանկ. 65

173. ԽԱԶԲԱՐԻ բեկորի վրա. ընկած է բակում. 3 սող.

..... ԲԵՐՈՍԻԴԵՆԱԿ
..... ՍՂԲԵՐՈՍԻ ԴԵՆԱՅԲ[ՈՅՍ]
.Թ: ԹՎԻՆ Թ:
ՈՅՍ

174. ՔԻՎԻ ԲԵՆՈՐԻ վրա, ընկած է բակում. 3 սող.

..... Ի . . . ԱՆԵՑԻԻԶՍ
..... ԿԱՆԿԻՆԵՅԻ ԽԱՂԱՍ
ԲԼՂԱՍԱՐԻՆ ԿՓ

175. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱԲԱՐԻ վրա.

Այս է հանգիստ Ղամբաբին, որ կիսաբեռայ հանգեաւ
ի ԲՆ. քվին :ԹԲ: (1559):

Մանոր. Այս ստորանաբարը մեր ալցելոթլան ժամանակ արդեն չկար. բայց հրատարակիչների նրա վրա քանդակված է կղև որտեղ տեսարան. Տեղյալ նետը ձեռին և բազեն՝ բազակին. մանակներով պնդված մարդիկ. ցուլ. սալուծ և մատուցաներ:

Հրատ. Ջալալանց, Բ, 143: Արխան, 117: Քաղերուների, Արարատ, 1899, Ե, 286.

Վանքի բակում կգած խաչքարերի վրա Վ. Սիսուր կարգացել է հեռույ ճինգ արձանագրութաները, որոնք սակայն մեջ է բերել սուսերեն թարգմանությունը: Այժմ դրանք անկում չկան, ուստի ապիս կնք հայերեն թարգմանությունը:

176. ԽԱԶԲԱՐԻ վրա.

ի քվ. :ՁԽ: (1291) եւ Ամբար կանգնեցի զխաչս
Հրատ. MAK, 144.

177. ԽԱԶԲԱՐԻ վրա.

ի քվ. :ՊԿԲ: (1413) եւ Ամբարս կանգնեցի զխաչս.
Հրատ. MAK, 145.

178. ԽԱԶԲԱՐԻ վրա.

ի քվ. :ՊԿԳ: (1415) եւ կանգնեցի զխաչս ի փրկութիւն
ձեռնաց իմոց և եղբար
Հրատ. MAK, 145.

179. ԽԱԶԲԱՐԻ վրա.

Կամանն Մյ ես Լետ ի սբ Սձամինս
յիբասակ ձեռնաց իմոց Յովակիմի ի քվ. :ՊԶԳ: (1435):

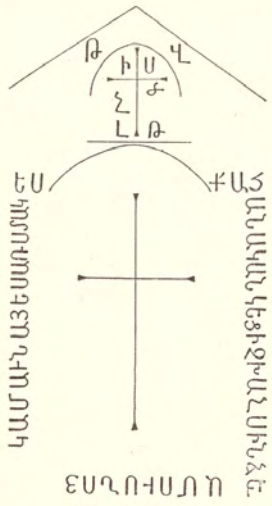
Հրատ. MAK, 145.

180. ԽԱԶԲԱՐԻ վրա.

Կանգնեցի խաչս ի փրկութիւն նոյոյ Սարգամայ.
յիբեցեմ ի ԲՆ. քվ. :ԹԲ: (1559):

Հրատ. MAK, 145.

ԳՅՈՐՎԱՄԻՋԻ Ս. ԳԵՎՈՐԳ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՊԱՏԵՐԻՆ ԵՎ ԲԱԿՈՒՄ

181. ԽԱԶԲԱՐ, կանգնած է կիկղեցու հարավում, ճանապարհի կզրին, բութ անկյուն գլխով, որի ճակատին և շրջանակներին.

ԹՎԻՍ :ՁԹ: (1290) ԿԱՄԱՆ ՍՅ. ԵՍ
ՊԱՏԱԿԵՍ ԳԱԶԱՆԱՅ ԿԱՆԿԻՆԵՅԻ ԶԽԱԶՍ
ԻՆՁ ԵՒ ՍՄԻՒՍՆՈՅ:

Հրատ. Ջալալանց, Բ, 139: Արխան, Սիսական, 111:

182. ԽԱԶԲԱՐ, կանգնած է կիկղեցու հարավում, կից հանրաբլին, կիսովին կտարված և ընկած. պատվանդանի վրա չորս սող, որոնցից առաջինը լքիվ հողմնանարված.

..... ԱՐՇԱ
Գ Ե . Ի . : ԱՐՂ ա ԿԱՆ
ԿՆԵՑԻԶԻ Ա Ն Ս Ձ Ա Յ Ս Յ
ՈՎ Ա Ն Ի Ս Ի Յ Ի Ն Ե Ց Ի Բ Ի Բ Մ

..... ԿԱՆԿԻՆԵՅԻ ԶԽԱԶՍ ԶԱՅՍ ՅՈՎԱՆԵՍԻՍ
ՅԻՇԵՑԻՔ Ի ԲՍ.

Մանոր. Համանաբար ժամանակակից հանրաբլին:

ՉԻԱՆՍԻՒՓՐԿՈՒԹԻՆՔԻՆԳՅԱՄՔԵՖԷԼԻՆ

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅԵԱՆՊԵՆՆԱԿԱՆԿԱԿԵՑԻ

183. **ԽԱԶՔԱՐ**, ազուցված է գյուղամիջի ս. Գեորգ եկեղեցու հյուսիս-արևելյան մույթի մեջ, կողքանց, երեսով գեղի հարավ. շրջանակներին և վերին մասում, 4 սող.

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅ. ԵՍ ՊԱՍՏԵՂԻ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ԶԽԱԶՍ Ի ՓՐԿՈՒԹԻՒ ԸՈԳՈՅ ԿԱՄՊԻԼՊԵԼԻՆ. ԹՎ. : ՊՂԶ: (1447):

Ծանոթ. Հիշատակված երկու անձնանունների վերժանության ճշտությունը համարում ենք պայմանական: Հաստ. Այրշան, 111.

ՈՂԱՅՆԱԿՐԻԱՅՈՒՄՆԵՐԻ ԳԳՆԱՄԱՐԵՆՆԱԿՆԵՐԻ ՓՐԿԱՅ

ԱՏԱՂԱՄՐԻՈՒՆԴԷՒՆԻ ԴՍԵՆՂԱՄԱՐԵՆՆԵՐԻ

184. **ԽԱԶՔԱՐ**, ազուցված եկեղեցու արևմտյան մուտքից վեր. փոքր, սպիտակավուն, ներքին մասը կարված է՝ հարմարեցրած նոր սեղին, կողքի երկու շրջանակները վրա՝ յուրաքանչյուրին երկու սող. 4 սող.

ԱՅՈՂՈՐՄԻ ԽՈՆԳՇԻՆ ԵՒ ԳՍՏԵՐԻՆ ԳԱՏԱՅՇԻՆ ԵՒ ԾՆՈՂԱՅ, ԸՍԿՐ ԽԱԶՈՒՄԻՆ ԵՒ ՄԱՒՊԻՆ ՄԱՐԳԱՐՏԻՆ. ՈՂ. ԿԱՐԳԵՑԵՂԻ Ի ՔՍ ՅԻՇԵՑԻՔԻ

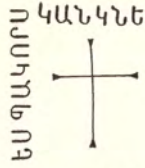
Հաստ. Ջալալանց, Բ, 139: Այրշան 111.

ԿԻՆԵՃՆՈՂԱՅԷԶԱՍԿ

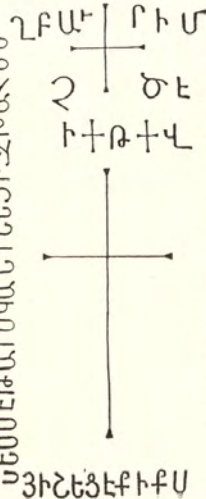
185. **ԽԱԶՔԱՐ**, ազուցված է եկեղեցու արևելյան պատին, որի մեջ յուսամուտ է բացված, տեղ-տեղ ջարդաված. շրջանակներին մնացել է՝

ԿԱՆԿՆԵՑԱՒ ԵՒ ԾՆՈՂԱՅ ԵՒ ԶԱՒԱԿՄԱՅ ՅԻՇԵՑԻՔԻ Ի ՔՍ

ԷԿԷԿՆՈՑԻ ԴՑԳԻՆՈՅ

ԱՄԵՂՅԵՒԾԵՌՈՂ ՎԵՐԻՎԱՆԻՎԱՆՔԻ ԿԱՆՔԱՅԻՆ ԿԱՆԿՆԵՑԻ

186. **ԽԱԶՔԱՐ** բեկոր, ազուցված է եկեղեցու արևելյան պատին, երկու շրջանակներին մնացել է.

ԵՍ ՊԱԿՈՐՍ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ԶԽԱԶՍ

187. **ԽԱԶՔԱՐ**, մեծ, գեղաքանդակ ու պարզ. կանգնած է գյուղամիջի գլխավոր փողոցի եզրին, հեղեղատի ափին, շրջանակներին և ճակատին մեծ ու դեղեցիկ առտերով, 4 սող.

ԵՍ ԳՐԳՈՐ ՈՐԿԻ ՎԱՐՇԱՄԱ ԾՅՅՐԻՆ, ՈՂ ՄՆԱՅ Ի ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԸՍՍՐ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ԽԱԶՍ ՅԻՇԵՑԻՔԻ Ի ՔՍ. ԹՎ. : ԶԱ: (1282):

Ծանոթ. ԳՐԻԳՈՐ և ՈՐԿԻ բառերի մեջ ՈՐ վանկը վերաբերում է երկու բառերին ևս: Արձանագրությունների մեջ սովորական երեսփ է հախորդ բառի վերջին առաջ համարել հաս հաջորդ բառի սկզբի առա, եթե նույն առաջ է սկսվում: ԳՐԻԳՈՐ և ՎԱՐՇԱՄ ձևերը խոսակցական լեզվի արտահայտություններ են, չենք սղղում: ԾՅՅՐԻՆ բառը սակավ է գործածված արձանագրությունների մեջ: Մեզ հայտնի է մի գեղպը ևս Գեչատիի վանքի Գավթի մի արձանագրության մեջ. թվագրված : ՈՂԿԻ: ալիկի հաճախ է հանդիպում հիշատակարաններում: ԾԵՐՐ բառի հին ձևն է, ինչպես ՏԱՅՐ = սեր (տե՛ս Գ. Հովսեփյան, Պարզակյանք, Գ, էջ 33 և ծանոթ.): Անհասկանալի է ՀԱՍՄ բառը, որը, սակայն, գրված է շատ պարզ:

Հաստ. Ջալալանց, Բ, 139: Փարբուսի, Արարատ, 1889, Զ, 228: Այրշան, 112: Կուսակ, 66

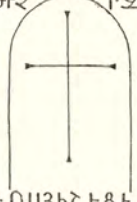
188. **ԽԱԶՔԱՐ**, մեծ, գեղաքանդակ ու պարզ. ընկած է գյուղի հյուսիսային ծայրին՝ այգիների մեջ, որի շրջանակներին և խաչի թևերից վերև 6 սող.

ԵՍ ՄԷԹՄԱՍ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ԶԽԱԶՍ ԵՂՔԱՍԻՐ Ի ՄՐՈՅ ԽՈՒԹԼՈՒՊԷԿԻՆ, ՈՐ ՄՆԱՅ Ի ԹԱԼԻՆ. ՅԻՇԵՑԻՔԻ Ի ՔՍ. ԹՎ. : ԶՍԷ: (1308):

Ծանոթ. Պաշարն ընկած է իր պատվանդանի մաս, երևանիվար. շատ ալեցինք և կարպուց հետո, նորից հանկին զիրքը վերականգնեցինք, անպաս մնալու համար:

194. ԽԱԶԲԱՐ, մեծ և պարզ, ընկած է վանքից ներքև, դեպի Մայիշխա սանոց ճանապարհի եզրին.

ԵՄԱՆՈՒԷԼԿԱՀԱՆԱ
ԿԱՆԳՆԵՑԻՉԻՍԱՀՍԲԸ
ԵՄԱՆՈՒԷԼԿԱՀԱՆԱ
ԵՄԱՆՈՒԷԼԿԱՀԱՆԱ
ԵՄԱՆՈՒԷԼԿԱՀԱՆԱ

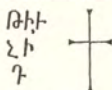

ԵՍ ՄԱՆՈՒԷԼ ԳՍԷՍՆԱՅ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԶԽԱԶՍ
ԲԱՄԼԻՍԱՆ ԶԱՐԱԶՍՏ ԵՂԲԱՄԻ ԻՄՈ ԽԱԶԱՏԻՈ.
ՅԱԳՂԱԹՍ ՅԻՇԵՑԻՔ, ԹՎ. : ԶԻԳ: (1277):

Հրատ. Քաղերունի, Արարատ, 1889, 107: Այիշան, 124:
Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 84:

195. ԽԱԶԲԱՐ, օգտագործված է որպես տաղանաբար, վանքից հյուսիս արևելք՝ փոքր գերեզմանատան մեջ. 6 տալ.

ԵՍ ՈՍՍՈՐՈՎ
ՍՄԱ ԱԿԺ
ԱՄՆԱՆԱԿԱ

ԵՍ ԻՍՏՐՈՎ ՍՄԱ ԱԿԺ
ԹԻԻԻ : ԶԻԳ: (1275):

Մանուշ. Մնացած մասերից կարելի է հասկանալ, որ կրիտասարգ մարզու համար է կանգնեցված:

196. ԽԱԶԲԱՐ, կանոնաձև է վանքի պարսպի հարավային պատի տակ, արտարուստ. ճակատին և շրջանակներին.

ԱՇՈՂՈՐՄԻԱՍԻՍ...
ԷԿԻՆՈՒԱՍԼԱԿ
ԹՈՒ
ԿՉԾԳ
ԿՉԾԳ

ԱՇ. ՈՂՈՐՄԻ ԱՍԱՄՆ ԲՎԵԿԻՆ, ՈՒԱՍԱ,
ԽԱԿՈՒՆԻՆ ԱՄԷՆԵՂ. : ԶՃԾԳ: (1304):

Հրատ. Քաղերունի, Արարատ, 1889, 168: Այիշան, 118:
Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Ա, 42:

197. ԽԱԶԲԱՐ, կանոնաձև է պատվանդանի վրա, դեպի թանաթի վանք սանոց ճանապարհի եզրին, ալիքի մաս վերջինիս.

ԿԱԿԵՑԱԿԻԱՀՍԲԸ
ԽԱԿՈՒԹԻ ԶԱԼԵԻԻՆ
ԵԻՇԷՐԱԿԳԻՐՈՅ

ԹՎ. : ԶԽԵ: (1296). ՈՐՔ ԱՆՅԱՆԵՔ . . .
ԶԱՐԱԶՍՏ . . . ԶԻՇԵՑԻՔ Ի ՔՈ.
ԿԱՆԿԱՆԵՑԱՅ ԽԱԶՍ ԲԱՄԼԻՍԱՆՈՒԹԻ.
ԶԱԼԵԻՆԵՂ ԵՒ ԵՂԲԱՄԻՑ ԻՐՈՅ:

Նաևոր, Թվականը և մանրատառով շարված մասն ալիքի բոլորովին եղծվել է. առնում ենք հին հաստարակիչներից, տեղում մնացածը խաչքարի ստորին մասում պահպանված երեք լիվի տաղն է միայն:

Հրատ. Քաղերունի, Արարատ, 1889, 108: Այիշան, 124:
Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 84:

ԱՐԶԱՆԱԿՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՈՐՈՒՔ ԱՅԺՄ ՏԵՂՈՒՄ ԶԿԱՆ

198. ԿԻՍՍԱՎԵՐ ՄԱՏՈՒԹԻ արևմտյան մուտքի կամարակալ քարի վրա. վարձամ Խարուն յաղարս լիեցեղ.

Հրատ. Ջալալեանց, 134: Այիշան, 118:

199. ԿԻՍՍԱՎԵՐ ՄԱՏՈՒԹԻ ներսում. մի խաչքարի պատվանդանի վրա. Ի քվին մերոյ : ԷՃԿԹ: (=1320) Յակոբ Էրեց կանգնեցի զխաչս ինձ և ամուսնոյն իմոյ, որ կարդայք յաղարս լիեցեղ:

Հրատ. Ջալալեանց, 134: Այիշան, 118:

200. ԿԻՍՍԱՎԵՐ ՄԱՏՈՒԹԻ մուտքի հյուսիսում.

և ամենավեց իբրև Պուռոյ եկեղեցիս և մանկան Էաչոյ և մեծամաստ Տիկնոյ խոստումս, յորժամ ՏԷՐ ԷՐ ՏԵՂՈՒՅԱ:

Մանոր. Խոստան անտեր սխալ է վերծանված. Պուռոյ կնոջ անտեր Խաբլու խաբուն էր:

Հրատ. Ջալալեանց, 134: Այիշան, 119: Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Ս, 43:

201. ԿԻՍՍԱՎԵՐ ՄԱՏՈՒԹԻ մուտքի վրա, նախորդից ներքև.

Կանգնեցա խաչս ի վերոքյնն Ջնարուղայ աղին. քվին : ԶԽԳ: (1297):

Հրատ. Ջալալեանց, 134: Այիշան, Սիսական, 119:

202. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐՎՐԱՍ, որը գտնվելու է եղել եկեղեցու արևմտյան մուտքի առաջ, որոշ է միայն թվականը՝

: ԶԾԳ: (1304):

Հրատ. Եղիազարյան, 40:

16. ԹԱՆԱՏԻ ՎԱՆՔ

Այս վանքը գտնվում է Վերնաշեն գյուղից դեպի հարավ-արևելք, 6—7 կիլոմետր հեռու՝ Մայիշխա սանոց ճանապարհի վրա: Տեղացիները սովորաբար Ղարավանք են անվանում թե՛ վանքը և թե՛ գյուղատեղը:

Վանքի թանահատ կամ թանատ անտեր, ինչպես և զլիսավոր եկեղեցին ս. Ստեփանոսի անվամբ կոչվել՝ շքիթ են տաջացրել մասնազտական գրեհատված մեջ: Խնդիրն այն է, որ գրեհատն են ունեցել երկու թանահատի վանքեր և երկուսի էլ եկեղեցիները կոչվել են ս. Ստեփանոս: Այս տեղեկությունների հիմնական աղբյուրը Ստ. Օրբելյանի պատմա-թյունն է, որ հնագույնը տեղագրված է բուն Ալունիքում, Ծղուկ գավառում և 400 ամալ լասաջ շինեցու եկեղեցին քան զճալ թուականն, իսկ մյուսը՝ Վալոց ձոր գավառում կապված VIII դարի նշանավոր մատուցական Սոսիանոս եպիսկոպոսի սպանությունից և այստեղ թաղվելու զեպրելի հետ: Քանի որ մինչև վերջին տասնամյակները թանահատի այլ երկու վանքերից միայն մեկի՝ Վալոց ձորում գտնվածի տեղն էր ստույգ հայտնի, այլ պատճառով էլ պատմագրի՝ երկու տարբեր հուշարձանների մասին հաղորդանքները միացվում էր բանասերներին կողմից և վերագրվում Վալոց ձորի թանահատին:

1 Ստ. Օրբելյան, Պատմություն, էջ 160:

2 Անդ. էջ 143:

3 Ջալալեան, Բ, 208, Քաղերունի, Արարատ, 1889, Բ, 100: Այիշան, Սիսական, 119:

218. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ արևմտյան պատի առիկ, արտաքուստ, ընկած երեսպատման մի քարի վրա, 5 սույ.

ԵՍԿԱ ՏՐՏԱՏՈՒՌԵՅ
ՅԱՅԻԱՍԿՎԱՅԵԽ
ՄՈՒՅ ՆՈՒՅԿԱՆՈՅ
ՆՏՆՅԻՆԳԼԵՂԳՆԵՒ
ՅԿԱ Զ ԲԼԵՒՅԻՔԶ
ԵՍ ՎԱՐՉԱՄ ՇՈՂՈՒՅՅԻ ՄԻՍԲԱՆԵՑԱՅ
ՔԱՆԵՏՔ ՎԱՆՅՅ ԵՒ ՏՎԻ. . . | ՏԱՓՈՅ
ՀՈՂԵՐՆ ՄԵ ՍՏԵՓԱՆՈՍԻՆ ՄԻՍԲԱՆԵՑՈ
ՍՍԶՄԱՆԵՑԻՆ :Գ: ՍԻՐ ՊՈՏԱՐԱԳ . . . |
ԿՈՏԱՐԻՉՔՆ ԵՌՉԼԵՆՅ ՍՅ ԽՍՓԱՆԻՉՔՆ
ԳՍՏԻՆ | ՍՅ.

Մանր. Արձանագրության նախնական ակն անորոշ է: Վաճառ Շահանեցին Երասնի տեր ա իշխանն էր (այժմյան Հերձերի), որը 1310 թ. արձանագրությանն էր մեջ արգեն չի հիշատակում, հետևաբար այս արձանագրությանը վերաբերում է XIII դարի վերջերին կամ XIV սկզբներին:

Կոստեկ. 77

219. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ արևմտյան պատի հարավային մասում, արտաքուստ, մուսքին կից, 11 սույ.

ԿԱԿԱՅԵՍՈՒՔԱՄ
ԴԻՎՏԱՆԱՏՈՒՌԵՅ
ԻՄԵՑԵԱԲԵՄՄԵՓ
ՆՈՒՅՆԻՏԱՍԿԵՆԵՅ
ՈՐԻՆՁԲԱՅԻԵՏԱՍԵԼ
ՋՈՒԿԻՆԸՂԱՍԻՆՏԻ
ԽՆԻՐԻ ՏՐԱՂԵՍԻ
ԵՐԱՎՈՒՆԵՒԲԵՒՆ
ՍԱՏԱՆԵՑԻՆԻՆՁԻԲ:
ՁԱՄՆԸՎԱՆՏԻՄ
ԿԱՍԱՆԻՆԵՂ
ՁԵ

ԿԱՄԱՆ ՍՅ ԵՍ ՈՒՔԱՆ, ՈՐԳԻ ՎԱՐՉԱՄ
ՍՏԵՓԱՆՈՍԻՆ ՏՐ ԵՐԵՐԱՆԱ, ՄԻՍԲԱՆ ՄԵ ՍՏԵՓ
ԱՆՈՍԻ ԵՏՈՒ ՀՈՂԱՆ ՀԵՐԵՆԵՑ | ՈՐ ԻՆՁ ԲԱՅԻՆ ԵՐ
ՀՈՍԵՆ | ՋՈՒՅՆ ԲՂԱՂԱՆԵՆ ՀՈՂԵՐՆ ԻՐ :Գ:
ՀՈՏԱՐԱՆ ԵՒ ՔՄԵՐՈՒՆ ՎԱՐԳՈՒՅՆ ԵՒ
ՄԻՍԲԱՆԵՑԻՆ | ՍՍԶՄԱՆԵՑԻՆ ԻՆՁ :Բ: ԺՈՍ ՄԵ.
ՆԵՄԵՆ ՏԱՅԻՆԵՆ ԿՈՏԱՐԻ ՔՎ. :ՁՁԵ: (1336):

Հրատ. Ջալալանց, 209-210: Այիշան, 122:
MAK, 132: Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 79-80:
Կոստեկ. 78

ԿԱԿԱՆԱԿԱՆ ՍՅ
ԵՍՋՈՒԼԵՍՈՒՆԻՐՅԱՆՈՐ
ԴԵՂՁԵԻՆԵԱԿՆՍԻՆՆԻՆՁԵՆ
ՏՎԱԲՉԱՎԱԿՆՋՐԱՍՅՆՍԲՍՏԻ
ԳԵՉՈՒՄԵՄԵՄԵՄԵՄԵՄԵՄ
ԱՐԴԱԿՄԵՄ ԵՒ
ՏՄԻՆ:Բ:ԻՄԵՄԵՐՆԵ
ՈՒՄԵՆ:Ա:ԵԵՈՒՐՈՅ
ՎԵՐԱՄԵՄ ԳՐԱՆՈՒՅ
ԿԱՆՅԱՅ

220. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ արևմտյան պատի հարավային մասում, ներքուստ, 10 սույ.

ԿԱՄԱՆ ՍՏԵՆՍՅԱՆԻՆ ՍՅ ԵՍ ՋՈՒՄԵՍ,
ՔՈՒՆ ԿՄԻՐ ՀՍԱՍՅԱՆՅ, ՈՐԳԻ ԷՍՋՈ ԵՒ
ԿԵՆԱԿՅՆ ԻՄ ԽՈՒՆԻՉԵՆ | ՏՎԱՐ ՋՈՒՄԳ
ՈՒՅՆ ՋՐԱՂԱՆ ՄԵ ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ | ԳԵ
ԲԵՉՄԵՆԻՍ ՎԱՐԳԱՊԵՏ, ՄԻՍԲԱՆԵՑԱ
ՍՍԶՄԱՆԵՑԻՆ :Գ: | ՍԻՐ ՊՈՏԱՐԱԳ ՄԵ.
ԽՍՋԻՆ | ՏԱՅԻՆԵՆ :Բ: ԻՄ ԵՂԲԱՐՆ ՊՍՐՈՆ
ՍՍԱԳԻՆ :Ա: ԵՒՈՒՐՈՅ | ԿՈՏԱՐԱՂՔՆ
ԱՐՉԵՆ ԽՍՓԱՆՈՂՔՆ | ԳՍՏԻՆ ՅՍՅ:

Մանր. Եվրատուները Պոռչյան տոմարից են և XIV դարի առաջին կեսի գործիչներ:
Հրատ. Ջալալանց, 211-212: Այիշան, 122: MAK, 128:
Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 22-23:

221. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ արևմտյան պատի հարավային մասում, ներքուստ, 4 սույ.

ԵՄԵՔՄԻՄԻՏԱ:Ի:Դ-
ԿԱՆԿԵԿԵՅՈՅՆԱՆ
Բ:ՁԱՄԱՏԳՆԿԱԿ
ՏԱԽԶԲՆԱՆՆԵՆ
ԵՍ ՈՒՔԱՆՈՒՍԱՆ:Ի:ԳԵՄԵՆՏՎԵԿԱՆՅՈՍ
Բ: ԺՈՍ ՄԵ. ՍՍԳՊԻՆ. ԿԱՍԱՐԻՔՆ ԵՌՉԼԵՆ:
Հրատ. Ջալալանց, 212: Այիշան, 123: MAK, 128:
Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 83-84:

222. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ հյուսիս-արևելյան սովանդատան պատի վերին մասում, գույլ խաչերից վերև, 4 սույ.

ԿԱՆԳՆԵՅԱԿԱ
ՉԻՔԱՆԱՍԳԵ
ՏՐՈՒՆՈՒՄՅ
ԻՐՈՅ
ԿԱՆԳՆԵՅՈՒ ԽՍՋՍ Ի ԲԱՂԵՒՍՈՒՍ ՊԵՏՐՈՍԻ ԵՒ
ՆՆՈՂԱՅ ԻՐՈՅ.
Հրատ. Այիշան, 124: MAK, 127: Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 84:

223. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ արևմտյան պատի հարավային մասում, արտաքուստ, 10 սույ.

ԿԱԿԱՆԱԿԱՆՍՅԵՍՄԱՆԻՐ
ԱՄՈՐԱՆԻՄԵՄԵՄԵՄԵՄԵՄ
ԱՄՈՐԱՆԱՄԵՄԵՄԵՄԵՄԵՄ
ԵՄՈՒՄԵՄԵՄԵՄԵՄԵՄԵՄ
ՔՁԱՄԱՏԳՆԱՆ ՋՈՒՄԵՅՆՁԱՄԱՆ
ՅԿԵՆԵՄՈՐՅԱՆՁԱՆ ՔԵՄԵՆԱՆ
ԲՆԱՄԱՆՅԻՆԱՆ ՋՈՒՄԱՆՈՒՆ
ՋՊԱՄԵՄԵՄԵՄԵՄԵՄԵՄ
ՄՂԱՄԱՆՅԻՆԱՆ ՋՈՒՄԱՆ
ՁԱՄԱՆՅԻ: ՉԵ

ԿԱՄԱՆ ԱՄԵՆԱԿԱՆ ՍՅ ԵՍ ՊԵՆՍ, ՈՐԳԻ ՍՄԵՍԱ, ՔՈՒՆ ԼԻՊԱՍԻ, ՏԵՐ
ՓԱՆՈՒՍՈՂԻՆ ԵՒ ԱՄՈՒՍԻՆ ԻՄ ՍՈՒՍԱ ՄԻՍԲԱՆԵՑԱՔ ՄԵ. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ | ԵՒ
ՏՈՒՍՔ Ի ՄԵՐ ՀՈՂԱՆ ՀԱՅՐԵՆԵՑ ՈՐ Ի ՓԱՆՁԱՄԱՆՅՈՒՆ ՋՄԱՋՄԱՆԵՑ ԵՒ
ՋՈՒՄԱՆՅՈՅ ԷԳԻՆ ՄԵՐ ՀՈՐՈՅՍ ԲԱՅԻՆԵՆ ԷՓԵՄ ՎԱՐԳԱՊԵՏՆ ԵՒ ՄԻՍ-
ԲԱՆԻՔՆ ՍՍԶՄԱՆԵՑԻՆ ՄԵՉ ՍՏԵՓԱՆՈՍԻՆ ՏՈՒՆ | Ձ: ՊՈՏԱՐԱԳ. ԵՒ ՈՂ ՈՐ ՄԵՐ
ՀՈՐՈՅ ՏՈՒՍՈՒ ՎԱՄՈՒՍ ՀԱՎՈՒՍԿ ԿՅՅ ՅԺԲ: ՅՍՅՄԱՆՅՈՒՆՆԵՆՆԵՆ
:ՁՂԵ: (1348):

Հրատ. Ջալալանց, 209: Այիշան, 122:
MAK, 132: Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 80:
Կոստեկ. 79

224. Ս. ՄՏԵՓՈՒՆՈՒԻ արևմտյան պատի հարավային մասի կենտրոնում, հարաբերից վեր արտաքուստ, 5 տող.

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅ. ԵՍ ԲՈՒԲԱՅԻՍ ԹՈՒՆՍ ՍԱՄԱԿՈՒԼԻՆ, ՈՐԳԻՍ ԶԱՍՈՒՆԱՅ.
ԵՍ ՍԱՐԳԻՍ ՈՐ ՏՎԻ ԹՈՒՆԱՏԻ ՎԱՆԻՑ ՄԻ ՄՏԵՓՈՒՆՈՒԻ ԶԶԱՍՏԻՆԱՅ ՎԱՐԻՆ
ՀՈՂԻՆ ՆԱՅԱՆ ՀԱՅՐԵՆԻԲ. ՆԱԲԱՆ ՏՎԻՆ ԻՆՉ ՉԱՅՏՈՒԹԵ՛Լ Ե: ԵՄ: Թ:
ԽՈՐԱՆ. ՈՎ. ԽԱՓԱՆԵ: ԹՈՒ: ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՅԻՆ ՆՂԶՈՎԵԱՂ ԵՂԻՑԻ:

Մանր. Հավանաբար պատկանում է XIV դարի առաջին կեսին, որովհետև գրված է հայերեն գրեթե նույն դրչի ձևերով:

Հրատ. Ջալալյանց, 209: Ալիշան, 123: MAK, 131: Հովսեփյան, հաղթականք, 9, 82: Խասանկ, 80

225. Ս. ՄՏԵՓՈՒՆՈՒԻ արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, արտաքուստ, շինարարական մեծ արձանագրության տակին (Ձ 2), 3 տող.

ԿԱԼԱՅԵՄԵՐԻՆ ԱՅԱՅԲԱՆԵՅԱՄԲԵՐԵՆԻ
ՅԻՄՏԱԼ ԱԼԸՆ ՀԻՇԸՆ ՀԱՅԻՄԱՐԵՔԱՆՍՄԱՅԻՄ
ԱՆՆԵՅԻՆԵՄԵՊԱՐԱՆ ԳԻՄԱՂԻՆ ԿԱՐԱՂԻՉՔԱՄԵՄ ՅԱՅ

ԿԱՄԱՆ ԱՅ. ԵՍ ԲԱՆԻՐԵՆԱՅ ՄԻՍՅԲԱՆԵՑԱՅ ՄԻ ՈՒՅՍԻՍ ԵՏՈՒ ԻՂ ԶԻՄ ՀԱՂԱՂ
ԸՆՉՈՒՑ ԸՆՉՈՒՑ Ի ՄԻ. ՄՏԵՓՈՒՆՈՒՍ. ՄԻՍՅԲԱՆԻՔԱՄ ՍՍՀՄԱՆԵՑԻՆ ԱՄԷՆ ԱՈՐ
ՊԱՏԱՐԱԳ ՄԻ. ԽԱՉԻՆ. ԿԱՏԱՐԻՉՔԻՆ ԱՈՐ ՀՆԻՆ ՅԱՅ:

Մանր. Պատարաղի թիվը անորոշ է, հրատարակիչներից ոմանք Ա: և Երիշները Ք: են նշանակել: Բնագրում կցումներով մի ամբողջ բառ է, որը միայն ԱՄԵՆ կարելի է կարգադրել, բայց առնված է թվական նշանակող կետերի մեջ. համարում ենք դրչի վրիպում: Վերջին հավաքագրության բառերը երևանց են: Հավանաբար պատկանում են XIV դարի սկզբին:

Հրատ. Ջալալյանց, 211: Ալիշան, 123: MAK, 133: Հովսեփյան, հաղթականք, 9, 83: Խասանկ, 81

226. Ս. ՄՏԵՓՈՒՆՈՒԻ արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, արտաքուստ, հարաբերից ներքև, 6 տող.

ԿԱԼԱՅԵՄԵՐԻՆ ԱՅԱՅԲԱՆԵՅԱՄԲԵՐԵՆԻ
ԽՈՐԱՆԵՄԻՄԱՔԱՄԱՆԱՄԵՎԱՆԵՅԱՄ ՆՇԵ
ՄՍՏԻՑԻՑԻՑ Ը ԵՂԱՍԻՍԻՍՏԱՆԵՅԱՄ ԶՈՒՑ
ՕՒՄԵՐԵՄԵՍՏԱՆԵՅԱՄ ՉԻՊԻՑԻՑԻՑԻՑԻՑ
ԵՄԱՆԸ ԶԵՄ ՉՆԵՄ ՉԵՓԻՑԻՑԻՑԻՑԻՑ
Ի ՊԻ:

ԿԱՄԱՆ ԱՅ. ԱՄԵՆԱԿՈՒԼԻՆ. ԵՍ ԻՎԱՆԻ. ՈՐԳԻ ԽԱՂԹԻՆ ԵՆ
ԱՄՈՒՍԻՆ ԻՄ ՍԱՅՈՒՆ ԵՆ ՄՈՒՐՈՍ
ՓԱՇԵՍ ՄԻՍՅԱՆԵՑԱՅ ՄԻ. ՆՇՈՒՆԻՍ ԵՆ ՄԻ ՄՏԵՓՈՒՆՈՒՍ
ԵՆ ՏՎԻՑ ԶՄԵՐ ԳՆԱՄ ԻԳԻՆ
ԻՂ ՍԽՏՈՐԱՂԻՉ Ա:

ՀՈՂ Ի ՄԵՐՍԻՐԱՐ. ՄԻԱԲԱՆԻԲ ԽՈՍԱՅԱՆ Ի: ՊԱՏԱՐԱԳ Ի: ԻՆՉ Ա: ՍԱՅՈՒՆ
Ա: ԷՍՈՒԿԱՆԻՆ ՀԱՄԵԱՐՉՄԱՆ. ԿԱՏԱՐԻՉՔԻՆ ԱՂԻՂՆԻՆ. ԽԱՓԱՆԻՉՔԻՆ ԳՆԱՍԻՆ
Ի ՏԷ. ԲՎ. ՊԲ. (1353):

Հրատ. Ջալալյանց, 209: Ալիշան, 123: MAK, 133: Հովսեփյան, հաղթականք, 9, 83: Բուրի մաս էլ թերի է և խիստ աղճատված: Խասանկ, 82 (վերջին երկու տողերի սկզբի մի բանի առանբը ծանկիված են պատի տակ ընկած այլ արձանագրված բարով):

227. Ս. ՄՏԵՓՈՒՆՈՒԻ արևմտյան պատի հարավային մասում, կից մուտքի գլխին, արտաքուստ, 6 տող.

ԿԱՄՈՒԱՅ ԵՍ ՍԱՐԵԻԱՄ ՎԱՐԻՑԱՒ
ԻՇ ԵՅԵԲԿԱՐԴԱՐ ԿԱՄԱՐԻՑ
ԵՆ ՈՎՅՅԻՇ ԵՅԵԲԿԱՐԿԱՅ ՉՓԱԿ
ԿԱՐԱ: ՉԵՐԸ ԱՇՉԵՅ ՅԻՇ ԻՐԱ
ՎԱՅՈՐԱՆ

ԿԱՄԱՆ ԱՅ. ԵՍ ԱՂԻՐԻՍ ԱՂԻՐԻ
ՔԱՌԱԳ. ՅԻՇԵՑԻՐ ԿՈՐՊԱՂՈՎ
ԿԱՄ ԱՌԻՐԵԱԿԵՂՈՎ. ՅԻՇԵՑԻՐ
Ի ՄՈՒՐԱՅՑՓԱՅՈՎ ԱՂԱՌԹՍ ՉԵՐ
ԵՆ ԱՇ. ՉԵՑ ԳՆԻՆ ԻՐՈՐ ԱՐՔԱ
ՅՈՒԹԵԱՆ ԱՄԷՆ:

Մանր. Սարկաթագ բառը առաջին տողի մեջ գրված է տասուրի կարգի շփոթությունով: Խասանկ, 83

228. Ս. ՄՏԵՓՈՒՆՈՒԻ արևմտյան պատի հարավային մասի վերևում, արտաքուստ, 7 տող.

ԿԱՄԱՐԱՆ
ԻՄԱՐՈՆԱՅ
ՍԲՈՒՐԻՍԻՍ
ՄԻՍՏԻՍՆ
ԸՆՅԵՑՆԵՍԻ
ԿԵՁԱԼ ԽԳՐՈՒՆՎԵ ՆԿԱՄԱՐՉՔԻՆ
ԻՆՅԱՅ ԱՄԵՆԱՆԵՔԻՆ
ԲՆԱԿ Կ ԱՄԵՆԱՆԵՔԻՆ

ԿԱՄԱՆ ԱՄԵՆԱԿՈՒԼԻՆ ԱՅ ԵՆ
ՈՂԱՐՄՈՒԹԵՎ ԻՄ ՊԱՐՈՆԱՅ . . .
ԵՍ ԲՈՒՂԻՍՍ
ՄԻ ՄՏԵՓՈՒՆՈՒԻ . . . ԻՄ ՀԱՂԱՂ
. . . ԸՆՉՈՒՑ ԸՆՉՈՒՍ . . . ՄԵՉ
ԺԱՄ ՄԻ. ԳՆԻՑԻՑՈՐԻՆ ՏԱՆԻՆԻՂ
. . . Ա: ԺԱՄ . . . Ա: ԽԱՂԹԻՆ Ա: ԲՈՒՂԻՍԻՆ:

Մանր. Առաջին հինգ տողից տեղում մնացել է միայն մի քար: Հավանաբար երկու քարեր են, որոնց վրա պետք է լինեն դրանց շարունակությունը, կորել են: 6-րդ տողը լրիվ է և երկը քարի վրա: 7-րդ տողը նույնպես երկը քարի վրա է եղել, բայց միջին քարը հնում ընկել է և այժմ նրա տեղը մի չգրված քար է: Այս վերջին տողը խոշորատառ և գեղադիր է: Խասանկ, 84

229. Ս. ՄՏԵՓՈՒՆՈՒԻ արևմտյան պատի հարավային մասում, հարաբերից ներքև, երեսպատման մի քարի վրա.

ԱՆԱ

ԿԱՄԱՆ Ա.

Մանր. Հավանաբար հորոզումների ժամանակ է աղուցված, բայց և սկսված և չարունակված արձանագրության մաս է: Խասանկ, 85

230. Ս. ՄՏԵՓԱՆՈՍԻ հարափայլին պատի արևելյան մասում, ազարի հարստի բազիլի բնակարանի տակ, արտաքուստ, 3 տող.

ԿԱՄԱՅԵՍԱԼԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆՄԻՄԵԼ
ՈՒՆԵՎԻ: ԵՄԵԿԵՆՅՈՅՆԱՅԵՆԱՅԵՆՄԻՄԵՆ
ԵՑԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆ:

ԿՈՄԱՆ ԱՅ ԵՍ ԱՐԵՆԱՍ ՄԻՍՅԱՆԵՑԱՅ ԱՐՄՏԵՓԱՆՈՍԻՍՅՈՅ ԵՍ ՏՎԻ
ՅԻ ԳԵԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑՈՅՍ ԵՍ ՄԻՍՅԱՆԵՑ ԱՆՇԱՄԱՆԵՑԻՆ ՅՈ: ԱՌԲ ԺՈՄ
ԿՈՍՏԱՆԻՆՈՅԻՆ ԿՈՍՏԱՆԻՆՈՅԻՆ ԱՌԲՆԵՐՆ ԶԱՅ:

Հրատ. Ջալալեանց, 211: Ալիշան, 123:
ՄԱԿ. 130: Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 82:
Խոսանկ. 85

231. Ս. ՄՏԵՓԱՆՈՍԻ հարափայլին պատի արևելյան մասում, արտաքուստ, արևի ժամացույց, վրան երկու ազարիներ բաժանիկի ջուր են խմում և տակին 3 տող.

ԿԱՄԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆ
ՄԻՄԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆ
ՄԱՆԵՑՆԵՍԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆ

ԿՈՄԱՆ ԱՅ ԵՍ ՄԵՔԱՐ ՄԻՍՅԱՆԵՑԱՅ ԱՐՄՏԵՓԱՆՈՍԻՍՅՈՅ ԵՍ ՏՎԻ ՅԻ ԳԵԿԱՆ
ԵՍ ՄԻՍՅԱՆԵՑ ԱՆՇԱՄԱՆԵՑԻՆ ՅՈ: ԱՌԲ ԺՈՄ ԿՈՍՏԱՆԻՆՈՅԻՆ
ԿՈՍՏԱՆԻՆՈՅԻՆ ԱՌԲՆԵՐՆ:

Մանոր. Բոլոր հրատարակիչները նվիրատուի անունը Սևիթար են վերձանել: որ սխալ է:

Հրատ. Ջալալեանց, 210—211: Ալիշան, 123:
ՄԱԿ. 130: Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 81:
Խոսանկ. 86

232. Ս. ՄՏԵՓԱՆՈՍԻ հարափայլին պատի արևելյան մասում, արտաքուստ, նախորդից ներքև, խորշին կից. 5 տող.

ԿԱՄԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆ
ԲՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆ
ԸՆ ԵՄԵԿԵՆՅՈՅՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆ
Բ:ՉԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆ
ԿԱՍԱՐԻՉԲՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆ

ԿՈՄԱՆ ԱՅ ԵՍ ԹԵԿՈՍ ՄԻՍՅԱՆԵՑԱՅ ԱՐՄՏԵՓԱՆՈՍԻՍՅՈՅ
ՈՒՆԵՎԻ ԵՍ ՏՎԻ ԸՆՇԱՄԱՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆ
ՅԻ ԺՈՄ ԹԵԿՈՍ ՏԱՌԵՐՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆ
ԱՌԲՆԵՐՆ:

Հրատ. Ջալալեանց, 210: Ալիշան, 122:
ՄԱԿ. 129: Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 81:
Խոսանկ. 87

233. Ս. ՄՏԵՓԱՆՈՍԻ հարափայլին պատի արևելյան մասում, արտաքուստ, նախորդից ներքև, 7 տող.

ԿԱՄԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆԱՅԵՆ
ՍՏՈՅՆԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍ
ԱՄԵՆԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍ
ԾԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍ
ԼԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍ
ԵՑԵՆԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍ
ՉԵԿԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍԱՅԵՍ

ԿՈՄԱՆ ԱՅ ԵՍ ԳԵՏՐՈՍ ՅԻՄ ՀՈՍՍՈՍ
ԱՐԳԵՆՆՅ ԵՏՈՍՅՈՅ ԵՍՆՈՍ ՉՈՆԿԱՅԻՍ
ՄԻՍՅԱՆԵՑ ԱՆՇԱՄԱՆԵՑԻՆ ՅՈ: ԱՌԲ
ԵՐԵՎԱՆ ԿՈՍՏԱՆԻՆՈՅԻՆ ԿՈՍՏԱՆԻՆՈՅԻՆ ԱՌԲՆԵՐՆ:

Հրատ. Ալիշան, 124: Հովսեփյան, Խաղրակյանք,
Գ, 81: Քաղերտեթի, Արարատ, 1889, Բ, 104:
Խոսանկ. 88

234. Ս. ՄՏԵՓԱՆՈՍԻ հարափայլին պատի արևելյան մասում, արտաքուստ, կից խորշու բեկի արձանազույթյանը, 7 տող.

ԿԱՐԿԵՑԱՅ
ԽԱՉՍԲԱԿԵ
ԽԱՉՍՅՈՅԻՆ
ԵԻԻԲԿԵՆԱՍԿ
ՅԻՆԱՐՉՈՒԲԱՆ
ԻՆ
ԹՎ: Ո: Գ:

ԿԱՐԿԵՑԱՅԻՆ ԿՈՍՏԱՆ ԵՍՐԱԵՍՏԱՅԻՆ ԿՈՍՏԱՆՅՈՅԻՆ ԵՍ
ԻՌԲ ԿԵՆԱԿՅՈՅԻՆ ԱՐՉՈՒԲԱՆԻՆՅՈՅ ԹՎ: ԱՌԳ: (1554)

Հրատ. Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 85:

235. Ս. ՄՏԵՓԱՆՈՍԻ արևելյան պատի հարափայլին ներքև մեջ, արտաքուստ, 10 տող.

ԵՍԶԱՀ
ԶԱՆԱՆԻ
Շ ԿԱՆԿՅԻԽ
ԱՀՄԻԽ
ԻԹԱՐ
Ի ԴԱՏ
ՈՍԻՆ
ՈՎԿԱՐԴ
ԷԲԻԽ
ԲՆ ՌՅԴ

ԵՍ ՇԱՀՉՈՍԵՆԻՆ ԿԱՆԿԱՆԵՑՅԻՆ ԿՈՍՏԱՆ ԿՈՍՏԱՆԻՆՅՈՅ
ԳՈՍՏՈՍԻՆ. ՈՎ ԿԱՐԿԵՑ . . . ԹՎ: ԱՌԳ: (1605)

Հրատ. Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 85:
Քաղերտեթի, Արարատ, 1889, Բ, 104:

236. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ արևմտյան պատի աակ, արտաքուստ, թափված՝ կրեսպատման արձանագրված քարերի վրա.

ԿԱՄԱՅԵՍՈՒՅԱԵԱՌՈՒՄԵՄ ԳՈՒՌ
 ՃԻԿԱԼԵՍԵՑԻՄԵԿԵԱՆՈՒԵՆԿԱԼԻ
 ՆԱԱԸՆՉԻՑԼԵԶԿԻՌԻՄԱՅԵ ՎԼԵԵ
 ԼԵՔՍԱՏԱՆԵՑԵԾԱԶԱՌԱԿԵՉԱ
 ԳՐԻՌՈՒՃԻԿԵԿԱԼԻՉՐԻՉԿՈ

ԿԱՄԱՆ ԱՅ. ԵՍ ՈՒՏԱՐ ԵՒ ԱՄՈՒՍԻՆ ԻՄ ԳՈՒՌՈՒՃԻԿ ՄԻԱԲԱՆԵՑՈՒՄԻ ՄԷ.
 ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ ԵՒ ՏՎԱՔ ԻՂ ԼԱԼԱՂԵՆՁԻՑ ՄԵՉ ԼՈՂՈՒՄՈՒՄԻՆ. ՎԱՐԳԱՊԵՏ
 ԵՂ ՄԻԱԲԱՆԵՑԻՆ ՄԱԼՄԱՆԵՑԻՆ ԾԱՌՉԵՐԳՈՒՄԻՆ :Չ: ՊԱՏԱՐԱՊ. Ե.Գ. ԻՆՉ
 Բ: ԳՈՒՌՈՒՃԻԿԻՆ. ԿԱՏԱՐԱՊԻՉՔԻՆ ՈՐՇՆԻՆ ՅԱՐՑԻ:

Մանր. Զարգված էն քարի ստորին ծայրերը՝ վերջին տողի սկզբի և վերջին մասերից:
 Լատ. Արշան, 123—124. Զարթանց, 212.
 Լուսանկ. 89

237. ՆԱՆՈՐԳԻ մաս մեկ ուրիշը. 5 սող.

ԿԱՄԱՒԱՅԱՍՄԵՐ	ԿԱՄԱՆ ԱՅ. ԱՍՄԵՐ
ՄՄՊԱՆԱՓԱՆԱԴԱԲԻ	ՄՄՊԱՍԱ ՓԱՆՐԱԳԱՌՎԻՆ
ԱՅՆԿԱԿՉԻՄԱՆ	ԱՅ. ՏՎԱՔ ՉԻՍՆՈ
ԱՂՈՂՄԻՐԱՍՆԱՍ	Ա. ԼՈՂՆ ԳՐԱՆ ՉԱՂԱՑԻՆ
ԱՍՈՍ ԳՐԵՑԻՄԵՒԼԵՂ	ԱՆՈՍ ԳՐԵՑԻՆ ԵՆ ԱՐ ՊԱՏԱՐԱՊ...

Մանր. նվիրատուների մեջ Փախրադավաչի անվան հիշատակությունն ապացույց է արձանագրության XIII դարի վերջերին պատկանելուն, որովհետև Փախրադավին կարող է միայն Տարալինի որջի պատմադիր Ստ. Օրբելյանի կողմից լինել, որը մահացել է 1296 թ.: Արձանագրության նախնական տեղն անորոշ է:
 Լուսանկ. 90

238. Ս. ՆՇԱՆԻ արևմտյան պատի հարավային մասում, արտաքուստ, խաչերի աակ. 3 սող.

ԿԱԿՆԵԿԱԻ ԽԱԿՆ
 ԲԱՐԵԽԱԻՍ
 ՄՈՒՔԵԼԻՆ
 ԿԱՆԿՆԵՑԱԻ ԽԱԶՈՂ ԲԱՐԵՆԱՌՎ
 ՄՈՒՔԵԼԻՆ:
 Լուսանկ. 91

239. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ մեկ ուրիշը.

ԵՂԱՆՐԻԴՈՒՐ	ՎԱՊԱՐՏԻ ԳՈՒ	ՏԱՐԱՄԱՅԻ. ՈՐ ՈՂՈՒՄՈՒՓԷ
ԱՃԻՌՈՂԱՆ	ՆՈՐ ՄՃՈՒԿԱԶՈՐ	ԹԱՆՍԱՏ ՎԱՆՔ
ՆՈՒՅՆԱԿԱ	ՄԷ ՍՏԵՓԱՆՈՍ	ՄԷ ԱՍՐԳՈՒ ՏԱՌՆԻՆ
ԱՍԱԿԱՍՔՐՔՍ		
ՄՔԱՐԳՍԻՆԱ		

Մանր. նվիրատուները Օրբելյան տոհմից հայտնի անձնավորություններ են, XIII դարի կրկրորդ կեսերի: Գրված է նախորդ արձանագրության գրչի ձևով և նույն գրչաթյամբ: Նախորդի նման հինգ սողանոց արձանագրության բնիկ է. այս բոլորը թվագրում են կրկու բնիկները համարել մի մեծ արձանագրության մասեր:
 Լուսանկ. 92

240. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ մեկ ուրիշը.

ԵՂԱՆՐԻԴՈՒՐ	ՅՈՒՑ: ԼԱՅՐԱՊԵՏԱՅ: ԵՍ ՇԱԽԹԵՍ ՏՎՐԻ
ԵՍԱՄԻՔԵՍՄԷ	ԻՆ ՄԷ ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ
ԿՆՍՍԱՔՓԱԿԻ	ՊԱՏԱՐԱՊ. ՅԱՅՏՆՈՒՓԵ ՏԱՌՆԻՆ
ԱՂԱՅՅԱՍՆՍ	ԽԱՊԱՆՈՂՔԻՆ ՆՉՈՂԱՆԱ ԵՂՎՈՑԻՆ
ՔՆՆՉՈՂԵԱԼ	

Մանր. Առաջին տողը մի արձանագրության վերջին մասն է՝ գրված աղելի մեծ տառերով: Մյուս 4 տողերն այլ արձանագրության է, որի շարունակությունը կազմող մասերը սպակատմ են:
 Լուսանկ. 93

241. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ մեկ ուրիշը.

ՎՈՅԱՅԵՆ	ԼՈՑ ԱՅ. ԱՄՈ
ՊԱԻՍՄԵԵՄՍ	ՊԱՆ ՄԱՐԵՄՏՐՈՐ
ԱՌԱԿԱՉՈ	ՄՃՈՒՌԱԿԱԶՈՐ
ՓԱՆ ՈՍԻՐ	ՍՏԵՓԱՆՈՍ Ի ՏՎՐՆԻ
ՆՆՈՒ ԹԵԱՆ	Յ ԱՅՏՆՈՒՓԵԱՆ

Լուսանկ. 94

242. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ մեկ ուրիշը.

ՎՄՈՑԿԱՄ	ՅԻՄՈՑ ԿՈՄ ՂԱՏԱՐԱՅ
ԸՆԿԱԱՊ	ՅՈՒՑ: ԼԱՅՐԱՊԵՏԱՅ ՆՉՈՂԱՆՈՒ ԵՂՎՈՑԻ

Լուսանկ. 95

243. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ հարավային պատի տակ, արտաքուստ, թափված՝
 հրեապատման արձանագրված քարի վրա.

ԿԱՄԱՅԵԱ
 ԼԵՏՓԵՂԵՆԷ
 ԱԸԱՆԱԲԵՏՆ
 ԱՄՅԵՊԵՈՒՆԻՃ
 ԲԵՆԵՍՍԻՅԻՊԻՊԷ
 ԱՆԿՆԻՍՆ ԸՏԵԽԳ

ԿԱՄԱՅԵ ԱՅ. ԵՍ
 ՄԻՆ ՏՎԻ ՇՂԱՍԻՆ
 ԱՆ ՇԱՆԱՄԻՊԵՆՅ ՇՈՂ
 ԱՆՈՅ ԱՐԳԱՆ ԹՈՂԻ ՉԸ
 ՄԻՄԲԱՆՔ Լ ՄԸՍԱՆԵՑԻՆ ՎԷ ՊՍՏՐՔԳ
 ՊԱՐ . . . ԲԱՆՆ ԿԱՏԱՐՉՆ ԱՐԸՆԵՆ Ի
 ՏԵ. ԽՍՓԱՆՈՂՔԵՆ ԳՍԵՆԵՆ

Լուսանկ. 96

244. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ հարավային պատի տակ, արտաքուստ, գեանի մեջ
 թրված հրեապատման քարի վրա. 1 տող.

. . . ԱՐԱՐԻՉՔԳՐ ԿԱՏԱՐՉՔ ԳՐՈՅՍ

ՎԱՆԹԻ ԲԱԿՈՒՄ, ԳԵՐԵՉՄԱՆԱՍԱՆԸ ԵՎ ՇՐՉԱՊԱՏՈՒՄ ՅՐՎԱՆ ԽԱՉՔԱՐԵՐ ԵՎ ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԵՐ

ԱՍՇ
 ՉԵ
 ԱՅԵՏ
 ԱԳԵՏ
 ԷԼԵՍ
 ԱՂԱ

245. ԲԱԿՈՒՄ, ա. Ստեփանոսից հարավ-արևելք՝ հիմնապա-
 տերը մնացած մեծ շենքի մեջ, տեղից խախտված և զննված մի
 տափակ գերեզմանաքարի վրա.

ԹՂՎԻՍ :ՇՂԵ: (1246) ԱՅՍ Է: ՆԱՆԳՐՈՍ
 ԴԻՆԵՐԵՆԻՍ. ՅԱՂԱՆԻԹՍ ՅԻՇԵՑԻՔ

Լուսանկ. 97

246. ԳԵՐԵՉՄԱՆԱՍԱՆ հարավային եզրին կանգնած փոքր խաչքարի՝
 խորանարդաձև և լավ մշակված պատվանդանի վրա.

ԻՌ: ՈՎԳ: ԻԹԱԳԱԻՄ ՈՒԹԵԱՆՆԻԼԻՐԱՅԼԱՇԱԿԵԿԵՅԻՇԻԱՆՈՒԹԵ
 ՄԵԾԻՆԻԿԵԱԵԻԵԻՅ ԱՇԽԱԿԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆՆԱԱԳԻՆ ԵՍԱՅ
 ԱՍՎՈՍԳԱԿԱԿԵՆԵՅ ԻԶԻԱՇՍԻԲԱԷԽԱՍԻԹԵՆԳՈՒՍՈ
 ՇՅԵԱԴԱՉՍՐՈՑՄՔԵՐԳՐՊԱԳԷՔՅԻՇԷ

Ի ԹՂՎԻՆ :ՈՎԳ: (1215) Ի ԹՄԳՄԻՈՐՈՒԹԵԱՆՆԵՆ Ի ՎՐՈՅ ԼԱՇԱԿԵ ԵՆ
 ՅԻՇԵԱՆՈՒԹԵ. ՄԵԾԻՆ ԻԹԱՆԵԻ ԵՆ ՅԱՇԽԱՐՉԱՊԱՒՔԵԱՆՆԵ ՍԻԱԳԻՆ
 ԵՍ ՆԱՅԱՍԿԱՍԳԱԻ ԿԱՆԿԵՆԵՑԻ ՉԽԱՍՍ Ի ԲԱՐԵՆԱՍՈՒԹԵ ՇՈՂՈ ԻՈՒՈ
 ՇՆԵԱԳԱՉՍՐՈՑ ՈՐԲ ԵՐԿՐՊԱՐՔԻՔ ԵՆՇԵՑԻՔ:

Մանուկ. Արձանագրված տեղից Վիզիտի էն պատվանդանի հյուսիսային կրեպից և
 շարունակվում արևմտյան կրեպի վրա: Առաջին կրեպին 3 տող է, երկրորդին՝ 4: Թե՛ մեկ և
 թե՛ մյուս կրեպների վերջին տողերը ծածկված են հողի տակ և խոնավաթշուկից քայքայվել
 են, այդ պատճառով էլ որոշ տեղեր չեն վերածնվում. աջակիսները ընդգծել ենք:

Խաչքարի վրա կան հետապրում խաղելով գրված անորոշ տասեր և թիվ :ՁԳ:

ՍԻԲԱՐԵԽԱԿ
 ՄԻԹԻՆԱՍՈՒՄՈՒՄՈՒՄՈՒՄՈՒՄՈՒՄՈՒՄ
 ԿԱՆԳԵՆՅԱԽԱԽԱՇ
 ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԻՍ
 ԱՐԱԶԱՄՓՈԽԵՑԱԻ
 ՅԻՇԵՅ ԷՔԻՔՍ

247. ԳԵՐԵՉՄԱՆԱՍԱՆ մեջ պատվանդա-
 նից բնկած խաչքարի վրա.

ԹՈՒԿԻՆՆ՝ ՈՎԿ: (1218) ԿԱՆԳԵՆՅԱԽ ԽԱՇՍ Ի
 ԲԱՐԵՆԱՍՈՒԹԵ ԽՈՉԱՍԲՈՑ ԱՆՅԱՂՔ
 ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԻ. ՏԱՐՈՒՄ ՓՈՅՆՅԱԽ.
 ՅԻՇԵՑԻՔ Ի ՔՍ.

Նշան. Շոփսիյան, Գ, 75:
 Լուսանկ. 98

248. ԳԵՐԵՉՄԱՆԱՍԱՆ բլրի լանջին, վերևից պարզված և մեջտեղից կո-
 տրված խաչքարի տակին. 2 տող.

ԲԵՆԵՏԻՆԱԳՆԵՑԱԽԱՇԱԲԵԷ
 ՍԻԹԻՆԻՔԱՇԵՆՁՄԱՅԻՐ
 ԹՎ. ՉԻԸ: (1279) ԿԱՆԳԵՆՅԱԽ ԽԱՇՍ Ի
 ԲԱՐԵՆԱՍՈՒԹԵ ԱՄԻՐ ՍԻԱԳԻՆ ԵՆ
 ՇՆՈՂԱՅ ԻԲՐՈՑ:

Լուսանկ. 99

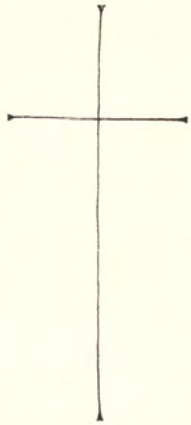
249. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ արևմտյան պատի տակ. խաչքարի բեկորի վրա.

ԿԱՄԱՆԱՅԵՍՍԱԳ
 Թ 2
 Խ Ե
 ՄԻՍԵԼ

ԿԱՄԱՅԵ ԱՅ. ԵՍ ՍԱՐԳՍԻԱՐԳՍ ԿԱՆԳԵՆՅԻ
 ՉԽԱՍՍ Ի ԲԱՐԵՆԱՍՈՒԹԵ. ՇՆՈՂԱՅ ԻՄՈՑ.
 ԹՎ. ՉԽԵ: (1296):

250. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ հարավային կողմում կանգնած, կլիտոլին թաղված.
մի խաչքարի ճակատին և շրջանակ-
ներին.

ԳՐՈՂԻՍՏԻՍՏՈՍՏՆՆԻՍ
 ԿՐԻՍՏՈՍՏՆԻՍՏՈՍՏՆԻՍ
 ԿՐԻՍՏՈՍՏՆԻՍՏՈՍՏՆԻՍ

ԿԱՄԱԻՆ ԱՅ ԵՍ ԱՄԻՐՇԱԸ ԿԱՆԳ-
ՆԵՑԻ ԶԽԱԶՍ Ի ԲՍՐԵՆԱՍՏՈՒԹԻ
ԳՐԻԳՈՐՈՅ, ԵՂԲԱԻ ԻՄՈՅ, ՈՐ ԿԻ-
ՍԱԻՐԵԱՅ ՓՈՒՆՅԱԻ Ի ՔՅ:

Մանր. Սկզբի մասը լրացնում ենք,
ենթադրելով, որ Ամիրշահը նույնն է եկեղեցու
ավանդատան շինության ժախը հոգացած
նոյնանուն նվիրատուի հետ (արձ. 205):
Արձանագրության վերջում կարող էր և
թվական լինել, բայց թաղված մասերը բա-
ցելու հնարավորության չունեցանք:
Լուսակ. 100

251. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ արևելյան պատի ստի, տափակ տապանաքարի
ՅՈՅՍ ԵՐԵՒԱՆ, 5 սոպ.

ԹՎ ՇԿԹ
ԱՅՍԵԻՆԳԻՍ
ՉՅԱԿՈՒԲ
ԱՅԱՆԱՅԻՆ

ՅՈՅՍ ԹՎ. 240: (1320) ԱՅՍ ԵՒ ԽԱԿՈՒԲ
ՅԱԿՈՒԲ ՔԱԶԱՆԱՅԻՆ.

Մանր. ԽԱԿՈՒԲ տառաչարքը թերևս հնարավոր է խաչ
հանգիստ կամ խաչ հանգրստան վերձանել:

252. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ արևելյան կողմում, հոգևորականի տապանաքարի
ԵՐԵՒԱՆ, 2 սոպ.

ԱՅԱՆԿԵՍԻՍԳԻՍՏՈՍՏՆԻՍ
ԱՂԱՉԵՏՅԱՂԱԿՈՍՅԻՍԻՉԵՅԵԲ: ԹՎ ՊԵ:

ԱՅՍ ԵՒ ԶԱՆԳԻՍՏ ԱՍԲԻՍ ՔԱԶԱՆԱՅԻ, ՈՐ ՏԱՐԱԹԱՄ Ի ՔՅ, ՓՈՒՆՅԱԻ
ԱՂԱԶԵՄ ՅԱԿՈՒԹՍ ՅԻՇԵՑԷԲ. ԹՎ. ՊԵ: (1356):

Հրատ. Հովսեփյան, 9, 84:

253. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ հարավային պատին, արտաքուստ, հենամ մի խաչ-
քարի ճակատին, 2 սոպ.

ԱՅ ՂՈՐՈՐՄԻ
ԻՌԱՌԵԿԱՆԵՆԻ

ԱՅ. ՈՂՈՐՄԻ ՄԻՈՒԹՄԱՆ ԵՒ ՎԱՆԵՆԻ:

Լուսակ. 101

254. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏԱՆ կենտրոնում, տափակ գերեզմանաքարի կրեսին
7 սոպ.

ԹՎ Շ
ՈՒԵ
ԱՅՍԵՅ
ԱԳՅՏ
ԴԵԼԹ
ՅԱՂԱԿ
ՅԻՇ

ԹՎ. 2, ԱՅՈՅ | ՊԵ: (1556) | ԱՅՍ ԵՒ ԶԱՆԳԻՍՏ | ՊԵԼԻՍ.
| ՅԱԿՈՒԹՍ | ՅԻՇԷՑԷԲ:

255. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏԱՆ կենտրոնում, հախորդի մաս, հույն ձևի տապան-
աքարի կրեսին, 6 սոպ.

ԱՅԱԿ
ԿԱԳ
ԱՅԻՆ
ՈՅԱԿ
ԱԹՍ
ՅԻՇ

ԱՅՍ ԵՒ ԶԱՆԳԻՍՏ ԻՎԱՆՈՅ, Ի ԱԿԱԹՍ | ՅԻՇԷՑԷԲ:

Լուսակ. 102

256. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏԱՆ մեջ, Խաչատուր փիլիսոփայի խաչքարի մաս
կանգնած մի խաչքարի հարավային կողմին, 8 սոպ.

ԹԱԹ
ԷՈՍ
ՅԻՇ
ԵՅԷ
ԲԿ
ՅԱՆ
ԱՅ
ԱՅ

ԹԱԹԱՍ | ՅԻՇԷՑԷԲ. ՔԱԶԱՆԱՅԱՅ | ԱՅ:

257. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ հարավ-արևելյան անկյունի մաս՝ կլիտոլին գետնի
մեջ թաղված խաչքարի ճակատին, 3 սոպ.

ՔԱՂՈՐՄԻ
ՄԱՅԵԿԱՍԱ
ԱՅԱՆԱՅԱ

ՔՅ. ՈՂՈՐՄԻ | ՄԱԶԵԻԱՆԱ | ՔԱԶԱՆԱՅԱ:

Հրատ. Հովսեփյան, 9, 176:
Լուսակ. 103

258. Ս. ՍՏԵՓՈՆՈՍԻ բռնի հաղթանակն մատու՛մ, տեղահան արված խաչ-
բարի փոքր պատվանդանի վրա, 4 սուր.
ԿԱՆԳՆԵՅԱԻ ԲԱՐԵՆԱԽՈՒ ՍԵՆՏԵՄԵՆԻ, ՈՐՄԲ
ԿԱՐԳԱՍՅԻ ՅԻՇԵՅԻՔ:
Լուսակ 104

ԹԱՆԱՏԻ ՎԱՆՔԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՈՐՈՆՔ ԱՅՃՄ ՏԵՂՈՒՄ ՉԿԱՆ,
ԿԱՐ ՎՐԻՊԵԼ ԵՆ ՄԵՐ ՏԵՍՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

259. ՎԱՆՔԻ ԳԵՐԵՉՄԱՆԱՏԱՆԸ
ԲՎ. :ԱԳ. : (1241) ԱՃ. ողորմ. Գորգայ և Գրիգորյ.
Հրատ. Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 76:

260. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ, ԽԱՉԲԱՐԻ ՎՐԱ.
Ի ԲՎ. :ՉԱ. : (1252) Մեխ Սարգիս և Սիմեոն
կանգնեցա՛մ զխաչս ի բարեխառու՛րիսն . . .
Հրատ. Հովսեփյան, Գ, 76:

261. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ, հախորդներից ոչ հեռու մի խաչքարի վրա.
Կանգնեցաւ ար խաչս բարեխառուրիսն Էովկային (?)
Հրատ. Ալիշան, 124:

262. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ, ԽԱՉԲԱՐԻ ՎՐԱ.
Եւ Ամիր(?) Սարգիս կանգնեցի զխաչս բարեխառու
հաւր և մաւր, որդայ իմոյ, ով կարգայք յաղաքս
յիւեցե՛ք . . . ԲՎ. :ՉԳ. : (1455):
Հրատ. Հովսեփյան, Գ, 85:

263. ԳԵՐԵՉՄԱՆԱՏԱՆԻ ՎՐԱ, որը գտնվելիս է հղել վանքից արևմուտք,
բլրակի վրա.
Ներսէս Բանանայ, որ ստացա՛մ փոխեցաւ ան ԲԱ.
ԱՃ. ողորմի. ԲՎ. :ՉԽԳ. : (1295):
Հրատ. Քաջբերունի, Արարատ, 1889, Բ, 100:
Ալիշան, 124: Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Բ, 174:

264. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ, ԳԵՐԵՉՄԱՆԱՏԱՆԻ ՎՐԱ.
Գաւիթ Բանանայ յիւեցե՛ք յաղաքս:
Հրատ. Քաջբերունի, Արարատ, 1889, Բ, 100:
Ալիշան, 124: Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Բ, 174:

265. ՏԱՊԱՆԱՏԱՆԻ ՎՐԱ.
ԲՎ. :ՉԽԳ. : (1297)
Հրատ. Քաջբերունի, Արարատ, 1889, Բ, 100:

266. ԽԱՉԲԱՐԻ ՎՐԱ, որը գտնվելիս է հղել գերեզմանատանը,
Ի ԲՎԻՍ :ՉՃԻԵ : (1276). Եւ sru կանգնեցի զխաչս
ի փրկութի ամուսնոյ իմոյ և որդոյ իմոյ:
Հրատ. Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 84:

17. ՎԵՐՆԱՇԵՆ (ԲԱՇՔԵՆԳ)

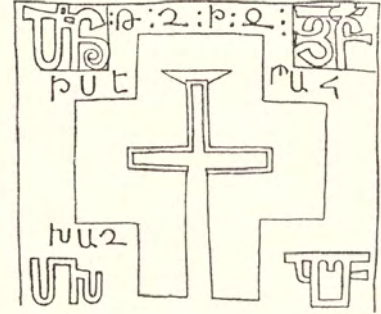
Գլուղի վերս իշխայ երկու տնայններն էլ նոր են. ըստ արձանագրությունների և հիշա-
տակարանների հետո այս գլուղը կոչվել է Սրկղանք, Ստ. Օրբելյանի մաս հիշատակված է
Սարկղավք ձևով: Պատմագիրը նրա հարկի չափը նշանակում է 20, ամենամեծը Վալոց ձոր
զավառի բոլոր գլուղերի համեմատությամբ: Այս հանգամանքն ինքնին ապացույց է գլուղի
մեծ լինելուն:

Այս գլուղի նշանակությունն ստույգ չափով բարձրացավ XIII դարում, երբ զարձակ
Պոռչյան իշխանների նստոցը: Վալոց ձորի հենց այս հատվածում XIII—XIV դարերում Պոռչյան
տոհմի հովանավորությամբ հիմնվեցին և ծաղկեցին մի քանի կույրաբ-կրթական հաստատու-
թյուններ՝ ինչպես Գրաձորի նշանավոր գլուղը. Քանահատի և Սպիտակավոր Աստվածածին
վանքերը:

Ազգաբնիկների և աստվանավորությունների մեջ հիշատակված են տեղեկություններ գլու-
ղավայրում գտնվող երկու եկեղեցիների և Պոռչյանների պալատի մնացորդների. հատկապես
վերջինիս ճակատաքարի մասին, որի վրա հղել է Պոռչյանների զինանշանը համարվող առյուծ-
ների քանդակը: Սակայն այս բոլորից այժմ ոչինչ չի մնացել: Անցյալ դարի 30-ական թվա-
կաններին պարսկահայ գաղթականները ս. Հակոբ եկեղեցու տեղում շինել են նորը, պատերի
մեջ օգտագործելով հնի քարերը, որոնցից երկուսն ունեն XIII դարի արվեստի և արձանագրու-
թյան մնացորդներ:

Հնում գլուղի մեջ են մտնում Պոռչյանների՝ այս շրջանի նշանավոր բերրը՝ Բուրբուրբուր, որը
նաև Պոռչաբուրգ է կոչվում, ինչպես և Քանահատի ու Սպիտակավոր Աստվածածին վանքերը:

267. Ս. ՀԱԿՈՒԲ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԱՐԵՄՅԱՆ պատի հարավային մասում, ար-
տաբուստ, ապացված միակառու քարեյ խաչաձև պատահանի վրա.

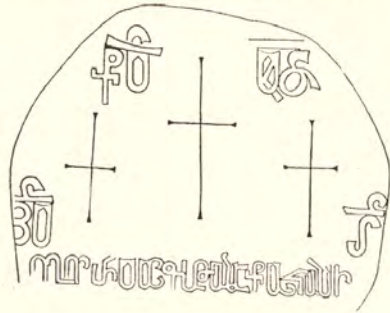
ԹՎ. :ՉԻԳ. : (1277) ՄԲ. ՀԱԿՈՒԲ. ԽԱՉԲԱՐ
Է ՊԱՀԱՐԱՆ. ՄԵՆԻԹԱՐ
ՎԱՐԳՎԱՊԵՏ:

Մանոք. Կարելի է վերծանել նաև՝ ՄԲ.
ՀԱԿՈՒԲ Է ՊԱՀԱՐԱՆ ԽԱՉԲԱՐ:

Հրատ. Քաջբերունի, Արարատ, 1889, Ա, 50:
Ալիշան, 129:
Լուսակ. 105

1 Ստ. Օրբելյան, Պատմության հանանգին Սիտական, էջ 512:
2 Քաջբերունի, Արարատ, 1889, Ա, 50: Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Ա, 37:

268. ՎԵՐՆԱՇՆԵ (Բաշքենց), գյուղամիջի ս. Հակոբ կեկեղեցու արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, արաբրուս, աղուցված մուսաբի կամարակալ քարի վրա.

ՔՄ. ԱՅ. ՅԱ. ՏՂ. ՍԳՈՐՄԻ ՍԱՐԳՍԻՍՅԱՆԷ՛ ԲԱՇՂԱՆԵՆԷ.

Մանր. Այս երկու քարերն էլ պատկանում են մի հին և այժմ գոյություն չունեցող շենքի. նոր կեկեղեցու պատերի մեջ օգտագործվել են որպես շինանյութ և զարդ: Զույգ քարերն էլ սպիտակավուն են և սարբեր ներկա շենքի քարերից:

Նստ. Քաղերովի, Արարատ, 1889, Ա, 50.
Արշակ, 192:
Առանկ, 106

18. ՍՊԻՏԱԿԱՎՈՐ ԱՍՏՎԱԾԱՆՆԵՎ. ՎԱՆԷՐ

Վերնաշեն գյուղից մոտ 7 կիլոմետր զեպի հյուսիս, գետակն ի վեր, մի նեղ ձորի վերին հարթավայրում վրա է տեղադրված այս վանքը: Արձանագրությունների և ձևագրական հիշատակարանների մեջ կոչվել է նաև ս. Կարապետ. Անուպատ, Բոլորածորի կամ Բոլորարեդի անուպատ. տեղագրիները կոչում են նաև Գյուլ վանք:

Վանքի պահպանված շինություններն են.

1. Սպիտակավոր աստվածածին, գմբեթավոր, կեկեղեցի, արաբրուս քառանկյունի և ներքուստ խաչածե, որը գոյացել է չորս անկյուններում կրկնաձառի ամրադասերի կառուցելու հետևանքով: Կանգուն է. թափված են արաբրուս պատերի վերին մասերը միայն: Շինված է Պոռչյան սոսնի հովանավորությամբ՝ 1321 թ.:

2. Կավիք, նախորդին կից է արևմտային, քառանկյունի շենք է. պատերի մեջ կան որմնակամարներով ձևավորված, ոչ խոր, բայց ընդարձակ խորշեր, որոնք հասուկ էին միջնադարյան մատենադարաններին: Շինարարական արձանագրություն չունի, բայց որովհետև գտնվում է կեկեղեցու և զանգակատան արանքում, որը շինված է 1320 թվականին, ուստի պետք է կառուցված լինի 1320—1321 թթ. ընթացքում: Մածկն ամբողջովին փլած է. նախակա և պատերի վերին մասերը:

3. Զանգակատուն, կրկնաձառի կոթողանման շենք է (ասանց միջի տարածություն)՝ շինված 1330 թ. Հովհաննիսի և իր ամուսին Քանի միջոցներով, կանգուն է:

Այս բոլոր շենքերը շինված են զեպնա-սպիտակավուն քարից և մեծ խնամքով ու վարպետությամբ:

Վանքը շրջապատող պարիսպը կիրավիք է. բակում մնում են բազմաթիվ վանական խցերի և կենցաղային շենքերի ավերված հիմնադասերը:

Բացի արձանագրություններից, այս հուշարձանը հարուստ է արվեստավոր աշխարհիկ և հույեր պատկերաքանդակներով: Աշխարհիկ խմբի մեջ են վանքի շինությունների և շինությունների հովանավոր Պոռչյան իշխանների էաջի և նրա պատանի որդի Ամիր Հասանի բարձրաքանդակները: Հայրը նստած բազմաթիվ և որդին կանգնած նրա կողքին. երկուսն էլ զարաշքանի իշխանական տարազի սեպիտական և շնորհալի զրևորմամբ՝ մի քարի վրա, քարը սեղավորված էր կեկեղեցու հյուսիսային պատի վերին մասում, արտաքրուս: 1932 թ. մեր այցելությունից ժամանակ տեղից խախտված և ընկնելու վրա էր, ուստի և հարկ համարեցինք տեղափոխել պատմական թանգարան, Երևան:

Աշխարհիկ պատկերաքանդակի երկրորդ խումբը տեղադրված է չորս անշատ քարերի վրա. առաջինի վրա նույն Ամիր հասանն է, երկրորդը հասանում՝ նստած ձիու վրա, երրորդը լարած սղեղիչ արձակել է նետը, որը շահերել է չորրորդ քարի վրա քանդակած կղնիկի վրա: Երկրորդ և երրորդ փոքր քարերի վրա հնձլալի անունը կրող արձանագրություն մասերն են: Քանդակի այս խումբը զեպնա Ջալալյանի այցելած ժամանակ տեղից ընկած է եղել (1838 թ. առաջ), այնպես որ նախնական տեղն անհայտ է: Քանդակների այս խումբը ևս տեղափոխել ենք պատմական թանգարան:

Կրճական բնավոր քանդակներից ամենահետադարձը կեկեղեցու արևմտյան մուսաբի ձախտաբարի վրա քանդակված Աստվածածինն է՝ մանուկ Հիսուսը գրկին. այս բնավոր քանդակների մեջ ամենազեպնակը Հայաստանում:

Երկրորդ խումբը բաղկացած է անշատ քարերի վրա քանդակված «բարեխոսի» պատկերներից: Ամենակարև նստած և աջից ու ձախից Մարիամը և Հովհաննես Կարապետը, նաև Պողոս և Պետրոս առաքյալները: Մյուսը նախնական տեղը են անտորջ է:

Կեկեղեցու ներսում, բեմի առաստաղի վրա Հիսուսի և չորս ավետարանիչների քանդակներն են:

Մյուսնից բացի Ջալալյանը հիշատակում է՝ «ի տեղի վե՛րքարի Գյուլ արձան մարդու, ունելով զգեստ հույերականի ձևու լիկինս տարածեալ»¹ Ջալալյանից հետո այցելողները, նույնպես և մենք, չկարողացանք այս արձանը հայտնաբերել:

Այս պատկերաքանդակների արվեստը որոշ գծերով, ինչպես զեմբերի կիսալորերի, իշխանական անձանց և նրանց սարսափ մանրամասն մշակումը խիստ համեմատելի են Ամազոսի նորավանքի Բարթեղաշին կեկեղեցու բարձրաքանդակների ոճին (շինված է 1339 թ.):

XIV դարի առաջին կեսում Նորավանքի և Օրբելյան տան գլխավոր ճարտարապետն ու քանդակագործը կղն է Մովսիս վարդապետը, որի ստորագրությունները պահպանվել են Նորավանքի մի քանի շքնաղ խաչքարերի վրա, սպա նաև Արփա գյուղի կեկեղեցու շինարարական արձանագրության տակ (շինված է 1321 թ.): Ինչպես Նորավանքի Բարթեղաշին կեկեղեցին, այնպես էլ Արփա գյուղի կեկեղեցին ու Սպիտակավոր Աստվածածին իր քանդակներով, ամենայն հավանականությամբ, Մովսիս ճարտարապետ-քանդակագործի ստեղծագործություններն են: Բացի արվեստի համեմատելիությունից, այլ առթիվ կան նաև հետևյալ պատմական ընդհանրությունները: Ա. XIV դարի առաջին կեսում Վաչոց ձորի այլ վայրերում Մովսիսը միակ և լավագույն ճարտարապետ քանդակագործույն էր: Բ. Մովսիս իր կրթությունն ստացել էր Գլաձորի դպրոցում, որը հովանավորում էին Պոռչյանները, հետևաբար ժանոթ էր այլ տան անդամներին և երախտապարտ նրանց: Գ. Սպիտակավոր Աստվածածնի շինությունը հովանավորող Ամիր Հասան Բ-ի մայրը, Մամախանյանը, Էլիկում Օրբելյանի գլխավոր էր, որի մայրը՝ Քամիխանյանը Մովսիսի և նրա արվեստի հովանավորույն էր: Նորավանքում գտնվող Մովսիսի լավագույն խաչքարերը շինված են Քամիխանյանի պատվերով, բնական է որ գլխավոր ժանոթ էր Մովսիսն ու նրա արվեստին, և կցանկանար իր արվեստներում ևս նրա արվեստի ստեղծագործություններից ունենալ:

Սպիտակավոր Աստվածածնի վանքը նշանավոր է նաև նրանով, որ Գլաձորի դպրոցի գործունակության խափանումից հետո զարձակ Պոռչյանների արվեստի մասավոր կենտրոնը Վաչոց ձորում: Այստեղի դպրոցը շատ երկար ժամանակ պահպանեց իր գոյությունը. XV դարի երկրորդ կեսում հասկապես նշանավոր էր վանքի առաջնորդ և ուսուցիչ Ավագյուր «բանասեր» վարդապետը, որից մնացել են մի քանի ձևագրեր:

Ժողովածուի մեջ այս հուշարձանից ամփոփված են 20 արձանագրություն, որոնցից երկուսը հրատարակվում են առաջին անգամ:

¹ Ջալալյանց, 148.
² Պատկերաքանդակների լուսանկարները հրատարակված են. ԱԱԿ, 121, նեժայ Ամիր Հասանը, խոցված կեղիկը, առաքյալներից մեկը, և սախիակ XXI, Աստվածածինը, մանուկ Հիսուսը գրկին: Գ. Ջալալյան, Քաղերովյան, Ա, 213—214: Ամիր Հասանի և խոցված կեղիկը, 215—216, Աստվածածինը, էջ 223—224: Մարիամ և Պողոս, Մարիամ և Պողոս առաքյալը:

274. ՍՊԻՏԱԿԱՎՈՐ ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ հարավային պատին, հերբուստ, 12 սող.

ԿԱՄԱՆՅԵՍԼԱՍՈՒԴ
 ԻԼԻՊԱՆԻԲԱԵԼԵՅԱԼԻ
 ԱԳԱՆԱՊԱՍՄՄԻԿԱՐ
 ԱՊԵՏԻՍԵՍ ՊԻՏԱԿԱ
 ՈՒԾԱԾՆԻՍԼԱՍԿԻՉ
 ՎԱԽԹԱՆԿԵՆՅ ԱՅԳՆ
 ԻԲԼԵՆՀԱՍԱՎՎԷԶՈՍ
 ՌԵՏԻՆՈՒՆԿՈՒՆԱՊԱՍ
 ՄԵԶԻՊԱՍԱԳՆՅԻՇԵՀԱԿԱ
 ՌԵՆԵԼԻՍՔԱՆՈՂՆԻԱՏԻՅԱՅԼԱԷ
 ԾՓԱՌՅԵ ՅԷ ԻՄԱՃԷԱ
 ՉԱՏ ԹՎ 222

ԿԱՄԱՆՅԵՍ ԵՍ ՍՊԻՏԱԿԱՎՈՐ ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ
 ՄԻՍԲԱՆԵՅՍԱ ԵՍ ԻՍԿԱՆ ԵՆԱՊԱՍՄՄԻԿԱՐ ՍԲ.
 ԿԱՄԱՊԵՏԻՍ ԵՍ ՍՊԻՏԱԿԱՎՈՐ ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ
 ԵՍ ՏՎԻ ԶՎԱՍԹԱՆԿԵՆՅ ԱՅԳԻՆ ԻՍԲ
 ՍՄԷՆ ՀԱՍԱԻՎԻՆ ԶՓԱՐ ԵՍ ՏՈՒՆԿ ՈՐ
 ՀԱՆԱՊԱՍ ԶՄԵՉ Ի ՊԱՍԱՐԱԳՆ ՅԻՇԵՆ.
 ՀԱՊԱՌԱՊՆ ԵՍ ԽՈՓԱՆՈՂՆ ԳՍՏԻ ՅԱՅ.
 ԵՍ ԱՆԵՇԻՓ ԱՌՅԻ: ՅԱՄԷՆ ԽՍՐՅԷ ԱՂՍԱ.
 ԹՎ. 222: (1339):

Հրատ. Քաջերունի, Արարատ, 1889, Ա, 57;
 Այիշան, 138; ՄԱԿ, 123; Հովսեփյան, Խաղբակյանք, Գ, 25:

275. ՍՊԻՏԱԿԱՎՈՐ ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, հերբուստ, 8 սող.

ԿԱՄԱՆՅԵՍԱՐԳԱԷ
 ՎԴԵԻՆԿԱՍՉՆԵՍԳՊԵՍ
 ԻԿԻՏԻՇՆՈՒՆԿՈՒՆԱԿ
 ԸՆՉԱՍԾԱԾՆԻՉԹԱՍ
 ԵՍ ՀՈՂՆՈՒՉՀՅԻՆՈՒ
 ՉՄՈՒՆԱՅՊԱՄԵՆՈՉԹ
 ՊԵՏՆՈՒՄԵՐԳՆԻԱԾԷՐ
 ՈՉԼԵԶԻՊԱՄԲՆԻՇԵՆ

ԿԱՄԱՆՅԵՍ ԵՍ ՄԱՐԳԱՐԵՎՎԱՐՊԱՍՍ ԵՍ
 ՀԱՐԱՉԱՍՆ ԻՍ ԳԻԼԻԳՈՐԿԱՎ. ԻԵՆ ԿԵՆ ԻՍԲ
 ՇՆՈՉՎՈՐ ՏՎԱՐԷ ԸՆՉԱՍ ԱՍՏՎԱԾՆԻ ԶՓԱՎԵՐԻ
 ՀՈՂՆ ՈՒ ԶՉԷՏԻՆ ՈՒՂ ՉՄՈՒՆԱԿԱՆՅ ՊԵՏԱՆԻՆ
 ՈՒ ԶՓԵՂՈՒՍՆ. ՈՐ ՄԵՐ ԳՆՈՒՍԻՓԷ ԷՐ ՈՐ
 ԶՄԵՉ Ի ՊԱՍԱՐԱԳՆ ՅԻՇԵՆ:

Մանր. Անթվական այս արձանագրությունն իր գրչությանը և այլ մանրամասներով մասնաճակից է հատկորդներին, XIV դարի առաջին կես:

Հրատ. Քաջերունի, Արարատ, 1889, Ա, 58;
 Այիշան, Մխական, 139; Հովսեփյան, Խաղբակյանք, Գ, 26 (վերձանել է միայն 4 սող):
 Խաղանկ. 110

276. ՍՊԻՏԱԿԱՎՈՐ ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ պատից ընկած Ամիր Հասանի պատկերաքանդակի երեք զարկերի վրա, մեծ և զեղեցիկ տառերով, 1 սող.

ԱՐ ՀԱՍ

ԱՄԻՐ ՀԱՍԱՆԻ

Մանր. Գրված է երեք զարկերին, որոնցից առաջինի վրա՝ ԱՄԻՐ ՀԱ. երկրորդի՝ Ս և երրորդի՝ միայն և առաջինի մասը, մնացածը չարդված է, պետի լինելը ԱՆ՝ միացյալ:

Պատկերաքանդակի այս խումբը պետք է տեղափոխված լիներ հարավային պատի վերին մասում, արտաքուստ, որովհետև ուրիշ վրած մասեր չկան պատերի վրա, մասնավորապես որ հյուսիսային վերին մասում էլ տեղափոխված է հման պատկերաքանդակի առաջին խումբը:

Պատկերաքանդակը պահպանված է անշուշտ շինության ընթացքում՝ 1321 թ.:
 Հրատ. Քաջերունի, Արարատ, 1889, Ա, 55; Ջալալյան, Բ, 148 (սխալմամբ ավելացրել է՝ ՈՐՊԻ ՊՈՅՈՇՈՐ ԲՈՒՆԵՐ, որը կրկնել է Լևոն Այիշանը): Այիշան, 137; Հովսեփյան, Խաղբակյանք, Ա, 214:

277. ՍՊԻՏԱԿԱՎՈՐ ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ արևմտյան պատի հարավային մասում, արտաքուստ, 7 սող.

ԿԱՄԱՆՅԵՍԱՐՊԱՄԱՐԷՆՆԱՅՐ
 ԱՅ ԲԱՆՅԱԼԻԱՍՊԱՋԻԲԱՅՓՈՆ
 ԱՅԳԻՄԱՆԿԵՅԻՅՆԱՐԻՍՄԼԵԾԵՆ
 ԼՄԿԱՋԷՎԱՅԳՈՎԸԿԻՇԱՄԿԱՆԷ
 ԻՄՈՅՆԻՄԲՆԻՍԱՍՏՎԱԾՆԻՑԷՄԱՆԷ
 ԱՃԱԾԻՆՀԱԳԱՄԱԿԱՆ ԶՈՒՄԵՆԶԿԱՅԵՆ
 ԻՆԱԻՅԷ: ԹՎ 222

ԿԱՄԱՆՅԵՍ ԵՍ ՊԱՐԱՍՄ ԱՐԲՎԱՅ
 ՄԻԱՅԲԱՆԵՅՍԱ ՍԲ. ԱՆԱՊԱՍԻՍ.
 ԶՈՂԲԱՅՓՈՐՈՒՄ ԱՅԳԻ ՏՆԿԵՑԻ
 ՅԱՆՈՒՆ ՍԲ. ԱՍՏՎԱԾՆԻՍ ԵՍ ՏՎԻ
 ԱՐՉԱՆԱՅԳԻՐՎ. ՏՎԻ ԻՇԱՍԱԿ ԻՆՉ
 ԵՍ ԻՄՈՅՆ. ՄԻԱՐԱՆԻՐ ՍԱՄԱՆԵ-
 ՑԻՆ Բ: ԺԱՄ ՅԱՄԷՆ՝ ԱՍՏՎԱԾՆԻ.
 ՀԱՊԱՌԱՊՆ ԶՈՒԳՈՒՆ ԵՍ ԶԿԱՅԵՆՎ-
 ԻՆ ԱՌՅԷ. ԹՎ. 222: (1331)

Մանր. Երկրորդ սողում ԶԱՂԲԱՅՓՈՐՈՒՄ կապակցվել է թևերու գրիչին և խառնել, սղր քառից առաջ կարելի է կարգով երեղեցի՝

Հրատ. Քաջերունի, Արարատ, 1889, Ա, 56;
 Այիշան, 138; Հովսեփյան, Խաղբակյանք, Գ, 24;
 Խաղանկ. 111

278. ՍՊԻՏԱԿԱՎՈՐ ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ արևմտյան պատի հարավային մասում, արտաքուստ, 5 սող.

ԵՄԱԿՐԻՉՍ ԶԻՄՍԿՈԳՈՅԲ ԵՍ ՄԿՐՏԻՉՍ
 ԱՅ ԻՆՏԻՍԿԻՍԲԱՍԿԻՍՄԱՍԿ
 ԲՆԻՇԻՉՆԻՍԻԱԲԱԲԻՊԱՄԱՆ
 ԱԳՆ Զ ԻՍՈՉ ԻՄՅԻՇԵՆԹԿ
 222

ԵՍ ՄԿՐՏԻՉՍ ԶԻՄ ՀՈԳՈՅ ԲՍԺԻՆ ՏՎԻ ՍԲ
 ԱՍՏՎԱԾՆԻ ՍՊԱՍՍՈՒՈՐԻՐ ՄԿՐՏԻՉՆ. ՄԻԱ-
 ԲԱՆԷ Ի ՊԱՍԱՐԱԳՆ ԶԻՍ ՈՒ ԶԻՄՆ
 ՅԻՇԵՆ. ԹՎ. 222: (1347):

Հրատ. Քաջերունի, Արարատ, 1889, Ա, 56—57;
 Այիշան, 138; Հովսեփյան, Խաղբակյանք, Գ, 25:

ՕԳԱՆՆ
 ԲՈՆՍԲ
 ԱՆՅԻ
 ՇԵՑԷԲ
 ԻՔԱՆՁ
 ԳԼ
 ՉԲ

279. ՍՊԻՏԱԿԱՎՈՐ ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ արևմտյան պատի հարավային մասում, խաչի կողքին, Պարսում արեղայի արձանագրությունից վեր, արտաքուստ, 7 սող.

ԶՊԱՐՈՒՆ ԽՈՆՏԲԱՐՆ ՅԻՇԵՑԷՐԻ Ի ԲԱ. ԹՎ. 222: (1333):

Հրատ. Քաջերունի, Արարատ, 1889, Ա, 56;
 Այիշան, 138; Հովսեփյան, Խաղբակյանք, Գ, 24;
 ՄԱԿ, 123 (միայն ռուսերեն թարգմ.):
 Խաղանկ. 112

280. ՍՊԻՏԱԿԱՎՈՐ ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, խաչերի տակ, արտաքուստ, 2 սող.

ԶՓԻՐԻԿՆ ԵՒ ՉԼԿ
ՌԵՅԻՆԵՑԵՑԵԻՏԻ

ԶՓԻՐԻԿՆ ԵՒ ՉԼԿՈՒՆՆ ՅԻՇԵՑԻՔ Ի ՏՐ:
Հաստ. Հովսեփյան, Խաղրակյանք, 9, 25.
MAK, 123 (միայն ուսերեն թարգմ.):
Լուսակ. 113

281. ՍՊԻՏԱԿԱՎՈՐ ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, նախորդի մոտ, արտաքուստ, 5 սող.

ՉԳՍԵԱԶ
ԱՆՍԵԻԶԳ
ՈՒԿԿՍՅԻՆԵ Յ
ԵՖԻԲՍԻԹՎ
ԻՍ ՂԷԻ

ԶԳՍԵԱԶԱՆՈ ԵՒ ՉԳՈՒՎԻԿԱ ՅԻՇԵՑԻՔ Ի ՏՐ
Ի ԹՎԻՍ :ՊԳԷ: (1448):
Հաստ. Հովսեփյան, Խաղրակյանք, 9, 25:

282. ՍՊԻՏԱԿԱՎՈՐ ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, մի խաչի տակին, արտաքուստ, 1 սող.

ԹՎ. :ՉԼԵ: (1486)
Հաստ. Հովսեփյան, Խաղրակյանք, 9, 25:

283. ՍՊԻՏԱԿԱՎՈՐ ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ հարավային պատի վերին մասում, պատահանից վեր, ներքուստ.

Կաման Աստուծոյ եւ Ասիւր Հասան. որչի Պիւստ սուի գիմ հոգոյ բաժին ի Սխարալվզն ի. ապա ի կրեպին Արանոցեցի Քիչի գեհաւէն ի գեղէն վեր բուն . . . բնծայցի Սպիտակաւոր սուր Աստածամէնի բարեխօս առ Կրեսոս. սուր վարդաւէն եւ ալ մխարանի եւ սուր հարմ տանմանցին : Խ: սուր . . . հակառակողն տմա գՅուրայի սոցէ զվնիւ . . . կասարողն աւննին:

Մանր. Այս վաս վերանված արձանագրութիւնը տեղում ստուգելու հնարավորութիւն չունեցանք՝ օրը միջնելու եւ ստանձան չունենալու պատճառով: Արտագրում ենք Քաղրակյանուց տասնացի: Գ. Հովսեփյանը նշում է միայն բովանդակութիւնը եւ տալիս թվականը՝ :Պ: (1351), ապա Սխարալվզից հետո՝ Մզաւանդ կամ Ամզաւանդ տեղանունը եւ պատարագներ ի թիվը նշանակում երկու՝ սուրբ Սարգսի տանին, բայց անմիջապէս հետո ավելացնում է — «Պետք է տակ արձանագրութիւն ընթերցումը ինձնից շատ աշխատանք եւ մասնանակ է պահանջել, բայց ապահով չեմ դարձրել ճշտութիւն մտային»:

Հրատ. Քաղրակյանի. Արարատ, 1889, թիվ Ա, 58;
Անիշան. 139: Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Ա, 207:

284. ՍՊԻՏԱԿԱՎՈՐ ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ արևմտյան պատի հյուսիսային մասի վերևում, արտաքուստ, 2 սող.

ՉՊԻՇԱԿՊԱՆԻՆՅԵ
ԹՎԷԻԳ

ԹՎ. :ՉԽԳ: (1494) ԶՊԱՐՈՆ ՇԱԶՊԱՆԻՆ
ՅԻՇԵՑԻՔ:
Հաստ. Հովսեփյան, Խաղրակյանք, 9, 25:

285. ՍՊԻՏԱԿԱՎՈՐ ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ արևմտյան պատին, արտաքուստ, մասքի շրջանակի մոտ, խաչի տակ, 3 սող.

ԽԱՅՉՍՊԵ
ՏՐՈՍԻ
Է

ԽԱՅՉՍ ՊԵՏՐՈՍԻ Է:

286. ՍՊԻՏԱԿԱՎՈՐ ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ հարավային պատի տակ, բակում եղի է խաչքար՝ ներքևում թվական.

ԹՎ. :ՉՉԳ: (1334)

Հրատ. Քաղրակյանի, Արարատ, 1889, Ա, 52:

287. ՉԱՆԳԱԿԱՏԱՆ արևմտյան կրկնի խաչի պատին, 11 սող.

ԹՎԻՍ ՉՆԹ
ՊԱՐՈՆՈՒՐ
ԿԱՄԱԲԱՐԵՐԱՐԻՆԱՅ
ԵՍՅՈՏԱՆԵՍԵԿԵՆԱԿՅ
ԻՄԹԱՃՆ ՇԻՆԵՑԱՔԶ
ԱՆԿԱԿՍԵԶՅՈՒՆՈՒՄ
ՏՎԱՄ: Կ: ՇՆԱԾ
ԱԴԵԱՆՅ . . . ՊՐՈՆ ԲՈՒ
ՈՐՈՆՆՅԻՆԿԵՆՍԵՐՈՂ
ՈՅՍԻԿՈՒՐԵՍՆ

ԹՎԻՍ :ՉԼԹ: (1330): ՊԵՐՈՆՈՒՐՆ
ԿԱՄԱԲԱՐԵՐԱՐԻՆ ԱՅ. ԵՍ ՅՈՒՆԵՍՈՒՆ ԵՒ
ԿԵՆԱԿՅ ԻՄ ԹԱՃՆ ՇԻՆԵՑԱՔ ԶԱՆԿԱԿՍ ԵՒ
ԶՏՈՆՆ ԵՆՈՐԱՅ ՏՎԱՔ Կ: ՇՆԱԾ
ԱՐԵԱՆՅ . . . ՊԱՐՈՆ ԲՈՒՐԹԵՂ
.
ՈՐԻՈՆ ՆՈՆՆ. ԿԵՄ ՄԵՐ ՀՈՂՈՅՍ Ի ԿՈՒՐԵՍՆ
Մանր. Արձանագրութիւնը ստուգելու հոգածանար ված-եղովված է, կատարելի ենք համարում վերջին սողի կոնքիւնը բառը:

Հրատ. Քաղրակյանի, Արարատ, 1889, թիվ Ա, 56
(խիտ պահպանված): Անիշան, 137 (արտագրված հախորդից):

288. ԳԱՎԻՐ արևմտյան պատին, ներքուստ, 7 սող.

ԿԼԵՆԱՅԵՍԱՅԱՄԻԻՍԵՔԱՆՈՍ
ՍԻՆԵՑԻՅՆՈՒԹԵՑԻՉԷԻՄ
ԻՍԻՏՈՒՄԱԵԶԳԵԳԵՆԶԲԵԱՎԻՍԻ
ԻԵՏԱՅԳԵ: ԵՒ ԶԱԶՈՅԻԿՈՒՆ
ՉՂԱՅԳԵՄԻՍԾԱԾՆԵ: ԻՉ
ԵՐՆԱԳՏԻՎԷԴՆ: ԼԲԼԵՄԲ
ԱԿԱԵՑԻՆ: Ա: ՊԱՏՐԳ ԿՏՐՈՆ

ԿԱՄԱՐՆ ԱՅ. ԵՍ ՅՈՒՆԵՍՈՒՆ, ՈՐԻՈՒ
ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՍԻՆԵՑ ԻՐԻՅՈՂ, ՆՈՐՈՐԵ-
ՑԻ ԶՎԱԽՄՍ Ի ՍԵՏՈՐԱՄԵՉ ԶԳԵՂԻ
ԳՎԻՍԻՆ ԶՐՈՆՆ ԱՌՎԻ ՏԱԿԻ ՄԵՇ ԱՅ-
ԳԻՆ ԵՒ ԶԱԶՈՅ ԻԳԻ ԿՈՒՇՏՆ
ԱՅԳՎԻՅ ՏՎԻ Ի ԱՐ. ԱՅՍԾՆԵՆԻ Ի ԶՆՈՆ
ԱՅԱԳՏԻՎ ԿԱՐԳԱՊԵՏԻՆ: ՄԻԱԲԱՆՔ
ՍԱՄԱՆԵՑԻՆ: Ա: ՊԱՏՐԱԳ ԿԱՏԱՐՈՂՆ
ԱՌԲՆԻ ՅՈՅՅ:

Մանր. Ժամանակը որոշվում է Ավագոստի վարդապետի անվան հիշատակումով, որն այդ վանքի ստանդորդը եւ դպրոցի հիմնադիրն էր. հա ձևապահան հիշատակարաններում հիշվում է 1475-ից սկսած. մահացած էր 1498-ից առաջ:

19. ԳԼԱԶՈՐ (ՕՐԹԱՔԵՆԿ)

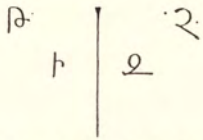
289. ԽԱԶԳԱՐ, մեծ և զեղաբանական, կանոնած է զյուզի հյուսիս-արևմտյան եզրին, բլրակի վրա. քեփին և խաչի վերին մասերում 3 սույ.

ԱՅՍԻԱԶՍԳՍԻԱԵՄՊՄԻԿԱՃԷ

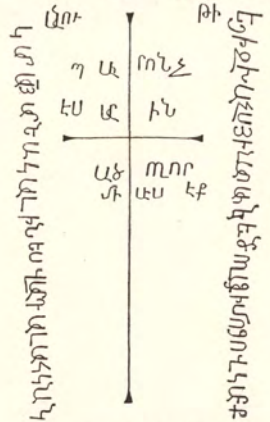
ԱՅՍ ԽԱԶՍ ԳՍԻ ԱՐԵԱՍՊ ՄՐԿԱՐ Է

ԹՎ. : 219: (1277):

Հրատ. Քաչրերունի, Արարատ, 1889, Ա, 49:
Ալիշան, 129: Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Ա, 40:
Կոստանկ. 114

290. ԽԱԶԳԱՐԻ ՎՐԱ, կանոնած է զյուզի հարավ-արևմտյան եզրին, «Վարդանի բերդի» մաս. շրջանակներին և խաչի շարժը.

ԶԿ: (1311) ԻՇԽԱՆՈՒԹԻ. ՊԱՐՈՆ ՉԵՍԱՐԻՆ.
ԿԱՄԱԻՆ, ԱՅ. ԱՄԵՆԱԿԱՍԻՆ ԵՍ ՎԱՐԳԱՍԱԶ
ԿԱՆԿՆՅԻ ԶԽԱԶՍ ՅԻՇԱՍԱԿ ԻՆՁ ԵՒ ԾՆՈՎԱՅ
ԻՄՈՅ. ԱՎ. ԿԱՐԳԷԼԻ ԱՐ ԱՎԱՐՄԻ ԱՍԷԲ:

Հրատ. Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Ա, 40:
Կոստանկ. 115

291. ԽԱԶԳԱՐ, երեք ստորհանավոր պատվանդանի վրա, դանդելին է կզի զյուզի հյուսիսում գտնվող զերեզմանատանը. ճակատին 1 սույ.

Ի ԹՎ. : 221: (1328) այս է հանգիստ Գրիգորի.

Հրատ. Քաչրերունի, Արարատ, 1889, Ա, 49:
Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Ա, 40: Ալիշան, 129:

292. ԽԱԶԳԱՐԻ վրա, նախարդի մաս.

Հանգիստ բեկի Խաղրունիս որ կիսաաբեայ փոխեցա ի ը.
ԲՎԻԱ : 20: (կամ : 20):

Հրատ. Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Ա, 50-51: Քաչրերունի, Արարատ, 1889, Ա, 49 (միայն թվեր՝ 20):

293. Ս. ՀՐԵՇՏԱԿԱՊԵՏԱՅ Եկեղեցու արևմտյան պատին, արտաքուստ, աչուցված մաշված խաչքարի տակին.

ԷԳԻ Ձ.....ԿՐԿԱ
ԹԻՆՈԳՈՂ ՆՏԱԻՐ ՆԻ
ՄԱԻՆԻՄ Ա.Ձ.ԻՁ.ԻՍ

ԿԱՆԿՆՅԻ ԶԽԱԶՍ Ի ՓՐԿՈՒԹԻ
ՀՈԳՈՅՆ ՀԱՍԻՆ ԻՄ Ի. ԵՒ ՄՍԱՐՆ
ԻՄ ԱԶԻՋԻՆ:

Կոստանկ. 116

294. Ս. ՀՐԵՇՏԱԿԱՊԵՏԱՅ Եկեղեցու ներսում, ափսոսանքի գլխին.

Ճնորհաբաժնի ամենազարգեցած Առաքելայ, հաւր և որդույն և հուզոյն սրբոյ, ի թուղ մարդեղութեան բանին Առաքելայ : ՌՈՎԲ. ի հայկական տաճարի : ՌՃԽԱ. շինեցա սուր եկեղեցին յամուն սրբոյ հրեւեակապետացն Գարբելի և Միխայելի : Կանգնեցա աւագանս մկրտութեան հուզոյ և թողութեան մեղաց.

Վարդավառի երկուսորքի աւրն. յուրիս ամույն հասնին:

Մանր. Այս արձանագրութիւնը անձամբ շինք ստուգել:

Հրատ. Զայտկեանց, 163: Ալիշան, 129:

20. ՄԻԿՈՅԱՆ (ՔՆՇԻՇՔԵՆԿ)

Այս գլուխի հին անունն աշտ շփոթվել է մտացվել է: Քաչրերունին գրում է, որ տեղացիք Քեչիշքեանցին Փոնձաթաղ անունն են տալիս անհետով—«հասար անձանց խոսքերից»¹: Նույնը ենթադրար կրկնում են նաև Ալիշանը², Հովսեփյանը³ և Կարապանը⁴: Բայց մենք սպասուցել ենք, որ գլուխի հին անունը եղել է Պատարակեզ⁵:

Սա. Օրբելյանը անգղական արձանագրութիւնների, զրավոր աղբյուրների և տեղագրական այլ նյութերից բաղկով պատմում է, որ Վարդանանց նահատակութեանից հետո, հայկական մի գունդ նահանջում էր զեպի Ելամուր աշխարհն Արձախաջ. պարսից զորքը վրա է հասնում Վալոյ ձորում, Մոլի և Եղեզյաց գետերի միջև գտնվող, մեծամեծ զարկով պարզուպով բլրաբերդի մաս: Ընդհանուր վերջանում է հալ գնդի պարտութեամբ. շատերը նահատակվում են, մնացածները խուսափում են Եղեզիս գետին ի վեր և մի քանի անգամ ընդհարվում հետապնդողների հետ՝ Շառին գլուխի մաս, Անդեղձորում և Սառինք ու Արարատինք գլուխերի մաս:

Բլրաբերդի մաս, առաջին անգամ նահատակվածների վրա Գրատ կաթողիկոսի հրամանով շինվում է վկայարան Կոնդանցին ճեմարան իմն երկնամասն հրաշքարարութիւնստովք երկազբեթիս և ետախորանս. և երկուց կողմանէ զաւիթս և սրահակս, վերնատունս սեամբք և սքանչելի յորինստովք շինեալ...բայց այժմ լիտ ասերման տեղւոյն եղէ շինանիստ գեղջրկաց, և կոչեցա տեղին Պատարակեզ»⁶:

Պատմագրի հիշատակած Եղեզիս գետը հալանի է, իսկ Մոլի գետ անհով պարզ է, որ հատկացել է Արփա գետը: Այդ երկու գետերի միացումից առաջացող հոսանկունու վրա գտնվում է ներկա Միխայել գլուխը, իսկ նրա հարավային եզրին գտնվող բլրի գլխին այժմ էլ

¹ «Արարատ», 1889, էջ 32:

² «Սիսական», էջ 129:

³ «Պատարակեզ», Ա, էջ 41 և 237:

⁴ «Ազգ. Հանդ», XI, էջ 272:

⁵ «Տեղեկագիրք» պատմութեան և գրականութեան ինստիտուտի, № 1 1936 թ.—V գրքի երկու հուշարձան Մյունխենում:

⁶ Սա. Օրբելյան, Պատմութիւն, գլխ. 3Թ:

մնամ են Վաչոց ձորում շինարարական տեխնիկայի ամենահին նմուշ հանդիսացող, մեծամեծ
և թեթև կոփված քարերից շարված պարիսպները:

Գլադամիչի կեղեցիկն նոր է, բայց գլադի փողոցներում և բակերում մեզ հառողջել է
հայտնաբերել մի քանի մեծ, սպիտակավուն քարից շինված հաստ սյուների զեղեցիկ մշակված
խարխիսները: Դրանցից մեկն էլ բացվեց մեր ներկայությունը՝ 1954 թ. այժմյան կեղեցուց ոչ
հեռու, շակոյի բակը հարկվում է մամանտի: Մեծաշաբ շենքի սյուների այդ մասերն անշաշա
փրակներում են պատմիչի նկարագրած վիտալորանին:

Հին Ստառուղիի անտրե շրջակա վանքերի արձանագրությունները մեզ կրեմն հիշա-
տակում է Ստառուղի և Ստառուղի ձևերով:

Գլադամ արձանագրությունն անցյալ միակ հաշարմանը մի խաչքար է՝ կանգնած
պատվանդանի վրա, գլադի հարավ-արևելյան կողմում, Մելիտոս ք. գետակի ձախ ափին՝ կիտ-
վոր մաստախի մեջ: Այդ մաստախ շարքը հնում կղև էր գլադի ավերակները՝ այժմ բոլորովին
հարկված և արտերի են վերածված:

295. ԽՍԶԳՄՐ, կանգնած է պատվանդանի վրա. գտնվում է գլադից
հարավ գաշախի միջին, գետակի ափից քիչ բարձր, սակին 3 սոպ.

.....—ՆԱՅԿԱԿՆԵԿ ԿՄՄԻՆ ՍՅ. ԿԱՆԿՆԵՏԱԻ ԽՍԶՍ
ԱԼ ԽԱՇՍ ԱՅՍ ԱՊՌՈՂՅ
ԵԼՂԱԼԱԿԱԿ ԻԼՐՈՅԻԹՎ. Ի ԹՎ.

մանր. կանգնեցված է Պուշի կենդանության օրոք. 1284 թ. սոպ:
Սաչքարի վրա հետագայում անսառչ քարերից շինվել է ցեխապատ մի մասառու. որի
պատերն են այժմ մնում: Ամբողջ խաչքարը մասապատ է ու սեպացած. այն շերտ-շերտ փշրե-
լում է:

296. ՏԱՊԱՆԱԿՄՐ, գտնվում է գլադամիչի կեղեցու բակում. վրան 2 սոպ.

ԵՍԿԻԿԵՂՈՍԿԵՄԻԻ ԽԵՏՍ ԵՍ ՆԻԿԻՂՈՍ ԿԱՆԿՆԵՏԻ ԽՍԶՍ
ՏՐՈՍԵՆՏՆՈԳՈՅԻՍՒՐ ՈՂԹԷՆՈՒԿ ԽՍՐՈՑ ՄՐՈՑ ԽՍՐՈՑ
ԹՎ. ՌԻԿ. (1575):

մանր. Բերված է համանարար էրթիչ գրադից: Կտանկ 117

297. ԽՍԶԳՄՐ, գտնվում է գլադից հեռու «Աբանոս» կաշվոց հանդում՝
շրջանակներին.

ԱԾՈՂՈՐՏԷ ԷԼՍԱՅԱՅՈ ԽՍՐՈՑ ՄՐՈՑ ԽՍՐՈՑ
ԳՈՅՆՈՐԿԱՍԻ ԽՍՐՈՑ ՄՐՈՑ ԽՍՐՈՑ ԽՍՐՈՑ

մանր. Գծադրեն ստացել ենք Գ. Գրիգորյանից:

21. ԱԼԱՅԱՅՈ ԳՅՈՒԴ

Պատմական եղեցիք կամ եղեցիկն այժմն է ուս. վերջին դարերում ուղղորդանցի բնա-
կիչների լիզով ձևափոխվել է Այալադի:

Եղեցիկը Վաչոց ձորի հնագույն բնակավայրերից է և IX դարից սկսած սլավոնաց Գու-
հարեից իշխանների նստույթ: Անկեղ է ամուր և ընդարձակ բերց՝ տեղափոխված ավանի հու-
սիսում ձգված բարձր և երկարավուն բլրաշարի վրա, որի սրբատաշ քարերով շինված պա-
րիսպներն ու դարպասը մինչև այժմ էլ կանգուն են: Տեղացիներն այդ բերդն անվանում են

¹ Կալայան, Ազգ. հանգ., XII, էջ 272:

«Մարտոս բերդ»: Այդ ամուր բերդը զբաղվել էր կարողացել արարացի զորավար Նըսրն ան-
գամ: Եղեցիկը զբաղվեց արդարևնում է հիշատակվում է Եղեցի գյուղապետաց և Նուխիսի մալ-
բաթադար:

Հին ավանի ավերակները տարածվում են Եղեցիի աջ ափով, 3—4 կիլոմետր երկարու-
թյամբ՝ նեղ ձորի մեջ: Այդ ավանի հակալան ավերակները շինված են կղև մեծ քարերի
բեկորներով. ոչ ուշակի է կառուցվել և անձրի, բակի, ձիթհանձների և այլն, շատ պարզ մնացորդ-
ները:

Եղեցիի ծագման երկրորդ շրջանը զուգացվել է XIII դարին. Օրբելյանների տիրա-
պետության շրջանին: Այս մասանակ ևս Եղեցիի մնացել է որպես իշխանական նստույ, որ
կառուցվել են անբ, կեղեցիներ, բազմաթիվ որմնափակ խաչքար-հաշարմաններ և այլն, ու
որնք տեղափոխված են կղև ավանի գերազանցապես արևելյան մասում, ձորի ամենալայն տե-
ղում: Այդտեղ, հին ավերակների վրա տեղափոխված է ներկայիս գլադ:

Այալազ գլադի ընդարձակ ավերակները մեջ և շրջակայքում գտնվում են մեծ թվով
հաշարմանների՝ արձանագրություններով և նրանց բեկորներով, որոնք մեծ մասամբ վերաբե-
րում են ավանի ծագման երկրորդ շրջանին՝ XIII և հետագա դարերին: Հարմարության հա-
մար հաշարմանները բաժանել ենք հետևյալ խմբերի.

1. «Ջորաց» սաճարի խումբ, գտնվում է գլադի արևելյան կողմին: Այստեղ կանգնած է
հարտարարական տեսակետից մի անսովոր կեղեցի, որն անի միայն արևելյան, բեմի մաս
և կողքերին երկու-երկու ավանդանների: Այդ բեմը ևս անի անսովոր լայն բացվածք՝ երկու
սյուներով բաժանված երեք մասի: Բեմի դիմաց այժմ գտնվում են քառակուսի շինություն
մնացորդները՝ անսառչ քարերով: Ենթացրվում է, որ հնում ևս մի այլպիսի շինու-
թյուն է կղև նախ տեղում, բայց այդ նորը և հինը օրգանապես կցված չեն կղև բեմի մա-
սի հետ, որովհետև վերջինս շինված է մաքուր սրբատաշ քարերով և բոլոր կողմերից պահ-
պանված պատերը միմյանցում ինքնուրույն և միացած չեն կղև այլ շենքի հետ: Ավե-
լին, արևմտյան պատի ամենավերին մասում (որը պիտի ծածկված լիներ ժողովրդաբանության
և թի արդյունք լիներ) ազուցված են շինության մասանակ տեղափոխված երկու որմնախաչեր,
համանարար վարպետների հիշատակագրություններով:

Այս համբարմանքները նկատի ունենալով ուսումնասիրությունները մեջ կեղեցիկն կուշ-
վել է «Ջորաց սաճար», որով պաշտամունքի համար շինվել է բեմը, իսկ զորքը կանգնում
էր բաց երկնքի սակ:

«Ջորաց» սաճարի պատերի վրա քիչ արձանագրություններ կան, որոնցից կարևոր-
ները խիտ նդամահարված և մաշված են: Դրանցից երկուսը տեղափոխված են արևելյան
պատի երկու խորշերի պատիներին, որոնք մաշվածություն և անցի բարձրության պատճառով
սխալ են վերանայվել և սխալ թվագրվել:

Նկատենք անմիջապես, որ դրանք զրոյ գրիչը կղև է մեծ ճաշակի տեր, հաշվի է ու-
սել նրանց տեղափոխված և տողերն ու գրի ձևերը ժողովրդի էլ է՝ որպես արձանագրու-
թյուն և որպես դարը: Այդ արձանագրություններից մեկը շինարարական է, հրատարակչները
Նրա ամբողջական մասերի մեջ տեսնելով Ստեփանոս ու Տարապիճ անանիները՝ համարել են,
որ Ստեփանոսը պատմադիր է՝ Տարապիճի որդին, հետևաբար և շենքի կառուցողը: Մեր վեր-
անումը ցույց է տալիս, որ Ստեփանոսը Ջալալի որդին է և Տարապիճի թոռը: Այս Ստեփանոսը
սլավոնաց կալիսոպոս է ձևագրողի XIV դարի 20-ական թվականներին, արձանագրություն-
ների մեջ հիշատակվում է մինչև 1331 թ., իսկ նրան հաջորդած Մարգար, նույնպես Օրբել-
յան, հիշված է 1337 թ. սկսած: Այս բոլորն ապացույց են, որ «Ջորաց» սաճարը 2—3 տաս-
նյակ տարի ավելի աշ է շինված, քան ընդունված է, և նրա շինողը պատմապիլըր չէ:

«Ջորաց» սաճարը շրջափակված է կղև պարսպով, որի ընդարձակ բակում կան ար-
ձանագրություններ անցյալ բազմաթիվ տապանաքարեր: Դրանցից կարևոր են ստանձնապես
երկու քառակոց կոթողների պատմազանները, որոնք թի՛ ձևով թի՛ արձանագրություններով
Եղեցիի ավերակների մեջ հայտնաբերված հնագույն հաշարմաններն են: Ինչպես հայտնի է,
նման հաշարմաններ կանգնեցվել են Հայաստանում IV—VII դարերում, գրանց խորանար-
դաձև պատվանդանների վրա քանդակվում էին սլավոնապար սրբապատկերներ, մարզիկ, կեն-

գանձերը և համապատասխան խաչեր, բայց ոչ արձանագրություններ: Հատման է նաև, որ պատմական Հայաստանի ժայռամասերում և լեռնալիճ շրջաններում նման հուշարձաններ կանգնեցվել են նաև հետագա զարկերում՝ թվով քիչ և ձևերի որոշ տարբերություններով: Եղեգիստում գտնվածները թեև իրենց վրա ունեն համապատասխան խաչեր, բայց սովորականից ավելի երկարավուն են: Այս հուշարձանները Եղեգիստում պետք է որ կանգնեցված լինեն նախքան խաչքարի կանգնեցնելու սովորությունը հաստատումը կամ զրանց սկզբնական շրջանում՝ IX—X դարերում. մասնավորապես որ զրանցից մեկի վրա եղած արձանագրության զրբեր սճը ևս հաստիկ է այդ շրջանին (արձ. № 298):

2. Ա. Աստվածամկնի խումբ, Եղեգիստի գտնվում է ներկա գյուղի արևմտյան կողմից, թողածով շենք է, բաղիլիկ աղբյուր, չորս մասիկերով: Վերակառուցված է հին ավերակների վրա՝ 1703 թ. և վերջին հույ ընդհանրելի աղոթարանն է կղել: Պատերի մեջ պատարձված են հին ժամանակներից պատկանող խաչքարեր և տապանքարեր: Իրանցից մի քանիսն ունեն արձանագրություններ, բայց ավելի հին մի արձանագրություն գտնվելիս է կղել սեղանի ճակատին, որն այժմ բոլորովին անվերձանելի է, սակայն Զայուլանի ժամանակ նրա մեջ կարգապիկ են Սմբատ, Աշուտ և Շահնշահ անունները, որոնք անշուշտ Բագրատունի թագավորներն են (արձ. № 312):

Այս կղեղեցու շուրջը ևս կղել են գերեզմանաքարեր և խաչքարեր, որոնցից մի որմնափակի մասերը տեղումն են՝ արձանագրության մնացորդներով:

3. Գմբեթավոր Եղեգիստ խումբ, կանգնած է գյուղի հարավային կողմից, ամբողջ է պատերին չունի ոչ մի արձանագրություն (շեշտված հարավային պատի վրա եղած արևի ժամացույցի մասերը ցույց տվող առանշանները): Բակում պահպանվել են արձանագրված տապանքարեր: Այս կղեղեցուց 20—30 մետր հեռու գտնվելիս է կղել ճարավիլի գաղբառի մասքի ճակատաքարը (արձ. № 338), իսկ վերջինիս մաս է «Նահապետի գերեզմանը» (արձ. № 345):

4. Օրբելյանների ստեմական տապանատուն, գտնվում է գյուղի արևմտյան կողմից, խճուղու կողքին. մնացել են փոքրիկ շենքի մնացորդները միայն, արևելյան մասում կանգնած է կղել որմնափակի ցույց խաչքարերով հուշարձան, որի բեկորների մի մասը տեղումն է: Տապանատան ներքում մնում են մի քանի գերեզմանաքարեր, որոնցից մեկը, Սմբատի անունով, 1280 թվականի:

5. Առանձնակի կանգնած հուշարձաններ, գյուղի բոլոր մասերում ցրված են խաչքարեր, տապանաքարեր և, որ շատ բնորոշ է այս տեղի համար, որմնափակ խաչքարեր, որոնցից մեկն է գրեթե ամբողջական մնացել: Այս խաչքարերը ճարտարապետական բարձրարվեստ գործեր են, շքեղ զարդաքանդակներով և պատկերաքանդակների նմուշներով: Որմնափակի ներքում ցրված են մեկ կամ ցույց խաչքարեր, վերևում մեծ և միակտար կամարակալ քար՝ սրբապատկերներով, ապա պատկված ճակտոնով: Ինչպես քանդակները, այնպես էլ շատ զեղազղի արձանագրությունները խիստ բնորոշ են և տեղական հաստիկ զարդի արտահայտություն: Բոլոր հուշարձանները վերաբերում են XIII—XIV դդ. կեսերին:

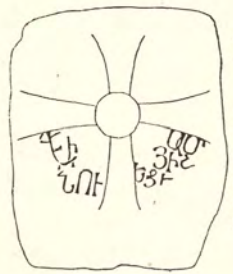
Գյուղի կենտրոնում կա նաև մի փոքրիկ թաղամակ կղեղեցու ավերակ, որի բակում կղած տապանաքարն տնեցել է արձանագրություն, այժմ այն մնացել է փլատակների տակ:

6. Գյուլում Բուլաղի վանք, գտնվում է գյուղից մաս չորս կիլոմետր զեպի հյուսիս-արևելք, լեռնալիճ գոգավորության մեջ գտնվող բլրի տափակ գագաթին: Եղեղեցին բոլորովին ավերված է, պատերից թափված բեկորների վրա կան արձանագրության մասեր, միակ արձանագրության մեջ կղեղեցին կոչվում է ս. Աստվածածին. շրջապատում կան խցերի և գերեզմանատան մնացորդներ և մի խաչքար՝ 1251 թ.: Հավանաբար սա Վաչագ ձորի «Վերին Լուրավանք» կոչված վանքն է:

Եղեղիստ ավանի ժայղման շրջանում նրա սահմաններն ընդգրկել են ոչ միայն Սմբատաբերդը, այլև Յախաց քարի վանքը:

Եղեղիստի սահմաններից այս ժայղվածում ամփոփված են 48 արձանագրություններ, հնագույնը X դարի և նորը՝ 1703 թ.: 26 արձանագրություն հրատարակվում են առաջին անգամ:

298. ԲԱՌԱԿՈՂ ԿՈԹՈՂԻ ՊԱՏՎԱՆԻՆ, գտնվում է «Զորաց տաճարի» բակի արևելյան մասում. խաչի թևերի տակ, 2 սույ.

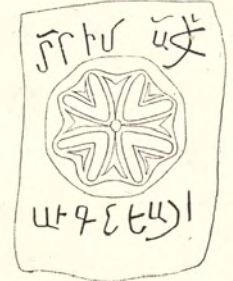

Մանոր, Արձանագրության սկիզբը մյուս կերպին է կղել, որն այժմ բոլորովին շարզոսված է, այս մասը թևերն կարելի է վերձանել . . . Ե՛ ԼՄՈՒՄՈՒՆ ԶԻՇԵՅԵՎՅ՛:

Քառակող նման կոթողները համապատասխան խաչով պատկանողների վրա կանգնեցվում էին գերազանցապես մինչև VII դարը: Իրանից հետո շինվածները միայն կրկրի ժայռամասերում են հանգրիպում, այն էլ բավական ձևափոխված: Երևաթ տնեհաղով ձևն ու քանդակները, ինչպես և զրաթյան սճը, այս համարում ենք Եղեղիստում հայտնաբերված հուշարձանի և արձանագրության հնագույն նմուշ:

Խառակ. 118

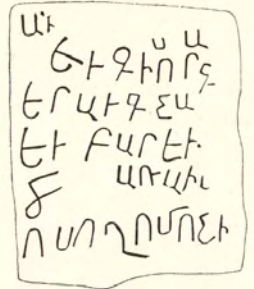
299. ԲԱՌԱԿՈՂ ԿՈԹՈՂԻ ՊԱՏՎԱՆԻՆ, գտնվում է «Զորաց տաճարի» բակի արևելյան մասում.

ՏԻՒՄ ԱՅ՝ ԱԻԳՆԵԱՅ . . .

Խառակ. 119

300. ԲԱՌԱԿՈՂ ԿՈԹՈՂԻ ՊԱՏՎԱՆԻՆ, գտնվում է նախաբլուրների մաս, մի կերպին, 6 սույ.

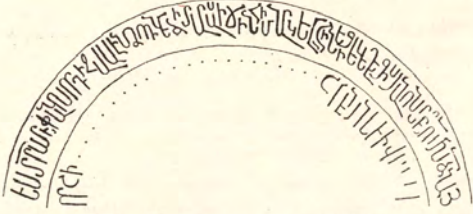

Ե՛ ԳԻՐՈՂԳ . . .
Ե՛ ՍԻԳՆԱ . . .
Ե՛ ԲԱՐԵՒԱՅԱ . . .
ՆՆՈՒՆ Բ՛
Ո ՍՈՂԱՐՈՒՆԻ.

Մանոր, Տարբեր զրաթյան էր, բայց ժամանակակից նախաբլուր:

Խառակ. 120

301. «ՉՈՐԱՅ ՏԱՃԱՐԻ» արևելյան պատի հյուսիսային խորշի կիսաշրջան պատի հարթ և թեք մակերևույթին, արտաքուստ, 2 սոգ.

ԵՍ ՏՐ. ՍՏԵՓԱՆՈՍ. ՈՐԻԻ
 ԶՈՒԱՂԻՆ. ՔՈՌՆ ՄԵՇԻ
 ՏԱՐԱՍԻՃԻՆ ՀԻՄՆԱՐԿԵԼ
 ՇԻՆԵՑԻ ԵԿԵՂԵՑԻՍ ՅԱ-
 ՆՈՒԻՆ ՍՐԲՈՒՀՈՅ ԱՐՄԱՐ-
 ՆԱՅ

Մանր. Առաջին սոգը գրված է թեք մակերևույթին, սրա սակ, հարթ մակերևույթի վրա կրկրորդ սոգն է՝ բոլորովին կղզված, արձանագրությունը շատ բարձր է և խառն գրչաթյամբ. գլուխում համապատասխան անպակց չզանգվեց. թերևս մատիկից հնարավոր լինեն կրկրորդ սոգի սկզբի և վերջի. համեմատարար լավ պահպանված մասերից որոշ բան պարզելի:
 Արձանագրության վերածնունդների սխալմանքի պատճառով այս հաշարձանի կառուցողը համարվել է պատմագիր Ստ. Օրբելյանը. հետաքրքիր և ժամանակին անհրաժեշտ: Հիշատակված անը Մանուկյանը պատմագրի անհամամար կերպը. Ջալալի որդին է. հետաքրքիր շինություն ժամանակին էլ պեղք է համարել 2—3 տասնամյակ հետո:

Հատ. Քաջերունի, Արարատ, 1888, թիվ է. 444; Ալիյան, 148; Լալանան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 65; Լուսանկ. 121

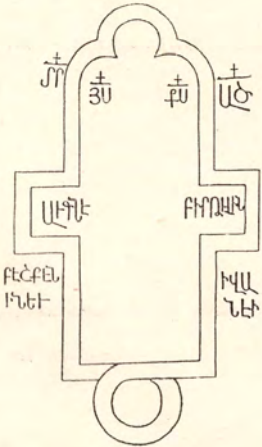
302. «ՉՈՐԱՅ ՏԱՃԱՐԻ» արևելյան պատի հարավային խորշի կիսաշրջան պատի հարթ և թեք մակերևույթին.

ՅԻՇԱՍԱԿԻ ԵՒ ՆՎԻՐԱՆԻ
 ՈՒՂԵՐՉ ՄԵՇԻ ԷԼԻԿՈՍԻՄԻ.
 ԲԻՐՔԵԼ ԱՆՈՒՆ ԳԱՋ

Մանր. Տակի հարթ մակերևույթին կղամները բոլորովին ջնջվել են:
 Լուսանկ. 122

303. «ՉՈՐԱՅ ՏԱՃԱՐԻ» արևելյան պատի կենտրոնի նեղ լուսամտախ շարժք.

ՏՐ. ԱՃ. ՅԱ. ԳԱ. ԱՎԳՆԷ. ԲԻՐՔԵԼԻՆ.
 ԲԵՇԲԷՆԻՆ ԵՒ ԻՎԱՆԷԻ:

Մանր. Հիշատակված անձերը ելիկում Օրբելյանի սրդիններն են (XIV դարի առաջին կեսի):

Հատ. Քաջերունի, Արարատ, 1888, թիվ է. 444; Ալիյան, 148; Լալանան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 65; Լուսանկ. 123

304. «ՉՈՐԱՅ ՏԱՃԱՐԻ» հյուսիսային խորանի և բեմի արանքի միջնապատի ստորին մասում, արտաքուստ, 4 սոգ.

ՍԻՄԵՆՆՅԻՇ
 ՌՎ. ՉՀԷ:
 ԷՔԲՄ
 ՅԻՅ:
 ՍԻՄԵՆՆ ԵՒ ԵՍԷՆԷ
 ԳՄ. :ՉՀԷ: (1328):
 ԵՒՇԵՆՆԷՔ ԳՄ. ԵՒՇ.

Մանր. Այս թվականը սպառնաց է, որ կկրկրեն 1228 թ. շինված էր վաղաց:

305. «ՉՈՐԱՅ ՏԱՃԱՐԻ» հյուսիսային խորանի արևմտյան մուտքի հարավային կողմին, երեսով հյուսիս, 7 սոգ.

ՌՎԻՍ ՀՂԷ
 ԵՍ ԲԱԽՄՈՒՄ
 Ի ՈՐԴԻՍԱՐԻ
 ՆՍՆՎԱՔ ԲՅ
 ԻԳԻՆ ՄԵՐ
 ՎԱՆՈՒԾ ՎՈՐԻՄԿ
 Ի ԴԱՆՈՒՄՅ ԻՐ ՍՐԲՈՅ

ՌՎԻՍ :ՉԳԷ: (1348) | ԵՍ ԲԱԽՄՈՒՄ | ՈՐԻԻ
 ՍԱՐԻՆԻՍԱՎՆՈ ՏՎԱՔ ԱՅԻՂԻԳԻՆ ՄԵՐ |
 ՎՈՆՈՒՅ, ՈՎ ՈՐ ԽՈՓԱՆԻՒԻ ԳՄՏԻ ՅԱՅ,
 ԻՐ ՍՐԲՈՅ:

Հատ. Քաջերունի, Արարատ, 1888, թիվ է. 444; միայն թվականը այն էլ սխալ—1248:

306. «ՉՈՐԱՅ ՏԱՃԱՐԻ» բեմի արևմտյան պատի վերին մասում, շինություն ժամանակ աղուցված սրմնախաշի վրա. արտաքուստ.

ԳՄ. ՈՂՈՐՄԻ ԻԳՆԱՏԻՈՍԻ. ԱՄԷՆ:

Հատ. Քաջերունի, Արարատ, 1888, թիվ է. 444; Լալանան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 65:

ՏԻՈՍԻԱՔՆ
 ————
 ԲՄՈՂ
 ————
 ՂՄԲԻԳՆ

307. «ՉՈՐԱՅ ՏԱՃԱՐԻ» բեմի արևմտյան պատի վերին մասում, շինություն ժամանակ աղուցված սրմնախաշի վրա. արտաքուստ.

ԱՃ. ՈՂՈՐՄԻ ԳՐԳՈՐԱՅ ԵՒ ՆՂՆՈՂԱՅ ԻԲՐՈՅ:

Մանր. Այս և հախորդ հիշատակագրությունը վերաբերում է շինարար վարպետներին կամ շինությունը նյութապես օժանդակած անձնավորություններին:

308. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, տափակ և մեծ, թաղված է գետինի մեջ ամբողջովին, «Չորաց տաճարի» արևելյան պատի սակ. կրեսին 2 սոգ.

ԱՅՍԷՆԱԳԻՍՂ ԳԱՐՈՒՆԱՅԻՆ ԵՍՈ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՊԵՐՈՆ ՇԱՇԻՆ
 ՌՎՉՀԸ ՌՎ. :ՉՀԸ: (1329):

Լուսանկ. 124

309. **ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ**, տափակ և մեծ, թաղված է զեանի մեջ ամբողջովին, «Զորաց Տաճարի» արևելյան պատի աակ. հրեան 3 սող.

ԻԹՎ ՉԶԲ Ի ԹՎ. :29Բ: (1333) ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ԽՈՇԵՆ,
ԱՅՍԷՆԱԳԻՍՏԻՈՇԻՆԴՈՍ ԳՈՒՍՏՐ ԳՈՓԵՆՅ ՎԱՐՉԱՍԻՆ:
Հրատ. Ջալալանց, 152: Ալիշան, Սրահան, 148:
Կալանան, Ազգ. Հանդ. XXVI, 65:

310. **ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ**, տափակ և մեծ, թաղված է զեանի մեջ ամբողջովին, «Զորաց տաճարի» արևելյան պատի աակ. հրեան 3 սող.

ԻՎ ՉԶԶ ԹՎ. :29Գ: (1347) ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ
ՊԱՐԳՆ ՎԱԽԹԱՆԳԻՆ ԱՐԳՈՅ ՊԱՐՈՆ
ՈՒՄԵՎԻՆ:
Հրատ. Ջալալանց, 152: Ալիշան, 149: Կալանան,
Ազգ. Հանդ. XXVI, 66:
Կալանակ. 125

311. **ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ**, տափակ և մեծ, թաղված է զեանի մեջ ամբողջովին, «Զորաց տաճարի» բակի արևմտյան մասում, զավթի մուտքի մաս.

ԱՅՍԷՆԱՆԳԻՍՏԱՆԶՈ ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ԱՌՋՈՒԹԱՆԻՆ ԳՈՒՍՏՐ,
ԹԱՆԻՆ ԴՈՒՐ ՇԱԿՎԻՆ. ԹՎ. :29Լ: (1348):

Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ ԽՈՒՄԲ

312. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ ԲՆԻ ԲԱՐՃՐԱԹՅԱՆ ՇՐՔՈՆՔԻՆ 1 սող.

... Սմրաս ... ուղի ... Աոս ... ճանհուսն ... :

Մանր. Այս արձանագրությունն այժմ բոլորովին ջարդոտված է. անձնանունները մասնանշտմ են Բաղրատանիններին (X—XI դդ.):

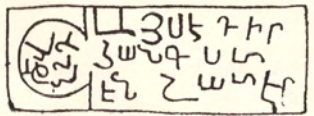
Հրատ. Ջալալանց, 153: Քաջբերանի, Արարատ, 1888,
թիվ է, 436:

313. **ԽԱԶԲԱՐ**, մեծ, կանդնած է ս. Աստվածածնի հարավային պատի աակ. կղև է սրմնափակ, սրի ճակատնի մի բեկորն լնկած է կողքին, վրան մեկ սող թերի արձանագրությամբ.

... ՈՒՄԱՆՈՒՄՆՈՒՇԵԻՉ ... ՈՒ ԱՄՈՒՄՆՈՅ ԵՒ ՉԱՍՏՎԱՅ ԻՄՈՅ ... :

Մանր. Մեծ և զեղեցիկ տառերով է. հասակ այս տեղի բավարան գրչաթյանը (XIII դ.):

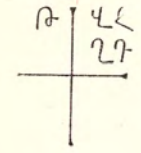
314. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ հարավային պատի արևմտյան անկյունի մաս, արտաբուստ ազուցված տափակ տապանաքարի հրեան 4 սող.

ԹՎ. :29Դ: (1345) ԱՅՍ Է ԳԻՐ ՀԱՆԳԱՏԵԱՅ
ՇԱՏԵՐԻՆ:

Կալանակ. 126

315. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ արևմտյան մուտքի մաս, պատի մեջ ազուցված խաչքարի թեկերի շուրջը, միայն թվականը.

ԹՎ. :29Գ: (1545):

ՍՍ ԱԻՕ

ԻՓԿՈՒԹԻ
ՏՈԳՈՅԳ
ԻՅ ՏԵԼԲԼԻՆ

316. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ հարավային մուտքի մաս, պատի մեջ ազուցված խաչքարի վրա. 3 սող.

ՓԻԿՈՒԹԻ
ՆՈԳՈՅ ՀԱՍԻՐ
ԻՄ ՄԵԼԻԲՇԻՆ:

Մանր. Առաջին սողը կղև է ճակատի քիլին, մնացել են աննշան մասեր:

Կալանակ. 127

317. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ արևմտյան մուտքից վեր, մի քարի վրա. 3 սող

Ե ՉԿԻ Ի
Թ ՎԻՆ:Ճ:Օ
Բ

ԵԿԵՂԵՑԻ ԹՎ. :ՌՃԾԲ: (1703):

Մանր. Անարվեստ տառերով և կիսադրակոս գրչաթյամբ:
Հրատ. Քաջբերանի, Արարատ, 1888, թիվ է, 436:
ՄԱԿ. 100 (միայն ոտներն թարգմանությունը):

ԳՄԲԵԹՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԽՈՒՄԲ

318. **ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ**, մեծ և տափակ, եկեղեցու արևելյան պատի աակ. հրեան 4 սող.

ԱՅՍԷՆԱՆԳԻՍ
... ԴԻԷԳՄԱՇԻ
ՈՍԻՅԻՆԵՅԵ
ՔՐ: ԹՎՆԵԳ

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍ-
Տ ՈՐԻԻ ԷԳՆԱՏԻ-
ՈՍ. ՅԻՆԵՑԻ-

ԻՐ ԻՐ ԻՍՈՍ. ԹՎ. :29Դ: (1304):

319. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, օրսրոցածե, զանվում է եկեղեցու հյուսիս-արևելյան անկյունի մաս, 2 սոպ.
 ԹՆԿԷԱՅՍԷՆՆ
 ԳԻՍՏՂԿԷԼԻՆ ԹՎ. :ՁԳ: (1318) ԱՅՍ Է: ՀԱՆԳԻՍՏ ՂՊԷԼԻՆ:

320. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, օրսրոցածե, զանվում է եկեղեցու հարավ-արևելյան անկյունի մաս. 2 սոպ.
 ԱՅԷՎԱՆԳԻՍՏՓՈՒԱ
 ՆԿՇԱՏԻ: ԹՂԿ: Գ
 ԱՅՍ Է: ՀԱՆԳԻՍՏ ՓՈՒՆԿՆՆԱՆԻ.
 ԹՎ. :ՁԳ: (1325):
 Հրատ. Կալանան, Ազգ. Հանգ. XXXI, 66:

ԱՍԷ
 ՀԱԳԻՍՍՈ
 ՍՈՃԱՏԻ
 Ն: Ի ԹՎ
 : ՇՆԸ
 321. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ և սափակ. զանվում է եկեղեցու հարավ-արևելյան կողմում. 5 սոպ.
 ԱՅՍ Է: ՀԱՆԳԻՍՏ ՍՈՃԱՆԻՆ. Ի ԹՎ. :ՇՆԸ: (1029)

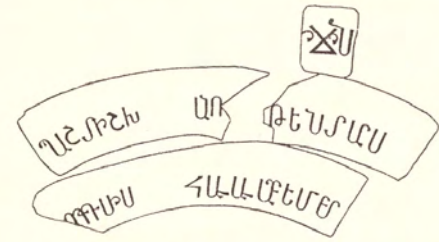
322. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ և սափակ. զանվում է եկեղեցու հյուսիս-արևելյան կողմում, 2 սոպ.
 ԱՅՍԷՎԱՆԳԻՍՏ
 ՍՏԵՓԱՆԷՆԻԹՎ: ՆՂԸ
 ԱՅՍ Է: ՀԱՆԳԻՍՏ ՍՏԵՓԱՆԷՆ.
 Ի ԹՎ. :ՁԳԸ: (1349)
 Մանր. Գրված է ՍՏԵՓԱՆԷՆ:
 Կառանկ. 128

323. ԽԱԶՔԱՐ, զանվել է եկեղեցու արևմուտքում եզամ փոքրիկ զավթի ափսոսի մեջ. վրան միայն թվականը.
 :ՁԳ: (1505):
 Մանր. Այժմ չկան ո՛չ զավթի և ո՛չ էլ խաչքարը:
 Հրատ. Քաղաքների, Արարատ, 1888, թիվ է. 436:

Այստեղ եղել են նաև հետևյալ տապանադրերը, որոնք այժմ չկան:
 324. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ ՎՐԱ.
 ԹՎ. :ՁԳ: (1508) Այս է հանգիստ Սիմոնի:
 Հրատ. Կալանան, Ազգ. Հանգ. XXXI, 66:

325. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ ՎՐԱ.
 Այս է հանգիստ Շմախոնի:
 Հրատ. Կալանան, Ազգ. Հանգ. XXXI, 66:

326. Արևելյան կողմում կանգնած գույքը սրմնափակ խաչքարից թավ-ված բեկորների վրա, որոնք շարված են պատին՝ անկանոն ձևով.

Ի ԲԱՐԵՊՈՇՏ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵՂԱՆ ՏԱՐԱԹԵԹՅԻՆ
 ՀԱՂԱՍԷ ԱՐԳԵԱՍԵ
 Կառանկ. 129

327. ԳԵՐԵՉՄԱՆԱՔԱՐ, օրսրոցածե, վրան կրկրաշափահան ուսուցիկ գորգերով. կալին և ճակատին 1 սոպ.

ԱՅԷՎԱՆԳԻՍՏ ՍՄՊԱՍԱԹ:
 Չ: Թ:
 ԱՅՍ Է: ՀԱՆԳԻՍՏ ՍՄՊԱՍԱ.
 ԹՎ. :ՁԻԹ: (1280):
 Կառանկ. 130 (արևելյան ճակատին զանվող թվականը չի երևում):

328. ԳԵՐԵՉՄԱՆԱՔԱՐ, զանվել է նախորդի մաս:
 Մանր. Այժմ սեղան չէ. վրան եղել է արձանադրումը՝ Հաղարեղի և Հասան պու-րի անուններով (1303):
 Հրատ. եղիպարյան, Ազգրեկոմի շրջանի կալուստայի հուշարձանները, էջ 61:

329. ՈՐՄՆԱՓԱԿ ԽԱԶՔԱՐԻ կողին մնացած մի բեկորի վրա, 1 սոպ.
 ՀՈՒՄԱՆԱՅԳ ՀՈՐԱԳՐԱՅՐ ՍՄՊԱՍԱՅ Գ.
 Կառանկ. 131

330. ԳԵՐԵՉՄԱՆԱՔԱՐ, օրսրոցածե, արևմտյան ճակատին 2 սոպ.
 ԱԾՈՂՈ
 ՐՄԻՆԸ
 ԱՄ. ՌՂՈՐՄԻ ՆՁԻՍԻՆ՝
 Մանր. Հաժանարար Նրջյա սեղան սղված ձև է

331. ԽԱԶՔԱՐ, փոքր և հասարակ, զանվում է տապանասանից արևելք, գերեզմանատան մեջ. ճակատին և տակին 3 սոպ.

ԿԱԿՅԻՒԱՉ

 ԻՓՐԿԹՄՍ
 ՐԻՆ:Թ:ՋԺԷ
 ԿԱՆԿՆԵՅԻ ԽԱԶՁԱՍ | Ի ՓՐԿՈՒԹ ՄՍՐԻՆ.
 ԹՎ. :ՁԺԷ: (1468):

332. ՏԱԳԱՆԱԲԱՐ, գանձում է նախորդի մաս.

ԱՅՍԷՏԱԳՄՄՈՒՐԱԴԻՆ

ԱՅՍ Է ԷԱՆԳԻՍՏ ՄՈՒՐԱԳԻՆ:

ԱՌԱՆՁՆԱՅԻ ԷՈՒՇԱՐՉԱՆՆԵՐԻ ՎՐԱ

333. ՈՐՄՆԱՓԱԿ ԽԱՉԲԱՐ, մեծ և զեղաքանդակ, կանգուն է միայն խաչքարի իսկ շրջափակող մասերը քանդված են և թափված. գանձում է գյուղից 1/2 կիլոմետր արևմուտք, խճույտ. եզրին՝ խաչքարի ճակատին, շրջանակների բառահատի վարդերի մեջ ա մի բեկորի վրա.

ՌԻՎԻՍՈՒԴՂԷՍԳԻԳՈՐ

ՎԱ
ԷՅ
ԽԱ
ՅԻ

ՆԿ
ԽՉ
ՆՍ
ՂԱ
ԱԿ
ՏԲ
ՈՅ
ԱԳ

ՌԻՎԻՍ: ՈՂԶ: (1247) ԵՍ ԳԻԻԳՈՐ
ԿԱՆԿՆԵՑԻ ԶԽԱՉՍ ՅԻՇՈՍԱԿ ԱՍԻՐ
ԻՄՈՑ . . . ԱՐԻ . . . ՈՐ ՇԻՆԵՑԻ
ԷՈՂՈՑ ԻՄՈՑ ԵՒ ԱՄՈՒՄՆՈՑ . . .

Մանր. թափված բեկորները ծածկել են խաչքարի ստորին մասը. բացել չկարողացանք:

...ՈՐԵՆԵՑԻ...
...ՈՅԵՄՈՒՍ...

ԽԱՉԲԱՐԵՐ, շորս հատ, մեծ և զեղաքանդակ, կանգուն է գյուղի արևելյան եզրի գերեզմանատան մեջ՝ իրար կողքի, սրանց վրա իրար կցված երեք արձանագրություններ.

ՈՎ ՉԲ ԵՍԲԻ ԻՌԱԿԱՆԳԵՑԻԻԱ ԻՄԹԷԵՍԱՊԼԻԿ ԳՆԵՑԻՉԱՅ
ՉԵՐՍԱԲԻՄՈՒԷԼՆԵՒԵՐԻՄՈՒԱ Ս ՏՈՂԷԳԵԿԱՆԱՍԳԵԵՉՄԻՔՅԱ

334. Ա. ԹՎ. ՉԲ: (1253) ԵՍ ՄԽԻԹԱՐ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԽԱՉԲԱՐ ԱՍԻՐ ԻՄՈ
ԱՐԿԱՆՆ ԵՒ ՄԱՐ ԻՄՈ ԱՄԻՍԹԷ:

335. Բ. ԵՍ ԱՊԼԻԿ ԳՆԵՑԻ ԶԱՅՍ ԱՈՂՍ ԻԷ: ԳԵԿԱՆ ԱՐԱՐԻ ԳԵՐԵՉՄԱՆԵՐ
ԱՍԻՐ ԵՒ ՄԱՐ ԻՄՈՑ:

ՌԻՎ
Չ:Բ:ԿԱՍԱԲԱՅԵՍՄԱՐ ԹԵՆՏՈԳ ԵՒ ՈՅԵՄՈՒՍ
ԳԱՐԵՍԿԱՆԳԵՑԻՉԻՉԻԱՐ ՆՈՅԻՄՈՅԵ ԻՉԱՎԿԱՅԻ

336. Գ. ԹՎԻՍ: ՉԲ: (1253) ԿԱՄԱՆ ԱՅ ԵՍ ՄԱՐԳԱՐԷՍ ԿԱՆԳՆԵՑԻ
ԶԽԱՉԲԱՐ Ի ԲԱՐԵՒՍՈՒԹԵՆ. ԱՈՂՈՑ ԵՒ ԱՄԻՍՆՈՑ ԻՄՈՑ ԵՒ
ԶԱՎԱԿԱՅ ԻՄՈՑ:

Մանր. Խաչքարը պատկանում են միևնույն զերգաստանին: Ասաջին երկուսի տակին գրված է երկու և հաջորդներին երեք ստոր:

2-րդ արձանագրության վերջում հրատարակչները վերծանել են «արարի գերեզմանատուն հայոց» սրալ է. նախ գերեզմանը շատ սրոջ է. գյանից հետո տեղի սղոթյան պատճառով միայն հաւ, որը պիտի հաւր բառի կրճատը լինի. նկատի սենհայով գերեզմանը հոգնակին՝ լրացնում ենք՝ հաւր եւ մար իմոյ: XIII դարում Եղեգիսում օտարազգի բնակչության ոչ մի հետք չկա. հետևաբար «գերեզմանատուն հայոց» արտահայտությունն անիմաստ է:

Շատ. Հայաստան, 153: Քաջերուծի, Արարատ, 1888, թիվ է, 436 (միայն Բ): Ալիշահ, 150: ՄԱԿ, 102-103 (միայն ուսուրեն թարգմանությունները): Կալանահ, Ազգ. Հանգ. XXXI, 65-66: Կոստանկ. 132

337. ԻՇԽԱՆԱԿԱՆ ՏԱՆ (գարապաս) մուսքի բարավոր. ընկած է գյուղի միջով անցնող ճանապարհի մաս, Մամեզով խան Աղալի տան բակում, հենած պատին. վրան՝ 5 սող.

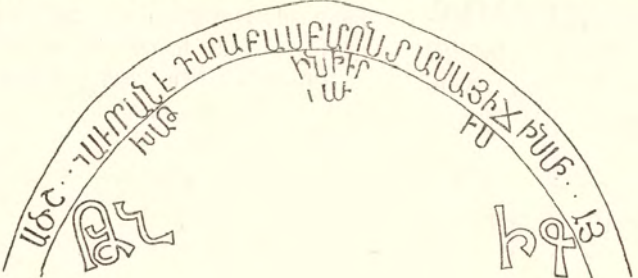
ԱՅՍԴ ՈՒՌՆ Բ Ա Յ Ա Ի Ա Ր Ե Ի Ե
Լ Ե Ա Ն Տ Ր Ա Մ Ա Ն Ա Ի Մ Ե Ժ Ի Շ Կ Ա
Ն Ա Ց Ի Շ Կ Ա Ն Ի Ա Մ Գ Ա Մ Ա Ե Ի Ի Ի Ր Ե
Ղ Բ Ա Ր Ա Ց Ռ Բ Մ Ս Ա Ն Ե Բ Յ Ի Ը Ե
Ց Ե Բ Ի Բ Ս

ԱՅՍ ԳՈՒՌԻ ԲԱՅԱԻ ԱՐԵՆԵԼԵԱՆ, ԱՐԱՄԵՆԱԻ ՄԵԾ ԻՇԽԱՆԱՑ ԻՇԽԱՆԻ
ՄՈՂԱՍԱ. ԵՒ ԻՐ ԵՂԲԱՐՑ. ՈՐԲ ՄՏԱՆԵՐ ԶԻՇԵՑԷՐ Ի ԲՍ:

Մանր. Հիշատակված է Սմբատ «արքան», մահացած՝ 1273 թ., հետևաբար շինությանը կատարվել է դրանից առաջ:

Կոստանկ. 133.

338. ԻՇԽԱՆԱԿԱՆ ՏԱՆ (գարապաս) մուսքի կամարակալ քար. գանձված լի է եղել ս. Նշան եկեղեցու մաս, հարավից. վերին շրջանակներին 2 սող.

ԱՅ ՇԻՆՈՐԷՍԱՐ ԱՆԷ ԳԱՐԱՄԵՍԱ ԲԱՐՈՆ ՏԱՐԱՑԻՃԻՆ, ՄԻՆԱԷԼ
ԽԱԹՐՈՒՆԻՆ ԻՐ ԱՄՈՒՍՆԱԻ. ԹՎ. ՉԲ: (1274):

ԱՅՈ ՎԱՅԻՍԱՆ ՄԻՆԱՅԼ ԱՐԵՂԱՄԲ ԱՌՈՂԵՂՈՅՆ ՅԻ ԿԱՆԿՆԵՑՈՒ
ԻՇԽԱՆՈՒԹԵՂԱՄԲ ՊԱՐՈՆ ԲԻՐԹԵՂԻՆ. ՄԻՆԲ ԳՐԻԳՈՐ ԵՒ ՄԻՆԻՓԱՐ
... Ի ԲԱՐԵՍՈՒՍՈՒԹԻ ԲԵՂ ԵՒ ԾՆՈՂԱՅ ՄԵՐՈՑ. ԹՎԻՆ 22Թ. (1340)
ՄԱՐԻՍՄ, ՅՈՂԱՆՆԵՍ:

Մանր. Տեղում մնացել են զծաղրված մասերը. մնացածը լրացնում ենք ըստ նախկին հրատարակիչների:

Պաշտօնի գլխի կամարակալ քարի վրա կրեք բարձրաբանդակ ֆիգուրներ՝ կենտրոնում Հիսուս և կողմը ընկն Մարիամ ա. Հովհաննես, որոնց տակին իրենց անունները:

Հրատ. Զալախանց, 155: Այլշան, 152: Լալանան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 73: Լուսանկ. 136

345. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, ստփակ, մեծ. կրեպին ազուցված են կրեք մարմարե սալեր, որոնց վրա կան հայերեն և արաբատառ արձանագրություններ, արաբատառը շատ կզմված է, հայերենը՝ մասամբ. 12 սուր.

ԱՅՅԿԱՎԱՏԱՐԻՄՍԱՌԱՅ
ԵՒՄԱՏԻՐՈՍՈՒԹԵ . . . ԵՒԻՐԱԵ
ԱՄԲՆԵԿԵԱԼԵԻ . . . ԾԵԳԱՆԱՌՐԱ
ՎՄԱՆՈՒԱՆՆԵՄԵՐԻՑՍԱՆԱՆԿԱՐԱԿԱԿԱ
. . . ԲԵԱՄՄԵՐԵԿԻՄԱՅՐԱՔԱՐԱՔՍՅԵ
. . . ԳԻՍՃԵՄԱՐԻՏԿԱՎԱՏԱՌԵԻՐԵ
ԵՂՍՐՏԻԵԼԻՇՆՈՐԿԱՔՆԱՏԱՏԱ
ԿԵՑԱԲԵԲԵԼՈՒՍՈՅՆ ԱՐԹԱՆԵՆԵԼԵ
ՆԱՏԱՏԱԿԵՑԱԲԵՆՈՐՈՒՄԻԹԵՏԱՍ
ԱԻՌԱԿԼԱՎԱԼԻՍԱՄԵՆԱՅՆՅԱԻՈՅԲԻՇԿ
ՅԱՆԱԲԱՅԻՇԵՑԵԲԵՂԱՐԱՐՄԵՐ

ԱՅ. ՀԱՆԱՍԱՐԻՄ ԾԱՌԱՅ ԵՒ ՄԱՐՏԻ-
ՐՈՍՈՒԹԵ . . . ԵՒ ԻՐ ԱՐԵԱՄԲԵ
ՆԵՐԿԵՍԼ ԵՒ . . . ԾԵԳԱՆԱՌՐԱ
ՎԱՄՆ ԱՆՈՒԱՆՆԵՄԵՐԻՑ
ՃՐԱԳԱՎ . . . ԲԵԱՄ ՄԵՐԻ Ի ՄԱՅ-
ՐԱՔԱՎԱՔԱՑ ԵՒՎԱԳՎԱՑ: ՃՇՄԱՐԻՏ
ՀԱՎԱՏԱՐԱՆ ԵՒ ՈՐԿԵՂ ՄՐՏԻՒ ԵՒ ԼԻ
ՇՆՈՐՀԱՒԲՆԱՀԱՏԱԿԵՑԱՒ ԵՒ ԲԵ ԼՈՒ-
ՍՈՅՆ ԱՐԹԱՆԵՆ ԵՂԵՒ. ՆԱՀԱՏԱԿԵՑԱՒ

ԻՌՈՒՆԱՅ. ԳԱ: ԵՂԵԻ
ՔԻ. ՈՂՈՐՄՈՒԹԵ. ՀԱՍԱՒ ԹԱՎԼԱՎԱԿԻՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՅԱՒՈՑ ԲԻՇԿ ՅԱՂԱԹՍ
ՅԻՇԵՑԵՔ ԵՂԲԱՐԲ ՄԵՐ սուրը նետև . . . վասն անուանն Բրիստոլի:
Ի ԹՈՒԻՆ, ՀԱՅՈՑ, ԳԱ: (1352) ԵՂԵԻ:

Մանր. Այս զծաղրված ստացել ենք Հ. Փափազյանից: Մերը կորցրել ենք:
Որոշ ստատիստիկը մնում են անհասկանալի. նախապիկընդի, փոքրատառերով շարված սուրը կա հրատարակիչների մոտ. վերջին թվականն անհետոյ սուրը զրված է քարի արևելյան ճակատին:

Դեռևս հին հրատարակիչների ժամանակ արձանագրությունը քայքայված է կղև, որի հետևանքով միայն վերջին մասերն են վերածանվել:

Գտնվում է ս. Նշան կղզեցու բակի հարավային մասում. վրան շինված է կղև մաստա, որի հիմնապատերն են կրեում այժմ. տեղացիները կոչում են «նահատակի գերեզման»:

Հրատ. Զալախանց, 154: Քաղերունի, «Արարատ», 1888, է. 437: Այլշան, 151: Լալանան, XXVI, 67:

346. Ս. Աստվածածին կղզեցու արևմտյան պատին, կրեպ քարերի վրա, արաբատառ, 7 սուր.

ՅԱՆՈՒՍԱՅ ՍԻՄԳԻ
Է ԽՈՒՆԱՌԻՍ ԷՉԻՄ
ՀԱՅԵՔԻ ՆՃԱՄԻ ԻՍՈՒԹ
ԱԻԲԵՆՅԱՄԻՆՈՒԹԵ ԶԱՄՆ
ԴԱԹԻ ԱՄԴԵՍԱՐԱՐԵԻ
ՀԱՐԻՆԱՍԱԴԱՆՆԱԿԱՌ
ԻՆ ԽՈՒՆԱ

ՅԱՆՈՒՍ ԱՅ. ԱՅՈ ԻՄ ԳԻՐԼ Է
ԽՈՒՆԱՌ. ՈՐ ՏՎԻ ԶԻՄ ՀԱՅԵՔԻՆԻԲԵ
ԱՆՈՒՆԵՍ. ՈՒԹ ԱՌԿԵՐՆ ՅԱՅՏ-
ՆՈՒԹԵ. ԺԱՄՆ ԳԱԻԹԻ. ՎԱՐԿԵ-
ՎԱՌԵՂ՝ ՄԱՌՆ ԱՐԵԿՇԱՏԻՆ.
ԱՍՍԿԱՍ. ՇՆԱՀԱՒՈՐԻՆ. ԽՈՒՆԱՌ.

Մանր. Արձանագրությունը վերագրում ենք XIII դարի վերջերին:
Կղզեցու պատերի, փլած քարերի, ինչպես և մի քանի խաչքարերի վրայից հավաքել ենք մոտավորապես 10 արիչ արձանագրություններ ևս (մեծ մասը բերդերի). բայց զգրախոսար կորցրել ենք. մեկի լուսանկարն է մնացել միայն:

Լուսանկ. 137

347. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾՆԻ պատից ընկած մի քարի վրա. 5 սուր.

ՅԱՆ ՈՒՆԱԵՍԻՄ
ԻԹԱՍԱՀՄ
ԱՆԵԳԻ ՍԱԵՆ
ԻՍՄԱՆՅԻՅԱՍ
ՈՒԹԵ :Ա:ՃԱ

ՅԱՆՈՒՍ ԱՅ. ԵՍ ՄԻՆԻՓԱՐ ՍԱՀԱՆՆԵՑԻ ՏԱՐԵՆ
... Ի ՏԱՆԻՆ ՅԱՅՏՆՆՈՒԹԵ :Ա: ԺԱՄ . . .
Մանր. Գծապիկն ստացել ենք Գ. Գրիգորյանից:

348. ՄԻ ԱՅԼ ՔԱՐԻ ՎՐԱ, 3 սուր.

ԱՐԴԵ՝ ՍԺԱՄԱ
ԻՆՈՒԵ՝ ԱԲԻՆ
ՍԻՐԱՆԵԳԻՆ

. . . ԺԱՄ . . . ՄԱՌՆՆՆՈՒՄ ՏԻՐԱՆՅԻՆ
Մանր. Գծապիկն ստացել ենք Գ. Գրիգորյանից:

349. ՄԻ ԱՅԼ ՔԱՐԻ ՎՐԱ, 3 սուր.

ԻՆ . . . ԳՈ
ՐԱՆՈՒՄՆ
ԻՆՆԸԵՑ

. . . ՈՍՄՆ . . . ՆՆՁՆՑ (ԵԼՈՑ)
Մանր. Գծապիկն ստացել ենք Գ. Գրիգորյանից:

350. ՄԻ ԱՅԼ ՔԱՐԻ ՎՐԱ, 3 սուր.

ՂԵՑԻՍ
ԵՑԵԼՈՑ
ԱՐՆ

. . . ԵԿԵՂԵՑԻՍ . . . ԱՌՆ . . .
Մանր. Գծապիկն ստացել ենք Գ. Գրիգորյանից:

351. ՄԻ ԱՅԼ ԳԱՐԻ ՎՐԱ, 3 տող.

ԲԳՍԻՃԱԲ
ԱՄՆ ՍԱՐԳՍ
ԽԱՓ Ա Ն

ՄԲ, ՍԱՐԳՍԻ ՏՈՒՆԵՆԻ ԺՊԱՄԵ ՍԱՐԳՍԻ ԱՆԵԱՓԱՆ...

Մանր. Գծագրերն ստացել ենք Գ. Գրիգորյանից:

352. ԽԱԶԳԱՐ, վերին մասը կտրված, ընկած է ս. Աստվածածնին մաս, շրջանակներին և սակին.

ԽԱ
ԱՍ
ՀԱ
ՍԱ
ԻՍ

+
Ն.
ԲԳ
ԴԱ

ԽԱՂՁՍ . . . ՀՄԱԱՆ, ԳՆԻԻԹ ՈՐԳԻՔ
ՊԱՊԱՆՈՒՅՐԻՆ ՈՒ ԱՂԵԿԻՆ:

Մանր. Գծագրերն ստացել ենք Գ. Գրիգորյանից:

ԻԻԹՈՐԴԻԳ ՊԱՊԱՍԱ
ԲԻՆՈՒԱՂԵԿԻՆ

353. ԽԱԶԳԱՐԻ ԲԵԿԻՐ, ստորին մասում միայն թվականը.

ԹՎ ԶԾԲ

ԹՎ. :ՊԾԲ: (1503):

Մանր. Գծագրերն ստացել ենք Գ. Գրիգորյանից:

22. ԱՐԱՏԵՍԻ ՎԱՆՔ

Գտնվում է համանուն պատմական գրչուց (մատիկ անցյալում կոչվում էր Ալյասի, այժմ՝ Դղզլուց):

Հնում Արատեսը եղել է վանքին կից մի վարքիկ գյուղ, ընդամենը 6 չափ հարկով: Վանքը բաղկացած է իրար կից 4 մեծ և 5 փոքր շենքերից, գրանցից 8-ը կանգնած են նույն ուղղությամբ վրա՝ հյուսիսից հարավ, իսկ մեկը կից է դրանց արևմուտքից:

Վանքի եկեղեցիներն արձանագրությունների մեջ կոչված են ս. Սյուն, ս. Կարապետ և ս. Աստվածածին, բայց այժմ հնարավոր չէ ճշտորեն որոշել, թե անանիերից սրբ որ շենքին է վերաբերում: Շինարարական արձանագրությունների բացակայության պատճառով հնարավոր չէ որոշել նաև շենքերի ճիշտ թվականը:

Վանքի շինությունն սկսվել է հյուսիսից, կենտրոնում մի թաղամասի եկեղեցի է, որին հյուսիսից կցվել են երկու և հարավից՝ երեք մասուններ: Շենքերի այս ստախն իսումբը կառուցվել է համանարար VII դարում և կոչվել ս. Սյուն:

Երկրորդ հերթին շինված պետք է լինի ամենահարավային գմբեթավոր եկեղեցին, հավանաբար X դարում: Վերջինիս հյուսիսային պատնիսը արևելյան ծայրով միանալով երեք կից մասունների պատնիս, նրանց ստախ ստացվում է բաց արարածություն, երեք կողմից եզերված շինություններով: Այլ անպատշաճաթյունը վերաջնելու նպատակով հանրուց շենքերին կցել են որմնամույթներ և միայն արևմտյան նոր պատ շինելով՝ երեք մասունների ստախ եղած բաց արարածությունը վերածել են քառակուսի հատակագծով գավթիկ: Հավանական էնք համարում, որ այլ գավթիկ-եկեղեցին կոչվել է ս. Կարապետ իսկ գմբեթավորը՝ ս. Աստվածածին:

Այն, որ մեր նկարագրած հերթականությամբ են շինվել այս երեք շենքերը, սպա-ցություն են նախ ս. Կարապետի երկու՝ հարավային և հյուսիսային, անկախ սյուների չունենալով, սպա նրանով, որ գմբեթավոր եկեղեցու պատնիս կցված որմնամույթներից կազմվող կամարակն խորշի մեջ գրված Ստ. Օրբելյանի արձանագրությունը (N 363) հարմարեցված է

արդեն ձևավորված խորշի արարածությունը: Այլ արձանագրությունը գրված է 1301 թ., հետևաբար այլ գավթիկ եկեղեցին պետք է կառուցված լինի գրանից ստախ, արդեն գավթիկ-եկեղեցու հյուսիսային որմնամույթի վրա կա մի կարճ արձանագրություն 1251 թ. (արձ. 358): Գանի որ գմբեթավոր եկեղեցին շինված է, ինչպես կոնստանդ. X դարում կամ ամենաուշը XI-ի սկզբում, ապա ուրեմն գավթիկ-եկեղեցին կառուցվել է մոտավորապես XI—XII դարերում:

Հարավային, գմբեթավոր եկեղեցին և շինարարական արձանագրություն չունի: Մեզ հաջողվեց, սակայն, նրա ներսում գտնվող և անվերածնելի համարված մի արձանագրությունը կարգով, որն ունի 1023 թ. (արձ. 356). որովհետև արձանագրությունը նմանավանդ է. հետևաբար շինությունը պետք է կառուցված լինի գրանից ստախ՝ X կամ XI դդ. սկզբներում: Ենթադրում ենք, որ այս գմբեթավոր եկեղեցին է անվանվել ս. Աստվածածին:

Շինարարական վերջին աշխատանքներն այս վանքում կառարվել են XIII դարի երկրորդ կեսում, այս վերջին աշխատանքների մասին կա արձանագրություն (արձ. 359), համաձայն որի վանքի ստախը որչ «նյառա արհա» Հայրապետն 1270 թ. շինել է գավթիք և վերահսորդել վանքի շինություններն ընդհանրապես: Այլ նորաշին գավթիք գտնվում է գմբեթավոր եկեղեցու արևելյան կողմում և հենց նրա արևմտյան պատի վերին մասում՝ ներքուստ գրված է վերահիշյալ արձանագրությունը:

Այս գավթիքն իր ճարտարապետական ատանձնատարություններով ոչ միայն Արատեսի վանքի դարձն է, այլև հայ ճարտարապետության մեջ ուրախ և նշանավոր սեղ գրավող՝ խաչավորվող կամարների կառուցված շենքերի լավագույն օրինակներից մեկը:

Բարեբախտաբար գավթի շինության ոչ միայն ստախ թվականն է հարանի, այլև կառուցող վարչապետ-ճարտարապետի անունը: Գալատական բիշոփ, բայց և անհունչ հնասեր ու արձանագրությունների լավ վերամտող Գաբրիելյանի (Գաբրիել Հովհաննիսյան) իր ժամանակին շենքի վերին մասից ընկած կամարի մի բեկորի վրա կարգացել է Սիրյանես անունը պարսեանից մի կարճ հիշատակագրություն, որն այժմ կորած է (արձ. 361): Մենք պարզել ենք, որ Սիրանեսը ճարտար Օրբելյանի օրոք նրա «գրան» ճարտարական է եղել, նրա պատվերով կառուցել է Սմրտտ իշխանաց իշխանի տապանատունը՝ Նորավանքում և այլ շենքեր: Պարզել ենք նաև, որ միջնադարյան հայ ճարտարապետների հենց աղբյուրի կարճ հիշատակագրությունն էլն թույլում իրենց կառուցած շենքերի անհետա անցրելում: Շենքի վրա աշխատած երկրորդ վարպետին համարում ենք N 362 արձանագրության մեջ հիշատակված Իրգորիկին, որի անունը փորագրված է մույթի խոլակի վրա:

Արատեսի վանքը հատուկ նշանակություն է ունեցել XIII դարի վերջերին, պատմա-գիր Ստ. Օրբելյանի կախակառուցության ժամանակ: Հեղինակավոր, ետանցուն և հարուստ պատմա-գիրն իր գավազանի սակ համարներով սյունույց պատկերված թիմը, վաղուց ձորի Նորավանքը դարձնում է իր նստավայրը: Նորավանքը գտնվում է մի անձուկ ձորի մեջ, ձվարած լեռի ժայռերի ստորոտում, ուր ամանները հեղձուցիչ սոթ է լինում: Իշխանագուն կախակառուցողը որոշում է իր և միլիոնների վիճակը թեթևացնելու համար Արատեսի վանքը գարձնել կախակառուցակ ամասանց: Այն գտնվում է բարձրանիստ և ընդարձակ նստում, շրջապատված ստանդանի աղբյուրներից: Այլ նոր նպատակի համար ոչ միայն բարեկազմում է վանքը, այլև կախակառուցողը նրան է նվիրում իր «հայրենական» կալվածներից 8 դրուց՝ Գեղարքունիքում (արձ. 364, Ստ. Օրբելյան, Պատմություն, 493): Երկրորդ արձանագրություն համաձայն (N 363), Արատեսի վանքը հաստատվում է որպես Նորավանքի սեփականություն, և վերջինիս վրա է գրվում ամասանց վանքի պարտառություն և շենքի վանքը (Ստ. Օրբելյան, Պատմություն, 493—494):

Արատեսի վանքի շրջապատում կցել է մեծ վերելամասուն, ուր այժմ մի քանի խաչքարեր և տապանաքարեր են մնացել միայն: Իսկ գյուղի հարավում՝ ձորամիջին, լեռի և պատանման ժայռերի վրա քանդակված են բազմաթիվ խաչքար, որոնցից մի քանիսի սակին կան հիշատակագրություններ:

Արատեսի վանքից և շրջապատից այս ժողովածուում ամփոփված են 36 արձանագրություններ, որոնցից 13-ը հրատարակվում են ստախն անցում: Արձանագրություններից հնագույնը 967 թվականից է, իսկ նորը՝ 1713 թվականից:

354. ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՉՈՒՅԳ ՄԱՏՈՒՌՆԵՐԻ արևմտյան պատին, մուտքի մաս, հիմքից վեր, տառերն շարքի մի քարի վրա (զալթի մեջ), 5 տող.

Կ Ն Ծ Չ Թ Խ Կ Ե Մ Կ Ե Լ Ե Ի Կ Ի
 Մ Ո Գ Լ Ը Ը Ի Կ Կ Ե Գ Ն Ե Գ Ի Չ
 Ս Ո Ւ Ր Ր Գ Գ Ի Ո Ր Գ Ի Կ Ր Կ Ր Ի Թ Ի Ե
 Մ Ո Գ Ի Ո Ի Մ Ո Ր Կ Կ Ե Դ Ե Դ Ե Կ Ե
 Ս Յ Ի Զ Ե Գ Ե Ե Ի Կ Ե Գ Ե Կ Ե

ԻճԳ: (964) Թ՛ՈՒԻՆ, ԵՍ ՎԱ-
 ՀԱՆԻԿ ՅԻՄՈՑ ԸՆԾԻՑ ԿԱՆԳ-
 ՆԵՑԻ ԶՍՈՒՐԲ ԳԻՈՐԳ Ի ՓԸՐ-
 ԿՈՒԹԻԻՆ | ՀՈԳԻՈ ԻՄՈ, ՈՐ
 ԿԱՐԳԱ ՉԻՄ ՅԻՇԵՑԻ: ԵՒ ԱՅ.
 ԶՆԱ ՅԻՇԵ:

Մանր. Տանափորը կարելի է «Մ» կարգալ:

355. ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՉՈՒՅԳ ՄԱՏՈՒՌՆԵՐԻ արևմտյան պատին, նախորդից հյուսիս, մի շարք վեր, որմնախորշի թեկերի տակ, 6 տող.

ՍԱՏԱԿ	ԹՆ	
ԵՐԵՅՅ	Ի Դ	
ԱՂԱԲ		ՍՍՀԱԿ ԵՐԵՅ ՅԱԳԱԻԹՍ ՅԻՇԵ:Բ
ՍՅԻ		Թ՛Վ: ՆԻԳ: (975):
ՀԵ		Հատ. Ջալալեանց, 158: Քաջերոտի, Արարատ,
ՅԵ		1888, թիվ ժԲ, 770: Ալիշան, 144: Լալանան,
Բ		Ազգ. Հանգ. XXV, 84:

356. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիս-արևելյան ավանդատան մուտքի ճակատին, 9 տող.

Յ Ա Ն Ո Ւ Ն Ա Յ Ա Յ Ս Ի Մ Գ Ի Բ Ե Մ Ե Մ Ա Ե
 Ա Չ Ա Ո Ր Ա Մ Ե Ն Մ Ա Ր Ի Բ Ա Ն Ի Ե Կ Ե Զ Ե Յ Ի
 Բ Ս Ի Կ Ե Ե Ն Ե Ե Յ Ի Բ Ս Ի Ե Ս Ա Ր Ի
 Գ Ա Տ Բ Ն Ե Ա Ի Բ Վ Ա Ր Դ Կ Ա Դ Ա Դ Ա Մ Ա Բ Ե Ն Ո
 Դ Զ Ա Ո Ն Ե Յ Ե Կ Ե Զ Ե Յ Ո Յ Ս Կ Ա Պ Ա Յ Ե
 Ե Ի Ո Ր Չ Գ Ա Ն Հ Ո Ղ Ն Ո Ր Յ Ե Ր Ե Ր Ն Ե Ե Ի
 Զ Ո Ո Ղ Ի Կ Ի Ն Ա Յ Գ Ի Ն Ի Ն Ո Ր Յ Ե Զ Ե Գ Ի Ս
 Տ Ա Ն Ե Լ Չ Ա Ն Ա Յ Յ Ե Կ Ե Զ Ե Յ Ո Յ Ս Ն Չ
 Ո Վ Ա Ս Ե Ն Բ Ե Բ Ե

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅ ԱՅ ՍԻՄ ԳԻՐԵՄԵՄ ԱԵ
 ԱՐՏԱԻՍՉԱՍ, ՈՐ ԱՄԵՆ ՏԱՐԻ
 ԲԱՆԻ ԵԿԵՂԵՑԻ ԲՍ Ի ՀԱՍ-
 ՏԱՏՈՒԹՆԵՆ ՅԱՅՏՆՈՒԹՆ
 ՊԱՀԲՆ : Ե: ԱՌԻ ՎԱՐԻԿԱՍ
 ԺԱՄ ԱՌԻՆԵՆ, ՈՐ ԶՈՒՐՆԵ՛
 ՅԵԿԵՂԵՑՈՅԱ ԿԱՊԱՅԻ ԵՒ
 ՈՐ ԶԳՎԻՆ ՀՈԳՆ, ՈՐ ՅԵ-
 ԲԵՐՆ Է ԵՒ ԶՈԳՈՂԻԿԵՆ
 ԱՅԳԻՆ՝ ՈՐ ՅԵՂԵԳԻԻՄ ՀԱ-
 ՆԵՒ ԶԱՆԱՅ ՅԵԿԵՂԵՑՈՅԱ
 ՆԶՈՎԱՅ ԵՆ. Թ՛Վ: ՇԻԲ:
 (1073) ԱՄԷՆ:

Մանր. Արձանագրության երկու քարերի տարբեր մակերևույթի խիստ հարմանաբարձ-մաշված է, տասները շատ մակերեսային են. տառերը կա վերջին տողը:

Քվականի նշանները կառավարում ենք. բայց այդպես վերածնունդն հիմք է տալիս Վարդիկ անվան առկայությունը. որը Վարդիկ ձորի արձանագրությունների մեջ մեկ անգամ է հիշատակված՝ Յախաց քարում, և որի վերջին թվականը 1061-է, որը և մոտենում է այս արձանագրության թվականին:

Լուսանկ. 138

357. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան պատին, մուտքից հյուսիս, արտաքուստ. 11 տող.

Ի Թ Ա Գ Ա Ի Մ Ո Բ Ե Ա Ն Վ Ա Յ Լ Ա Շ Ա Ն Ե Ի Յ Ա Ն Ի Ա Ն Կ Ա Վ Ա
 Ա Թ Ե Ի Ի Ա Ն Ի Ա Ռ Ա Ե Ա Կ Ի Ե Ս Վ Ս Ա Կ Մ Պ Ի Ի Ա Ղ Ա Կ Ա Վ Ո
 Ղ Մ Ա Պ Ա Տ Ի Գ Ա Ո Ն Ո Յ Ա Ն Չ Ե Ի Ի Բ Ա Ր Գ Ո Ի Շ Ա Տ Ե Ի
 Ա Ո Ի Չ Ա Ր Ո Յ Ա Ն Ի Ս Ե Ղ Ե Գ Ե Ա Յ Չ Մ Ո Յ Ս Ա Գ Ն Ո Թ Ե Բ
 Ն Ա Յ Ի Կ Ա Յ Ր Ա Պ Ե Ռ Թ Ե Մ Ի Ս Ա Գ Ե Ե Ի Ա Ռ Ա Ղ Ն
 Մ Վ Ա Ն Ա Յ Ս Ե Ի Ն Մ Ա Վ Ա Ն Ա Յ Ն Հ Ա Ս Յ Ա Յ Ե Յ Ա
 Գ Գ Դ Ա Չ Կ Ա Մ Բ Ա Չ Մ Ա Ն Չ Ե Ր Ե Բ Ա Բ Ն Չ Ա Մ Ե Ն
 Ա Յ Ն Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ի Բ Ս Չ Մ Ո Յ Ս
 ՈՐ Վ Ա Ս Ա Կ Ա Կ Ա Մ Ա Ե
 Ն Ե Ի Կ Ա Մ Ա Ի Չ Բ Ն Ա Բ Հ
 Ն Ի Ն Յ Ա Յ Լ Է

:ՈԿԲ: (1220) Ի ԹԱԳԱՌՈՐՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ ԼԱՇԱԻՆ ԵՒ ՅԱՇԵԱՐԸ ԱԿՍՂՈՒԹԵ
 ԻՈՒՆԵՅԻ ԱՌԲԱԿԻ, ԵՍ ՎԱՍԱԿ ՈՐԳԻ ԽԱՂԱԿԱՍ ԿՈՂՄՆԱՊԱՀ Ի ԳԱՌՆՈՅ
 ՄԻՆՉԵԻ Ի ԲԱՐԳՈՒՇՈՍ ԵՒ ԱՌԻ ԶԱՄՐԱՅՆԵՐԻ ԵԿԵՂԵՑՈՅԱ ՉՈՐՈՅԱ ՍԻԳՆՈՒ-
 ԹԵ ԱՄԲԻՆ ԱՅ Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵ ՏՐ ՍԱՐԳՍԻ ԵՒ ԱՌԱՋՆՈՐԿ ՎԱՆՈՅԱ ԵՒ
 ՆՈՐԱՎԱՆՈՅՆ ՀԱՍՏԱՏԵՅԱԲ Գ: ԺԱՄ. ԶԱՄՐԱՐՉՄԱՆ ԶԵՐԵԲ ԱՌՆ ԶԱՄԵ-
 ՆԱՅՆ ԵԿԵՂԵՑԻ ԲՍ ՉՈՐՈՅԱ, ՈՐ ՎԱՍԱԿԱ ԿԱՍԱՐԵՆ. ԵՒ ԿԱՍԱՐԻՉԲՆ ԱՌՉ-
 ՆԻՆ ՅԱՅ. ԱՄԷՆ:

Հատ. Ջալալեանց, 157—158: Քաջերոտի, Արա-րատ, 1888, թիվ ժԲ, 769: Ալիշան, 143: ԱՄԱ, 87: Լալանան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 82: Հովսեփյան, Խոզ-րակյանք, 9, 2:

Ի Թ Ա Գ Ա Ի Մ Ո Բ Ե Ա Ն Վ Ա Յ Լ Ա Շ Ա Ն Ե Ի Յ Ա Ն Ի Ա Ն Կ Ա Վ Ա
 Ա Թ Ե Ի Ի Ա Ն Ի Ա Ռ Ա Ե Ա Կ Ի Ե Ս Վ Ս Ա Կ Մ Պ Ի Ի Ա Ղ Ա Կ Ա Վ Ո
 Ղ Մ Ա Պ Ա Տ Ի Գ Ա Ո Ն Ո Յ Ա Ն Չ Ե Ի Ի Բ Ա Ր Գ Ո Ի Շ Ա Տ Ե Ի
 Ա Ո Ի Չ Ա Ր Ո Յ Ա Ն Ի Ս Ե Ղ Ե Գ Ե Ա Յ Չ Մ Ո Յ Ս Ա Գ Ն Ո Թ Ե Բ
 Ն Ա Յ Ի Կ Ա Յ Ր Ա Պ Ե Ռ Թ Ե Մ Ի Ս Ա Գ Ե Ե Ի Ա Ռ Ա Ղ Ն
 Մ Վ Ա Ն Ա Յ Ս Ե Ի Ն Մ Ա Վ Ա Ն Ա Յ Ն Հ Ա Ս Յ Ա Յ Ե Յ Ա
 Գ Գ Դ Ա Չ Կ Ա Մ Բ Ա Չ Մ Ա Ն Չ Ե Ր Ե Բ Ա Բ Ն Չ Ա Մ Ե Ն
 Ա Յ Ն Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ի Բ Ս Չ Մ Ո Յ Ս
 ՈՐ Վ Ա Ս Ա Կ Ա Կ Ա Մ Ա Ե
 Ն Ե Ի Կ Ա Մ Ա Ի Չ Բ Ն Ա Բ Հ
 Ն Ի Ն Յ Ա Յ Լ Է

358. ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԳԱՎԹԻ հյուսիսային որմնա-մուտքի վրա, մանր խաչերի արանքներում.
 Թ՛Վ: Չ: (1251) ԱՅ ԲԳՈՐՄԻ ՆԱՅԱՆ. ԱՄԷՆ:

Լուսանկ. 139

359. ԱՐԵՎՄՏՅԱՆ ԳԱՎԹԻ արևմտյան պատի վերին մասում, մուտքի կամարից վեր, ներքուստ, 10 սաղ.

Ի թվ: ՉԺԹ: ԻՏԵՐՈՒԹԵՓԱՌՄԻՄԻՆՆԻԱՆԻՍՄՊԱՍԱԵԻՆՎԱՐԱԶ
ԱՏԻՆՍԻՐՈՂՍԱՐՍԱԻՃԻՆԵՍՆՎԱՍՍԱԲԵՂԱՀԱՅՐԱ
ՊԵՏԱՆՈՒՆՍՊԱՍԱՌՈՐԲԱՆԻԿՐԿԻՆՆԻՆԵՑԻԶՎԱՆԲ
ՍԵԻՆՈՐՈԳԵՑԻԶԵԿԵՂԵՑԻՔԱՆՆԵՑԻԶՎԱՆԵՐԱՍԵԻԶՄԱՆՈՐ
ԵՐԵՒ . . ԱՆԿԱՌՈՒԹԵԶՎՈՂՈՑ ԱՅԳԻՆՅՈՍԻՆԵԻԶՈՒՆԻՍԻ
ՄՃՈՎԱԶՈՐԻՄՀԱՍԱՍՐԵԿԲԳՆԵՑԻԵԻՎԻԻՄՍԻՆՍԱԵԻ
ԵՂԲԱՐՅՍԿԱՍԱԻՎԱՍՍԱՍԵՑԱՔԶՄԳՐԻԳՐԻՄԻՆՍԶՂԱՖԱԹՍ
ԵԻԿԻՐԱԿԻՆԻՆՆՅԻՆՆԱՍԱԿՐԿԻՆ . . Ե . . ՄՍ . . Մ Բ Կ Ա Ս Ա Ր
ԻՉՔՆ ԱՎԻՆՅԱՍԵՆՍՈՐԲՈՑ: ԵԻՀԱԿԱՌԱԿՈՂՔՆ
ՏԱՆՔԻՆ ԸՆԴՅՈՒԴԱԵԻԸՆԴԻԲԵԼԻԱՐԱԵԻՄԵՆԻԱՌԻՆՆԱՆ:

Ի թվ: 2060: (1270) Ի ՏԵՐՈՒԹՆ ՓԱՌՄԻՊ ԻՇԽԱՆԻՆ ՍՊՊԱՍԱ ԵՆ ՀՈՐԱԶՍԱՍՏԻՆ ԻՐՈՆ ՏԱՐՄԵԻՃԻՆ ԵՍ ԵՎԱՍՏ ԱՐԵՎԱ ՀԱՅՐԱՊԵՏ ԱՆՈՒՆ, ՍՊԱՍԱՌՈՐ ԲԱՆԻ, ԿՐԿԻՆ ՇԻՆԵՑԻ ԶՎԱՆԵՐԱ ԵՆ ԿՈՐՈԳԵՑԻ ԶԵԿԵՂԵՑԻՔԱՆ, ՇԻՆԵՑԻ ԶԳԱՆՓԱՆ ԵՆ ԶԱՅԱ ԻՆՁ ՈՐ ԵՐԵՐԵՆԻ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻ ԵՆ ԶՎՈՂՈՑ ԱՅԳԻՆ ՅՈՍՏԻՆ ԵՆ ԶՔԵՎՈՒՑՆ Ի ՄՃՈՎԱԶՈՐ ԻՄ ՀԱՂԱՎ ԱՐԳԵԱՎԵՐ ԳՆԵՑԻ ԵՆ ՏՎԻ ՄԵ ՍՈՒՆԱ ԵՆ ԵՂԲԱՐՅՍ ԿԱՍԱ ՀԱՍՏԱՑԵՑԱՔ ԶՄԵ ԳՐԻԳՐԻՆ ԶՇԱՐՔՈՒՆ ԵՆ ԿԻՐԱՆԻՆ ԻՆՁ ՅԻՇԱՍԱԿ ԿՐԿԻՆ . . ԿԱՍԱՐԻՉՔՆ ԱՐԿՂՆԻՆ ՅԱՄԵՆ ՍՐԲՈՑ ԵՆ ՀԱԿԱՌԱԿՈՂՔՆ ՏԱՆՁԻՆ ԸՆԴՅՈՒՆ ԵՆ ԸՆԴ ԲԵԼԻՍԱՍ Ի ՄԵՐԻ ԱՆՈՒՐՆ ԱՄԵՆ:

Հրատ. Ջալալանց, 157: Փաշերանի, Արարատ, 1888, թիվ ժԲ, 767—768: Ալիշան, 142: ՄԱԿ, 89: Լալանան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 80—81:

360. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ ՎՐԱ, գանձիկիս է կղի գմբեթավոր եկեղեցու արև-վելյան պատի սակ.

Պեչանիկ բարոնուպեհն Հայրապեհ. նորոգող այսմ ուխտի լիեցելէ. րվին :210: (1290)

Մանր. Անշուշա նախորդ արձանագրության մեջ հիշատակված Հայրապեհ արեղան է սա:

Տապանաքուն այժմ չկա. Փաշերանին հետևող կերպ է նկարագրում՝ «Մի օրոր-ցանն կապուշա տապանաքար. ո՞ն. ի՞նչ խոշոր, գեղեցկասեսիկ և շքեղ սառեր են և ի՞նչ պեհա ամբողջությամբ մնացել է այդ նիսաբանչ արձանագրությունը»:

Հրատ. Փաշերանի, Արարատ, 1888, թիվ ժԲ, 772: Ալիշան, 142: Լալանան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 83:

361. ԱՐԵՎՄՏՅԱՆ ԳԱՎԹԻ վերին կամարից ընկած մի քարի վրա, 1 սաղ.

Սասուն ոլորվի Սյունի, Ար.

Մանր. Սիրանուր Տարապեհ Օրբելյանի օրոք նրա գիտաբար Հարարապեհան էր: Կառուցել է հաս Սմբատ «արքայի» տապանաքունը Կարախանցի 1275 թ.: Արատես: Հայրապեհ արեղայի X 359 արձանագրության մեջ հիշատակված շինարար ակն աշխատանք-ները կատարված են Սիրանուր ձևերով 1270 թվականին:

Աղ. քարն այժմ կորած է:

Հրատ. Փաշերանի, Արարատ, 1888, թիվ ժԲ, 768:

362. ԱՐԵՎՄՏՅԱՆ ԳԱՎԹԻ հյուսիս-արևելյան մուկի խոյակի վրա, 1 սաղ.

ԳՐԳՈՐԻԿ

ԳՐԳՈՐԻԿ

Մանր. Անարապետ. գրված կարգ է լինել միմեայն շինարարության ընթացքով: ճարտարապետական արպիտի կարևոր մանրամասների վրա կարճ հիշատակագրություններ անում էին միայն վարպետները:

363. ԳՄԲԵԹՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑՈՒ հարավային պատի հարավային անկյու-նում, արտաք. սա, 15 սաղ.

ԿԱԼԵԿԱՆՈՂՔԱՆՆԱՍԵՄՄԵՐԱՆՍ ԿԱՍԱՆ ԿԱՐՈՎ ԶԱՅԱՐԵՆ ԱՅ ԵՍ ՏՐ ՍՏԵՓԱՆԵՍՆՈՍ | ՍԻՆԵՍԵՑ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍՐԻՆ ՄԵՐԻ ԵՆ ԲԱՐԵՊԵՏՏ ԻՇԽԱՆԵՑ | ԻՇԽԱՆԻՆ ՏԱՐՄԵԻՃԻՆ ԵՍԱՆԵՑԱ | ԶԻ ԲԱՅՈՒՄ ԺԱՄԱՆԱԿԱՑ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԻ ԷՐ ԼԵՑԱ | ԱՅՈՒՆԱՅՑԻՑ ԿՈՐՈՎԱՆԻՑ ՄԵ. ՈՒՆԻՆ. ՀԱՍՏԱՑԵՑԻ ԵՎ ԵՍ | ԶԱՐԱՏԷՍ ՈՐ ՄԵՐ ՍԵՓԱՎԱՆ ՀԱՅՐԵՆԻՔ ԷՐ ԻՐ ԱՄԵՆ ՍՏՄԱՆԱՔ ԳԵՂՈՎ ԵՆ ՀԱՅՐԵՆԻՔ ՀԱՍՏԱՑ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԻՆ ԵՆ ՀԱՅՐԵՆԻՔ ՄԵ. ԵՆ ԳԵՐԱՓԱՌ ԳՈՄԱՐԱՆԻՆ ՄԵՐ ԿՈՐՈՎԱՆԵՑ. ԶՈՐ ՍԻ ՈՒ ԻՇԽԱՆԵՑ | ՍԵՑԱՆ ԵՆ ԽԱՓԱՆԵԼ ԿԱՐ ԻՇԽԱՆ ԿԱՍ Ի ԶԱՌ | ԿՈՒՐՈՍՑ. Ի ՄԵՐՈՑ ԿԱՐ ՅԱՒՏԱՐՈՑ. ԵՆ ԹՎ ԶԱՎԱՐԱԿԻՆ | ԱՆԵՄ ԵՆ ԿՈՎԱՍ ՍՈՑԵՆ Ի ՄԵ. ԵՐԲՈՎՈՒԹԵՆԵՆ ԵՆ ՅԱՄԵՆԱՑՆ ՍՐԲՈՑ ԵՆ ՄԵՐ ՊԱՐՏԵՑՆ ՏԵՐ Է՝ ԱՌԱՋԻ ԱՅՎԵԹՎ ՏԱՆԻԿ ԱՌԱԳ ՓՈՒՆ ԵՆ ՀԱՆԵԼ ԶԱՆԱ ՅՈՑ. ԵՆ | ՅԻՐ ՄԱՇՄԱՏԵՆ ԱՊԻՉԱՐ ԷՆ ԵՆ ՌԵ ԶԱՎԱՐ ԼԻՆԻ. ԹՎ

Մանր. Արձանագրությունը տպագրված է կարմիր ներկով: Վերջին տողը գիտաբար չէր կերպով շարգարված է, թվականը նշանակող տառերն իրարա սղջնայված են: Պարզ է սա-

կայն, որ վերաբերում է պատմագիր Ստեփանոս Օրբելյանին, քանի որ այդ կարգադրության մասին նա հիշատակել է և իր «Պատմության» մեջ (դր. ՀԱ. 493—494), հետևաբար զրված է 1303 թվականից առաջ:

Արձանագրության ստաշին 7 առջերի վերջավորությունները կրող քարը ընկած-կորած է, լրացնում ենք հին լուսանկարի օդնութիւմը:

Հրատ. Ջալալեանց, 157: Քաջերոսի, Արարատ, 1888, թիվ ԺԲ, 768: Ալիշան, 142—143: MAK, 90: Լայաևան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 79—80: Խասանկ. 140

364. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսային պատին արտաբուսում (կենտրոնական դավթի մեջ), 15 առդ.

† ԿՐԱ ԿՐՈՒՀՁԲ ԻԵ ԱԵՍ ՄԻՍՈՒՓ ԱՆ ՈՍՍԻՆԵԱՅ ԱՏ Ե ՊԵՆՈՊ ՈՍ ՌԴԵ ՕԻ

ԵՒ ԲՆԵՊԱՆՆԻՇԻՆԱՆ ԱՑ ԻՇ ԽԱՆԻՆՍԱՐՍԱՅ ԻՃԻՆ ԵՄՈՒՄԲԵՐՈՆԻՍ ՈՒԱՍՈՒԱԾԱԾԵՆԻ ՍՄԿԱՄԱՊԵ ՍԻՍԻ ԱՐԵՓԱՆՆԻՇ ԱԿԵՆԻ ԳԵՂԱՔՈՒՆ ՈՅ ՉԳԵՆԿԱՆ ԵՎԱՆՉԿԻ ՍԱՆՈՅՆ ՋՓԱՌԱԿՈՒՆԻՓ ԱՂԱՍՅ ՇԵՆ ՇԻԿԱՅԿԱՐԵ ԽՈՒՆԱԿԵ ՔԱԹԱՆՑ ՋԴԱՐԲԱՆ ՍԵ: ՋԻՄ ՈՓԻՇԻԵՍՑ Ե ԽԱԽԵԿԱՄ ԻԱՓԱՆԵԼԻՍԵՐ ՈՅԿԱՍ ՅԱՄԱՐ ԱՅ ՋԻՄ ՊԱ ՄԻՋՍ ԿՐԵՍՑԵ ԱՅԼ ՎԵ ԱՅՍ ՍԱՎ ՄԱՆԵՑ ԱՓՈՄԵՂՍՄԵՐ ՆՍՈՒԳԱՏ Ե ՈՒ ԱԾԻՇ ԽԱՆԱՅ ԻՇԻ ԱՆԻՍՓԱՌ ԱՄԿԱՐԱՋԱՄԻՆ ԵԼԻԿՈՒՄ ԻՆՅԻՇԱՄ ԱԿԱՅԱՄՍԵՐԿԱԳ ԱԾԱՄՈՎ ՋՄԵՐՍԱՎՍԱՆԱՅԿՍ ԱԿՍԱՅԼՑԵՂԱՌՆԵ ՄԱՆ ՈՒ Բ ԱՋ ԻՆ ՋՈՒԴ ԱԻԱՌՑ Ե ՈՒՋԱՅԼԻԱՇԱՎԱՎԱՆՈՒԱՅՆ ԵՒՄԵՐՊԱՐՏԵՑՆՍԵՐ ԵԱՌԱՇԻՄՅ ԻԹՎԻՍՉ

ԿՍՄԱՆ ԿՍՐՈՎ, ՀՁԱՐԻՆ ԾՅ. ԵՍ ՏՐ ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՍԻՆԵՍԱՅ ԱՐԶԵՊՍԿՈՊՈՍ, ՈՐԴԻ ՄԵՇԻԵԻ ԲՍԻՊՊՈՇՏ ԻՇԽԱՆԱՅ ԻՇԽԱՆԻՆ ՏԱՐՍԱՅԻՃԻՆ, ԵՏՈՒ ՄԲ. ՍՈՂՆԻՍ ՈՒ ԱՍՏՈՒՄԵՐՆԻՍ ՄԲ. ԿՍՐԱՊԵՏԻՍ Ի ՄԵՐ ՍԵՓԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԵՆ Ի ԳԵՂԱՐՔՈՒՆՈՅ ՉԳԵՆԿԱՆ ՎԱՆԵՎԱՆԵ ՉԿԻՍԱՆՈՅՆ, ՉՓԱՌԱԿՈՒՆԻՓ, ՄՇՊԱՅՇԵՆ, ՇԻԿԱՅԿԱՐԵՆ, ԽՈՒՆԱԿԵՆ, ՔԱՓԱՐԱՆՑ, ՉԳՈՐԲԱՆՏԵՆ, ՉԻՄ ՈՒ ԻՇԽԱՆԱՅ: ԽՈՒՄՍԵԼ ԿՍՄ ԽՍՓԱՆԵԼ Ի ՄԵՐՈՅ ԿՍՄ ՅԱՒՏԱՐԱՅ, ՉԻ ՄԻ ՊՍՏԻՉԱ ԿՐԵՍՑԵ: ԱՅԼ՝ ՎԱՍՆ՝ ԱՅՍ ՍՍՀՄՍՆԵՑՍՔ, ՈՐ ՏԵՂՍ ՄԵՐ ՆՍՍԱԳՈՇ Ե՛ ՈՒ ՄԵՇ ԻՇԽԱՆԱՅ ԻՇԽԱՆ ԻՓ ՓԱՌԱՌՈՐ ՀՍՐԱՋԱՍԻՆ ԷԼԻԿՈՒՄԻՆ ՅԻՇԱՍԿԵ ԱՅԼ ԱՍՏ ԷՐ ԿՍՐԳՍՇ ՄՍՈՎ՝ ՈՎ՝ ՉՄԵՐ ՍՍՀՄԱՆԱՇ ԿՍԱԿՍ ԱՅԼ ՅԵՂ ԱՌՆԵ, ՄՍՍՆ ՈՒ ԲԱՉԻՆ ՉՈՒԳԱՌ ԱՌՑԵ ՈՒ ՉՍՅԼ ԽՈՋԱՀԱՆԱՌԱՅՆ՝ ԵՒ ՄԵՐ ՊԱՐՏԵՂԱՅՆ ՏԷՐ Է ԱՌԱՋԻ ԱՅ. ԹՎԻՍ :ՉԾ: (1301):

Մանոք. Քաջերոսուն հետևելով Ալիշանը ևս թվականը նշանակել է :ՉՀ: և որ սր-խալ է, իսկ վերջինս իր հերթին թյուրիմացության առիթ է ափել Հ. Աճառյանին, որը անձ-նանունների բառարանում (Դ. 639) այս Ստեփանոսին տանձին է նշանակել: Կասկած չի կա-րող լինել, որ նվիրատուն պատմագիր Ստեփանոս Օրբելյանն է՝ մահացած 1303 թ.: Արձա-նագրության մեջ զրե՛ն սխալ ևս չկա, պարզ զրված է :ՉԾ: = 1301 թ.:

Հրատ. Ջալալեանց, 158: Քաջերոսի, Արարատ, 1888, թիվ ԺԲ, 770: Ալիշան, 144: MAK, 92: Լայաևան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 82: Խասանկ. 141

365. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, արտաբուսում (զավթի մեջ), 8 առդ.

ԿԱՄԱՆԱՅԵՍՆՈՒԹԻՆԱՄԱ ԿՍՄԱՆ ԾՅ. ԵՍ ՆՈՒՈՒՆՍՈՒ ԱՎԱ- ԽԻՆՔԻ. ՄԻՍԲԱՆԵՑՍ Ի ՄԲ. ՈՒՄՍՈՒ ԱՐԱՍԵՍԱՐԴԵԱՄԲԲ ԵՒԱԿՍԱՆԵ Ց ԻՄՄԱՐԱՆՔՍ ՉՄԲ. ԵՒ ՍՍՀՄՍՆԵ- ԳՍՐԱՆՔՍ ՄԻՍԲԱՆՔՍ ՉՄԲ. ՍՍԲՈՒՄ ՇԱ՝ ԲԱՌՆ. ԱՌՈՒՐՆ. ՊՍՍԱՐԱՐԱՆ ԻՆՉ ՅԻՇԱՍԿ, ԵՒ ՉԿԻՐԱՅԵՆ ԱՌՆ ԻՄՈՅ ՀՍՍԱՆԱՅԿԱՄԱՐ ԻՉ ԲՆԱՐ ԻՆՆԵԱԼՔԵՂԻ ՑԻՆ ՅԱՅ

Մանոք. Նվիրատուի սնունը հետաքրքիր է նաև ՆՈՒՈՒՆ վերձանել, համաձայն զր-բության:

Համարում ենք XIII դարի վերջերին զրված:

Հրատ. Ջալալեանց, 158: Ալիշան, 143: MAK, 88: Լայաևան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 80: Խասանկ. 142

366. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, արտաբուսում (զավթի մեջ), 5 առդ.

ԵՍԹԱՃԱՄԼԵՓՄԻԱՐԱՆԵՑ ԱՅ ՄԲ ՈՒՄՍՈՒՄ ՄԻԱՐ ԱՆՔՍ: ՍԱՎՄԱՆԵՑ ԻՆ ՍԲԻԱՉԻՆՇԱՐԱԹ ԱՒՐՆԱ: ՊԱՄԱՐԱԳ

ԵՍ ԹԱՄԼԵՓ ՄԻՍԲԱՆԵՑ- ԱՅ ՄԲ ՈՒՄՍՈՒՄ ՄԻԱՐԱՆՔՍ ՍՍՀՄՍՆԵՑԻՆ ՄԲ ԽՍՉԻՆ ՇԱՐԱՊՈՒՐՆԱ: ՊՍՍԱՐԱՐԱՆ

Մանոք. Համարում ենք XIII դարի վերջերին զրված:

Հրատ. Ջալալեանց, 158: Ալիշան, 143: MAK, 88: Լայաևան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 80:

367. ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ

ԵՍՄԱՆԱՔՍՍ
ԻԱԲԱԵՑԱԵԻԵՐ
ՈՒՋՍՉՈՒՍԵԻ ՄԻ
ԵԿԵՂԵՑԻՍՊԱՍ
ԱՌՔՍԱՆՆԵՑ
ԻՍԱԵՊԱՆԱՎ
ՓՈՆԱՄԻՃԱՑՄԻՆ
ԿԱՆԱԻՉԲՍԱՆՆ
ԱՄԵԻԻԱՓԱՍԻՉ
ՆԴԱՐԻՍԻՏԵ

ԳԱՎԹԻ հարավ արևմտյան խորշի կամարի բարի վրա (Երևանի արևմուտք), 10 սաղ.

ԵՍ ՄԱՄԱՐԵՍ ՄԻՎԱԲԱՆԵՑԱԵԻ ԷՏՈՒՆ ԶԻՆ ԶՈՒՆԻԻ
ԻՂ ՄԵ ԵԿԵՂԵՑԻՍ ՍԻՊԱՍՄԱՐԲԵ ՍԱՄԱՆԵՑԻՐՆ
Ա. ԱՌՔ ՊԱՏԱՐԱՐԲԵ ՓՈՆԱՄԱՆ ԱՇՄԱՆԻՆԻ ԿԱՏԱ-
ՐԻՉԲԵՆ ԱՆՐՉՆԻՆԻ ՄԵ ԵՆ ԽԱՓԱՆԻՉՎԻՐՆ ԳՈՒՍՆ
Ի ՏԷ.

Մանր. Դասերով անդադրությունից՝ սկսած է գրված լինի շենքի կառուցման մասնակի իսկ կառուցումը կատարվել է անհնախ հախանախանությունը 1270-ական թվականների շրջանը. հայրատվության արևելյան սյուն (անհա արձ. № 359):

Հրատ. Փաշրերունի, Արարատ, 1888, թիվ ժԲ, 770:
Ալիշան, 142: ՄԱԿ, 93: Կալանան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 82:
Կոստանկ. 143

368. ԱՐԵՎՄՏՅԱՆ ԳԱՎԹԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԱՐՄԱՆԱՂԹԻ ՎՐԱ, ՎՈՐՔ ԽԱՂԻՐԻ ՍԱԿ, 2 ՍԱՂ.

ԹՎ
Ղ ԽԸ

ԹՎ. ՁԽՈՎ: (1499)

369. ՀՅՈՒՄԻՍԱՅԻՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան մուտքի հյուսիսային կողմի խաչի կողքին, 8 սաղ.

Ս Ր Բ Ի Խ Ա
Ը Ս Կ Ա
Ը Կ Ե
Ս Գ Ո Ւ Լ Գ
Ի յ Ո Ւ Լ Լ Գ
Կ Ե Կ Ի
Բ Վ Ռ Կ Ե

ՄԵ ԽԱՂՉՍ ԿԱՆԿԻՆԵՍՑՈՒՑԻ ՅՈՒՎՈՎԻՆԻ

ԹՎ. ՈՒՎԵ: (1616)

Հրատ. Փաշրերունի, Արարատ, 1888, թիվ ժԲ, 771:
Ալիշան, 144: Կալանան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 84:
Կոստանկ. 144

370. ԱՐԵՎՄՏՅԱՆ ԳԱՎԹԻ հյուսիս արևելյան մուտքի վրա, մանր խաչի շուրջը.

ՄԵ ԽՆՆ ՍՄԱՐԴ
+ + +
ԽԱԼԻՔ
ԿՎՍ
ԿՎՍ

ՄԵ ԽԱՂՉՍ ՄԱՐԿՍՄԻՆ ԽԱՂԻՑԻՆ

371. ԱՐԵՎՄՏՅԱՆ ԳԱՎԹԻ հյուսիս-արևելյան մուտքի վրա, խաչի սակ.

ՄԵ ԽՂ

ՄԵ. ԽԱՂՉՍ:

372. ԳՐԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևելյան պատին, խաչի կողքին, արտա-
բուստ, 7 սաղ.

Ս Ր Բ Ի Խ Ա
Ը Ս Կ Ա
Ը Կ Ե
Ս Գ Ո Ւ Լ Գ
Ի յ Ո Ւ Լ Լ Գ
Կ Ե Կ Ի

ՄԵ. ԽԱՂՉՍ ԿԱՆԵՍՑԻ ՅՈՎՈՎԱՆ ՄԱՍՏՈՒՆԻՆ:

Կոստանկ. 145

Տ Ա Պ Ա Ն Ա Գ Ի Ե Ր

373. ՏԱՊԱՆԱՔՍՐ, գեղաբանդակի, գանձկիս է կղկ կեղեցիների հարա-
վային պատի սակ.

Այս նախ չապանի ճովվում աստուածախառ վարդապետին.
Թվին :ՁԵ: (1456):

Մանր. Ըստ Ջալալյանի: ՁՂԱ: Այժմ գոյություն չունի:

Հրատ. Ջալալյանց, 159: Փաշրերունի, Արարատ,
1888, թիվ ժԲ, 772: Ալիշան, 144: Կալանան,
Ազգ. Հանգ. XXVI, 84:

374. ՏԱՊԱՆԱՔՍՐ, օրորոցածև, գանձում է կեղեցիների հարավում,
ճամփի կղքին, վրան 3 սաղ.

ԱՅՍՄԻԹԱՎԿԻՍԱՐԵԱՅԻՆԻՑԱԻՍԵՍԵ ԵՐՈՂՈՒՐԱՆՄԻԹԱՎԵՑՆՈՂԱՑՆ

ԹՎ
Ղ Զ Գ

ԱՅՍ ՄԻՆԻԹԱՐ ԿԻՍԱՐԵԱՅԻՆ ՓՈՆԵՑԱԿԻ Ի ԲՍ. ԵՆ ԵԹՈՎ ՍՈՒՐ

ԱՆՄԻՆԻԹԱՐԵ ԾՆՈՎԱՅԻՆ. ԹՎ. ՁԺԳ: (1464):

Մանր. Վրան քանդակված է սաղ նվազող, հասած՝ հացերով, ուտելիքներով և գինու գավերով ծանրաբեռնված սեղանի սառչ. թամբած ձի, սալում, վիշապ, գոթման, սղոց, զըլ-խարիի կողապարներ և այլ գործիքներ:

Սառչին սաղը վերի շրջանակին է, իսկ թվականը արևելյան ներքին անկյունում:

Հրատ. Կալանան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 84:

375. ՏԱՊԱՆԱՔՍՐ, գանձկիս է կղկ կեղեցիների հարավային մասում.

Խաչս բարեխառ նասարդուին. որ սղայ նասակ մեռաւ. Թվին :ՁԶ: (1531)

Հրատ. Փաշրերունի, Արարատ, 1885, թիվ ժԲ, 772:
Ալիշան, 144: Կալանան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 84:

376. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, գտնվելիս է եղել արևմտյան գավթի մեջ, ըստ Քաջ-
բերունու.

Աճեփաննու պատանին շինեց զԱրասն, քվակ. :ՋԶԲ:

Ըստ Ջալալյանի.

Աճեփաննու պատանի, որի Կարապետ աղին, կրկին նորոգեցի
զԱրաղէս. քվին :ՋԶԲ: (1303)

Հրատ. Ջալալյանց, 158: Քաջբերունի, Արարատ, 1888, թիվ ԺԲ, 768: Ալիշան, 144:

ԽԱԶԳԱՐԵՐ, հինգ հատ, ԽԱԶ բառի գրության հետաքրքիր ուղղագրու-
թյամբ. կանգնած են եկեղեցիների հարավային պատի տակ, մի շարքում, ըս-
տ ԽԱՍԳՈՒԹՆ . . . ըրի վերին աջ անկյունը կտրված է.

Թ Վ

377. ԽԱՍՉԱ ԳՔՈՒԹՆ . . .

Ռ ԴԸ

ԹՎ. :ՌԺԳ: (1569):

ՄԻԽԱՍԲԱԷԻԽՄԱՂ . . .

378. ՄԲ. ԽԱՍՉԱ ԲԱՐԷՆՈՒՍ Վ . . .

. . . ՍԼՈԿԱՆԿՆՑԻԽԱՍՍԻ Գ . . .

379. . . . ԿԱՆԿՆԵՂՅԻ

ԽԱՍՉԱ ՍՈՒՐԳՍԻ

Լուսանկ. 146

ԽԱՍԱՆԴԻ . . .

380. ԽԱՍՉԱ ԱՆԳՐԻՍԱՍԻ

ԽԱՍԳԱԻՍ . . .

381. ԽԱՍՉԱ ԳՍՐԻՆԱ

382. ԽԱԶԳԱՐ, կիսովին խրված արևմտյան գավթի մեջ, ճակատին 1 սող.
ՍԲԻԱԼՍԲԱՐԷԽՈՍՉԱԶԱ
ԿԻՆ.

ՄԲ. ԽԱՍՉԱ ԲԱՐԷՆՈՒՍ ՉԱԶԱԿԻՆ

383. ԽԱԶԳԱՐԻ ՊՍՏՎԱՆԳՈՒՆԻ ՎՐԱ, ընկած է եղել եկեղեցիների հարա-
վային պատի տակ.

Առք խաչս բարեխառն Մեհրապին:

Հրատ. Ջալալյանց, 158: Ալիշան, 144: Լալանան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 84:

384. ԽԱԶԳԱՐԻ ՎՐԱ, գտնվելիս է եղել եկեղեցիների հարավային պատի
տակ.

Առք խաչս բարեխառն Չանաղին:

Հրատ. Լալանան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 84:

385. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐԻ ՎՐԱ, գտնվելիս է եղել գյուղի արևելյան եզրի գե-
րեզմանատան մեջ.

Այս է նազգիս Սարգսի. քվին :ՌՃԿԲ: (1713):

Հրատ. Քաջբերունի, Արարատ, 1888, թիվ ԺԲ, 772:
Ալիշան, 144: Լալանան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 83:

Գյուղից հարավ-արևմուտք, ձորի մեջ, գետակի ձախ ափի լեռն ժայռերի
վրա փորագրված են բազմաթիվ մանր խաչեր և նրանց տակ հիշատակագրու-
թյուններ.

386. Թվին :ՋԺԲ: (1263) Եսայի քանկին է, Աստուած ողորմի նմա. ամլն:

387. Թվին :ՋԺԳ: (1264) Տէր Աստուած ողորմի Այսախառխին, ամլն:

388. Առք նեսան Հասանա է, որ կարգաւ յեզեցէ ի Գն քվին :ՋԺԵ: (1266):

389. Թվին :ՋԺԵ: (1266):

Հրատ. Քաջբերունի, Արարատ, 1888, թիվ ԺԲ, 773: Ալիշան, 144-145:
Լալանան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 82:

23. ԱԶԵՐՄՈՆԻ ԿԱՍ ԷՆԲՄՈՆԻ ՎԱՆԲ

Այս վանքը Վալոց ձորի հնագույն հուշարձաններից մեկն է: Համաձայն Ստ. Օրբել-
յանի վկայության այն հիմնադրվել է 936 թվ., սյունապոսի գահերից իշխան Մմրատի և Հակոբ
կալիսկոպոսի կողմից: Ըստ պատմագրի նա գտնվելիս է եղել Եղեղիս ավանից դեպի վեր, գե-
տափի մոտ, ժայռածև լեռների ստորոտում՝ մի բարձրավանդակի վրա, որ կոչվել է Քարեան:
Նորաշեն այդ վանքում հավաքել և բնակեցվել են Քարեանի ձերբակալները՝ հարստացնա
բնակվող ճգնաժամների և նրանց ավագապույն անունով վանքը կոչել են Անեբունի վանք.
բայց հետագայում սովորություն է դարձել անվանել Հերմոնի վանք:

Վանքում շինված առաջին եկեղեցին եղել է գմբեթավոր և կոչվել է ս. Գրիգոր Լու-
սավորչի անունով:

Մմրատի ամուսին Սոփիա տիկինը գնել և վանքին է նվիրել զիմացի Հավու դուղը
և այգիներ ու ծաղկոցներ Եղեղիս ավանում¹:

Հերմոնի վանքի մշակութային ծաղկման շրջանը, սակայն, վերաբերում է XIV—XV
դարերին: 1338 թ. Գլաձորի նշանավոր համալսարանի դործունեության խափանումից հետո
այստեղ է հաստատվում Եսայի Նեչցու աշակերտ և օգնական Տիրատուր վարդապետը և հիմք
դնում մի նոր դպրոցի, որը դառնում է փաստորեն Գլաձորի մշակութային դործի շարունա-
կողը Վալոց ձորում: Այս դպրոցն իր գործունեությունը շարունակեց Տիրատուրի մահվանից
հետո էլ (մոտ. 1372 թ.), մինչև XV դարի վերջերը: Դպրոցը պատրաստեց նշանավոր մատ-
վարականներ, գրիչներ, նկարիչներ: Հայտնի են Հերմոնի վանքում գրված 26 ձեռագիր մատ-
յանները: Ժամանակակից դրականության մեջ Հերմոնի վանքի տեղը ճշգրտված չէ: Ս. Զալա-
րյանը նույնացրել է այն Պոտակերպաց կամ Քարկափի վանքի հետ, որ սխալ է²: Քաջբերու-
նին հուշանցրել է ներկայումս գոյություն ունեցող Գլուենի վանքի հետ, որը, ինչպես կոտա-
նենք, ճիշտ է, բայց քանի որ նրա նույնացման համար միակ փաստը հանդիսացել է Հերմո-
նի և Գլուենի վանքերի աշխարհադրական-տեղադրական նույնությունը, այդ պատճառով էլ
համարվել է կասկածելի և չի ընդունվել³: Ալիշանն⁴ ու նրանից հետո բոլոր տեղագրողները

¹ Ստ. Օրբելյան, Պատմութիւն նահանգին Սիսական, Քիֆլիս, 1911, էջ 259—260:
² Ս. Զալալյանց, Ճանապարհորդութիւն ի Մեծն Հայաստան, մասն Բ, Տիֆլիս, 1858, էջ 163—168:
³ Քաջբերունի, Ճանապարհորդական նկատողութիւնք, Արարատ, 1888, էջ 441—443:
⁴ Ալիշան, Սիսական, 125:

Հերմոնի վանքի տեղը համարել են անհայտ, անվիճելի է համարվել միայն այն, որ նա գտնվելիս է եղել Վալոց ձոր գավառում:

Իրոք որ ներկա Գյունեկ վանքի տեղադրությունը լիովին համընկնում է Ստ. Օրբելյանի՝ Հերմոնի վանքի մասին հաղորդածներին հետ, բայց այդ վանքը թե՛ տեղագրիչներին է թե՛ ողջ տեղագրական գրականության մեջ կոչվում է Գյունեկ վանք:

Գյունեկ վանք անունը թուրքերեն է, բնականաբար չի կարող հին լինել: Վալոց ձորի շատ վանքեր նույնպես թուրքերեն անուններ ունեն, ինչպես՝ Ղաշա վանք, Ղաբա վանք, Աղ-վանք և այլն: Եթե թուրքաբան վանքերից մի քանիսն այժմ հայկական անուններով են կոչվում, դա այն բանի շնորհիվ է, որ վանքերի պատերի արձանագրություններին մեջ պահպանվել են դրանց իսկական անունները: Գյունեկ վանքում մինչև այժմ նման արձանագրություն չի հայտնաբերվել:

Վալոց ձորի հայ բնակչության մեջ հին տեղանուններ չէին կարող պահպանվել, որովհետև նրանց ճնշող մեծամասնությունը կազմված էր պարսկահայ գաղթականներից, որոնք վերաբնակվել էին նոր տեղում՝ 1828 թվականից սկսած: Գրանից առաջ երկուսը ժամանակ աչն՝ տեղ ապրող արքերչանցի բնակչությունը թե՛ պահպանել է թե՛ վանքերը արդեն կնքել էր նոր անուններով: Ալբերջանները, ինչպես հայտնի է, հեշտովյամբ է ստեղծում տեղանուններ աշխարհագրական և այլ հասանալիչների հիման վրա:

Եղեգիտ գետի ամբողջ ձորն այժմ էլ բնակեցված է բացառապես արքերչանցիներով, որոնք այդ վայրերի բոլոր դրագիրին և վանքերին տվել են նոր անուններ, այլ թվում է Հերմոնի վանքին՝ Գյունեկ անունը, որ կնշանակի հարավ-կող. արևկող:

Ջալալյանցի Գյունեկ անվան գիմաց գրել է նրա թարգմանությունը՝ Արեգյանու, Դ. Ալբերջանը փորձել է մասնաշաղկապան աղբյուրներում գտնել վանքի հին անունը և կանչ է առել Ստ. Օրբելյանի հիշատակած Վեկվակի անվան վրա և այդ երկուսը նույնացրել, կարծելով որ Կեկվանքի աղբյուրով ձև է Գյունեկ վանքը: Բայց մեծամասն բանասերի աշակերտությունից վրիպել է այն, որ Ստ. Օրբելյանը Կեկվանքը կարգել է բան Այսնիքի (Ջանեղգուրի) վանքերի շարակարգության մեջ¹, իսկ Հերմոնի վանքը՝ Վալոց ձորի²:

Մենք երկու անգամ ենք եղել Գյունեկ վանքում և աշակերտները քննելով տեղագրությունը՝ համոզվել ենք, որ Իրոք այն լիովին համընկնում է պատմագրի նկարագրության հետ, որն իր ժամանակ նկատել էր և Քաջրեխանին: Մեկ հաջողից տեղում գտնել նաև Գյունեկ վանքի հին, իսկական անունը վերականգնող արձանագրական փաստ: Վանքի այժմյան եկեղեցու հյուսիսալիքի մույթի պատին միացնող կամարի կենտրոնում, երեսով ներքե գրված, աղագրված է երեսապատման մի հին քարի բեկոր, որի վրա նույնպես մեծ արձանագրությունից մնացել է երկու բառ միայն:

ԵՐԱՄՈՒՆԻ ՎԱՆՔ

Առաջին բառից մնացած տասնաչորսը նկատի անենալով՝ մնացածը կարելի է ամբողջացնել ԱՀԵՐԱՄՈՒՆԻ ԿԱՄ ՀԵՐԱՄՈՒՆԻ միայն, որովհետև ոչ մի այլ տեղանվան հետ համեմատել չի կարելի (արձ. 390):

Այս փաստով մեկնեցմիշտ լուծվում է Հերմոնի վանքի տեղագրության հարցը³:

Ստ. Օրբելյանի հիշատակած պրեկիսահայկ եկեղեցին այժմ գոյություն չունի Հերմոնի վանքում: Հետագայում այնտեղ են նաև, ըստ հիշատակարանների, այնտեղ շինված ու Հանդր, ու Ստեփաննոս, ու Սահակ և այլն եկեղեցիները: XVI—XVII դարերում այդ այնտեղների վրա և նրանց քարերով շինվել է ներկարված իր հին անունով կոչվող ու Գրիգոր եկեղեցին, որը թաղածածկ է և կառուցված է երկու մույթների վրա: Նրա հարավալիքի պատը, մեծ մասամբ, նույնպես վրած է: Եկեղեցին շրջապատված է բնդարձակ և պարսպափակ բակով, որի արևելյան, հյուսիսալիքի և արևմտյան կողմերում՝ պարիսպներին կից, մնում են մեծ թվով աստված-

¹ Ստ. Օրբելյան, Առց, 338:
² Աճգ, 340:
³ Ավելի մանրամասն տե՛ս մեր հոդվածը, «Հերմոնի գյուղացի տեղագրությունն ու գործանունությունը», ՀԵՄԻՆԻ Մատենագրարան, 5, 1960:

նական և անտեսական շինքերի այնտեղները: Հարավալիքի կողմում եղել է վանքի գերեզմանատունը, որի ստացանաքարերը ծածկված են պատերից թափված քարերով և խրված են գետնի մեջ:

Գրականության մեջ՝ այս վանքից արտադրված և հրատարակված են ընդամենը 4—5 արձանագրություն: Մենք հրատարակում ենք 39 արձանագրություն: Այդ բացատրվում է նրանով, որ հնում տեղագրողները հավաքել են միայն ամառըսական, հեշա վերձանելի և նրանց կարծիքով պատմական արվեստ ներկայացնող արձանագրությունները, իսկ մենք վերձանել ենք բոլորը: Այս մասեցման առավելությունն անհրժեք է հենց այս փաստերով թեկուզ, որ «անկարող» համարված մի բեկորի շնորհիվ հնարավոր կազմ ճշտել մշակութային կարևոր կենտրոն հանդիսացած Հերմոնի վանքի, մինչև օրս անորոշ մնացած տեղը:

Արձանագրական մեր մտզվածուն բաղկացած է մեծ մասամբ բեկորներից, որոնք խոսն գիրքով աղագրված են եկեղեցու պատերի մեջ: Գրառվածն սճը և նրանց մեջ պահպանված պատմական մարդկանց անուններն աղագրացում են, որ դրանց մեծ մասը վերաբերում են XIII—XIV դարերին: Այդ բեկորների մի մասն, անշուշտ, երբեմնի միևնույն մեծ արձանագրության մասեր են, բայց արանքների թերի մասերի մեծությունը անմարելի է դարձնում եզանից մնացածն ու վերականգնումը:

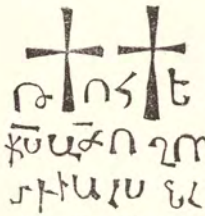
Թվական ունեցող հնագույն արձանագրությունը վերաբերում է 1226 թվ., նորագույնները՝ XVI—XVII դարերից են:

390. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ Նյուսիսալիքի մույթի պատին միացնող կամարի կենտրոնում, երեսով ներքե, նորագույնների ժամանակ աղագրված հին արձանագրություն միջին մաս, 1 սող.

... ԵՐԱՄՈՒՆԻ ՎԱՆՔ ... ԱՀԵՐԱՄՈՒՆԻ ՎԱՆՔ ...

մասը. Գճբախտաբար բեկոր, բայց կցակի ու կարևոր՝ մինչ այժմ տեղագրությունն անհայտ այս նշանավոր վանքի վայրը ճշտելու համար:

391. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ հարավալիքի մույթի արևելյան երեսին աղագրված մի քար, վրան երկու խաչ և առկին 3 սող.

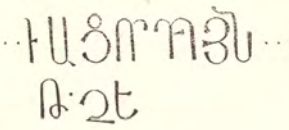
ԹՎ. : ՌՁ: (1226):

ԳՍ. ԱՃ. ՈՂՈՐԻ

մասը, վերջին անորոշ բառն, անշուշտ, անձնանուն է, կարելի է ենթադրել ՀԱՍԱՆ կամ ԱՍԱՆ:

Լուսակ. 147

392. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ Նյուսիսալիքի մույթի արևմտյան երեսին աղագրված քարի վրա, 2 սող.

ՈՂՈՐԻ ԹՎ. : ՌՁ: (1256)

Լուսակ. 148

393. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ հարավային մույթի արևելյան երեսի ներքևի մասում ազուցված մի մեծ հրեայատման քարի վրա, 5 տող.

Ի ԵՍՍԱՍԱՍՅԱՆՈՒԿԵՎ ՃՈՒ Ա-
 ԼՉԻՐՈՒՍՅԱՅԳԻՄԳԻՐԻՆ՝
 ՉՆԱԿՀՈՂՈՒՄՍՊԱՍՈՐ...
 ՆԱԾԱԾԻՐ ԼԵՂԻՐ...
 ԱԿՈՒԿ-Ի...

ԵՍ ՏԱՐՄԱՆՈՍ [ՏՈ]ՎԻ Ի ՄՃՈԿԱԳՂՁՈՐ
 ՋԵՌՆՊԱՆԻՆ ԱՅԳԻՆ Ի ՄԲ ԳՐԻԳՈՐ
 ՅԻՇԱՍԱԿ ՀՈԳՈ ԻՄ ՍՊԱՍԱՌՈՐԲ
 ՀԱՍՏԱՏԵՅԻՆ ՄԾԱԾԻՆ . . . ՊԱ-
 ՏԱՐՄԻ ՈՐ ՀԱՄԱՌՈՒԿՄ . . .

Մանր. Տարալիճը մահացել է 1290 թ., հետևաբար գրված պետք է լինի դրանից
 սուսը: Հրատ. Ջալալանց, 155: Այլշան, 145: ՄԱԿ, 84
 Լուսանկ. 149

394. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ հարավային մույթի հյուսիսային երեսին ազուցված
 բեկորի վրա, 2 տող.

ՄԻՓԵՅԱՄ ԲՎ... ՆՈՐԿԵՅՍԻ ՄԲ ԳՐԻԳՈՐՍ ԱՌԱՋՆՈՐԳՐՈՒԹԵ.
 ԳԱՌԹԻ ԱՆՅԱՂՊ Ս . . .

Հրատ. Ջալալանց, 156: Այլշան, 145:
 Լուսանկ. 150

395. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ հարավային մույթի հյուսիսային երեսին, նախորդի
 սակ ազուցված բեկորի վրա, 2 տող.

ՄԻՄՍՉԴԵՄԵ ԲՎ... Ի ՏՈՒՆԻՆ Չ ՊԵՏՂՈՍԻ, ԱՌԲ . . .
 ԵԱԶԱՆԽԵՐՈՅ ԵՍ ՋԱՆԻ ՄԵՐՈՅ . . .

Լուսանկ. 150

396. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ հարավային մույթի հյուսիսային երեսի վերին մասում,
 բեկորի վրա, 3 տող.

ՍԱԶԻՆ ԽՄՔՈՒՆ . . .
 ՍԱԳԻՍ ՍԱՐԳԻՍ . . .
 ՅԻ Ռ ԻՆ . . .

Լուսանկ. 151

397. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ հարավային մույթի հյուսիսային երեսի վերին մասում,
 նախորդին կից, կողքանց գրված մի բեկորի վրա, 4 տող.

ԳԵՍԴԻՉ Գ: ԵՍ ՊԻՉ...
 ՄԲ ՅՈԿ ՄԲ ՅՈՎԷՆՆԵՍ...
 ՈՅՈՐԱ ՄԵՐՈՅ, ՈՐՁԱՐՓ ԿԵՆԴՐԱՆԻ ԵՄԲ...
 ՈՐ ԱՆԽՈՓԱՐԵՆԵ...
 Լուսանկ. 151

398. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ հարավային մույթի արևելյան երեսին, բեկորի վրա,
 2 տող.

ՎԵԱԵԴՅՓ . . . ՆՁՈՎԵԱՆ ԵՂԻՑԼԻ . . .
 ԴՄՉԱՐՉԷ Լուսանկ. 152

399. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ հարավային մույթի արևելյան երեսին, բեկորի վրա,
 զլիբվայր գրված, 2 տող.

ԱՍԱՍԵԱ . . .
 ԿԻՐԱԿՈՍԻ :Ա: ԳԱՌԹԻ :Ա:
 Լուսանկ. 153

400. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ հարավային մույթի արևելյան երեսին, բեկորի վրա,
 զլիբվայր գրված, 3 տող.

ՄՈՍ . . . ԵՊՏՈՒՆ . . .
 ԵՂԵՅ ՄԲ ԵԿԵՂԵՑՐԻՍ . . .
 Գ: ԱՌԲ . . .
 Լուսանկ. 153

401. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ հարավային մույթի արևելյան երեսին, բեկորի վրա,
 կողքանց գրված, 4 տող.

ԱՌԴԻԹ ԵՍ ՄԽԻԹՄԸ ՈՐԳԻ . . .
 ԱՆՆԵՄԻ ԵՍ ՅՈՎՄԱՆՆԵՍ . . .
 ԻԱՍՐԱ ԵՍ ՊԱՏԱՐԱՐԳ . . .
 ՆԵԼԶՍՆ ԵՍ ՀԱՆԵԼ ՋԱՆՄԱ . . .
 Լուսանկ. 153

402. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ հարավային մույթի արևելյան երեսին, բեկորի վրա,
 2 տող.

] : < ԱՄԱ ԸԼԷ Դ . . . ՀՐԱՄԱՆԱԻ ԲԱՐԵՊՍԵՏ ԻՇԽԱՆԻՆԻ
 ՓԵՆԿ: ՌԵԿԱ . . . ՈՐ ԵՏ . . .

403. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ հյուսիսային մույթի արևելյան երեսին, վերևում, բեկորի վրա, 3 սուղ.

ԱԳՓՆԱԿԷԷ
ԿՅԱՏԱԿԱԿ

ՊԱՏԱՐԱԳ ՓԱՆՐԱԳԱԿԻ ԴԱՐԳ ՈՐ
ՅԻՄՈՑ ԿԱՐ ՅԱՏԱՐԱՐՑ

Մանր. Փսիլոպոսին Տարապիճի սրբին է, մահացած 1296 թ.:
Լուսանկ. 154

404. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ հյուսիսային մույթի հյուսիսային երեսին, բեկորի վրա, գլխիվայր զբված, 2 սուղ.

ԵՍՏԻՍՏ
ՐԻՓ ՕԿԻ

ԵՍ ՏՐ ՍՏԵՓԱՆՈՍ

405. ՎԱՆՔԻ հյուսիսային սրբապի մեջ՝ ներսի կողմից ազոցված բեկորի վրա, 2 սուղ.

ԱԳԻՍԻ
ՔԳԳՄՍՄ

ՍԱԼԳԻՍ ՄԻԱՐԱՆՆՅԱ
ՄԷ՝ ԳՐԻԳՈՐԻՍ ՏՈՒՆԻ

Լուսանկ. 155

406. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ հյուսիսային մույթի արևելյան երեսին, բեկորի վրա, 1 սուղ.

ԷԱԴԵՄԳԳԻ

ՄԷ ԳՐԻԳՈՐ

Լուսանկ. 156

407. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ հյուսիսային մույթի արևելյան երեսին, մի փոքր բեկորի վրա, միայն երեք տառ.

ԼԵՐ

ՄԵՐ

408. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ արևելյան պատի կենտրոնական մասում, արտաքուստ, գլխիվայր զբված մի բեկորի վրա, 3 սուղ.

ԵՆՈՄԵԱ
ՍՅԱՌԱՐՆԻ
ԱՐՐԻԳԻ

ԵՆՈ ՄԻԱՐԱՆՆՅԱՆ ՄԷ ԳՐԻԳՈՐԻ
Ս ՅԱՌԱՋՆՈՐԳՈՒՓԷ
ՊԱՏԱՐԱԳ Բ:

Լուսանկ. 157

409. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ արևելյան պատի կենտրոնական մասում, արտաքուստ, կողքանց զբված մի բեկորի վրա, 3 սուղ.

ԽԱՆՈՐԴ
ԻԵԻԵՐՈՐ
ՈՍԻ

ԻՆԽԱՆՆԱՅ ԻՇԽԱՆՆԱՅ ՈՐԳԻՆ
ԵՆ ԵՏՈՒ

Լուսանկ. 157

410. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ արևելյան պատի վերին մասում, արտաքուստ, մի բեկորի վրա, 3 սուղ.

ԴՈՓՔ
ՄԻՄԵԻ
ՐԻԻ

ԳՈՓԻՆ
ՈՒ ՄԷ ԵԿԵՂԵՅԻՍ

Մանր. Հափանաբար Գոփյան Գրիգոր բ. Սաշենի իշխանի և նրա սմբուխն Ասփաշի նվիրատվական արձանագրության մասն է. նրանք Վաղար ձորի սրբի վանքերին ևս նվիրաբերություններ են արել. Գրիգորը մեռել է 1317 թ. քիչ հետո, իսկ Ասփաշը՝ 1311թ.:
Լուսանկ. 158

411. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ արևելյան պատի վերին մասում, արտաքուստ, պատահանի մաս. մի բեկորի վրա, 1 սուղ.

ՄԲԿՆԵՍԼ

ՍԻՐԶՆԵԱՆ ԵՂԻՑԻՆ

Մանր. Արձանագրության վերջին բառերն են:

Լուսանկ. 159

412. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ բեմի հյուսիսային պատի վերին շրթունքին, ներքուստ մի բեկորի վրա, 2 սուղ.

ԿԼԷ
ԻՄԲ

ԿԱՄԱՆՆ ՍՅ ԵՍ ՄԻԱՐԱՆՆՅԱՆ
Ի ՄԷ ԳՐԻԳՈՐԻ

413. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ հարավային պատի շրթունքին, ներքուստ, մի բեկորի վրա, 4 սուղ.

ՆՈՐ
ՅՈՂ
ԻՉԵՐ
Ն

Մանր. Ոչ մի լրիվ բառ չկա. թողնում ենք հաշուառվածը:

414. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ արևմտյան պատի հարավային անկյունում ազուցված
 . . . Ս Մ Ք Ի Ի Ր Ք . . . բեկորի վրա, արտաքուստ, 3 սող.
 . . . Ի Ն Ե Ա Յ Ե Ղ Ի . . . Մանր. Ամբողջական բառեր չեն մնացել,
 . . . Ս Կ . . . ըստ իր լուրջ ստույգի XIII դարից առաջ է: Երկ-
 ըրորդ տողում կարելի է վերականգնել ՍԻՆԵՍՏ
 բառը միայն:

415. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ արևմտյան պատի հարավային անկյունում ազուցված
 փոքր բեկորի վրա, նախորդի մոտ, արտաքուստ, 1 սող.
 . . . Ա Ի Զ Բ . . . ԿՍՏՍՐԻՉՔ . . .

416. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ արևմտյան մասի հարավային մասում ազուցված մի
 բեկորի վրա, արտաքուստ, 4 սող.
 . . . Ե Ր Ե Խ Ս Բ Վ Ն Ն . . . ԵՏՈՒ ԻՄ ԱՐՏՆԵՐՍ Ի ՄԲ ՆՇՄՆՍ . . .
 . . . Զ Ռ Մ Դ Ա Ի Ի . . . ՈՂ ՈՒՄ ԳՍԻԻ ԴՈՒՆԻ . . .
 . . . Ն Ի Ն Չ Պ Ա Ս Ա . . . ՀԱՍՏԱՏԵՑԻՆ ԻՆՉ ՊՍՏՍՐՄՍԳ . . .
 . . . Ի Բ Ի Լ Ե . . . Ի ԲԻ. ԱՄԷՆ:

417. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ արևմտյան պատի հյուսիսային անկյունում ազուցված
 մի բեկորի վրա, արտաքուստ, 4 սող.
 . . . Կ Ո Վ Չ Ե Ր Կ Ո . . . Կ Ո Վ Չ Ե Ր Կ Ո Ի . . .
 . . . Ի Վ Դ Ի Ն Ա Յ Ն . . . Ե Ս Ս Պ Ի Վ Ա Ր Գ Ա Պ Ե Տ Ի Ն . . .
 . . . Ա Ծ Ն Ի Ն Տ Ա Ի . . . Ա Յ Ս Տ Ի Ն Տ Ա Ի Ն Ն . . .
 . . . Ս Ն Ա Ն Խ Ա Փ Ա . . . Ա Ն Ս Ա Փ Ա Ն . . .

418. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ հարավային պատի արևմտյան անկյունի ներքևի մա-
 սում ազուցված բեկորի վրա, արտաքուստ, 2 սող.
 Բ Ե Ր Ր Ր Դ Դ Դ Ե Ս Զ . . . ՄԲ ԵՐՐՈՐԳՈՒԹԵՆԷՍ . . .
 Հ Ա Լ Ա Ն Ա Զ Ծ Ի Ս Զ 3 . . . Ա Ն Ի Ծ Ե Ա Լ Մ Ա Ս Ն Բ Ա Ժ Ի Ն Չ Տ Ր Ո Ւ Գ Ս Ի .

419. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ հարավային պատի արևմտյան անկյունում, նախորդից
 վեր, ազուցված մի բեկորի վրա, արտաքուստ, 2 սող.

Ե Ս Ա Ր Գ Դ Դ Ե Ր Ե Ր Ս . . . Ե Ս Ա Ի Վ Ա Ր Գ Դ Ա Պ Ե Տ Ի Ն Ե Ի . . .
 Մ Ի Ն Ա Ի Վ Հ Ա Ս Մ Ն Ա . . . Մ Ի Ն Ա Ի Վ Հ Ա Ս Մ Ն Ա . . .

Լուսանկ. 160
 Լուսանկ. 161

420. ՎԱՆՔԻ ԲԱԿԻ հարավային մասում, փոքր խաչքարի վրա, միայն
 թվականը.

Թ Վ Չ Զ Ա . . . Թ Վ . : Զ Ժ Ա : (1262)

421. ՎԱՆՔԻ ԲԱԿԻ հարավային մասում, մեծ և տափակ գերեզմանաքարի
 երեսին, 2 սող.

Ա Յ Ս Ե Կ Ա Ն Գ Ի Ս Դ
 Մ Ա Կ Ա Ի Զ Ո Ւ Խ : Ը : Ը : Բ : . . . Ա Յ Ս Ե Կ Ա Ն Գ Ի Ս Ս Մ Ա Ն Ա Զ Ո Ւ Ն Ի
 : Զ Ը Բ : (1323)
 Ը ռ ա տ . Փ ա ջ ի ր ո ս Ի , Ա թ ա ր ա տ , 1888 , Բ ի վ է , 441 :
 Ա ի շ ա ն , 145 :
 Լ ո ս ա ն կ . 162

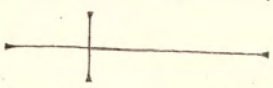
422. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ հյուսիսային մույթի արևմտյան երեսին, ազուցված
 փոքր խաչքարի տակին. 1 սող.

Թ Ը Ե . . . Թ Վ . : Զ Է : (1458):

423. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ բեմի ալեկիյան պատուհանի երկու կողքերից զրված
 խաչքարի երկու մասերի վրա, 2 սող.

Խ Չ Ս Բ Ա Է Ի Ե Ս Ն Ա Կ Ի Զ Ի Ն . . . Խ Ա Ղ Չ Ս Բ Ս Ր Է Խ Ա Ի Ս Ն Ա Ր Կ Ի Զ Ի Ն
 Թ Վ . : Զ Ձ Ը : (1539)

Մանր. Երկրորդ տողը զրված է ուսուցիչի տառերով:
 424. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ բեմի լուսամուտին որպես ծածկ զրված գեղեցիկ
 խաչքարի շրջանակներին, ներքուստ, 2 սող.

Կ Ա Կ Ն Ե Ց Ա Է Մ Ի Ա Ղ . . . Կ Ա Ն Կ Ն Ե Ց Ա Է Մ Ի Խ Ա Ղ Ս Ե Ր Ե Մ Ի Ա Յ Ի Թ Վ . : Զ :

 Մանր. Մի տող էլ կրկն է ներքևի մասում,
 այժմ չարդված է:
 Թվականի տասնավորն ու միավորը նույնպես
 չարդված են:

425. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ արևմտյան մուտքի հարավում, պատի մեջ ազուցված
 զեղաքանդակ խաչքարի ճակատին, լուսուցիկ և զեղեցիկ տառերով, արտաքուստ,
 1 սող.

Խ Ա Ը Ս Բ Է Է Ի Խ Ս Ն Ա Ր Ն Վ Ա Կ Է Դ Դ Ս . . . Խ Ա Ղ Չ Ս Բ Ս Ր Է Խ Ա Ի Ս Ա Ն Տ Ո Ւ Ն
 Վ Ա Ր Գ Դ Ա Ղ Պ Է Ն Ս Ի Ն Ն . . .

Մանր. Վերջին բառը հնարավոր է հան ՎԱՐԳՊԵՑ վերծանել, որ կնշանակի հար-
 տարպետ:

426. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ արևմտյան մուտքի հյուսիսում, պատի մեջ ազուցված խաչքարի ճակատին, արտաքուստ, 1 սույ.

ԵՍՐԻՆՅԱԿԵԿՅԻՆՁԱՆԳՍԻ

ԵՄ ՏՐԻՍՅՈՒ ԿԵՄԵԿՆԵՅԻ ԽԱՉԱՍԻ

Մտնոր. ՏՐԻՍՅՈՒ անտուր անձնանուն է, եթե միայն ՏՐԻՍՅՈՒ անվան սխալմունք չի գրչի կողմից:

Լուսակ. 163

427. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ արևմտյան մուտքի գլխին, արտաքուստ, ազուցված է եզել խաչքար հեռեկայ արձանագրությունում.

Սույն բարեխառ սև Եղիսա . . . ըմ. :ՅԶ: (1524)

Հրատ. Քաղաքների, Արարատ, 1885, թիվ է, 41:
Աղշան, 145: ՄԱԿ, 84—85 (միայն առևերև թարգման. սխալմունք կրկնված է Արատեսի բաժնում, Անդ, էջ 85):

428. ՎԱՆՔԻ ԲԱՆԻ արևելյան մասում եզել է սուպունտար

ԱՅԻՈՒԹԻ: Եզլակուպարի անվամբ:

Հրատ. Ջալալահյ, 136:

24. ՅԱՎԱՅ ԲԱՐԻ ՎԱՆՔ

Այս վանքի անունը հետագայում գրվել է նաև Յախոյ քար ձևով. բայց Ստ. Օրբելյանն իր չորս հիշատակումների մեջ գործ է ածել Յաղայ քար ձևով (էջերի՝ 70, 340, 424, 481): Արձանագրությունների մեջ նույնպես հինգ անգամ Յաղայ քար ձևով է գրված և մեկ անգամ Յաղած քար: որը պարզապես գրչի սխալ պետք է համարել:

Գտնվում է արևմտյան երկրի (նախկին Էրզրաթին, հին՝ Արարատին) և Ալաշայ գյուղերից 6—7 կիլոմետր հեռավորության անեցայ մի բարձրագույն սարավանդի վրա, որը շրջապատված է հիանալի արտաքուստից և խոտաբույսերով:

Հիշյալ երկու գյուղերից զեպի վանք ստանոց ճանապարհները միանում են մի նեղ ձուրակում. ճանապարհը ոլորապտույտ կառուցված է, քարքարոտ, վերամբարձ և խիտա զգվարին:

Վանքի շինությունները բազմապես են երկու գլխավոր խմբերից, որոնք իրարից հեռու են մոտ 200 մետր:

Ա. Խոսմբ (արևմտյան), շրջափակված է ընդարձակ պարսպապատի բակով, որի արևելյան պարսպին կից, մի շարքի վրա, կանգնած են երկու եկեղեցի, մի մաստուս և երկու դավանանքի շինություններ: Սմբի հարավային կողմի եկեղեցին կառուցված է ս. Հովհաննես, սա մի թագածակ, երկարավուն շինք է. պատերին արձանագրություններ չունի, արևելյան պատի վրա, արտաքուստ, մի քարի վրա կա ՆԼԸ: (989 թ) թվականը, իսկ մուտքի բարձրագույն վրա նվիրատուի արձանագրություն: ՈԿ: (1211) թվականից:

Երկրորդ եկեղեցին գտնվում է շարքի հյուսիսային կողմում, որը կենտրոնացված շինք է, գրեթե կանգուն. պատերին ոչ մի արձանագրություն չունի:

Հյուսիսային պարսպին կից մնում են հինգ սենյականման թաղակալ շինությունների կիսավեր մնացորդները, իսկ բակի զանազան մասերում անտեսական այլ շինություններ մնացորդներ և ձիթանի ավերակները:

Այս խմբի երկու մուտքերը եզել են արևելքից և արևմուտքից, կարևոր է արևելյանը, որը շինություն արանքով ձևավորված թաղակալ, երկարավուն միջանցք է՝ արբատաչ քարերով.

նույնպես մշակված է և լայն դարպասը: Այս միջանցքի ներսում են գտնվում արձանագրությունների մեծ մասը. սակայն արձանագրություններից երեքն է, որ այս միջանցքը կառուցվել է ավելի ուշ, քան եկեղեցիները:

Այս սասցին խմբի շինությունները հնագույն են Յաղայ քարում. Ասողիկի հարդորման համաձայն՝ շինված են Արատ Բազրատում ուր, X դարի կեսերին՝ սին Սոսիանոսի ձեռքով, որը համարաբար, եզել է վանքի սասցին սասցինը: Այսուհի հնագույն արձանագրությունը 989 թվականից է, որը մոտ է պատմագրի նշածին:

Հուշարձանների այս խմբի բոլոր շինությունները կառուցված են կրամուս և կիսասուշ քարերով, բայց միջանցքից: Եկեղեցական շինությունները կանգուն են, ծածկերի մասերը որոշ անցքեր փրած:

Բ Խոսմբ (արևելյան), գլխավոր եկեղեցին կառուցված է ս. Կարապետ, որը կենտրոնացված է շինված մուտքի, արբատաչ և մեծ քարերով: Սա վաղուց ճարտարապետական կառուցվածքներից մեկն է, մասը, պատահանները և այլ ակնառու մասերը ձևավորված են ինքնատիպ և ճաշակավոր գույքերով: Հարավային պատին եզել է թևատարած արձիկ բարձրաքանդակ, որը ճանկերով բռնել է խոյին (այժմ ընկած է), իսկ հյուսիսային պատին (նույնպես արտաքուստ) առյուծը սասցին երկու սաքերով բռնել է ցուլի կամ եզան թիկունքից:

Այս խմբի երկրորդ եկեղեցին գտնվում է ս. Կարապետի հարավում. քանի քաղ հեռու: Սա կիսադեկորատիվ և երկհարկանի շինք է, որի սասցին հարկում եզել է մի փոքրիկ եկեղեցի և գավիթ, որանց վրա՝ փոքրիկ մաստուս, որն այժմ փլուզված է: Սասցին և երկրորդ հարկերի բաժանման մասը ձևավորված է որպես պատվանդան, որի ծայրերին կանգնած են երկու շատ մեծ ու զեղարանյակ խաչքարեր, որոնց արանքում կառուցված է մի լայն խոր՝ վերին մասը կրկնակի կամարներով ձևավորված:

Երկրորդ խմբի բոլոր հուշարձանները կառուցվել են միասնամանակ, հայր վարդիկի կողմից, որի անունը պահպանվել է մի քանի արձանագրությունների մեջ: Ս. Օրբելյանը պարզվել է այլ արձանագրություններից և շինության մասնակից նշանակել 1041 թվականը:

Վանքի այս երկրորդ խմբի բոլոր շինությունները շինված են համապարհ կերպով ուղղաանոց և մեծամեծ քարերով, խոտածով ու ճաշակով: Այս հանգամանքները հիմք են ապին ենթադրելու, որ շինությունը հովանավորված է եզել որևէ աշխարհիկ իշխանի կողմից, մասնավորապես ինչպես սեռանք, ս. Կարապետի երկու պատերին կան իշխանական զինանշանի ակտի բարձրաքանդակներ:

Նկատի անենալով շինության մասնակցին՝ XI դարի սասցին կեսը, պետք է ենթադրել, որ այլ շինությունների հովանավորել է Սյունյաց վասսական իշխաններից մեկը, որոնց նասոցը եզել է հարեան եկեղեցի ավանը, իսկ գլխավոր զեղքը՝ Մմբատերիցը՝ եկեղեցի և Յաղայ քարի արանքում: Եզինք նաև, որ Մմբատերից ստանոց չրի հետքը, որը մեծք ստուգվել ենք մեծ տարածություն վրա, կամ խոզվակներով հասցնում է վանքի մասերում բնույց ազդրանքներ:

Երկրորդ և ավանը, Մմբատերիցը և Յաղայ քարի վանքը նախքան Օրբելյան տոմարի արձանագրության շրջանը, կառուցվել են ճարտարապետական, հզոր ու բազմաբան մի անբողջական և վասակյան տոմարի կենտրոն վաղուց ճարտար:

Փոքրովածուն այս վանքից պարունակում է 34 արձանագրություն, որոնցից նախորդ հրատարակություններում կան միայն 15-ը, իսկ 19-ը հրատարակված են սասցին անցում:

Ա. ԽՈՍՄԲ ՀՈՒՆԱՐԱՊԱՆՆԻ

429. Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍԻ արևելյան պատին, արտաքուստ, միայն թվական.

Թ Շ Լ Ը

ԹՎ. ՆԼԸ:

Լուսակ. 164

430. Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍԻ գավթի արևմտյան պատին, արտաքուստ, 4 սող.

ԳՐԻԳՈՐ
ԲԱԿԱՆ
ԱՅԻՆԵՅ
ԷՔԻԲՍ

ԳՐԻԳՈՐ՝ ԲԱԿԱՆԱՅ ԵՔԻՅԻԲՍ Ի ՔՍ:

Լուսանկ. 165

431. Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍԻ գավթի արևմտյան պատի տակ կանգնած խաչքարի շրջանակներին.

ԽԱԻՆԻՎ

ԿԱՆԳՆԵՅԱԻԽԱԶԱՍԻԲԱՐ
Ս: Ս: Ք: Վ: Խ: Ա: Խ: Կ: Ա: Ս: Ի: Բ:

ԿԱՆԳՆԵՅԱԻ ԽԱԶԱՍԻԲԱՐ Ի ԲԱՍԻԼԻԿԱՆՍԻՄԱՆՈՒԹՅԻ:

ԳՐԻԳՈՐ Ի ՔՍ: ԼԱՆԱՅԻ ՔՎ: Ա: (1151):

Մանր. Այս խաչքարը կանգնած է հախորդ արձանագրության կողքին: համարում ենք նույն Գրիգորի հիշատակությունը: ժամանակը նույնն է:

432. Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍԻ արևմտյան մուտքի բարավորի վրա, արտաքուստ, 8 սող.

8 սող.

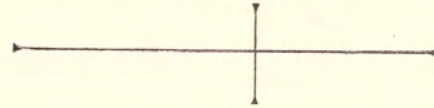
Թ: Ո: Կ: Ե Ս Պ Ր Ի Գ
Ո Ր Ո Ր Դ Ի Ս Մ Պ Ա Տ Ա Ո Ս
Տ Ն Ի Տ Է Ր Ջ Ե Ր Կ Ո Ւ Դ Ո Վ Ի Ս Տ
Վ Վ Ե Կ Ի Ե Տ Ո Ւ Ի Ս Բ Յ Ո Վ Ա Ն Ե
Ս Պ Ր Ե Կ Ա Ի Ի Տ Ա Ր Ի Վ Յ Ո Բ Ա Ւ
Ձ Ա . . . Ղ Ր Գ Ր Ո Յ Ա Տ Ա Կ Ա Ր
Ա Կ Դ Կ Ա Յ Ր Ա Ղ . . . Տ
Ա Կ Ե Ղ Ի

ՔՎ: ԱԿ: ԵՍ ԳՐԻԳՈՐ, ՈՐԳԻՍՏՐԱՏՍ, ՈՍՏՆԻ ՏԷՐ, ՉԵՐԿՈՒ ԳՈՆԻՍ ՏՆԿԵՑԻ ԵՏՈՒ Ի ՍԲ. ՅՈՎԱՆԵՅԱՍ. ԳՐԵՑԱԻ Ի ՏԱՐԻՆ ՃԲ: ԱՆՐՐ ՃԱՄ. ՈՐ ԳՐՈՅ ՄԱՍՏԱՍՏԱՒԱՐ: ՅՃԲ: ԼԱՅՐԱՊԵՏՍԱՅ ՂՁՈՎԵԱՒ ԵՂԻՑԻ:

Չոտ. Փաշեբոսի, Արարատ, 1888, թիվ 6, 305: Ալիշան, 156: Լալախան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 25: Լուսանկ. 166

433. ԽԱՉԲԱՐԻ վերին մաս, գեղաքանդակ, սպիտակավուն քարից, ընկած է բակի հյուսիսասյունի խուցերից մեկի մեջ, կողքերի շրջանակներին.

.....ՂԿԴԻԿԱՆԳՆԵՅԼ.....

ՔՎ: ԱՈԿԻ: (1215) ԿԱՆԳՆԵՑՐԱԻ

ԽԱՉՍ Ի ԲԱՐԵՍՈՒԹՅԱՆ

ԱՆՐՉՆԵՒ Կ.

ԿԴԳՂՆԿՄԿՍԿԻՍՈՒԿ.....

434. ՄԻՋԱՆՑՔԻ արևելյան մուտքի շրջանակի վերին նեղ քվիլին, 2 սող.

Թ: Ո: Կ: Ա: ՆՈՐՈԳԵՑԱԻ ՄԲ ԱԾԱԾԻՆՍԻ ՁԵՌՆԻ ԳՐԻԳՈՐՅԵԻ ՄԲ ԿՏԵ ԳԵՑԻՆԻ Ի ԻՐ ՏԱՐԻՆՍ: Ա: ՃԱՄ. ԿՍԱՍԻՉԻՉԻ ՀՐԱՍՏԱՆՍԱՍ ԱՆՐՉՆԻՆ ՅԱՅ:

ՔՎ: ԱՅԱ: (1222) ՆՈՐՈԳԵՑԱԻ ՄԲ ԱԾԱԾԻՆՍ Ի ՁԵՌՆԻ ԳՐԻԳՈՐՅԻ ԵՒ ՄԲ ՀԱՐԲՍ ԳՐԵՑԻՆ ԻՐ ՏԱՐԻՆՍ: Ա: ՃԱՄ. ԿՍԱՍԻՉԻՉԻ ՀՐԱՍՏԱՆՍԱՍ ԱՆՐՉՆԻՆ ՅԱՅ:

Չոտ. Ջալալխանց, 162: Ալիշան, 156: ՄԱԿ, 111: Լալախան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 25:

435. ՄԻՋԱՆՑՔԻ հյուսիսասյունի պատին, ներքուստ, 10 սող.

ԿԱՄԱԽԱՅԵՍԵԱԶԻՈՐԴԻ ԿԱՄԱՆԱԹՈՒՆՊՈՒ Ո ՇԱՅՄԻԱԲԱՆԵ ՅԱՄՖՈՒԽՄԻՍ ՅԱՂԱՑՔԱՐՈ ԵՒԵՍՈՒ ՅԻՄԿԱՅԻՆԵԱՑԻՐԿՂՈՒՆ ՍՁՄԵՐ ՁԵՌԱՍ ՈՒՆԿԱՅԳԻՆՆՈՐԱԿԵՐ ՏԻԻՐԶՐՈՎՆ ՄԵՐԵՂԲԱՅՐՆՏՐԱՐՊԵԼԻՊԱՆԵՆԵԻՄԱԲԱՆԻՐ ԻՍԱՐԻ ՆՍԱԿՄԱՆԵ ՑԻՆ ԴՊԱՍԱՐԱԳՄԵ ՁԵԻ ԾՆՈՂԱ ՅՄԵՐՈՑԵԻ ՄՈՒՍՆՈՅՆ ՌՈՑ ՄԱՄԱ Խ ԱՁՈՒՆԻՆԻՍԱՆԻՊԱԻԹԵԻ ՅԱԿ Ո ԲԱ ԿԱՍԱՐԻՉՔ ՆԱԿՆԻՆ ՅԱՅ
ԽՁՎՉԱԶ

ԿԱՍԱՐԻ ՅՅ. ԵՍ ԷԱՉԻ, ՈՐԳԻ ՀԱՍԱՆԱ, ԹՈՐՆ ՊՈՈՇՅԱՅ ՄԻԱԲԱՆԵՑԱ ՄԲ. ՈՒՍՏԻՍ ՅԱՂԱՍՏ՝ ԲԱՐՈՒՆ ԵՒ ՆՏՈՒ ՅԻՄ ՀԱՅՐԵՆԵՑԱ Ի ՄԿՂՈՒՆՍ ՉՄԵՐՂ ՁԵՌԱՏՈՒՆԿ ԱՅԳԻՆ ՆՈՐԱԿԵՐՑ ԻՐ ՉՐՈՎՆԻ ՄԵՐԵՂՔԱՅՐԵ ՏԲ. ԱՆՐՊԵԼԻ ՈՎԱՆԵՆ ԵՒ ՄԻԱԲԱՆԵՔԻ Ի ՏԱՐԻՆ ՍԱՄՍՆԵՑԻՆ :Գ: ՊԱՍԱՐԱԳ ՄԵՉ ԵՒՍ ԾՆՈՂԱՅ ՄԵՐՈՑ ԵՒ ԱՄՈՒՍՆՈՑՆ ԻՄՈՑ ՄԱՄԱՍՏԱՍՈՒՆԻՆ՝ Ի ՏԱՐԻՆ ԳԱԻԹԻ ԻՒ ՅԱՎՈՒՍ. ԿՆՏԱՐԻՉՔԱՆ ԱՆՐՉՆԻՆ ՅԱՅ. Ի ՔՎ. ԳԿԶ: (1317):

Չոտ. Ջալալխանց, 162: Ալիշան, 156: ՄԱԿ, 111—112: Լալախան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 25: Հովսեփյան, Խաղարակյանք, Ս. էջ 4: Լուսանկ. 167

436. ԲԱԿԻ Նյուսխառային կիսամեր խցերից կենարանակալնի պատին, 4 սող.

Թ: Ո: Գ: Դ:

ԹՎ. : ՊՁԳ: (1245) ՍԱՆՈՒԻԼԻԷ՛ | ԽԱՉՍ
ՅԱՂԱԻԹԱ ՅԻՇԼԻԲ:

Մանր. Արձանագրութունից վեր բանդարված է խաչ:

Մանր. Արձանագրութունից վեր բանդարված է խաչ:

437. ՄԻՋԱՆՑԻԻ Նարաթային պատին, ներքուս, 3 սող.

ԿԱՂԱՅՆ ԵՍԳՐԱԻԿԱԿԱՆԵՅԱՍԲՈՒ Ի ԹՎ.ԻՆ : ՉԿԳ: (1317) ԿԱՄԱՆ
ԽՏԻՍՅ ԱՍԵՔՆՈՒԵԵՏԻՆԻՍԱԿԱԸՆՆՅՈՒՅ ԱՅ. ԵՍ ԳՐԱՐԻԿ ՄԻԱԲԱՆԵՑԱ ՄԲ.
ԵՂՈՅՍԻՍԻՅ ԻՒԵԹԵ ՉԼԵՂԱՅ ԱՅԳՈՅՆ ԱԻ ԽՏԻՍ ՅԱՂԱՅ ԳՐԱՐ ԵՒ ԵՏՈՒ
Ի ՀԱՂԱՂ ԸՆԶԻՅ | ԻՄՈՅ . . . ԱՅԳՈՅՆ

Մանր. Հրատարակիչները անձնանունը ԳՐԱՐԻԿ են վերանկել. բայց Մ և Բ տառերի վերին կրուսթյունները որոշակի տարբեր են (անս զմայրությանը):

Արձանագրության սկզբից զբված թվականը սեղան չենք տեսել և անհարմարության պատճառով Նարաթայր չի եղել լուսանկարից. լրացնում ենք ըստ հրատարակիչների որը, սակայն կատարակի է:

Վերջի տառը փակագրերով է և շարդատված, մնում է անվերանկելի:

Հրատ. Ջալալեանց, 163: Ալիշան, 156: Լալահան, Ազգ. Հանգ. XXXI, 26: MAK, 112:

438. ՄԻՋԱՆՑԻԻ Նյուսխառային պատին, նախաբլից արևելք, ներքուս 11 սող.

ԿԿԱՆ ՄԻ ԽԱՌԻ ԹԲԻ ԻՆԱ ԵՒ ՎԱՐԱՊԵՐ
ՈՒ ԹԲԻՄԲԵՍԵ ԱՌՍՈՐԴԻԱՄՍՈՆԱՂԱՌՍԻ
Ի ՄԱՌՈՒՉԻԱԹՈՒՆՍԻՅԱԵՅՄԵՅ ԼԵՐԱՍՈՆՈՐԴԻՍԻՎ
ՔՍԼԵԲԵԼԳԵԵԶՄ ԱՀԼԵՄԱՐԱՐԱԲԵԵԼԵ ԼԵՐԱ
ՌԻՔԻՐԵԶՄԱԿԱԵ ԱԿԼԵՌԻՍԻՅԱՂԱՔԵ ԼԵ Օ
ՊՆՍՅՈՐԱՄ ԼԵՐԱ ԼԵԻՆԵՅԻՔՄՈՒԽԻԱՍԵԵՅ

Խաչի չափը և շարդատված, մնում է անվերանկելի:

ԿԱՄԱՆ ԱՅ. ԻՇԽԱՆՈՒԹԲ. ԻՍԿԵԼԻ, ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԲ. ՏՐ. ՆԵՐՍԵՍԻ. ԵՍ
ԼԻԱՆՈՍ. ՈՐԳԻ ՍԱՄԱՆԱՅ. ԱՄՈՒՍԻՆՆ ԻՄ ԱՐՁՈՒ ԽԱԹՈՒՆԱ ԹԱՂԵՑԱԲ
ՄԵՐ ՍԱՄԱՆ ՈՐԳԻՍ Ի ՎԱՆԲԱՍ ՄԵՐ Է՛Լ ԳԵՐԵՉՄԱՆ ՀԱՍԱԲ. ՄԱՍԱՂ

ԱՐԱՐԱԲ ԵՒ ԵԼԲ ՄԵՐ ԱՌ ԳՍ. Ի ՀՐԵՇՏԱԿԱԲՆԱԿ ՄԲ. ՈՒՆՏՍ ՅԱՂԱՆ ԳԱՐ.
ՄԵՐ՝ ՊԱՐՈՆԱՅ ՀՐԱՄԱՆԱՍ ԱՐՄԱԲԻՆԵՑԻԲ ՄՈՒՆԻ ԱՐՄԱՆԵՑԻՆ ԱՄԷՆ ՀԱՐԿԷ
ԱՉԱՏ, ՍԻՐԿԱՆՅ ԱՅԳԻՆ ԳԻՆՆ ԲՈՒՐԳԱ. ԹՈՒՐԲԻՆ ՊԱՐՏԲՆ ՏՎԻՆ, ԳԵՂՂՈ
ՏՂԷՔՆ ԳԵՐԻ ԹԱՓԵՑԻՆ. ԱՅԳԻՍ ՉԱՐԷՔՆ ԻՄ ԵՂԱՄԱՐՆ ՏՎԱԲ: Գ: ՉԱՐԷՔՄ
:Ա: ԻՄ ՀՈԳՈՅՍ. :Ա: ԱՐՈՒՉ ԽԵԹՈՒՆԻՆ ՀՈԳՈՅՆ՝, :Ա: ՍԱՄԱՆԱ. ՀՈՂԳՈՅՆ՝
ՏՎԱԲ Ի ՄԲ. ՀՈՎԱՆԷՍ ՎԱՍՆ ԻՌՎԱՅԵԼ ՄԵՂԱՅ ՄԵՐՈՅ. ՍՊԱՍԱՐՈՒ ՆԵՐՍԷՍ
ԵՒ ԱՅԼ ՄԻԱԲԱՆԲԱՍ ՏԱՐԻՆ :Գ: ՊԵՏԱՐԱՂԻ ՏՎԻՆ ՄԵՉ, ԻՆՈՂԱՅ ՄԵՐՈՅ. ՈՎ
ՀԱԿԱՌԱԿԻ ԳՍՏԻ ԱՅ, ՄԱՍՆ ԲԱԺԻՆ ՈՒԿԱՆ ԵՒ ԱՅԼ ԽԱՉԱՆԱՅՆ ԱՌՅԷ.

ԹՎ. : ՊՁԳ: (1367):

Մանր. Գրված է անսովոր փակագրերով. որոշք հրատարակիչներին մտա մնացել են
ստանց վերանմանմ:

Հրատ. Ջալալեանց, 161—162: Ալիշան, 156—157:
MAK, 112: Լալահան, Ազգ. Հանգ. XXXI, 25:
Լուսանկ. 168

439. Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍԻ ԳԱՎԹԻ ՄԵՉ, տապանաքարի վրա.

Չազնիւն, յնքեալուն և զխաչն ի զաւրականուն զպարուն Ուխանն յիւկեցէք.
ԲՎԻՆ : ՉԷ: (1326)

Մանր. Արված ծածկված է փրատակերով. ստուգելու Նարաթայրութուն չենք ունեցել:

Հրատ. Ջալալեանց, 162: Քաջբերտի, Արարատ, 1888, թիվ 5, 304: Ալիշան, 156:

440. ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՊԱՐՄՊԻ վրա, միջանցքի զարբատի մտա, արտաքուստ, 6 սող.

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅԵՍ : ԱՄԳԱՆՄԻԱԲԱՆ
ԵՅԱԻՍԲԻՆԻՍԵԻՆՈՒՉԻՍԵՆՆԵ
ՄԲ ՆՇԱՆՆԵԻԳՐԱՎԱԲԵԻՄԱԲԱՆԲՍ
ՍԱՆՍԱՆԵՅԻՆ ԲԱՐԴԱՍՄԱԳԻՐ
ԱՆՍՄԲԳԻՐԳԻՆԿԱՍՄԻՉԲՆԱՆ
ԻՆՅՍԵԻՆԱՓԱՆԻՉԻՆԱՍԻՆ

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅ. ԵՍ ՎԱՐԳԱՆ ՄԻԱԲԱՆԵՑԱ. Ի ՄԲ. ՈՒՆՏՍ ԵՒ
ԵՏՈՒ ՉԻՄ ՏԵՐՈՒՆ ԱԿԱՆ, ՄԲ. ՆԵՆՆԵՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱԼԲ. ԵՒ
ՄԻԱԲԱՆԲԱՍ ՍԱՄԱՆԵՑԻՆ : Բ. ԱՐՊ ՊԱՍԱՐԱՂԻ Ի ՏՄԱՆԻ ՄԲ.
ԳԷՈՐԳԻՆ. ԿԱՍԱՐԻՉԲՆ ԱՒԼՂՆԻՆ ՅԱՅ. ԵՒ ԽԱՓԱՆՉԲՆ
ԳՍՏԻՆ

Մանր. ՎԱՐԳԱՆ թերևս պիտի ՎԱՐԳԱՆ լինի. թողնում ենք ըստ զբնության:

Լուսանկ. 169

Նախորդ հրատարակիչները չեն արտագրել: Նկատի ունենալով մնացած մասերում պահպան-
ված բառերի և մանավանդ անձնանունների արժեքը՝ ապխտ ենք պնդաբանությունը միայն:

Հայր Վարդիս անվան գրությունն ապագույց է, որ գրված է Նախորդներին մոտ
մամանակ:

Խոսանկ. 171

447. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏԻՆՆԵՐԱՄ, հարավ-արևելյան խորանի մուտքից վեր
քանդակված խաչերի ասկին, 4 սոյ.

+	ՏԻ ԱՅԻՉԵՌՆՆՇԱՆ	
Ի	Ձ Ի ՆՈՂ
	ԳՐԳԱՅ
	ԵԱ

ՏԻ ԱՅԻ	Ի	ՁԵՌՆ	ՆՇԱՆԻՍ
ՁԻՆ	ՈՂԱՐՄԵԱ	ԳՐԳԱՅ
				ԵԱ

448. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏԻՆՆԵՐԱՄ պատին, Ներքուստ, խիստ հարմանար-
ված, 8 սոյ.

.....	ԻԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹ	Ի ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹՆԱՆ
.....	ՄԵՏԻՆԻԱՆԻՆՁԱ	ՎՐԱՅ ԹԱՄԱՐԻՆ ԵՒ՝ ՄԵԹ ԻՇ-
.....	ՈՒ՛՛ԷՍ	ԽԱՆԻՆ ՉԱՒԵՐԱԳԻ՛
.....	ԱԹՈՒ
.....	ՆԱՀԱՅԳԻԵՂԵԳԵՅԳԱՒ
.....	ԷԻՏԱՆԵՆ
ԱՆԷՔ	ՈՒՒՍԻՍԱՆԱ
.....	ԶՖՅՐԱՄԱՆ

449. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏԻՆՆԵՐԱՄ արևմտյան պատին, Ներքուստ, 1 սոյ.

Բվին :ՈՀԹ: (1230) յիւէցէէ Ի ՎՅ:

Ծանոթ. Այս արձանագրությունը տեղում չենք նկատել, ենթադրում ենք, որ հրա-
տարակիչը շփոթմամբ է հիշատակում:

Հրատ. Լալուեան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 23:

450. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏԻՆՆԵՐԱՄ հարավային մուտքի շրջանակի վերին մասի կենտ-
րոնում և արևելյան կողմ վրա, 5 սոյ.

.....	ՅԵՍԱՍՏԱՍ	ՎԻՅԱՐԵՒՅՆ	ՁԵՏԱՐԻՒՍ
.....	ՆԻՄՔՅՈ Ս	ԷՐ	ՎՅ
.....	ՀԱՄԱՍԵՏԱ	ԱՆԵՒ	ՀԱԿԱՒ ԱԿ ԱՅԻՍՈՅԿԱՄ

ՅԱՐԱՐԱ ՅՄԱՍՆ ՈՒՒԲԱՃԻՆՆՆԻՅՈՒՂԱԻ Ե ԼԵՅԻ
 ԱԾ ԱԾԻՆՆՈՒՄԻՆՆԻՆ ՉԱՄԱՐԱՆՆԱՐՆ ԵՆ

ԿԱՄԱՆՆ՝ ԱՅ՝ ԵՍ ԱՍՓԱՅՄ ԱՄՈՒՍԻՆ ԼԻՊԱՐԻՑ ԻՇԽԱՆԻ ՏՎԻ ՅՄՍԵՔՈՅՆ
 ՉՄԵԹ ԱՐՑ ԻՐԻ ՍԻԱՄԱՐԱՆՈՒՄԻՆ Ի ՍԲ. ՅՈՎԱՆԵՍ ՈՐ ԻՄ՝ ՀԱՍՔՐԵՆԻՔ ԷՐ Ի

ՀՆՈՒՅ ԵՒ ՍՈՒՅՍ՝ ՀԱՍՍԱՏԱՅՈՒՆ . . . ՍԻՐ ԺԱՄ. ՈՐ՝ ՀԱԿԱՍԱԿԱՍ՝ ՅԻՄՈՑ
 ԿԱՄ՝ ՅՈՒՍԱՐԱՅ, ՄԱՍՆ ՈՒ ԲԱՒԻՆ ԸՆԳ ՅՈՒԳՍԻ ԵՂԻՅԻ՝ ՍԵՄԵՐԻՆ ՏՈՒՆԻՆ
 ԺԱՄ ԱՍՓԻՆ ԱՌՆԵՆ.

Ծանոթ. Վերջին տողում ժԱՄ ԱՍՓԻՆ համարում ենք կասկածելի:

Արձանագրության հիշտ մամանակը որոշելի չէվար է. կղել են երկու Ասիա Օրբի-
 րաններ, մեկը՝ Լիպարիտ իշխանաց իշխանի ամուսինը, մահացած 1263 թ. և երկրորդը՝ Տար-
 սապիճի դուստրը՝ մահացած 1311 թ.: Այս վերջում հայտնական ենք համարում առաջինի
 հիշատակությունը, որովհետև արձանագրությունը գտնվում է երկու հազուկների արանքում,
 № 1—2: Վերջին երկու սոյը գրված է մուտքի արևելյան կողմ վրա՝ վերից վար:

Խոսանկ. 172

451. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏԻՆՆԵՐԱՄ հարավային պատին, մուտքից վեր, Ներքուստ,
 15 սոյ.

Թ Չ

ԱՅՍԳԻՐՃԸՄԱՐԻՅՈՒՍՈՅԻՇԱՍԱԿՈԳՈՒԱՆՔՆԸ
 ԵԼԻ Տ ԱՐՍԱԻ ՃԻԻՇԻԱՆ ԱՅԻՇԻՌԻՒՄԻ
 ԻԼԻԴԱՍԵՂԲԱՅՐՍՄԴԱՍԱԿՈՂՄՆԱ
 Կ ԱԼԻ ԱՅ Ս ՄՆ ԱՎ ԱՆ ԳԻՌԻՇԻԵՅՈՂԵԻ Բ ԱՐԳՈՒ
 Շ ԱՍ ԱՖ Ն Չ Ն Ի Ս ԱՎ Մ Ա Ն Ք Ս Մ Ե Ր Ե Ր Ա Ս Ի
 Բ Յ ՈՒ Բ Մ Ե Չ Հ Ո Գ Ո Յ Մ Ե Ր Ո Յ Ե Վ Մ Բ ՈՒՍ
 Ս Յ Ա Ղ Ա Յ Ք Բ Ո Բ Ե Ն Ե Յ Ն Մ Ե Ր Ո Յ Ի Գ Ե Ղ Ա Ք Ո Ւ Ն Ի
 Չ Գ Ե Ղ Ն Գ Ա ՈՒՐ Ե Ի Ի Մ Ճ Ը Ռ Կ Ա Ձ Ո Չ Մ Ե Ր Ձ Ե Ռ Ա
 Ե Ռ Ն Կ Ա Յ Գ Ի Ն Ա Ո Ի Թ Ե Յ Ս Ղ Ա Ս Ք Ե Ր Գ Ր Ա Յ Ա Մ
 Ա Բ Ա Ն Ք Ս Ա Վ Մ Ա Ն Ե Յ Չ Ա Տ Ի Մ Բ Տ Ա Ն Ա ՈՒՔ Ո Յ Դ Ր Ի Կ Ա
 Ո Ղ Ի Կ Ե Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ք Մ Պ Դ Ա Ս Ա Ր Ա Գ Ն Ա Ա Ւ Ռ Ի Ր Ն Խ Ձ Ա Ռ Ն Ե Ն
 Տ Ր Ճ Ի Ս Ա Ա Ռ Ա Մ Ո Ւ Ս Ո Յ Ի Մ Մ Ն Ա Ա Ի Ռ Ի Ն Խ Ա Ր Ի Թ Ե
 Մ Ե Ր Ո Յ Կ Ա Յ Ա Մ Ա Ր Յ Կ Ա Ի Շ Ի Ա Ն Ա Յ Հ Ա Ա Ռ Ա Կ Ա : Գ :
 Ճ : Ծ : Ը : Հ Ա Ա Դ Ե Ս Ա Յ Ն Չ Ո Վ Ա Ց Ե .

ԹՎԻՆ : 2

ԱՅՍ ԳԻՐ ՁԵՄԱՐԻՑ ՅՈՒՍՈՅ ԹԻՇԱՍԱԿ ՀՈԳՈ ԱՆՁՆՁԵԼԻ ՍՈՒՁՆ
 ՏԵՂԻՍ ՏԱՐԱՍԻՆ ԻՇԽԱՆԱՅ ԻՇԽԱՆԻ, ՈՐԻՍ ՄԵԹԻՆ ԼԻՊԱՐԻՑ, ԵՂ-
 ԲԱՅՐ ՍՄԱՍԱՍ ԱՐԲԱԻ, ԿՈՂՄՆԱԿԱԼԻ ԱՅՍՄ ՆԱՅՆԳԻ, ՈՐ ԻՇԽԱՆՈՂ
 Ի ԲԱՐԳՈՒՇԱՍԱ ՄԻՆՉ ԴՅԱՌՆԻ, ՍԱՄԱՆԱՔՍ ՄԵՐ ԵՐԱՍԽ ՄԵՐ
 ՅՈՒՍ ՔՍ Է ՉՐԱՍԻՆ ՎՈԳՈՅ ՄԵՐՈՅ ՏՎԱՔ Ի ՍԲ. ՈՒՍՈՒՍ ՅԱՂԱՅ
 ՔԱՐՈՅ Ի ՀԱՅՐԵՆԵՅՆ ՄԵՐՈՅ, Ի ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻ ՉԳԵՂՆ ԳԱՌՆ
 ԵՒ Ի ՄՃԸՌԱՅՈՐ ՉՄԵՐ ՁԵՌԱՍՏՈՒՆԿ ԱՅԳԻՆ Ա ՈՒԹԵՅ ՍՊԱՍՔ
 ՏՐ. ԳՐԻԳՈՐ, ԱՅԱ ՄԻԱՔԱՆՔ ՍԱՄԱՆԱՅԻՆ, ՉԱՏԿԻ ՍԲ. ՏԱՆ

456. Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍԻ արևմտյան մուտքի ճակատաքարին (գավթի մեջ) արտաքուստ, 7 սող.

էի
 Ի: Ն: Ղ: - Ի: Զ: ԿԱՄԵՂԻՆՁՆԱՅՐՎԱՐԴԿԱԵԻՄԲ
 ԵՂԲԱՐԱՑՍԳՐԵԼՁՅԻՆԱՍԱԿՍՎԱՍՆՎԱՐԴԱԶԱՔԱ
 ԲԷԻՌԴՊՈՐՄԵՅՈՒՍՈՎԵՐԵՏԶԲՎԵՄԱՐԳԵԻՍԵԴԱ
 Ի ԱՅԳԻՒՍՍՍՍԻԲԲԵՄԵԳԳԻԵՑԱՔՈՐՁԱՓԻՀԱՍՍԱՐՈՒ
 ՍԵԵԿԵՑԵՑՁՎԱՐԴԱՎԱՌԻՆՆԱԲԱՌՆ: Զ: Ե: ԱԻՐՁԱՄ
 ՈՐԻԱՓԱՑԵՑԵ: ՀԱՅՐԱԳԵՄՅՆՆՈՎԱԹԵԵԻՆՈՐԱՄԵՂԱՑՆ
 Ե

ՆՊ: ԲԵԻ : Ժ: (1051) ԿԱՄ ԵՂԵԻ ԻՆՁ, ՀԱՅՐ ՎԱՐԳԱ ԵՒ ՄԲ] ԵՂԲԱՐԱՑՍ
 ԳՐԵԼ ԶՅԻՇԱՏԱԿՍ ՎԱՍՆ ՎԱՐԳԱ, ԶԱՔԱՐԵԻ ՈՐԳՈ, ՈՐ ՄԵՑ ՅՈՒՍՈՎ ԵՐԵՏ
 ԶԲՎԵՍ, ՄԱՐԳ ԵՒ ՍԵԳԱԻ ՍՅԳԻՐ ԵՒ ԱՅԼ ՇԱՏ ԽՐԵ ԵՒ ՄԵՔ ԳՐԵՑԱՔ
 ՈՐՁԱՓ Ի ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՒՆ Է ԵԿԵՂԵՑԻՍ ԶՎԱՐԳԱՎԱՌԻՆ ՇԱՔԱՐՆ : ԺԵ:
 ԱԻՐ ԺԱՄ] ՈՐ ԽՈՓԱՐՆԷ : ԶԻԺԸ: ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՑՆ ՆՁՈՎԱԾ Է ԵՒ ՆՈՐԱ ՄԵՂԱՑՆ
 [ՏԷՐ] Է:

Մանր. Թվականի գրաթյան այս ձևը՝ ՆՊ: Ե : Ժ: փոխանակ : Ե: թևե հազվագեղ
 բայց անսովոր է: Այս երևույթը պատճառ է դարձել, որ հրատարակիչները : ԵԺ: Ե : ԶԺ: են
 վերժանել:

Հրատ. Զալախանց, 160, Արևան, 134-135, МАК, 109,
 Լալախան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 24.

457. Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍԻ ԳԱՎԹԻ հարավային պատի վրա, ներքուստ, 7 սող.

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅԵՍՄԱՐԻՌՈՍՉԻՄԵՂԷԳԵՑՀԱՅՐ
 ԷՆԻՀՈՂՆ ԶՓՈՒՍՂ ԱՂՆԻՆՁԱՌԻՇԵՌԱՆԷԻՑԱ
 ՂԱԾՔԱԻՄԲՅՈՎԱՆԷՍՏՈՒԴԿԱՆՆԻԴ
 ՁԱՍՅԷՐՈՒՄՍԱՂՈՒՅ ԷՅԵՑԱՂԱՑՔԱՆԷԷ
 ՐՈՒՈՂ ՈՒՍՈՂԻՆՁՀԱՆԻՒՂԱՑԵՄՈՂՆԻ
 ՎՐՁՈՒՄՆԻՆՂԱՑՅԵՄԴԱՐՁ... Ը: ...

ԱՂՆԱՑՆՁՈՎԱԾԷ:

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅ. ԵՍ ՄԱՐՏԻՐՈՍ ԶԻՄ ԵՂԵԳԵՑ ՀԱՅՐԵՆԻ ՀՈՂԻ՝ ԶՓՈՐԱՏԱՊՆ ԻՆՁ
 ԿԱ՝ ՈՒ ՄԵՈՒՍԵԻՒ ՅԱՂԱՅ ՔԱՐԻ ՄԲ. ՅՈՎԱՆԷՍ ՏՈՒԹ, ԻՄ ՀԱՐԵՆԱԳՈՐԶԱՆՅ
 ԷՐ, ՈՐ ԻՄ ՄԱՀՈՒՆ ՅԷՏ ԵՒ ՅԱՂԱՅ ՔԱՐԱ. ԵՂՆԵՐ ՈՒ ՈՁ ՈՒՄ ՈՁԻՆՁ ՀԱՇՈՒ

ԶԿԱ. ՀԵՏ ՀՈՂԻՆ. ՈՎ, ՈՐ ԶԻՄ ԱՆԳՈՐԶՆ ՅԵՏ ԳՈՐԶՈՒՑԱՆԷ : ԶԻԺԸ: ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՑ ՆՁՈՎԱԾ Է:

Մանր. Վերջին սողը շարունակված է մուտքի կամարի վրա:
 Հրատ. Զալախանց, 160, Արևան, 155,
 Լալախան, Ազգ. Հանգ. XXVI, 24,
 Լուսանկ. 176

458. Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍԻ ԳԱՎԹԻ հարավային պատին, նախորդի տակ, ներքուստ, 9 սող.

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅԵՍԳՈՐԳԴԵՂՆՈՐԴԻ...
 ՄՆԻՑՈՒԾԱՌԹԵՐՎԵԶԻՄԻԳԻՆՁԿԱ
 ԽԱՐԱՀՆՈՐԴՈՒՄԲՄԲԵՂ... ԻՅԵՂԵՆԵՍ
 ԵՍՈՐՈՒՄԻՐԻՐԻ
 ԳՐԻՑԵՍՎԱՍՈՒՄՆԻՆ... ԺԱՄԱՌՆ
 ՀԱՅՐԱԳԵՑ
 ԶՆՁՈՎԱ
 ԸԷ

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅ. ԵՍ ԳՈՐԳ, ԳԵՂԻՆ ՈՐԳԻ ՌՄՂ ՄՐՏԻ ՅՈՒժՈՐՈՒԹԷ. ՏՎԻ ԶԻՄ
 ԻԳԻՆ ԶԿԱՓՈՂԻԿԵՐԻՆ ԱՇԱԾԻՆԻՆ. ԵՍ ԷՏՎԻ ՄԲ. . . ՈՒ ԱՌԱՋՆՈՐԳՈՒԹԷ
 ՄԲ. ԵՂԲԱՐԻ ԿՍՄԱԿԻՆ ԵՂԵՆ. ԵՍ ՏՎԻ ՎԱՍՆ ՅՈՎ ԱՅԵԱ, ՄԵՂԱՑ ՔԵՐԵՂԵՍ
 ՈՂՈՐՄՈՒԹԷ ԳՏԻՑ ԵՍ. ԶՍՄՈՒՍԻՆ. . . ԺԱՄ ԱՌՆԵՆ ԵՆ. ՈՎ ԱՅՍ ԲԱՆԻՍ
 ՀԱԿԱՌԱԿԱ. ԶԻԺԸ: ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՑ ՆՁՈՎԱԾ Է:

Մանր. Գծադրության մեջ վերջին վեց սողերի շարունակությունները գրված են
 մուտքի կամարի վրա և լավ են պահպանվել:
 Գրել է նախորդի գրիչը. երկու արձանագրություններն էլ գրված ընդ XII դարին
 են պատկանում:

Լուսանկ. 176

459. Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍԻ վերին հարկի հարավային խորշի տակի վրա, 4 սող.

ԶՄԵՂՈՒԳԵԱՆԵՐ... ԶՄԵՂՈՒՑԵԱ, ՍԷԹՎ ՅՂԱՂԱՌՍ ՅԻՇԵՔ
 ԱՂԱԻՐՍՅԻ
 ԷՔԷԿ ԱԹՂՃԵՂ
 ՅԻՀ Է

ԵՒ ՄԲ. ԶԶԵՂ ՅԻՇԷ:
 Լուսանկ. 177

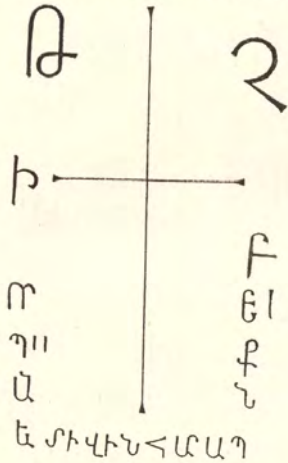
460. Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍԻ ԳԱՎԹԻ հարավային պատին, ներքուստ, 1 սող.

ՁԱՄԱՄԱՆԱՅ յիւեցէք ի Քրիստոս.

Մանր. Այս արձանագրութիւնը վրիպել է մեր աչքից. կասկածելի ենք համարում ՍԱՄՈՒՆԱՅ անունը:

Հրատ. Զաւարանց, 160, Այլշան, 155.

461. ԽԱԶԳԱՐ, մեծ և գեղաքանդակ, գտնվում է Ս. Հովնանեանի արևմտյան պատի տակ՝ կողքերի շրջանակներին և տակին.

ԹՎ. ՁԻԲ:

Մանր. Մնացած մասերն անորոշ են, ըստ երկփուլին պետք է լինի. ՈՐ ԵՐԿՐՊԱԳԱՆԷՔ. ապա վերջին բառը՝ ՀԱՅՐԱՊԵՏ:

Խառնակ. 178

462. ԽԱԶԳԱՐԻ պատվանդան, տեղահան է եղել, խաջքարն էլ չկա. գրանդվում է ս. Կարապետի հարավ-արևելյան անկյունի մոտ, 5 սող.

ԱՄՍԱՐՁԱՆԱԻԾԵԱ
 ԼԱՐԵԱՄԲԱՐԱՐԶԻՆՈՐԲԵՐԿ
 ԻՐՊԱԳԱՆԷՔՄԲՆԸ
 ԻՍԶԴԱԼԱԹԻՅԱԶԱԲ
 ԹԱՅԻՇԵԿԵԲ

ԱՅՍ ԱՐՁԱՆ ԱԻԾԵԱՎ ԱՐԵԱՄԲ
 ԱՐԱՐԶԻՆ ՈՐԲ ԵՐԿՐՊԱԳԱՆԷՔ
 ՄԲ. ՆՇՄԱՆԻՍ, ԶԳԱՎԱԹ Ի
 ՅԱՎԱԻԹՍ ՅԻՇԵՑԷՔ:

25. ՇԱՏԻՆ ԳՅՈՒՎ ԵՎ ՇԱՏԻՎԱՆՔ

Այս գրույի անունը հնուց այնպիսի չէ, այժմ էլ գրույի մեջ հին հուշարձաններ չկան: Եղեղին գետի և ժայռերի արանքում գտնվող այդ նեղ ու սահմանափակ տարածության վրա, ուր այժմ Շատին գրույն է տեղափոխված՝ հնում եղել են երկու այլ գրույի՝ Ոստինք և Անգեղի, որոնց միայն այժերակներն են մնացել: Դրանցից առաջինը գտնվում է Շատինից հյուսիս, մոտ չորս կիլոմետր հեռու և երկրորդը հարավ 1½ կիլոմետր հեռու: Շատին գրույի սահմաններում, սակայն, պահպանվել են պատմական հետաքննարկարժանիքներ, որտեղ նաև արձանագրություններ կան.

1. Շատին վանք (կոչվել է նաև Շատիկ անապատ), գտնվում է գրույից մոտ չորս կիլոմետր արևելք, բարձրադիր մի գոպավորություն մեջ: Ստ. Օրբելյանը վանքի հիմնարկությունը գնում է Բագրատունի Աբաս Ա թագավորի, Սյունյաց իշխան Սմբատի և Կարակոպոս Հակոբի ժամանակ՝ 929 թ.: Թեև պատմագիրը վանքի անունը չի տալիս, բայց նրա տեղադրությունն ու այս մանրամասների նկարագրությունը լիովին համընկնում են Շատին վանքի հետ: Այսպես, ըստ պատմագրի վանքը հիմնվում է—«Տեղի մի լեռնգետաց ձորի ի վերա Ոստին գեղջ: Ինչպես վերևում նշվեց, Ոստին գրույը գտնվում է Շատինի մոտ և վանքն այդ երկուսից հավասար հեռավորության վրա է: Երկու գրույերի գլխին արևելքից բարձրացող բարձրավանդակի վրա Շատին վանքից բացի այլ հուշարձան չկա: Վանքի տեղադրության որոշումն ըստ Ոստին գրույի, ապացույց է նաև այն բանի, որ հնում և պատմագրի ժամանակ Շատին գրույը գրույթյունն չի ունեցել:

Շատին վանքի շինությունները հետագա նորոգումների հետևանքով կորցրել են իրենց նախնական տեսքը: Այժմ կանգուն ս. Միսն եկեղեցին ետնամյալ բազիլիկա է՝ կանգնած չորս մույթերի վրա: Այն իր վերջնական ձևն ստացել է 1665 թ. կատարված շինական նորոգումների ժամանակ, որի մասին զբված արձանագրության մեջ ասվում է. «Շինեցաւ եկեղեցիս», (արձ 477): Պատերի միայն ստորին մասերն են վերարկրում հնագույն շինությունը, որի մասին Ստ. Օրբելյանը գրում է. «Ի քերածոյ վիճաց և զանազան կրանգօք զարդարել զնա ի նկարս զեղեցիկս»: Հիշատակված նկարները, այսինքն որմնանկարները, թեև շատ քայքայված, բայց մասամբ մնացել են բնօրինակի վրա. բայց զարդանկարներից կան նաև երեք ավանդաբանական սյուսնեկրով նկարներ, որոնցից լուրջաքանչյուրի տակ կան կարճ բացատրադրեր (արձ. 476):

Ս. Միսնի արևմուտքում պահպանվել են փոքր գավթի այժերակները: Վանքի ընդարձակ բակը շրջափակված է տեղ-տեղ բլրավոր պարսպով: Հարավային պարսպին կից մնացել են վանական օժանդակ շենքերի կիսավեր մնացորդները: Շենքը եղել է երկհարկանի. վերին հարկում տեղափոխված են եղել կացարանները, իսկ ներքևում՝ սեղանատունը, խոհանոցը և մատանները: Օժանդակ շենքերի այժերակներ կան նաև բակի այլ կողմերում: Համանարար հնագույնը գտնվում է արևելյան կողմում:

Արևմտյան պարսպին կից, արտաքուստ, վանքի ընդարձակ անտեսներն են՝ նորոգված 1739 թ. (արձ. 490):

Պարսպից դուրս, հյուսիս-արևելյան կողմում գերեզմանատունն է, իսկ հարավ-արևելյան կողմում, ձորակի շրթունքին՝ իր կառուցման ձևով եղակի ջրաղացի այժերակներն են: Աղբյուրի բարակ ջրի վրա մեծ և սրբատաշ քար ու կրով շինված է այժաղանը, ուր հավաքվող ջուրը միակտար քարի նավից գրեթե ուղղահայե թափվել է ցած և աշխատանքի ջրաղացը: Վանքի բակում կան նաև ձիթհանի և այլ անտեսական շենքերի այժերակներ:

Շատի վանքը Վույց ձորի երկարատև կյանք ունեցող վանքերից է. գեոևս XVII դարում ունեցել է 90 հողուց բաղկացած միարանություն, որոնց օժանդակությամբ Սարգիս առաջնորդը եղեղին գետի վրա կառուցել է այժի գեղեցիկ և մեծածախս մի կամուրջ, որը կոչվում է Մատուրի կամուրջ (արձ. 494):

Ժողովածուում ամփոփված Շատի վանքի 33 արձանագրությունները կարելի է 3 խմբի բաժանել. Ա. հիմնարկության ժամանակի, գժբախտաբար մեկ հատ, Բ. XIII դարի, որոնք թեև շատ են, բայց մեծ մասամբ բեկորներ և Գ. հետագա, մինչև XVIII դարերի:

2. Անգեղի կամ հաճատակի մատուռ (տեղացիները կոչում են «Լ՛նգեղի մատուռ», գտնվում է գրույից 1½—2 կիլոմետր հեռու, գետի հարավ, գետի ձախ ափի հարթության ծայրին՝ այգիների մեջ:

Հուշարձանի տեղադրությունը համընկնում է Ստ. Օրբելյանի մոտ հիշատակված Անգեղի գրույի և համանուն ձորի հետ, որոնց աննշտությամբ հետևյալ հետաքննարկող պատմական տեղեկություններն է հաղորդում պատմագիրը: Այժարայի հերոսամարտից հետո ցարքայի

1 «Պատմութիւն», գլ. Ծ. 238:
 2 «Պատմութիւն», գլ. ԺԹ, 69:

կզած հայկական գորագնդերից մեկը Ջոտորայեց (այժմ Եղեգնաձոր) գյուղի բերքում գիմաղրում է հետապնդող պարսիկներին ու պարտվում: Նաճանջող ջոխաններից մեկին պարսիկները կոտորում են Բերդաքարի տակ Անդեղ ձոր վայրում, իրենց առաջնորդ Մարտիրոսի հետ միասին: Նաճատակների գերեզմանի վրա է շինված այս մատուռը, հին Անդեղի գյուղի եզրին, որի հարավային կողմում Անդեղի ձորն է:

Այժմ կանգուն մատուռը ժամանակի ընթացքում բազմաթիվ անգամ նորոգվել է, որոնցից ամենավերջինը վերաբերում է XIX դարին, երբ մատուռի մեջ՝ կնետրոնում, գրվել է մի օրբորոյաձև տապանաքար, որի վրա կա վերջին նորոգման հիշատակագրությունը (արձ. 492):

Մատուռի շուրջը կան խաչքարեր, տապանաքարեր, իսկ ալյուրների մեջ՝ հին գյուղի ավերակների մնացորդներ:

3. Զուրուկ բյուրիու, կամուրջ է գյուղի դիմաց՝ Սուլիմա վանկի վրա: Այն հիմնովին վերակառուցվել է XIX դարում, բայց կամուրջը պահպանված խաչքարերի արձանագրություն համաձայն շինվել է XIII—XIV դարերում և նվիրվել Յազայ քար վանքին: Այդ երկու խաչքարերը կանգնած են կղզի մեկ պտավանդանի վրա, այժմ ամբողջը միասին ընկած են Երևանի վայր: Մաչքարերը շուտ առյուս և արձանագրությունը ստուգելու հնարավորություն չունենցանք (արձ. 493):

4. Մառուրի կամուրջը, գտնվում է գյուղից Երեք-չորս կիլոմետր հարավ՝ Եղեգնու գետի վրա: Կառուցվել է 1666 թ., Շատի վանքի առաջնորդ Մարգարի և վանականների ջանքերով: Այժմ մնում է միայն տշափնյա խելը (արձ. 494):

Գյուղի շրջակայքում, Եղեգնու գետի մեջ թափվող վանկերի վրա կան ևս Երեք հին կամուրջներ և կոնսական շենքեր, բայց առանց արձանագրությունների:

463. ՈՐՄՆԱՍՏԱՉ, աղուցված է ս. Սիոնի արևմտյան պատի կնետրոնում.

32. ԹՅ
ՉԱՐ ԵՓԱ
ՆՍ ԻՇԵ
ՑԷ ԲԻ
ԲՍ

վերևի մասում, պատահանի տակ, արտաքուստ, խաչի թևերի շուրջը, 5 տող.

:ՅԱ: ԹՎ. ՀԱՅՈՅ (941) | ՉԱՍՏԱՍ ԻՇԵՑԷԻ Ի | ԲՍ:

Մանր. Որմնախաչն ու արձանագրությունը ժամանակակից են վանքի շինությանը (929), հետևարար Ստեփանոսը շենքի վանքի գեկավարներից է:

Հրատ. Քաչերունի, Արարատ, 1888, թիվ Գ. 164 (առանց թվականի): ՄԱԿ, 81:

464. Ս. ՍԻՈՆԻ հարավային մուտքի մոտ, արտաքուստ, 6 տող.

ԲԱԷՊԱՇՏԻՇԽԱՆՆԻ ՍԴԴՊԱՍԱ ԵՍ ՎԱՇՐԱՍ ՈՒ ԱՍՈՒՍԻՆԻ
ԵՍՎԱՇՏ ՈՒՄ ՈՒ ԻՄՈՐ ԴՔՍ
ԻՄՍՊԱՍՈՒՔԱՆՆԻ ԿԱՔԱՍԻ
ՎԱՄՆ ՇՆՍՈՈՈՒՈՒՇԱՆՆԻ ԻՄՔԱՍԻ
Գ:ՇԱ: Բ:ԻՆԳ:Ա:ԱՆ ՈՒՆՆ ԻՄ
ՉԱԿՏԻՆՆ ԵՍՎԱՍ ԿԱՍԱՍ ԱՅԻՔՍ

ԲԱՐՔԻԱՇՏ ԻՇԽԱՆՆԻՆ ՍԴՊԱՍԱ. ԵՍ ՎԱՇՐԱՍ ՈՒ ԱՍՈՒՍԻՆԻ
ԻՄ, ՈՐՎԻՔՍ ԻՄ ՍՄՊԱՍ, ՈՒՐԱՆ ՏՎԱՔ ԿԱՎԱՅԱՆՈ ՈՈՈՒՑ
ԱՐՏՆ Ի ՄԲ. ՍԻՈՆ. | Գ: ԺԱՄ Բ: ԻՆՉ : Ա: ԱՍՈՒՍԻՆ ԻՄ |
ՉԱԿՏԻՆՆ. ՈՎ, ՈՐ ՀԱԿԱՍԱՎԱՅ Ի ԲՍՊ: ԳԱՏԻ:

Մանր. Առաջին տողը պակասում է, որը պետք է լիներ այլ քարի վրա: Պակասող ստորում լինելու էր թվականը և ԿԱՄԱԻ կամ ՀԲԱՄԱՆԱԻ բառերը:

Վերջին տողում ՉԱԿՏԻՆ անունը ազգելի է ՉԱՏԿԻՆ. գրչի շփոթության հետևանք է: Հիշատակված ԻՇԽԱՆ ՍՄՔԱՍ-ը համարում ենք Լիպարիա Օրբելյանի որդի Էլշխանացի Էլշխանը՝ մահացած 1273 թ., հետևարար արձանագրությունը գրված է մինչև արև թվականը: Ժամանակի որոշման համար հիմք ենք ընդունում գրչության ոճը, որը հատուկ է ոչ միայն արև ժամանակին, այլև նույնն է հատկապես հարևան Եղեգնու քաղաքավանի արև ժամանակի բազմաթիվ արձանագրությունների գրչության հետ. հատկապես նշելի են Ժ և Ք տառերի լուրհաճատուկ ձևերը:

Հրատ. Քաչերունի, Արարատ, 1888, թիվ Գ, 164: Արշան, 159: ՄԱԿ 82, Լուսանկ 179

465. Ս. ՍԻՈՆԻ արևմտյան պատին, Երևանպատման մի քարի վրա, 4 տող.

ԻՍՎԼՍ ՍԳՐԳՐՍՍԿԱՍԱ ԵՍ ԳՐԳՈՐ
ՈՓԵՐՔՆՈՒԻՍՔԱՍԻՆՍԵԻՍ ՓԵՐՔՆ ՏՈՒԻ Ի ՄԲ. ՍԻՈՆԱ ԵՍ
ՍԵՑԻՆՉՋԱԿԱԿԱԿՈՅԱՍ ՍՊԱՍԱԻՈՐՔ ՀԱՍՏԻՍՏԵՑԻՆ ՉՃՐԱ-
ԻՆՏԱԻՐՆ ՎԱՀՐԱՄԱՂՈՎ ԳՈՂԱՅՍ | ՀԱՍՐԻՆ ՎԱՇՐԱՍԱՅ
ՈՎ. ՈՎ.

Մանր. Հետագա նորոգումների ժամանակ նոր տեղին հարմարացնելու համար քարի վերին մասը կտրվել է, որով առաջին տողի տառերի կեսը կտրվել է:

Տողերի շարունակությունը կղել է այլ քարի վրա, որն այժմ չկա: Վերջին երկու տողը բոլորովին ջնջված են: Գրչության ոճը նույնն է հարևան Երևան, Ինչպես և վահրամ անունը նկատի առնելով՝ համարում ենք ժամանակակից հարևորին՝ XIII դարի երկրորդ կես:

466. Ս. ՍԻՈՆԻ հարավային մուտքի բարավորի արևելյան մասում, արտաքուստ, 6 տող.

ԵՍ ՏՐԱՍԿԻԻՍՄՎԻ ԵՍ ՏՐ. ՍԱԳԻՍ ՏՎԱԻ ՄԲ. ՄԱՐՏԻՐՈՍ ԻՐ
ԱՒՔ ՈՒ ԱՆՍԳԵՂԻ ՈՒ ՎԱՅԻՎՈՒՍ ԿԱՍՈՒՍԻՆՈՒՍԻՆՈՒՍԻՆՈՒՍԻՆ
ԵՂՆԻՍ ԾՈՂՈՎՈՒ ԿԱՍՈՒՍԻՆՈՒՍԻՆՈՒՍԻՆ
ԲԿԻՍԵՍ ՆՉՈՎՈՒՍ ԶԱԿԱՍԱՍԱՍՈՒՍԻՆ
Ը: ՀԱՆ Չ Հ Ա Վ

Մանր. Հիշատակված նվերներից առաջինը՝ ՄԱՐՏԻՐՈՍ Շատին գյուղի սահմանում գտնվող Անդեղի կամ Նահատակի մատուռն է, շինված Մարտիրոս Նահատակի սպանված տեղում՝ V դարում:

Գրել է հարևորների գրիչը. հետևարար վերաբերում է XIII դարի կեսերին:

Հրատ. Քաչերունի, Արարատ, 1888, թիվ Գ, 163: Արշան, 159: ՄԱԿ, 82 (բոլորի մոտ էլ աղճատված է և վերջին մասը թևերի): Լուսանկ, 180

467-468. Ս. ՍԻՌՆԻ հարավային պատի արևմտյան և արևելյան ծայրերում աղուցված երկու երեսպատման քարեր, որոնց վրա մնացել են երկու տարրեր և մեծ արձանագրության մասեր, արտաքուստ, 5 սող.

յ յ ի ի շ Ս - Կ Ե Կ Ս Ա Կ
 Դ Ի Մ Ե Ս Ի Ս Կ Կ Մ Ե Չ Մ Ա Ե
 Ն Կ Ե Բ Ի Ս Բ Ս Ի Ն Ա Ճ Դ Ե Կ Ա Լ
 Դ Ա Ա Գ Ա Ս Փ Ի Ն Ս Մ Ե Բ Մ Ե Ճ Ի Ը
 Չ Կ Ի Բ Ա Կ Ե Ն Կ Ա Բ Ա Բ Ի Զ Բ

ՈՒԽՏԷՍ . . . ԿՍՏԱՐԻՉ ՀՐԱՄԱՆԲՍ . . . ՆՎԼԻ Ի ՄԷ
 ՍԻՌՆՍ ԸՃ ԳԵԿԱՆ | . . . ՊՍՏԱՐԱԳ ԱՍՓՈՒՆ ԳՍՏԵՐ ՄԵՃ
 ԻՇՄԱՆԵՆ ՏԱՐՍԱԻՃԻ | . . . ՉԿԻՐԱԿԷՆ ԿՍՏԱՐԻՉԲ ԻԳՐՈՑՍ
 ԱՒԲՆԵՆ ՅԱՅՅ:

Մանր. Ինչպես պարզ երևում է տառերի չափերից և բովանդակությունից, երկու տարրեր արձանագրության մասեր են. առաջին երկու սողը մեկի և վերջին երեք սողը մյուսի:

Առաջին քարն աղուցված է եկեղեցու հարավային պատի արևմտյան անկյունի մոտ, երկրորդը՝ արևելյան: Վերջինիս մոտ կան ևս երեք նեղ քարեր՝ արձանագրության հետքերով, բայց հիմնովին կոտորված:

Ժամանակը որոշվում է Ասիա անվան առկայությամբ: Նա Տարսային Օրբելյանի զուտն է, պատմագիր Ստ. Օրբելյանի քույրը և Գրիգոր Բ. Գոփյան իշխանի ամուսինը: Մահացել է 1311 թ., հետաքար արձանագրությունը գրված է այդ թվականից առաջ:
 Խասնի. 181

469. Ս. ՍԻՌՆԻ պատերի մեջ աղուցված երեսպատման քարեր՝ արձանագրությունների մասերով, որոնք իրենց զբոսաբերմամբ վերաբերում են XIII դարի երկրորդ կեսերին:

ԱՄԱԿԱՆ
 ԴԳԵՅԱ
 ԻԻԴԻՍԱ
 ԱՓԱՆ

Հարավային պատի մեջ, կողքանց գրված, արտաքուստ, 4 սող.

Մանր. Կայսերն այս բերրի մեջ պահպանված ՆՈՐՈ-ԳԵՅԱՔ բառի մնացորդն է, որը ցույց է տալիս այս ժամանակներում վանքում կատարված նորոգումների փաստը:

Խասնի. 182

Ե Ի Ո Ր Դ Ի Բ Ե Ն
 Կ Ս Մ
 Կ Ս Ի Ա Չ Ե Յ Ի Չ Ս
 Ե Ո Յ Կ Ա Յ Ա Ե
 Ի Ս Կ Կ Ս Կ Կ Գ Ե 3
 Ի Ա Ե Ի Ս
 Ե Կ Ե Չ Ե
 Կ Ա Բ Ա

470. ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ պատի մեջ, արտաքուստ, 5 սող.

. Ե Ի Ո Ր Դ Ի Բ Ե Ն
 Կ Ա Չ Ի Ն Յ Ի Չ Ս Կ Մ Ե Չ
 Յ Ի Մ Ո Յ Կ Ս Մ Յ Ա Ն Ս Բ Ս Ս
 Խասնի. 183

471. ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ պատի մեջ, արտաքուստ, 3 սող.
 Խասնի. 184

3 Ա Ո -
 2 Ս Բ Գ Ի
 Ս Ա Ո Ա

472. ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ պատի մեջ, արտաքուստ, 3 սող.

Յ Ա Ո Վ Չ Ն Ո Ր Դ Ո Ի Փ Ե
 Չ Մ Ե Գ Ի Բ Գ Ո Ր
 Ա Ս Ա Յ Ա
 Խասնի. 185 (առաջին սողը պահատ)

Ա Ա Մ Ի Կ Ի
 Բ Ը Ս Մ Ի
 Ա Ս Ա Ի Ո
 Բ Ե Լ Ի Բ Ե

473. ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ պատի մեջ, արտաքուստ, 4 սող.
 Խասնի. 186

Ի Ո Ր Դ Ի Բ Ե
 Զ Ե Ռ Ե Ը
 Կ Յ Ի Ն

474. ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ պատի կենտրոնական մասում, նեղ քարի վրա, 4 սող.

Մանր. Վերջին սողը բուրբուլի կոչված է:

475. ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ պատի մեջ, մի քարի վրա, արաբուստ, 4 սող.

ԳՐԻԳՐ
ԲԱՆԱՆ
ԱՅԻՆԵՅ
ԷԲԻԲՄ

ԳՐԻԳՐՈՐ ԲԱՆԱՆՈՒ ՅԻՇԵՑԻՔ Ի ԲՍ

Խոսանկ 187

476. Ս. ՍԻՌՆԻ բեմի կար պատերին, եզրված որմնանկարների 3 սյու-
ժեների տակ, բացարարներ, սև ներկով.

ՈՏՆԱԼՈՒՍՅ. ՎԵՐՆԱՏՈՒՆ. ԲԱՐԸՆԿԵՑ.

Հրատ. Քաչերունի, Արարատ, 1888, թիվ 3, 166:

477. Ս. ՍԻՌՆԻ արեմայան մուտքի բարավորի վրա սև ներկով գրված է
կղեր, արաբուստ.

Շինեցաւ եկեղեցիս քվին :ՌՃԳ: (1655)

Մանր. Այս մուտքի առաջ կղեր է նախագավիթ, որն այժմ մասամբ փլած լինելու
հետևանքով թափվող ջրերը լվացել-ոչնչացրել են արձանագրությունը:

Հրատ. Քաչերունի, Արարատ, թիվ 3, 164:

478. Ս. ՍԻՌՆԻ արեմայան մուտքի կամարից վեր ազուցված փոքրիկ
մարմարե խաչքարի տակին, արաբուստ, 3 սող.

ՍԲԻՉՍՅՇՏԿԵԿՆԴԻՄՍԻՅԱԿՈՒԲ ՄԲ. ԽԼԱՅՈՒ ՅԻԿԵՆՍԿԻ Է ՄԱՀԳԱՍԻ
ՋՈՒՂԱԵՅՈՒՆԵԻՉՆՆՅԱԿԱԿԻ ՅԱԿՈՒԲ ՋՈՒՂԱԵՅՈՒՆ ԵՒ ԾՆՆՈՂՆԱՅԻՆ
ԻՆԵՂԻՍԱԲԷԹԻՆ: ԲՆՈՒՃՆ Ե ԱԽԱՔԻՆ. ԵՂԻՍԱԲԷԹԻՆ. ԹՎ :ՌՃԵ: (1656)

Մանր. Պաշտ պատվանդանին քանդակված են մի աղոթող մարդ և երկու հրեշտակներ:

Հրատ. Քաչերունի, Արարատ, 1888, թիվ 3, 164: Ալիշան, 160: ՄԱԿ, 81:

479. Ս. ՍԻՌՆԻ արեմայան պատին, նախորդին մոտ, երեսպատման մի
քարի վրա, խաչեր և տակին 2 սող.

ՍԲԻՉՍՅՇՏԿԵԿՆԴԻՄՍԻՅԱԿՈՒԲ ՄԲ. ԽԼԱՅՈՒ ՅԻԿԵՆՍԿԻ Է ԳՐԻԳՐՈՐԻՆ
ԱՄՈՒՄՆՈՅՆ ԵՒ ԻՒՐՎՍՄՈՒՄՆՈՅՆ:

Մանր. Գրված է նախորդի գրությունից, XVII դար:

480. ԳԱՎԹԻ Նյուսիս-արեմայան որմնասյան վրա, ներքուստ, 4 սող.

ԵՍՄԱՐՏԻՐՈՍԻՅ
ԴԵՏՈՍԱՌՈՍՆԻՄ
ԱԳՆՆՆՈՐԻՆ ԹԻՆ
ՐԱՆՄՐՐԻ ՀԳՅՍ
ԵՍ ՄԱՐՏԻՐՈՍ . . . ԳԵՏՈՍ, ԱՄՈՒՄՆԻՆ
ԻՄ ՄԱՐԳԱՐԻՅՆ, ԴԻՄ ՈՐԳԻՆ . . .

Խոսանկ 188

481. ԲԱՆԻ ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՄԱՍՈՒՄ գանձող անտեսական շինության ներ-
սում, արեւելյան պատի մեջ ազուցված է կղեր մարմարե փոքրիկ խաչքար՝ վրան
միայն թվականը.

:ՋԾԹ: (1510)

Հրատ. Քաչերունի, Արարատ, 1888, թիվ 9, 168: Ալիշան, 159:

482. ԲԱՆԻ ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ՄԱՍԻ խցերից արեւելյանի ճակատին, 1 սող.

ՏԷՐ ՅՈՎԱՆՆԷՒ

Հրատ. Քաչերունի, Արարատ, 1888, թիվ 9, 167: Ալիշան, 160:

483. ԲԱՆԻ ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ՄԱՍԻ խցերից մեկի մուտքի ճակատին.

ՏԷՐ ԱՍՏՆԱԾ, ՅԻՄԱՍ ԲԻԺԱՍՈ.

Հրատ. Քաչերունի, Արարատ, 1888, թիվ 9, 167: Ալիշան, 160:

484. ՏՈՊԱՆԱԲԱՐԻ ՎՐԱ, որը գանձվելու է կղեր բակում.

Դավիթ վարդապետ

485. ԲԱՆԻ ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՄԱՍՈՒՄ, տապանաքարի վրա, 5 սող.

Այն այս սալյան Պետրոս դիսի, գլուխ սեղանա Աստուածատու, Սուրբ ջանքի
չուս բերի, :ՌՃԹ քվին (1601) ԱՌ ՏԷՐ մանուսկր վերափոխի:

Մանր. Տապանաքարն այժմ ծածկված է պարպիլ փլած մասի տակը:
Տապանաքարի վրա քանդակված է ինքը՝ Պետրոսը, մի ձեռքով գավազան, մյուսով՝
խաչ:

Հրատ. Քաչերունի, Արարատ, 1888, թիվ 3, 169: Ալիշան, 159:

486. ԲԱՆԻ ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ՄԱՍՈՒՄ, տապանաքարի վրա, 1 սող.

Դավիթ վարդապետ

Մանր. Այժմ ծածկված է փլատակներով:

Հրատ. Քաչերունի, Արարատ, 1888, թիվ 3, 169: Ալիշան, 159:

ՎԱՆԻԻ ԳՆԵՐՁՄԱՆԱՏՈՒՆ

487. ԽԱԶԲԱՐ՝ կանգնած պատվանդանի վրա, ճակատին, թևերի շուրջը
և տակին, 5 սող.

ԽԱԶՍՅՇԿԵԿՆՆՅԱԿՈՒԲ

: Թ : : Ռ : ԽԱԶՍ ՅԻԿԵՆՍԿԻ Է ՋՈՂԱՅԵՑԻՒ ՄԶԳՍԻ
ՅԱԿՈՒՎ ՎԱՃԱՌՈՍԱԿՆԻՆՆ
: Ճ : ԹՎ. :ՌՃԹ: (1661)

ՄՅԴՍԻՅԱԿՈՒԲ: ՎՃԱՌ
ԱՅԿԱՆԻՆ
Հրատ. Քաչերունի, Արարատ, 1888, թիվ 3, 171: Ալիշան, 160:

488. ԽԱԶԲԱՐ, փոքրիկ, կանչնամ պատվանդանի վրա, ճակատին 2 սող.

ԱՅՍԷ ՏՊՆ ԲՍԵՏԻՄԸՅ ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ԲՍԵՏԻ ՄՈՒՄՍԵՍԻ ՊԵՏՐՈՍԻՆ:
ՅԵՍԻԹԵ յՐՈՍՆԵ Հրատ. Քաջրերունի, Արարատ, 1888, թիվ 3, 171: Ալիշան, 160:

489. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, օրորոցաձև.

ԱՅՍԷՏՊՆԱՍՏՊՅ ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ԱՍՏԱՊԱՏԵՍԻ ՄՈՒՄՍԵՍԻ ՊՈՂՈՍԻՆ

Մանր. Տեղում պլմ մնացել է մեր զծագրածը, մնացածը չարգտոված է և անընթեռնելի, րացնում ենք նորիկն հրատարակութուններին:
Հրատ. Քաջրերունի, Արարատ, 1888, թիվ 3, 171: Ալիշան, 160:

490. ԱՆՈՒՆԵՐԻ ԼՍՐԱՎԱՅԻՆ ՊԱՏԻ ՎՐԱ, սրտաքուտ, 7 սող.

ՀՆԻԿՔՆԻՆԻ ԿԱԶԵՆԱՆԻՆԻ ԸՆԴՈՒՄԵՆ ԹՎԻ ՌՁԸԸ:
ԵՐՈՐԳԻ ԵՍ ԱՎԱՅԻՆՈՐԳԻ ՄԵ ՈՒՆՏԻՍ
ՄԵ ՈՒՄԻՍԱՆՏԻՍ ՎԱՐԴԱՆԻՍ ՆՈՐՈ
ԳԵՑԻ ԶՏԵՆԻՔ ԱՆՆԵ
ՆԻՑՎԱԵԿԵԿԵԿԵՆՅ
Հրատ. Ջալալեան, Բ, 151: Քաջրերունի, Արարատ, 1888, թիվ 4, 169-170: Ալիշան, 160:
Կոտանի. 189

ՆԱՆԱՍԱԿԻ ՄԱՏՈՒՌ

491. ԽԱԶԲԱՐ. կանչնամ է Անդեղի կամ Նահատակի մատուռի հյուսիսում՝ սարալանջին. մեծ է, խոշոր զարդերով. ճակատին միայն թվականը.

Ի Թ: Ա: Կ: 4: 32: Ի
Ի ԹԻԱԿԱՆԵՍՅ Է ԱՅՈՅՅ ԶԽ: (1291)

Հրատ. Քաջրերունի, Փորձ, 1879, X, 50: Ալիշան, 160:

492. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, գունդում է Անդեղի կամ Նահատակի մատուռի ներսում, հարավային կողմին, 4 սող.

ԶՆՈՐՈԳՈՂՍԲ ՆԱՏԱՍԻՍԶԿՈԿ
ՈՐՆ ՊԼՃՈՆՅՅ ԱՂԱԲԹՍ
ՅԻՂԷԲ ԶԿԻՐԱԿՈՍՅԻ
ԱԿԵՑԻԲՅ
ԶՆՈՐՈԳՈՂ ՄԵ ՆԱՆԱՍԱԿԻ
ԶԿՈՒՐՆ ՊԼՃՈՆՅ ՅԱՂԱԲԹՍ
ՅԻՇԵՐ. ԶԿԻՐԱԿՈՍ ՄԻԱԿԵՑ
Ի ՔԻՍՅ ԳԻՍՅ:
Հրատ. Քաջրերունի, Փորձ, 1879, X 51: Ալիշան, 160:

493. ԽԱԶԲԱՐԵՐ, երկու հատ՝ մի պատվանդանի վրա, գունդում են դյուզլի ներքևում, Սուլեմա գետակի ձախ ափին, կամուրջի մոտ, թեք լանջին.

. ԻՆԵՅՉԿԱՄՆԵՆՋՍ: ԿՈԳՈՏՈՆՍ: ԳԵ
. ԵՍԱՅԻՐԱՅԵՏԵՍԻՐՈՒՅՍԱՂԲԱՆ

. ԵՐԵՆԵՑԻ ԿՐՄՈՒՆԶՍ, ԼՈԳՈՏՈՒՆՈ, ԳՆԵՑԻ հողա իւր տանախով
ի հայրենասիրութեան և ՏՎԻ ՄԵ ՈՒՆՏԻՍ ՅԱՂԱՔԱՐՈՐԹԻ ով որ յես մեզ
առաջնորդ լինի

Մանր. Այժմ զույգ խաչքարերն էլ ընկած են երեսնիվայր և իրված հողի մեջ: Մեկը ամբողջ է, մյուսը՝ երկու մասի բաժանված: Մեկ հաջողվից մնացածը կողքի դարձնել և գծազերված մասը վերծանել: Պատվանդանը սեղում է՝ իրված հողի մեջ, նրա վրա մնացել էին միայն արձանագրութան որոշ հետքեր:

Կամուրջը հարևան է Զուրուկ Քյուրիի անունով, բայց դա հորն է արդեն՝ շինված ցարական Ռուսաստանի օրոք. Վայց ձորից Սեանի ավազանը առնող խճաղու վրա՝ ճիշտ հին սեղում:

Հրատ. Քաջրերունի, Փորձ, 1879, X X, 52: Ալիշան, 161:

494. ԾՄԱՏՈՒՐԻ ԿԱՄՈՒՐՁԻ շինարարական արձանագրութունը գրված է եղև արևելյան ծայրի հյուսիսային երեսին, մի մեծ քարի վրա.

Ի բուրն Հայոց :Թ: ամին. :ձ: և :ԺԵ: աւելի, շնորհով ամենագորին, աւարս եղև այլ շինուածին. կամաւն Աստուծոյ եւ Սարգիս վարդապետ, առաջնորդ Շահինու անապատին միաբանեցաւ ձեռնախոյրեամբ :Ղ: միաբանիս և բազում ողորմութեամբ շինեցաւ վկամուրջս. հայոց հայրապետքոյան Տեառն Յակոբայ, բազալտուրքեան պարսից Շահ Սուլէյմանի:

Մանր. Կամուրջից պլմ միացել է միայն արևմտյան, աջափնյա ուղի: Մնացած մասը արձանագրութան հետ միտանի զհար ջանդեղ-տարել է:

Հրատ. Քաջրերունի, Փորձ, 1879, X X, 49: Ալիշան, 166:

26. ԼՈՍՏՈՒՆ ԳՅՈՒՂԱՏԵՂ (պատմական Ոսիմ)

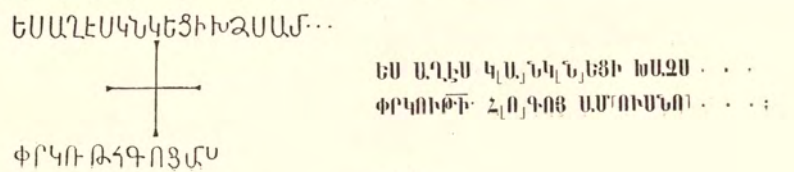
495. ԽԱԶԲԱՐ, մեծ և զեղաքանդակ. օդտազարժված է որպես բարավոր եկեղեցու հորավարեկյան մուտքի համար. թեքի շուրջը միայն թվականը.

496. ԽԱԶԲԱՐ, փոքր, սպիտակավուն քարից, գրված է կողքանց՝ հարավարևելյան խորանի պատի մեջ. ճակատին և սակին 2 սող.

- ՉԱՄԱՍՈՒՄՓՆԷ
† ԽԱՂՍ ՄԱՍՈՒՄՓՈՒՆ Է՝ ԹՎԱՅԻՆՅՈՒՆ :Թ: (1551)
ԹԿՍՈՒ:

497. ԽԱԶԲԱՐ, փոքր, սպիտակավուն քարից, գրված է հյուսիսարևելյան խորանի պատի մեջ, ճակատին և սակին 2 սող.

498. ԽԱԶԲԱՐԻ ԲԵՆՎՈՐ, օգտագործված է որպես շինաքար բեմի հյուսիսային պատի մեջ, վրան մնացորդ ,1 սող.

ԱՍՀՈԳՈՂԻՄՈՂԻ

ՀՈԳՈՑ ԻՄՈՑ

499. ԽԱԶԲԱՐԻ տակի մաս, օգտագործված է որպես շինաքար հյուսիսային պատի արևելյան անկյունում, արտաքուստ, վրան 2 սող.

ՏՐԱԾՈՂՈՐԵՍՅԻԱԳՅԻՐ ՏՐ. ԱՄ. ՈՂՈՐՄԵՍՅԻ ԱՒԱԳՏԻՐԻՆ ԵՒ ԻՆԵԻԳԵՌԳԱՅԻՐԻՐՄԳԱՍՍ ԳՎՈՐԳԱ ՅԻՒՐՈՒՄ ԳԱՂՄՏԵԱՆ

500. ԽԱԶԲԱՐԻ ՎՐԱ ԵՂԵԼ Է՛

ԹՎ. : ՉԻԲ: (1273) և Ացեց կանգնեցի խաչս

Մանր. Այժմ չկա տեղում: Հրատարակիչը միայն սուսերին թարգմանաթյամբ է սվել. կատածելի է անձնանունը:

Հրատ. MAK, 116:

501. ԽԱԶԲԱՐԻ ՎՐԱ, աղաքված է Եղեղ կեղեղեցու պատի մեջ. միայն թվականը.

ԹՎ. : Չ:—(1251)

Մանր. Այս խաչքարը մեկը չգտանք:

Հրատ. Եղիազարյան, Ազիզբեկովի շրջանի կոլտարայի հաշարանները, 64:

27. ԳՅՈՒԻԼԻԻ ԳՈՒԶ ԳՅՈՒՂ

502. ԽԱԶԲԱՐԻ ՎՐԱ, գտնվում է հին գերեզմանատան մեջ.

և Սանէս (կանգնեցի) զխաչս բարեխաւսորիւն ինն և Եղբաւր մեր, ձեռամբ բարեմիս պատանի Սմբատայ որդւոյ մեր. որ կարդաք յիւեք ի ՔՄ. ԹՎ.:ՉԽ: (1291)

Հրատ. Քաջերունի, Արարատ, 1888, թիվ ԺԲ, 784: Այլշան, 141:

503. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ ՎՐԱ, գտնվում է հին գերեզմանատան մեջ՝ նախորդի կողքին.

Այս է հանգիստ հոնանկիսին. ԹՎ. :ՉԹԲ: (1503)

Հրատ. Քաջերունի, Արարատ, 1888, թիվ ԺԲ, 785: Այլշան, 141:

28. ԳՈՒՐՈՒՐԱՎԱՆ ԳՅՈՒՂ

504. ԿԻՍԱՎԵՐ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՄՈՒՏՔԻ ԲԱՐԱՎՈՐԻ ՎՐԱ.

ԹՎ իւայոց ՉԻ: (1271)

Մանր. Բարավորն ընկած է:

Հրատ. Քաջերունի, Արարատ, 1888, թիվ ԺԲ, 785: Այլշան, 141:

29. ՀՈՐԲԱԳՐՂ ԳՅՈՒՂ

505. ԽԱԶԲԱՐ, գտնվում է գյուղի հյուսիս-արևմտյան կողմում՝ Բաղչա-ջուղ կոչված ավերակ գյուղատեղու արևմտյան եզրին, զետակի ձախ ափին, քիվին և շրջանակներին, 10 սող.

ԹԻՎԻՉԻԻԻ

ԱՅՍ	ՆՂԱ
Ն	ՎԳ
ԵԼԵ	ԱՁ
ՆԾ	ԵԼԱ
ԱՄ	ԱՅՔ
ՔԻՐ	ՆՅԵԻ
ԿԱԳ	ԵՅԱ
ԱՅ	ԱՂԹ
ԵԻՑ	

ԹՎ. : ՉԽ: (1291). ԱՅՍ ՆՇԱՆ ԿԱՆԳՆԵՂԱՅԼ ԵԼԻ ԱՐՁԱՆ ԱԻԾԵԼԱՅԼ ԱՐԵԱՄԲ ԱՆՄԱՀ ԹԱԳԱՎՈՐԻՆ ՅԻ. ԵՒ . . . ՅԱՂԱԳՍ ԵՐԻՑ . . . :

Մանր. Գժագիրն ստացել ենք Գ. Գրիգորյանից:

506. ԽԱԶԲԱՐ, ջարդատված, ընկած է Հորբաղը գյուղի կեղեղեցու բա-կում, 4 սող.

ՈԲ . . Ն
Հ Ո Գ Ո Ղ
Ի ՄՈ

ՄԲ. ԽԱԶԲԱՐ ՀՈԳՈՑ ԻՄՈՑ | ԹՎ. : ՊԼԳ: (1385):

Մանր. Գժագիրն ստացել ենք Գ. Գրիգորյանից:

ԹՎ. : Պ: Է Դ:

507. ԽԱԶԲԱՐ, փոքր, ընկած է նախորդի մաս՝ քիվին, 1 սող.

ԽՉՍԲԱԷԻՍՍԵՂԻԸ

ԽԱՉՍ ԲԱՐԷԽՈՍ ԵՂԻՇԻՆՅ:

Մանր. Գժագիրն ստացել ենք Գ. Գրիգորյանից:

508. ԽԱԶԲԱՐ, փոքր, նախորդներին մաս, վրան միայն թվականն է նշմարվում.

ԹՆ ԿԵ

ԹՎ. : ՉԿ: (1318):

Մանր. Գժագիրն ստացել ենք Գ. Գրիգորյանից:

509. ԳՅՈՒՂԱՄԻՋԻ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՆԵՐՈՒՄ՝ ավագանի կամարի վրա.

Շնորհոփ ամենագորին Աստուծոյ շօր և Ռարոյ և Հոգւոյն սրբոյ ի քուսկանի մարգեղոյքան բանին Աստուծոյ :ՌՈՂԻԲ, ի հայկական տումարի :ՌՃՈՍ. (1692) փնեցալ սուրբ Եկեղեցիս յանուն սրբոց հրեւեակապետացն Գարբէլլի և Միխայէլի.

Հրատ. Քաջերանի, Արարատ, 1888, թիվ Ե, 298: Ալիշան, 158:

510. ՆՈՒՅՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ավագանի վրա.

Կանգնեցաւ աւագան սուրբ մկրտարայն հոգւոյ և բողոքայն մեղաց . . .

Հրատ. Քաջերանի, Արարատ, 1888, թիվ Ե, 298: Ալիշան, 158:

30. Թ. Ա. Ռ. Ա. Թ. ՈՒՄԲ ԳՅՈՒՂ.

511. ԽԱՉԲԱՐ, փոքր, ընկած է գյուղի վարելահողերի մեջ, ստորին մասում, 2 սող.

ԵՍՈՍԲԱՆԿԵՅԻՉԻԱՋՍԻԲԱՐԵԻԱԽՍԾՆՈՂԱՅ ԻՄՈՅՎԱՐԴԱԵՒՈՎՍԷԻԱ. ՌՎ. Չ:

ԵՍ ՈՍԲԱՆ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՉԽԱՉՍ Ի ԲԱՐԵՆՈՒՍ ԾՆՈՂԱՅ | ԻՄՈՅ Վ.Ս.Բ.Ա. ԵՒ ՈՎՍԵՓԱ. ԹՎ. :Չ. (1251)

Մանր. Գծագիրն ստացել ենք Հ. Եղիազարյանից:

31. ՀՈՐՍ

Այս գլուղում պահպանվել են արձանագրութիւն տնեցոյ երեք խաչքարեր միմեջ: Շատ արժեքավոր է գլուղամիջում պահպանված մի հին բնակելի տուն, որը բաղկացած է երկու կիւղ մասից՝ բուն տանը և նրա առաջին սրահ: Վերջինս այժմ ավերակ է, իսկ տանը օգտագործվում է: Տանը երկարավուն հատակագիծ տնեցոյ բավական մեծ զահլեճ է. ծածկը կրել են երկու շարքի փայտե սյուները, որոնց լավ մշակված քարե պատվանդանները մնում են տեղում: Գահլիճի մի ծայրը բարձր է բեմի նման. հրատարակին պատի մեջ կա խաւրով (բոխարի) և պատերին մի քանի պատրաններ: Մուտքը հարավային պատի մեջ է և լավ ձևավորված:

Տեղական ավանդութիւնն այս տանը համարում է Չեսար Օրբելյանի դարպասը (սպարանքը)՝ արձանագրութիւնների մեջ ևս թե Չեսարի անունը կա և թե նրա կնոջ՝ Պրիշահի: Բուրդ դեպքերում տանը XIII—XIV դդ. քաղաքացիական ճարտարապետական լավագույն նմուշ է:

Հորս գլուղը հիշատակվում է Ս. Օրբելյանի ցուցակի մեջ, 12 շափ հարկով, որից երկու վում է, որ մեծ գլուղերից մեկն է եղել:

512. ԽԱՉԲԱՐ, գանձում է գյուղի մեջ, մի բակում, ընկած պատվանդանի մաս. ստորին մասում, 5 սող.

ԹՎ. ՉՂԸ
ԻՇԻ ԱՆՈՒ
ՌԲ ԴՄԻՉԵՍԱՐԻՆԵՍՏ
ԻՐԻԿԱԿՆԵՑԻՉԻԱՍԲԿԻ
ՈՒՌԻՆՈԳՈՅԻՏ ՈՂ

ԹՎ. :ՉՂԸ: (1349) | ԻՇՆԱՆՈՒԹԲ. ՊՍՐՈՆ
ՉԻՍԱՐԻՆ. ԵՍ ՏԻՐԻ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ՉԽԱՉՍ
Ի ՓՐԿՈՒԹԻ ՀՈԳՈՑ ԻՄՈՅ:

Հրատ. Քաջերանի, Փորձ, 1879 N 1, 108: Ալիշան, 161: Լուսանկ. 190

513. ԽԱՉԲԱՐ, պատվանդանի վրա, մի բակի մեջ. ստորին մասում՝

Կանգնեցաւ խաչս հոգոյն պարուն Խարեանին... Տրիին:

Հրատ. Քաջերանի, Փորձ, 1879 N 1, 108: Ալիշան, 161:

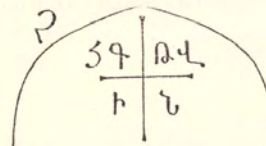
514. ԽԱՉԲԱՐ, գյուղամիջի մի բակում, ստորին մասում 2 սող.

ՌՎ ՉԻԵԿԱՆԳՆԵՑԱԲԻՆՇԱՆՍԻԲԱՐԵԻԱԽՍՈՒՌԻ
ՀՈԳՈ ԳՐԻԳՈՐՈՒԵԻԾՆՈՂԱՅՆԵԻԱՄՈՒՍՆՈՒԻՐՈ

ԹՎ. :ՉԽԵ: (1296) ԿԱՆԳՆԵՑԱԻ ՄԲ. ՆՇԱՆՍ Ի ԲԱՐԵՆՈՒՍՈՒԹԻ.
ՀՈԳՈ ԳՐԻԳՈՐՈ ԵՒ ԾՆՈՂԱՅՆ ԵՒ ԱՄՈՒՍՆՈ ԻՐՈ:

Մանր. Գծագիրն ստացել ենք Հ. Եղիազարյանից:

515. ԽԱՉԲԱՐ, սև քարից, գանձում է գյուղամիջի եկեղեցու մոտ. խորանից վեր և խաչի շուրջը, 3 սող.

:ՉՂԳ: (1324) ԹՎ.ԻՆ:

Մանր. Գծագիրն ստացել ենք Գ. Գրիգորյանից:

516. ԽԱՉԲԱՐ, աղուցված է Գ. Իսկենդարովի տան պատի մեջ, տակին 2 սող.

ԽՆՍ ԸԷՍԱՐԻՆ
ԹՈՒԱ

ԽԱՉՍ ՉԷՍԱՐԻՆ | ԹՎ. :ՈՒՍ: (1572):

Մանր. Գծագիրն ստացել ենք Գ. Գրիգորյանից:

517. ԽԱՉԲԱՐ, գանձում է գյուղի մոտ. վրան 5 սող.

ԵՍԱՄԻԲԷԿՍՈՐԴԻՉ
ԻՆԿԱԿՆԵՑԻԲԱՐՈՂԱՍՍԱ

ՍՈՐԵԽԱՍՄ
ՈՒՄԻՄԻՆ
Ա
ՏԱԻՐ

ԵՍ ԱՏԻԲԷԿՍ. ՈՐԴԻ . . . ԿԱՆԿՆԵՑԻ . . .
ՄԲ. ԽԱՉՍ ՄՈՒՍԱՄԻՆ . . . ՄԱՐԻ:

Մանր. Գծագիրն ստացել ենք Գ. Գրիգորյանից:

518. ՋԻԹՉԱՆԻ ՄԵԾ ԲԱՐԻ վրա, գյուղամիջում, 3 սող.

ՌՎ ԸԾԻ

ԵՍԱԿԵ. ԿԵՏԱԶ

519. ԽԱՉԲԱՐ, գտնվում է գերեզմանատան մեջ, ճակատին 1 սող.

ՊՐԷԼԸԱՆ

ՊԱՅՐՈՆ ԷՂԱՆ:

Մանր. Գծագիրն ստացել ենք Գ. Գրիգորյանից:

520. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, օրորցած, գտնվում է «Վանք» կոչվող գյուղատեղում գերեզմանոցում, Հորսից մոտ 4 կիլոմետր արևելք. վրան 1 սող.

ԱՆ ԽՐԱԾՈՂՈՐԻՍԵՐԱՆԷ

ԱՏՆ . . ՏՐ. ԱՆ. ՈՂՈՐՄԻ

ՄԻՐԱՆԵՆԻՆԻ:

Մանր. Անձանուցը կատարելի է: Գծագիրն ստացել ենք Գ. Գրիգորյանից:

521. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, սափակ, նախորդի մոտ, կրեպին 2 սող.

ԱՅՍԱՆԳԻՍՅ

ԱՅՍԱ. ՀԱՆԳԻՍՅ| ԿԱՐՑՊԵՏ ԲԱՀԱՆԱՑԻՆԻ:

ՀԱՐԱՅ ԿԵԲԳԱՆԱՆԱՅ

Մանր. Գծագիրն ստացել ենք Գ. Գրիգորյանից:

32. ԲԱՐԱԳԼՈՒԽ

Այս գյուղում արձանագրություններ ունեցող հին հուշարձանները գտնվում են գյուղի շրջագառի հանդերձ: Գրանցից կարևորները հետևյալներն են.

1. Ս. Մամասի վանք, գտնվում է գյուղից մոտ երեք կիլոմետր դեպի հարավ, բարձրագիբ հարթության վրա՝ «Հին Սալլե» կոչվող գյուղատեղի մոտ: Այս վանքի հիմնադրության պատմությունը սլաւոնաց պատմագիրը հասցնում է մինչև «ի ժամանակս թագաւորութեանն Հայոց ցեղին Արշակունեաց»: Գրիգոր Լուսավորչի հետ կեսարիա ցնացած սլաւոնաց իշխանները Փոքր Ասիայից բերում են ս. Մամասի նշխարները և նրանց վրա կառուցում վկայարան¹:

XIII դարի առաջին կեսում արք հնամենի վկայարանի ակղում Անթ կրճատորի և Մարգարանի ծառա ուն Սեւիի կողմից շինվում են իրար կից երկու փոքրիկ շէնքեր: Մյուսցից հյուսիսայինը մի փոքրիկ մատուռ է, իսկ հարավայինը փոքր եկեղեցի՝ այն հարավային առանձնահատկությամբ, որ նրա բնույթ միջնորդով բաժանված է երկու մասի՝ երկու սեղանով (Մյուսիքում ճարտարապետական այս ձևը կրկնված է նույն վայրից ձախ շէնքերի ու Սիոն վանքի հարավային եկեղեցու մեջ): Եկեղեցին կոչվել է ս. Պողոս:

Ներկայումս արք շէնքերն ավերված են և նրանցից մնում են միայն պատերը՝ երկու մետր բարձրությամբ: Ավերակների մեջ վաղապես վկայարանից ոչ մի հետք չկա. եղած մնացորդները վերաբերում են XIII դարի կառուցումներին:

Վանքի արևմտյան կողմում պահպանվել է մի փոքրիկ գերեզմանատուն, որ հին խաչքարերի և գերեզմանաքարերի հետ մեծ քանակությամբ շէնքի ճարտարապետական բնույթի օգտագործված են սրվա գերեզմանաքարեր: Գրանցից մի քանիսն իրենց վրա կրում են վանքի շինարարական մեծ արձանագրության մասերը:

2. «Հին Սալլի», գյուղատեղ, գտնվում է Մամասի վանքից մոտ 300 մետր դեպի հյուսիս: Այստեղ կանգուն են շորս խաչքարի պատվանդաններ, որոնց երկուսի վրա կան խաչքա-

¹ Ստ. Օրբելիան, Պատմութեւն, Կ գլուխ, էջ 265, Թիֆլիս, 1911.

րեք՝ ստանց արձանագրությունների. երրորդ խաչքարն ընկած է պատվանդանի մոտ և ունի միայն թվական, իսկ չորրորդը, որի վրա եղել է Ստ. Օրբելյանի անվան հիշատակությունը ընդարձակ արձանագրության մեջ՝ այժմ չկա: Բարեբախտաբար գրություն ունի 1932 թ. կանգուն այս խաչքարի լուսանկարը, որից կատարվում է ներկա վերանստիլությունը:

3. Թուլս մանուկ, մատուռ, գտնվում է գյուղից արևելք, մոտ երեք կիլոմետր հեռու՝ բարձր բլրի գագաթին: Այժմ դա հասարակ ու խառն քարերով շարված ու փայտածածկ մատուռ է, բայց նույն տեղում մնում են սրբատաշ քարերով շինված հին եկեղեցու հիմնապատերը և նրա սրբատաշ քարերի բազմաթիվ բեկորները, որոնք օգտագործված են մատուռի պատերի մեջ և թափված են շրջագառում: Այդ հին շէնքը, գատելով նրա բեկորների մնացորդներից, պետք է ենթադրել, որ մեր հնագույն և նշանավոր կառուցվածքներից մեկը պետք է եղած լինի: Ներկա մատուռի հյուսիս-արևմտյան անկյունի մոտ կանգնեցված են երկու կոթողանման քարեր, որոնց վրա կան V—VII դդ. հատուկ կախաչների և խաչորդի վաղի ու տերևների ժապավենաձև դարձեր: Գրանք հին շէնքի մուտքի կողքի և բարավորի մասերն են: Թուլս մանուկի շուրջը տարածվում են անների ավերակները և կանգուն խաչքարեր, նրանցից մեկն ունի արձանագրություն:

Այս հուշարձանից հայտնաբերված 8 արձանագրություններից միայն մեկն էր հրատարակված: Չհրատարակվածներից առանձնապես կարևոր է մի սապանաղի, 1316 թ., որի մեջ հիշատակված է ԲԱՐԱԳԼՈՒԽ գյուղ—սնունը: Հայտնի է, որ ինչպես Ստ. Օրբելյանի պատմության մեջ, այնպես էլ հին աղբյուրներում այս գյուղը չի հիշատակվում: Այսպիսի երևույթը պատճառ է դարձել, որ հնագետ Հ. Եղիազարյանը Բարագլուխ գյուղը նույնացրել է հին Սալլանից գյուղի հետ, որն անշուշտ սխալ է¹:

Հնարավոր է, սակայն, որ Բարագլուխ գյուղը հնում գտնվելիս է եղել Թուլս մանուկի բլրի ստորոտում՝ ձորամիջին: Այժմ մնացել են մի գյուղատեղի ավերակները, որը տեղացիների կողմից անվանվում է Գալլա:

4. Խաչքար, կանգնած է գյուղից հարավ-արևելք, խճուղու եզրին, մի մեծ, բնական ժայռաբեկորի վրա՝ 1290 թ. արձանագրությամբ:

Ժողովածուում ամփոփված են 23 արձանագրություններ, որոնցից 16-ը հրատարակվում են առաջին անգամ:

Ս. ՄԱՄԱՍԻ ՎԱՆՔ

522. Ս. ՊՈՂՈՍԻ ԲԵՄԻ ԵՂՆՈՐԱՄԻ ՎՐԱ, հաջորդի անմիջական տակին, որպես նրա շարունակություն, 5 սող՝

ՍԵԱԵՆՃՈՐՄՍՍՈՒԻՄԲՄԱՄԱ ԶԾԱԸԿԵ
... ՅՆԱՅԳՈՅՆ ԶԵՐԲԱԶԻՆՄԻ ԻԹՎԱԿՈ
... ԻՈՅՆ: Ի ՍԱՌՈՒՄՆ: ԱԶԱՄՅԱԿԱՌԱԿԻՆ
... ՃԻԸ: ՅԱՆԶՈՎԵԱԼԵՆԻՅԻՆ
Մ

ԵՄՐ ԲԱՐԵՃՈՐՍՍ, ՏՈՒԻ ՄԲ ՄԱՄԱՍԻՍԱՅ, ԶՆԱՂԿԵՂՈՅՆ ԱՅԳՈՅՆ ԶՄԵՐ ԲԱՍԻՆ՝ ՄԵԻԹՎԱՐԱ ԸՈՂՎՈՅՆ. Ի ՏԱՐՈՒՄԵ ԱՌ ԺԱՄ. ՀԱԿԱՌԱԿԻՆ: ԹՅՃԻԸ: ՀԱՅՐ ԱՊԵՏԱՅՆ՝ ՆԶՈՎԵԱԼ ԵՂՎՈՅԻՆ ԱՅ:

Մանր. Ըր բովանդակությամբ կապված է հաջորդի հետ. նույն Մաղկիույն աղբու մասն է նվիրվել վանքին, հետևաբար դրվել է հաջորդի հետ միաժամանակ:

¹ Է. Եղիազարյան, Աղբյուրագիտ շրջանի կուրսուսքի հուշարձանները, Երևան, 1935, էջ 75:

Առաջին անգամն է հանդիպում ԲԱՐՆՃՈՐՏ անձնանունը: Նման կազմով չունի կան ԲԱՐՆՄԱՆՈՒԿ, ԲԱՐՆՏԻԿԻՆ անուններ. իսկ հանրակ դասավորությամբ՝ ՃՈՐՏԻԿԻՆ, որը հավանաբար ՃՈՐՏ-ՏԻԿԻՆ անվան սղումն է:

Հաս. Քաղերանի, Փորձ, 1879, № 1, 104—105; Ալիշան, 162 (Երկուսն էլ իխտ թերի և ազնաված):

523. Ս. ՊՈՂՈՍԻ և ս. Պետրոսի իրար կից զույգ բեմերի միջնորդի հուկատին, 17 սող.

ԺԱՍԱՆԱԿԻՆՅՈՒԿԵ	ԼՁԱԻՐՆ	ՊԱՐ
ՅՅԱՇԽԱՐՏՍՅԱՅՈՑԵԻՉ	ԲԱՉՈՒՄ	ԳԱԻ
ՍԱԷՐԻԵԱՑԵԻԲԱՉՈՒՄ	ԱՐԻԻՆ	ՅԵ
ՆՁԱՆՄԵՂԱՑԵԻՉԱՅ	ԼՍԵԳԵՐ	ԵՑԻ
ԸՆԴՄՍԵԻՉՏԱՅՐՊԱԻՂ	ՍՉՊԱՍՈ	ԱԿ
ՔԱՅԱՆԱՅՆՁՍՆՈՒՅԻ-	ՆԻՄ	ՊԱՆ

ԵՄԵԲՐ	ԲՄՆԱԼՈ	ՎՓՈԲՐՄԻԽԱՂ
ՂԱՆԱ	ԼԵՐԿՐԻՍ	ԷՍՍԵ ԹՍՔՐ
ՉՐԴԻՊ	ԱԻՂՈՍԻՇ	ԻՆԵՑ ԻՉԵԿԵՂ
ՔՍՅԱՆ	ՈՒՆՆՐԱ	ԲԱՐԵԽ ԱԻՍՆ
ԱԵԼԵՐԵԸ	ՆՃԱ: ՅԱՌՓ	ԻՉԺԱՂ ԿԵԼՈՅՆ
ԳԻՆԳՍԵ	ՑԻԵԻՍՈՒԻ	ՄԲՄԱՄ ԱՍԱՅԵ
ԵՅԱՔԻՍ	ԼՈՒՄ:Դ:ԱԻ	ԲԺԱՄՊ ԷՍՈՍ
ՊԱԻՂՈՍԻՎԱԿԻՆ:Բ:	ԼՔՊԱ	ՂՈՍԻ:Ա:
ԹԻՆ:Ա:ԽԱԼԻՆԱԻՆՅԱԿԱՌԱԿՐ		ԴՔՆՅՃ
ՅԱՅՆՁ:ՆԱՌԱԸԻ ԲԻՄԵՐՄԵՂԱՅՍՍԵՐ		ՍՍԵՐ

Դ՛ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ, ՅՈՐՈՒՄ ԵՒ ՉՈՒՐՆ ՊՈՐՈՒՅ ՅԱՇԽԱՐՉՍ ՉՈՑՈՑ ԵՒ ՉՐՉՈՒՄ ԳՈՒՌՈՂՍ ԱԻԵՐԵՍՅ ԵՒ ԲԱՉՈՒՄ ԱՐԻՆ ՉԵՂԻՂՆ ՉԱՆՄԵՂԱՅ ԵՒ ՉԱՅԼՍՆ ԳԵՐԵՑԻՂՆ, ԸՆԴՈՐՍ ԵՒ ՉՁԱՅՐ ՊԱՒՂՈՍ ՉՊՍՏՈՒԿԱՅՂՆ ԲՈՂԱՆՆՆ, ՉԱՆՈՒՑԻՉԻՄ ԻՄ ՄՊԱՆԻՂՆ, ԵՒ ՄԵՔ ՈՐԲ ՄՆԱԼՈՎ՛ ՓՈՐԲ ՄԻ ԽՈՂԱՂԱՆԱ, ԵՐԿՐԻՍ ԵՍ ԱԷԹՍ, ԲԵՂՈՉ ՈՐԳԻ ՊԱՒՂՈՍԻ, ՇԻՆՅԻ ՉԵԿԵ-

ՎԵՑԻԻՔՍ ՅԱՆՈՒՆ ԿՈՐԱ, ԲՈՒՅՆՈՒՍ ԿՈՐՄԱ, ԵՒ ՄԵՐ, ԵՒ ԸՆԹԱ ՅԱՌՓԻ ՉՅԱՂԿԵԼՈՑՆ ԴԱՅՂԻՆ ԳՆԵՑԻ ԵՒ ՏՈՒԻ ՄԲ, ՄԱՄԱՍԱՅ ԵՒ ԳՐՆՅԱՔԻ ՏՈՐՈՒՄ :Դ: ԱԻ ԺԱՄ ՊԵՏՐՈՍԻ ԵՒ ՊԱՒՂՈՍԻ ՏԱՆՆԻՆ :Բ: ԱԻ ՊԱՒՂՈՍԻ :Ա: ՄԵՔԻՆ :Ա: ԽՈՒՆՆԱԻՆ, ՉԱՄԱՌԱԿՈՐԻՔՆ :ՅՁԻԸ: ՉԱՅՐԱՊԵՏՅՆՆ ԵՂՈՎԻՆ ԵՒ ԱՌԱՋԻ ԲԵՐ ՄԵՐ ՄԵՂԱՅՍ ՏԵՐ Է:

Մանր. Արձանագրությանը զբաղված է եղել 3 շարք բարերի վրա, վերին շարքը բաղկացած է իրար կից 7 քարից, միջինը՝ 5 և վերջինը՝ 3: Այժմ իրենց տեղում են տառերին և միջին շարքերը միայն, այն էլ սուսնց սողակրկների և վերջերը կրող մեկական հեղ քարերի վերին շարքն ամբողջովին քանդված է. դրա հինգ քարերից երեքը դասնք դերեզմանատանը՝ օգտագործված որպես գերեզմանաքար: Ընդհանուր առմամբ պահպանված են արձանագրված 4—5 հեղ քարեր, որոնց վրա պետք է լինեիր լատիներեն սողակրկի և վերջի 1—2 տառերը: Այդ պատճառով էլ հեշտությամբ վերականգնվում է արձանագրության ամբողջությունը:

Արձանագրության մեջ թվական չի նշված, բայց Սա. Օրբելյանը հաղորդում է, որ Սեթ և Պաղոս կրոնավորներն այդ շինքը կառուցել են Իվան Աթարակի իշխանության ժամանակ (դ. Մ.): Արձանագրության մեջ հիշատակված պարսից արձանագրությունն ու ավերամեները պետք է վերաբերեն Ջալալեդինի արձանագրությունին, որը սեղի է սահեցել 1224 թ., հետևաբար եկեղեցիների շինությունը և արձանագրության զբաղվել պետք է սեղի սահեցած լինեն զրանից հետո՝ մոտավորապես 1230-ական թվականներին:

Հաս. Քաղերանի, Փորձ, 1879, № 1, 104, Ալիշան, 162 և սուսնի. 191

(Միայն երկու տառերի բարերը):

524. ՄԱՄԱՍԻ ՎԱՆՔԻ ԵՐԽԱԿԱՌՄԱՆ մի երկարավուն գարի վրա, որն այժմ գտնվում է գերեզմանատանը, 4 սող.

ԴԱՉՆՈՐԴ	ԱՌԱՋՆՈՐԿ	ԵՍ ՍԵԹԻՆ
ԵՍ ՍԵԹԻՆ	ԱՆԿԵՄԱՆՍ	ՉՄԵՐ ԵԿԵՂԵՑՈ

Մանր. Սեթ անվան հիշատակության ապացույց է բերել ժամանակակիցությանը համարյալների հետ: Լուսակ. 192

525. ՄԱՄԱՍԻ ՎԱՆՔԻ ԵՐԽԱԿԱՌՄԱՆ մի քարի վրա, որն այժմ գտնվում է գերեզմանատանը, 9 սող.

ԵՍՍԵԻՃԻԾ	ԵՍ ՍԵԹԻՆ, ԾՊԱՌԱՅ ՄԱՐՉՊԱՆԱՅ, ՇԻՆՅԻՆ ՉԵԿԵԿԵՑԻՄ ՅԱՄԱՋՆՈՐԿՈՒԹԵՆ, ՍԵԹԻՆՆ ՅԻՇԱՍՏԱԿ ԻՆՉ ԵՒ ԱՄՈՒՍՆԻ ԻՄՈՑ:
ՈՒ ՅՄԱՐՉ	
ՆԱՅՆԻՆԵ	
ՉԵԿԵԿԵԿԵ	
ՅԱՌԱ ՉՆՐ	
ԴՈՒԹԵՍԵՆ	
ՆՅԻՆԱՍԼ	
ԿԻՆՉԵԻՄ	
ՄՈՒՍՈՑ	

Մանր. Վանքի տառերից Սեթի հիշատակությանը որոշում է արձանագրության ժամանակը՝ XIII դարի առաջին կես: Լուսակ. 193

526. ՄԱՄԱՍԻ ՎԱՆՔԻ մուտքի կողի երկարավուն և ձևավոր քարի վրա, որն այժմ օգտագործված է որպես գերեզմանաքար, 8 սող.

Թ: ՉԽ
ԿԱՄԱՍԱՅԵՍԻՆԷ
ԻՌՐԱՆՇԱՍԻՄԻ
ԻԷՅՇԵՆԻՏԻՄԻ
ԼԱՅ ԵՏԻՉՈՒ
ՏԱԵՆ ԻԲԱՄԻՄ
ԿՆԱՍԱՆ ԼԵՒՈՒՄ
ՏԿՆՈՒՄ 3 ՃԺԸ

ԹՎ. : ՁԽ: (1291) | ԿԱՄԱՍԻՆ ԹՅ. ԵՍ ԽՈՒՇԻԹ,
ՈՒՐԱՆՇԱՍԻՆ ՈՐԳԻ, ՄԻԱՅԲԱՆ ՈՒՍՏԻ ՄԲ, ՄԱՄԱՍ-
ՍՍՅ, ԵՏՈՒ ՉԻՄ | ՀԱՐԵՆԻՔՍ ՄԱՐԱԲԱՄԱՆԻՆ ՄԲ.
ՆԱՀԱՍԱԿԻՍՍ. ՈՎ, ՈՐ | ՀԱԿԱՌԱԿԻՍ : ՅՃԺԸ:
ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՅՆ ՆՁՈՎԻՍ.

Հրատ. Քաջերուճի, Փորձ, 1879, № 1, 105; Ալիշան, 163.
(Երկուսն էլ խիստ թերի և աղճատված):
Լուսանկ. 194

527. ԽԱԶԲԱՐ, մեծ, կանգնած է եղել «Հին Սալլի» գյուղատեղում:

ԻՌՎԱՍԿՉԻՍ

ԻՀԱ
ԴԵՄ
ԱՐՓԻ
ԱՍԱ
ԻԲԱԷԳ
ԽԼԿԵ
ԵՍԻՈՒ
ՆԱԿԻ
ԳՆԻԿԱ
ԽԱՆԱ
ԻՆՆԵԻ
ԻՄՈՅԻԱԻՌՔԱՏԱՆԵԻ
ԱՌԻՍԱՄՈՒԲՄԱԽԱՌՈՒՆ
ԻՆԲԱԵԻԱՍ ՏՈԳՈՅ ՄԵՄՅ

ՅՐԱ
ԻՂԵՏԻ
ՌԴՈՏ
ԻՃԻՆԵ
ԱՏԻՐ
ԷՊԱՏԻ
ՀԻՊՈՐ
ՆՈՒԻԼ
ԿԵՅԻՋ
ՉԱՅՍ
ԵՂԲԵ

Ի ԹՎ. ԻՍՍ ՀԱՅՈՑ : ՁԽ: (1291) | Ի ՀԱՅՐԱՍ
ՊԵՏՈՒԹԵ. ՏՐԷ. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ, ՈՐԳՈ ՏԱՐՍԱԻ-
ՃԻՆ, ԲԱՐԷՊԱՇՏ ԻՇԽԱՆԻՆ ԼԻՊԱՐՏԻՆ. ԵՍ
ԽՈՒՇԻԹ՝ ՈՒՐԱՆՇԱՍԻՆ ՈՐԳԻ, ԱՂՈՒՆԻՆ, ԿԱՆԿ-
ՆԵՑԻ ՉԽԱԶՍ ՉԱՅՍ | ԻՆՉ ԵՒ ԵՂԲԱԻՍԻ ԻՄՈՑ
ԳԱՒԻԹ՝ ՔԱՀԱՆԱԻ ԵՎՂ ԱՄՈՒՍԻՆՈՒ ԻՄՈՒ ՔԻ-
ՄԱՍԱԹՈՒՆԻՆ. ԲԱՐԵՍԱԻՍ ՀՈԳՈՑ ՄԵՐՈՑ:

Լուսանկ. 195

528. ԽԱԶԲԱՐ, մեծ և պարզ, ընկած է պատվանդանից՝ նախորդի մոտ. ձևավորն միայն թվականը, 1 սող.

ԻԹՍՅՀԽԱ

Ի ԹՎ. ԻՍՍ ՀԱՅՈՑ : ՁԽԱ: (1292)

Լուսանկ. 196

529. ԽԱԶԲԱՐ, մեծ և պարզ. օգտագործված է որպես գերեզմանաքար վանքի գերեզմանատան մեջ. շրջանակներին և տակին 17 սող.

ՍՂԱ
ԱՌԻ
ՄԵԲ
ԼԵԱ
ԱԳՐ
ՅԻԱ
ՀԻ
ԻԲՍ
ԱՅԵ
ԻԲԿՈ
ԱԲՇ
ԻՍ
ԻՀԱՍԱՍ ՍՂԱՔՍԲ
ԱՄԻՍՀԱՂԱԳՐԷՐ.
ՈԿԵԱԲԻԲՈՒԼԵՍԳ
ԻՔՐՎԱԲՎԿԱՇԱԿԱ
ԳԵՉՎԱՍԱԽԱՐՍԻ

Ծանոթ. Խաչքարը ճակատի մաս չունի, այն հավա-
նարար անշատ է եղել և աղուցվել է գլխին, որի կենտ-
րոնում ելուստ կա:
Արձանագրության անկապ լինելն ապացույց է, որ
կողքերից ևս անեցել է ինչ-որ մասեր, որոնց վրա են
գրվել սողերի սկզբի և վերջին մասերը. հետևաբար
խաչքարը եղել է որմնափակ:
Արձանագրությունը վերականգնել հնարավոր չէ: Ա-
սանձին բառերից երևում է, որ ոմն Ծանի և Հասանի
սրբիներ կրվել են, սպանություն է տեղի անեցել և ինչ-
որ «հայրենիք» — հողամաս որպես արձեղին է սրվել:
Լուսանկ. 197

530. ՄԱՄԱՍԻ ՎԱՆՔԻ քեմի հյուսիսային պատին, ներքուստ. Կաման Աստույ ևս չի բաց, որդի Ապասայ սուի սուրբ Մամասայ գլխ Ղուկարչին հողուն...

Ծանոթ. Արձանագրությունն այժմ գոյություն չունի:
Հրատ. Քաջերուճի, Փորձ, 1879, № 1, 105; Ալիշան, 163:

.....
ՈՒ...
ԵՍ...
ԱԼ...
ԵԿ...
ԱՆ...
ՄԵԿ...
ԱԻ...
ԳՍԲ...
ԳՈ...

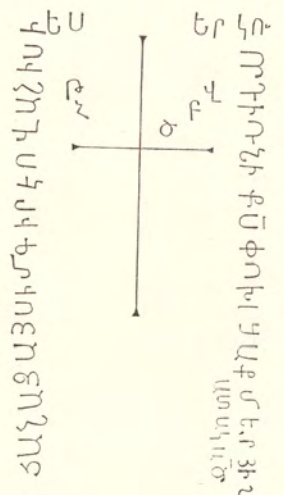
531. ՄՈՒՏՔԻ ԿԱՍ ՊԱՏՈՒՀԱՆԻ կողքի ձևավոր քարի վրա, այժմ ընկած է գերեզմանատան մեջ՝ վրան 10 սող.
Ծանոթ. Արձանագրությունը խիստ վնասված է. եղել է նվերատվական:

541. ԳԱՎԹԻ հյուսիս-արևմտյան անկյունում, ներքուստ, նախորդին կից հարավից, տափակ գերեզմանաքարի երեսին, 14 սաղ.

ԱՅՍԵՏ Ա
ՆԳԻՍՏՊ
ԱՐՈՆԳՐԻ
ԳՈՐԻՈՐԴԻ
ԴԱՅՈՒՐԴԱՇԻ
ՅՈՐԶԱՆՍՍԱԻ
ՎԼԽԱՆԻՏԵԴ
ԱԵՄԴՈՒՈՆՏԱՃ
ԱՅՈՒՎԿԱՐԴԷՔՅ
ԻՆԵՑԷՔՍԵԻՔՍ
ԶՋԵՁՂՂԵԻԿԵԱՆՍ
:Թ: Զ: Է: Բ: ԿԱՅՐ
ԱՊԵՏՈՒԹԵՏԱՍ
ԱԻՃԻՆ ՀԱՆԳԵԱԻ

ԱՅՍ է: ՀԱՆԳԻՍՏ ՊԱՐՈՆ ԳՐԻԳՈՐԻ, ՈՐԳԻ ԳՍՄՈՐԳՍՇԻ. ՅՈՐԺԱՍ ՀԱՍՍԱԻ ՎԱՅՏԱՆ ԻՄ ԵԳՍ. ԵՍ Ի ԳՈՒՌՆ ՏԱՃԱՐԻՍ. ՈՎ ԿՍՐԳԷՔ ՅԻՇԷՑԷՔԻ ԲՅ. ԵՒ ԲՅ. ԶԶԵԶ ՅԻՇԷ: Ի ԿԵԱՆՍ ԹՎ. ԶԾԲ: (1533) ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵ. ՏԱՐՍԱԻՃԻՆ ՀԱՆԳԵԱԻ:

Հաստ. Քաղերանի, Փորձ, 1879, № 1, 103: Ալիշան, 162:

542. ԽԱԶԲԱՐ, կանգնած է Թուխ մասնակի գավթի հարավային մուտքի գլխաց շրջանակներին.

ԱՅՍ ԻՄ ԳԻՐ է: ՈՎԱՆԻՍԻ ԵՍ ԵՐԿՈՒՂ ՈՐԳԻ ՈՒՆԻ ԲՅ. ՓՈՆԵՑԱՔ. ՄԵՐ ՅԻՇՂԱՏԱԿ ԱՇ. ՀԱՆԱՑ. ԹՎ. ԶԾԲ: (1303)

Կոստեղ. 198

543. ԵՐԿՈՒ ԲԵԿՈՐՆԵՐԻ ՎՐԱ, որնք ընկած են Թուխ մասնակի մոտ.

ՆԱԻՐՆ: Ա: ԺԱՄԿԱ
ՏԱՐԻՉՔՆ ԱԻԲՆԵԱԼԼԻ
ՅԻՆՅԱՅ

ՆԱԻՐՆ: Ա: ԺԱՄ ԿԱՏԱՐԻՉՔՆ ԱՐԻՉՆԵԱԼ ԼԻՑԻՆ ՅՅԱՅ.

544. ԽԱԶԲԱՐ, կանգնած է Գարազուխ գյուղից հարավ-արևմուտք, իր հույս. կարին՝ մեծ ժայռաբեկորի վրա, տակին 6 սաղ.

ԻՌԱ: ՉԼԹԵՍ ԹԱՅԵ Ի ԹՎ. ԻՍ. ԶԼ. Թ: (1290) ԵՍ ԹՅՅԷԿՍ, ԳՈՒՍՏԲ ԿՍՐԳՍԻ, ՈՐԴՈՑ ԽՈՐԻՇԱԼԻ, ԿԱՆԿՂԵՑԻ ԶԲ-ԽԱՅՍ Ի ԲԱՐԵԽԱՍՍՈՒԹԻ. ԻՆՁ ԵՒ ԾՆՈՂԱՑ ԻՄՈՑ. ՅԻՇԵՑԷՔ Ի ԲՅ:

Հաստ. Քաղերանի, Փորձ, 1879, № 1, 103: Ալիշան, 162:

33. ՍԵՂԻՄԻ ԿԱՐԱՎԱՆԱՏՈՒՆ

Գտնվում է համանուն լեռանցքի, նրա ամենաբարձր մասի՝ գեղի Վալոց ձոր հարկոց հարթավայրի վրա:

Կարավանատունը բաղկացած է երեք զանգիճներից, զրանցից կրկուսը բացված են իրար մեջ և ունեն մի ընդհանուր և զեղեցիկ ձևավորված մուտք, որը բացվում է փոքր զանգիճի մեջ: Երրորդ զանգիճը պատկից է փոքրին և ունի սառնձին մուտք: Բոլոր շենքերը կառուցված են սրբառաջ քարերով: Իսկ կրկիճը կառուցված է մեծ սալերով: Իրար մեջ բացվող բուր զանգիճերը վերջին տարիներին լրիվ վերանորոգված են. կերտը զանգիճը կիսավեր է:

545. Ա. ԴԱՂԻՃԻ (վարդ) արևելյան կիսավայր պատի վրա, ներքուստ 12 ա. (նույնի) բովանդակությամբ՝ պարսկերեն, գրված է արարական տառերով՝ զլիթավոր մուտքի ճակատաքարին):

ՅԱՆՈՒՆ ԱՄԵՆ ԱԿԱՆՈՂ ՉՁԱԲԻՆ ԱՅ: Ի ԹՎ: ԶՁԱ: ՅԱՇ
Ի ԱՎԿԱՄԱԹԵ ԲՈՒՍԱԻ ԴԱՆԻՆ ԵՍ ՉԵՍ ԱՄԴԻՇԻՄԱՆ
ԱՅԻՇԻ ԱՆԻՆ ԵՂԱՐՏԻՄԱՐՆԱՆԻ: ԹՈՒՆԻ ԱՆԵԻ ԵՂԲ
ԱՅԻՍԱՆԻ ԺՍԱԳԵՂԻՇԻՄԱՆ ԱՅԻՐԻՆԵՒԵՒՄՔԱՍԵՒԷԿՈՒԹՅԱՆ
ՉԳԵԱՐԴԵԼԵՆՅԵՒ ԿԵՆԱԿԻՑԻՄԻՈՐԻՇԱՎԿԻՄՈՒՍԻՇԻՄԱՆԻՎԱՐՄԱՆ
ՆԱԷ ԴՈՒՐԻՔԻ: ՆՈՒՆՅԱՉԳԵԱԵԿՈՒՍԱՆՅԻՆԱՎԱՄԻՇԻՄԱՆ
ՇԻՆԵՑԱԿԶՆՈՂԵՏՈՒՆՍԻՓՐԿՈՒ ԹԻՆՈՒՑՍԵՐԵՇՆՈՂ
ԱՅԵՒ ԵՂԲԱՅ ՍԵՐԻՔՍ ՆՆՋԵՑԵԼՈՑ: ԵՒ ԿԵՆԱՅԵՄ
ԱՅԻՍՈՑՅԵՒ ՈՐՈՑՍԱԲՍԵՇՅՈՒԱՆՍԻՓԻՇԻ
ՔՐԴԻՆ ԵՒ ԿԱՐԴԵՒԱՂԱՅԵՍԲՈՒՍԱՎԱՍԿՈՂՄԻՇԻՇԵԶՄԵ
ՉԻՔՍ: ՍԿԵՉԲՆՍԱՍՐԱԲՈՒՆ ԱՂՏԵՍԱՌԵՒԿԱ
ՅԱՐՈՒՄՆԱՆԱԹԻՔՆՈՐԱ: Ի ԹՎ: ՉՁԱ

ՅԱՆՈՒՆ ԱՄԵՆԱԿԱՐՈՂ ՀԶԱԻՐԻՆ ԱՅ. Ի ԹՎ. ԶԶԱ. (1332), ՅՈՇԽՈՐՀՍԿԱՎԱՐՈՒԹԵ. ԲՈՒՍԱԻՎ ԳԱՆԻՆ, ԵՍ ՉԵՍԱՐ, ՈՐԳԻ ԻՇԽԱՆՂԱՅ ԻՇԽԱՆԻՆ ԼԻՊԱՐՏԻ ԵՒ ՄԱՐԻՆ ԱՆԱԲԻՆ, ԹՈՒՆ ԻՎԱՆԵՒ, ԵՂԱՐՄԱՅ ԻՄ ԱՌԻՇՍԱԳԵՂ ԻՇԽԱՆԱՅ

ԲԻՐԹԵՂԻՆ ԵՒ ՍՄԲՍՍՈ ԵՒ ԷԼԻԿՈՒՄԻՆ, ՅԱԶԳԻ ԱԻՊԵՂԷՆՑ, ԵՒ ԿԵՆԱԿԻՑ ԽՐ
 ԽՈՐԻՇՈՒՄ, ԳՈՒՍՏԻ ԻՇԽԱՆԻՆ ՎԱՐԳԱՆ[Ն]Ա ԵՒ ԳՈՓԻՆ ՔՐ . . . ԲԵՆ, ՅԱԶ-
 ԳԷՍ ՍԵՆԻՔԱՐԻՄԱՆՑ Ի ՀԱՍԱ ԱՐԳԵ ԱՆՆՑ ՄԵՐՈՑ ԾԵՆՑԱՐ ԶԼՈԳԵՏՈՒՆՈՒ Ի
 ՓՐԿՈՒԹՔ. ՀՈԳՈՑ ՄԵՐ ԵՒ ԾՆՈՂԱՑ ԵՒ ԵՂԲԱՐՑ ՄԵՐ Ի ՔՍ ՆՆՋԵՑԵՂՈՑ, ԵՒ
 ԿԵՆԱՑ ԵՂԲԱՐՑ ԽՈՑ ԵՒ ՈՐԿՈՑ ՍՈՐԲՈՒ ԵՒ ՀՈՎԱՆՈՒԹ ԲԱՀԱՆԱԽ | ԲՐԳԻՆ
 ԵՒ ՎԱՐԳԻՂԻՆ: ԱՂԱՁԵՄԲԻ ԶՊԱՏԱՀՈՂՍԳ ՅԵՇԵԼ ԶՄԵՂ Ի ԲԵ: ՍԿԻՉԲԵ ՏԱՆՍ
 ԲԱՐՈՒՆԱՊԵՏԻՆ ԵՍՈՒ, ԵՒ ԿԱՏՈՒՄՆ ԵՂԱՌԹԻՎԻ ՆՈՐԱ Ի ԹՎԻՍ
 : ԶՁԱ: (1332):

Մանր. Բոլոր հրատարակիչները Չեսարի հոր անունը վերծանել են Սմբատ, փոխա-
 նակ Լիպարաի, միայն Աբրահամ պարսիկների թարգմանություն մեջ ճիշտ է կարգացել:

Հրատ. Ջալալանց, 164. Քաջերուհի, Փոթ, 1879, № 9, 113;
 Ալիշան, 164—165; MAK, XIII, 117—118:

34. ՄԱՐՏԻՐՈՍ ԳՅՈՒՂ

Մարտիրոս մեկն է պատմական Հայաստանի այն սակավթիվ զյուզերից, որի հիմ-
 նադրման ստույգ արևթիվը և հիմնարկոյնների անունները պահպանվել են: Այս կարևոր տե-
 դեկություններն արձանագրված են զյուզամիջի աղբյուրի մոտ՝ 1283 թ. կանոնեցված, 3 մետ-
 րից ավելի բարձրություն ունեցող, վարդապետը գրանիտի և դեղաքանդակ խաչքարի վրա:
 Այդ շրջանում զյուզը եղել է փոքր, ընդամենը 7 շափ հարկով, ըստ Սա. Օրբելյանի
 ցուցակի (գավառի ամենամեծ զյուզը՝ Սարկոյովը՝ վճարել է 20 շափ):

Մարտիրոս զյուզի մեջ և շրջակայքում կան արձանագրություններ ունեցող բազմաթիվ
 հուշարձաններ, որոնք բաժանում ենք հետևյալ երեք խմբերի.

Ա. Վախաբերի խումբ, գտնվում են զյուզից մոտ երկու կիլոմետր հեռու, զեպի հա-
 րավարեկը: Նվազ կոչվող կրախուսն ավազաքարի լուսն մեջ փորված այս հուշարձանը
 բաղկացած է երեք մասից՝ եկեղեցի, գավիթ և մի քառակուսի հատակաքով շենքից, որը
 համարաբար տաղանտառն նպատակով է շինված:

Պատերին պահպանված արձանագրության համաձայն հուշարձանները շինված են
 1286 թ.՝ ուն Մաթևոս վարդապետի ջանքով:

Առանձին հետաքրքրություն է ներկայացնում եկեղեցու հյուսիսային պատի կարճ ար-
 ձանագրությունը, Գրգորիկ վրչ հիշատակությամբ, որը մեծք վերածանում ենք Գրգորիկ վար-
 դապետ, և նրան համարում վիճաբանությանը կատարող ճարտարապետը (արձ. № 548):

Վիճաբանի դիմաց, գետակի ձախ ափին՝ փոքրիկ բլրի վրա եղել է մեծ գերեզմա-
 նատուն, որից այժմ մի քանի խաչքարեր և տապանաքարեր են մնացել: Արանցից միայն
 մեկն ունի արձանագրություն, որը վիճաբանը շինել տվող Մաթևոս վարդապետի կանո-
 նեցրածն է: Հետաքրքիր է, որ այդ խաչքարը թվագրված է 1275, այսինքն վիճաբանի կա-
 տարածից 11 տարի առաջ (արձ. № 546):

Բ. Գյուղամիջի խումբ, այս խմբի մեջ կարևորներն են. 1. Գյուզի հիմնադրման ամօթիվ
 աղբյուրի մոտ կանոնեցրած խաչքար-հիշատակարանը՝ 1283 թվ.: 2. Գյուղամիջի հոր եկեղե-
 ցու պատերի մեջ ապացված են ավելի հին շենքի քանդակազարդ և արձանագրված քարեր:
 Դրանցից առավել կարևորներն են եկեղեցու կրանը գտնվող կիսաշրջան զույգ քարերը՝ ար-
 ձանագրության մնացորդներով: Մեկի վրա պահպանվել է թվականը՝ 1279 թ., որն ապացուցում
 է զյուզի հիմնադրումից առաջ տեղում գոյություն ունեցող ինչ-որ շինության փաստը: 3. Գե-
 րեզմանատուն և մատուռ, որոնք գտնվում են զյուզի հյուսիս-արևելյան եզրին: Այստեղի տա-
 պանաքարերից հնագույնն ունի 1207 և վերջինը 1551 թվականները: 4. Կերեզմանատուն, որը

գտնվում է զյուզի արևմտյան եզրին, ընդարձակ է և այժմ էլ օգտագործվում է: Բազմա-
 թիվ տապանաքարերից հնագույնը թվագրված է 1451 և վերջինը՝ 1712 թվականներով:

Գ. Վերին լիճ գյուղատեղ. գտնվում է Մարտիրոսից զեպի արևելք, մոտ երկու կիլո-
 մետր հեռու. բարձր լեռնալանջի հարթված վրա՝ փոքր լճի մոտ: Գյուղատեղի գլխին գտնու-
 վում են երեք նորաշին մատուռներ՝ որոնցից երկուսն ավելի վեր: Դրանք կոչվում են ս.
 Հովհաննես և ս. Գալանես: Ս. Հովհաննես պետք է որ հնագույն շենքի վրա վերակառուցված
 լինի, որովհետև նրա ներսում գրված են երեք շատ մեծ և հնագույն խաչքարեր: Դրանցից
 մեկը բեմի վրա է, իսկ երկուսը նրա կողքերին՝ պատմականների վրա: Իրենց նախնական
 տեղում: Այդ խաչքարի մասնամենույ քանդակազարդերը և ընդհանուր ձևավորումն անսխալ
 կերպով անշուշտ են X դարի արվեստի հետ. զմրախոսարար ոչ մեկի վրա արձանագրություն
 չկա:

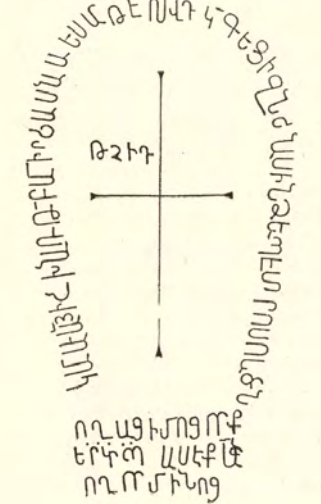
Վերոնշյալ մատուռների արանքում կանգնած է մի մեծ, սպիտակափայլ խաչքար՝ երե-
 միս արեղայի հիշատակագրով, 1499 թ.:

Մարտիրոս զյուզը հիմնադրվել է, ինչպես տեսանք, 1283 թ., բայց զյուզամիջում և
 շրջակայքում կան ավելի հին թվական ունեցող հուշարձաններ ու արձանագրություններ, որոնք
 ապացույց են միջավայրի ավելի հին շենքերի:

Փողովածուում Մարտիրոս զյուզից և շրջակայքի ամփոփված են 47 արձանագրու-
 թյուններ, որոնցից 27-ը հրատարակվում են առաջին անգամ:

ՎԻՄԱՓՈՐԵՐԻ ԽՈՒՄԲ
ԳՅՈՒՂԻՑ ՄՈՏ ԵՐԿՈՒ ԿՎՈՄԵՏՐ ՀԱՐԱՎ-ԱՐԵՎԵԼԷ

546. ԽԱԶՔԱՐ, մեծ և պարզ. կանգնած է մեծ ժայռաբեկորի պատման-
 դանի վրա. գտնվում է վիճաբանների արևմուտքում, զետակի աջ ափի գերեզ-
 մանատան մեջ. խաչի շուրջը և տակին.

ԿՎՈՄԵՏՐ ԱՅ, ԻՇԽԱՆՈՒԹՔ. ԱՍԻՐ ՀԱՍԱՆԱ,
 ԵՍ ՄԱԹԷՈՍ ՎԱՐԳԱՊԵՏ ԿԱՆԳՆՑԻ ԶՆՇԱՆՍ
 ԻՆՁ ԵՒ ՊԵՏՐՈՍ ԵՒ ԾՆՈՂԱՑ ԻՄՈՑ. ՈՐԲ
 ԵՐԿՈՒՊԳՂԻՐ ԱՍԷՐ ԱՅ. ՈՂԱՐՄԻ ՆՈՑԱ,
 ԹՎ. ՁԻԳ: (1275)

Հրատ. Ջալալանց, 201. Քաջերուհի, Արարատ, 1891, թիվ 9, 130:
 Ալիշան, 176; MAK, 153; Հովհանյան, Խաղաղանք, Ա, 129:

547. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ վիճափոր եկեղեցու հարավային և արևմտյան պատերին, ներքուստ, 10 սող.

ԿԱՄԱՆ ԱՅԻ ՀԱՅՐԱՆ
 - ԱԿԵԻԲ ԱՏՆԱԳԵՌՈՒԹԵ
 - ԱԿԵՆՄԻ ԹԼԻՄՈՒԹԵԵԽ
 ... ՅԻՇԷՄԱՆՂՈՒՇՈՒՄՈՅ
 ... ԻՆՊԱՂԱՔԻՆԱՍԱՄԱՆՈՐ
 ... ՄԻՆ ԷԱԶՈՒՆԱՄԵՐՆՈՐԻՆ
 ... ՐՈՒ ԵՍՄԱԹՎԳԻՍԿԱԿԱՆԱԿԵՏԻ ԶԵ
 ... ՑԻՍԲԱԿԵԻՍԱՐՄԻՆ ԵՆԱԳԵՄԻՆԱՆՈՂ
 ... ԵՆՑԵԻԳԱՆՆԱՐՄԵՆԻ ՀԱՄԱՍՏՈՒՄՈՐ
 ... ԱՅՈՂՈՐՄԱՍԵԲՄԵԶԱԶԵԵՆԻՑԻԹՎԵԶԼԵ:

ԿՈՄԱՆ ԱՅ, Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒ
 ԹԵՂ, ՏՆԼ, ԹՅԱԿՈՒՄ, ԵՆ Ի ԳՍ-
 ՀԱՆԱԿՅԱՊԵՏՈՒԹԵՂ Ի ԳՍԱՍՈՒՍ
 ՏՐ. ՍԱՐԳՍԻ ԵՆ Ի ՏԵՂՈՒԹԵՂ ԻՇ-
 ԽՍՆԱՅ ԻՇԽԱՆԻՆ ՊՈՇՈՆ ԵՆ
 ՈՐԳՈՑՂ ԵՆՈՐԻՆ ՊՍՊԱՔԻՆ ԵՆ
 ՀԱՍԱՆԱ ԵՆ ՈՐԳՈՆ ԵՆՈՐԻՆ ԷՍԶՈ
 ԵՆ ՄՍՈՐ ԵՆՈՐԻՆ՝ ԹՍԱՏԵՂՈՑՆ,
 ԵՍ՝ ՄԱԹՂԻՍՂ ՎԱՐԳՎԱՅՍ ԿՈ-
 ՒՈՒՑԻՂ ԵՆ ԿՈՍԱՐԵՑԻ ԶԵՂԵՂԵՂ-
 ՑԻՍ Ի ԲԱՐՂԽՍԻՍՈՒԹԵՂ. ԻՆՁ ԵՆ
 ՊԵՏՐՈՍ ԵՆ ԾՆՈՂՍՅԱՐՈՑ ԵՆ

ՊԱՐՈՆԱՅ ՄԵՐ ԵՆ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՍԱՏԱՅԵՂՈՑ. ՈՐԲ ՄՏՄԱՆԵՐ ԱՅ. ՈՐՈՐՄԻ
 ԱՍԷՐ ՄԵՁ ԵՆ ՁԵՁ ԵՂԻՑԻ. Ի ԹՎ. ԶԼԵ. (1286)

Մանր. Վերջին չորս երկար սողերը շարանակվում են արևմտյան պատի վրա:
 9-րդ սողում ԱՄԵՆԱՅՆ գրված է նշանագրով, որ հաջվազեպ է արձանագրությունների մեջ:
 Հրատ. Ջալալանց, Բ, 201: Փաշերոսի, Արարատ, 1891, թիվ 9, 129;
 Ալիշան, 176, MAK, 158: Լալանան, Ազգ. Հանդ. XII, 289:
 Հովսեփյան, Խաղրակյանց, 9, 20-21: (միայն արևմտյան պատ):
 Լուսանկ. 200

548. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ վիճափոր եկեղեցու հյուսիսային պատին, բնմի
 մաս, պատահանի կողքին, ներքուստ, 8 սող.

ԳՐԳՈՐԻ ԿՎ
 ... ԻՍ ԱՅԵՍ
 ... ՌԻԿՍԱԿ
 ... ԹԱԾ
 ... ԱՄԹ
 ... ԵՊՏԻ
 ... ԺԱ
 ... Հ

ԳՐԳՈՐԻ ԿՎԱՐԳՂԵՏ. ԻԿՍՄԱՆԻՆ ԱՅ
 ԵՍ ԻԳՐԳՈՐԻԿՍ ՄԻՂԱԲԱՆԵՑԱՅՈՒ ՄԹ ԱՅ՝
 ԻԱՅՆԻՍ) . . . ՄԱԹԼԻՍՂ ՎԱՐԳՎԱՅՍ
 . . . ԾԱ . . . ՇԻ . . .

Մանր. Առաջին սողն անշատ արձանա-
 գրություն է: Մենք այն ԳՐԳՈՐԻԿՍ ՎԱՐԳՂԵՏ
 ենք վերծանում, նկատի առնելով, որ վարդա-
 պետ բառը հախորդ երկու արձանագրություն-
 ների մեջ ՎԻ ձևով է սղված: Գրգորիկն համա-
 բուժում ենք վիճափորների վարդապետ-նարարա-
 պետը, հետևաբար և արձանագրությունը գրված է
 շինություն մասանակ՝ 1286 թվականին:
 Երկրորդ արձանագրությունը գրվել է հետո,
 երբ հույն վարդապետ Գրգորիկը միաբանել է ման-
 քին և հենց իր հիշատակագրություն տակ էլ ավե-
 լացրել է այս նոր գեղգրի մասին:
 Հրատ. Հովսեփյան, Խաղրակյանց, 9, 21 (խիտ թերի):
 Լուսանկ. 201'

549. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ վիճափոր եկեղեցու հյուսիսային պատին, մուտ-
 քեց վեր, ներքուստ, 4 սող.

Ի ՄԱՐԻՆ: ԱԺԱՄԹՈՐՆԸ
 ԻՆԻԱՂԻ: Ը: ԱՐԵՔՐՆ
 ԿԱՄԱԻՔՐՆԱԿԻՆԻ
 ԱՓԱԻՔՐՆ ԴԱՄԵՄԱ

Ի ՏԱՐԻՆ :Ա: ԺԱՄ ԹՐՆՂԻՆ՝ ԽԱԶԻ :Ը:
 ԱԻԲԷՔՐՆ. ԻԿՍԱՐԻՁՔՐՆ ԱԻՐՀՆԻՆ, ԽՍ-
 ՓԱՆԻՁՔՐՆ ԴԱՏԻՆ ՑԱՅԵՂ:

Մանր. Ժամանակով մաս պետք է լինի կառուցմանը:

550. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ վիճափոր եկեղեցու հյուսիս-արևելյան նիշ ավան-
 դատան ճակատին, ներքուստ, 8 սող

ՄԱ
 ԴՆՍ
 ԻՆԵ
 ՄՈԱՆ ԷՔ
 ՅԻՇԷԲՅ
 ՅԱՂԱԹ
 ՋՈԴԻ
 ՆՐԱ

Մանր. Բոլոր սողերի վերջավորությունները
 հաղմահարված-թափված են: Կարելի է կանհույս չի-
 նությունը նպատակով կնոջ հիշատակագրություն է, որը
 խնդրում է հիշել իրեն և իր որդուն, զժբախտաբար
 երկուսի անուններն էլ ջնջված են:

Հրատ. Հովսեփյան, Խաղրակյանց, 9, 21:

550

ՎԻՄԱՓՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԻ ԳՐՄԱՅ, ԳԵՏԱԿԻ ԶԱՆ ԱՓԻ ԹՐԱՆԻ ՎՐԱ ԳՏԵՎՈՂ ԳԵՆԵՉՄԱՆԱՏԱՆ
 ՄԵՁ ԵՂԵՂ ԵՆ ՆԱԵՎ ՀԵՏԵՎՅԱՆ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ, ՈՐՈՆՑԻՅ ՈՁ ՄԵԿԻ ԱՅԺՄ ԶԿԱ:

551. ԽԱԶՔԱՐԻ ՎՐԱ.

Կամառն Այ և յիշխանութն Պոռուայ և որդոյ՝ Լուսա Հասանայ կանգնեցաւ նաան
 յիշատակ Վարարին. Աձ որդւմի նոցա, ամէն. ԹՎԻՆ :ԶԻԸ: (1279):

Հրատ. Ջալալանց, 202: Ալիշան, 176: Հովսեփյան,
 Խաղրակյանց, 9, 18:

552. ԽԱԶՔԱՐԻ ՎՐԱ.

Ես Այլխուսոն ու Միլիսիայ կանգնեցաւ զկալսն ծնողի մերոյ Ասախիլի որք
 կարողէք յաղալքս յիժէ. Ի թվ. :ԶԻ: ԳԻԿ: (1280):

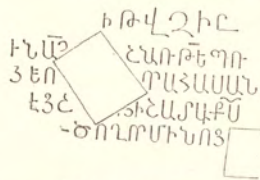
Հրատ. Հովսեփյան, Խաղրակյանց, 9, 18:

553. ԽԱԶՔԱՐԻ ՎՐԱ.

Բուեպապե յիշխանին Ամիր Հասանայ եւ Արխանկէս Արանէս և Յովհաննէս
 կանգնեցաւ զկալսն հօր՝ մերոյ Միլիքարա, որ կարդալք յաղալքս յիժեցէ. |
 ԹՎԻՆ :ԶԻԳ: (1284):

Հրատ. Ջալալանց, 102: Ալիշան, 177: Հովսեփյան,
 Խաղրակյանց, 9, 18, MAK, 158:

564. ՃԱԿԱՏԱԲԱՐԵՐ ՄՈՒՏԳԻ, Կրկու հաս, գտնվում են գյուղամիջի ս. Աստվածածին Լիկեղեցու կարանը. երեսներին զբված 5 սող.

Ի ԹՎ. : 29: (1279) | ԿԱՄԱՌԻՆ ԱՅ ԻՅԻՇԼԻՍՅԱ-
ՆՈՒԹԵ ՊՈՒՇՈՒՅՆԵԻ ՈՐԳՈՅ ՆՂՈՐԱ ԸԱՍԱՆԱՆ |
... ՅԻՇԱՍԱԿ ԲԱ | ... ԱՇ. ՈՂՈՐՄԻ ՆՈՅՄԱ.

Մանր. Այդ երկու քարերն էլ այժմ կիսաշրջանի ձև ունեն՝ նույն զարդաքանդակներով, նույն չափերի (արտադիրը 1,85 և հաստվածի շտապիրը 1,5): Ձևեր հասկանում նրանց նշանակությունը: Եթե նույն կղել են կիսակամար ձևով հակառակ քարեր, ապա արձանագրությունները հետո պետք է գրված լինեն, որովհետև նրանք կամարին հակառակ զիրքով են զբված: Մյուս կողմից՝ գրելու ժամանակ քարերն այնպիսի մեծ պետք է եղած լինեին, որովհետև սողերը թերի են՝ սկզբից և վերջից: Հավանական է, որ սկզբում սեղանակերպ բարավորներ են եղել: Այժմ գրված են XVII դարում վերակառուցված Լիկեղեցու կարան արևմտյան կարին, սանդիքի վրա: Նրանց վրա մեկ սանդիակառ խորովումը քառակուսի փոսեր են արված, հավանաբար փոքրիկ զանգակառան սյուների համար, որոնք այժմ չկան:

Առաջին սողը՝ թվականը, մեկ քարի վրա է, մնացած չորսը՝ մյուսի:

Լուսանկ. 203

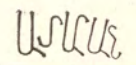
565. ԱՐԵՎԻ ԺԱՄԱՑՈՒՅՑ, քանդակված է գեղնադույն զրանխոն մեծ քարի վրա: Այն հին շինքից է՝ ազուցված գյուղամիջի ս. Աստվածածին Լիկեղեցու հարավային պատի մեջ՝ ժամերը ցույց տվող տառերը.

Ա.Բ.Գ.Դ.Ե.Զ.Է.Ը.Թ.Վ.Ի.Ա.

Մանր. Տառերն ուսուցիկ են, մ-ն զբված է գլխիկայր՝ տեղին հարմար:

Լուսանկ. 204

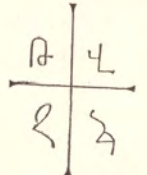
566. ԲԵԿՈՐԻ ՎՐԱ, ազուցված ս. Աստվածածին Լիկեղեցու արևմտյան պատի մեջ, արտաքուստ, 1 սող.

... ԱՍԱՐԱՆ ...

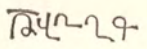
Լուսանկ. 205

567. ԽԱԶԳԱՐ, փոքր, հասարակ, ազուցված է աղբյուրի գլխի մոտ, պատի մեջ, թևերի շուրջը, միայն թվականը.

ԹՎ. : 29: (1531)

568. ԽԱԶԳԱՐ, փոքր, վերին մասը կտրված, ազուցված է ս. Աստվածածին Լիկեղեցու արևմտյան պատի մեջ, արտաքուստ, վրան միայն թվականը.

ԹՎ. : 49: (1644)

Լուսանկ. 206

ԿԵՐԵՂԵԱՆԱՏԱՌԵ ԵՎ ՄԱՏԱՌԻ ԳՅՈՒՂԻ ԸՅՈՒՄԻՍ-ԱՐԵՎՄՏՅԱՆ ԵԶՐԻՆ
569. ԽԱԶԳԱՐ, կանգնած է մատուռի մեջ, ճակատին և տակին 7 սող.

ԱԿՈՐԿԱՆԿԵՐ
Ի Ի Ա Շ Մ Ի Ն Ն Ե Ի Ա Մ Ո Ւ
Մ Ն Ո Ղ Ի Մ Գ Ո Վ Կ Ա Ր Դ Ե
Ք Մ Ա Շ Ա Ը Թ Ս Ղ Ի Շ Լ Ե

Ի Թ Վ Ի Ս Զ
Է

ՍԿՈՐ ԿԱՆԿԵՆԵՑԻ ԽԱԶԱ ԻՆՁ ԵՐ ԱՄՈՒՄՆՈՅ ԻՄՈՅ. ՈՎ ԿԱՐԳԷԼԻ ՅԱՂԱԻԹՍ ՅԻՇԵԼԻԹ. Ի ԹՎ. ԻՍ : 29: (1257):

570. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, տափակ, գտնվում է մատուռի հյուսիսում, երեսին 2 սող.

ԱՄԵՏԱՊԱՆԱՂԱԽՆՈ
ՅՍԱՄԱԺԳՈՒՆԻՆԱԹՎ ԶԻ

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ԱՂԱՍԽՆՈՅ ԱՅ. ԱԺԳՈՒՆԻՆ. ԹՎ. : 29: (1471)

571. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, գտնվում է մատուռի հարավում, օրորացած, հարավային երեսին 1 սող.

ԱՄԵՏԱՊԱՆԱԹԼԻԲԷԿԻՆ

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ԽՈՒԹՎՈՒԲԷԿԻՆ.

Մանր. Ըստ գրչության, ժամանակակից նախորդին:

572. ԽԱԶԳԱՐ, կանգնած է մատուռի հյուսիսում, գերեզմանատան մեջ, վրան 5 սող.

ՓԻՐՆ ՈԼԹԾԻ
ԹՎ Ո
ԿԱԿԻ ԿՕԻՆՍԲԵ
ԻՈՍ ԳՈՂՍԼԷ
Մ ՂՍԻ ԲՈՐԴԻՆ

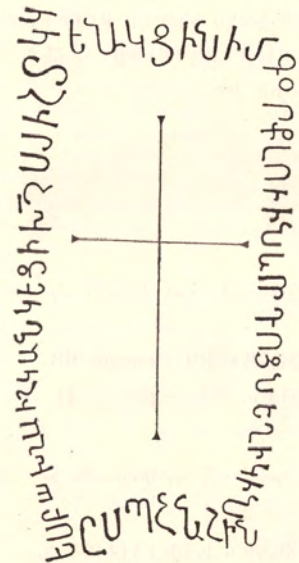
ԹՎ. : 49: (1551) | ԿԱՆԿԵՆԵՑՈ ԽԱԶԱ ԲԱՐԷ-|
ԽՈՍ ԸՈՐԳՆԵ | ... ԻՐ ՈՐԳԻՆ.

Մանր. Առջևնադրված մասում գեղակի հինգ չարվածքներ կան, որոնք և խանդարում են վերանախնդրը: ՀՈՐԳՆԵ բառից հետո կարելի է ենթադրել ՍՈՒՄՈՍ անձնանուն:

ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏՈՒՆ
ԳՅՈՒՎԻ ԱՐԵՎՄՏՅԱՆ ԵԶՐԻՆ

Գերեզմանատան հյուսիս-արևելյան մասում գտնվում են մի խումբ խաչքարեր և տապանաքարեր, որոնք պատկանում են Բախշաբեյի ընտանիքին (1—11):

573. ԽԱԶԳԱՐ, պատվանդանի վրա, որի չորս շրջանակներին՝

ԵՍ ԲԱԽՇԱԻՇՍ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ԽԱԶՍ ՅԻՇԱՅԱԿ
ԿԼԵՆԱԿՑԻՆ ԻՄ ԳՕՐՔԼՈՒԻՆ ԵՒ ՈՐԳՈՑՆ
ԵՂԻԿԻՆ՝ ԸՍՊԱՆՇԻՆ:

Ծանոթ. Վերջին անունը Աստվածաշունչի անձնանվան անգղական ձևն է, որը հետո կրկնվում է այլ ձևով: Փամանակով մտա է հաչորդին:

Ետանկ. 207

574. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, տափակ, գտնվում է նախորդ խաչքարի գլխաց, երեսին 2 տող.

ԱԿԵՏԱՊԱՆԱԿՆՆ
ՍՍԱԳՕՐՔԼՈՒԻՆ: ԹՎԶԵՐ

ԱՅՍ Է՛ ՏԱՊԱՆ ԱՂԱԽՆՈՅՍ ԱՅ
ԳՕՐՔԼՈՒԻՆ. ԹՎ. :Ջ. ԷՐ. (1451):

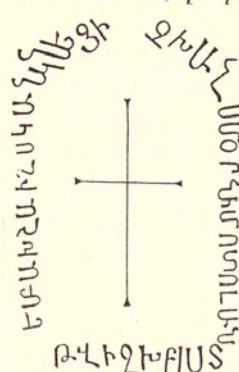
575. ԽԱԶԳԱՐ, կանգնած է նախորդների մտա, ճակատին 2 տող.

ԿԱՆԿՆԵՑ ԱԲԷՍՏԻՓՐԿՈՒԹԻ
ԸՍՊԱՏՆՇԻՆ ԹՎԻՍ ԳԼ

ԿԱՆԿՆԵՑՍԻ ԽԱԶՍ Ի ՓՐԿՈՒԹԻԻ
ԸՍՊԱՆՇԻՆ. ԹՎ.ԻՍ :Ջ. (1451):

Ծանոթ. Խաչքարի առաջ կա մի մեծ, եռաստիճան տապանաքար՝ տառնց տրձանադրով:

576. ԽԱԶԳԱՐ, կանգնած է երկաստիճան միակուսք պատվանդանի վրա. նախորդները մտա, չորս շրջանակներին գրված է.

ԵՍ ԲԱԽՇԱԻՇՍ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ԶԽԱԶՍ ՄՕՐՆ ԻՄՈ
ՏՈՒԱՆՏՈ. ԹՎ.ԻՍ :ՋԽԲ. (1493):

Ետանկ. 208

577. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, տափակ, գտնվում է նախորդ խաչքարի գլխաց, երեսին 2 տող.

ԱԿԵՏԱՆԿԻՍՍ
ՈԼԱՆՆՈՒԹՎԱՅԶԻԲ

ԱՅՍ Է՛ ԶԱՆԿԻՍՏ ՏՈՒԱՆՏՈ.
ԹՎ.ԻՍ :ՋԽԲ. (1493)

578. ԽԱԶԳԱՐ ԵՎ ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, գտնվում են նախորդների մտա՝ հարավից. խաչքարն ազուցված է տապանաքարի արևելյան ծայրում արված փոսի մեջ՝ վրան միայն թվականը, իսկ շարունակությունը տապանաքարի վրա՝ երեք տողով.

ԱԿԵՏԱՆԿԻՍ
ԹՈՎՆԻՆ

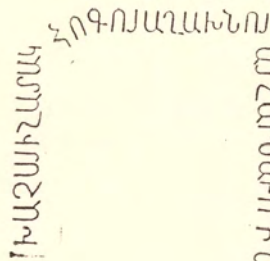
ԹՎ. :ՋԽԲ. (1493) ԱՅՍ Է՛ ԶԱՆԿԻՍՏ ԹՈՎՆԻՆԱՅ:

579. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, մեծ և տափակ, նախորդի մտա արևելքից, երեսին 1 տող.

ԱԿԵՏԱՊԱՆԱԲԱՐԱԳԻՆ

ԱՅՍ Է՛ ՏԱՊԱՆ ԱՄԻՐ ԱՐԳԻՍԻՆ:

580. ԽԱԶԳԱՐ, փոքր և պարզ, կանգնած է գերեզմանատան հյուսիս-արևելյան մասում, շրջանակներին 3 տող.

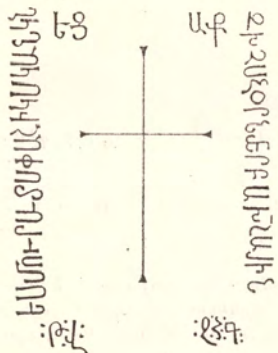
ԽԱԶՍ ՅԻՇԱՍԿ ԸՈԳՈՑ ԱՂԱԽՆՈՅՍ
ՇԱՐՄԱՒՈՐԻՆ:

581. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, տափակ և մեծ, նախորդ խաչքարի զիմաց, Երեսին 3 սող.

ԱՄԷՅԱՊԱՆԱԴՆԱԽՈՍՍՄՂԱԸ
ՈՒՆՈՒԵՐՈՆ ՍԴ . . . ՍԴ
ԸՍՊՅԱՍՇԻՆՅԻՆԷՔԻՒՍԻՉԻԹ

ՍՅԱ Է՝ ՏԱՊԱՆ ԱՂԱԽՆՈՅՍ ԱՅ՝
ՇԱՐՄԱՊՈՒՆ, ՈՐ ԷՐ Ո
ԳՈՒՍՏՐ՝ ԸՍՊՅԱՆՇԻՆ, ՅԻՇԷՔԻ
Ի ԲՍ. Ի :ՋԽԹ: (1500):

582. ԽԱԶԲԱՐ, պատվանդանի վրա, նախորդին կից և հյուսիսից. շրջա-
նակներին գրված է.

ԵՍ ՄՈՒՐԱՍՏ, ՓԱՇԵԿՍ, ԿԱՆԿԵՆՅԱՐ՝
ՉԻՉԱՅՐ ՇՈՐՆ ՄԵՐ ԲԱԽՇԱՅԻՆ՝
ԹՎ. :ՋՇԳ: (1524):

Մանր. Անշուշա Բախշաիչ անունն է՝ տար-
բեր գրությունը, հաջորդ տապանքարի վրա
գրված է ճիշտ:

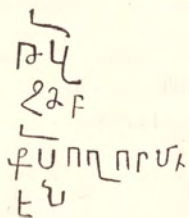
Հաստ. Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 19
(մեկ սողը միայն):
Կոստանկ. 209

583. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, մեծ և տափակ, զանվում է նախորդ խաչքարի զի-
մաց, Երեսին 2 սող.

ՉԱՅՄԱԽԱԽՆՍԻ
ՉԵՐՍԵԱՂԹԱԽԻՇԵՔԻ

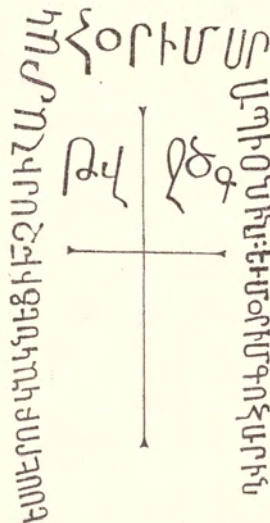
ՉԱՅՍ ԲԱԽՇԱԻՇՍ ԻՂ ՉԵՐ ՄԲ.
ՅԱՂՈԹՍ ՅԻՇԵՑԷՔԻ

584. ԽԱԶԲԱՐԻ ԲԵԿՈՐԻ վրա, ընկած է գերեզմանատան կենտրոնում,
4 սող.

ԹՎ. :ՋԺԲ: (1463) ԲՍ ՈՂՈՐՄԻ՝ ԲՍՊՅՆ:
Կոստանկ. 210

585. ԽԱԶԲԱՐ, պատվանդանի վրա, զանվում է գերեզմանատան հարավ-
արևելյան անկյունում, շրջանակներին և թևերի շուրջը, 4 սող.

ԵՍ ՍԷՐՈՒ ԿԱՆԿԵՆՅԻ ԽԱԶՍ ՅԻՇԱՍԱՅՂ ՇՈՐ
ԻՄ ՍՐԱՊԻՈՒՆԵՆ ԵՆ ՄՈՐ ԻՄ ԳՈՇԱՐԻՆ՝ ԹՎ.
:ՋԾԳ: (1504):

Հաստ. Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 19 (թերի սկզբից):
Կոստանկ. 211

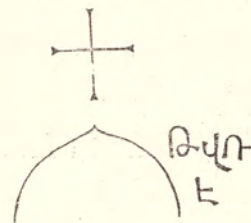
586. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, նախորդ խաչքարի զիմաց, Երեսին 2 սող.

ԱՄԱԷՅՆԱԳԻՍՏԵԱՌԱԻՍ
ԱՄՍՐԱՊԻՈՆԵՆ ԹՎՉԾԳ

ՍՅԱ Է՝ ՀԱՆԳԻՍՏ ՄԱՍՍԻՍՍ ԱՅ.
ՍՐԱՊԻՈՆԵՆ. ԹՎ. :ՋԾԳ: (1504):

587. ԽԱԶԲԱՐ, փոքր, սպիտակավուն քարից, կանգնած է գերեզմանա-
տան հյուսիսային մասում. ճակատին և խորանի վեղերն կազմը.

ԽՆՏԱՅԻՇԱԿԱԿԱԿԻՆ

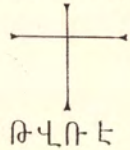

ԽԱԶՍ ՅԻՇԱՍԱՅՂ ԷՂ ՊԱՊԻՆ՝
ԹՎ. :ՈԿ: (1558):

Կոստանկ. 212

588. ԽԱԶԲԱՐ, փոքր, ճակատին և տակին.

ԽՆԶԱԲԲԵԽՍՍԲԻՆ

ԽԱԶՍ ԲԱՐԷԽՍՍ ՄԷԱՅԻՏԻՐԱՍՅԻՆ.

ԹՎ. :ՈԷ: (1558)

Մանր. Անձնանունը գրված է սղված ձևով: Կարելի է ՄԱՐԻԱՄԻՆ և՛ այլ կերպ վերծանել:

Լուսանկ. 213

589. ԽԱԶԲԱՐ, փոքր, կանգնած է գերեզմանատան հյուսիսային մասում, տակին 3 սող.

ԽԱԶԱԲԲԵԽՍ
Հ Ա Ս Ա Ն
Ճ Ա Ն Ի Ն

ԽԱԶՍ ԲԱՐԷԽՍՍ ԼԱՍԱՆ ՃԱՆԻՆ:

590. ԽԱԶԲԱՐ, փոքր, կանգնած է գերեզմանատան հարավային մասում, տակին 4 սող.

ԿՍՆԿՆԵՅՑ
ԿՍՆԿՆԵՅՑ
ԿՍՆԿՆԵՅՑ
ԿՍՆԿՆԵՅՑ

ԿՍՆԿՆԵՅՑ ԽԱԶՍ ԲԱՐԷԽՍՍ

ՀՈԳՆՈ . . . է ԿԻՆ:

Լուսանկ. 214

591. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ, օրորոցածև, գտնվում է գերեզմանատան արևմրայան մասում, հարավային երեսին 4 սող հանգավոր:

ԱՅԵՏԲՆԱՃՏՐՈՒՀԱՑ ԱԿՆԱՅԵ
ԱՄՈՐԵԻԲԵՑՆԵՆԵԼ ԼԲԻԻԲԸ
ՆՈՂԷՆԻՐԻԾ ԺԵԿԻՆ ՏՐԿՐԿՍ
ԿԶՊԱՍԻՆ

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅ ՆԱ-
ՀԱՍԱԿԻՆ, ՆԱՅԵԿ ԼԱՍ ՈՐԿՈՑՆՅ
ԵՒ ԱՄԵՆԵՑՈՒՆՅ, ՇԻՆԵԼ ՇԻՐԻՄ
ԻՐ ԾՂՆՈՂԻՆ. ԹՎ.ԻՆ :ԹՃԺ:
ՄԷԿԻՆ, (1662) ՏԷՐ ԿԻՐԱԿՈՍԷ:
ԿԱԶՄՈՂ, ՍՈՐԻՆ:

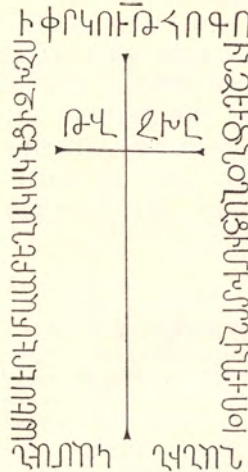
Մանր. Փակագրի և սղման միաժամանակ գործողությունը և ո՛չ բոլոր զեպքերում պատվի գործածությունը՝ դժվարացնում են վստահելի վերծանությունը: Մյուս կողմից՝ Կիրակոս կազմողի չափածո և հանգավոր գրելու ցանկությունը մթազնել է բովանդակությունը: Հիմնական իմաստը հետևյալը պետք է լինի. ոմն Մարտիրոս Նահատակի համար նրա որդիների Լայր և մյուսները շինել են տվել շիրմաքար և ցանկանում են, որ իրենք ևս հիշվեն:

Լալ անձնանունը գրություն ունի Հայաստանում XIV դարից:

Լուսանկ. 215

ՎԵՐԻՆ ԱՃ ԳՅՈՒՂԱՏԵՂ

592. ԽԱԶԲԱՐ, մեծ, պարզ ու արտահայտիչ, շինված է վարդապետ ըսրից, կանգնած է ս. Հովհաննիս և ս. Գաբրիել մատուռների արևմուտքում, շրջանակներին և խաչի թևերից վեր.

ԿԱՄԱՆ ԱՅ. ԵՍ ԷՂԷՄԻՍ. ԱՔԵՂԱ. ԿԱՆԿՆԵՑԻ
ՉԵԼԱԶՍ Ի ՓՐԿՈՒԹ. ՀՈԳՈՂ ԻՆՉ ԵՒ ԾՆՅՈՂԱՑ ԻՄ
ԽՏԻՇԻՆ ԵՒ ՍՈՐԿԱՆԵՆ: ԹՎ. :ՉԽԸ: (1499)

Հաստ. Հովհաննիս, Խարակոս, Գ, 19:

35. ԳՅՈՒՄՈՒՐ ԳՅՈՒՂ

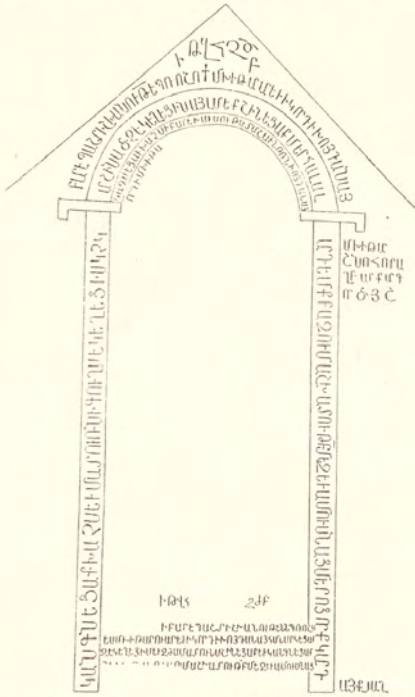
Հավանաբար Ստ. Օրբելյանի ցուցակի Գոմք փոքրիկ դուռն է՝ 6 չափ հարկով: Գյուղի կենտրոնում կանգնած է մի զեղեցիկ որմնափակ խաչքար-հուշարձան, որն իր տեսակների մեջ լավագույններից է: Այս հուշարձանն ունի մի կզակի առանձնահատկություն. նրան արևելքից կցված է մի փոքրիկ մատուռ: Բարեբախտաբար ամբողջ մնացած այս կոթողն իր կառուցողական ձևերով, կենդանիների քանդակներով, զարդաքանդակներով և արձանագրություններով՝ մեր արվեստի ու պատմության մի թանկարժեք ու անսպաս կերպ է: Հուշարձանի արժեքն ավելի է բարձրանում նրանով, որ այն կառուցող ճարտարապետների անուններն ևս պահպանվել են նրա պատին. դրանք Մխիթարը և Ծնորճոր (Ծնորճավոր) աղբար քարգործն են. վերջինիս ձևակերպան է նաև Մարտիրոս գյուղի հիմնադրման ասթիվ կանգնեցված խաչքար-հիշատակարանը:

Հուշարձանի շուրջը կղև է ընդարձակ գերեզմանատուն, որից այժմ մի քանի հասարակ խաչքարեր են մնացել:

Մի այլ եկեղեցի էլ գտնվում է քիչ զեպի հարավ. ճանապարհի կզրին: Սա իր այժմյան ձևերով վերաբերում է XVI—XVII դարերին, բայց հավանաբար ձևափոխվել է որմնափակ հուշարձանի արձանագրություն մեջ հիշատակված եկեղեցու ավերակների վրա:

Արձանագրություն ունեցող մի այլ խաչքար էլ գտնվում է գյուղից զեպի արևմուտք «խաչարարի» կոչված ձորամիջում՝ աղբյուրի մոտ, Աղեզբեկով տանող ճանապարհի կեսին (խաչքարն իր պատկանանով այժմ ընկած է երեսնիվալը):

593. ԽԱԶԳԱՐ-ՄԱՏՈՒՌ արևմտյան երեսին, խաչքարը շրջափակող շքեղանակերին և ճակատնի տակ, 4 սող.

Ի ԹՎ. Հ. ԱՅՈՑ, ԶԺԲ: (1263) ԲԱՐԷՊԱՇՏ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵՆ ՊՈՌՈՇՈ, ՄԽԻԹԱՐ, ԱՐԵՎԻԿ, ՈՐԿԻ ԽՈՑ-ԳԱՆԱՅ՝ ԿԱՆԳՆԵՑԱՒ ԽԱԶՉՈ ԵՒ ՄԱՏՈՒՐԻՆ. Ի ԳՈՒՂՍ ԵԿԵՂԵՑԻ ԵՍԿ ԶԿԱՐ ՇԻՆԱՅ, ՉԵԿԵՂԵՑԻՆ ԱՅՈՒ ՄԵՔ ՇԻՆԵՑԱՒ ՄԵՐ ՀՍԼԱՂԱՐԿԵՆՍԻՔ, ԲԱԶՈՒՄ ԱՇԽԱՏՈՒԹԵՔ, ՄԵՉ ԵՒ ԱՄՈՒՆՆԱՅ ՄԵՐՈՑ. ՈՐԿ ԿԱՐԳԱՅԳ ՅԱՂԱՌՍ ՅԻՇԵՑԷՔ:

Մանր. Հուշարձանների պահպանության կոմիտեի հրատարակած տղեցույցում (Աղիպրեկովի շրջանի կուլտուրայի հուշարձանները) այս հուշարձանի շինության թվականը 40 տարով սխալ է ցույց տրված՝ 1303: Այս սխալին առիթ է տվել թվականի մեջ եղած ստանալոր ժ աստի գրչության հազվագեղ ձևը, բայց այդ աստի նման գրչությանը Վաղյո ձորում անտավոր չէ: Կան նաև հետազոտված հանդամանցները. Ա. սակա է Պոռչի անունը՝ մահացած 1284 թ.: Բ. բոլոր հրատարակիչները վերձանել են ճիշտ՝ 1264 Վ. նույն հուշարձանի ստորին մասում

զրված արձանագրության մեջ կրկնված է թվականը, կրկին :ԶԺԲ: այս անգամ ժ աստի սովորական գրչությամբ:

Հրատ. Ջալալեանց, 204: Քաջբերունի, Արարատ, 1891, թիվ Գ, 136: Ալիշան, 174: ՄԱԿ, 155: Կալանան, Ազգ. Հանգ. XII, 287: Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 6: Կուսանկ. 216

594. ԽԱԶԳԱՐ-ՄԱՏՈՒՐ արևմտյան երեսին, խաչքարի կիսահամար ճակատաքարը եզերող շրջանակի վրա, 2 սող.

ԿԱԶՄԵՑԱԻ ԽԱԶՉՈ Ի ԲԱՐԵՆՈՒՍՈՒԹԵՆ ԱՅՏԱՐՇԱՒԻՆ, ԹՈՒՆ ԽՈՑԳԱՆԱՅ, ՈՐԿԻ ՄԽԻԹԱՐԱ:

Մանր. Երկրորդ սողն ավելացված է կամարի թևք հարթության վրա՝ առանձին: Հրատ. Ջալալեանց Բ, 204: Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 6: Կուսանկ. 217 (վատ է երևում, սողերի մեջ է):

595. ԽԱԶԳԱՐ-ՄԱՏՈՒՐ արևմտյան երեսին, խաչքարի ստորին մասում 5 սող.

Ի ԹՎ. Հ. ԱՅՈՑ, ԶԺԲ: (1263). Ի ԲԱՐԷՊԱՇՏ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵՆ ՊՈՌՈՇՈ. ԵՍ ՄԽԻԹԱՐ ՈՒ ԱՐԵՎԻԿ ՈՐԿԻ ԽՈՑԳԱՆԱՅ, ՀԵՍՄՆԱՐԿԵՑԱՒ ԶԵԿԵՂԵՑԻՍ ԵՒ ԶԺԱՄՍԱՏՈՒՆՍ, ՇԻՆԵՑԱՒ ԵՒ ԿԱՆԳՆԵՑԱՒ (ՉԽԱԶՉՈ) ԲԱԶՈՒՄ ԱՇԽԱՏՈՒԹԵՔ. ՄԵՉ ԵՒ ԱՄՈՒՆՆԱՅ ՄԵՐՈՑ:

Մանր. Վերջին սողի սկզբի մասը կիսովին ծածկված է պտտանդանի քարով: Վերջին բառը չի գրված՝ սեղ չլինելու հետևանքով:

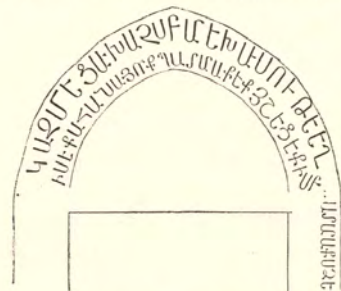
Հրատ. Ջալալեանց, 204—205: Քաջբերունի, Արարատ, 1891, թիվ Գ, 136: Ալիշան, 174: Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 6—7: Կուսանկ. 217

596. ԽԱԶԳԱՐ-ՄԱՏՈՒՐ արևմտյան երեսին, խաչքարի հարավային սրբի վերին մասում, կառուցող վարդապետների հիշատակագրությունը, 4 սող.

ՄԽԻԹԱՐԱՂ ՇԻՆԱՅՈՐ ԱՂԲԱՐ ՔԱՐԳՈՐԹ ՅԵՍԵՂԵՑԷՔ:

Հրատ. Ջալալեանց, Բ, 204: Ալիշան, 174: Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 6: Կուսանկ. 218

597. ԽԱԶԳԱՐ-ՄԱՏՈՒՐ հյուսիսային սրբին, մասուռի մուտքի կամարակալ ճակատաքարի շրջանակին, արտաքուստ, 3 սող.

ԿԱԶՄԵՑԱԻ ԽԱԶՉՈ ԲԱՐԵՆՈՒՍՈՒԹԵՆ ԵՂԻԹԱՅ ՔԱՀԱՆԱՅԵՍԻ, ՈՐԿ ՊԱՏԱՐԱՔԷՔ ՅԵՍԵՂԵՑԷՔ Ի ՄԵ. ՂԱՏԱՐԱՔՍ ՉԵՂԷՔ:

Հրատ. Ջալալեանց, 204: Քաջբերունի, Արարատ, 1891, թիվ Գ, 137: Ալիշան, 174: ՄԱԿ, 156: Կալանան, Ազգ. Հանգ. XII, 287: Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Ա, 132: Կուսանկ. 219

598. ԽԱԶԳԱՐ-ՄԱՏՈՒՐ արևմտյան և հյուսիսային սրբին, ներքուստ, 5 սող.

ԿԱՄԱ ԱՅ ԱՍԱ ՍԴԱԴԱՔԻՍՈՐԴԻ ՊՈՒՇՈՅՊԱՆՈՒԹԵԱՆՅՎԻ ՄԱՍՁՈՐԱՄԵՎԱՇՏ ՇԻՆԱԳՆԻՍԻԵ

ԿԱՄԱԻՆ ԱՅ ՀԱՍԱՆՍՈՒ ՊԱՍԱՔԻՍ ՈՐԿԻ ՂԱՌՈՇՈՑ ՊԱՐՈՆՈՒԹԵԱՆ ՏՎԻ ՄԱՐԱԶՈՐ, ԼԱԼԷՎԱՇՏ ՇԻՆԱԳՆԻՍԻ ԵՒ Ե

Մանր. Չորրորդ սողը շարունակված է հյուսիսային սրբին: Հրատ. Քաջբերունի, Արարատ, 1891, թիվ Գ, 137: Ալիշան, 175: ՄԱԿ, 156:

599. ԽԱԶԳԱՐ-ՄԱՏՈՒՌԻ հարավային սրահին պատին արտաքուստ, արևի ժամա-
ցույցի շուռավիդները ծայրերին՝ ուռուցիկ տառերով.

Ա. Բ. Գ. Դ. Ե. Զ. Է. Ը. Թ. Ժ. Ի.

600. ԽԱԶԳԱՐ, հասարակ կանգնած է խաչքար-մատուռի արևմուտքում՝
բակի մեջ, տակին 3 սոդ.

ԵՍՈՎԱՆՆԵՍԱԲԵՂԵՍԿԱՆԿՆ	Բ	ԵՍ ՈՎԱՆԵՍ ԱԲԵՂԵՍ ԿԱՆԿՆԵՑԻ
ԷՑԻԻՉՍԻՆԶԵԻՉԱԽԻՄՅԱՅ	Ղ	ԽԱԶՈ ԻՆՉ ԵՒ ՀՈՒՐ ԻՄՈՑ ՆԱՀԱՅ-
ԱՅՊԵՏԻՆ ԶԻՇԲՍԹՎ	Ը	ՊԵՏԻՆ. ՅԻՇ ԵՑԷԲ ԻՂ ԲՈ. ԹՎ.
		:ՁՂԲ. (1543):

601. ԽԱԶԳԱՐ, կանգնած է նախորդի մոտ, շրջանակներին.

ԵՍՈՎԱՆՆԵՍԱԲԵՂԵՍԿԱՆԿՆ
 ԷՑԻԻՉՍԻՆԶԵԻՉԱԽԻՄՅԱՅ
 ԱՅՊԵՏԻՆ ԶԻՇԲՍԹՎ

ՅԻՇԱՍԱԿ Է ԽԱԶՈ ՀՈՒՐՈՑ ԱԲԱՆԵՍ ԱԲԵՂԻՆ
ԵՒ ՄԱՒՐՆ ՀԱՂՎԱ ԽԱԹՈՒՆԻՆ:

Լուսանկ. 220

602. ԽԱԶԳԱՐ, ՓՈՒԲՐ, լիբին մասում, զանվում է նախորդներին մոտ.

ԵՍՈՎԱՆՆԵՍԱԲԵՂԵՍԿԱՆԿՆ
 ԷՑԻԻՉՍԻՆԶԵԻՉԱԽԻՄՅԱՅ
 ԱՅՊԵՏԻՆ ԶԻՇԲՍԹՎ

ԽԱԶՈ ՅԻՇԱՍԱԿ Է ՀՈՒՐՈՑ ՈՇԱՆԻՆ.

Լուսանկ. 221

603. ԽԱԶԳԱՐԻ լքա 6 սոդ.

Ես Սիսա և Ասանյա կանգնեցաք գոթ՝ ցամախ ի բարեխալսու հաւը մերոյ
Սարգսի. ովկարդայք աղտարս յիւնցլէք:

Հաստ. Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Գ, 7:

604. ԽԱԶԳԱՐԻ լքա.

խաչս յիւստակ հոգոյ Հայրապետի և կնոջ Գիւլբաջին:

Հաստ. Փաշեբունի, Արարատ, 1891, թիվ Գ, 137: Ալիշան 175:

605. ԽԱԶԳԱՐ, զանվում է գյուղից մոտ 2 կիլոմետր արևմուտք, Ազիզ-
բեկով տանոց ճանապարհի մոտ, «Յաղպարատ» կոչվող ձորակի լանջին.

Ի քվականին հալոց :ՁՂԷ: (1288) իւխանութեան Պապանին և Ամիր Հասանայ,
ևս Սարգիս և որդին իմ Պիսրու շինեցաք զաղբիւրս և կանգնեցաք զխաչս...

Մանր. Խաչքարն արժմ ընկած է պատվանդանից և երեսնիվայր իրված հողի մեջ:

Հաստ. Փաշեբունի, Արարատ, 1891, թիվ Գ, 135: Ալիշան, 174:
Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Ա, 141: Լալան, Ազգ. Հանգ XII 288:

36. ԱԶԻԶԲԵԿՈՎ (ՓԱՇԱՂՈՒ) ԳՅՈՒՂ

606. ԽԱԶԳԱՐ, մեծ, զեղբարնդակ, շինված վարդապույն գրանիտից,
կանգնած է գյուղամիջի ս. Վառվառե հասարակ մատուռի մոտ, տակին 4 սոդ:

ԽՎԻՍ: Է: Ը: Է: ԻՍԱՅ ԱՆԱԿՍԻՍ
 յԱԷՐԻՆԷԱԸԻՆՊՈՂԱՅ: ԵՍՄԵՆԱ
 ԱՌԱՅՍԱՆԸԱ ԱԼ ՈՎԱՆԿԵՆԻՉԵՒԵՒԱԼՍ
 ԿԵՂ ԻՅԻՄՈՂԱՐՁՈՒՄԸ ՈՎԵՐԷՐԷ

Ի ԹՎԽՈ :ԷձԷ: (1258) Ի ԺԱՄԱՆԱԿՈ ՔՈՒՄԷՐ ԻՇԽԱՆԻՆ ՊՈՒՇԱՅ. ԵՍ ՄԵ-
 ՂԱԽՈՐ ԾՊՈՒՅՍ ՄՅ. ՉՈՒՂՈՒ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ԶՈՇՈՇՈՇ ԻՆՉ ԵՎ՝ ԿԵՆԱՅԿԻՅ
 ԻՄՈՑ ԱՐՁՈՒ ԽԱԹՈՒՆԻՆ:

Մանր. Խաչքարի կազմողը լավ քանակագործ է. բայց կիսազրպետ և վատ գրիչ՝
արդ պատճառով էլ արձանագրության բովանդակությունը անհարթ և տառաձևերն անկանոն են:

Լուսանկ. 222

607. ԽԱԶԳԱՐ, մեծ և հասարակ, ընկած է նախորդից քիչ հեռու. ճակա-
տին 7 սոդ.

ՅՐԱՅՈՂՈՐՏԵՎԱ ԱՍԼԱ...
 ԷԿԻՆՈՎԵԿԻՆՈՎ ՈՐՈ՝
 Ն: ԷԱՂԲԵՐԻՖՍԿՈ ԽԵ՝
 ԱՆԵՐԻՍԱՍԱՐԴ
 ԹՎՉ
 ԽՂ
 ԳՐԻ
 ՉՍ

ՏՐ. ՄԾ. ՈՂՈՐՄԵՍՅ ԱՍԱՆԻ ԲԷԿԻՆ ՈՒ
 ԲԷԿԻՆ ՈՒ ԹՈՐՈՒՄԻՆ. ԷՅ ԱՂԲԵՐ Ի ՔՈ.
 ՓՈՒՆԵՑԱՆ ԵՐԻՏԱՍԱՐԿ. ԹՎ. :ՁԽԶ:
 (1297) ԳՐԻՉՈ:

Հաստ. Ալիշան, 177 (խիստ պակասավոր): Փաշեբունի, Արարատ, 1891,
թիվ Բ. 107 (նույնպես):

608. ԽԱԶԲԱՐ, վարդապետն զբանխից, ընկած է զեպի Մարտիրոս տանոց ճանապարհին կից զերեզմանատան մեջ՝ զյուզից մաս մեկ կիլոմետր հեռու, ճակատին և շրջանակներին 11 սուղ.

ԹՆԴԷՆՍԻՄԱԲԻԻ
 շա ԽԱ
 յԿ ԲԳ
 աշ ԻՍ
 ԿԵ ԿՄ
 ԿԻՂ ԵԻ
 Խ ԶԵ
 աշ ԿԵ
 ՍՈ ԳԻ
 ԲԴ ԳՍ
 ՈՂ

ԹՎ. : 27: (1255) ԵՍ ԽԱԲԻՓՇՍՅ ԿԱՆԿ-
 ՆԵՅԻ ԶԽԱԶՍ ՈՐԿՈՅ ՍՈՐԿԻՍՍՅ
 ՅԻՇԼՅԵԻ Ի ԲՅ:

37. ԳՅԱԲՈՒՏ ԳՅՈՒԳԱՏԵՂ

Հախնարար Սա. Օրբելյանի ցուցակի կազմից զտալն է, որը եղև է բաժանման մեծ, 12 չափ հարկով Ալմ մի փոքրիկ զույգ է բնակեցված ազրեկանցիներով: Սակայն այս նոր զբոլը գտնվում է հնից մաս մի կիլոմետր արևմուտք: Հին զբոլատեղը ապրածված է բարձր լեռներով շրջապատված մի զոչավոր հարթավայր վրա, որի կենտրոնի թմբի վրա մնում են կիկղեցու հիմնադրանքը և շրջապատում մի բանի արձանագրությունների տնեցող խաչքարեր: Հնում այստեղ եղև է նաև մի քառակող, սլանանման կոթող, երև.ք մեկտից աղիլի բարձրությունը՝ ծածկված արձանագրությունը (համարվել է անվերժանելի), բայց գանձախաչները տապալել են այն. այժմ չնչին բեկորներ են միայն մնացել. այն էլ առանց արձանագրության մնացորդների:

609. ԽԱԶԲԱՐԻ ստորին մաս, զեկաքանդակ, ընկած է կիկղեցու հարավում, տակին 5 սուղ.

ԻԹՎ Զ:ԺԱ:
 ԻՆՅԻՇ ԽԱՆՈՒԹԵԱՆՍՍՊՈՒՈՆ
 ՆՈՅ: ԵՍՄԻԹԱՐՈՒԴԵՆՍԿԱ
 ՍԳՆԵՑԱՔԶԻԱԶՍԵՂԲՍԻՍԵՐՈ
 ՇԱՆ ԻՆԻԲԱՐԵ ԽԱԻՍ

Ի ԹՎ.ԻՆ : 260: (1262) ՅԻՇԽԱ-
 ՆՈՒԹԵԱՆՍ ՊՈՒՇՈՅ ԵՍ ՄԽԻԹԱՐ
 ՈՒ ԳԵՂԱ ԿԱՆԳՆԵՑԱՔ ԶԽԱԶՍ
 ԵՂԲԱՒԻ ՄԵՐՈ ՇԱՇԻՆ
 Ի ԲԱՐԵՆՈՒՍ:

Մանր. Գծազրի վրա եղած բաց տեղերը բնական մնացածքի հետևանքով զբիշը չի օգտագործել:
 Հաս. Զալախանց, 204—5 (միայն բովանդակությունը): Ալիշան, 175,
 (բոս Զալախանցի): Հովսեփյան, Խաղբակյանք, Ա, 133—134, Գ, 7:
 Լուսանկ. 223

¹ Զալախանց, Բ. 205: Լուսյան, Ազդ. Հանդ. XII, 268: Հովսեփյան, Խաղբակյանք, Ա, 133:

610. ԽԱԶԲԱՐ, կանգնած է կիկղեցու հարավում, տակին 6 սուղ.

Ի ԹՎ.Ն: 281: ԻՇԽԱՆ
 ՈՒԹԻ ՊՈՒՇՈՅ
 ԿԱՄԵՆ ԱՅԵՍՍ
 ԱԳԵՓԳԻԿԱԿՆԵՑ
 ԻԲԶԻԱԶՄԱՐ Է
 ԽԱՍԱԶԼԱԶԵՆՎԿԻԷԲ

Ի ԹՎ. ՆԱՅՈՅ : 281: (1271) ԻՇԽԱՆՈՒԹԻ.
 ՊՈՒՇՈՅ. ԿԱՄԱՆ ԱՅ ԵՍ ՍՈՐԿԻՍ ԳՐԻՍ-
 ԳՆՈՐ ԿԱՆԿՆԵՑԻՔ ԶԽԱԶՍ ԲԱՐԵՆՈՒՍ
 ՄԵՉ ԵՆ ԶԱՆԿԱՅՈՐ ՈՎ ԿԱՐԿԷՔ.

Մանր. Արձանագրությունը թողնվել է թերի. վերջում պետք է լիներ ԱՄ ՈՂՈՐՄԻ ԱՍԷՔ:
 Հաս. Զալախանց, 205 (միայն բովանդակությունը): Ալիշան, 175,
 (բոս Զալախանցի): Հովսեփյան, Խաղբակյանք, Ա, 134, Գ, 7:

611. ԽԱԶԲԱՐ, մեծ և զեկաքանդակ, կանգնած է կիկղեցու հարավում, նախորդների մաս, տակին 6 սուղ.

Ի ԹՎ.ԻՍՆԱՅՈՅՂԼ
 ԵՍՂՈՒԿԱՄԵԻԵՂԱԿԱ
 ՆԳՆԵՑԱԳԼՁԻԱԶՄԻԲԱՐ
 Է ԽԱՄՈՒԹԻՆԱԻ
 ԻՄՈՂՄԻՐԱԶԵՐԲԱՆԻ
 2ԻՆՈՒԹԻ ՊՈՒՇԱՅ

Ի ԹՎ.ԻՍ ՆԱՅՈՅ : 21: (1281) ԵՍ ԳՈՒԿԱՍ
 ԵՆ ԵՂ.ԻՍ. ԿԱՆԳՆԵՑԱՔ ԲՉԽԱԶՍ Ի ԲԱ-
 ՐԵՆՈՒՍՈՒԹԻ. ԵՍԻՐ ԻՄՈՅ ՄԻՐԱՋԵՐ ԳՍ-
 ՀԱՆԻ | ԻՇԽԱՆՈՒԹԻ ՊՈՒՇՈՅ:

Մանր. 5-րդ սուղում անձնանունը հնարավոր է նաև ՏԻՐԱՋԵՐ վերձանել. բայց ոչ ՏԻՐԱՋԵՐ կամ ՏԻՐԱՏԷՐ ինչպես արել են հրատարակիչները:
 Հաս. Զալախանց, 205 (միայն բովանդակությունը): Ալիշան, Սխական,
 175, (բոս Զալախանցի): Հովսեփյան, Խաղբակյանք, Ա, 134, Գ, 7:

612. ԽԱԶԲԱՐ, մեծ, զեկաքանդակ, ընկած է կիկղեցու հարավում, նախորդների մաս. տակին 4 սուղ.

Ի ԹՎ. 2ԼԹ ԻՆԽԱՆՈՒ
 ԹԲ ԱՄԻՐԿԱՍԱՆ
 ԵՍԳԵՂ ՈՒԱԵԵՂԲԱՐՔ
 ՍԿԱՆԳՆԵՑ ԱՔԻԱ ՉՍԵՂ

Ի ԹՎ. : 210: (1290) ԻՇԽԱՆՈՒԹԻ. ԱՄԻՐ ՀԱՍԱՆԱՆ: ԵՍ ԳԵՂ ՈՒ ԱՅԼ
 ԵՂԲԱՐԹՈ ԿԱՆԳՆԵՑԱՔ ԶԽԱԶՍ ԵՂԲԱՒԻ ՄԵՐ:

Հաս. Զալախանց, 206 (միայն բովանդակությունը): Ալիշան, 175,
 (բոս Զալախանցի): Հովսեփյան, Խաղբակյանք, Գ, 134:

38. ՄԱՐԱԹՈՒՋ ԳՅՈՒՂԱՏԵՂ

613. ԽԱԶԲԱՐԻ ՎՐԱ, որն ազուցված է կիսավեր եկեղեցու (սագաշեն) պատի մեջ.

թվ. :ՉԾԳ: (1304)

Հրատ. Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Ա, 46:

614. ԽԱԶԲԱՐԻ ՎՐԱ, որն ազուցված է նույն եկեղեցու պատի մեջ.

թվ. :ՉԶԳ: (1324)

Հրատ. Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Ա, 46:

615. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ ՎՐԱ, որը գտնվում է գեպի հյուսիս, բլուրի վրա.

Այս է սալան նագաւթին

Հրատ. Քաջբերունի, Արարատ, 1891, թիվ Գ, 142: Ալիշան, 107:

Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Ա, 47:

39. ԳԱՄՐՁՐԼԱՐ ԳՅՈՒՂԱՏԵՂ

616. ՍԱԼԱՔԱՐԻ ՎՐԱ, խաչերի տակին.

թվ. :ՉԽԲ: (1493)

Հրատ. Քաջբերունի, Արարատ, 1891, թիվ Գ, 143: Ալիշան, 108:

617. ՍԱԼԱՔԱՐԻ ՎՐԱ, որը գտնվում է նախորդի մոտ, խաչերի տակին.

Մը խաչս բաւելաւս Աղաջանին.

Հրատ. Քաջբերունի, Արարատ, 1891, թիվ Գ, 143: Ալիշան, 108:

40. ՋՈՒՂ ԳՅՈՒՂ

618. ԿԻՍՄԱՎԵՐ ԵԿԵՂԵՅՈՒ արևելյան պատի լուսամուտի զլխին, արտաքուստ.

Թվ. :Չ...:

Ծանոթ. Տասնավորն ու միավորը ջարդված:

Հրատ. Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Ա, 45:

619. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ ՎՐԱ, որը գտնվում է նույն եկեղեցու բեմի մոտ.

թվ. :ՉԽ: (1491)

Հրատ. Լալան, Ազգ. Հանգ. XII, 284:

620. ԿԻՍՄԱՎԵՐ Եկեղեցու արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, արտաքուստ.

Շինեցաւ եկեղեցիս քվին :ՌձԾԲ: (1703):

Հրատ. Քաջբերունի, Արարատ, 1891, թիվ Գ, 140: Ալիշան, 108:

Լալան, Ազգ. Հանգ. XII, 284: Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Ա, 45:

621. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ ՎՐԱ.

Այս է սալան ֆուստակին, հանգեալ քվին :ՌձԶ: (1721)

Ծանոթ. Անձնանունը կաթածեղի:

Հրատ. Քաջբերունի, Արարատ, 1891, թիվ Գ, 140: Ալիշան, 108:

622. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ ՎՐԱ.

թվ. :ՌձԽ: (1691):

Հրատ. Քաջբերունի, Արարատ, 1891, թիվ Գ, 140:

623. ԳԱՐԱՅՐԻ ՄՈՒՏՔԻ ԳՂԽԻՆ, որը գտնվում է գյուղից 4 կիլոմետր հարավ՝ սաղաամոտ լեռան լանջին.

Քն. Աձ. ողորմեա մեւ . . . բարի մարտաւս:

Հրատ. Լալան, Ազգ. Հանգ. XII, 285:

41. ԹԵՐՓ ԳՅՈՒՂ

624. ԽՈՅԱՋԵՎ ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ ՎՐԱ.

Թվ. :ՉԺԳ: (1264) Անուամբն Այլ եւ Փուրղալիս կանկնեցի զԽՍԱԿԱ ըս . . .

Եղբաւ իմոյ ձևողալին, որ դառն տալ երողին ի վրալ մեր. իւեցէք ի Քն:

Ծանոթ. Սույի վզին ձգված շղթա է. մի կողմում ցուլի և սուլածի հարթաքանդակներն են, ապա ավտասիկա՝ կենդանիներ, թռչուններ: Մյուս կողմին հեծյալ՝ գիմացը կանգնած մատուցակ. նվագող. արծիվ՝ մագիչներով բռնել է գառը:

Հրատ. Հովսեփյան, Խաղրակյանք, Ա, 48—49:

625. ԽԱԶԲԱՐԻ ՎՐԱ, որն ազուցված է կիսավեր եկեղեցու հարավային ավանդատան պատի մեջ.

Կանգնեցի խաչս հոգոյ խոցւղեղին. տղայ աւրաւ ի Քն փոխեցաւ. իւեցէք.

թվ. :ՉԺԲ: (1463):

Հրատ. Քաջբերունի, Արարատ, 1891, թիվ Գ, 144: Ալիշան, 108:

626. ԽԱԶԲԱՐԻ ՎՐԱ, որն ազուցված է կիսավեր եկեղեցու հարավային ավանդատան պատի մեջ.

Մը. խաչս բաւելաւս նախպին, ով կարդէք ի Քն լիւեցէք. քվ. :— դէ:

Ծանոթ. Թվականի ջարդված հարյուրավորը հավանաբար :Ջ: պիտի լիներ:

Հրատ. Քաջբերունի, Արարատ, 1891, թիվ Գ, 144: Ալիշան, 108:

627. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ ՎՐԱ, որը գտնվում է եկեղեցու հյուսիսային կողմում.

Այս է հանգիստ Սուրբանբեղին, որ կիսաւրեայ ի Քն փոխեցաւ, իւեցէք ի Քն.

քվին: ՊԺԱ: (1432)

Մանրք. Մի հրեանին սրսի տեսարան է, հեծյալով և բարակներով՝ գիմացը մատակարար սեղան, որի շարքը թագազարդ մարդ, մի ձևին բազմ, մյուսին՝ բաժակ:
Հրատ. Քաջերունի, Արարատ, 1891, թիվ 9, 144: Այլշան, 108:

628. ԽՈՅԱՆՄԱՆ ՏԱՊԱՆԱԲԱՐԻ ՎՐԱ, որը գտնվում է Եկեղեցու ափերակների մեջ:

Այս է հանգիստ Ռչալբեգին
Հրատ. Քաջերունի, Արարատ, 1891, թիվ 9, 144: Այլշան, 108:

629. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐԻ վրա, որը գտնվում է հին գերեզմանատանը. 4 սող.

ԱՅՍԷՀԱՆԳԻՍՏ ՄԱԿՐՍՈՒՄԻՆ ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ . . . | ՈՐԳԻ ԷՐ ՊԱՊԻՆ, ՈՐ ՏՂԱՅ ՀԱՍՍԿԱՍԻ Ի ՔՍ. ՓՈՒՆԵՑԱՒ. ՈՎ ԿԱՐԳԷՐ ՅԻՇԵՑԷՐ Ի ՔՍ. ԹՎ. :ՋԿԵ: (1516):

Մանրք. Գծագիրն ստացել ենք Գ. Գրիգորյանից:

630. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐԻ վրա, որը գտնվում է հին գերեզմանատանը, 5 սող.

ԱՅՍԷՀԱՆԳԻՍՏ Ի ՈՍՍՐՈՎԻՆ ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ԽՈՍՏՐՈՎԻՆ, | ՈՐ ՈՐՈՂ ԱՅՆԱՍԱԿԱԻ Ի ՔՍ. ՓՈՒՆԵՑԱՒ. ՈՎ ԿԱՐԳԷՐ ՅԻՇԵՑԷՐ Ի ՔՍ. ԹՎ. :ՋԿԵ: (1724):

Մանրք. Գծագիրն ստացել ենք Գ. Գրիգորյանից:

42. ԳՅՈՒՄՈՒՇԽԱՆԵ ԳՅՈՒՂԱՏԵՂ

631. ԽԱԶԲԱՐԻ ՎՐԱ, որը կանգնած է արևելյան կողմի բլրի վրայի գերեզմանատան մեջ:

Ես Գրիգորյան կանգնեցի զխաչ յիստակ հաւ իմ Աղբաշահող և մաւ իմ Գոհարին և աղբաւ իմ Բէկին. ի թվ. :ՋԹԲ: (1309)
ով կարդաք յաղաքս յիւեցէի.
Հրատ. Քաջերունի, Արարատ, 1891, թիվ 9, 146: Այլշան, 108:

43. Ա. Ղ. Խ Ա. Չ

ՏԱՊԱՆԱԲԱՐԻ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏԱՆԸ

632. ԹՎ. :ՋԿԵ: (1515) կանգնեցաւ խաչս բլալբեյիսիս Միքիին:
Հրատ. Հովսեփյան, Խաղարակյանք, 9, 4:

633. Ես Նիկիդոս կանգնեցի խաչս Պե՛րոսին և հոգոյ իմոյ. թվ. :ՌԵ: (1556)
Հրատ. Հովսեփյան, Խաղարակյանք, 9, 4:

634. Ես բումիկո կանգնեցի խաչս Միքիանին. թվ. :ՌԻԿ: (1575)
Հրատ. Հովսեփյան, Խաղարակյանք, 9, 4:

635. ԹՎ. :ՌԿԵ: (1616) Աւանին. Շահրազ, Ալանդաս:
Հրատ. Հովսեփյան, Խաղարակյանք, 9, 4:

636. Մը խաչս բարխոս հոգոյն Թարոնի թվ. :ՌԶԲ: (1633):
Հրատ. Հովսեփյան, Խաղարակյանք, 9, 5:

637. Ես Մասուրս կանգնեցի խաչս Գաուրին . . . թվ. :ՌՃ: (1651):
Հրատ. Հովսեփյան, Խաղարակյանք, 9, 5:

638. Ես Խարմահան կանգնեցի որդոյ իմոյ. թվ. :ՌՃԹ: (1680):
Հրատ. Հովսեփյան, Խաղարակյանք, 9, 5:

639. Ես Խարմահան կանգնեցի որդոյ իմոյ Նիծանայոս:
Հրատ. Հովսեփյան, Խաղարակյանք, 9, 5:

640. ԹՎ. :ՌՃԼԷ: (1688):
Մանրք. Տափակ գերեզմանաբարի վրա է՝ վրան դափազան քանդակված, հոգեորական է, գլխին տնի խաչքար:
Հրատ. Հովսեփյան, Խաղարակյանք, 9, 5:

641. Մը. խաչս յիստակ է Գաուրի Հուռուփի որդի Մուրաթին. թվ. :ՌՃԼԷ: (1688):
Հրատ. Հովսեփյան, Խաղարակյանք, 9, 5:

642. Ես Մասուրս կանգնեցի խաչս իմ կին Կուհարին. թվ. :ՌՃԿԿ: (1715)
Հրատ. Հովսեփյան, Խաղարակյանք, 9, 5:

643. Ես Մէլիս կանգնեցի սը. խաչս մայր իմոյ Սառի. թվ. :ՌՃԿՍ: (1712):
Հրատ. Հովսեփյան, Խաղարակյանք, 9, 5:

644. Ես Սլալբիս, Մալիս, Սան, Շահնագարս կանգնեցաք խաչս Աղաշ(?)ս Եղբոր մերոյ Պողոսին:

Մանրք. Աղաշ(?)ս, հովանաբար պետք է աւագ բար լինի, մեծ իմաստով:
Հրատ. Հովսեփյան, Խաղարակյանք, 9, 5:

645. Ես Ճլալի կանգնեցի զխաչս իստակ իմոյ հոգոյ իմ. իմ որդի Մուրաշպաշին իմ առջևս մեռօ. Ես մեր թվ. սուրա:
Հրատ. Հովսեփյան, Խաղարակյանք, 9, 5:

646. Ես Փիլիմոս կանգնեցի խաչս ծնողաց իմ Կալիսանին, Մասուրին:
Մանրք. Տապանաբարն ազոցված է Եկեղեցու պատի մեջ, ներքուստ:
Հրատ. Հովսեփյան, Խաղարակյանք, 9, 5:

647. Կանգնեցաւ խաչս Համգին, Մելիք Խարմին. թվ. :ՌԻԿ: (1575):
Մանրք. Տապանաբարն ազոցված է Եկեղեցու պատի մեջ, ներքուստ:
Հրատ. Հովսեփյան, Խաղարակյանք, 9, 5:

648. Եւ Փիբիպէկս կլայնկնկեյցի խաչս եղբարն իմ խաչասուր զանա-
նաին և ծնողաց իմ. քվ. :ՌԻԳ: (1575):

Հատ. Հովսեփյան, Խաղրակյանք, 9, 5:

44. ԱԶԱԳԵԿ ԳՅՈՒՂ (ՀԻՆ՝ ԱԶԱՏ)

649. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԵԿԵՂԵԿՍ ԶԻՆՈՐԱՐՈՒԿԱՆ ԱՐՃԱՆԱԳՐՈՒԹ յՈՒՆ, մուտքի
բարավորի վրա.

Կամուն Աստուծոյ մեք Ազատկայ ժողովուրդս շինեցաք զԵԿԵՂԵԿԻՍ ի
նախապետքեան Տեսուն Հակոբայ.

Մանր. Կաթողիկոսը Հակոբ 4-րդն է, XVII դարի II կես: Պատերի մեջ աղագլած
կան հին տապանաքարեր և խաչքարեր, մեկը՝ 1465 թվ.:

Հատ. Քաչերտունի, Արարատ, 1891, թիվ Ա, 43: Այլշան, 178:

Հ Ա Վ Ե Կ Լ Վ Ա Ն

650. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԵԿԵՂԵԿՍ ԿՈՐԿՈՒՄՆԵՐԻ ԺԱՄԱՆԱԿ, 1830-ական
թվականներին զանվել էն սղոնձե սղոսներ, որոնց վրա կան հետեյոյ երեք
արձանագրութ յունները.

Յիւսասկ է Աղայպակի որդի Կիրակոսին՝ ի դուռն Սուրբ Ասեփաննոսի,
քվին :ՌՃԻԶ: (1677)

Հատ. Քաչերտունի, Արարատ, 1891, թիվ Ա, 43: Այլշան, 178:

651. Յիւսասկ է Շաղօի որդի Մարտիրոսին, Ազատկի Սուրբ Ասեփան-
նոսի. քվին :ՌՃԾԱ: (1702):

Հատ. Քաչերտունի, Արարատ, 1891, թիվ Ա, 43: Այլշան, 178:

652. Յիւսասկ է բուրլասու Շոռոքցի Կիւրի որդի Պետրոսին, որ Ես
ի դուռն Ազատկու Սուրբ Ասեփաննոս նախավկային.

Հատ. Քաչերտունի, Արարատ, 1891, թիվ Ա, 43: Այլշան, 178:

653. Ս. ՀԱԿՈՒՄ մատուռի մեջ, տապանաքարի վրա.

Յանուն Աստուծոյ, Ես՝ աղիս Մէլիբեանս շինեցի Ս. Ակոր . . . նա հանգիս
ճամբարէկին, քվին :ՌՀԲ: (1623):

Մանր. Մատուռ զանվում է զտղից մտ կրկու կիլոմետր հեռու՝ զԵսի հարավ-արե-
ւմուտք: Մատուռից հարավ-արեւելք, տարալանջին կա մի խաչքար և երեք տապանաքարեր:
Սաչքարը կանգնեցրել են Գրիգորը և իր կիներ, իրենց որդի Հունան քահանայի հիշատակին,
1222 թ. (ըստ Քաչերտունու և Այլշանի՝ 1313 թ.):

Հատ. Քաչերտունի, Արարատ, 1891, թիվ Ա, 43: Այլշան, 178:
Սրեկադարյան, Ազիզբեկովի շրջան, 88:

45. ԿՈՐԱԳԻՍ ԳՅՈՒՂ (ՀՆՈՒՄ ԿՈՐՈՏԻՆՈՒՅ)

654. ԵԿԵՂԵՅՈՒ ԶԻՆՈՐԱՐՈՒԿԱՆ ԱՐՃԱՆԱԳՐՈՒԹ յՈՒՆ.

Թվ. :ՌՃԺԷ: (1668) շինեցո Եկեղեցիս անուն Նիկողոսոսի, որ զեղով աշխատեցանք:

Հատ. Հովսեփյան, Խաղրակյանք, 9, 4:

46. ՉԵՅԹԱ ԳՅՈՒՂ (ՀՆՈՒՄ ՉԵԳԵԱՅ)

655. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ ՎՐԱ.

Տիւանի որդի Աւագին. քվ. :ՌՃԽԲ: (1693):

Հատ. Քաչերտունի, Արարատ, 1891, թիվ Ա, 42: Այլշան, 178:

656. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ ՎՐԱ.

Թվ. :ՌՃԿԲ: (1713) Տէր Օվանէսի կողմ.

Հատ. Քաչերտունի, Արարատ, 1891, թիվ Ա, 42: Այլշան, 178:

657. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ ՎՐԱ.

Տապան կանգնեց քվին :ՌՃԿԲ: (1713) Տիրգալի խանին:

Հատ. Քաչերտունի, Արարատ, 1891, թիվ Ա, 42: Այլշան, 178:

47. ՓՈՒ ԳՅՈՒՂ (ՀՆՈՒՄ ՓՈՒ)

658. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ ՎՐԱ, որը զանվում էր զԵԿԵՂԵՄՆԱՍՏԱՆ.

Եւ Սարգիս Կանգնեցի խաչս՝ բարեխաւս հաւր, քվին :ՉԶԶ: (1307):

Հատ. Քաչերտունի, Արարատ, 1891, թիվ Ա, 52 (համարում է բերված
նոյանից): Այլշան, 178:

659. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ ՎՐԱ, նույնանգ.

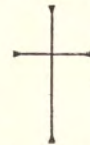
Թվ. :ՉԻԲ: (1273):

Հատ. Քաչերտունի, Արարատ, 1891, թիվ Ա, 52 (համարում է բերված
այլ տեղից): Այլշան, 178:

48. Գ Ա Ն Չ Ա Կ (ԵՆԳԻՉԱԿ)

660. ԽԱԶՔԱՐ, կանգնած պատվանդանի վրա, զանվում է ԳԵՆԻԶԻԿ տա-
նոց ճամփի կզրին, երկու գլուզերի սահմանաբաժան բարձունքի վրա. քվին
և պատվանդանի վրա 8 տող.

ՅՈՒՍՈՒՆ
ՄՈՒՆԻՆԻՆԱՍՏԻՆԱՍՏԻՆ
. ԴՈՒՍԴԻՆԱՍՏԻՆ

ԻՆԹՈՂԵ
ՈՒՍԱՌԵԱՔԻԴՈՒՆՆԱՍՏԻՆ
ԻԱՐՅՈՒՄՆԱՍՏԻՆԱՍՏԻՆ
ԻԱՍՏԻՆԱՍՏԻՆԱՍՏԻՆ
ՅԻՆԵՅԵՔԻՍԻՆՈՒՆ

ՅՈՒՍՈՒՆ ՄՈՒՆԻՆ
ԱՄՈՒՍԻՆ ԻՆԵՍՏԻՆ
ՈՐԳՈՍ . . . ԳՈՒՍՏՐ ՍԿԻԹԱՍՏԻ
ԻՆԵՍՏԻՆ ԹՈՒՆԱՍՏԻՆ
ՈՒՍԱՌԵԱՍՏԻՆ
ՉԵՍՏԻՆ ՅՈՒՍՏԻՆ
ԱՍՏԻՆԱՍՏԻՆ ՅՈՒՍՏԻՆ
ՅԻՆԵՅԵՔԻՍ ԻՄՈՒՍՏԻՆ
ՅԻՆԵՅԵՔԻՍ ԻՄՈՒՍՏԻՆ
ՅԻՆԵՅԵՔԻՍ ԻՄՈՒՍՏԻՆ
(1225):

Մանր. Սաչքարի վրա հասարակ քա-
րերով այժմ շինված է մատուռ. պատվան-
դանը խրված է հողի մեջ և ծածկված մոմի
շերտով. արձանագրութունը խիստ քայքայ-
ված է. տեղացիները անվանում են Գալիխաչ:

ձամփորդների մեջ հիշատակված է տանց արձանագրության վերձանման, հասանարար վա-
զուց ի վեր քաղաքված լինելու պատճառով:

Նշված թվականը գուցադիպում է Օրբելյանց տոճմի հաստատման սկզբնավորութիւնը
վայոց ձորում, սակայն իշխանաց Իշխան Սարգիսն անհայտ է:

Լուսանկարելու հնարավորութիւն չկա:

661. ԽԱԶԲԱՐ, գրված է սրպես տապանաքար գյուղի հարափի գերեզմա-
նատանը՝ մի գերեզմանի վրա, ստորին մասում 4 սող.

ԱՆՉՍԻԲԿՈՒԹԻՆՈՒԹ
ՈՍԵՐԵԷՄԱԻՐՆՄԷ
ԲՈՍԱԹԻՆՅԻՆԷՅԷ
ՔԻԲՄԹՎ ԶԿԹ

ԽԱԶՍ Ի ՓԲԿՈՒԹԻ ԸՈԳ-
Ո ՄԵՐ ԵՆԻ ՄՈՒՐՆ ՄԵ-
ԻՈ ՄՈՒԹԻՆ. ՅԻՇԵՅԷ-
Բ Ի ՔՅ. ԹՎ. :ՁԿԹ: (1320):

Մանր. Գձայիրն ստացել ենք Հ. Եղիազարյանից:

49. Գ Ե Ի Շ Ի Կ

Արձանագրութիւններ ունեցող հաշարձանները երկու վայրում են.

Ա. Գրազուփշի եկեղեցու պատերի մեջ աղուցված տապանաքարեր և խաչքարեր,
որոնցից միայն մի խաչքարինն է ընթեռնելի:

Բ. Հին գերեզմանատանը, որը գտնվում է գյուղի հյուսիս-արևմտյան եզրին, ուր կան
բազմաթիվ խաչքարեր ու տապանաքարեր, խաչքարեր մեծ ու հասարակ ավազաքարեր են՝
IX—XI դարերի քանդակներով, բայց անարձանաչիր, իսկ տապանաքարերն ավելի նոր են,
որոնցից միայն երեքի վրա կան արձանագրութիւններ:

662. ԽԱԶԲԱՐ, աղուցված է գյուղամիջի եկեղեցու հարավային պատի
արևելյան մասում, մուտքի մոտ, վրան 5 սող.

Թ Վ Ժ Ժ Ժ Ժ

ԵՍՓԱ ԱՆԿ
ԼԷՍԿ
ԵՅԻԶԻԱՐՍԱՆՈԳՈ
ՅՆՄՈՒՐԱՏԻՆ

ԹՎ. :ՁԺԲ: (1463) ԵՍ ՓԱՇԷՍ ԿԱՆԿՆԵՅԻ
ՁԽԱԶՍ ԸՈԳՈՅՆ ՄՈՒՐԱՏԻՆ:

663. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, հարավային կողմն երկու հեծյալ, որոնք երկար նի-
զակներով հարվածում են իրար փաթաթված երկու վիշապների. վերին մասում
միայն թվականը, գտնվում է գերեզմանատանը.

ԹՎ ԸԼԴ

ԹՎ. :ՁԳԳ: (1544):

664. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, օրսրոցածև, հյուսիսային կողմն կենցաղային տեսա-
րան, վերին մասում 4 սող.

ԵՍԻՈՃԵՍԿ ԱՂԷՍԿԱՆԿԵՅԻԻԱՐՍՓԲԿՈՒԹԻ
ՇՆՈՂԱՅԻՄՈՅՄՈՒՐԱԹՓԱՂԻՆ
ԹՎ
ՌԲ

ԵՍ ԽՈՃԵՍՅ ԱՂԷՍ ԿԱՆԿՆԵՅԻ ԽԱԶՍ ՓԲԿՈՒԹԻ
ՄՆՈՂԱՅ ԻՄՈՅ ՄՈՒՐԱԹ ՓԱՇԷՆ. ԹՎ. :ՌԲ: (1553):

665. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, խոթածև, հարավում նստած թողազարդ մարդ, գի-
մացը բլիթներ և թամբած ձի, սրանցից վերև 1 սող.

ԱՍԷ ՍԱԳԱՆԱՂԱԲԱԲԻՆ

ԱՅՍ ՏԱՊԱՆ ԱՂԱԲԱԲԻՆ:

Մանր. ժամանակակից է հատրդներին:

50. ԽԱԶԻԿ ԳՅՈՒՂ, ՇՐՁԱԿԱՅԻՐ ԵՎ ՔԱՐԿՈՓԻ ՎԱՆԻՐ

Խաչիկ գյուղի մեջ ներկայումս հին հաշարձաններ չկան, եկեղեցին ևս շինված է 1681 թ.
Սակայն գյուղի շրջակայքում կան շատ հին արձանագրութիւններ՝ անեցող հաշարձաններ:
որոնցից կարևորները հետևյալներն են.

1. Քարկոփի կամ Խոտակերաց վանք, գտնվում է գյուղից մոտ երկու կիլոմետր հե-
ռու, դեպի հյուսիս: Այս վանքի հիմնադրման և շին շրջանի պատմաթիւնը մանրամասն շա-
րադրել է պատմադիր Սու. Օրբելյանը՝ օգտվելով վանքի արձանագրութիւններից և իր ժամա-
նակի գիտնականի գրույցներից¹:

Համաձայն պատմիչի, Արատուտուխ գյուղի շրջակայքի ձուլերում և ալբերում աղ-
բում էին շատ ճգնավորներ: Սյունյաց իշխան Աշոտը նույն գյուղի մոտ շինում է այս վանքը
և այնտեղ հավաքում այդ խոտաճարակ ճգնավորներին, որից և ստացուցել է վանքի ժողովուրդ-
անունը: Սմբատի շինած եկեղեցին շատով հիմնովին ավերվում է երկրաշարժից: 910 թ.
Նրա ալբի Շուշանը որս ավերակների վրա շինում է հինգ եկեղեցիներ և այդ ամբիվ գրել
տալիս մի մեծ արձանագրութիւն, որը հիմնականում մնացել է մինչև այժմ (Ք 643):

Այնուհետև Օրբելյան Սմբատ մեծ իշխանը նորոգել է վանքը XIII դարի կեսերին
(արձ. Ք 644):

Ավելի ուշ, 1300 թ. Պառչյան Էտաչին, վանքում պահպող նրանց նշանավոր մասունքի՝
ս. Նշանի համար, որը խոտակերաց խաչ էլ է կոչվել, շինում է արծաթյա գեղեցիկ պահարան
և երեսին գրում ընդարձակ հիշատակարան. (արձ. Ք 645):

Հետագա դարերում երկար ժամանակ վանքը անմարդաբնակ է մնացել, այդ պատճա-
ռով էլ նա այժմ խիստ քաղաքված վիճակում է: Կանգուն են միայն զլխավոր եկեղեցու՝ ս.
Աստվածածնի պատերը, իսկ գմբեթը, ծածկը և պատերի վերին մասերն ամբողջովին փլած
են: Սա մի ընդարձակ գմբեթավոր գահլիճ է, որի ներսի շորս անկյուններում կան մեկական
խորաններ:

Այս եկեղեցու արևմտյան կողմում մնում են գավթի և փոքր մատուռների հիմնապա-
տերը միայն:

¹ Սու. Օրբելյան, Պատմութիւն, իր.

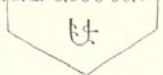
Բոլոր շենքերը կառուցված են կախած քարերով, այլ պատճառով էլ, հավանաբար, վանքի երկրորդ անունը Քարերովի վանք է:

2. Գյուղատեղիքը, Սաշիկ գյուղի շրջապատում կան մի քանի գյուղատեղիք, որոնք առիթվաբար մարմամ-հերիվամ են և անհետանում: Դրանցից մեկը գտնվում է գյուղի և Քարերովի վանքի արանքում, որտեղ կան պերեպանոց և խաչքար, այդտեղ է և ձիթհանքի մնացորդը, որի քարի վրա մնացել է Կակեցի վարպետի արձանագրությունը (№ 651): Քարերովի վանքին մոտ մտած են մի այլ գյուղատեղի մնացորդներ, որին այժմ Դարդա բազար են անվանում: այդտեղ ևս կան տաղանդարներ և մի արձանագրված խաչքար՝ Սարգիս կոչումով (№ 649): Ինչպի Ամաղա տանող ճանապարհին, մի ձորի մեջ է գտնվում Ասնեա կոչվող գյուղատեղիք, որի եզրին մնացել է Սաշիկ կոչումով կանգնեցրած խաչքարը (№ 648):

Քարերովի վանքից պեղյի հարավ գտնվում են մի այլ գյուղատեղի ավերակները, որ կա նաև ավերակ ջրաղաց, որի քարի նալի վրա պահպանվել է պատմապի Սա. Օրբելյանի հիշատակագրությունը (№ 650): Այս ջրաղացը հասկապես հետաքրքիր է և առանձնախոթված կարող, որովհետև նախ՝ նալը շինված է քարերից, այդպես, որան աշխատեցնող ջրը, որը մի փոքր սափակ է, քիչ է եղել, այդ պատճառով էլ փորվել են հարևար-բլայրիկներ, որոնց ջրերը միանալով սափակի ջրին՝ աշխատեցրել են ջրաղացը: Հավանաբար այս առանձնահատակ և ծանր աշխատանքները կատարվել են Սա. Օրբելյան պատմապի օժանդակությամբ, որի համար և քարի նալի վրա գրվել է նրա հիշատակագրությունը:

667. ՔԱՐԿՈՓԻ վանքի ս. Աստվածածին եկեղեցու հարավային, արևելային և հյուսիսային պատերին, վերին քիվերի վրա, մեկ տողով.

ՇԻԱՆԱՅԻՇԻԱՆԿՈՄԱՆԱԿԱԼԻԱՅՄԱՆ

ՈԱՂԱՋԵՄՅՈՒՇԵՅԱԳԱՄԱՍԳՅՅԱՂԱՊԱՁԵՐՁԻԱԶՍՊԱՏԱԵԶԵՂԱՅՐԶԱԶՄԱՅՄԱ

ԱՄՃԵԼՄՅՐԻՄՁԱՍԿԱՅՆԵՍԱՄԻՄԻՆԻՄՈՒՉՈՒՄԵՆԵՉԱՐԿՈՄ ՍԿՈՊՈՍԵՐՈՂ

ՏԻՆՆՈՐՈՒԵՑ

ՏԵՐԵԻ

ԻՇԽԱՆԱՅՐԻՇԻԱՆԿՈՄԱՆԱԿԱԼԻԱՅՄԱՆ ՆԱԶԱՆԳԻ
 ՆՈՐՈԳԵՑԻ ՎԵՐՍԵՆ ՎԱՍՆ ՈՐԿՈՍՂԱԶՄ ՅԵՇԵԼ ՅԱՐՁԱՆՈՄԱՏՈՅՅ
 ՅՈՎԱԹԻՄ ՁԵՐ ՁԻՍ ՍՊՈՍԱԵ ԵՆ ՁԵՂԱՅՐԻՇ ԻՄ ՁՏԱՐԱԽՆՆ, ԵՆ
 ՄԱՅՐԻՇ ԻՄ ՁԱՓՈՒՅՆ ԵՆ ՁԱՄՈՒՄԻՆ ԻՄ ԹՈՒՋՈՒՐՈՒՅՆ ԵՆ ՁՍԱՐԿԻՍ
 ԵՂԻՍԿՈՊՈՍ ՆՐՈՂ:

¹ Ջալալանցի Քարերովի վանքին սխալմամբ տալիս է մի երրորդ անուն ևս, Ներմանի, կամ Անքրմանի վանք: Այլ նեղիտակներ շեն համաձայնվել նրա այս կարծիքին, այդ մասին աե՛ս մեջ հողվածը—«Ներմանի գյուղացի տեղագրություն և գործունեությունը», Բաների Մասնակցության, № 5, 1960, էջ 293:

ԲՆԱԿԱՅԵԿԵՆԱՅԻՇ Ս ՎԵՐ
 ԱՆՆՈՍԻՒՆԵԱՅԻՇ Ս. ԱՌԵՄԵՆ
 ՆԵՆԱՎԱՐՆԱՆԱՅԻՇ Ո . . . ԱՌԵՄԵՆԱՅԻՇ ՂԵՒՆԵՒՄԱՅԻՇ
 ՁԵՂԱ ԱՆԻՆԵՆԱՅԻՇ ԱՎԵՆԱՅԻՇ
 ՆՐԱՄՅԱՅԻՇ ՆՈՐՈԳԵՑԻ ՎԵՐՍԵՆ ՎԵՆ
 ՄՈՒՇՈՍԻ ՍԻՒՆԵՆԱՅԻՇ - ԻՆՎԵՆԵՆԱՅԻՇ ՎԵՐ
 ՆՈՐԿԻՍ ՏՎ ՍՄԱՋՏԻՅԻՂԱ ՅՄԱՂԱ
 ՅԻՆԱՎԱՐ ԱՆՈՅՄԱՍ ՋԻՄՅԱ ՎԵՆ
 ՎՈՅՄԵՆԱՅԻՇ ՎԵՆԱՎԱՅԻՇ ՎԵՆ
 ԻՆՈՒՆԵՐԿՈՍԱՅԻՇ ԱՌԵՄ
 ՎՈՅՄԵՆԱՅԻՇ ՎՈՅՄ
 ՄՆ ԱՆԵՆԱՅԻՇ ՆՈՐՈԳԵՑԻՇ - ՎՈՅՄԱՅԻՇ ՎՈՅՄԱՅԻՇ
 ՆՈՒ ԱՆԱՎԱՐԱՅԻՇ

1. ՆԱԽ ԻՍԿ ԵՆ ԱՌԵՄՅԱՅԻՇ ՈՐԿՈՍՈՒԹԻՆԻՆ
 ԱՎԵՆԱՅԻՇ ԵՐ ԿՐԵԿԵՂԱՅԻՇ ԵՂԻՅԻՆ
 ՎԱՎԱՐՆԱՅԻՇ ՁԵՂԱ ՓՐԿՈՒԹԻՆԻՆ ԵՆ Ի
 ԵՐԱՆԱՅԻՇ
2. ԱՇՈՏ ԱՌԵՄՅԱՅԻՇ . . . ՇԽԵՅԻՇ ԱՅՄԱՄ ԱՌԵՄ
 ԱՌԵՄ ՁԵՂԱՅԻՇ ԱՎԱՆԱՅԻՇ ԱՌԵՆԵԼ,
 ԱՌԵՄՅԱՅԻՇ ՇԽԵՅԻՇ
 ԵՂԵՆ ՏՆ ԻՄՈ ԱՌԻՐ ԱՇԵՂ ԱՏԵՆԵՆ
3. ՆԵՂ Ի ՄԱՐՄԵՆՈ ԱՌԱՂԻՅԱՆ ՎԱՍ ԵՄԵ
 ՈՐԿԵՄԻՇ ՄԵՐ ՁԵՂԱ ԽՈՒՄԱՅԻՇ
 ՄԱՆՈՎՉԵ ՁՈՐ ԻՅԻ ՄԵՐ ԱՌԻՐԱՌԻՇՆ
 ԽԱՆԻՆ ԵՆ ԻՄ ՇԵՅՐԱՊԵՏՅԱՅԻՇ ԳՐԵՅԱԻ
4. հոգեաց ԱՐՁԱՆ ԵՆ ՆՈՒԹՎԵՆԱՅԻՇ ԱՅՈՅ,
 ԵՆ ՈՐԿԵՂԱՅԻՇ ԱՌԻՐ
 ԵՎԵՂԱՅԻՇ
5. փոխելուց առ ՔԱ ՏԵՂԱՅԻՇ կրկնությամբ, կրկ. ջր-
 ջրաղացի ԱՐՁԱՆ . . . են թափված, իսկ ծայ-
 րան ՍՐԵՈՅ ԵՆ Լ . . . չափ ամբողջացում ենք
 փոխելուց առաժառակյան
6. ՏԵՄԵՆ ԻՄՈ ԱՇՈՏԻ ՈՐ ԳԵՂԱՅԻՇ ԵՆ ՎԵՆԱՅԻՇ . . . ՈՐ ՈՐԿՈՍՈՒՄ
 ԵՆ ԱՌԿՈՍՈՒՄ ՄԱՆԱՅԻՇ ՎԵՆԱՅԻՇ . . . ՎԵՆ . . . ՎԵՆ . . .
 ՎԵՆԱՅԻՇ ԵՆ ԻՄ ՇԵՅՐԱՊԵՏՅԱՅԻՇ ԳՐԵՅԱԻ
 ՎԵՆԱՅԻՇ ԵՆ ԻՄ ՇԵՅՐԱՊԵՏՅԱՅԻՇ ԳՐԵՅԱԻ
7. ԱՌԱՂՎԱՅԻՇ, ԱՌԵՄ
 Ի վառ խոսակերպ արձանագրության մեկ
 թե՛սար ՈՐԿԵՂԱՅԻՇ . . .
8. Ի ԱՌԻՐ ԿՐԵՂԱՅԻՇ
 ՇԽԵՅԻՇ մին կրկնությունի, Արարտ, 1889,
 ԵՆ ԱՆՈՒՆ ԼԻՅԻՇ 523—524, Աղիան, 169—170,
 Լուսակ, 225

Մանրք. Հարապային պատի վրայից, որ երևի ամբողջ երկարութամբ էր գրված մնացել են միայն երկու քարեր՝ նրա արևելյան անկյունում (զժագրի առաջին սուղի սկզբի մասը, մինչև տակը փակագիր ունեցող անջատված քարը)։ Արևելյան պատի վրա մնացել է կիսով չափ, նրա հյուսիսային մասում (զժագրի վրայի երկրորդ սուղը) և մի քար էլ հարա-
 վային մասում, որի վրա արձանագրությունից ներքև կա փակագիր (զժագրի առաջին սուղի վերջին մասը)։ Հյուսիսային պատի վրա վերջավորությունը լրվել է, միայն արանքում մեկ քար է ընկած, որը լրացված է հիշատակությամբ (զժագրի 3-րդ սուղը)։ Գծագրի 4 և 5 սուղերն արձանագրության թափված բեկորներն են, որոնք գտնվում են արևելյան պատի սակ, որ սաքուստ։

Գժագրի առաջին և երկրորդ սուղերի սակ կցած փակագրերը վարպետների նշոն-ա-
 նուններ են, որոնք արձանագրության հետ կապ չունեն։ Դրանցից առաջինը կարելի է վեր-
 ծանել ՍԱՐԳԻՍ, թևերու գրիչ-ծրող կալվարպետի անունն է։

Հրատ. Զայլեանց, 169—170; Քաշերունի, Արարատ, 1889, էջ 523;
 (միայն բովանդակությունը); Ալիշան, 171:

668. ԲԱՐԿՈՓԻ վանքի ս. Աստվածածին և կեղևու վերին անկյուններում,
 փակագրով.

Մարտ արխ

Մանրք. Այժմ անգամ չկա։ Թևերու գրանցից մեկը այն է, որ մենք ՍԱՐԳԻՍ ենք
 փերձանում։

Հրատ. Քաշերունի, Արարատ, 1889, էջ 523; Ալիշան, 171:

669. ԽԱԶԲԱՐԻ ԲԵԿՈՐ, ազույցված է ս. Աստվածածին արևելյան պատի
 † ԿԱ.
 4 սուղի մնացորդ

ԲԱՆՍ

ԻՏԻՍԵՏԵՐ

ԱՐԴԵՍՆ

ԿԱՄԱԿՆ ՍՅ . . . ՄԻՍԵԱՆԵՅՍ ՄԲ. ՈՒՆՏԻՍ

ԵՆ ԵՏՈՒ ԻՄ ՀԱՍԱՎ՝ ԱՐԿԵԱՆՅ

670. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, տափակ, գտնվում է վանքի բակի հարապային մա-
 սում, երեսին 2 սուղ.

ԱՅԱՏԱՆԿԻՉԿՈՍԱԿԱՆՄԱԶ
 ՆԲԱՏՆԱԱՅԻՇԵՅԲԻԹՈՎԶԿԻ

ԱՅՍ ԷՍԱՊԱՆ ՄԿՐՏԻՉ ԿՈՒՍԱԿՐԱՆ
 ՄԻՍԱԶԱՆ ՔԱՅԱՆԱԻ ՅԵՆԵՅԷԻ Ի ԲՄ.
 ԹՎ. : 22Բ: (1323):

Հրատ. Քաշերունի, Արարատ, 1889, էջ 466; Ալիշան, 171:

671. ԽԱԶԲԱՐ, այժմ ընկած, գտնվում է գյուղից մոտ 3 կիլոմետր դե-
 պի Ամազուռ տանող ճամփի կղբին՝ Առնեա կղզվող գյուղատեղի ովերակների
 մոտ. ստիկն 5 սուղ.

Ի ԹՎ: 2Է: ԿԱՄԱՆԱՅԵ

ՍԻԱԶԻԿԿԻՆԱԲՈՐ . . .

ԱՆԿՆԵՅԻՉԱՅԱՐԱՐ

ԵԻԿԱՍԻԹԻ ԾՆՈՂԱ

ՅԻՄՈՅՅԻՇԵՅԷԲ

Ի ԹՎ. : 2Ա: (1281) ԿԱՄԱՆ ՍՅ. ԵՍ ԽԵՉԻԿ
 ԿՐԱՆԱՍԻՐ ԿԱՆԿՆԵՅԻ ԶԽՍՉՍ ԲԱՐԵՆՍԻ-
 ՍՈՒԹԻ ԾՆՈՂԱՅ ԻՄՈՅ ՅԵՆԵՅԷ:

Հրատ. Քաշերունի, Արարատ, 1889, էջ 596; Ալիշան, 172:

672. ԽԱՉԳՍՐԻ ՎՐԱ, գտնվում է Սաշիկից հյուսիս, Դարգա-բաղար գյուղ-գատկի մեջ.

Ի քվիս :21: (1281) Եւ Սարգիս կրանաւոր կանգնեցի զխաչս
ի բաւելաւաւքին ինն և Գառքին . . .

Հաստ. Քաջերունի, Արարատ, 1889, Ը, 465: Ալիշան, 172:

673. ՋՐԱՂԱՅԻ ՔԱՐԵ ՆԱՎԻ ՎՐԱ, գտնվում է Բարկախի վանքից արեւ-վելք, գյուղատեղի մասի ջրաղացի ափերակներին մեջ.

Ղամեւարաբին և զուսաուրիցն եկեղեցւոյ զսէր Ասեփաննու
ի բարի յիւեցլէք. քվ. :261: (1298):

Մանր. Պատմագիր Ստեփանոս Օրբելյանի հիշատակագրութիւնն է:

Հաստ. Քաջերունի, Արարատ, 1889, Ը, 465: Ալիշան, 172:

674. ՋԻՓՀԱՆԻ կլոր քարի վրա. գտնվում է Սաշիկից դուրս.

Կուկեցի ուսա Ֆոնաննէւն նկարաւար. Եւ Սամոն որդի
Ֆոնաննէւնի սէր Սամուէլի.

Մանր. Սամոն անունը, հայանարար, Սամոն անունի կրճատն է. Եթէ ճիշտ է՝ ար-տադրել Քաջերունին:

Հաստ. Քաջերունի, Արարատ, 1889, Ը, 459: Ալիշան, 172:

675. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ հարավային մուտքի ճակատակալ քարին

Ի քվ. :161: (1681) շինեցաւ սուրբ եկեղեցիս անուամբ ասուածածնին. ի քաղաւորեան ճան Սուրբմանին. հայրապետեան սեան Ֆակոբին. ամէն:

Հաստ. Ջալալեանց, 165: Քաջերունի, Արարատ, Ը, 454: Ալիշան, 172:

Հ Ա Վ Ե Լ Վ Ա Ն

676. ԽՈՏԱԿԵՐԱՅ Ս. Նշանի արծաթյա պահարանի կրեպին. 16 սոց.

Կամա կարողին այլ ևս էաշիի որդի Հասանա, որդի Պոռուս, որդի մեծին Վասակա, յագգլէ Հաղարկանց, սիրեցի հայրենի երկրիս ինն Շապուհնաց ևս այլ յոյլով գաւառաց. գաւառիցն ևս օգնական ունելով զԲՍ ևս զԳՐ նաւնալ Սոսակերաց, որով ևս նախնիքն իմ զօրացան. Եսու կազմել պահարան իմին անջինջ յիւսանալ: սիբ հանդիպիմ տա գիւ ևս զճնալդն իմ զԱմիր Հասան ևս զԹ՛յաներն ևս զհարեղարայրն իմ զՊապալ յարարս յիւեցլէք, այլ ևս զամենայն նախնիքն մեր ևս զագգաւսնմ.

Մանր. Թ՛յական չունի, համարվում է 1300 թ. մաս շինված. էաշին մահացել է 1313 թվականին:

Հաստ. «Գեղարվեստ», № 4, Հովսեփյան, «Շոգակաթ», 184—185. Վաղարշապատ, 1913:

Նորայանքը Օրբելյան տոհմի նշանավոր հոգևոր կենտրոնն է և տոհմական ստացանա-տունն է: Այդ վանքը գտնվում է Ամազու գյուղից արևելք, մաս կերթ կիլիմեար հետ. խոր ձորի հանդիպակաց ափին՝ բարձր քարայրեան սակ կցած անձուկ հարթութիւն վրա: Ինչ-պես վանքի, աջնպես էլ նրա տանձին հաշարձանների հիմնադրման և կառուցման պատմու-թյանը շարադրել է գեուս պատմադիր Ստ. Օրբելյանը¹. Համաձայն պատմագրի՝ մինչև Օր-բելյան տոհմի վաղուց ձորում հաստատվելը՝ Ամազու գյուղի մաս նեղ և խոր ձորի մի հարվա-րակա սեղան, հին ժամանակներից գոյություն ունի «կրաշաղպա զիմօք» = ալտինքն ոչ սրբատաշ քարերով շինված մի եկեղեցի՝ հանուն սր Կարապետին: Նույն ձորի մեջ կար նաև «ի թանձրամած կաշիտուստին» մի այլ եկեղեցի՝ Փոկոս հայրապետի անունով, որի միջից բխում էր մի բարակ աղբյուր: Այնուհետև Բաղայ թաղապետութեան կրթամասովց հետո, Բաղ-բի իշխան Հասոն Համառայանի որդի Հովհաննես կալիսկոյուր գոյիս, հաստատվում է հիշ-յալ սր. Կարապետ եկեղեցում և պարտից Մամոնց Սուլթանի ձեռնադրութեամբ՝ յարայնում շրջակայքի մի քանի գյուղեր, հիմնում վանք ու միաբանութիւն: Հովհաննեսը մահանում է 1155 թ.: Ներկայումս Ամազուր վանքի բակում և ձորի մեջ ոչ մի հետք չի մնացել թե՛ նա-խորդ, և թե՛ Հովհաննես կալիսկոյուր Համառայանի կառուցած որեւէ շինութիւն: Դրանք կամ խոցուտ ալիքով ևս կամ մնացել հետապարտ շինված եկեղեցիներ, թերևս վանքի գլխավոր շէնքերի հարավում կուտակված քարակույտերի տակ:

Նորայանքի հերկա բոլոր շինությունները կառուցված են Օրբելյան իշխանական տան անդամների կողմից և, ընդհանրապես, Նորայանքի ծագումն էլ հենց Օրբելյանների տոհմի արքայազնութեան հետ է կապված:

Վանքի գլխավոր հաշարձանները գտնվում են մի ընդարձակ բակի մեջ՝ շրջանակված բարձր պարիսպներով: Այդ պարսպի հյուսիսային և արևմտյան պատերն կանգուն են, իսկ հարավայինն ու արևելյանը՝ կիսակործան: Ներսից, պարսպի հարավային և արևելյան պատե-րի տակ մտնում են բազմաթիվ խոցերի և այլ անասանկան շէնքերի ալիքներ: Պարսպի հարավային և հյուսիսային պատերի մեջ եղել են մեկական մուտք, որոնցից հյուսիսայինը արձմ էլ ամբողջ է:

Վ.Ա.Ն.Ի. ՀՈՒՇԱՐՁԱՆԵՐԸ

Ա. Ա. Կարապետ, գործավոր եկեղեցի, վերանորոգված է վերջերս և կանգուն է: Կա-ռուցված է համակ սրբատաշ քարերով և մեծ տրվեստով. ներքուստ խաչաձև է, չորս անկյունա-ներում անի երկհարկանի խորաններ, որոնցից արևմտյան կողմի վերին հարկերը բարձրա-նայու համար պատի մեջ ազդեցված են քարի ստտիճաններ: Միակ մուտքն արևմտյան կող-մից է, որը բացված է մեծ զավթի մեջ: Պատերին, ներքուստ կան բազմաթիվ արձանագրու-թյուններ: Ըստ Ստ. Օրբելյանի ու Կարապետ կառուցել է Լիպարիտ Օրբելյանը՝ տոհմի հիմ-նադիրը՝ Վաղուց ձորում, սակ Սարգիս կալիսկոյուրի օժանդակութեամբ, լոթ տարվա ընթացքում և ավարտել է 1223 թ., իսկ ըստ արձանագրութեան՝ 1221 թվականին:

Բ. Գավիթ, նույնպես վերանորոգված է վերջերս և կանգուն է: Կից է ս. Կարապետին արևմուտքից: Գավթի մեծարկիստ մի կառուցվածք է, ներքուստ անայուն է, մեծ թախչք ա-նհեղ թաղակապ ծածկը պահում են սրմնապուները: Պատերի բարձրությունները ներքուստ հատված են ցցուն և քառակուսի գոտիով (բացի արևելյանից): Մեծ լուսամասները երկրիկի են. գլխավոր մուտքն արևմտյան կողմից է, որի շրջանակները զարդարված են նորսր քան-դակներով, իսկ վերի երկու կամարակալ քարերի վրա սրբապատկեր են ու քանդակներ: մի արիշ մուտք էլ բացված է հարավային պատի արևելյան անկյունից:

Այս գավթի Օրբելյան տոհմի և վանքի առաջնորդների ստացանատունն է: Նրա հա-տակին երեք շարքով մտնում են գեղեցիկորեն ձևավորված տախիկ գեղեցիկապարեր, մեծ մասամբ սպիտակավուն քարից և մարմարից՝ XIII դարի գրչութեան լավագույն ոճով գրված ստացանագրերով: Գավթի շինել է ավել Օրբելյան տոհմի ամենանշանավոր իշխան Սմբատը՝

¹ «Պատմութիւն նախնային Արարիկան», գլ. ԿԻ և ԿԵ. Թիֆլիս, 1910:

Մանր. Երկրորդ աստուծ ԱՔԱԲԱՎԻԿՈՒԶԱՆՅ համարում ենք զրոգի շփոթմունք և վերածնում ԱՔԱԲԱՎ ԷԼՏԿՈՒԶԱՆՅ: Երկրորդ աստուծ ՄԵՄԱԻԳԱՏՈՎ վերածնում ենք ՄԵՍ ԱԻԳԱՏՈՎ=ԱԻԳՏՈՎ. Օրբելյանն ունի մեծաւ փառօք. այլ հրատարակչներ՝ մեծաւ զքով: Օրբելյանի մեջ բերածը հավանորեն զանքի ռՔոթակչ-ից է. թեև նույնիմաստ, բայց ավելի բնագործակ և թվականն էլ: ՈՂԲ: միամասնակ զրիչների շփոթմամբ բաժանված է երկու մասի, որոնց արանքում մտցրած է այլ արձանագրություն:

Հաստ. Օրբելյան, 359—60 և 362—63: Ալիշան, 187—88: Ջալալանց, 174: MAK, XIII, 164: Լալանան, XXVI, 46—47: Լուսանկ. 226

678. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ, արևմտյան մուտքի կամար ճակատաքարի և նրա շքանակի վրա, արտաբուստ (այժմ գաղթի մեջ). 7 սուղ.

ԱՐՏԻԵՊԵՍԿՈՂՈՍԻ
ՇԻՆ ԵՑԻ ՉԵԿԵՂԵՑԻՍԻԲԱՐԵԻ
ԱԲՍՈՒԹԻ ԻՆՁԵԼԻԴԱՐՏԻՆԵՆԱԻՆԵԱՑ
ՄԵՐՈՑԵԻԵՐԿՈՒՑԿԱՅՐԱՉԱՉ ԵՂԲԱՐՑՆ
ՐՄԴԱՆԱՆԻ ԹՈՒՐԲԱՑԳԱՅԵՐԱՉՄԱՑՎԱՍՆ
ՈՐՈՅԱՆԱՉԵՄՍԱՆԴԻԴՈՂԱՑՅԻՇԵԼՉՄԵՉԻՓՍ

ԵՍՏՄԱՐԳԻՍԲԵՆՈՐԴԻՇԻՐՄՏԵՓԱՆՈՍԻՍԻԻՆԵԱՑ

ԵՍ ՏՐ. ՍԱՐԳԻՍ. ԲԵՆՈՐԻԻ ՏՐ. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ ՍԻԻՆԵԱՑ|
ԱՐՁԻՊԵՍԿՈՂՈՍԻ ՇԻՆԵՑԻ ՉԵԿԵՂԵՑԻՍ Ի ԲԱՐԵՆՈՒՍԱՍ
ՈՒԹԻ. ԻՆՁ ԵՍ ԼԻՊՈՐՏԻՆ ԵՍ ԴՈՒՆԵՑՅԱՑ ՄԵՐՈՑ ԵՍ
ԵՐԿՈՒՑ ԶԱՅՐԱՉՈՑ ԵՂԲԱՐՑՆ| ԱՐ ՍՊԱՆԱՆ Ի ԹՈՒՐԲԱՑ
ՊԱՏԵՐԱՉՄԱՑ. ՎԱՍՆ| ՈՐՈՑ ԱՂԱՉԵՄ ԶԱՆԴԻՊՈՂԱՑ
ՅԻՇԵԼ ՉՄԵՉ Ի ԲՍ.

Մանր. Թեև թվական չունի, սակայն պարզ է, որ մասնակից նախն է. ինչ-որ նախորդներ՝ 1221 թ.:

Հաստ. Ջալալանց, 176—177: Ալիշան, 189: MAK, XIII, 165: Լալանան, XXVI, 49:

679. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ, հարավ-արևմտյան ավանդատան մուտքի ճակատին, կրեամի հյուսիս. 8 սուղ.

ՅԱՆՈՒՆԱՅԱՅՍԳԻԵՇՆՍԱՐ—
ՍԵՄԴԱՍԱՌՈՐԱՅՄԿԱՐԱԿԵՏԻ
ՍՈՐՏՈՒԱԲՉԻՈՐԱՆՍՎԱՍԱՍԱՅԱ
ՄԱՂՈՒՅՈՑՈՐՈՐԱՎԱՍԱՎԵԱ
ՄԲԵՆԵՑԱՄԻՏԻՆԵՆԵՐԱՐՁԱՐ
ՀԱՍՏԱՏԵՑԱԲՉԳԵՐՈՍԻՉԳԱՂՈՍԻ
ՏԱԻՀԱՍԱՆԱ ԻԲԿՆՈՂՆԵԻՐԿԱՎ
ԱՌԱՎԻ

Մանր. Թեև տեղ կա, բայց չի շարունակվում:

Հաստ. Ջալալանց, 176: Ալիշան, 197: MAK, XIII, 197: Լալանան, XXVI, 49:

680. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ, հարավ-արևելյան ավանդատան ճակատին (Ա. հարկի). 10 սուղ.

ԿԱՄԱԻՆԱՅՆՈՒԱՍԵՍԱՌԱՅԱՍԱՅՄԱՅՄԱՐԳԻՍ
ՀԱՃՈՒԹԵՂԲԱՅՐ
ՈՒՐՄԵՏՈՒՉԱՅՍԻՐԱՆՍԸՍՏ
ՀՈԳՈՑՉԱՄԱԿԻԻԿԱՐԻՉԵՆԱՅՍ
ՈՒՆԱՆԱՅԿԵՐՏԻԵՓԱՎԱԿԱԼԻՍԲԲԱ
ԱՐԱՆՍԱՉԻՈՐԱՅԱՐԴԵԱՄԲԲԵՆԵ
ՑԱԿԵՍԱՎՍԱՆԵՑԱԲ: Բ: ԱՐԶԱՄՈՐԱ
ՓԻՆԲՆ
ՔԼԻՆԻՆԵՆ
Ո

ԿԱՄԱԻՆ ԱՅ. ՆՈՒՍԱՑ ԾՍՈՒՑՍ
ԱՅ. ՏՐ. ՍԱՐԳԻՍ| ՀԱՆՈՒԹԵ|
ԵՂԲԱՅՐՈՒԹԵԱՆՍ ԵՏՈՒ ՉՈՑՍ
ԽՈՐԱՆՍ ԸՍՏ| ՀՈԳՈՑ ՉՍԻՍԿԻ
ԽԻԿՈՐԻ. ՉԵՆՈՑՍ| ՈՒՆԱՆԱՅԿԵՐՏԻ
ԵՍ ՓՈՎԱԿԱՍԻ ՄԲ. ՔՈՒՍԱՐԱՆԻՍ.
ՉԻ ՆՈՐԱՑ ԱՐԿԵՍՄԵՐ ԾԵՆԵՑՍԻ.
ԵՍ ՍԱՄԱՆԵՑՍԱԲ: Բ: ՈՐ ԺՍՄ.
ՈՐՉՈՓ ԻՆԵՆ| ԲԵՐԻՆ ԻՆՆ...

Մանր. Վերջին երեք կարճ սուղերը շարունակված են մուտքի կողմն և եզրված են: Ժամանակակից է շինաթղթեր՝ 1221 թ.:

681. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ, արևմտյան պատի հարավային մասում, խիստ հողմահարված, ներքուստ, 8 սուղ.

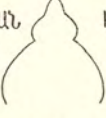
ԿԱՄԱ ԱԵՄԴԵԻԹՎԱԿԱՆՈՐ
ՄԱՐԱՏԱՄԲՈՒՏԻՍԵՆՏՈՒՄԻ Բ . . .
ՎԿԱՅՍԻԱՉԵՐԾԱՌԻԵՅԱՅՍԱՄԱՐ . . .
ՎԵՑԿԵԵ: ԻՉՈՂՆԱՅՄԱՐԳԻՍԱՆԱՍ . . .
ՀԱՍՏԱՏԵՑԻՆՍԲՅԱԿԻՆԱՅԱՆԴԳ . . .
ՍՏԱՎԳ: Բ: ԳԻԿՈՐՈՅ: Բ: ԻՆՁԴԱՐ . . .
ԻԿԱՍԱԿԻՉՔՆԱՐԿՆԻՆԵԻՍՓԱՆԻՉՔՆ
ԴԱՄԻՆԻՇԷ

ԿԱՄԱԻ ԱՅ. ԵՍ ԳՈՒԻԹ
ԿՐԱՆՍՈՒՍԱՐ| ՄԻՍԲԱՆԵՑՍԱՐ. ՄԲ.
ՈՒՍՏՈՒՍ ԵՍ ԵՏՈՒ ԻՄ ԻՆՁԱՐԻ
ՄԲ| ՎԱՅՍ. ԽՈՁԱՐ ԾՍՈՒ ԵՍ
ՅԱՅՄԱՆՈՒՐԲԻ . . . | ՎԵՑԿԵ
ԵՍ Բ: ՈՁԱՐ. ՏՐ. ՍԱՐԳԻՍՆ ԵՍ
ՄԻՍԱՐԱՆԲ| ՀԱՍՏԱՏԵՑԻՆ ԱՅ.
ՅԱԿՈՒՆ ՏԱԻՆ: Բ: ՊԱՍԱՐԱԳ:
Բ: ԳՐԻԳՈՐՈՑՆ: Բ: ԻՆՁ ԳՈՒԹԻ|
ԿԱՍԱՐԻՉՔՆ ԱՐԿՆԻՆ ԵՍ ԽԱ-
ՓԱՆԻՉՔՆ ԳԱՏԻՆ Ի ՏԷ:

Մանր. Ժամանակը որոշված է վանանայր Սարգսի հիշատակումով: որը շինվածն է ժամանակակից էր. հետևաբար XIII դարի ստաջին կեր: Նույնանուն վանանայր կա նաև գաղղերին:

682. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ, հյուսիս-արևելյան ավանդատան մուտքի գլխին ապուղված բաթանիկյան խաչքարի վրա:

ԱՅԱՏԵՑԵԱՄԱՐՁԱՆ
ՆԿԱԵԱԿԵՄ
ԱՐԱՐՉԻՆԲԱՐ

ԵՐԿՐԳԱԵԲ ՔՍՅ
ԻՇԵՑԷ

ԵՍ ՍԻՇԵՍԱ, ԱՐՉԱՆ ԴԱՐՄԵԱ,
ԱՐԵՍԱՄԲ ԱՐԱՐՉԻՆ ԲԱՐԵՆՈՒ-
ՍՈՒԹԻ. ԱՉՉԻՆ. ԿԱՆԳՆԵՑՍԱ
ԹՈՍԱԻ ՊԱՆԳՈՒՍ ԵՍ ՏՐՈՒՊ
ԿՐԱՆՍՈՒՐԻ. ՈՎ ԵՐԿՐԳԱԵԲ
ՅԱՂԱՍԻԹՍ ՅԻՇԵՑԷ: Բ:

Մանր. Երկու մասերից բաղկացած այս արձանաքար պատի մեջ է գրվել շինաթղթյան ժամանակը. հետևաբար և արձանագրությունը ժամանակակից է շինաթղթեր՝ 1221 թ.:

Երեսման ամսուսն էս Տեսնու երկնաւորեայս Աթոռոսն ՏԱՐԵՆՈՒ ԵՒ
 ՆՈՐԱՎԱՆՆՅ, ՅԵՇԵՆՈՒ, ԶՈՒՆԱՅՆՈՒԹԻ ՎԱՅՐԿԵՆԻ ԿԵՆԱՅՄ ԵՏՈՒ ԶԻՄ ԼՈԳՈՒ
 ՄԱՍՆԵ ՔԱՌԻՆ ՄՅ. ԵՒ ԺԱՌԱՆԳԻ ՄԲ. ԵԿԵՂԵՑՈՅՍ. ԶԶՎԱ ԳԵՂԵ ԻՐ ԲՈՒՐ
 ՍՈՂԱՄԱՐԻՆ ԱԶՍԻՍ ԵՍՄԷՆ ԱՇԽԱՐՀԱԿԱՆ ԼՈՐԿԱՅ Ի ԳԵՂԱՆԷ Ի ԽՈՒՄԵՆ
 ԵՒ ՅՍՄԷՆ ԶՈՐԷ, ԶՈՐ ԳԵՆԷ, ԵՒ ՅԻՄ ԱՅԲՈՒՐԷՆ Ի ԶԱՒԱԼԵՆ ԵՒ ՏՎԵԼԻ ԳԻՆԵՆ
 ԻՍ: (21) ԼՍԶՈՐ ԳՐԱՄ ԵՒ ՓՈՇՈՒՆԵՐՆ ԶՄԲԱՆԿ ԵՒ ԶԱՐԱՍԵՆԷՆ. ԵՒ ԱՅԼ
 ԵՏՈՒ ՅԻՄ ԼՍԱՒ, ԼՍՅՐԵՆՈՒՍԻՆԷՆ Ի ԼՐԵԿԱՐԵՐԻ, ԶՔԱՐԿՈՓԷԼԱՆԵՆ ԻՐ
 ՍԱՂԱՄԱՐԻՆ. ԵՒ ՅԵՂԵՂԵՑ-ԶՈՐԻՆ՝ ԶԱՐԱՍԷՆՍԻ ԻՐ ԳԵՂԱՎՆ. ԵՒ ԱՄԷՆ
 ԼՍՅՐԵՆԻՔԻՆ Ի ՄՍՍ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԻ. Ի ՄԲ. ՈՒՆՍԱ ՆՈՐԱՎԱՆՆՅ ԼՍՅՐԵՆԻՔ
 ԱՆՈՒՆՏ ԵՒ ԱՆԳՈՎԻ ՄԵՆՉ Ի ԳԱՒԱՍՆ ԸՅ. ԵՒ ԱՅԼ ԲԱՋՐՈՒՄ
 ԵՒ ԿԱՄԱԻ ՄԻԱՔԱՆ ԵՂԱՐՅՈՍ ԼԱՍՍԱՏԵՅԻ ԻՆՉ ՅԵՇՈՍԱԿ Ի ՍԱ. ԶԻ ԶԿՆԻ
 ԿՐԿՆԱ ԶՍՏԿԻՆ ԵՍ: ԵՍ: (ԱԼԿ 40-մ.ՅԵ) ՊԱՍԱՐԱԳ ԱՌՆԵՆ ԵՒ ԱՄԷՆ ԱՐ
 ԱՄԲԻՔԻ ԵՒ ԱԲԵՏԱՐԱՆ ՄԵՆՉ Ի ԼՈԳՈՅՆ ԳԱՒԱՍՆ. ԵՒ ԶԱՐ ՊԷՆՏԷԿԱՍԷԻՆ
 ՄԵՉ՝ ՅԵՇՈՍԱԿ ԿԱՍԱՐԵՆ՝ ԶԵՆՄԱՄԲ ԶՈՒԱՐԱԿԱՅ ԵՒ ԸՌԱՏ ԸՌՈՃԿԱՌԻ. ԵՒ
 ՅԱՄԷՆ ԵԿԵՂԵՑԻՔՍ ՄԵՉ ՊԱՍԱՐԱՎԵՆ՝ ԹԵՐԵՆՍ ԳՏԻՅ ՅՄՉ ԼՈԳՈՅՆ ՈՂԱՐ-
 ՄՈՒԹԻ. ԵՂԿԵԼԻ ԼՈԳՈՅՍ Ի ՄԵՏԻ ԱՒՈՒՐՆ ԱՆԵՐԵԿԻ ՈՒՐ ԲԱՆԵՐՆ ԱՊԱՌԻՆ
 ԵՒ ԳՈՐԾԻՔ ԹՈՒԳԱՌՐԵՆ: ԵՒ ԱՐԿ ԵՔԵ ՈՐ ԶԱՅՍ ԽՈՓԱՆԵԼ ԽՈՐԸԻ ԿԱՄ
 ԼԱՓՇՏԱԿԵԼ ԸՏՈՒՐՔՍ ԵՒ ԿԱՄ Ի ԺԱՌԱՆԳՈՒՐԱՐՅԻ ԾՈՒԱՆԱԼ ԵՂԷԼԱԼ
 ՍՈՂԱՄԱՐԻՄ ԸՆԴ ԱՆՈՅՆ ՆՉՈՎԻՔ ԵՂԻՑԻՆ ՅՄՅ. ԱՄԵՆԱԿԱԼԵՆ ԵՒ ՅԱՄԷՆ-
 ՆԱՅՆ ՍՐԲՈՅ ՅԵՐԿՆԱՌՈՐԱՅ ԵՒ ՅԵՐԿՐԱՌՈՐԱՅ. ԸՆԴ ԿԱՅԵՆԻ ԵՒ ԸՆԴ ՅՈՒԿԱԻ
 ԵՒ ՍՐԲՈՒՍ ՊԱՏՃԵԼ ԽՈՅՏԱՌԱԿԵՑՈՒՆ. ՄԵՐ ՄԵՂԱՅՆ ՊԱՐՏԱԿԱՆ ԵՂԻՑԻՆ՝
 ԹԷ՝ ՏԱՃԻԿ ՓՈՒՏ ԵՒ ԽԷԼ ԶԱՆԱ ՅՄՅ. ԵՒ ՅԱՄԵՆԱՅՆ ՍՐԲՈՅ ՆՉՈՎԱՉ
 ԵՂԻՑԻ ԵՒ ՅԻՌ՝ ՓԵՂԱՄՊԱՐԷՆ Ի ՄԱՂՄԵՏԷ՝ ԱՊԻՉԱՐ՝ ԵՒ ԻՐ: ԻՐ: (1000, 1000)
 ՆԱԼԱՍՑ ԼԻՆԻ, ՄԵՆԵԼԱՌԻ ԵՒ ԿԵՆԳԱՆԱՌԻ. Ի ԹՎԻՍ՝ ԶԽԷ: (1298). ԼԱՍՍԱՏԷ:

Մանր. 8-րդ տարած ընտանիքի սեփական ՓՈՇՈՒՆԵՐ. Երասարակիչները վերածանել են
 ՓՈՂԱՆՆԵՐ, Երեւի Նիւնիոյի Սա. Օրբելյանի պատմութեան մէջ մեկ անգամ հանդիպող Փո-
 դանաք տեղանվան վրա: Բայց այդպիսի ձեռագրութեան հեղուկութեամբ կարող էր կատարվել
 ձեռագրի մէջ գրիչների մեղմում:

Հաս. Ջալալեանց, 175—176; Ալիշան, 196; MAK, XIII, 165—166;
 Լալաեան, XXVI 53—54;
 Կոստեկ, 227

686. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ, Երասարակիչի պատիւն, ներքուստ, նախորդի առկ.
 2 սուր.

ԿԱՐԱՆ ԱՅԵՍՂԱ ԽՇԱԵՐԻ ԿԱՄԱՆ ԸՅ ԵՍ ՏԱՐԱՒԱՅԻՍ ԵՏՈՒ
 ԵՐԻՆԱՐՏ ԻՐ ՍԱՂԱՄԱՐՈՒ ՆՈՐԱՎԱՆ
 ՆԻՅ ՎԱՅԻՄՆ:

Մանր. Այս կրկնորդ գրված է նախորդից տարբեր՝ XVI դարի գրչութեամբ. հետա-
 ցա աղիւցցում է և կերտիք:

Հաս. Ջալալեանց, II, 176; Ալիշան, 196; MAK, XIII, 166; Լալաեան, XXVI, 54;
 Կոստեկ, 227

687. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ, Երասարակիչի պատիւն, ներքուստ, նախորդի պատիւն,
 կրկնորդ, № 684-ի առկին, իսկա հոգմանաւրված. 7 սուր.

ԵՍՇՆՆԱԻՈՐԱՎԱՆՆՅ	ԵՍ ՇՆՇԱՌՈՐՍ ՏՎԻ Ը:
ԴԵԿԱՆԻՆԱՍԱՅՎԿԱՅ	ԳԵԿԱՆ Ի ՆՈՒՍԱՅՎԿԱՅ
..... ԱՏՈՒ ԵՒ ԱՂՈՒ ԵՒ
..... ԼՔՄՄԻՒՆ ՔՈՒՐՆ
..... ՍԳԻՍԱՐ ԳԻՍ ԱՐ
..... ԵՂԱՅՆ ՄԵՂԱՅՆ
ԴԱՐՍԱԿԱՆԵՆՆՅ	ՊԱՐՏԱԿԱՆ ԵՆ . . .

688. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ, Երասարակիչի պատիւն, ներքուստ, նախորդի պատիւն,
 իսկա հոգմանաւրված. 9 սուր.

ԵՍԱՐԱՍՄԻՆՍԻՄՂԱՍ	ԵՍ ԱՐԱՍ ՈՐԻՒ ՍՐՊԱՍ
Ա ԱՆՍ	ԱՆՍ
.....
..... ԶՅՆՈՒԹԻՄՉ Զ: ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ
ԱՓԵՍԿԵՆԴԱՆԵՄՁԲԵՐՆ	ՈՐՉՈՓ ԵՍ ԿԵՆԳԱՆԻ ԵՄ Զ
..... ԱՐԴՈՒԱՌԻԱ	ԻՐ: ԱՐԿ ԻՄ ՄՈՒՐ ԳՈՎԱՂ
ՌՆԵՆԵԻՅԵՄՄԵՐԱՆՅ . . .	ԼԱՔԻ ԱՌՆԵՆ ԵՒ ՅԵՏ ՄԵՐ
ԶԲԱՐՆԻՆՆԱԵԻԶԱՐԿ	ԱՆՅԱՆԵԼՈՒ Զ: ԻՐ: ԱՐԿ ԻՆՉ
ԱՐՆԿԱՍԱՐԻՉԲՆԱՐԻ	ԵՒ Զ: ԱՐ: ԱՐ: ԼՍԱՐՆ. ԿԱ-
	ՏԱՐԻՉԻՆ ԱՐԻՉԻՆ ՅՄՅ՝
	Մանր. XIII գար:

Գ Ա Վ Ի Ք

689. ԳԱՎԻԹ, Երասարակիչի պատիւն, կենտրոնական մասում, բարձրաթիվ
 մանր խաչերի մէջ, ներքուստ, 4 սուր.

ԹՎՈՂ ԱԵՍԴՄԻԳՉԻՄՆՈԳՈՅԱՆԻՒՄՄԻՆԻՒՄ
 ՆԱԽԱԿԱՅՍՄԱՄԴԱՆԱՌԿԵՆՍԱՐԱՄՁԱՌ
 ԵՒ ԵՍԴՐՍԱԳԻՍ ԵԻՄԱԲԱԲՏԱՄԱՐՆԵՅԻՆՉՈՒԹ
 ԵՌԳԵՇԱԲԱՐԱՆԱՐԻՐԷՂԱՐԱԿԱՄԱԿԱՄԱՐԻՒՄ:

ԹՎ. ՈՉԱ: (1232) ԵՍ ԳՈՐԳ ԶԻՄ ԼՈԳՈՅ ԱՐԴԻՆԵՐ ՏՎԻ Ի ՄԲ.
 ՆԱՅՈՒՎԱՅՍ, ՄՍՍ ՊԱՂԱՐԱՆՈՎ ԵՒ ՏԱՐԱՍԱՅՏԱՐԱՐ՝ ԵՒ ԵՍ
 ՏՐ. ԱՐԳԻՍ ԵՒ ՄԻԱՔԱՆԻՔՍ ԼՍԱՍՏԵՅԻՆ ԶՄԲ ԳԵՆՐԳԻՆ Ե:
 ՀԱՐԱՌՆ ԱՐԿ Ի: ՊԱՍԱՐԱԳ ԱՆՈՒՓԱՆ:

Մանր. Այս ինչպիսի և հաջորդ արձանագրութիւնը թվագրված են գրված կառուց-
 ման ընդունված՝ 1261 թվականից ստաց:
 Հաս. MAK XIII, 170 (պակասագիր): Լալաեան XXVI 47 (նույնպես): Ջալալեանց, 178;
 Կոստեկ, 228

690. ԳԱՎԻԹ, արևելյան պատի հարավային անկյունում, մասքի կողին, ներքուստ, փորագրած խաչի շուրջը. 5 սուղ.

ԹՎ՝ ՈՏԱ | յ . . . ԵԱ
 ԲՄ ԱԾ + ԶՎԱՍ
 ԱԿՈՐ | ՏՂԱ
 ՀԱՍՍԿՈՎՓՈՒ
 ԷՅԱԻՄԱՇԻԱՐԵՍ

ԹՎ. ՈՏԱ. (1222) ՅԻՇՈՒՄ | ՔՄ. ԱՅ ԶՎԱՍԱԿ
 ՈՐ ՏՂԱ | ՀԱՍՍԿՈՎ. ՓՈՈՒՆՅԱԻ ՅՈՇՈՒՄԸԼԵՍ:

Ծանոթ. Գավթի արևելյան պատը նույնն է ո. Կարապետի արևմտյան պատի հետ. հետևարար գրված է Գավթի շինությանից առաջ՝ ո. Կարապետի արևմտյան պատին. արտաքուստ:

691. ԳԱՎԻԹ, հարավային պատի միջին մասում, ներքուստ, 6 սուղ.

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅԵՍՇԱՏԱՆՅԱՆԿԻՆՈՒՄՎԱՍԵԵԿԵԼԵՇՈՅՄՄԱԲԱՆԵՅԱ
 ՈՒԶՈՒՋԵՌԱՏԱՆԿԱՅԳԻՆԻՄԲՆԱԼԿԱՅՍՏՆՄՍՅՈՒՆՍԵՄՄԱԲԱՍ
 ՀԱՄԱՏԵՅԻՆ ԱԾԱԾԻՆ ՏԵՆԻՆԱ: ՊԱՏԱԿԻՆՁՇԱՆՈՅՄՄԱԴՈՒՅՆԵՏ
 ՔՄԵՐԲԱՆԻՍԿԱՍԱԿԱՄԵՐՈՅԿԱՄՅԵՏԱՍԿԱՄԳԱՂԱՌԿԱՂՁԵՐՆԵՐԿԱՄԿԱՌԿՈՂԸՐՆ
 : ՅՁԷ: ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՅՆ ՉՈՎԵԱԼԵԼԻՅՈՒՄՄԵԼԱՅՆ ՊԱՐ
 ՏԿԱԷ: ԲԴՎՄ: ՉԵ: ՀԱՄԱՏԵ

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅ. ԵՍ ՇՈՏԱՆՅԱՆ ԵԿԻ Ի ՆՈՐԱՎԱՆՍ ԵՒ ԵԿԵՂԵՏՈՅՍ ՄԻԱԲԱՆԵՅԱ |
 ՈՒ ԶՈՒՋԵՌԱՏԱՆԿԱՅԳԻՆ Ի ՄԲ. ՆՈՒՍԱՎԿՈՅՍ ՏՂԱ. ՏՐ ԱՍԵՓՈՒՆՈՍ ԵՒ
 ՄԻԱԲԱՆԵՅԱ | ՀԱՍՍԱՏԵՅԻՆ ԱԾԱԾԻՆ ՏԱՆԻՆ Ա: ՊՈՏԱՐԱՎ ԻՆՁ ՇՈՏԱՆՅԱՆ
 ԱՐԻ ՈՐԻ ՅԵՏ | Ի ՄԵՐ ԲԱՆԻՍ ՀՍԿՈՒ ԿԱՆ. ՄԵՐՈՅ ԿԱՄ ՅԱՏԱՐԱՅ ԿԱՄ
 ՊԱՐՈՆ ԿԱՄ ՉԵՌՆԱՌՈՐ, ՀՍԿՈՒ ԱԿՈՂՔԵՆ | ՅԺԷ: ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՅՆ ՆՁՈՎԵԱ |
 ԵՂԻՅԻ ՈՒ ԻՄ ՄԵՂԱՅՆ ՊԱՐՏԱԿԱՆ Է. ԹՎ.ԱՍ ՁԵ: (1256) ՀԱՍՍԱՏ Է:

Հոսո. Զալախանց, 178—179: Արշան, 199—200: ՄԱԿ, XIII, 170—171: Լալախան, XXVI, 47:

696. ԳԱՎԻԹ, ստատուղի մեջ ազուցված սրճնախաչի շուրջը:

Մ | ՅՍ
 ԱԾ | ԲՄ

ՏՐ. ԱՅ ՅՍ. ՔՄ.

Հրատ. Զալախանց, II, 170: Արշան, 187:

Ծանոթ. Անկասկած մամանակակից է շինությանը:

697. ԳԱՎԻԹ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, ներքուստ:

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅԵՍՄԱՐԿԱՄ ԳԵՐԵՅՈՐԴԻՄԿ . . . ՉԻՆԵԿԻՆՈՐԱՎԱ . . . ՆՇԱՅՍԱՌ
 ԱՔԻՆՈՐԻՅԱՄԱՌՈՒՄ ԶԻՆԳՆԱՅՔԱՅՐ . . . ՆԲՆՅ . . . ԶԻԱՇ . . . ԳԻՆՅԻԳ
 ԻՆՈՒՋՆԿՈՎԱՌԲԱՐԻՄ ԱՄԱՌՈՒՆԻՊԻՈՒ ՅՐԱՄԱՌՈՒՄՄԱՆ . . . ՅԵԵԳՆ
 ԱՇՈՐՆԳԱԿ ԵԿԵԼԵՇՈՅ ՍՏԻՆՈՐԵՄԻՆՍ . . . ԱԲԱՄԱՆՆ ԱՅՍՈՐԻՐԵՍ ՈՉՅԻՂԱ
 ԻԱՅՐԵՇՅԱՆՈՒՄՄԱՆՅԱՆԿԱՄԱՌՈՒՆԱՎԱ . . . Ի ԱՆԵՍԱՌՅԵՌՎՅԻ

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅ. ԵՍ ՍԵՐԿԱՌԱՎ ԵՐԵՅ, ՈՐԻՒ ՄԿՐՏՁԻՆ, ԵԿԻ Ի ՆՈՐԱՎԱՆՍ |
 . . . ՄԲ. ՆՇԱՅՍԱՌ ԱՌԱՅԻ, ԻՄ ՍՐՏԻ ՅԱՌՈՒՄՈՒՄԻ ԶՈՒ ԳՆԱՇ ՀԱՅՐԱՆՈՒՄՄԱՆ

ՅԱՆՐԷ ԳԵՐԷ ՆԱԿԵԱՅՍԱՆՉԵՆՈՒՄՄ
 ՉԵՐԴՈՅՈՅՈՅՈՅՈՅՈՅՈՅՈՅՈՅՈՅՈՅ
 ԱՐԵ ԿԱՄԱՐԵԿ ԱՆՅ ԳԱՐԱԿԱՐԵՐԱ ՉԱՐ

ՈՐՈՒՆԵՆԻ . . . ՊԱՇԱՐԱՆԱԻՔ
 Գ ՊԱՐՈՆՅՆ ԱՌՆԵՆ. ՇԱՐԱ
 ՀԱՍՍԱՏԵԱ | ՊՈՅՄԱՆԻՍ ՀԱ
 ԻՍԳ. ՓՈՈՒ ՈՒ ՀԱՆԵԱ | ՋԱՆԱ
 ԻՆ . . . ՏԱԱՌ . . . :

Ն տեղ-տեղ ջարդված: Պակասող մաս
 վրա արտագրածը:

լատ. Օրբելիան, 360: Քաջբերանի, Արար

զով:

ԻԼ:

ԻՄ

ԱՅՈՅ,

ԻՍԿ

ԵՒ

որն

694. ԳԱԵԼԻՓ, Նյութախառնի պատի բարձրագլխունը կրող գրասու տրեկայան մասում, 3 սող.

ԿԱՄԱՆ . . . ԻՅՄՈՒԹԵԻՇԻՇԵՆԱՍՏՆԻՇԵՆԱՄՊԱՏԱԵԻՄԻԱՋՆՈՐԴՈՒԹԵՂԳՈՒՄ ԱԼՓԱՍԼԱՆ
ՄԻԹԱՇ ԲԵՂԱՅԵՏԻԶԳԻՄՊԱՏՈՒՄՏԳԵ. ՎԿԱ . . . ԳԻՂՆԵՒԵՑԱՌԱՔԱՏԿՍԱՄԲԱԸՄԵՆ ԱՌՆՉԱ
ՏՈՒԱՑՈՒԴԿԱԿՈՒԹԵՎԵՑԻՄՊԱՍԱՄԱԳԸ ԻԻԻԲԱԻ ԻՄԱՇԵԱԼՓԱՍԼԱՆԲԻՂԱՄԻԱՍՈՒՎԸՄԻՐՆԱ

ԿԱՄՊԻՆՈՒՄՆԻ Ի ՏԵԼՂՈՒԹԵՄԸ ԻՇՈՒՄՆԱՅ ՄԲՊԱՍԱ ԵՑ ԿԱՄԱՍԵՆՈՐԳՈՒԹՅԸ ԳՐԻԳՆՈՐԻՈՒՄ ԵՑ ԱԼՓԱՍԼԱՆ
ԼԵՆՄԻՔՈՒՄ ԲԱՍԱԼՈՒՄՆ ԵՑ ՏԻՔ ԶՐԻՄԵՎՈՒԳՈՒՄՆ ԻՑԻՄՈՒՄՆ ԻՑԻՄՈՒՄՆ ԵՑ ԳԵՏՈՒՄՆ ԳԻԳՆՈՐ
ԵՑ ԱՅԱՄԱՌԱՅԻՄԱՌԱՍՏԻՄՈՒՄՆ ԵՑ ԱՍՏԻՄՈՒՄՆ ԿԱՄԱՍԵՆՈՐԳՈՒԹՅԸ ԿԱՄԱՍԵՆՈՐԳՈՒԹՅԸ ԿԱՄԱՍԵՆՈՐԳՈՒԹՅԸ

Սահմանը, Գրված է Սմբատ Իշխանի մեծ ործանադրության շրջանում, նույն գրասու տրեկայանի պատի վրա կրած հաստ-
վածի տրեկայան մասում. համարների բանաձևով է Տ իսանգրովի:
Սահմանը սողի վերջին ԱԼՓԱՍԼԱՆ և Կրկերող սողի ԱՒԻ ԶԱՄ քաներն ունենցել են տրեկայան պատի վրա:
Երկրորդ սողում պատարաղ բանից հետո մեծ թվականն ադանաթաղող սողը գրված է գրասանյանի վրա մեծ գրեղը սխալվել է,
հատկապես ճշգրիտ և գրել հարց:
Թվականը որոշված է Սմբատ Իշխանի ճիշտահատումով: Նա մահացել է 1273 թ. տարեմ հրանից ստաշ է գրված, նրա կենդանու-
թյան մասում:

Սրբի մասում, իսանցի շարքը այլ կարճ ճիշտահատություն է, որը չի հատկապես նրաստանդանից կրողից և խանցից է այլ
ործանադրությանը. որով խնաման ստանալով է: Գծանարվածը թողնելով հասցի, այդ մասը համարում ենք որպես առանձին աղանա-
ղություն: Սրա մասնաձևին էլ պետք է հասցի համարել:
Սահմանը ործանադրության թե՛նը գրանցվածը և թե՛նը կրածը ստանալով են:

695. ԳԱԵԼԻՓ, Նախարար Ց-րդ սողի սկզբում, 1 սող.
ՏՐԱՍԱՑՈՒ ԳԱԿՈՒՊԷ.

Սահմանը, Հավանաբար համարող կամ թեքի պահանջը ստաշ գրված Սմբատի մեծ ործանադրության վերջին է:
Գծանարը տե՛ս վերին կրողի սողի սկզբում.

Հաստ. Ջալալանցի, II, 177, Ավրան, 198, ՄԱԿ, XIII, 170: Հավանան, XXVI 49.

ԿԵՄԱԻՆ ԱՅ. ԵՍ ՍԱՆՃԱՐ. ՈՐԳԻ ՏԱՆԿՐԱՎՈՒԹՅՆ. ՈՉ ՈՒՆԵՆՈՎ ԶՍԱՍԿ
ԵՐԿՐԱՐՈՐ ՍՍՈՅԱ ԻՆՉ ԶՍԱՍԿ ԶՍԲ. ՆՇԱՆՆ ԵՒ ՏՎԻ Ի ՅԻՄ ԶԱՍԱՍ ԶՍՅ-
ՐԵՆՆԱՅՆ ԶՍԱՆՇԵԿ ԻՐ ՍԱՄՆԵՍԻՐԵՆ ԵՒ ԱՅԳՈՎՆ Ի ՆՈՐԱՎԱՆՔՍ ԵՒ
ՏՐ. ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԵՒ ՄԻԱԲԱՆՔՍ ՍԱՄՆԵՑԻՆ ԻՆՉ ԻՍԱՐԻՆ :Ե: ԺՍՄ: ԹԷ
ՈՒՔ ԽՈՓԱՆԵՆ ԶՍԵՍ Ի ՍԲ. ԵՐԿՐՈՐԳՈՒՓԷՆԷՆ ՈՐՈՇԵՍԱՎ ԵՂԻՑԻ ԵՒ ՄՂԱՅՆ
ԶՅՈՒԳՈՒՆ ԵՒ ԶԽՈՉՍԱՆՈՒՑՆ ԵՍՑԷ ԵՒ ՄԵՐ ՄԵՂԱՅՆ՝ ՊԱՐՏԱԿԱՆ ԵՂԻՑԻ:
Ի ԹՎԻՍ :ԶԹԷ: (1303):

Մանր. Սաղարին ստղի ՏԱՆԿՐԱՎՈՒԹՅԱՆ ՆՐԱՏԱՐԱՐՈՒՄԻ ԺՈՒ ԱՊՈՒՊՈՒՄԸ Է:
Հաս. Զալախանց, 179: Ալիշան 200: MAK, XIII, Կալախան, XXVI, էջ 54
Կասանկ. 283

705. ԳԱՎԻԹ, արևմտյան մուտքի կիսակամար ճակատաքարի կենտրոնում
ստավամանյան է, հիսուսը գրկին, շուրջը ծաղկանկար քանդակներ և ծաղկազր
տառեր, խի չըջարտաի չըջանակին 1 սող.

ԱՅՍ Է ԱՌԻՄ ԱՐԻՆՆԵՍԱ,
ԵՒ ԱՆԵՂ ԱՆՈՒՆ ԱՄ. Ի
ԾԱԳԱՅ ՄԻՆՉ Ի ԾԱԳՍ
ԾԱԳ Ի ՆՈՐՈ :ԶԷ: (1321)

Զարդերի մեջ.
ԲՈՒՆ. ԽՐԱՏ ԵՒ ՈՉ
ՎՃԻԹՎ. ԵՍՍՅԻ. . . .
Հաս. Զալախանց, 171: Ալիշան,
187: Կալախան, XXVI, 60:
MAK, XIII, 177:
Կասանկ. 234

706. ԳԱՎԻԹ, արևմտյան մուտքից վեր լուսամտաի ճակատաքարի կենտրոնում
քանդակված է ստավամ, ձախ ձևերի թաղակիր
գլուխ, աջը՝ վեր բարձրացրած, սրի տակ լա-
զիլաթյան և ստավամածին. ձախ մասում 8 սող.

Կառույց

ԱՍՏՆԵՄ
ԵՂՈՒՆԱԴ
ԱՄՆՈՐԴԵԳԱ
ԵՐԿԵՔԵԵՐԿ
ԻՐՈՒՄԵՆՏ
ԱՐԿ
ՆԵՆՉ
ԱՍ

ԱՄ. ԸՆԳ ՍՏԵՂԾԻՆ ԱԳՍՄ ՆՈՐՈԳԵՑԱԿ ԵՐԿԻՆՔ
ԵՒ ԵՐԿԻՐ. ՈՐ ՄԻՇՏ) ԱՌԻՆՆԵՆ ԶՄՈ. ԱՍՍՈՒՆ.
ԳԱՆԻՆԷ.

Մանր. Վերջին բառից հետո մեկ բառ ևս կա, բայց
չըջված:
Մամանակով նույնը պետք է լինի նախորդի հետ: Այդ
ևս վկայում համամամանակյա շինակյան և քանդակների սնկեր:
Հաս. Զալախանց, 171: Ալիշան, 187:

ԴԱՆԵԼ.

707. ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի արևելյան ծայրում, ներքուստ, 7 սող.

ԿԱՄԻՆ ԱՅԵՍԳՈՆՏԵՍ ԹՈՒՆ ՀԱՄԱՅ
ԴՈՒՄՈՐ ՊՈՒՆԻՄՍՐԱՎԿԱՄԱՐԱՆԵՑ
ԱՅ ՄԻՐՈՒՄՍԻՆՈՐ ԱՅ ՎԱՆՅ ՊՆՈՒԹԷ
ԻՇԻԱՅԻՇԻՄԱՐՈՒԹԷԼԻՆ ԵՎ ԵՄԵՂԱԳԱՏԻԳԻՆ
ԱՄԱՐԻՆ ԿՈՐՈՅՆ ԵՄԷ ԱՔԻՈՍՍՅԱ: Զ: ՊԱՄԱԳՅԱ
ՏՆՈՒԹԷ ՈՒԹԱՐԱՅՆ: Բ: ԻՆՉ: Բ: ԱՄԱՐԻՆ: Ա: ՀԱՄԱՍ
: Ա: ԹՈՒԹՅԱՆ Է ԹՎ. ԶՂԳ. (1345)

ԿԱՄԱԻՆ ԱՅ. ԵՍ ԳՈՐՑԷՍ ԹՈՒՆ ԶԱՍԱՆԱ, ԳՈՒՍՔ ՊԱՐՈՆ ԽԱՄՈՐԱՎԱԿԱ
ՄԻԱԲԱՆՆԵՑԱՅ ՄԲ. ՈՒՅՏԻՍ ՆՈՐԱՎԱՆՅՑ, ՊԱՐՈՆ, ՊԻՐԵՆԵՆ, ԻՇՈՒՆԱՅ
ԻՇՈՒՆ ԲՈՒՐԹՎԻՆ ԵՒ ՏՎԻ ԶՍԱՆԳԱՆԻ ԷԳԻՆ՝ ԱՄԱՏԻՆ ԶՈՐՈՑԻՆ
ՄԻԱԲԱՆՔ ԽՈՍՏԱՅԱՆ :Զ: ՊԱՍԱՐԱԳ ԵՄԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆ ՈՒԹԱՐԱՅՆ :Բ:
ԻՆՉ :Բ: ԱՄԱՏԻՆ :Ա: ՀԱՍԱՆԱՎ :Ա: ԹՈՒԹՅԱՆ Է: ԹՎ. ԶՂԳ. (1345):

Մանր. Բայր հրատարակչների մաս թվականը սխալմամբ գրված է :ԶԹ:
Հաս. Զալախանց, 177: Ալիշան, 198—199:
MAK, XIII, 173: Կալախան, XXVI, 53:

708. ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի արևելյան կողմին, ներքուստ, 4 սող.

ԿԱՄԱՐԱՅ ԵՍԱՄԹ ՈՒՆ ՍԴՈՒՍՐ ԽԱՎԱԶԱՏԻՄ Ի ԱՐԱՆՆԱՄԲԵՆ
ԱՆԻՍՏԵՎԻ :Յ: ՍԴԻՍՐ ԱԿԻՅԱՌՓ ԱՅ ԱՅ ԳԻԳԵՑԻՍՐ ԱՆՏԻ
ՏՐՍԱՐԿԻՍ ՈՒ ՄԻԱՐ ԱՆՏԻ ՍՍԱՎԱՆ ԵՅԻՆՏՐ ԸՆԴ ԱՌ
: Բ: ԱՄԻՂ ԱՄԱՐԱԳԻ ԱԹ ՌԻՆԻՍ

ԿԱՄԱԻՆ ԱՅ. ԵՍ ԽԱՊՈՒՆ. ԳՈՒՍՔ ԽԱՎԱՆՈՒՄ ՄԻԱԲԱՆՆԵՑԱՅ ՍԲ. ՆՇԱՆԻՍ
ՈՒ ՏՎԻ :Յ: (300) ՍՊԻՍԱԿ Ի ՅԱՌՓԱՅ ԱՅԳԻ ԳՆԵՑԻ ՄԱՍ Ի |ՏՐ. ՍԱՐԳԻՍ
ՈՒ ՄԻԱԲԱՆՔՍ ՍԱՄՆԵՑԻՆ ՏՐԸՆԳՈՒՄԱՅԻՆ՝ :Բ: ԱՌ ՊԱՍԱՐԱԳ ԽԱՊՈՒՆԻՍ

Մանր. Սաղարին ընտանիքի անդամները Վալոց ձորի սլլ արձանագրաթխանների
մեջ հիշատակվում են XIII դ. վերջին տասնամյակներում:
Հաս. Զալախանց, 177: Ալիշան, 198:
MAK, XIII, 173: Կալախան, XXVI, 53:

709. ԳԱՎԻԹ, հարավային պատի արևմտյան մասում, ներքուստ, 6 սող.

ԿԱՄԱՆ ԱՅԵՍԱՉԱՐԱԵԱՐՈՒՄԵՍՄԸԲՈՐՈՐԱՆ ԵՄԶԵԱԵՐ
ԿՐԱՐՍԱՅԱՔԶԱԿԱՆ ԵՍԵՆՈՒԱԵ ԶՄԻ ՆՇԱՍԵՔԱՔՁԵՐ
ՉԵՈՒՄԱՐԱՆԿԱՅԳԵԱ : Դ: ԴՈՒՆՏՈՆՆԵՐՇ ԵՍՈՒՐՉԱՍ : ՏՐ
ՍԱԳԻՍԱՐԱԵ ԱՔՍԱՄԱՅՏԵՑ ԵՒՄԱՆ = Դ = ՊԱՄԱԳԿԱՄԱՐ
ԲՆԱՐՆՆՆՅԱՅ : ԵՒ ԱՓՆՉՔԴԵՂԱՐՏԵԻՄ ԵՒ ՈՒՄՍԱԿԱ
ՌԿԱ : ՅԺԸ : ՏՍԱՑՊՏԱՅՆ ՉՈՒԵԼԵՆՇԻ :

ԿՍՄԱՆ ԱՅ. ԵՍ ՀԱԶԱՐԻ ԵՒ ԱՄՈՒՍԻՆ ԻՄ ՄԼԸՔ ՈՉ ՈՒՆԷԱՔ ԶՍԱԿ
 ԵՐԿՐԱԿՈՐ. ԱՍՏՅԱՔ ԶՍԻՍԿ ԱՆՇՈՒՄՆԱՆՈՒ ԶՄԸ. ՆՇԱՆՈ ԵՒ ՏԳԱՔ ԶՄԵՐ|
 ԶԵՄՏՈՒՆԿ ԱՅԳԻՆ ՈՒ Գ: ԳՈՒՔՆ ՏՈՒՆ ՄԵՐ ՇԻՆԱՅ Ի ԶՎԱ. ՏՐ| ԱՍԵԳԻՍ
 ՈՒ ՄԻՍԻՍՆԱՔ ՀԱՍՏՍՏՅՈՒՆ Ի ՏՈՒՐԻՆ Գ: ՊԱՏԱՐԱԳ. ԿԱՍԱՐԻՉՔԻՆ ԱԻՐԶՆԻՆ
 ՅԱՅ. ԵՒ ԵՍՓՈՆԵՉՔԻՆ ԳՍՏԻՆ Ի ՏԷ. ՈՎ ՀԱԿԱՐ ԿԱ :ՅԺԸ: (318) ՀԱՅՐԱՊԵ-
 ՏՍՅՆ ՆՉՈՎ. ԵՂԼ ԵՂԻՅԻ:

Մանր. Ժամանակը սրբավամ է սեր Սարգիս Բ-ի առաջնորդական ժամանակով XIII
 դարի վերջին քառորդ:

Հրատարակիչները վերձանել են մեծ ազավագումներով:
 Հրատ. Ջալալանց, 179: Այլշան, 200:
 MAK, XIII, 171: Լալանան, XXVI, 47-48:

710. ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի արևելյան մասում, ներքուստ, գտախի
 սակ. 2 սող.

ԳՆԵ ԱԼՔԱՐԵԱՄԲ ԳԱՌ ԻՆՆԱ ՅԵՐԿՐ ՊԱԳ
 ՉԼՆ ԱՐԳԱՔՆԱՔԱՐԵՐ ԶՆՈՂԱԻՔՆ

ԳՆԵԱԼՔ ԱՐԵԱՄԲ ԳՍՏԻՆ ԱՅ. ԵՐԿՐՊԱԳՈՎՔ ՄԸ. ԽԱԶԻՍ|
 ԶՄԻԹՍՐ ԲԱՀԱՆԱ ՀԱՆԳԵՐՉ ԾՆՈՂԱԻՔՆ
 Հրատ. Ջալալանց, 177: Այլշան, 198: Լալանան, XXVI, 61:
 Կոստանկ. 235

711. ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի արևելյան մասում, սրմնասյան վրա.
 6 սող.

ԿԿԵԱԲԱՍԿԱՆԳՆԵՅԻՉ
 ԽԱՀՄՈՐԴՈՅԻՄՈՅՍՄԲԱ
 ՏԱԵԻԴԱԲՈՐԿԻՍԿԵՐԵԱՓ
 ՌԵՅԱՆԱՌՔՄԵԻԹՈՂԻՆԻՆ
 ՉԿՍԿԻԾՈՐՔԵՐԿԵՐԿԱԳ
 ԷՔԱՂԱԻԹՍՅԻՇԵՅ ԷՔ

ԵՍ ԱԲԱՍ ԿԱՆԳՆԵՅԻ ԶԽԱԶՍ ՈՐԳՈՅ
 ԻՄՈՅ ՍՄԵԱՅԱ ԵՒ ԳՍԹԻ, ՈՐ ԿԻՍԱՐԵՍ
 ՓՈՒՆՅԱՆ ԱՌ ՔՄ. ԵՒ ԹՈՂԻՆ ԻՆՉ
 ԿՍԿԻԾ. ՈՐՔ ԵՐԿՐՊԱԳՈՎՔ ԱՂԱԹՍ
 ՅԻՇԵՑԷՔ:

Մանր. XIII դարի վերջ. հավանաբար:
 Հրատ. Ջալալանց, 177: Այլշան, 199:
 MAK, XIII, 170: Լալանան, XXVI, 61:

712. ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի կենտրոնում, խաչերի արանքներում,
 ներքուստ, 2 սող.

Չ Գ Ի Ր Ի Ի Բ Կ Յ Յ Ա Ղ
 Ա Ի Բ Ա Ս Յ Ի Ի Շ Է Բ

ԶԳՐԻ ԳՈՐ Գ Ե Ա Յ Ի Ա Ն Ա Յ Յ Ա Ղ Ա Թ Ս
 Յ Ի Շ Է Բ
 Հրատ. Ջալալանց, 178:

713. ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի կենտրոնում, նախորդին կից խաչերի
 մաս. 2 սող.

ԿԿԿԿԿ ԿԱՐԴԱՆ
 ԻՇԵՅ

ՎԱՐԳԱՆ| ՅԻՇԵՑԷՔ|

714. ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի կենտրոնում, պատի և սրմնասյան
 վրա. 3 սող.

ԿԱԿՆԵՅԻԹԱՐՍԲԱԷ
 Կ
 ԽԱՍԱՌՅ
 ՄԵՉԵՐՆՈՂ

ԿԱՆԿՆԵՅԻԹ ԽԱԶՍ ԲԱՐՅԱՍԱՍ ԱՌ ՔՄ|
 ՄԵՉ ԵՒ ԾՆՈՂԱՅ ՍԵՐՈՅ:

715. ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի արևելյան մասում, խաչերի շարձը,
 ներքուստ, 3 սող.

ՉՐ ՏՐԵ ԶԱՄՈՒՍԻՆ ԻՐ
 Կ
 Կ
 ՍՈՒՆ
 ՅԻՇԵՅԷՔ ԲՎ ՊԻԳ:

ԶՏԻՐ| ԱՅԻՍԻՐ ԵՒ ԶՍՄՈՒՍԻՆ ԻՐ ԽԱՓՈՒՆ
 ՅԻՇԵՑԷՔ. ԹՎ. ՊԻԳ: (1374):

Մանր. Հրատարակիչների մաս թվականի շփոթ կա՝ ՄԻՆ: և ՉԻՆ:
 Հրատ. Ջալալանց, 177: Այլշան, 139: Լալանան, XXVI, 58:

716. ԳԱՎԻԹ, արևելյան պատի հյուսիսային մասում, ներքուստ, խաչի
 սակ, 2 սող.

ՅԱՐԱ
 ԴԵՂՆ

ՀԱՅՐԱ ԳԵՂՆ:

717. ԳԱՎԻԹ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, պատահանի պատի
 շրջանակին, արտաքուստ, 1 սող.

ԱՅ ՈՂ ՈՐԿ ՂԱ ԿՐ ԱՅ Ե ԿՐ Զ Ս Կ

ԱՅ. ՈՂՈՐՍԻ ՎԱՀՐԱՍԱՅ ԵՒ ՆՐՉԱՅԻ

718. ԳԱՎԻԹ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, խաչի սակ, ար-
 տաքուստ, 2 սող.

ՉԵՄԱՅ
 ՆԱՄԲՆՈՐ

ԶԵՂԱՅՐ| ՇԱՐԱՆ, ՈՐ

719. ԳԱՎԻԹ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, խաչերից ներքև,
 արտաքուստ, 2 սող.

ԲՄԱԾՈՂՈՐՍԻՇԱՄԱՌ
 ՆԻԵԻԻԲԿԱԻՐ

ՔՄ. ԱՅ ՈՂՈՐՍԻ ՇՄԱՌՈՒՆ ԵՒ ԻՐ ՀԱՌԸ:

720. ԳԱՎԻԹ, արևմտյան պատի հյուսիսային վերին մասում, խաչերի
 սակ, արտաքուստ, 2 սող.

ՉԿՍՐՏՐՍԵՓԱՌ
 Ե . . . ԻՐԲԱՇՅԻՇԵՅԷՔ

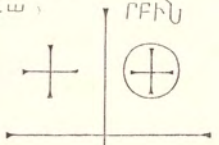
ԶՀԱՅՐ ՏՐ ԱՍԵՓԱՆՈՍ ՅԻՇԵՑԷՔ:

721. ԳԱՎԻՓ, արևմտյան պատի հարավային մասի վերևում, արտաքուստ, խաչերի սակ, թևերի 2 սող.

ԱՃՈՂՐՄԻԿԱՍԱՆԱՅ
ԱՐԴԱԾ

ԱՃ ՈՂՈՐՄԻ ՀԱՍԱՆԱՅ . . . ԱՐԿ ԱԾ . . .

ԵՄԻԱԽԻՌԿԱՆԿԵՐ
Ի Դ Մ

ԽԱՂ ՍՓՐ
ԿՈՒԹ ԱՌ
ԻԽԻ ԿԻՍ
ԱՎԷ ՈՒԸ

722. ԳԱՎԻՓ, կառուրի ծածկի քար, մի կողմում գլանաձև փոս՝ հետապաշտված վրան քանդակված խաչ. ընկած է այժմ գավթի մեջ. խաչի շաբլը 6 սող.

ԵՍ ԳՈՒԻՓ ԳՈՐԲԻՆ ԿԱՆԿՆԵՅԻ ԽԱՂՍ
ՓՐԿՈՒՄ. ԹՈՒԽԻԿԻՆ. ԹՎ. ԱՌԳ. (1559):

ԳԱՎԻՓ, ԽԱՂՐՄԻ

723. ԽԱՂՐՄ, ազուցված է գավթի հարավային լուսամուտի մեջնաբլի մեջ, ներքուստ, սակին մանր սառերով 6 սող.

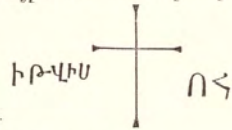
ԱՅՍԵՆԱՆԱԽԵԼՈՅՆԱՅԱՍ
ՆԳՆԵԱԼԻԲԱՐԵԱԽՈՒՈՒԻՆ
ԻԱՆԱՅԻՆԻԱՆԻԱՆԱՆԱՆՈՐ
ԴՈՍԻՆԻԲԵՐԻՍԱՐԲԱԽՈՐԿԻՍԱ
ԻԲԵԱՓՈՒԵՅՄԻՔՍՉՐԿԵԱԼ
ԻՅԱՅԲԵՆԻՓԱՌԱՅՆԱԽԵՍԱՐ

ԱՅՍ ՆՇԱՆ ԱԽՈՒՅԼՈՅՆ ԱՅ. ԿԱՆԳՆԵԱԼ Ի
ԲԱՐԵՆԱԽՈՒՈՒՓԻ, ԻՇԽԱՆԱՅ ԻՇԽԱՆԻ ՀԱՍԱՆԱՍ,
ԱՐԿՈ ՍԻՆԻՔԻՐԻՓ ԱՐՔԱԻ, ՈՐ ԿԻՍԱԽՐԵԱՍ
ՓՈՒՅՑԱՆ Ի ՔՍ. ՉՐԿԵԱԼ Ի ՀԱՅՐԵՆԻ ՓԱՌՈՅՆ,
ԱԻՏԱՐ . . .

Մանր. վերջից թևերի է, հավանաբար իր նախնական սեպոյ՝ շարժանակով կլինի պատվանդանի վրա, որն այժմ չկա:
Հասանք Բազայ Սենյերիմ թաղավորի կրտսեր որդին է, հայրը նենգորեն սպանվել է շաբլ 1094 թ., արձանագրությանն էլ մամանակով մտա պետք է լինի այլ թվականներին:
Այս ստեմից երկու արձանագրություններ էլ գտնվում են բակում ընկած բնիկների վրա:

Հաս. Ջալալանց, 178: Ալիշան, 200: Կալան, XXVI, 57:

724. ԽԱՂՐՄ, փոքր, պարզ, ազուցված է գավթի արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, արտաքուստ, սակին և թևերի արանքներում.

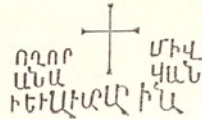

Ի ԹՎ. ԱՅ. (1221)
ՏՐ. ԱՃ. ՈՂՈՐՄԵԱ. . . ՆԱՉԱՐԻՆ ԵՒ
ՆԱՉԱՐԻՆ . . .

Կալանկ. 236

ՄԱՆՈՂՈՂՈՐՄԵԱՅ
ԱՐԻՆԵՆԱՉԱԽԵՆԱ . . .

725. ԽԱՂՐՄ, փոքր, պարզ, ազուցված է գավթի արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, արտաքուստ, ճակատի մասում ջնջված, ստորին մասում 3 սող.

ԱՃ. ՈՂՈՐՄԻ ՎԱՆԱՎԱՆԻ ԵՒ
ԱԻՏԱՐԻՆ:

Մանր. XIII դարի ստեմին կես:

Կալանկ. 237

726. ԽԱՂՐՄ, գեղաքանդակ, կանգնած է ընդհանուր պատվանդանի վրա՝ գավթի ներսում, արևմտյան պատի սակի, հյուսիսային մասում. սակին 5 սող.

Ի ԹՎ. ԱՅ. (1240):
ԱՅՍԵՆԱՆԿԳՆԵԼԵՆԱՍԾԱԾԵՒՄՆԱՅ
ՈՒՆԱՐԻՆՅԱՅ ԱՅՅՄԳ. ՀՄԻԻԼՄԵՂԱՅ . . . ՉԼՍ
ԻԲ. ՄԻՆԱՅ . . . ԱՆԻ . . . ՐԵՈ
. ԵՆ

Մանր. Մնացած մասերը կոթված, շարպուսված են, միայն ստանձին բառեր են վերձայնագրված:

727. ԽԱՂՐՄ, գեղաքանդակ, նախադրին կլից է հյուսիսային, սակին 4 սող

Ի ԹՎ. ԱՅ. (1261) Ի ԿԱՄՍ ՈՂՈՐՄՈՒՓԵՒ ԱՐՔԱՐԻՆ ՅԻՍՈՒՍԻ.
ԵՍ ԲՈՒԹԵՒԼ ՈՐԿԻ ԷԼԻԿՈՒՄԻ ՈՐԿՈ ՄԵՐՈՒ ԼԻՊԱՐՏԻ ԿԱՆԿՆԵՅԻ
ՉԱՉՐԿԵԱԼ, ՆՇԱՆՍ ՄԱՐԻ ԽՄ ԹԱՄԿԱ ՅԻՇԱՍԿ ՅԱԽԻՏԵՆԻՅ.
ՅԱՂԱԽՓՍ ՅԻՇԵՅԻԲ:

Մանր. Մնացած մասերը կոթված, շարպուսված են, միայն ստանձին բառեր են վերձայնագրված:

Հաս. Ջալալանց, 180: Ալիշան, 201 (մոր անունը ԲԱՐՔԱՅ):
ՄԱՐ, XIII, 176 (մոր անունը ԲԱՐՔԱՅ): Կալանկ, XXVI 59
(մոր անունը ԲԱՐՔԱՅ):

728. ԽԱԶԲԱՐ, գեղարանդակ, կանգնած է ընդհանուր պատվանդանի վրա՝ գավթի ներսում, արևմտյան պատի առի, հարավային մասում. աակին 3 սոյ.

ԵՍԱԻԲԵԼԻ... ԻԷՍ... ՅԻ : ԿԱՆԳՆՆ Ե
 ՉԻԱՐՍԻ... ԿՈՒԹ... ԵԻՈՒՆԵՆԻՍՏԻ
 ՍՏԵՓԱՆՈՒ... ԹՎՋ... ՄԻԿՎԱՐԴԳԵՏ

ԵՍ ԱՄԲՊԷԼ ԻՅՈՎԷԱՆԵՍ... ԿԱՆԳՆԵ ՑԻԻ ԶԵՍԶՍ Ի ՓՐԿՈՒԹԻ
 ԼՁՈԳԵԻՈՐ ԱՍԻՐԻՆ ԻՄ ՏԻՄ ՍՏԵՓԱՆՈՒՄԻ ԻՄ ԹՎ. Չ... ԻՄՈՄԵԿ
 ՎԱՐԳՊԵՏ:

Մանր. Ինչպես ԱԻԲԵԼ Յովհաննար, այնպես էլ Մամիկ վարդգեսը XIV դարի առաջին կեսը սասնափայտների պրակները են և մի քանի անգամ հիշատակված նորավանքում:

729. ԽԱԶԲԱՐ, փոքր, ազուցված է գավթի արևմտյան պատի յուսամուսի հյուսիսային կողմին. աակին 4 սոյ.

ԵՍՓԱԻՐԱԴԻԱԼԵՍԿԱ ԵՍ ՓԱԽՐՍՊՍՈՒՆԵՍ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԶԵՍԶՍ
 ՆԳՆԵՑԻՉԻԱՐՍԻՓՐ Ի ՓՐԿՈՒԹԻ ՆՈՐՏՈ ԻՄՈ. ԲՍԼԱՊՊԱՆԻՆ.
 ԿՈՒԹԻ ՇՐՄՈՒՄՈՐ ԶԱՂԱԽԹՄ ԹԻՇԵՑԷԲ
 ԱԼԱԳԱՆԻՆՅԱՆԱԹ

Մանր. Վերջը թերի է. հավանաբար իր նախնական ակզամ շարանակված կլինի պատվանդանի վրա:

Օրբելյան տանի մեջ հայտնի են երկու Փարսագավանդներ, առաջինը Տարալիճի կղզու վրա է մահացած 1225—1260 թթ. և մյուսը՝ Տարալիճի օրդին, մահացած մանակ հասակում՝ 1296 թ.: Արձանապատից մեջ հիշատակվածը հավանաբար առաջինն է:

730. ԽԱԶԲԱՐ, գեղարանդակ, նախորդին կից է հարավից. աակին 4 սոյ.

ԱՅՍԳԱԻՍՈՆՇԵԱԼԱԵԱՄԲԱ
 ԾԵԼՈՅՆՅԻՈՐՈՒՀԱԵԱԼՈՅԱԳՈ
 ՌՉԵՆԱԿԵԿԵՑԱԿԱԼՔԱՄԱՇՆՅ
 ԻՇԱԻՍՄՊԱՏԱՔԱՌՈՒԹԻՈՒԹԵԹԵԻՆՅՇԷՅ

ԱՅՍ ԳՍԵՍՈՆ ՄԵՆԱԼ ԱՐԵԱՄԲ ԱԿԻՇԵԼՈՅՆ ՅԻ. ՈՐՈՎ, ԱՍՐԵԱԼ, ԽՈՅԱԼ
 ԳՈՒՐՈՂՆ ԻՄԱՆԱԼԻ ԵՒ ԿԱՆԳՆԵՑԱԻ ԱՐԱՄԱՆԱԻ ԱՄՈՊԱՆ ԻՇԽԱՆԱՅ
 ԻՇԽԱՆԻ ՍՄՊԱՏԱ Ի ՓՐԿՈՒԹԻՒՆ ՈՐԿՈ ԻՆՐՈ ԲՈՒՐԹՎԻՆ. ՅԻՇԵՑԷԲ:

Մանր. Օրբելյան տանում շատ Բարթեղիներ կան, բայց ոչ մեկը Մաթաթի օրդին չեն: Կարելի է ենթադրել, որ Մաթաթ մեծ իշխանն է, Էլիկամի օրդին, մահացած 1273 թ., իսկ Բարթեղի նրա կրորդորդին, որը գտնվեց Թիֆլիզից պատկերագրում՝ 1261.:

Հաս. Ջալալիանց, 180: Ալիշան, 201: MAK, XIII 176:
 Այստեղ, XXVI, 61:
 Աստանի 238

731. ԽԱԶԲԱՐ, փոքր, օգտագործված է սրբու շինանյութի գավթի արևմտյան պատի յուսամուսի մի մասը փակելու համար, ներքուստ, խաչի շուրջը 8 սոյ.

ԵՍ | ՀԱԷՍ
 ԿԱԿՆ | ԵՑԻ
 ՉԻԱ | ՉՍԱ
 ՂԱԳ | ՍԵՂ
 ԲԱԻ | ԲՆԻ
 ՄՈՅ | ԱՇ
 ԱՏՐԻՆ ՅԻՇԵՑԷԲ
 ԻՔՍ

ԵՍ ԳՈՂԱՆԵՍ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԶԵՍԶՍ ԳՍԿՐՍԳՍԻ
 ԵՂՄԻՐՆ ԻՄՈՅ ԱՍՏԱՆԱՍԻՍՏԻՆ. ՅԻՇԵՑԷԲ Ի ՔՍ.

Մանր. XIII դարի վերջ:

732. ԽԱԶԲԱՐԻ ճակատի մասը՝ ընկած գավթի ներսում, սեյեֆ տառերով 1 սոյ.

... Ե ԱՆԱՅ ԻՊՍԿՍ ԿՆԿ ԽՉ Ս ՓՐԿՈՒԹԻ ՀՈԳՈՅ
 ... ՍԻԻՆԵՍ ԻՊԻՍԿՍ ՈՊՈՍ ԿԻՆԿՆԵՑԻ ԽԱՍՍԻ
 ՓՐԿՈՒԹԻ ՀՈԳՈՅ:

733. ԽԱԶԲԱՐ, գեղարանդակ, ազուցված է գավթի արևմտյան պատի հարավային մասում, արտաքուստ. աակին կզմված 2 սոյ.

ԽԱՐ ՍԻՐԵԿԱՄՍԱԹ... ԽԱՍՍ Ի ԲՍՐԵՆՍՈՒԹ ԻՍՈՎԼԱԹԻՆ...
 ՎՈՒ Ի...

Մանր. Ըստ քանդակների սեֆ և գրչաթյան XVI—XVII դդ.:

Աստանի. 239

Գ Ա Վ Ի Փ, Տ Ա Պ Ա Ն Ա Կ Ի Բ Ե Ր

Ա. ՇԱՐՔ (ազուս է ներքով հյուսիսից սկսած)

734. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, առիակ կրեպին.

Չպարուն քաղկեց:

Մանր. Այս առաջնաքարն այժմ ծածկված է թափված մեծ քարերով. ստուգել չենք կորոզացել, ապիս էնք ըստ նախկին հրատարակչների:

Հաս. Փարսերուհի, Արարատ, 1890, էջ 41: Ալիշան, 193:
 MAK, XIII, 173: Այստեղ, XXVI, 60:

735. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, առիակ, կրեպին 4 սոյ.

... ԱԻՐՈՐԴ
 ՆԵԹԱՄԹԻԿՆ
 ՅԱՂԱԽԹՄ ՅԻՇԵՑԷԲ
 ԻՇԵՑԷԲ
 ... ԱՍԻՐՈՐԴՆ Է ՔԱՄԹԻԿՆ ԶԱՂԱԽԹՄ ՅԻՇԵՑԷԲ

Հաս. Փարսերուհի, Արարատ, 1890, էջ 41: Ալիշան, 193:
 MAK, XIII, 173: Այստեղ, XXVI, 60:

736. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, տափակ, Երևանին 2 սող.

ԲԱ՝ ՊԱՇՏԻՉՆԱՅԻՇՆԱ
ԻՆԱՅԼԻԿՈՒՄԻԵՏԱԴԱՍ

ԲԱՐԵՊԱՇՏ ԻՇԽԱՆԱՅ ԻՇԽԱՆԻՆ
ԱՅԼՈՒԿՈՒՄԻ Է ՏԱՊԱՆԱՔ:
Մանր. Մահացել է XIII դարի կեսերին, 1253—1255 թթ.:
Հաս. Քաջերունի, Արարատ, 1890, էջ 40: Այիշան, 193:
MAK, XIII, 174: Լայտան, XXVI, 57:

737. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, տափակ, Երևանին 1 սող.

ԳԵՂԵՑ ԿԱԾԱՂԻԿՆԷԻԲԱՆԷ

ԳԵՂԵՑԿԱԾԱՂԻԿԻՆ Է ԻՌԱՆԷ:

Մանր. Որդի է Լիպարիտի և համարվում է վախճանված 1260 թվականին:
Հաս. Քաջերունի, Արարատ, 1890, էջ 40: Այիշան, 193:
MAK, XIII, 174: Լայտան, XXVI, 57:

738. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, տափակ, Երևանին 2 սող.

ԲԱՂ ՍՊԱՌԱՍՋԵՆՆԷՓԱԽԻՐԱԴԱ
ԻԼԱՅՆ

ԲԱՂ ՍՊԱՌԱՍՋԻՆՆ Է
ՓԱԽԻՐԱԳՆԻԻԼԱՅՆ:

Մանր. Տարապետի եզրային է՝ վախճանված մոտ 1256—1260 թվականներին:
Հաս. Քաջերունի, Արարատ, 1890, էջ 40: Այիշան, 193:
MAK, XIII, 174: Լայտան, XXVI, 57:

739. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, տափակ, որից այժմ մի բեկոր է մնացել, հին հրատարակիչների ժամանակ եղել է ամբողջ.

Չ Բ Ա Ս
Ի Ա Ն

ՉԲԱՍԼԵԿԱՍԵ ՄԱՅՐ ԻԵՒ՝
ԽԱՆՆԱԳՈ ՎԱՄԻԱՅԻՆ ԻԽԵՅԼԷ՛:

Մանր. Մերտ և Տարապետ Օրբելյանների մայրն է՝ վախճանված 1263 թվականին:
Հաս. Քաջերունի, Արարատ, 1890, էջ 39: Այիշան, 193:
MAK, XIII, 174: Լայտան, XXVI, 57:

740. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, տափակ, որից այժմ մի փոքր բեկոր է մնացել, հին հրատարակիչների ժամանակ եղել է ամբողջ.

ԵՐՅՈՒՎ Ա
Է Ս Ս Ի Բ Ն Ի
Յ

ՏԵՐ ՅՈՎԱՄԵՆՆԵՅՍ ՍԻՆՆԵՎԱՅ ԼԵԿԻՆՈՎԱՅՈՒ

Հաս. Քաջերունի, Արարատ, 1890, էջ 39: Այիշան, 194:
Լայտան, XXVI, 60:

741. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, տափակ, Երևանին 2 սող.

ՄԻՍՍՈՒՓԱՆՆՈՍՍ
ԻԻՆԵԱՅԵՊԻՍԿՈՂՈՍ :ՉԹ:

ՄԻ. ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՍԻՆՆԱՅ
ԵՊԻՍԿՈՂՈՍ :ՉԹ: (1260):

Հաս. Քաջերունի, Արարատ, 1890, էջ 39: Այիշան, 194:
MAK, XIII, 174: Լայտան, XXVI, 57: Ջալալյան, 180:

742. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, տափակ, Երևանին 2 սող.

ՄԻԳԻԿՈՐՍԻԻՆԵԱ
ՅԵՊԻՍԿՈՂՈՍ :ՉԾԴ

ՏԻ. ԳՐԻԳՈՐ ՍԻՆՆԱՅ ԷՊԻՍԿՈՂՈՍ
:ՉԾԴ: (1305):

Հաս. Ջալալյան, II 180 (թիվը չժԳ): Քաջերունի, Արարատ, 1890, էջ 39: Այիշան, 194: MAK, XIII, 174: Լայտան, XXVI, 59:

743. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, տափակ, Երևանին 2 սող.

ԱՅՍՆԻԻՄՇՆՆՐԿԱԼԻՍԱՐԳՍԻԵՍԻՆԵԱՅԵՊԻՍ
ԿՈՊՍԵԻԵԻՄՆՅԱՂՁՅՈՒՅՄԻԹՎ :ՉԻԷ:

ԱՅՍ ՇԻՐԻՄ ՇՆՈՐՀԱԼԻՐ ՍԱՐԳՍԻ Է, ՍԻՆՆԱՅ ԵՊԻՍԿՈՂՈՍ ԵՒ
ԱՆՅԱՂԹ ԷՌԵՏՈՐԻ, ԹՎ. :ՉԽԷ: (1298):

Հաս. Ջալալյան, 180: Քաջերունի, Արարատ, 1890, էջ 39:
Այիշան, 194: MAK, XIII, 174: Լայտան, XXVI, 58:

Բ. ՆԱՐԲ (արվամ և ներքով, նյութից սկսած)

744. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, տափակ, Երևանին 2 սող.

Չ Բ Մ Է Պ Ա Շ Յ Պ Ա

ՉԲՄԷՊԱՇՏ ՊԱՐՈՒՆ ՎՆԱՐ՝

Է Լ Ն Յ Ի Շ Ե Ց Է Բ Չ Ա Յ

Է՛Ն ՅԻՇԵՑԷՐ ՉՄՅՐ

Մանր. Տապանքարն այժմ բեկորի ձևով ընկած է զավթի հարավային պատի սակ, ներքոստ: Լայրանը ճիշտությամբ բառից հետո տեղի թվականն :ՉԿԲ: 1313: Մեր վերածնունդի մեջ պարզ երևում է նաև ՄՅՐ՝ բառը: Այլ հրատարակիչներ միայն անունն են հիշում:
Հաս. Լայտան, XXVI, 59:

745. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, տափակ, Երևանին 2 սող.

Չ Բ Ա Ր Ե Պ Ա Շ Յ Տ Ի Կ Ի Ն Ն Չ Ա
Թ Է Լ Ն Յ Ի Շ Ե Ց Է Բ :ԹՎ: ՉԽԳ

ՉԲԱՐԵՊԱՇՏ ՏԻԿԻՆՆ ՉՆԱՒ
ԹՎ.Ն ՅԻՇԵՑԷՐ, ԹՎ. :ՉԽԳ: (1294):

Հաս. MAK, XIII, 174: Լայտան, XXVI
(թվ :ՉԽԳ) երկուսի, մաս էլ):

746. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, տափակ, Երևանին թևերի 1 սող.

ԱՅԱԳԱԲՎԱՅՆ

ԱՅՍ Է ԳՈՒԲ ԿԱՅԱՆԻ:

Մանր. Միայն այս քանն է գրված: Հրատարակիչները չհետևելով, որ թևերի է թույլ-նրված՝ վերջին կայան բառը համարել են անձնանուն և այն էլ ԿԱՅԻՆ-ԿԱՅԱՆ է, որը միանգամայն սխալ է, կայան հենց նորոգման բառ էլ գործածված է հանդիման, դիրեկտորատի անունով:

Հաս. Քաջերունի, Արարատ, 1890, էջ 39: Այիշան, 193
(շարքերի գծագրի մեջ): MAK XIII 173. Կալալյան:

747. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, տափակ, Կրեւին 2 տող.

ԶՎԱՂԱԹԱՌԱՄՁ.Ա.ՈՒ... ԶՎԱԳԱԹԱՌԱՄՁ ՉԲՄՄԱՆՈՒԿՆ
3ԱՂԱԲԱՍՅԻՇԵՑ... ՍԱՄԱԿԷՂ ՅԱԳԱԹԱՍ ՅԻՇԵՅԷՔ...

Մանր. Հրատարակիչները միայն անունն են հիշատակում. այժմ հենց անունն է վեր-
նապիկ. բայց այլ բաներ վերծանվում են (ան'ս նախորդ հրատարակիչների նախն էջերը):

748. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, տափակ, Կրեւին 2 տող.

ԶՎԱՅԵԼԶԱԳԵՂՆԱՅՆԵՄԻՏԻՆԱ ԶՎԱՅԵԼԶԱԳԵՂ ՏԳԱՅՆ ԵՒ
ԲՈՅՄԱՍՏԱՆԻՆԶՈՒԲԿՆՅԻՇԵՅԷՔ ԶԳԻՌԱԲՈՅՍ ՊԵՏԱՆԻՆ
ԹՎ. : ԶԵԳ: (1294):

Մանր. Հրատարակիչները և հիշատակողներն անձնանունը ՈՒՎՈՒՍ են վերծանել և
թվականը : ԶԵԳ: թվականի վերջին միավորը ընտրում աչ կողմի սակզ չունի' սակզ չունի' սակզ
պատճառով:

Հրատ. Կալանան, XXVI 58:

749. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, տափակ, Կրեւին 2 տող.

ԶԳԵՂԵՅԿԱՓԹԻԹԵԱԿՆԵՄԻՏԻՆԱ

ՈՒԿՆՎԱԿԱԹԱՌԱՄՁԻՄԻՏԻՆԱ: ՅԻՇԵՅԷՔ Թ.

ԶԳԵՂԵՅԿԱՓԹԻԹ ԵՒ ՅԱԳԱԹԱՍ ԵՒ ԶԳԱՅԵԼԶԱԳԵՂ ՄԱՅՆՈՒԿՆ

ՎԱԳԱԹԱՌԱՄՁ ԻՒՍՆԵՑ ՅԻՇԵՅԷՔ. ԹՎ. : ԶԵԳ: (1294):

Մանր. Տողերի վերջին, շարված մասերը լրացնում ենք ըստ նախորդ հրատարակիչ-
ների:

Հրատ. Քաջերունի, Արարատ, 1890, էջ 39,
Այլշան, 194: MAK, 175: Կալանան, XXVI 58:

Գ. ՇԱՔԻ (տրվում է ներքո): հյուսիսից սկսած

750. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, տափակ, Կրեւին 3 տող.

ԶՈՎԱՆԵՍԿՈՂԱԿԱՆՈՒՄԻՏԻՆԱ

ԶՈՎԱՆԵՍԿՈՂԱԿԱՆՈՒՄԻՏԻՆԱ

ԹՎ. : ԶԵԳ: (1324) ՅՈՒՆ ԻՄԱՍՏԻՅ ԵՒ ՀԱՆՃԱՐՈՅ ԱՐՄՈՒՂ.

ԶՈՎԱՆԵՍ ՀՈՂԱԿԱՆՈՐ ՄԵՏԲԱՊԱԿԱՆ ՍԻՆԵՂԱՅ:

Հրատ. Քալանան, 11, 180 (առանց թվականի): Քաջերունի,
Արարատ, 1890, էջ 39: Այլշան, 194 (առանց թվականի): MAK,
XIII, 175: Կալանան, XXVI, 57 (թվականը : 2ԻԳ):

751. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, տափակ, մարմարե, Կրեւին 3 տող.

ԱՅԱՆԻՄԻՏԻՆԱՆԳԵՂԱՅԵՆ ԹՎ. : ԶԵԳ: (1303). ԱՅՍ Է: ՇԻՄԻՄ
ՅԱՆԳՐԱՅԵԼԱՅՆ ՄԵՇԻՄ ՄԵՏԲԱՊԱԿԱՆ
ՏԻՆ ՍԻՆԵՂԱՅ ՄԵՏԲԱՆՈՐ:

Մանր. Պատմադիր Սա. Օրբելյանինն է:
Հրատ. Քաջերունի, Արարատ, 1890, էջ 38: Այլշան, 194:
MAK, XIII, 175: Կալանան, XXVI, 59:

752. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, տափակ, Կրեւին 2 տող.

ՅԱՅԱՆԿՆԳԻՍՏԱՌԱՔԵԼԻՊ ՅԱՅՍ Է: ՀԱՆԳԻՍՏ ԱՌԱՔԵԼ ԻՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ.
ՈՐ ՀԱՆԳԻՍ Ի ՉԵՍ. ԹՎ. : ՈՒԻ: (1571):
ՍԿՊՍԻՆՈՂՆԳԱԿԱՐՄ. . .

Մանր. Թվականը շարված է, վերականգնում ենք ըստ նախորդ հրատարակիչների:
Հրատ. Քալանան, 180: Քաջերունի, Արարատ, 1890, էջ 38:
Այլշան, 194: MAK, XIII, 175: Կալանան, XXVI, 60:

753. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, բեկոր, բնիկ է գավթի հարածալին պատի տակ ներ-
քուստ.

. . . ՍԱԳԴՈՒ.

Մանր. Կրիկ բառ չի մտցել:

754. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ**, փոքր, աղուցված է արևմտյան պատի կենարանի լու-
սամուտի տակ՝ Կրեւով արևելք. 2 տող.

ԱՅԱՆԻՄԻՏԻՆԱՆԳԵՂԱՅԵՆ ԱՅՍ Է: ՇԻՄԻՄ ԳԵՌԱՐՈՅ ՏԳԱՆ ԱՎԿԻՆ.
ՂԱՆԱԿԱՆԻՎԱՆՈՒՄԻՏԻՆԱ ԹՎ. : ԶԵԳ: (1305):

Մանր. Նախնական տեղն անհայտ է: Անձնանունը ենթադրական է, թեև ՍԱՎՈՒ-
ՄԻՆ: Ըստ Քաջերունու Օլիկ. ան'ս Արարատ, 1890, էջ 41, սրից առկ է Այլշանը. էջ 201:
Նախապես կղև է գեղի ս. Կարապետ աննոց մուսքից հարավ:

755. **ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ** ՓՈՒՐԲ, այժմ չկա. կղև է գավթի մեջ, գեղի ս. Կա-
րապետ աննոց մուսքից հարավ՝ վրան խիստ վաղադիր և չափածա.

Կոյ հանգուցեալ յայս սապանի
Չբնաղ մանուկ գառմանալի,
Ու Իսանէ անուն կոչի.
Եղիւր ծագեալ Աւրելիցի,
Որի Չեսար մեծ իբխանի:

Մանր. Չեսարը չհնոցն է Սելիմի կորալանառան, 1332 թ.:

Հրատ. Քաջերունի, Արարատ, 1890, էջ 41: Այլշան, 201:
Կալանան, XXVI, 61:

756. ԳԱՎԻՔ, պատահանի մեջ ազուցված խաչքարի վրա.

Չխաչասուրն, գԳրիգորն յաղաթս յիւեցէի ի Քն:

Հրատ. Ջալալեանց, 177: Ալիշան, 199:

757. ԳԱՎԻՔ, պատահանի մեջ ազուցված խաչքարի տակին.

:ՁԺԸ: (1269). Ես դեղ Կանգնեցի զխաչս յիւսակ հոգոյ իմոյ

և բարեխաւսութիւն . . . :

Հրատ. Ջալալեանց, 178: Ալիշան, 200: Լալեան, XXVI, 57:

758. ԳԱՎԻՔ, մի խաչքարի վրա.

Ես Եղիւս Եպիսկոպոս Կանգնեցի զխաչս ի փրկութիւն հաւրեղբար իմոյ
Աւառէլ Եպիսկոպոսին. ԲՎԻՆ :ՄԺԸ: (1569):

Հրատ. Ջալալեանց, 180: Ալիշան, 201: Լալեան, XXVI, 61:

759. ԳԱՎԻՔ, խաչքարի վրա.

Յիւսակ է հաւրեղբար իմոյ Աւառնկ Եպիսկոպոսին. ԲՎԻՆ :ՄԺԺ: (1661):

Հրատ. Ջալալեանց, 61:

760. ԳԱՎԻՔ, արեւմտան մուտքից վեր արտաքուստ.

Ձնայր սն . . . յիւեցէի ի Քն . . . :

Հրատ. Ջալալեանց, 181: Ալիշան, 201:

761. ԳԱՎԻՔ, արեւմտան մուտքից հարավ, արտաքուստ.

Ձնայր սն. Սարգսի գՅովսէփ յիւեցէի ի Քն.:

Հրատ. Ջալալեանց, 11 181: Ալիշան, 201: Լալեան XXVI, 61:

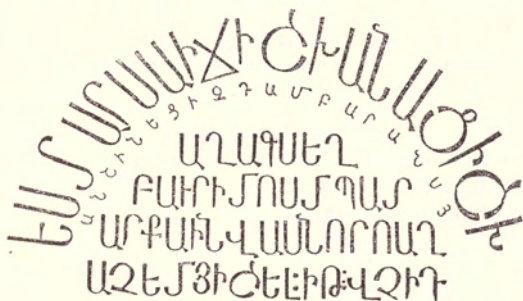
762. ԳԱՎԻՔ, արեւմտան մուտքի մոտ արտաքուստ, ազուցված է խաչքարի վրա.

Ձնայր սն. Ասեփանոսի սր. Գրիգոր յիւեցէի:

Հրատ. Ջալալեանց, 11 181: Ալիշան, 201: Լալեան XXVI, 61:

ՍՄԲԱՏԻ ԳԱՄԲԱՐԱՆ

763. ՍՄԲԱՏԻ ԳԱՄԲԱՐԱՆ, արեւմտան մուտքի ճակատին, 6 սուղ:

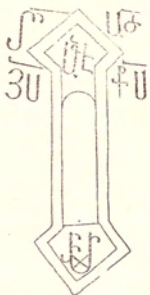

ԵՍ ՏԵՐՄՈՒՃ ԻՇՆՈՆՆՍՅ
ԻՇՆՆՆ ՇԻՆԵՑԻ ԶԳԱՄ-
ԲԱՐԱՆՍ ՅԱՂԱԳՍ ԵՂ-
ԲԱԲ ԻՌԱ ՍՄՊԱՏ ԱՐ-
ՔԱՆ. ՎԱՍՆ ՈՐԱ ԱՂ-
ԱՂԵՄ ՅԻՇԵԷ: Ի ԹՎ.
:ՁԻԳ: (1275):

Մանր. Երկրորդ սուղ գրված է ճակատքարի վերին շրջանակի թեք հարթութիւն վրա և յատանկարի մեջ չի երևում:

Հրատ. Ջալալեանց, 171: Ալիշան, 190—191: Քաչերանի, Արարատ, 1889, էջ 658: ՄԱԿ. XIII, 180: Լալեան, XXVI, 50: Խոսանկ, 240

764. ՍՄԲԱՏԻ ԴԱՄԲԱՐԱՆ, արևելյան պատի նեղ լուսամուտի շրջանա-
կի շուրջը, մասամբ փակադրերով, արտաքուստ.

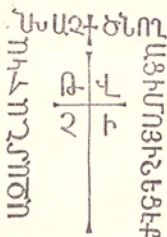

ՏՐ. ԱՆ. ՅԱ. ԲԱ. ԱԿԳՆԷ: ՏԱՐԱՐԱՆԻ:

Հրատ, Ալիշան, 191. ՄԱԿ XIII, 180 (Տարալիճի փոխարևն
Սմբատ): Քաջիբերդի, Արարատ, 1889, էջ 658:

Լուսակ. 241

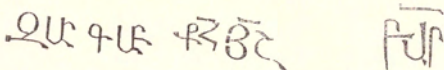
766. ՍՄԲԱՏԻ ԴԱՄԲԱՐԱՆ, արևելյան պատին, մուսարից վերև՝ հարավա-
յին մասում արտաքուստ ազուցված սրմնախաչի շրջանակներին.

ԱԶԱՏՃԱԷ ԿԱՆԷՆՆՅԱԻ ԽԱԶԱՅԻ ԾՆՈՂԱՅ
ԻՄՈՅԻ. ՅԻՇԵԻՅԻԷ. ԹՎ. ՉԻ: (1271):

Մանր. Սաչքայն ավելի հին է, քան զամբա-
րանի շինքը. նա ազուցվել է պատի մեջ շինարարա-
թյան ժամանակ:

767. ՍՄԲԱՏԻ ԴԱՄԲԱՐԱՆ, արևելյան պատի վերին մասում, արտաքուստ,
ազուցված սրմնախաչի սակին.

ՉՄԱՐԳԱՐԷ ԲԱԷԱՆՅԱՅ ՅԻՇԵՅԷ:

Մանր, Ազուցված է շինարարության ժամանակ:

Լուսակ. 245

768. ՍՄԲԱՏԻ ԴԱՄԲԱՐԱՆ, արևելյան պատին՝ արտաքուստ ազուցված
սրմնախաչի վրա.

ՉԻՈ ՆՏԻԿ
ԱՅՇ

ՉԽՈՆՏԻԿԱ ՅԻՇԵՅԷ:

Մանր. Ազուցված է շինարարության ժամանակ:

769. ՍՄԲԱՏԻ ԴԱՄԲԱՐԱՆ, արևելյան պատին՝ արտաքուստ ազուցված
սրմնախաչի վրա.

ՉԻ ՏԻՐԱ

ՉԽՏԻՐԱ:

Մանր. Ազուցված է շինարարության ժամանակ:

770. ՍՄԲԱՏԻ ԴԱՄԲԱՐԱՆ, արևելյան պատին, արտաբուսա, երեսպատման քարի վրա. 2 սաղ.

ՍՏԵՓ-ԷԼՂԱ
ՅԻՇԷՅԷԲ

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԳԱԶԱՆԱ ՅԻՇԷՅԷԲ:

771. ՍՄԲԱՏԻ ԴԱՄԲԱՐԱՆ, արևմտյան պատին, արտաբուսա, երեսպատման քարի վրա. թերի.

ՄԱԿԱՅԵ

ԿԱՄԱՆ ԱՅ. ԵՍԱ

Կոտանկ. 246

Ա. Շ Ա Ր Ք

772. ՍՄԲԱՏԻ ԴԱՄԲԱՐԱՆ, տապանաքար, տափակ, սպիտակավուն քար, բեմի գլխաքր. վրան 2 սաղ.

ՍՄՊԱՏԱՐ ԳՐԱԿԱՆԱՊԱ
ՍՅԻՇԷՅԷԲ ԶԻԲ:

ՍՄՊԱՏ ԱՐԳԱՆ Է՝ ՏԱՊԱՆԱ
ՅԻՇԷՅԷԲ ԶԻԲ: (1273):

Հրատ. Ջալալանց, II, 173 (սխալմամբ ՉԻԲ): Քաջբերանի, Արարատ, 1890, էջ 35; Ալիշան, 192; MAK, XIII, 181; Կալանան, XXVI, 57; Կոտանկ. 247

773. ՍՄԲԱՏԻ ԴԱՄԲԱՐԱՆ, տապանաքար, տափակ, եզր է նախորդին կից նորավից. վրան.

Այս է հանգիստ արեպաշտով կողմնակալին, հզար և մեծ գործակալին.

Բաշապան մեհամարսին, Աքարէկ սարապինին. ի քվ : ՉԻԲ: (1289):

Մանր. Այս տապանաքարի միայն ջարդված, փոքր մասերն են աղյուս: Այն ոչընչացված է եզր 1916 թվականից ստաջ, սրովհետև MAK, XIII չի հիշատակում:

Հրատ. Ջալալանց, II, 173: Քաջբերանի Արարատ, 1890, էջ 35 (ստանց թվականի): Ալիշան, 192; Կալանան, XXVI, 58:

774. ՍՄԲԱՏԻ ԴԱՄԲԱՐԱՆ, տապանաքար, տափակ, գանձում է նախորդից նորավ, նորավայրին պատի մաս, վրան 4 սաղ.

ԱՅՅԱՆԳԱՊԱՆԻ ԲԱՆԴԲԱՐԿՈՒԹԵԱՆ ԷՆԵԳՈՒՓԳԵՐ
ՈՒԹԵԱՆՆԳԱՍԸ ԱԳԵՂՄԱՆԳԱՆՆ ԷԲԲԱԸ ԱՍՁԱՐ
ԵՐԻՆԱՍԱՐ ԴԻՆՓԱՐԱՐԱԿԱԼԻՆՈՐԴՈՅՄԵԾԱՓԱՌ
ԻՇԻԱՆԻՆԱՍՍՅԻՃԻՆ ԿՈՐՈՂԱՂՐԵԱՅԻՆ ԹԵՂԵ

ԱՅՍ ՅԱՐԿ ՏԱՊԱՆԻ ԲԱՆԴ ԲԱՐԿՈՒԹԵԱՆ Է՝ ԵՆ ԳՈՒՓ ԳԵՐՈՒԹԵԱՆ ՀՐԱՆՈՒՑՎՊ, ՄԱՆԳՈՆԵՆ ԵՆ ԲԱՍՏԱՆՈՒՐ ԵՐԻՏԱՍԱՐԳԻՆ ՓԱՆՐԱԳԱՆՈՒՐ

ՈՐԴՈՅ ՄԵՆՍՓԱՌՈՒ ԻՇԽԱՆԻՆ ՏԱՐԱՍՅԻՃԻՆ. ՎԱՍՆ ՈՐՈՅ ԱՂԱՁԵՄ
ՅԻՇԷՅԷԲ: ԹՎ : ՉԽԵ: (1296):

Հրատ. Ջալալանց, 174: Քաջբերանի, Արարատ, 1890, էջ 34; Ալիշան, 192; MAK, XIII, 181 (թվ. ՉԽԵ); Կալանան, XXVI, 58:

775. ՍՄԲԱՏԻ ԴԱՄԲԱՐԱՆ, տապանաքար, տափակ, երեսին սույուծի ոտներով և պոչով մարդու քանդակի, սեյիֆ. արձանազրու թյունը շրջանակներով վրա, գանձում է Սմբատի տապանաքարին կից հյուսիսից, հյուսիսային պատի սակ:

ՍՄԲԱՏԱՐ ԳՐԱԿԱՆԱՊԱ ՍՅԻՇԷՅԷԲ ԶԻԲ

ՍՄԻՄԱՆԱՐ ԳՐԱԿԱՆԱՊԱ ՍՅԻՇԷՅԷԲ ԶԻԲ: (1300) ԶԳԵՂԱՅԿԱՍԻՊՆ ԷԼԻԿՈՒՄ, ՈՐԳԻ ՄԵՆԻՆ
ՏԱՐԱՍՅԻՃԻՆ, ՈՐ ԱՌՈՅՄԱՐԷՆ ԽՐՈՍՏ ՄՈՒՆՁԷՐ ԸՆԳԵՄ
ԱՅՂԱՍԵՆ ԳՆԳԻՆ: ԱՂԱՁԵՄ ՅԻՇԷԼ ՅԱՂԱՌԹՄ:

Հրատ. Ջալալանց, II, 173: Քաջբերանի, Արարատ, 1890, էջ 35; Ալիշան, 192; MAK, XIII, 181; Կալանան, XXVI, 58-59; Կոտանկ. 248

Բ. Շ Ա Ր Ք

776. ՍՄԲԱՏԻ ԴԱՄԲԱՐԱՆ, տապանաքար, տափակ, նորավից երկրորդը. երեսին 3 սաղ.

ԻՌՎՉԻԷ ԹԱԳԱՋԱՄԵՔԱՅՈՒՆՆ
ԻՇԽԱՆԱՍԱՌՈՒՆՆԻՈՒՍՐԻՄԵՇԿՈ
ՂՄԱԿԱԼԻՆ ԱԳԵԱՆԻՅ ԶԱԼԱԼԻՆ
Ի ԹՎ : ՉԽԵ: (1298) ԹՈՂՈՁԱՐՄ
ԱՐԲԱՅՈՒՇԻՆ Է՝ ՄԻՆԱ ԽԱԹՈՒՆԵՆ,
ԳՈՒՍՐ ՄԵՆՍ ԿՈՂՄԱԿԱՌՆ
ԱՂԱՌՆՅ ԶԱԼԱԼԻՆ:

Հրատ. Ջալալանց, 174; Ալիշան, 192; MAK, XIII, 181; Կալանան, XXVI, 60; Կոտանկ. 249

777. ՍՄԲԱՏԻ ԴԱՄԲԱՐԱՆ, տապանաքար, տափակ, նախորդին կից հյուսիսից, երեսին 3 սաղ.

ԵՂԱՌՈՒՍՈՒՄՈՒՆ ԲԵՐԹՈՒՐԻՆ,
ԳԵՂԱՋՐԱՆՆ ԳՈՒՎՍԻՅԻՆ ՈՐ
ԵՐԻՏԱՍԱՐԳ ԶՈՍԱԿՈ ՅԵՏ
ՅՈՒՈՎ ԲԱՋ ՄԻՅՄԱՆՅ ՏԻԳԻ

ԱՌՈՅՄԱՐ ԶԱՆԹՈՒՄՈՒՆ ԸՆԿԱՌԱՅ ԶՊԱՍԿ ԹՎ : ՉԽԵ: (1318):

Հրատ. Ջալալանց, 174: Քաջբերանի, Արարատ, 1889, էջ 660; Ալիշան, 193; MAK, XIII, 180; Կալանան XXVI, 60; Կոտանկ. 249

782. ԲՈՒՐԹԵԼԱՇՆԵՆ ԼԿԵԳԵԿԻ, ԵՐԿՐՐՈՂ ՆՈՐԿԻ ԱՐԽՄՈՅԱՆ ՄՈՒՍՐԻ ՉՔՉՈՒՆԻ ՎԵՐԻՆ ՄՈՍՈՒՄ, ԱՇՈՒԿԻԿ ԱՍՈՒԿՐՈՎ. 4 ԱՈՂ.

ԿԱՄԱՆ ԵՍ ԳԱՐՈՆ ԲԻՐԹՅՈՒՆ
ԻՇԽԱՆԱՅ ԻՇԽԱՆ ԵՍ ԱՄՈՒՍԻՆ ԻՄ
ՎԱՆԱՆ ԵՍ ՈՐԳԻՐ ԻՄ ԲՆՇՔԵՆ ԵՍ
ԻՆԱՆԻԿ ՇԻՆԷՑԱՎ ԶԵՆՎԵՑԻՍ
ՄԵՐ ՀԱՂԱՍ, ԱՐԿԵԱՆՑ:

ԿԱՄԱՆ ԵՍ ԳԱՐՈՆ ԲԻՐԹՅՈՒՆ
ԻՇԽԱՆԱՅ ԻՇԽԱՆ ԵՍ ԱՄՈՒՍԻՆ ԻՄ
ՎԱՆԱՆ ԵՍ ՈՐԳԻՐ ԻՄ ԲՆՇՔԵՆ ԵՍ
ԻՆԱՆԻԿ ՇԻՆԷՑԱՎ ԶԵՆՎԵՑԻՍ
ՄԵՐ ՀԱՂԱՍ, ԱՐԿԵԱՆՑ:

Մանր. Բարբ Տրատարակչները Բեռնի անունը վերանկ էն ԲԻՆԷ:

Հրատ. Քաղախանց, 182: Քաղախանցի, Արարատ, էջ 44:
Ալիշան, 202: MAK, XIII, 186: Կալանան, XXVI, 55-56:
Կուսանկ, 252

783. ԲՈՒՐԹԵԼԱՇՆԵՆ ԼԿԵԳԵԿԻ, ԱՇՈՒՅԻՆ ՆՈՐԿԻ ԱՐԽԵԼՅԱՆ ԼՈՍՈՒՄՈՒՄԻ ՎԵՐԻՆ, ԱՐՄԱՐՔՈՍԱՄ, ԱՇՈՒԿԻԿ և ՃԱՂԿԱՎԻՐ, 1 ԱՈՂ.

ԲԻՐԹՅՈՒՆ ԻՇԽԱՆԱՅ ԻՇԽԱՆ

ԲԻՐԹՅՈՒՆ ԻՇԽԱՆԱՅ ԻՇԽԱՆ:

Հրատ. Քաղախանցի, Արարատ, 1890, էջ 45: Ալիշան, 202: MAK,
XIII, 186: Կալանան, XXVI 43 (վերջին երկուսի մոտ, վերջից
ավելորդ՝ Տեր ԱՍ. Արթնեմ.): Քաղախանց, 182 (սուր նույն հավելվածը):

784. ԲՈՒՐԹԵԼԱՇՆԵՆ ԼԿԵԳԵԿԻ, ԱՇՈՒՅԻՆ ՆՈՐԿԻ ԱՐԽՄՈՅԱՆ ՄՈՒՍՐԻ ՃՈՒՍՏԱՐԱՐԻ ԱՐՄԱՐՔԱՏԻԿՆԵՐԻ ԿՈՎՔԵՐԻՆ:

ՄԱՅՐ ԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆ, ԳՍԲԲԵՂ, ՄԻՔԱՆԷ:

Հրատ. Քաղախանցի, Արարատ, 1890, էջ 44: Ալիշան, 202:
Կալանան, XXVI, 44:

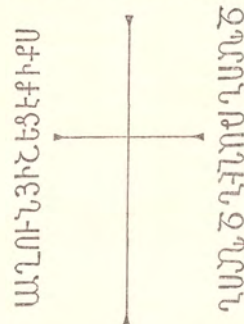
785. ԲՈՒՐԹԵԼԱՇՆԵՆ ԼԿԵԳԵԿԻ, ԵՐԿՐՐՈՂ ՆՈՐԿԻ ԱՐԽՄՈՅԱՆ ՄՈՒՍՐԻ ՃՈՒՍՏԱՐԱՐԻ ԱՐՄԱՐՔԱՏԻԿՆԵՐԻ ԱՍԿԷ:

ՅԻՍԻՍ, ԲԲԻՍՏՈՍ, ՊԵՏՐՈՍ, ՊԱՒԿՈՍ:

Հրատ. Քաղախանցի, Արարատ, 1890,
էջ 44: Ալիշան, 202:
Կուսանկ, 252

786. ԱՐՄՆԱՄԱՍՁ, ԱՂՈՒԿՎԱԾ Է ԲԱՐՅՄԵԼՅԱՆ ԼԿԵԳԵԿՅԱ ԵՐԿՐՐՈՂ ՆՈՐԿԻ ԱՐԽԵԼՅԱՆ ԱՍՏՈՒՆՆԻ ԿՈՐԱՎՈՒՄ ԱՐՄԱՐՔՈՍԱՄ, ԿՈՎՔԵՐԻ ՉՔՉՈՒՆԱՏԻԿՆԵՐԻՆ 2 ԱՈՂ.

ԶՊԱՐՈՆ ԹԱՂԷՆ, ԶՊԱՐՈՆ
ՍԱՂՈՒՆ ՅԻՇԷՑԻՔ Ի ՔՈ:

Մանր. Անշուշա Աղուցված է կա-
տայման ժամանակ. Տեսեարար 1339 թվա-
կանին:

787. ԲՈՒՐԹԵԼԱՇՆԵՆ ԼԿԵԳԵԿԻ, ԱՐԽՄՈՅԱՆ ԱՍՏԻ ԿՈՐԱՎՈՒՄԻ ՄՈՍՈՒՄ, ԱՐՄԱՐՔՈՍԱՄ, ԽԱՆՆԵՐԻ ԱՍԿ. 2 ԱՈՂ.

ԶԿԱԿՆՈՂԻ ԱՐՄԱՍՅԻՇԷ
ՅԷՔԻ ԲՄ ԱՍԳԷԿ

ԶԿԱԿՆՈՂ, ԽԱՍԻՍ ՅԻՇԷ ՅԷՔ Ի ՔՈ,
ԱՍՈՊԷԿ:

Մանր. ԱՄՊԷԿ անունը երկաղախան է, սրվհետև առաջին տասի վրա պատկո կա-
րայց և հայանի է ԱՄՍԽԱՆՈՒՆ անունը:
Համանարար XIV դար:

788. ԲՈՒՐԹԵԼԱՇՆԵՆ ԼԿԵԳԵԿԻ, ԱՐԽՄՈՅԱՆ ԱՍՏԻ ԿՈՐԱՎՈՒՄԻ ՄՈՍՈՒՄ, ԿՈՐԱՎՈՒՄՈՒՄ ՎԵՐ, ԽԱՆՆԵՐԻ ԱՍԿ. 2 ԱՈՂ.

ՅԻՇԷԱՍԽԾՉԿՈՒԶ ԻՐԳ
ՔՆԿԵ ԵՈՂ

ՅԻՇԷԱ ՔՈ. . . ԶՆՈՎԻ ԶՍՈՐԳԻՍ
ՔՈՂԱՆԵՍԻ ԵՍ ՈՂԱՐՄԵՆ:

Մանր. XIV—XV դարեր:

789. ԲՈՒՐԹԵԼԱՇՆԵՆ ԼԿԵԳԵԿԻ, ԱՐԽՄՈՅԱՆ ԱՍՏԻ ԿՈՐԱՎՈՒՄԻ ՄՈՍՈՒՄ, ԿՈՐԱՎՈՒՄՈՒՄ ՎԵՐ, ԽԱՆՆԵՐԻ ԱՍԿ. 1 ԱՈՂ.

ԱՍՈՂՈՐՄԻՋՈՆԻ

ՄՈՒՍՐԻ ՈՂԱՐՄԻ ԶՈՆԻԿԱ:

Մանր. XIV—XV դարեր:

790. ԽԱԶԳԱՐԻ ԲԵԿՈՐ (ստորին կես մաս), ընկած է բակի հարավային մասում, զեղաքանդակ, ներքևի մասում 5 սոյ.

ԱՅՍՆ. ԱՎԾԵԼՅՆՅՈՒՄՔԱԵՆՆ ԱԻԱՅՆԵԾԳՊՏԵԱՍՆԱՌԱԶԻԵ ԿԱԳԵՅԱԻՓԿՈՒԹԵԱՆԵՆԵՆԵԹ Ռ . . . ԷՔԱԵԿԱՐՄՅՈՒՆԵՅԷԻԻ ՔՍ: Թ.ԷՍ: ՉԻԶ:	ԱՅՍ ՆՇՈՆԻ ԱՎԾԵԼՅՈՒՄՔԱԵՆՆ ՓՐԿԵԱՆ ՆԱԽԱՍՏԵՎՈՒՐ ՊԱՐՏԵԱՅՆ ԱՌԱՋԻ ԵՒ ԿԱՂԵՂՆԵՑԱԻ Ի ՓՐԿՈՒԹԵ ՄԱՀԵՒՄՆ ԻՇԽԱՆԻ, ԹՈՐ ՄԵՆԵԻՔԱ- ԲԵՄԱ ԱՐԲԱԻ ՅԻՇԵՅԻՔ Ի ՔՍ ԹՎԻՍ : ԶԻԶ: (1277):
--	--

791. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐԻ ԲԵԿՈՐ, հախորդի մաս շրթանքի թևք հարթավայրի վրա, 1 սոյ.

ԿԵՐՈՐԱՆԵՆԻՔԱԵԱ	ՄԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՍ ՄԱՀԵՒՄՆԻՆ, ԹՈՐՆ ՍԵՆԻՔԱՐԵՄԱ . . . :
----------------	--

Ծանոթ. Սկզբի մասը վերականգնում ենք նկատի ունենալով հախորդ արձանագրությունը: Թվականը պետք է հաշվը լինեք հախորդի հետ: Կոստանկ. 253

792. ԽԱԶԳԱՐ, զեղաքանդակ, ընկած է բակի հարավային կողմում, ներքևի մասում 4 սոյ.

ԿԱՄԱՆԱՅԵՍԿՈՒԿՈՐՈՒՄԵԾԱԻ
ԶԱՄԱԿԵԿԱՆԳԵՑԻՉԻՉԻՉԻՉԻՉԻՉԻ
ԻՒՄՈՓԱԼԿԱ ՈՒԿՍԱԲԵՓՈՒ
ԷՅԱԲԻՔՍԻՌՎԻՍ: ՉԼԴ:

ԿԱՄԱՆ ՄՅ. ԵՍ ԿՈՒԿՈՐ, ՈՐԳԻ ՄԵՐ ԱՌԹԱՄԱՐԻՆ, ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԶԽԱԶՈ
ԵՂԵՐԱՐ ԻՍՈ ՓԱԼԿԱ, ՈՐ ԿԻՍԵՐԵՓՈՒՅՍԱԻ Ի ՔՍ. ԹՎԻՍ : ԶԻԶ: (1285):
Հատ. Քաջերունի, Արարատ, 1890, էջ 43: Այլշան, 201:
Կոստանկ, XXVI, 58:
Կոստանկ. 251

793. ԽԱԶԳԱՐ, զեղաքանդակ, ընկած է հախորդի մաս, ներքևի մասում 5 սոյ.

ԿԱՄԱՆԱՅԵՍԿՈՒԿՈՐ: ՄԱԻԿԱՆԳՆԵՑԻՉԻՉԻՉԻՉԻՉԻՉԻ ԳԱՄԱԿԵԿԱՆԳՆԵՑԻՉԻՉԻՉԻՉԻ ԳԵԲՅՈՒՆ ԶԷԲԻՔՍ ԻԹԼԻՍ	ԿԱՄԱՆ ՄՅ ԵՍ ԿՈՒԿՈՐ, ՈՐԳԻ ԱԽ- ԹԱՄԱՐԻՆ, ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԶԽԱԶՈ ՅԱ- ՂԱԳՍ ՄԱՐ ԻՄՈ ԱՓՈՒՆ, ՈՐ ԵՐ- ԿՐՊԱՎԻՔ ՅԻՇԵՅԻՔ Ի ՔՍ. ԹՎԻՍ : ԶԻԶ: (1285):
--	---

Ծանոթ. Ստորին մասում կա քառակուսի անցք: ԱՓՈՒՆ անանը հրատարակիչները ազգել են ԱՓԱՅԻՆ: Հատ. Քաջերունի, Արարատ, 1890, էջ 243: Այլշան, 201: Կոստանկ, XXVI, 57:

794. ԽԱԶԳԱՐ, մեծաքանակ, ճակատին Հիսուս հասած, ձևերին զերք՝ վրան ուսուցիչ տասներկ զբլում. ԵՍ ԵՄ ԱՌԻՅՍ, կրկու կողքերին ավետարանիչները՝ ձևերը մեկնած Հիսուսին. Նկնում է զավիլի արեմայան մուսքի կողին հարավից, ներքևի մասում 4 սոյ.

ԵՍԹԱՄԱՆԱՌՈՒՆԱԿԱՆԳԵՑԻՉԻՉԻՉԻՉԻՉԻ
ՈՒՐԻՆՈՒՌԱՌԱՊԱԿՄԱՍՏԻՆԵՅԱՐԵԻՉԱ
ՏՈՒՐԻՆՈՒՆՅՈՒՆՅՈՒՆՅՈՒՆՅՈՒՆՅՈՒՆՅՈՒՆ
: ԹԻԻ: ՉԸԷ ՄՈՄԻԿԱՐԻ ՊԵՏՐՈՍ

ԵՍ ԹԱՄԹԱ. ԽԱՌՈՒՆՍ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԶԽԱԶՈ Ի ՓՐԿՈՒԹԵ. ՀՈՒՍ ԱՓԱՊԱԿ
ՏԱՐԱԽԻՆԻ ԵՒ ՅԱՐԵՆՈՍՏՈՒԹՅՈՒՆ. ՈՐԿՈՅ ԻՄՈՅ ԲԻՐԹԵՂԻՆ ԵՒ ԲՈՒՎ-
ՏԱՅԻՆ. ԹՎԻՆ : ԶԻԶ: (1308): ՄԱՍԻԿ ՎԱՐԿԵՑ ՅԻՇԵՅԻՔ:
Հատ. Ջալալանց, II, 181, Այլշան, 201:
Կոստանկ, XXVI, 59: ՄԱԿ, XIII, 179:
Կոստանկ. 255

795. ԽԱԶԳԱՐԻ ստորին մաս, զեղաքանդակ, ընկած է բակի հյուսիսային մասում, ՍՄԲԱՏԻ տաղանդաւան մուսքի տառը, ներքևի մասում՝ կրկու հաս-վածով 5 սոյ.

ՉԱՅՄԱՆԱՅԵՍԿՈՒԿՈՐ ԵՂԱԲԱՆԱՅՄԱՐԿԿՈ ՌԱԿԿԱԿԱԳՆԵՑԻ ՍՈՎԲԱՍԱԷԿԻ ԽԱ ՈՒՏԻՌԱՌԱԿԱՌ	ԻՐԱԵԽԱՍՈՒՐԻՆ ԻՐԱԵԽԱՍՈՒՐԻՆ ԱՆԵԼԵԿՈՒՄՆ ՎՅԵ ԿԱԿԵԱՅՉԱԿԱՅԻ ԻՐՈՅԲՈՒՆԵՐԱ
--	---

ՉԱՅՄ ՆՇՈՆ ԷՒՆ ՅՈՒ. ԽԱԶԵՂԱԿԱՆ ԱՐԲԱ ՏՆ. ՄՅ. ՎԱՍՆ ՓՐԿՈՒԹԵ
ՄԱՐԿԱՆ, ԿԱՆԳ ԷՂԱԿԱՆ ՅԻՍՈՒՎ ՔԱՍԱՐ ԻՇԽԱՆՈՒՆԻ ԹԱՄԹԱ.
ԽԱՌՈՒՆԻ ԲԱՐԵՆՈՒՍՈՒԹՅՈՒՆ ԳՂԱԿԻ ԻՐ ՄԵՐԱՓԱՌ ԻՇԽԱՆՈՒՆ ԷՂԱ-
ԿՈՒՄԻՆ, ՎԱՍՆ ՅԵՐԿԱՐՎԵՆՆ ՉԱՍԱԿԱՅ ԻՐԻՈՅ ԲՈՒՐԹԵՂԻՆ,
ԲՈՒՎՏԱՅԻՆ:

Ծանոթ. Մաքրորի ստորին մասում քառակուսի փու է միջին անցքը, որանց կրկու կողմերում զբլում է արձանագրությունը: Փամանակակից է հախորդին և հախորդար Մամիկի կողման է: Հատ. Կոստանկ, XXVI, 59: Այլշան 192-193: ՄԱԿ, XIII, 183: Կոստանկ. 256

796. ԽԱԶԳԱՐ, զբլում պարզի հյուսիսային մուսքի կողին, կնամ պա-սի մեջ, կրկնով զեղել վերե, կրկնում են մուսքը, 4 սոյ.

ՅՍՆՆԱՆԿ ԱԿՏՆԱՏԵՓԱ ԷՏՐՄԱԲՍԻ ԹՎՉԵԵ	. . . ԱՅՍ ՆՇՈՆ ԿԱՆԳՆԵՑԱ ՅԻՇԵՅԻՔ ՏՆ ՍՏԵՓԱՆՈՒՐ Է ՏՐ. ՍԱՐԿՈՒՆ. ԹՎ. : ԶԻԶ: (1306):
---	--

797. ԽԱԶԳԱՐ, աղագլած է պարսպի հյուսիսային մասերի կողին, երևում է մի մասը, վրան 4 սաղ.

Ի Թ Վ
ԵԲԶԵԻ
ԶՏԻՍԱՐԳԻՍ
ԷԻԶԿԱՆԳՆՈՂ

Ի Թ Վ . . . ԵՐԶԱՆԻԿԱ | ՉՏԻ. ՍԱՐԳԻՍ |
ԵՆ ԶԿԱՆԳՆՈՂ . . . :

Մանր. մամանակակից է նախորդին:

798. ԽԱԶԳԱՐ, գեղարանդակ, հենամ է դալթի արևմտյան պատին, ստաբին մասում 3 սաղ.

ԵՍԻՐՍԱՐԳԻԿԱՆԳՆԵ
ՅԻԶԻԱԶՍԵԼԱԲԻՆԻ
ՏԻԳԻԳԻՅԻՆԵՅԵԻԲԻՍ

ԵՍ ՏԻ. ՍԱՐԳԻՍ | ԿԱՆԳՆԵՅԻ | ԶԵԱԶՍ ԵՂԱԲԻՆԻ
ԻՄՈ | ՏԻ. ԳԻԿԻԳԻՍ | ԳԻՆԵՅԻ Ի ԳԵ:

Մանր. ժամանակակից է նախորդին:

Լուսանկ. 257

799. ԽԱԶԳԱՐ, գեղարանդակ, կանոնած է կել և. Աստվածածին երկնարկանի եկեղեցու հարավային պատին կից մեծ պատվանդանի վրա, այժմ ընկած է ջարդատված. ներքին մասի գնդի շարջը մասում է առաջիկա առակերով խիստ վնասված արձանագրությունը:

Ի Ի Ե ԲՈՒԼՏՍՆԵԻ ԳՐԻԻԲԻԹԷ . . .
Լ ԿՆԳԵՅԻ ԶԻԱԶՍ

ԵՍ ՊԱՐՈՆԻ | ԲԻԲԻԹԷ | ԿԱՆԳՆԵՅԻ
ԶԵԱԶՍ Ի ՓԲԿԻՄԹ. ԼՈԳԻՈՑ ՎԱՍԵ
ԵՂԱԲԻՆԻ ԻՄ ԲԵԻԿՏԵՅԻՆԵ:

Մանր. Պատկանող մասերը լրացնում ենք համաձայն հին հրատարակվածների:
Բողոսան աղանդի է 1318 թվականին (տե՛ս առաջնագիրը):

Շրտ. Ջալալեանց, 182; Ալիշան, 202; Լայան, XXVI, 61;
ՄԱԿ, XIII 187; Փաշերյանի, Արարատ, 1890, էջ 46:

800. ԽԱԶԳԱՐ, վաքր, գեղեցիկ, հետադարձում օղտադրվել է սրպես շեհանյաթ արևելյան կողմի պարսպի մեջ, այժմ ընկած է պարսպի սակ, զբաղեցրել է կողմից, թևերի ստորին մասում և սակը 3 սաղ.

Բ Վ | 22Բ

ՅԻՇԵ ԱԲՍ ԱԺ ՉՄՈՄ Յ
ՈՏՈԳԻՆԵ ԻՈՂՈՐՄ Ե Ա

Թ Վ . : ՉՉԲ. (1333) ԳԵՇԵԱ. ԳԱ. ԱՅ.
ՉՄՈՄ Յ ԱՌԳԻՆ ԵՆ ԲՎԱՐՄԵԱ:

Մանր. Թվականի առակը կաշաղակով 19ված և խիստ մաշված են:

Լուսանկ. 258

Մ Ա Ն Բ Բ Ե Կ Ո Ր Ն Ե Բ Ի Վ Ր Ա

801. ՇՐԶԱՆԱԿԱՎՈՐ քարի երկու բեկոր, մեջտեղից կտրված և ջարդատված, յուրաքանչյուրի վրա մեկ կաքով գեղ-գիմաց, շարջը չորս սաղ.

Վ Ա Դ Ա Գ
ՅՆՍՄՈ
Ի Բ Ի
Է Բ Ե

Ռ Ն Տ Ղ
Ա Մ Ռ

ՎԱՐԻՍԳՈՑՆ ՏՂԱՆԵ ՍՄԲՈՏ,
ՈՐԻԻ ԲԻԲԻԹԷ | Լ | ԻՆ:

Շրտ. Ալիշան, 193; ՄԱԿ, XIII, 190;
Լայան, XXVI, 60; Ջալալեանց, II, 174;
Լուսանկ. 259

802. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐԻ միջին մաս, ստաբակ երեսին 2 սաղ.

ՅՍԵՆԱ
ԵՏԻՆԱԶԱ

ՄԱՅԱ Է ԼԱՆԳԻՍՏ | . . .
ՎԱՐԻՍԳՈՑՆԵՆ ԳԱՂԱՐԱ | . . .
Լուսանկ. 260

803. ՔԱՆԴԱԿԱԶԱՐԻ քարի բեկոր, վրան 2 սաղ.

ԱԿԵՏՈՐԵՂՈՐ
Ի Ի Պ Կ Ա Կ Գ

ԳԻՇԱՏԱԿ Է ԼՈՐԵՂԱՎՈՐ . . .
Լուսանկ. 261

Զ Ա

804. Բեկորներ, երեք հատ, նաև արձանագրության մասերով.

Լուսանկ. 262

Ա Ի Է

805. ԽԱԶԳԱՐ ԲԵԿՈՐ, ստորին մասում մի քանի սառ.

Ա Է

. . . Ե Չ Գ Ր
. . . Զ Գ Ի Կ Գ Ո Ր |

ՍՐԶԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՈՐՈՒՔ ԱՅՈՒՄ ՏԵՂՈՒՄ ԶԿԱՆ ԿԱՄ ՄԵՆԲ ԶԵՆԲ ԿԱՍՏԵԼ
806. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ, հարավային տվանդառան մասերի վերևում աղագլած խաչքարի վրա.

Յիբևա Բա. Աժ. ՎԱՐՈՒԹ ԵՂԱՐՈՒ ԵՂԱՐՈՒ ԵՂԱՐՈՒ ԵՂԱՐՈՒ
Շրտ. Ջալալեանց, 176; Ալիշան, 196; ՄԱԿ, XIII, 167; Լայան, XXVI, 56:

807. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ, նախորդի մաս, խաչքարի վրա.
Յիբևա Բա. Աժ. . . . և ողորմես

Շրտ. ՄԱԿ, XIII, 167; Լայան, XXVI, 56:

808. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ, նախորդների մաս.
Ի Բ Վ . : ՈՎԻԻ: (1213). Կանգնեցաւ խաչս ի բաւխատարբուն Գրիգորի.
ու փոխեցաւ ի Բա. . . .

Շրտ. Լայան, XXVI, 57; ՄԱԿ, XIII, 167:

809. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, զանվելիս է կել բակում, կուզորի կանգնեցրած խաչքարերի մաս. դալթից հարավ.

Պարուն Մանեանայ է.

Շրտ. Փաշերյանի, Արարատ, 1890, էջ 43; Ալիշան, 201:

810. ՏԱՊԱՆԱԲԱՐ, ընկած է բակում, դալթի հարավում, վրան՝
Ուր աղարկվ յայտ քաւարանիս զՄանակ յաղարս յիցելէ:

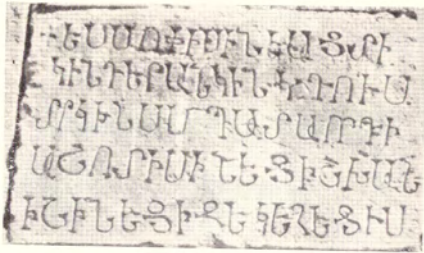
Շրտ. ՄԱԿ, XIII, 190:

Է Ա Վ Ե Լ Վ Ա Մ

811. Պատմապի Ս. Օրբելյանի գնած թանկարժեք խաչի համար շինված նոր պահարանի վրա.

Այս առաստընկալ սուր բաւնս կազմեալ ի սէր Ասեփաննու. Այննայ կայսկապաւ. բնուկեալ է յախանն ի սուր եկեղեցոյս նորավանից:

Շրտ. Ալիշան, 204:

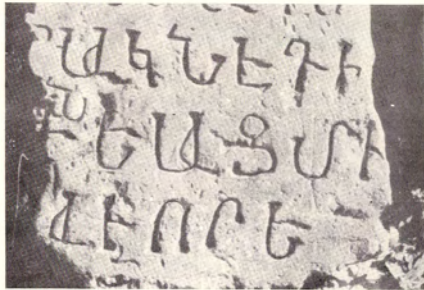
1

1

2

2

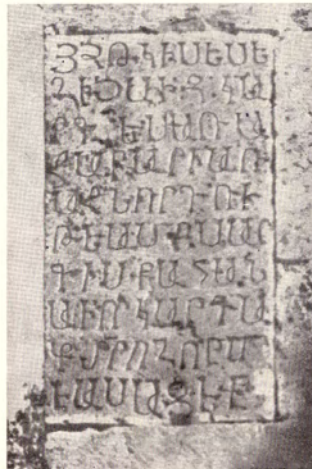
3

3

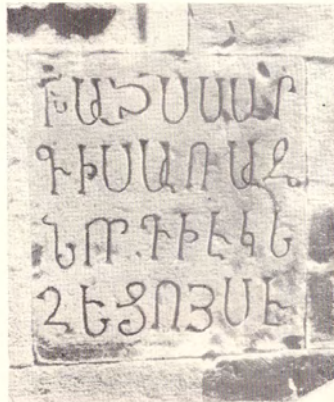
4

4

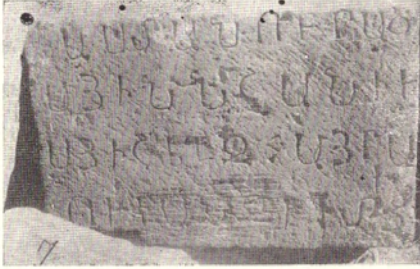
5

5

6

6

7

7

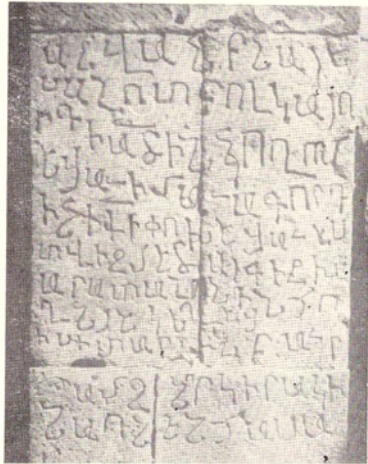
9

9

8

8

10

11

11

12

12

16

13

17

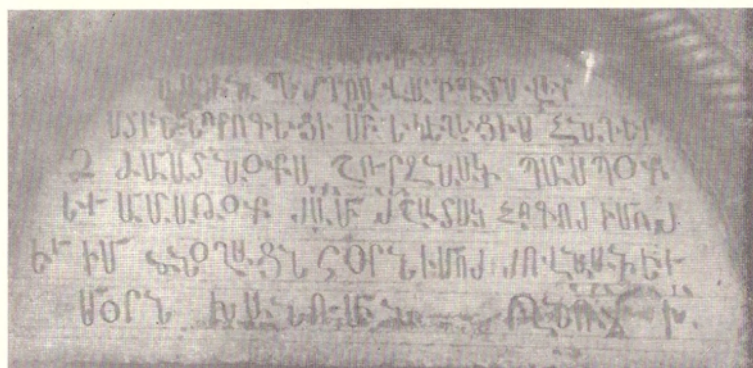
15

19

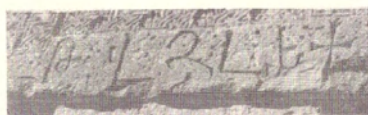
14

18

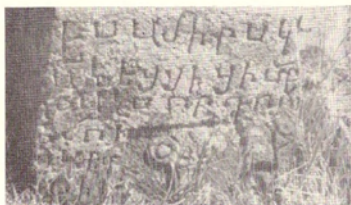
16

24

17

32

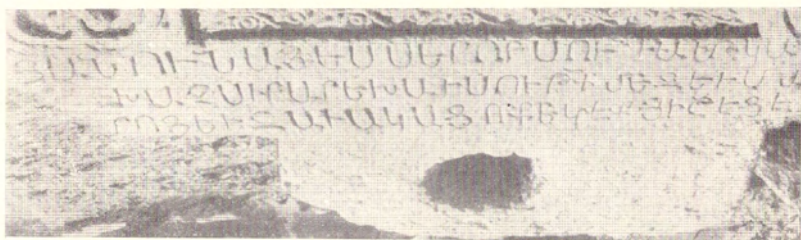
18

35

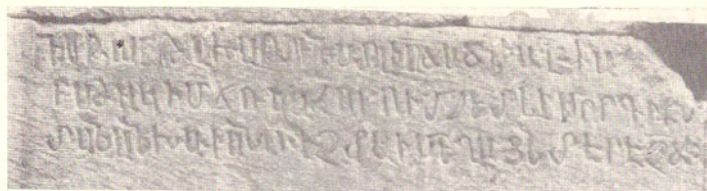
19

39

20

59

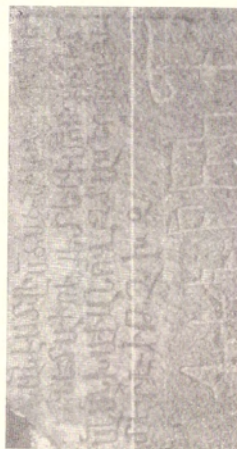
23

85

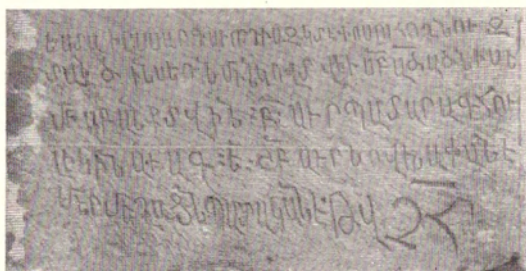
21

81

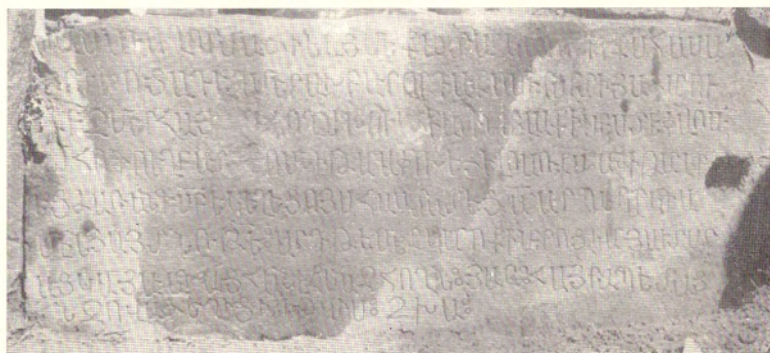
84

22

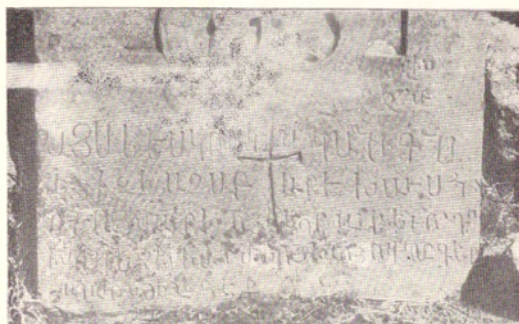
24

86

25

91

26

92

27

95

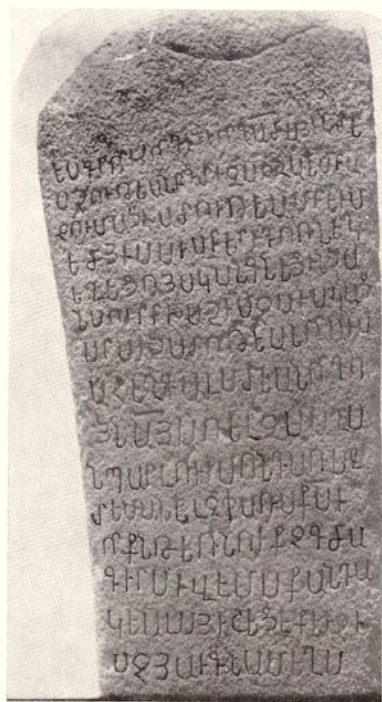
28

97

29

102

29m

202

31

106

32

107

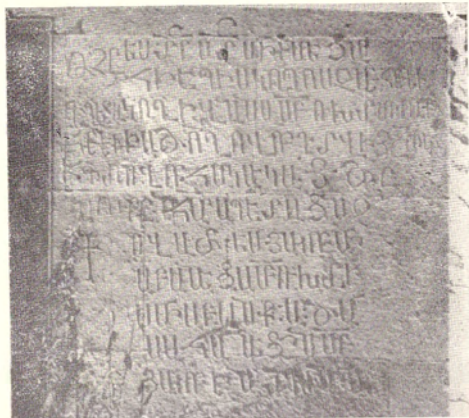
105

30

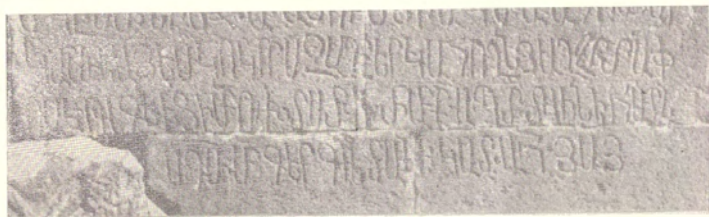

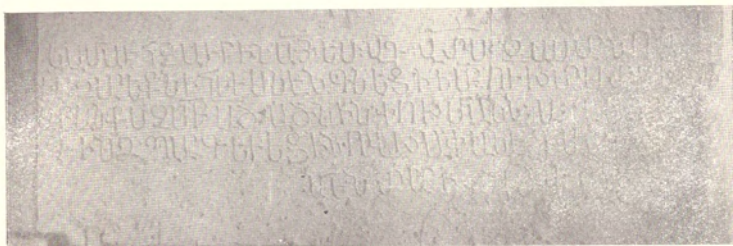
36.37

133.134

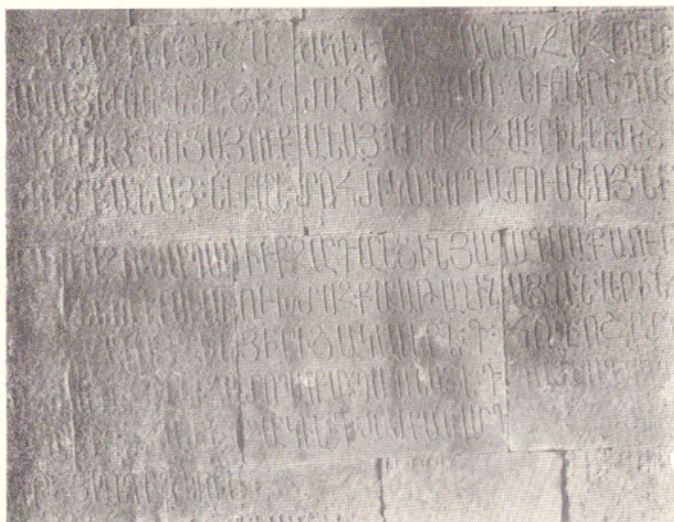
39

137

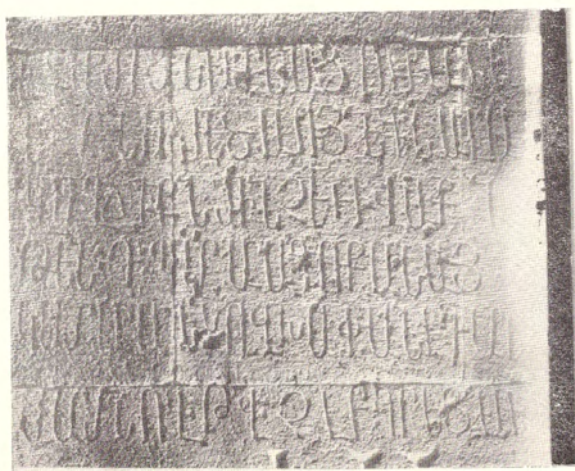
40

138

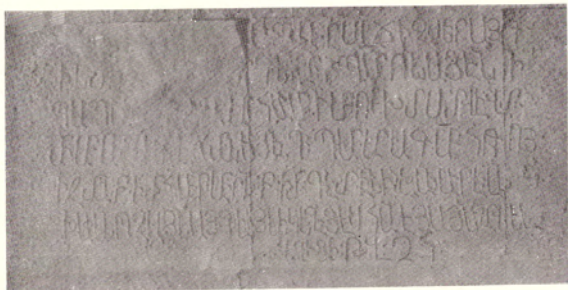

38

135

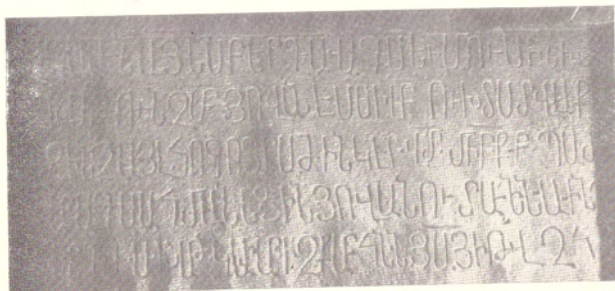
38^{ur}

135

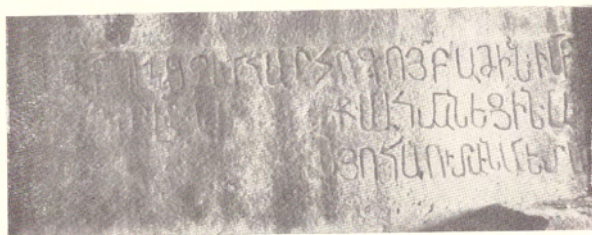
41

139

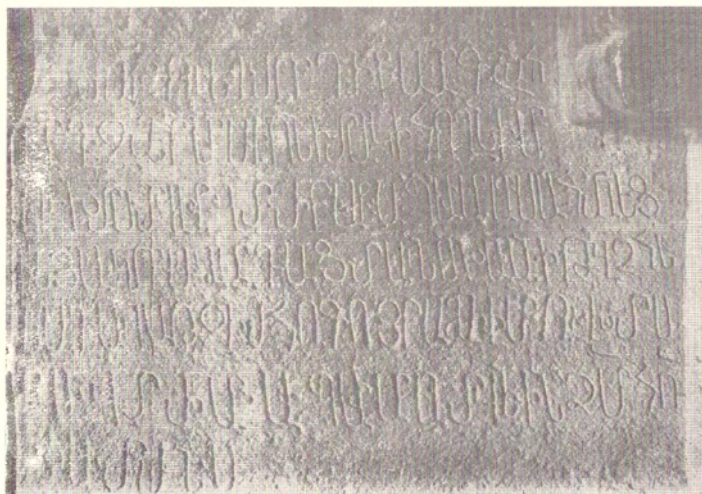
42

141

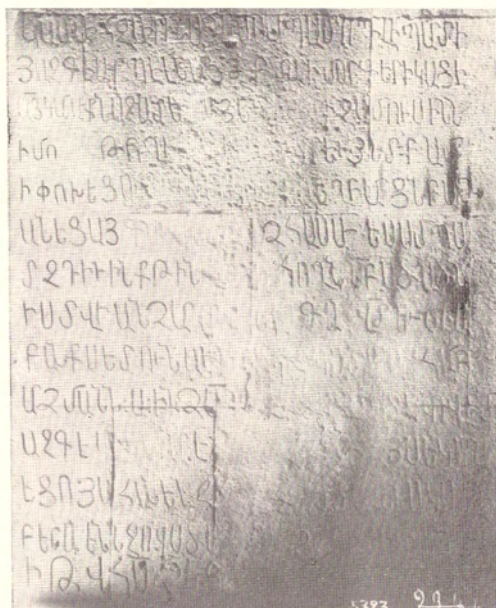
43

142

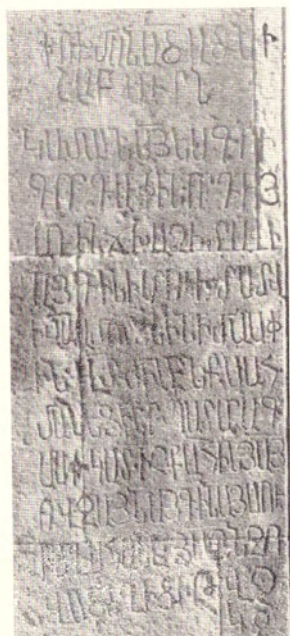
44.45

143.144

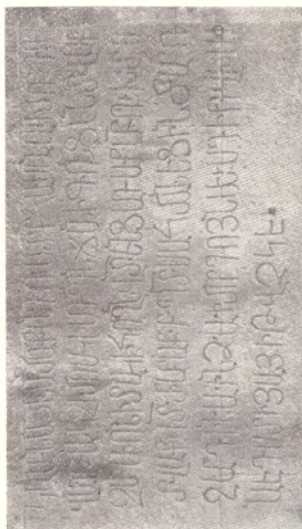
46

145

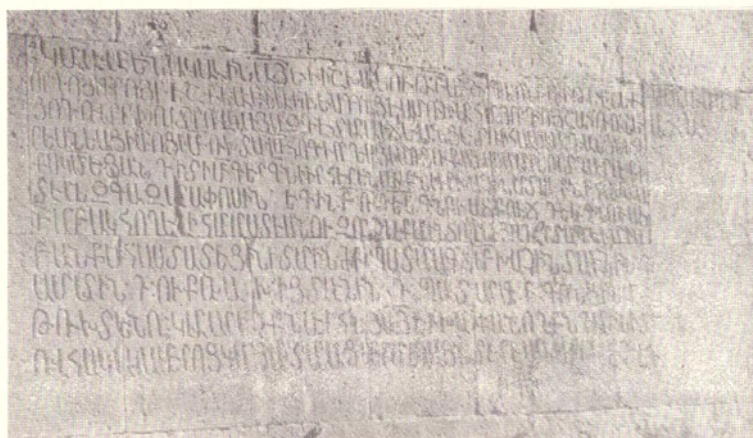
47

146

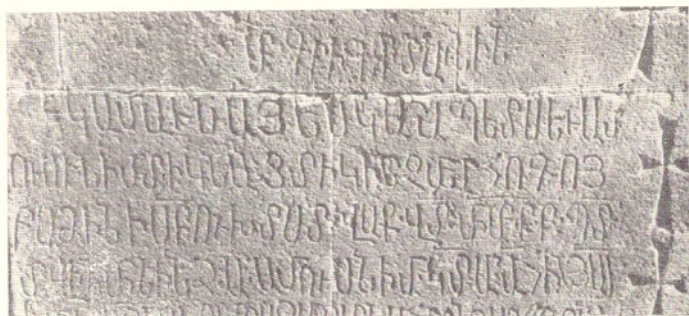
147

48

49

148

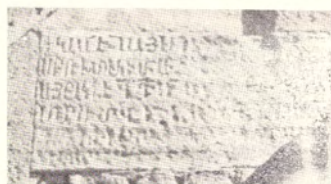
50

149

51

150

52

154

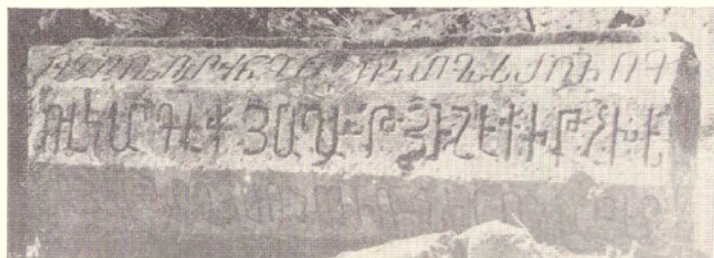
53

155

54

157

55

158

102

57

150

56

58

164

59

165

60

167

168

161

62

164

63

170

171

64

172

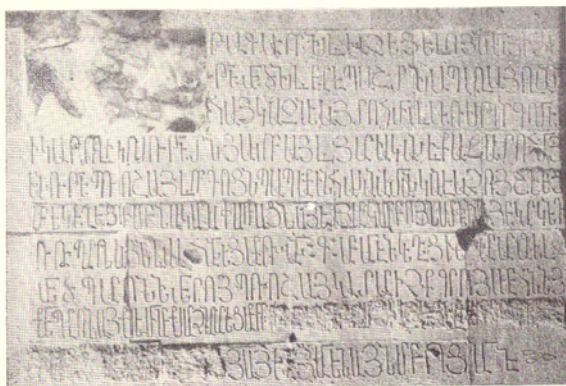
65

187

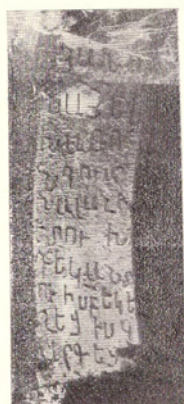
67

203

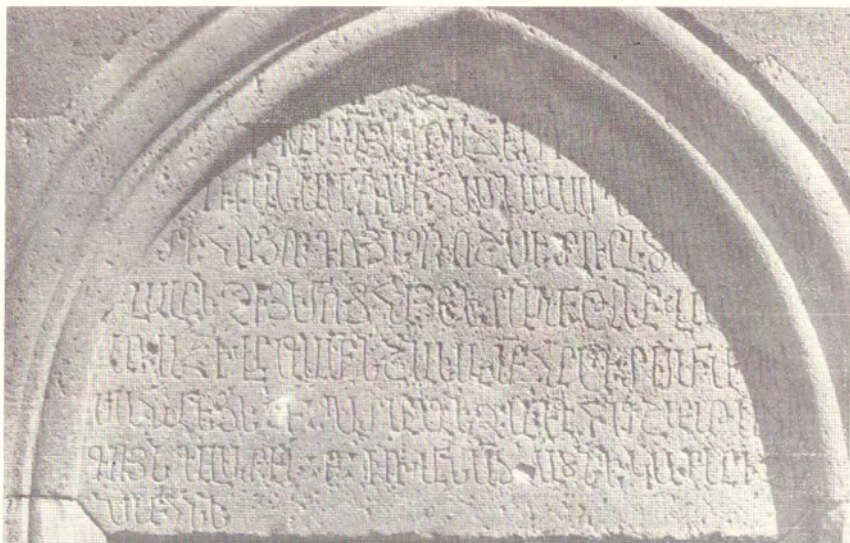
68

204

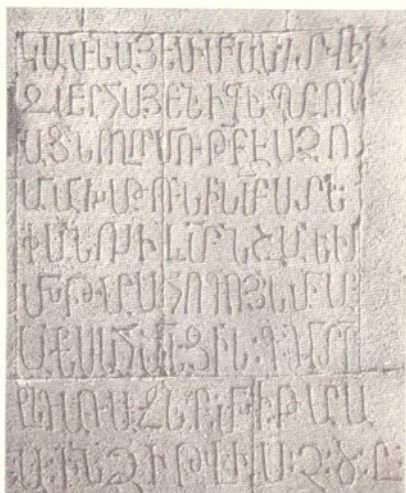
69

208

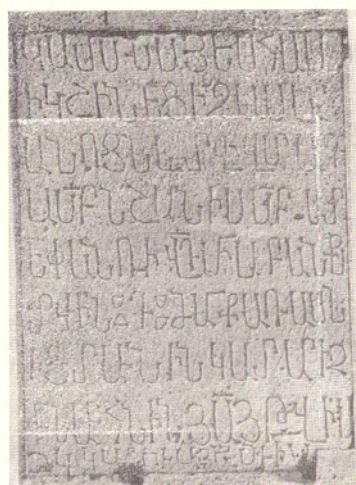
70

209

71

210

72

211

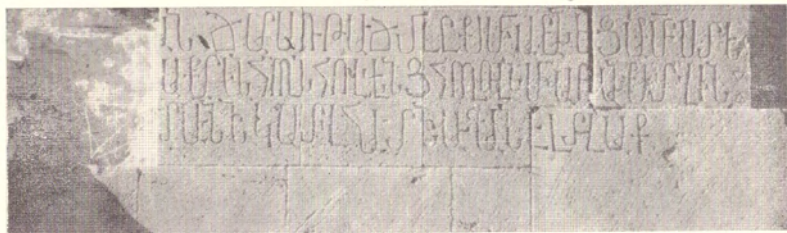
73

212

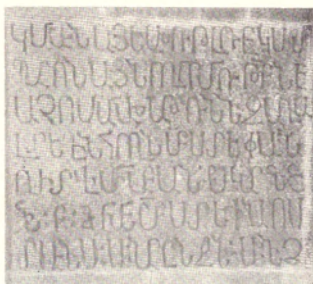
74

213

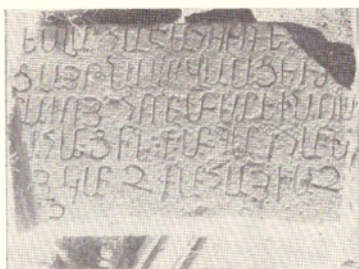
75

215

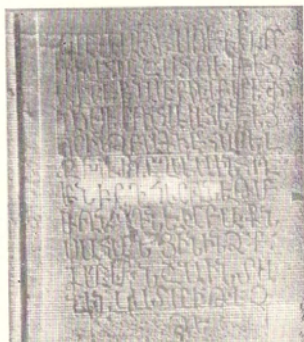
76

215

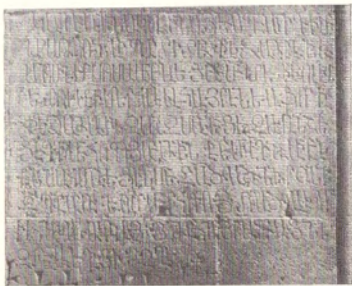
77

218

78

219

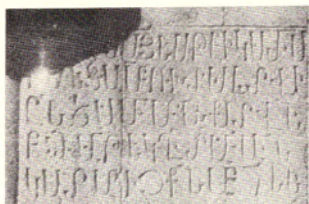
79

223

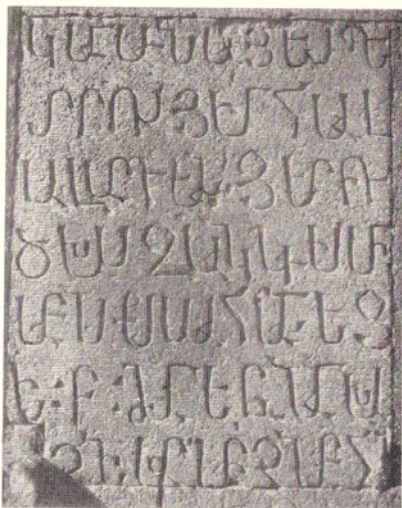
80

224

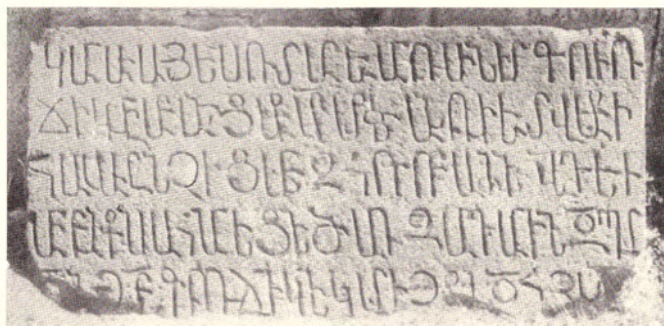
87

232

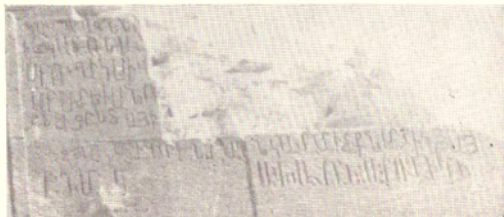
88

233

89

236

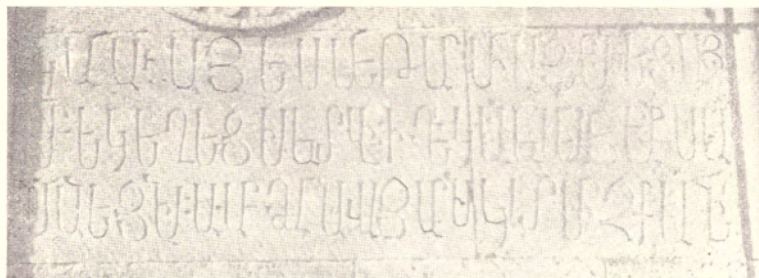
81

228

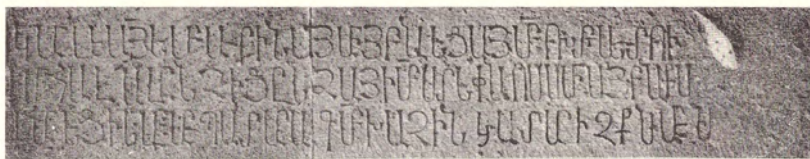
85

230

86

231

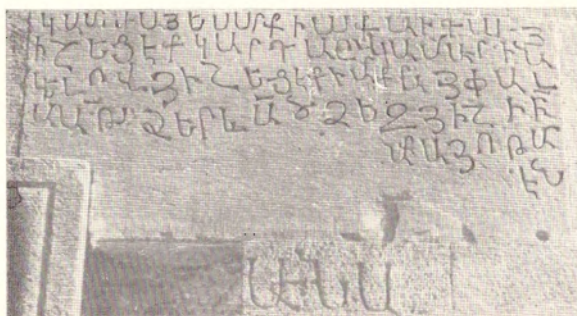
81

225

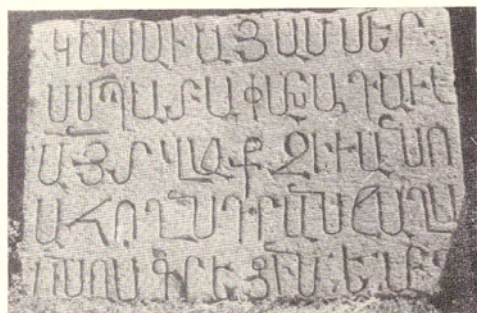
82

226

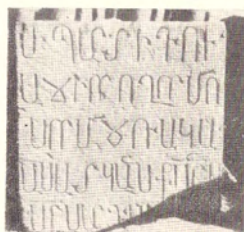
83

227

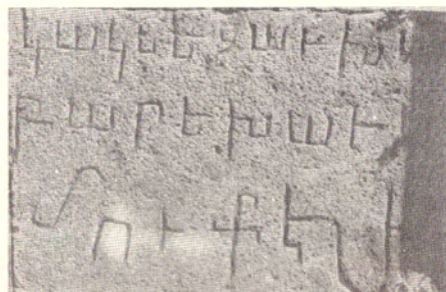
90

237

92

239

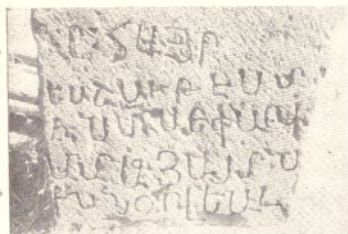
91

237

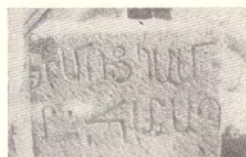
94

241

93

240

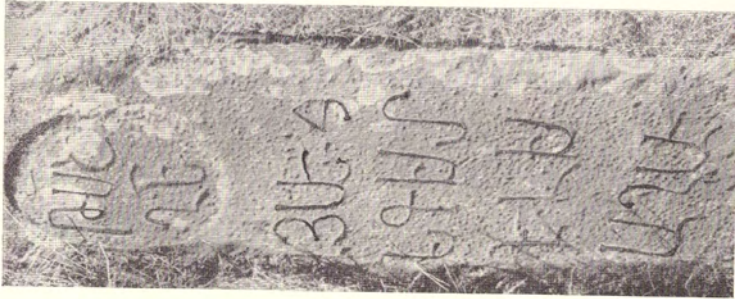
95

242

247

98

215

97

243

96

09

248

100

250

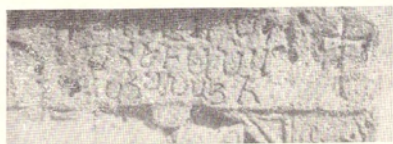
101

253

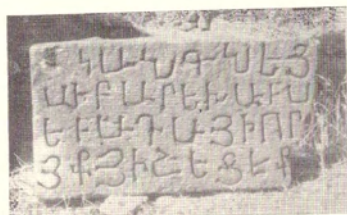
102

255

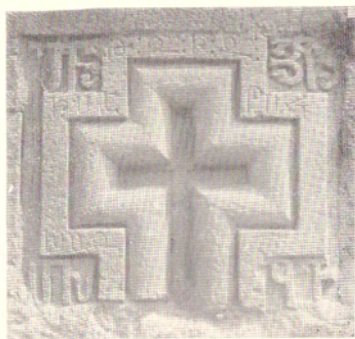
103

257

104

258

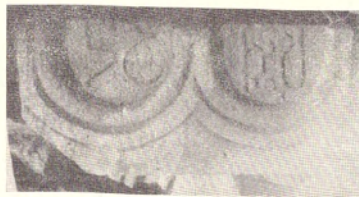
105

267

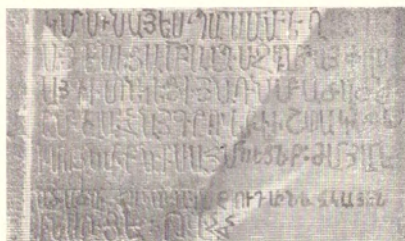
106

268

107

269

111

277

110

275

112

279

113

280

114

289

298

299

118

119

293

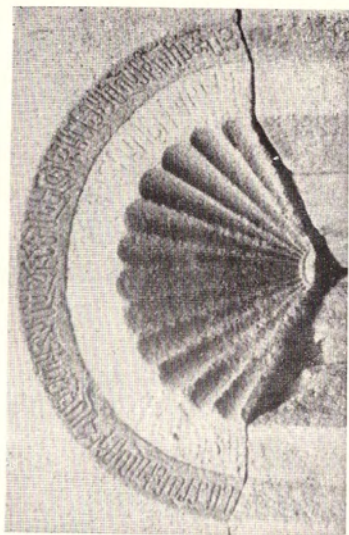
36

33

117

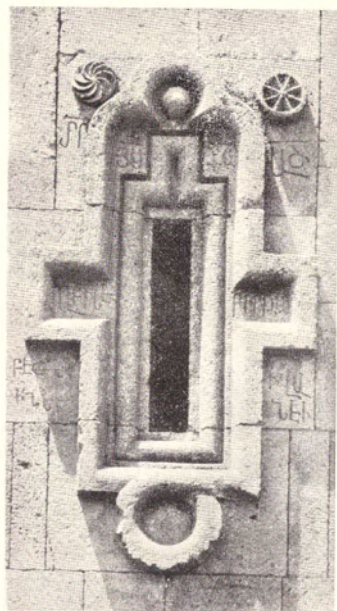
296

301

121

123

303

120

300

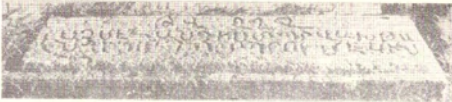
302

122

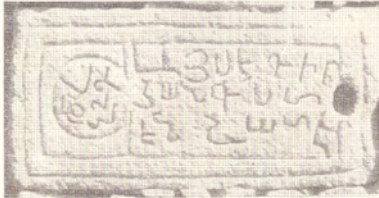
124

308

125

310

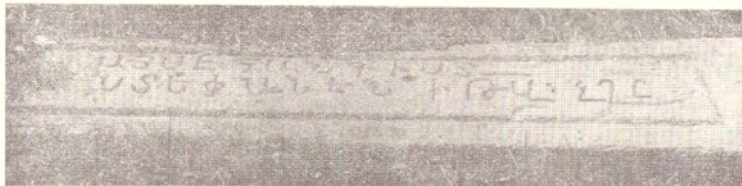
126

314

127

316

128

322

129

326

130

327

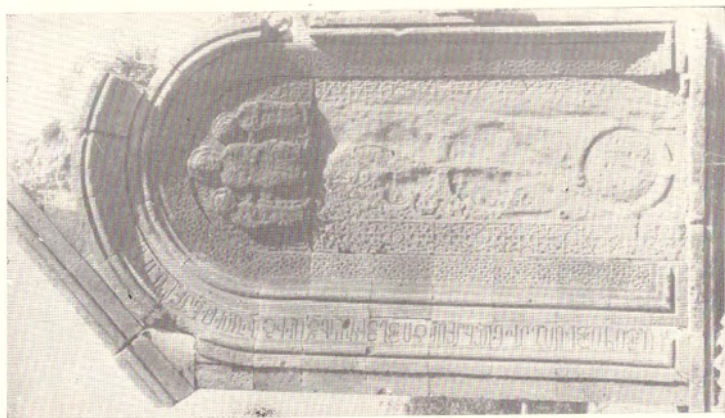
329

131

132

334, 335, 336

344

136

337

133

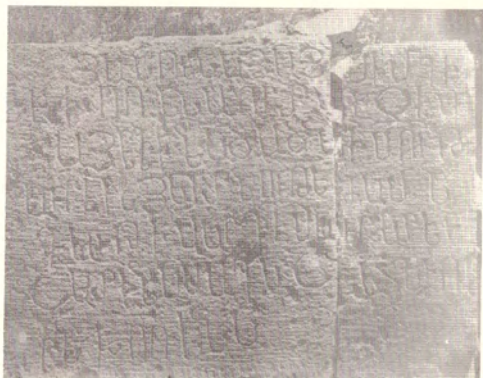
135

341

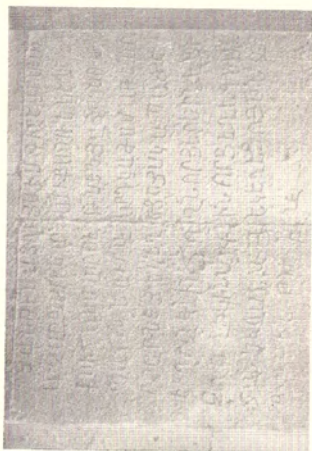
340

134

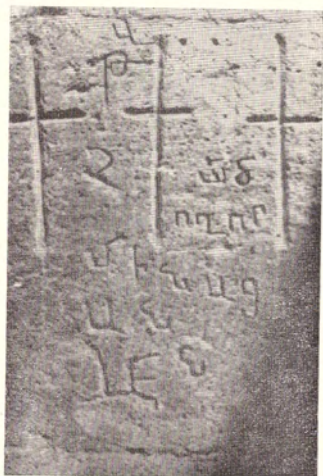
137

346

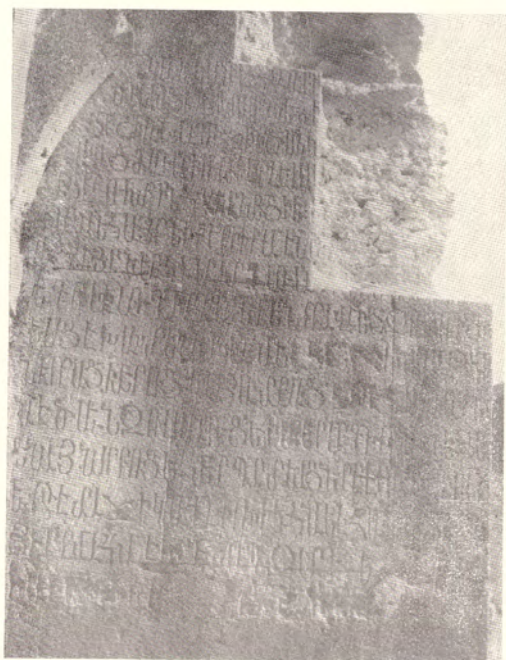
356

138

139

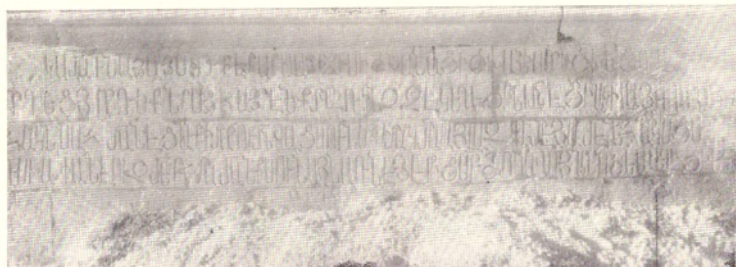
358

140

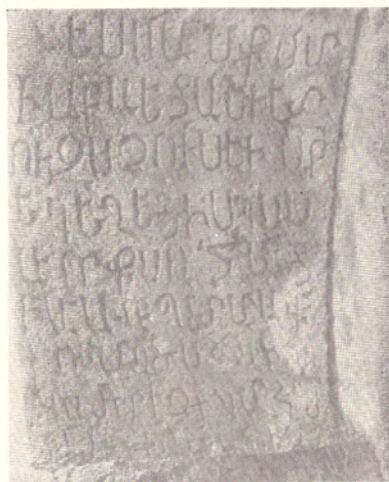
363

1. 1885
 2. 1885
 3. 1885
 4. 1885
 5. 1885
 6. 1885
 7. 1885
 8. 1885
 9. 1885
 10. 1885
 11. 1885
 12. 1885
 13. 1885
 14. 1885
 15. 1885
 16. 1885
 17. 1885
 18. 1885
 19. 1885
 20. 1885
 21. 1885
 22. 1885
 23. 1885
 24. 1885
 25. 1885
 26. 1885
 27. 1885
 28. 1885
 29. 1885
 30. 1885
 31. 1885
 32. 1885
 33. 1885
 34. 1885
 35. 1885
 36. 1885
 37. 1885
 38. 1885
 39. 1885
 40. 1885
 41. 1885
 42. 1885
 43. 1885
 44. 1885
 45. 1885
 46. 1885
 47. 1885
 48. 1885
 49. 1885
 50. 1885
 51. 1885
 52. 1885
 53. 1885
 54. 1885
 55. 1885
 56. 1885
 57. 1885
 58. 1885
 59. 1885
 60. 1885
 61. 1885
 62. 1885
 63. 1885
 64. 1885
 65. 1885
 66. 1885
 67. 1885
 68. 1885
 69. 1885
 70. 1885
 71. 1885
 72. 1885
 73. 1885
 74. 1885
 75. 1885
 76. 1885
 77. 1885
 78. 1885
 79. 1885
 80. 1885
 81. 1885
 82. 1885
 83. 1885
 84. 1885
 85. 1885
 86. 1885
 87. 1885
 88. 1885
 89. 1885
 90. 1885
 91. 1885
 92. 1885
 93. 1885
 94. 1885
 95. 1885
 96. 1885
 97. 1885
 98. 1885
 99. 1885
 100. 1885

142

365

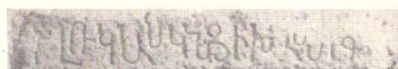
143

367

144

369

146

379

145

372

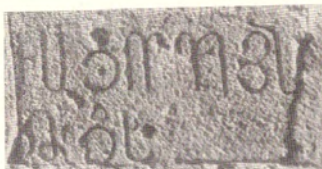
147

391

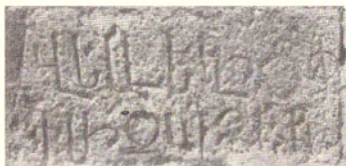
151

396. 397

148

392

152

398

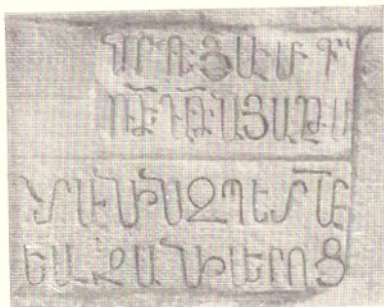
149

393

153

399, 400, 401

150

394, 395

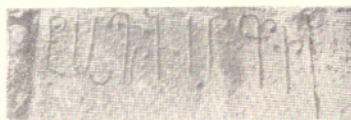
154

408

155

405

156

406

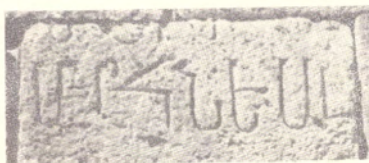
157

408, 409

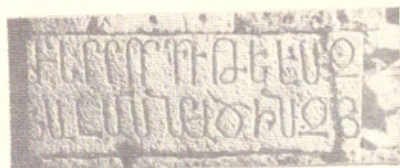
158

410

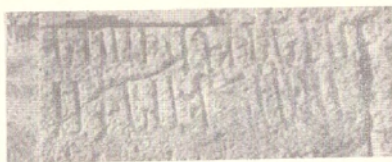
159

411

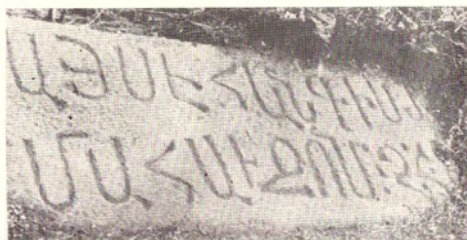
160

418

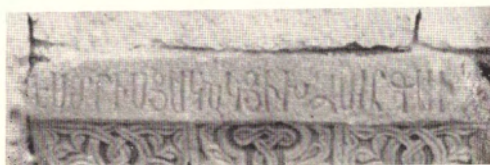
161

419

162

421

163

426

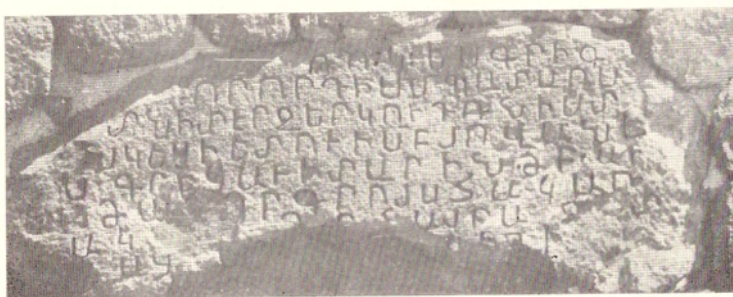
164

429

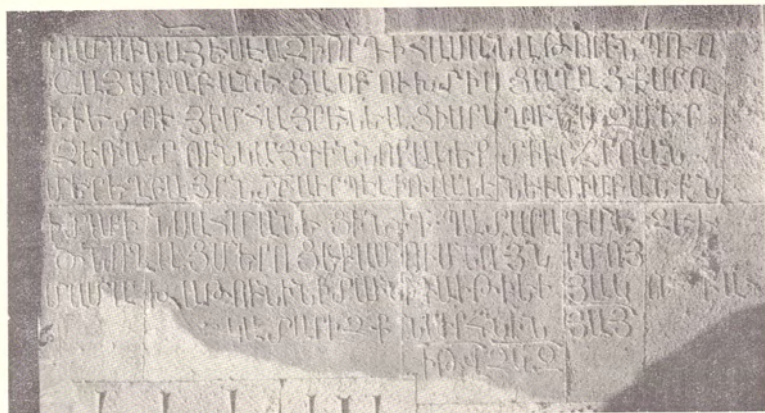
165

430

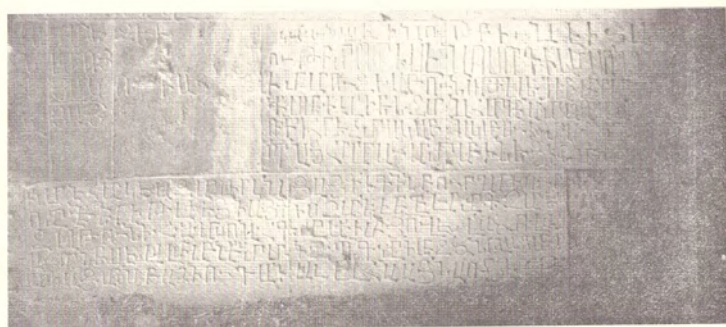
166

432

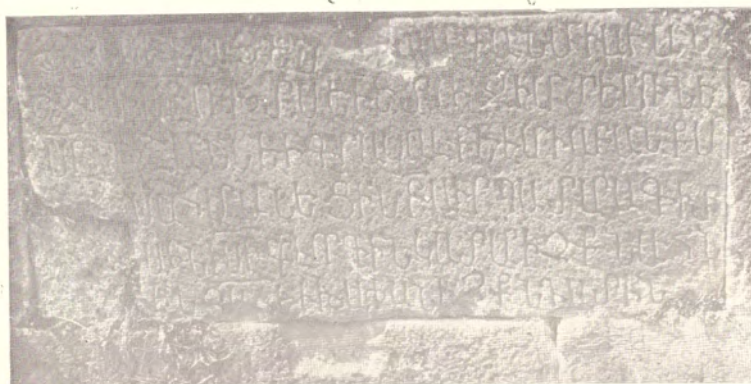
167

435

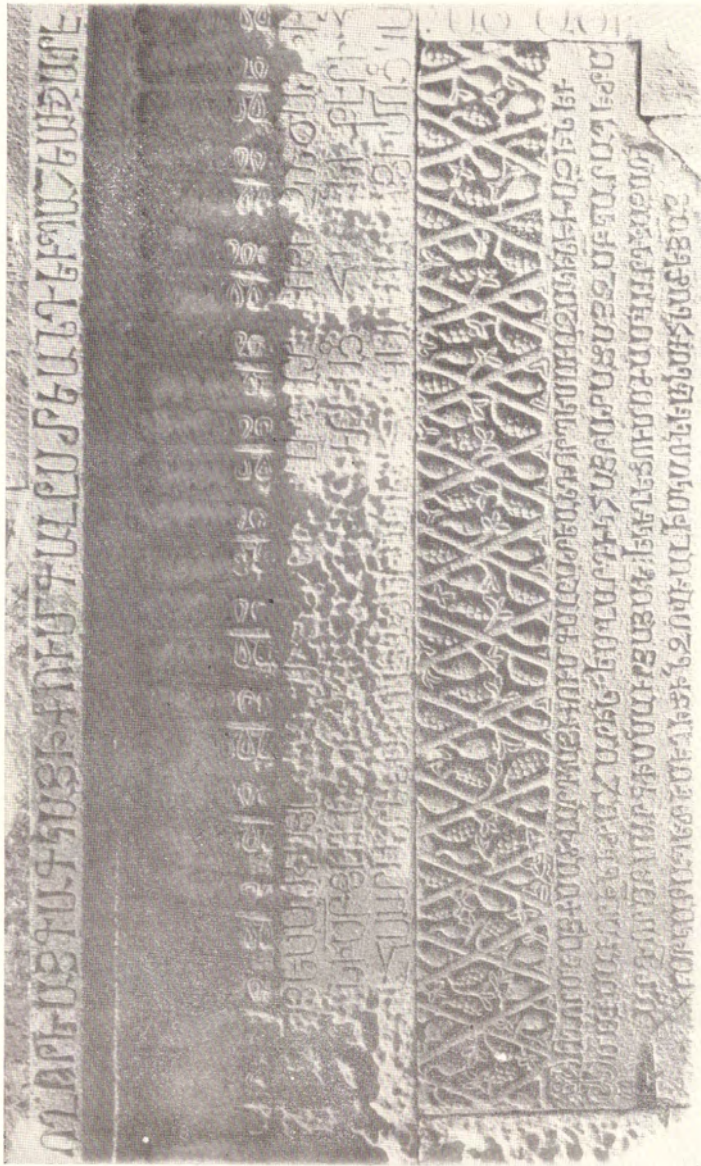
168

438

169

440

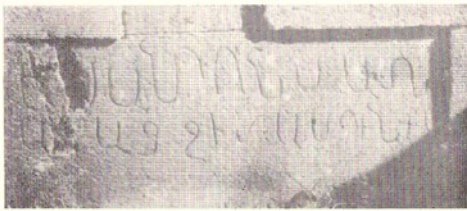

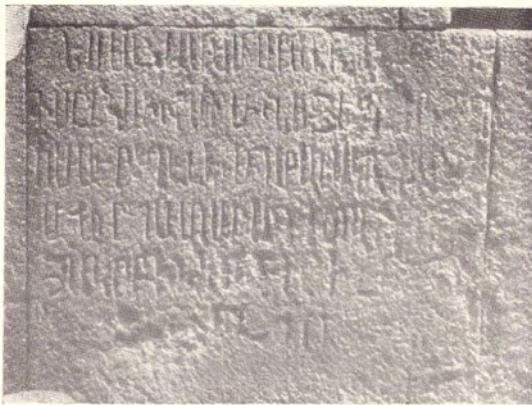
172

450

173

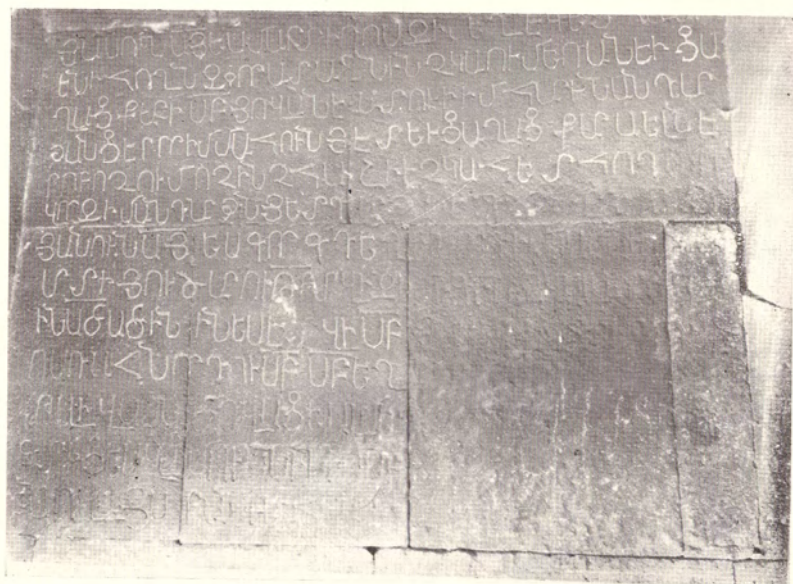
452

174

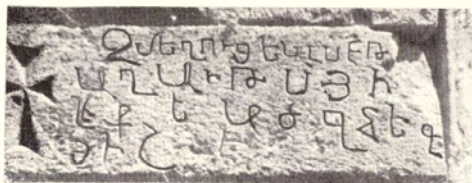
453

176

457, 458

177

459

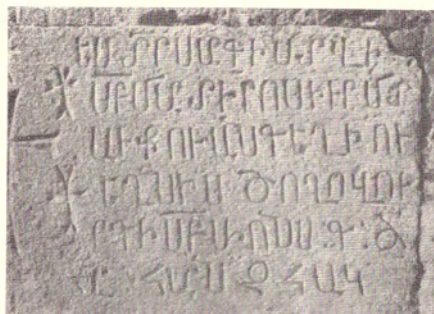
178

461

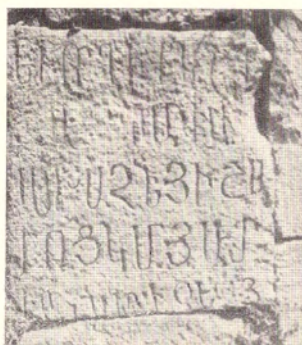
179

464

180

466

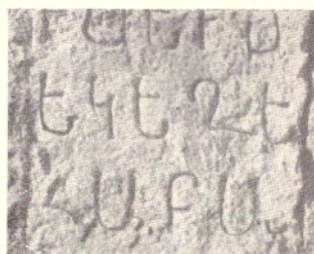
183

470

181

457, 468

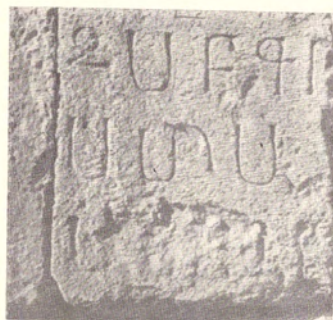
184

471

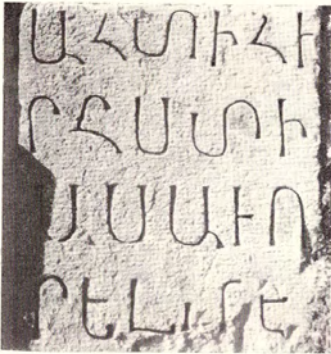
182

466

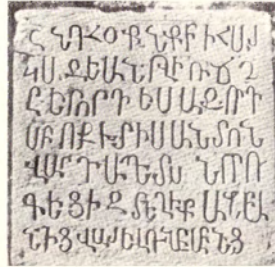
185

472

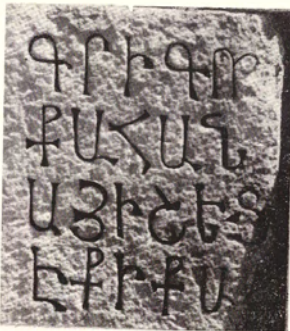
186

473

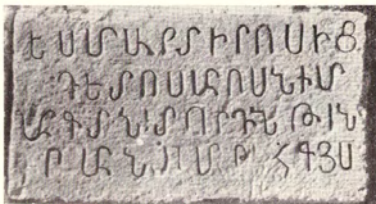
189

490

187

475

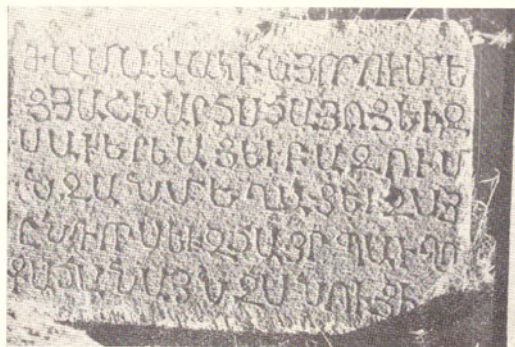
188

480

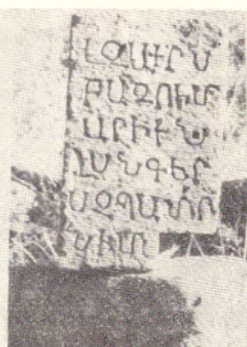

190

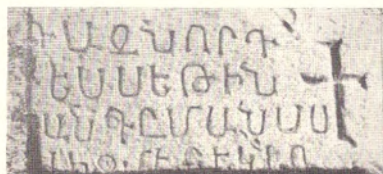
512

191

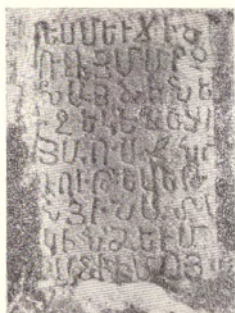

523

192

524

193

525

194

526

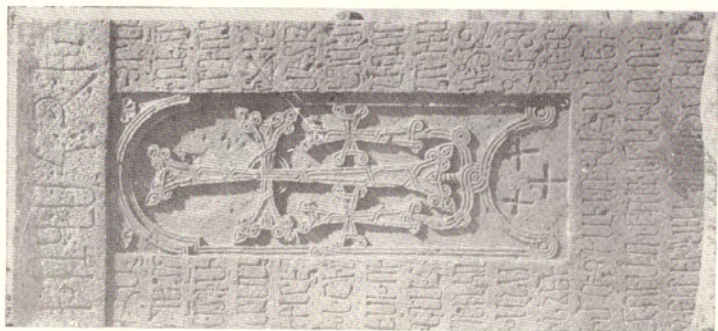
529

197

528

196

527

195

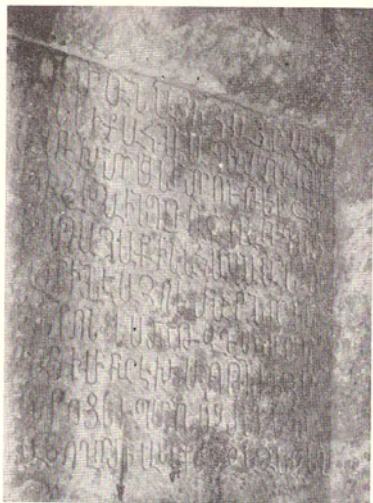
546

199

542

198

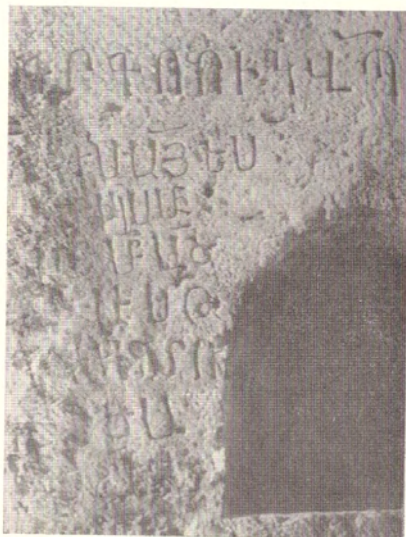
200

547

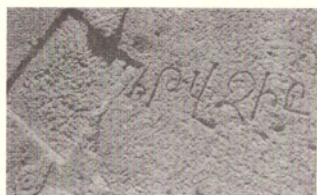
202

563

201

548

203

564

565

205

566

204

568

206

207

573

208

576

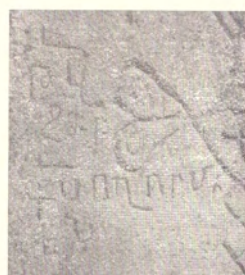
209

582

211

585

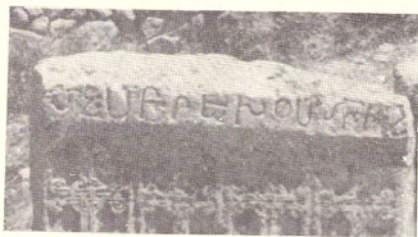
210

584

212

587

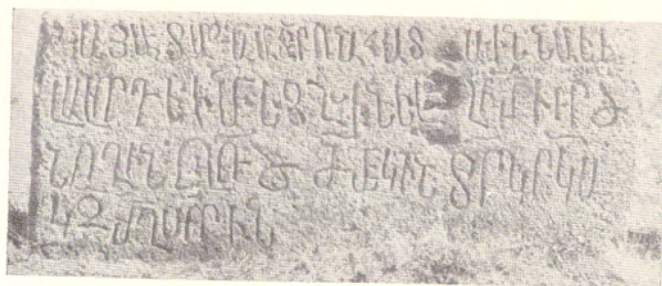
213

588

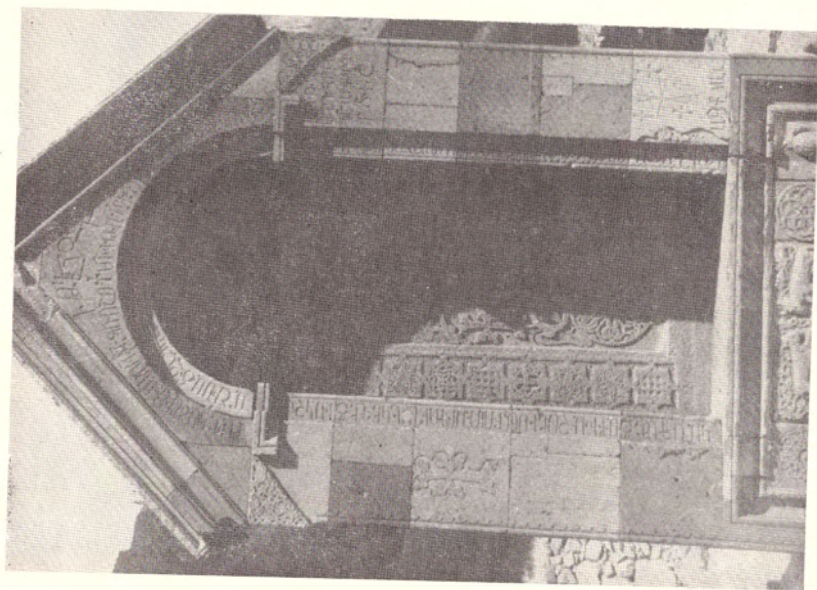
214

500

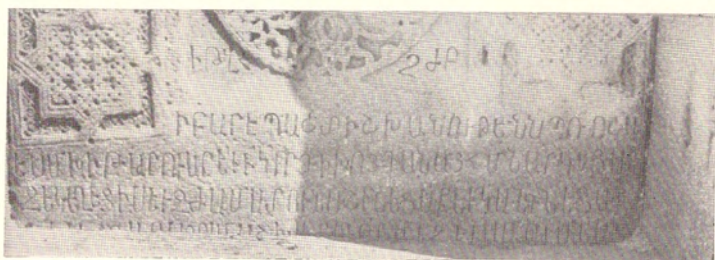
215

591

583, 594

216

217

595

219

597

218

596

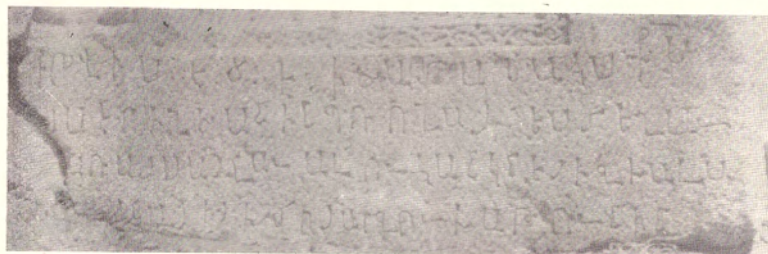
601

220

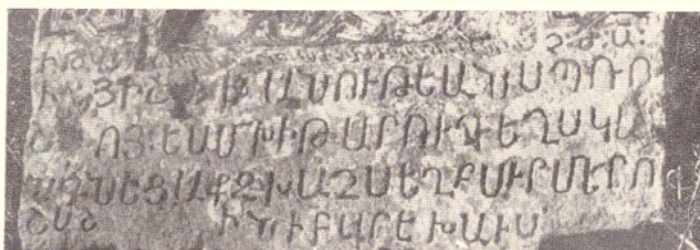
221

602

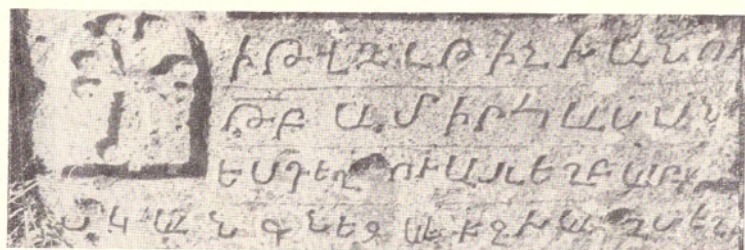
222

606

223

609

224

612

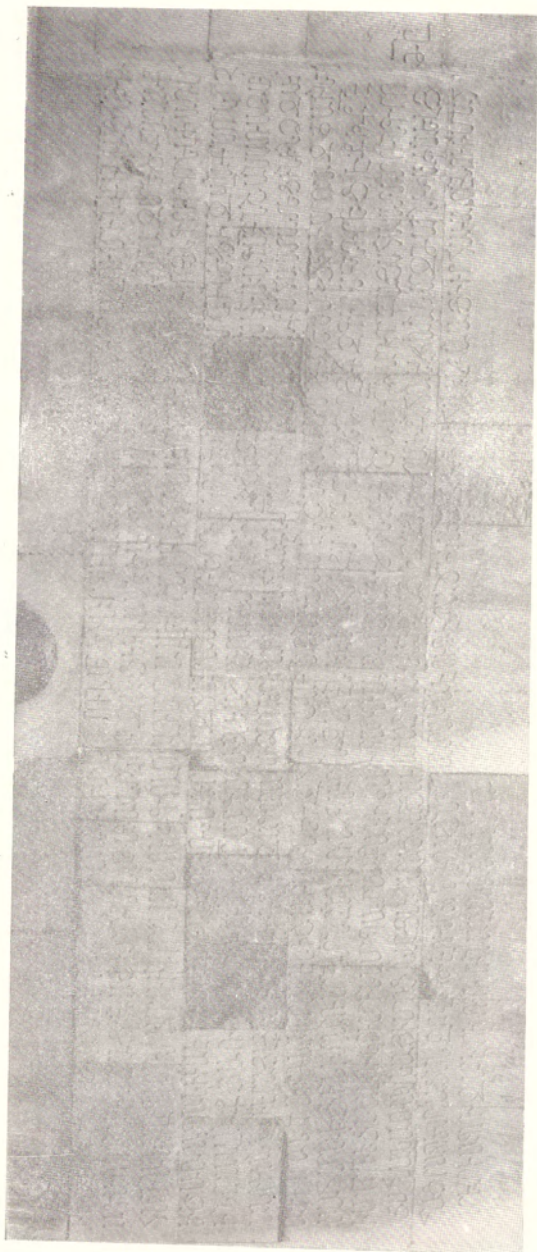

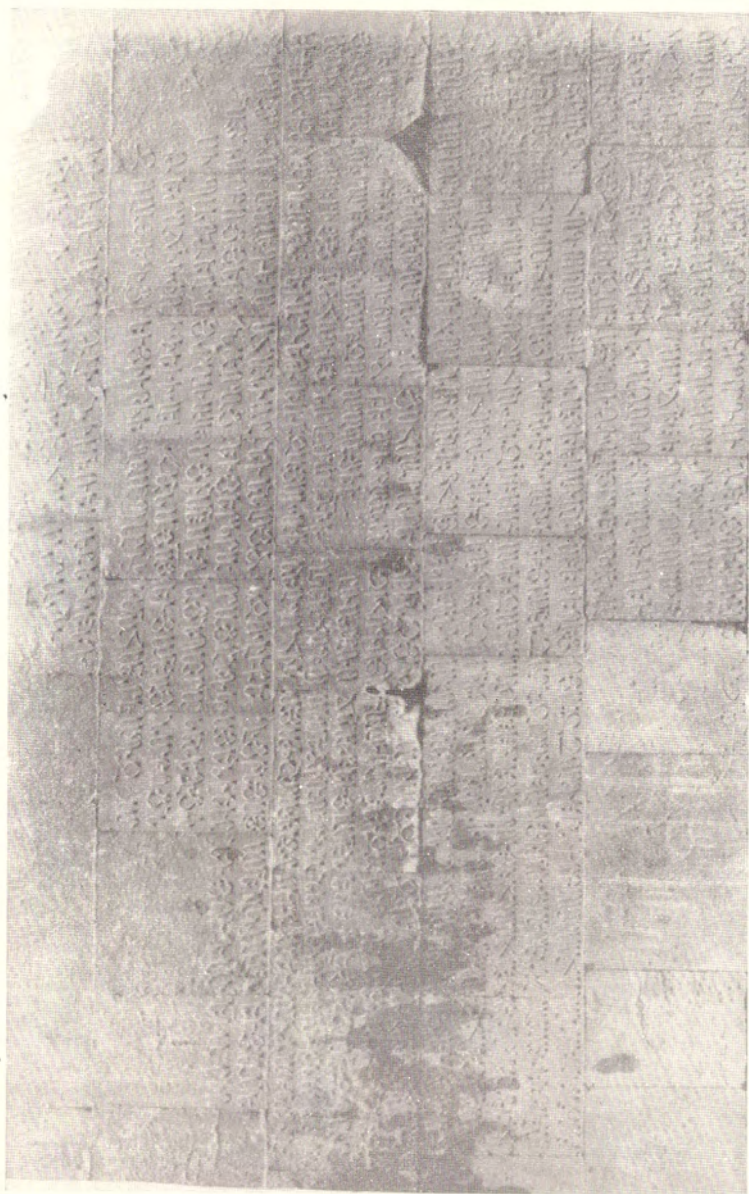
225

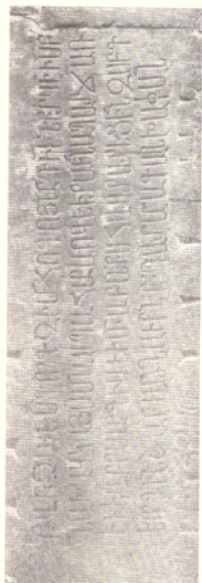
666

225

666

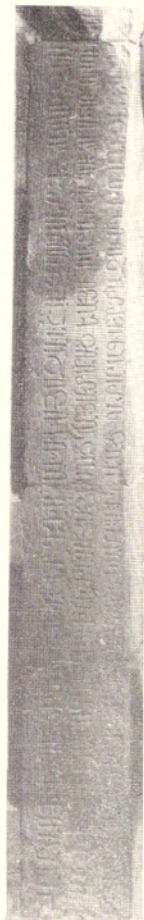

228

689

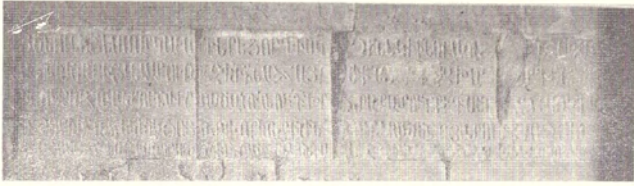
229

692

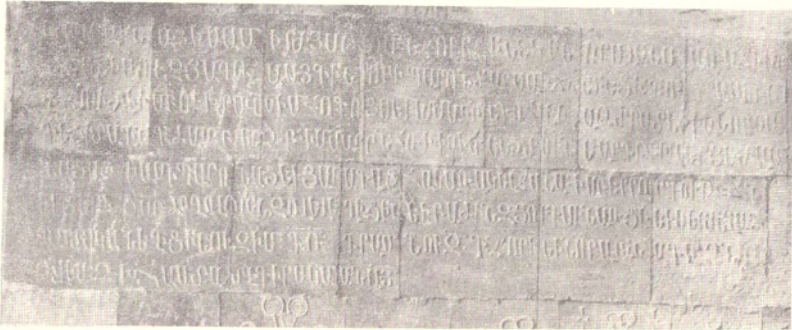
230

693

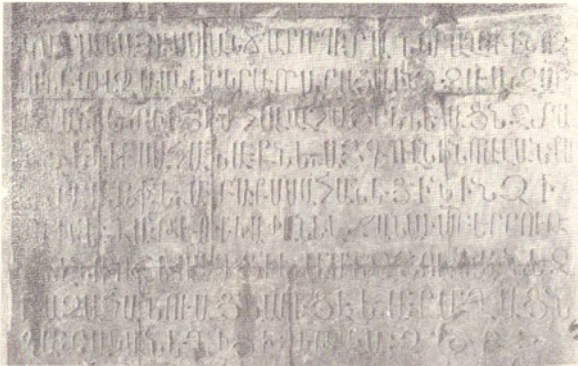
231

697

232

698

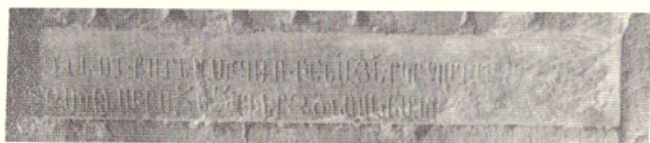
233

704

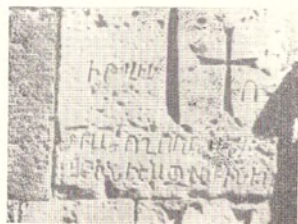
334

705

235

710

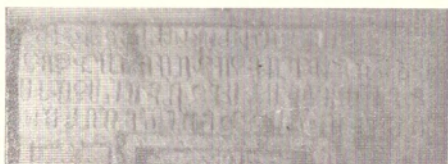
236

724

237

725

238

730

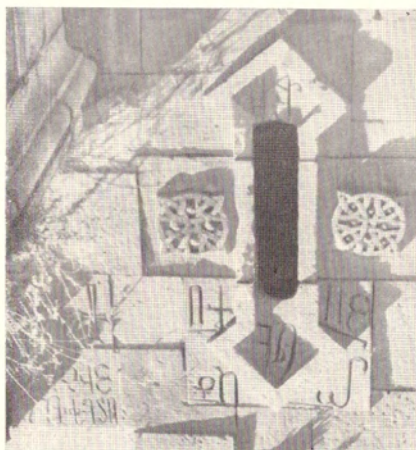

763

239

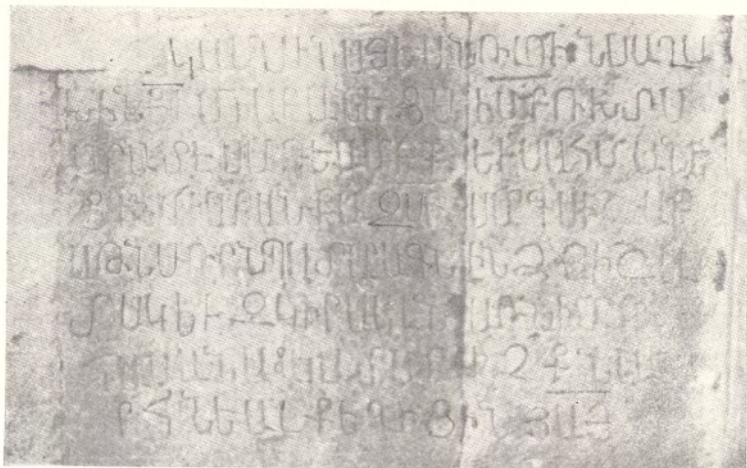
733

240

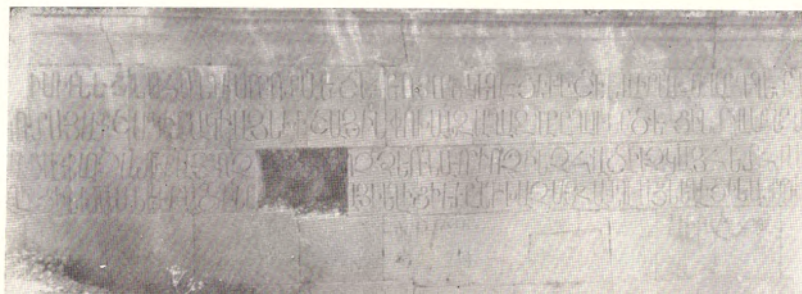
241

764

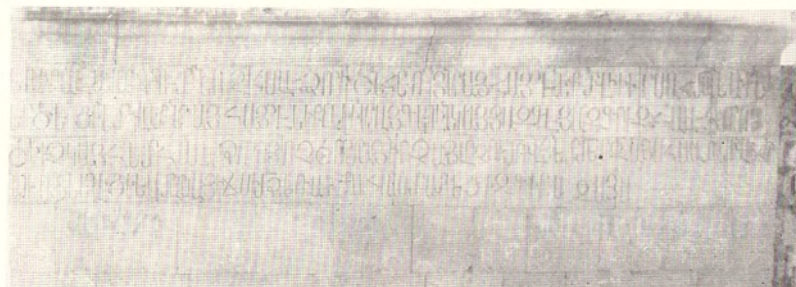
242

765

243

765

244

765

246

771

249

776, 777

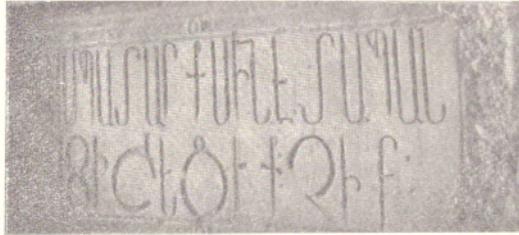
245

767

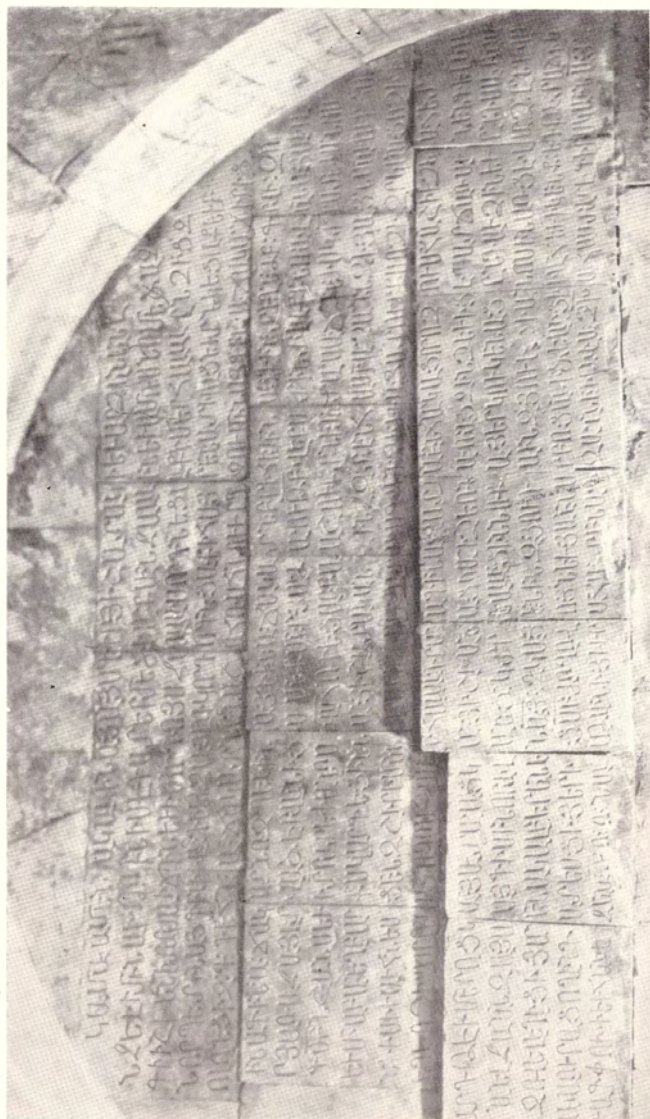
248

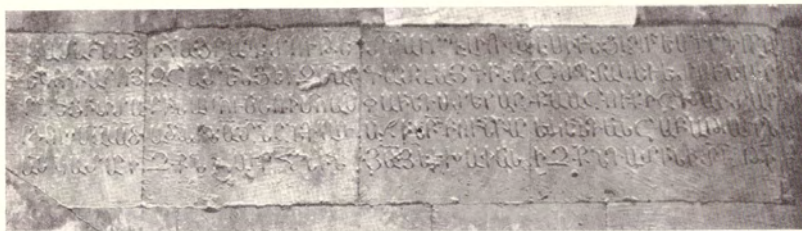
775

247

772

251

780

252

782, 785

253

791

254

792

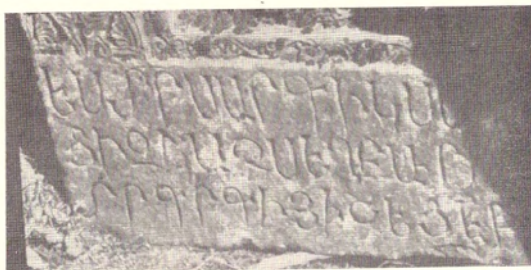
255

794

256

795

257

798

258

800

259

801

803

802

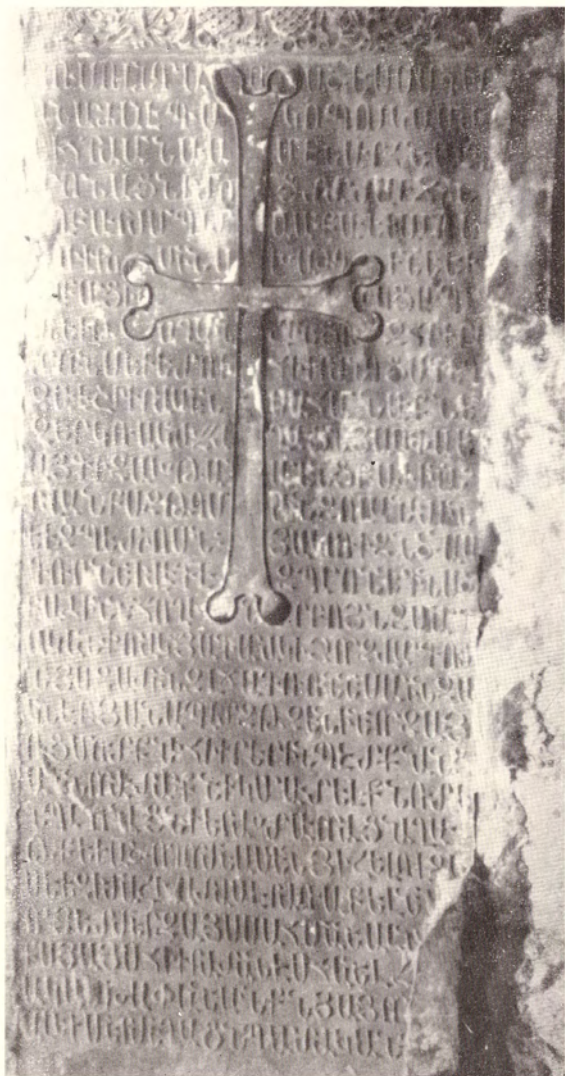
261

262

804

ՕՐԱԿԵՐ

Յ Ա Ն Կ

ՎԻՄԱԿԱՆ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄՆՉ ՀԻՇՏԱԿՎԱԾ
ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՏՈՀՄԱՆՈՒՆՆԵՐԻ¹

Ս.

Աբաս, խաչերի և փորագրելի իր վաղամեծիկ արդիների հիշատակին 224, 711
 Աբաս, որդի Ամպատի, նվիրատու 217, 688
 Աբաս, կանգնեցնող խաչարարի 26, 43
 Աբբիբ, կին Սողոմոնի, ամուսնու հետ խաչարար են կանգնեցրել 33, 86
 Աբրիսպներ (Աբրիսպաց թագավոր) 217, 677
 Աբրահամ, որի հիշատակին խաչարար է կանգնեցված 28, 60
 Աբրահամ, ամուսին Գլխամուծի, սպանվել է Մարում (Բաղդադ) 69, 189
 Ազամ, նախամարդը 222, 706
 Ազատաշ, որմնախաչ է դրել 235, 766
 Ազիզ, որի հիշատակին խաչարար է կանգնեցված 103, 293
 Ազիզ, որմնախաչ է դրել 213, 682
 Ազիզբեկ սարկառար, կանգնեցնող խաչարարի 49, 101
 Ազփա, կին Կիպրիտ Օրբելյանի, 211, 677
 Աթանես, որդի Մխիթարի, 181, 553
 Աթանես արեղա, որի հիշատակին խաչարար է կանգնեցված 194, 601
 Ամբոն, «աղային աստուծոյ», ներշնչյալ 185, 570
 Այադատ, ներշնչյալ, 201, 635
 Այամ, կին ոմն, նվիրատու 150, 453, 454
 Այամ, կանգնեցնող խաչարարի 46, 123
 Այերասնոտ, ներշնչյալ 43, 108
 Այկբանոտ, որդի Անարկիի, կանգնեցնող խաչարարի 181, 552
 Այիկ, «գեոարդյա աղա», ներշնչյալ 233, 754
 Այիկում (զրված նաև Ալումին, նվիրում), տե՛ս Այիկում
 Այփապուս, այդի է նվիրել Նորավանքին Մխիթար քահանայի հետ 219, 694
 Այթամար, Նայր Կուրորի 242, 792, 793
 Ակոր, որդի Ստատրի, բուրժառ է նվիրել Գեղեվանքին 20, 28
 Ակոր, նկարող-կազմող խաչարարի 31, 66, 67
 Ակոր արեղա, կանգնեցնող խաչարարի 63, 169
 Ակոր, որ խաչարար է կանգնեցրել իր ամուսնու հիշատակին 185, 569

Ազա, որմնախաչ է դրել ամուսնու հիշատակին 163, 497
 Ազարար, ներշնչյալ 205, 665
 Աշապար ըզուկրեծեցի, արվել է Սիրանէս ճարտարագիտին 500 սպիտակի (զրամ) դիմաց N 765
 Ահաճան, խաչարար է կանգնեցրել իր որդի Ափրիզանի հիշատակին 33, 79
 Ազալոպա, Նայր Կիրակոսի 202, 650
 Ազաշան, ներշնչյալ 198, 619
 Ազրարոտ, Նայր Շահնայի, կանգնեցնող խաչարարի 59, 157
 Ազրերիկ, որը իր հողամասը մայիկ է սակիւմ 52, 137
 Ազրերոս, ներշնչյալ 64, 174
 Աղեկ, կին Պաղամայրի, մայր Հասանի և Գալթի 120, 352
 Աղամարներ, տե՛ս Աղթամարեց այդի Ազոր, ներշնչյալ 25, 48
 Ամատ, հողերդի Գոնցա Շահնուկեցու, վաղամեծիկ 56, 148
 Ամատ, Շահնուկեցի իշխան, 60, 159
 Ամատ, հարազատ հասրովկա, զուտոր Գոնցիկ 223, 707
 Ամբար, կանգնեցնող խաչարարի 64, 176
 Ամիսիկ, կին Աբրիկի և մայր Մխիթարի 114, 334
 Ամիր, Նայր Սարգիս ներշնչյալի 22, 35
 Ամիր Աւագ, որի հիշատակին խաչարար է կանգնեցված 89, 248
 Ամիր Հասան, տե՛ս Հասան Պառչան
 Ամիրալ, որդի Գահարթամուծի և թոռն Ջուրի, այդի և երեք շորի է նվիրել Նորավանքին N 698
 Ամիրզովի, որդի պարոն Շահնուկեցու 18, 17
 Ամիրշահ, եղբայր Գրիգորի, որի հիշատակին խաչարար է կանգնեցրել, 90, 250
 Ամիրշահ, իր ծախսով շինել է մի ավանդատուն Թահառի վանքում 73, 204
 Ամիր Սարգիս, ներշնչյալ 187, 579
 Ամիր Սարգիս, կանգնեցնող խաչարարի 92, 262
 Ամիրզովի, նվիրատու Հերհերի ս. Արեւ վանքի 54, 142
 Ամասճան, 57, 151
 Ամասխան, որի հիշատակին խաչ է քանդակված մայրի վրա 131, 387

¹ Առաջին թվերը ցույց են տալիս զբերել էջերը, իսկ հաջորդ թնդգվածները՝ արձանագրութային համարները, մինչև միջակները:

Անա (Աննա), կին Արարիտ իշխանի, մայր Չևարի 177, 345
Անազատ, որդի Ազիզբեկ սարկավագի 40, 101
Անդրիտա, որի հիշատակին խաչարք է կանգնեցված 130, 380
Անտոն միաշնակաց, մասունք է նվիրել Ճախաց բարի վանքին 150, 452
Անտոն վարդապետ, առաջնորդ Շատինի վանքի 162, 480
Անտոն վարդապետ, որի հիշատակին խաչարք է կանգնեցված 139, 423
Անտոն տեր, ներեցյալ 174, 533
Անտրևա, կանգնեցնող խաչարքի 38, 93
Աշխեն, դուստր Գագիկ երեցի 49, 128
Աշոտ, հայր Սեպատի, Սյունյաց իշխանի 13, 1
Աշոտ, Սյունյաց իշխան 206, 606
Աշոտ, 110, 312
Աշոտ, Բոյկա որդի, հողամաս է նվիրել Գեղեկանքին 16, 11
Աշոտ, ներեցյալ 33, 79
Աշոտ, իշխան, որդի Սահակի 42, 103
Ապագա զան 74, 205
Ապաշխարդ, կանգնեցնող խաչարքի 61, 162
Ապրիկ (Նոս Արիկ) հայր Մխիթարի, գերեզմանատեղ է զինել իր տոհմի համար 114, 334, 335
Ապին, հայր Արտուշի 172, 527
Առավակաճար, տե՛ս Առավակաճար աչիկ
Առաքել, կանգնող խաչարքի 23, 39
Առաքել, առաջնորդ Գեղեկանքի 16, 10
Առաքել, հայր Փրփրվաթի 33, 76
Առաքել, հայր Ալեքսանտրի և Մկրտիչի 181, 552
Առաքել եպիսկոպոս, ներեցյալ 233, 752, 234, 758
Առաքել եպիսկոպոս, որի հիշատակին խաչարք է կանգնեցված 234, 759
Առաքել, զորավար Սարգիս եպիսկոպոսին հյուրատան շինության ընթացքում 246, 813
Առքիման, դուստր Շալվի, ներեցյալ 110, 311
Առազ, ազգակից Խոսեհի, պատարազ է ստացել 119, 316
Առազ պարոն, կղզայր Ջումկի (Պոռլյանի) 80, 220
Արյան տիտ, իր որդիներին հետ դրամ է նվիրել Բանատի վանքին 79, 217
Աշխարհի, ներեցյալ 70, 196
Աշխարհի, որի 7 կղզայրները մասնացել են կրթությանը հասանում 195, 607
Ավանդար, որդի ճարտարապետ Մովսիկի 39, 97
Ավանք, հողամաս է նվիրել Բանատի վանքին, 86, 237
Առաջ, հողամաս է նվիրել Մամատի վանքին 173, 530
Առտաճանձի, 52, 138, 55, 145, 146, 97, 272, 99, 277, 218, 691, 222, 706, 230, 736
Առտաճանատր, կղզայր Յոհանի 229, 731
Ագիա, կին Արարիտ Օրբելյանի 148, 450, 206, 667, 230, 739
Ագիա, դուստր Տարսախի Օրբելյանի, կին Պրիգոր իշխանի Փոփյանի 55, 146, 158, 467, 239, 780
Ավոց բանանայ, ներեցյալ 117, 342
Ատրիկ, որդի Մուսայի, կանգնեցնող խաչարքի 167, 517
Ատրիկ, որի հիշատակին խաչարք են քանդակել 58, 154

Արիկ, դուստր Խոջանի, իր կղզայր Մխիթարի հետ շինել են Գյումրի գյուղում մատուռ և մամատան 192, 593, 193, 595
Արենա, դրամ է նվիրել Բանատի վանքին 84, 230
Արեշատ, մայր Խոսեհի, կալված է նվիրել Գյումրի Բուլայի վանքին 113, 346
Արդուխան, կին Արտուրի 144, 438
Արդուխան, կին Ջալալի 195, 606
Արդուրան, կին Խաչատուրի 85, 234
Արիտ-Ներծվածուղ 216, 685
Արիտակա, որդի Մխիթարի, կանգնեցնող խաչարքի 181, 553
Արդուր, կանգնեցնող խաչարքի 47, 126
Արդուն, 78, 213
Արդուն, ներեցյալ 182, 558
Արսեն, իշխան 45, 119
Արտուազ, աչիկ է հողամաս է նվիրել Արատների վանքին 122, 356
Աջեղ, կանգնեցնող խաչարքի 164, 500
Անագ, որդի Տիլանի, ներեցյալ 203, 655
Անագ, Զարարյան Իվանի որդին 88, 246
Անագ, հեծյալ (ճիպոր սողմիկ), որի հիշատակին որդիները խաչարք են կանգնեցրել 45, 121
Անագտեր վարդապետ, առաջնորդ Ապրիտավոր Առտվածանի վանքի 101, 288
Անագտեր, որը Գեորգի հետ խաչարք է կանգնեցրել 164, 499
Առավակ, որդի Կարապետ երեցի, որի հիշատակին խաչարք է կանգնեցված 20, 30
Առանչենք, տե՛ս Առանչենք կղզին
Առաք, հայր Հանար Ջուղայեցու 160, 478
Առաք, շիրտառու Ապրիտավոր Առտվածանի վանքի 96, 271
Առաք, ներեցյալ 201, 635
Առաջ պարոն, վաղամեծիկ որդի Ամիրջուլի 18, 17
Անտիս, որդի Խոջանի, Մխիթարի հետ որմնախաչ խաչարք են կանգնեցրել 117, 341
Անտիս, որդի Մխիթարի, կանգնեցնող խաչարքի 182, 554
Անթախան, իր ամուսին Աղաթանիկի հետ դրամ են նվիրել Բանատի վանքին 77, 212
Անտիկ, հիշատակագիր 241, 787
Անտր, որի հիշատակին խաչարք է կանգնեցված 227, 725
Անտրաշ, որդի Մխիթարի, թոն Խոջանի 192, 593
Անտրեկենք—(Անտրեկենք), Օրբելյան տոհմի 55, 135, 178, 345, 211, 677, 223, 755, 228, 728, № 692
Անտրուտ, նվիրատու դրամի Բանատի վանքին 81, 221
Ագիս, կին Անթախանի, մայր Կոսիկ և Փալիկի 212, 793
Ագիսի, հայր Աղաճանի 33, 79

Բ

Բար, որդի Փրփրվաթի, ներեցյալ 32, 74
Բարզևն տեր, որդի Սյունյաց իշխանի 21, 31
Բարգաս, որի հիշատակին խաչարք է կանգնեցված 26, 50

Բալասան, որի հիշատակին խաչարք է կանգնեցրել Փարթազովեն 225, 729
Բախշաշ, կանգնեցնող խաչարքի 186, 573, 188, 582, 583
Բախտար, հայր Սարգիսի, աչիկ է նվիրել Վարդապետավանքին 109, 305
Բաշարաթ, որի ևր հողամասը վաճառել է Սերոբ արեզակին, 57, 150
Բաշար, կանգնեցնող խաչարքի 50 131
Բաքիճուր, աչիկ է նվիրել Մամատի վանքին 169, 523
Բարսեղ, որդի Սահակի, կանգնեցնող խաչարքի 30, 62
Բարսիսայ, նվիրատու Բանատի վանքի 82, 225
Բելիար, աստանան, 124, 359
Բելչեն-Բելչեն, որդի Բարթեղ Օրբելյան իշխանի 29, 61, 56, 148, 108, 303, 240, 782
Բերգապ, նվիրատու Ս. Սյուն վանքի 53, 141
Բիկ, կղզայր Աշխարհիկի և Բարսի, վաղամեծիկ 195, 607
Բիկխան, վաղամեծիկ 102, 292
Բիկխան, հիշատակագիր 63, 168
Բիրբիկ (Բարթեղ), որդի Ջալալ իշխանի, կղզայր պատմագիր Ստ. Օրբելյանի 108, 302, 303
Բլղոտար, որի հիշատակին խաչարք է կանգնեցված 64, 173
Բոբո, դուստր Զարարյանի, կին Անի Լասան Պոռլյանի 97, 272, 273
Բոյկի հայր Աշոտ նվիրատուի 16, 11
Բուրախյա որդի Հաստին, թոն Սամադուլի, հողամաս է նվիրել Բանատի վանքին, 82, 224
Բուզիկ, նվիրատու Բանատի վանքին 83, 228
Բուզուս, որդի Բամբա խաթանի, կղզայր Բարթեղ իշխանի 243, 794, 795, 244, 799
Բուռազ զան 177, 545
Բարթեղ-Բիրբիկ, որդի էլիկոմ իշխանի Օրբելյան 29, 61, 227, 727, 228, 730
Բարթեղ, կղզայր որդի Ամբաս մեծ իշխանի Օրբելյան, որ սպանվեց Ղփչաղների պատերազմում 1261 թ. № 693
Բարթեղ, որդի Բամբա խաթանի, կղզայր Բուզուսի 118, 344, 233, 707, 237, 777, 240, 782, 783, 243, 794, 795, 244, 799, 101, 207, 56, 148
Բերթեղ (Բարթեղ) իշխան կղզայր Չևարի, որդի Արարիտի 178, 545
Բուրազ Խոբո, որի պարտերը հատուցել են 145, 458
Բրիճիտ, տե՛ս Բրիճիտ աչիկ

Գ

Գարբիկ, հիշատակը 103, 294, 166, 509, 240, 784
Գագիկ Բ. Սարգսի, Բագրատի 146, 443
Գագիկ երեց, 49, 128, 50, 129
Գակո № 692
Գարիսա, որի հիշատակին խաչարք է կանգնեցված 130, 382
Գալասան, հիշատակագիր 100, 281
Գևորգ, սուրբը 52, 137, 145, 440, 217, 689
Գևորգ Առագանի հետ խաչարք են կանգնեցրել 164, 499
Գեորգ, 107, 300
Գելուշի, կին Հարսուպետի 194, 604

Գլխաթուն, կին Արթուրի 68, 189
Գոհար խաթան, մայր նվիրատու Անիայի 220, 698
Գոնեղ, դուստր պարոն Խոջանի, ամուսին Վարճամ իշխանի 56, 148, 233, 707, 69, 190, №135
Գորգ, ներեցյալ 92, 259
Գորգ, որդի Գեղի, աչիկ է նվիրել Ճախաց բարի վանքին 133, 458
Գորգ, մասունք է տոնապատման է նվիրել Նորավանքին 217, 690
Գորտան, ներեցյալ 182, 557
Գուլիկ, հիշատակագիր 100, 281
Գուռնիկ, կին Ուստրի, նվիրատու 86, 236
Գրարիկ, աչիկ է նվիրել Ճախաց բարի վանքին 141, 437
Գրգոր, որդի Վարճամ ժայռին (ձերին) սպանվել է պատերազմում 67, 187
Գրգոր, նահատակ 43, 107
Գրգորիկ, որդի Գրգորի, կանգնող խաչարքի 41, 102
Գրգորիկ, բարձր, քանդակել է Արատների վանքում Գալվթի խոյակը 125, 362
Գրգորիկ վարդապետ, ճարտարապետ Մարտիրոս զուրի վիճակորդ եկեղեցիներ 180, 548
Գրգոր, որի, փորագրել է Գեղեկանքի նորոգումներին վերաբերող արձանագրությունը 16, 11
Գրգոր, ազգակից պարոն Ավարի 18, 17
Գրգոր քահանա, 19, 22
Գրգոր, որդի Գագի, կանգնող խաչարքի 25, 46
Գրգոր քահանա, ներեցյալ 36, 88
Գրգոր տեր, որդի Ազիզբեկ սարկավագի 40, 101
Գրգոր բիկ, ներեցյալ 44, 114
Գրգոր կրտսեր, 49, 128
Գրգոր, Գագի (Գոփի) որդի, աչիկ է նվիրել ս. Սյունի վանքին 55, 146
Գրգոր, սուրբ, 57, 149, 69, 190, 124, 359
Գրգոր, կանգնեցնող խաչարքի 167, 514
Գրգոր, լուսավորիչ, 83, 228, 206, 666, 212, 677
Գրգոր, կղզայր Ամիրջուհի, վաղամեծիկ 90, 250
Գրգոր, ներեցյալ, 92, 259
Գրգոր, նվարտ, առաջնորդ Ապրիտավոր Առտվածանի վանքի 96, 270
Գրգոր, ներեցյալ 97, 273
Գրգոր, ներեցյալ 102, 291
Գրգոր, ներեցյալ 109, 307
Գրգոր, կանգնեցնող որմնախաչ խաչարքի 112, 333
Գրգոր, որդի Նիկ և Շահի, կանգնեցնող խաչարքի 116, 340
Գրգոր, իր կղզայր Մխիթարի հետ որմնախաչ խաչարք են կանգնեցրել 118, 344
Գրգոր քահանա, հիշատակագիր 142, 430
Գրգոր քահանա, որի հիշատակին խաչարք է կանգնեցված 142, 431
Գրգոր, որդի Ուստին զուրի տեր Ամբասի, աչիկ է նվիրել Ճախաց բարի վանքին 142, 432
Գրգոր, նորոգող Ճախաց բարի սր. Առտվածանի եկեղեցու 143, 434
Գրգոր տեր, առաջնորդ Ճախաց բարի վանքի 149, 451
Գրգոր, որդի Վահրամի, հողամաս է նվիրել Շատինի վանքին 157, 465
Գրգոր քահանա, հիշատակագիր 160, 475, 479

Գրիգոր, որի Նիշտատկին խաչքար է կանգնեցված 167, 514
Գրիգոր, որի Առաջատի, հողամաս է նվիրել Մամատի վանքին 173, 530
Գրիգոր, ամուսին Ջամալ խալնոնի 175, 540
Գրիգոր պարոն, որի Գամարաշի, նեղեցյալ 176, 541
Գրիգոր, խաչքար է կանգնեցրել Սարգսի հետ 197, 610
Գրիգոր, ազգակից Գավիթ կրոնավորի 213, 651
Գրիգոր, առաջնորդ Նորավանքի 219, 694
Գրիգոր, կղբայր Կապարերի 221, 703
Գրիգոր քահանա, Նիշտատկազիր 224, 72
Գրիգոր տեր, Մյունչաց կաթնկույտ 231, 742
Գրիգոր, խաչքար է կանգնեցրել Խաչատուրի հետ 234, 756
Գրիգոր իշխան, Թոն Գոփի, 239, 780
Գրիգոր, 245, 805
Գրիգոր, որի Նիշտատկին խաչքար է կանգնեցված 245, 809
Գրիգորես, Նորգրից Գեղվանքի 16, 10
Գրիգորես, ազգակից նվիրատու Մազգարվ վարդապետի 98, 275
Գրիգորես, խաչքար է կանգնեցրել ձնոցների Նիշտատկին 209, 631
Գրիգորես վարդապետ, Նիշտատկազիր 220, 699
Գարբուս, կին Քախաշի 186, 573, 574

Ի

Դամա, ազգակից նվիրատու Ալփալանի 219, 694
Դամարգաշ, հայր Գրիգորի 176, 541
Դանել վաճառ, վազմանդի 36, 90
Դանել, նեղեցյալ 88, 245
Դանել, մարգարեն 222, 706
Դավիթ, որի Նիշտատկին խաչքար է կանգնեցված 25, 46
Դավիթ, սուրբ 143, 435
Դավիթ վարդապետ, նեղեցյալ 161, 484
Դավիթ վարդապետ, նվիրել է Նորավանքին խաչեր, հայամավորք վեցիկի և ուշխարներ 213, 680
Դատոս (Փաղոս), ազգակից Շահամանի 85, 235
Դավիթ, տե՛ս Գավիթն ալի
Դավիթ, կանգնեցնող խաչքարի 21, 31
Դավիթ, նվիրատու 36, 87
Դավիթ, խաչքար է կանգնեցրել Սևրոի հետ 28, 59
Դավիթ բկ, նեղեցյալ 44, 112
Դավիթ, սուրբ 73, 204
Դավիթ քահանա, նեղեցյալ 92, 264
Դավիթ, ստացել է պատարագ 119, 346
Դավիթ, որի Պաղածալքին և Աղևկին, Հատանի հետ խաչքար են կանգնեցրել 120, 352
Դավիթ, անհայտ Ս[ոփեաթուր], առաջնորդ Հերմանի վանքի 134, 394
Դավիթ վարդապետ, նեղեցյալ 161, 486
Դավիթ, ստացել է պատարագ 135, 399
Դավիթ քահանա, որի Նիշտատկին խաչքար է կանգնեցված 172, 527
Դավիթ, ազգակից Սարգիս կրոնավորի 208, 672
Դավիթ, որի Աբասի, կղբայր Մմբատի, վաղամեռի 224, 711
Դավիթ դարբին, խաչքար է կանգնեցրել Փոլիկի հիշատակին 226, 722

Դավիթ տիրացու 219, 695
Դավթ, կին հեծեալ Ալազի 45, 121
Դավթ, նվիրատու 54, 144
Դավթ, կանգնեցնող խաչքարի 154, 462
Դավթ, նվիրատու Նորավանքին 215, 684
Դատիթ, որի Նիշտատկին խաչքար է կանգնեցված 201, 637
Դատիթ, ամուսին Հուսամի, հայր Մարաթի, 201, 641
Դեզ, նպատակ է խորանի շինությանը որսմով 75, 206
Դեզ, հայր նվիրատու Գորգի 153, 458
Դեզ, կանգնեցնող խաչքարի 234, 757
Դեզ, Մխիթարի հետ խաչքար են կանգնեցրել Շաշի Նիշտատկին 196, 609, 197, 612
Դեզիկ, հայր Մխիթարի 183, 563
Դերենիկ, Արծրունի, հայր Այունեաց Իսիկին Սոփիի 13, 1
Դելան, հայր Ասզի 203, 655
Դելիշան, 43, 169
Դովլաթ, մայր Աբասի, ստացել է պատարագ 217, 688
Դոփ, ջուր Բանին և Զարգավ սպասարարի 137, 410, 239, 780
Դոփ, սլազդ Սևիթարիմանց, 178, 545
Դոփներ-գոփենց, առ՛մբ 110, 309

Է

Եղիա, խաչքար է կանգնեցրել Ղուկասի հետ 197, 611
Եղիկ, որի Քախաշի 186, 573
Եղիշա, արմանկարել, նկարապարզի է Գնդվանքը 14, 5
Եղիշա կոնիսպոս, կանգնեցրել է խաչքար 234, 758
Եղիշա, որի Նիշտատկին խաչքար է կանգնեցված 140, 427
Եղիշ, որի Նիշտատկին խաչքար է կանգնեցված 165, 507
Եղիսարեթ, Նիշտատկված է 69, 192
Եղիսարեթ, կին Ավոզ Զուրաբու 160, 478
Եղիս վաճառ, որի Նիշտատկին մատուց է շինվել Գյամուր դպրոցում 193, 597
Ենաշի վարդապետ 138, 417, 419
Ենաշի արտոնապետ, Գլխորի համալսարանի ուսուցչապետ 178, 345
Ենաշի, մարգարեն 222, 705
Երեմիա, որի Նիշտատկին խաչքար է կանգնեցված 139, 424
Երուանց տիրացու, նվիրատու Սյուրանավոր աստվածամկն վանքի 96, 271
Եւկիան, նեղեցյալ 32, 70

Ջ

Ջարհադ, որի Փրիթրեկի, սպանված Հանապարհին 31, 68
Ջարար տեր, որի Փամպուլի 33, 75
Ջարար, ամիրտապարար 148, 448
Ջարար, հայր Վարդ նվիրատուի 152, 456
Ջարարիա, հայր Բորաշի 97, 273
Ջարես, որի Նիշտատկին խաչքար է կանգնեցված 117, 345
Ջահապ, որի Նիշտատկին խաչքար է կանգնեցված 32, 73
Ջուլուկ, զետարուս պատանի, նեղեցյալ 232, 748

Լ

Լաշ, որի Ամիր Հասան Պոռչյանի, 71, 200, 74, 205, 76, 210, 79, 215, 80, 220, 96, 270, 143, 435, 180, 547, 208, 676
Լգնատիոս (Բզնտիոս), նեղեցյալ 111, 318
Լեալան, նեղեցյալ 25, 47
Լիկվոմ (գրված է Ալակվոմ, Ալուսին և Ելիկվոմ ձևերով), հայր Վայոց ձորում Օրբելյան առ՛մի հիմնադիր Լիպարիտի 217, 677, N 692
Լիկվոմ, որի Տարախճի, կղբայր պատմագիր Սո. Օրբելյանի 42, 104, 108, 302, 126, 324, 237, 775.
Լիկվոմ, որի Լիպարիտի, կղբայր Չեար Բուրթլի և Սմբատ Օրբելյանների 178, 545
Լիտովու, Պոռչյան ընտանիքից, պատարագ է ստացել, 80, 220
Լիզան պարոն, կանգնեցնող խաչքարի 168, 519
Լիզա, որի Նիշտատկին խաչքար է կանգնեցված 104, 297
Լեոգուզանց Աթրեկի 217, 677
Լեոն, Նիշտատկազիր, 100, 280
Լուսկան, մերձավոր Իվանի, պատարագ է ստացել 83, 226
Լավույ, որի Նիշտատկին խաչքար է կանգնեցված 92, 261
Լրեմիա արեղա, որի Խարի, կանգնեցնող խաչքարի 191, 592
Լիբրեմ վարդապետ, առաջնորդ Քանատի վանքի 81, 223

Ը
Ըսպահանջա՛, որի Քախաշի, նեղեցյալ 186, 573, 575

Ս
Սաղոս, որի Մլիխրեզի, 47, 127
Սաղոս, նեղեցյալ, որի տեր Զարարի 33, 75
Սաթևոս քահանա, նեղեցյալ 91, 256
Սաթևոս, նեղեցյալ 201, 636
Սաղա, կղբայր Տարախճի 246, 813
Սաղենց պարոն, նեղեցյալ 229, 731
Սաղե պարոն, կանգնեցնող արմախաշի 241, 786
Սահ, իր ամուսին Յահանեսի հետ շինել է Սպիրտակավոր Աստվածամկն վանքի զանգակատունը 101, 287
Սաներ, դուստր Ուրան, ամուսին Հասանի 76, 209
Սաներ, կին Ամիր Հասան Պոռչյանի 180, 547, 268, 676
Սաներ, որի հողամասը նվիրել է Սպիրտակավոր Աստվածամկն վանքին Մարգարե վարդապետը 98, 275
Սանաբլբ, դուստր Մխիթար Խաչաշանի, հողամաս է նվիրել Բանատի վանքին 78, 214, 79, 216
Սանաբլբ, նվիրատու Արտանի վանքին 127, 366
Սամազու, հայր տեր Զարարի 33, 75
Սամար, վրաց Քաղազի 148, 448
Սամբա խաթուն, կին Լիկվոմ իշխանի 55, 85, 238, 778, 243, 794, 795
Սամբա, ազգակից խաչքար կանգնեցնող Սարգի 40, 100
Սամբիկ օրիորդ, նեղեցյալ 229, 735

Քամիկ, կին Լիկվոմ Օրբելյանի 227, 727
Քամուկ պարոն, սպանված պատերազմում 21, 33
Քանիկ, որի Նիշտատկին խաչ է փորագրված մայր վրա 131, 386
Քանգիկ, դուստր Սարգի, խաչքար է կանգնեցրել 177, 544
Քելի, նվիրատու Քանահատի վանքի 84, 233
Քերպա՛, որի Փրիթրեկի 32, 74
Քոնա, պանդուխտ կրոնավոր 213, 682
Քոնա, ազգակից Աբիսա դպրոցում 246, 813
Քորգումալ սու 74, 205
Քորոս, վազմանդի 195, 607
Քոյնինա (գրված է Քոյնին), նեղեցյալ 187, 578
Քոնիան, մերձավոր նվիրատու Գոնցի 223, 707
Քոնիկ, որի Նիշտատկին խաչքար է կանգնեցրել Գավիթ պարոնը 226, 722
Քոնիան, մերձավոր Գոնցի Շահունեցու 56, 148
Քոնալ, ազգակից Սարգի 40, 100
Քոնիկ, կանգնեցնող խաչքարի 201, 634
Քրիչ, ստացել է պատարագ 181, 549

Թ

Թգնատիոս, արմախաշ է դրել 109, 306
Թանիկ, որի Բուրթլի իշխանի 56, 148, 240, 782
Թխան, հայր Սանախի, Սարոսի և Սարգի 45, 120
Թվանի, որի Խալիկ, այդ է նվիրել Քանատի վանքին 82, 226
Թանե, ամբարներ 88, 246, 123, 357, 144, 438, 211, 677
Թանե, որի մեծ իշխան Լիպարիտի 211, 677, N 692 230, 737
Թանե, հայր Լիպարիտի և պապ Չեար իշխանի 177, 545
Թանե, վաղաթառամ մանուկ (Օրբելյան) 232, 749
Թանե, որի Բուրթլի իշխան Օրբելյանի 29, 61, 108, 303
Թանե, նեղեցյալ 91, 255
Թանե, նեղեցյալ, որի Չեար իշխանի 233, 755

Ղ

Ղալ, որի Մարտիրոս Նահապակի 190, 591
Ղաշա, վրաց Քաղավոր 88, 246, 123, 357
Ղխան, որի Սամանի, ամուսին Արղուխաթունի 144, 438
Ղիպարիտ, որի Լիկվոմ Օրբելյանի 148, 450, 149, 451 N 692, 211, 677, 212, 678, 227, 727, 246, 813
Ղիպարիտ, որի Թան Օրբելյանի 87, 239, 172, 527
Ղիպարիտ, հայր Չեար Օրբելյան իշխանի 177, 345
Ղիպարիտ, հայր Մմբատի և Պլխաի 81, 223, 98, 274

Ս

Սաթևոս, կին Քերպազ վարդապետի 53, 141
Սաթևոս, Նիշտատկված է 71, 198
Սաթևոս, դուստր Խաչաշանի, դրամով նպաստել է կեղև շինությանը 75, 208, 223, 708
Սաթևոս, կին Տիրատուրի 225, 715
Սաթևոս, 134, 396
Սաթևոսան, կանգնեցնող խաչքարի 201, 638, 639

հայաշահ (Նահ հայաշ), Հայր Վաղթանի և Խաթունի 75, 208, 77, 212, 78, 213, 223, 708
Խաթուն, ստացել է պատարազ 83, 228
Խաթուն, Հայր Նովանի 82, 226
Խաթուն, որի Հիշատակին խաչար են քանդակել 128, 370
Խանի, կանգնեցնող խաչարի 19, 23
Խանում մայր Պետրոս վարդապետի 19, 24, 20, 29
Խաչատուր, կանգնեցնող խաչարի 46, 124
Խաչատուր Երեզ Երեզի, կանգնեցնող խաչարի 47, 125
Խաչատուր, Եղբայր Մանուկ Բանանալի 70, 194
Խաչատուր, ամուսին Արզումանի, կանգնեցնող խաչարի 83, 234
Խաչատուր անճաղփ փելիսուփու 89, 247
Խաչատուր քանախ, Եղբայր Փերիբեկի 202, 648
Խաչատուր, կանգնեցնող խաչարի 234, 756
Էաշիկ կրոնավոր, կանգնող խաչարի 207, 671
Էաշիկ կրոնավոր 146, 441
Էաշում, Հայր Խոնջի, ամուսին Մարգարիտի 66, 184
Էաշուտներ, տե՛ս Խաչատուրի Հոգաժամ
Էսթրիժա՛, որի Մխիթարի 183, 563
Էսթրիժա՛, խաչարի է կանգնեցրել իր որդի Սարգսի Հիշատակին 196, 608
Էսրոն, կանգնեցնող խաչարի 27, 57
Էսարովիկ պարոն, որի Հասանի, Հայր Նիքիտոս Գոնցլի 223, 707
Էնրիան, պատարազ է ստացել 52, 136
Էնչում, կանգնեցնող խաչարի 28, 60
Էրիտ, փակակալ Նորավանքի, որի ծախսով շինվել է մի խորան 213, 681
Էտանդղ, կին Ջուսի Պաշյանի 80, 220
Էտանդղ ազա, որի Մարտիրի և Փաշիկի 205, 664
Էտպրան ամուսին Կարենի 30, 63
Էտպան, կանգնեցնող խաչարի 43, 106
Էտպան, Հայր Մխիթարի և Արևիկի 192, 593, 591, 193, 595
Էտպրի (Ետեղա՛), զուտար Խաչումի և Մարգարիտի 66, 184
Էտտիկ, որմնախաչ է դրել 235, 768
Էտտար, Հիշատակագիր 99, 279
Էտշ, զուտար Գոփենց Վարձամի 110, 309
Էտշար, 78, 213
Էտտան, որի Արևաշատի, Հոգաժամի Նիքիտոս, 119, 346
Էտտարով, կանգնեցնող խաչարի 70, 195
Էտտարով, վաղամեղիկ 200, 630
Էտտարովիկ, որի Հիշատակին խաչար է կանգնեցված 35, 95
Էտտան, 71, 200
Էտրիժա՛, կին Չևար Սրբելյանի, 167, 513, 178, 345
Էտրիժա՛, մայր Սարգսի և Քաջիկի 177, 544
Էտպրեղ, որի Հիշատակին խաչար է կանգնեցված 17, 16
Էտպրեղ, կանգնեցնող խաչարի 27, 53
Էտպրեղ, որի Ավարակա, Հոգաժամի Նիքիտոս 37, 91
Էտպրեղ, որի Հիշատակին խաչար են կանգնեցրել իր որդիները՝ Ավետիսը և Մխիթարը 117, 341
Էտպրեղ, վաղամեղիկ 199, 625
Էտանդ խաթուն, ազգակից Սարգսի 40, 100
Էտիլու Բեկ, Խաչատուրի տաճից, աչքս Նիքիտոս 78,

213, 79, 215
Էտիլու Բեկ, ներկայում 185, 571
Էտիլու խաթուն, ստացել է պատարագներ 214, 683
Էտիլու խաթուն, որի տանում Նովանի են արվել նորավանքին 215, 684
Էտիլույակ, Եղբայր Մխիթարի, սպանվել է Քաթինի պատերազմով 67, 188
Էտլինար, պատարագներ է ստացել 171, 523
Էտմար, Նիքիտոս Ալեկսանյանի մերձավոր 219, 694
Էտլիժի, որի Ուրանյանի, Նիքիտոս 172, 526, 527
Էտլիժ, Նիքիտոս 96, 271
Էտիր, որմնախաչ է դրել 235, 769
Էտրշի (Խաչա՛), Հայր Էրմեյա արևոյաի 191, 592
Պ
Սատուր, Հայր Փերճամզի, ամուսին Կոլինայի 201, 646
Սատուր, կանգնեցնող խաչարի 201, 642
Սատուր, խաչար է կանգնեցրել Գառնի Հիշատակին 201, 637
Սատուր, որի տեր Ովանկո, ներկայում 33, 78
Սատուր, Հայր Ալիսի 20, 28
Սարտիկ, որի Հիշատակին խաչար է կանգնեցված 33, 94
Կ
Կարաբեր, Եղբայր տեր Գրիգորի 221, 703
Կամրեղ, որի Հիշատակին խաչար է կանգնեցված 66, 183
Կալեն, Եղբայրստպանը 62, 167, 96, 270, 99, 277, 214, 683, 216, 685, Ն 692, 239, 779
Կարապետ, ամուսին Տիկանց տիկնոջ, Նիքիտոս, 57, 149
Կարապետ, որի Հազարգեղի 40, 100
Կարապետ Երեզ, Հայր Աստուրի 20, 20
Կարապետ, սուրբ 146, 444, 147, 445
Կարապետ քանախ 168, 521
Կարեն, ամուսին Խուզանի 30, 63
Կիրակոս, պատարազ է ստացել 135, 399
Կիրակոս միակեց, 162, 492
Կիրակոս տեր, կազմող խաչարի 190, 591
Կիրակոս, որի Աղաչակի, որիձ սպաններ է նվիրել Ազատիկ գյուղի կնիկացուն 202, 650
Կոլինան, կին Սատուրի, մայր Փերճամզի 201, 646
Կոկոր, որի Սարգսի, Հոգաժամի է գնել տեղով և նվիրել կնիկացուն 52, 137
Կոկոր Պլանց, նորոգել է Նահատակի մատուր 162, 492
Կուկ, կանգնեցնող խաչարի 37, 92
Կուկա, ստացել է պատարազ 174, 535
Կուկոր, որի Ախմատարի, Եղբայր Փաշկա 242, 792, 793
Կուկոր Մամայ, Հոգաժամի Նիքիտոս 52, 136
Կու՛ար, կին Սատուրի 201, 642
Կրեթոր, Հայր Պետրոս Շոռոթեցու 202, 652
Հ
Հազարի, իր կին Մելլեթի Նևա աչիկ են նվիրել նորավանքին 224, 709
Հալվա խաթուն մայր Աբաննա արևոյաի, որնց Հիշատակին խաչար է կանգնեցված 194, 601

Հաղարհանց ազ 208, 676
Համբլ, շինել է կնիկացի և տեղի աչիկ, 40, 99
Համզա, որի Հիշատակին խաչար է կանգնեցված 201, 647
Հարաբեղ, Հիշատակագիր 225, 716
Հարկազանց տաճ, 74, 205
Հարկազանց, որի Հիշատակին խաչար է կանգնեցված 63, 170
Հարապետ արևոյա, կանգնեցնող խաչարի 63, 171
Հարապետ արևոյա, նորոգումներ է կատարել Արաստի վանքում 124, 359, 360
Հարապետ, ամուսին Գրիգորու, որնց Հիշատակին խաչար է կանգնեցված 194, 604
Հասան, կամ Ամիր Հասան I, որի Պոռ իշխանի 74, 205, 75, 209, 78, 213, 96, 270, 143, 435, 179, 346, 100, 283, 180, 547, 181, 551, 553, 182, 554, 183, 563, 184, 564, 195, 605, 197, 612, 205, 676, 193, 598
Հասան, կամ Ամիր Հասան II, որի Էաշի, Սոնորդի Պոռ իշխանի 80, 220, 97, 272, 98, 276
Հասան Ամարակից, որի ծախսով շինվել է Նորավանքում ս. Կարապետ կնիկացու մի խորանը 212, 679
Հասան, Սոնա Խաչատուրի, ստացել է պատարագներ 78, 213
Հասան, որի Ատարակա, Հոգաժամի Նիքիտոս 37, 91
Հասան, Կար Մամբան իշխանուհի Շահունեցու 56, 147
Հասան, որի Պապամայրի Եղբոր Նևա խաչար է կանգնեցրել 120, 352
Հասան, 173, 529
Հասան, պատարազ է ստացել 214, 683
Հասան իշխան, որի Սենեբերդի արքայի 226, 723
Հասան, որի Հիշատակին խաչար են քանդակված 131, 388
Հասան, որի Հիշատակին որմնախաչ է դրված 226, 721
Հասան, որի Հիշատակին պատարագներ են կարգված 16, 11
Հասան, Շահունեցի իշխան 60, 159, 69, 190
Հասան, ամուսին Նույան Նիքիտոսի 127, 365
Հասան, պաղ Նիքիտոս Գոնցլի 223, 707
Հասանան, շինել է Քանաթի վանքի և նվիրել մի ձիթան 77, 211
Հատիկ, որի Հիշատակին խաչար է կանգնեցված 190, 589
Հարապետ, կանգնող խաչարի 154, 461
Հարապետ, ազգակից վաղամեղիկ Ավագի 18, 17
Հե, ազգակից վաղամեղիկ Ավագի 18, 17
Հե՛նուց, որի Հիշատակին խաչար է կանգնեցված 26, 52
Հոտում, կին Փափի, մայր Մուրաբի 201, 641
Հովակեթ, տե՛ս Հովակեց Հոյ
Հովիկ, պատարազ է ստացել 36, 86
Հուսիկ, 22, 34
Հոփախել, կույր 54, 144, 208, 698
Ղ
Ղազար արևոյա, կանգնեցնող խաչարի 64, 172
Ղազար վարդապետ, ներկայում 245, 802
Ղազար, սուրբ 35, 83

Ղամբար, վաղամեղիկ 64, 175
Ղամբար? (Ղամբար?), 43, 109
Ղատանշի (զատանշա՛), 66, 184
Ղարա (Ղարան), Հիշատակված է 63, 169
Ղարբե՛ա՛, Հիշատակված է 63, 169
Ղարաշ, խաչարի կազմող Գրգոր 18, 18, 19, 20
Ղուկաս, որի Մրտաբեր քանախի 197, 611
Ղլեղ, ներկայում 112, 319
Ճ
Ճանի, Հայր Մուրաթուգլի, խաչար է կանգնեցրել 201, 645
Ս
Սագետարոս մեծ, Հայր Վասակի, պաղ Վարձամ Ետանեցու Ն 135
Սագանեց, տե՛ս Մազմանեց Եղի
Սափես վարդապետ, շինել է Մարտիրոս գյուղի մոտի վիճափոր կնիկացիները և կանգնեցրել խաչարեր 179, 346, 180, 547, 180, 548
Սափես, իր Եղբայր Եաշի Նևա շինել է մատուր 68, 190
Սալբ, Եղբայրներին Նևա խաչար է կանգնեցրել 201, 644
Սահույան, ներկայում 139, 421
Սահույան իշխան, Սոնա Սենեբերդի արքայի 242, 790, 242, 791
Սահույան պարոն, ներկայում 245, 810
Սահույան քանախ, ներկայում 91, 257
Սահմայ (Նահ Մահմա՛), խաչատուրի մարգարե 125, 363, 216, 685, 217, 677, 239, 779
Սամարաթոն, կին Էաշի Պաշյանի 76, 210, 79, 215, 143, 435
Սամար, ամուսին Քաթինի 50, 130
Սամար, Նիքիտոս Արաստի վանքի 128, 367
Սամար, կին Մխիթարի 183, 563
Սամե, որտար Ալիգրեկի սարկավազի 40, 101
Սամբան, զուտար Հասանի, որտար Նևա Հոգաժամ են նվիրել Հերճերի ու Սիոն վանքի 56, 147
Սամբան, Շահունեցու իշխանուհի, 68, 190, Ն 135
Սամբան, ազգակից Սարգսի 40, 100
Սանալ, պաշտարազ մանկիկ, ներկայում 182, 556
Սանուկ քանախ, կանգնեցնող խաչարի 70, 194
Սանուկ, որի Հիշատակին խաչար են քանդակվել 144, 436
Սանուկ, Եղբայր Սուրբատի, ներկայում 182, 560
Սանույար, ներկայում 44, 115
Սարա փաշա, ազգակից Իվանի 82, 226
Սարգս, կանգնեցնող խաչարի 47, 127
Սարգսույ, ազգակից Սարգսի 40, 100
Սարգար քանախ, որմնախաչ է դրել 235, 767
Սարգար, որի Գոգիկ երեցի, կանգնեցրել է խաչար 50, 129
Սարգար վարդապետ, Հոգաժամ է նվիրել Սյրիսակավոր Առավանձանի վանքին 98, 275
Սարգարտա, որի աչիկ գնել է Գրիգոր Գոփանը 239, 780
Սարգարտա, կին Մարտիրոսի 160, 480
Սարգարտա, կին Խաչուրի, մայր Խոնջի 66, 84

Մարգարիտ, որը վաճառել է իր այգին 239, 780
Մարզավան, որի շրջառանկին խաչեր են փորագրել Արա-
տանի վանքի պատին 128, 370
Մարմատուր, այգի է նվիրել Բանատի վանքին 87, 241
Մարզպան, կենդանի է շինել Մամասի վանքում 171,
525
Մարթա, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեցված 204,
661
Մարիամ, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեցված
Մարիամ, աստվածամայրը 118, 344
Մարիան, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեցված 63,
171
Մարիսու, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեցված 26,
49
Մարտիրոս, ամուսին Մարգարիտի 160, 480
Մարտիրոս, Հոդաբանին է նվիրել Յախյաց բարի վան-
քին 152, 457
Մարտիրոս, կանգնեցնող խաչքարի 60, 161
Մարտիրոս, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեցվում
104, 296
Մարտիրոս, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեցված
190, 588
Մարտիրոս, Նայր Շաղփի, 202, 651
Մարտիրոս, Նահատակ 190, 591
Մասամի, որմնախուշ է աղյուցել Հոստուն զուլպանզու
կենդանու պառի մեջ 163, 496
Մեթար, նվիրատու 58, 155, 84, 231
Մեկերկի, կանգնող խաչքարի 32, 72
Մեկերխամբուն, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեց-
ված 201, 647
Մեկերջաշ, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեցված
111, 316
Մեկերջաշ, որը մատուռ է շինել 202, 653
Մեհրապ, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեցված 130,
383
Մեհրապ պարոն, որդի Փրիբրկի, կարգաք Ջոհրապի
31, 68, 32, 69, 32, 71
Մեհրապ, կարգաք հոսթուպակի, կանգնեցնող խաչքարի
67, 188
Մելիք, խաչքար է կանգնեցրել իր մոր շրջառանկին 201,
643
Մելար, կանգնեցնող խաչքարի 19, 21
Մելիքիար, հարսպառ Շաղաբանի 85, 235
Մինա խառնու, դատար Զուլպայակի, կին Տարսանի
իշխանի 115, 358, 150, 451, 214, 683, 237, 776,
238, 779, 246, 813
Միր, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեցված 26, 49
Միրազ, ներեցյալ 183, 561
Միրանշ, ներեցյալ 168, 520
Միլադան, որի շրջառանկին խաչքար են կանգ-
նեցրել իր որդիները 197, 611
Միրաբ, ներեցյալ 33, 79
Միրզա, ներեցյալ 200, 632
Միրզայան, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեցված
22, 37
Միրզաբար, ներեցյալ 17, 14
Միրիան, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեցված
204, 634
Միրալ-Շրեշտակապետ 103, 294, 166, 509, 240, 704
Միրալու աղա, որդի Վարդան աղին, ներեցյալ 44, 111

Միրբ, կին Հազարի, միասին այգի են նվիրել Նորա-
վանքին 224, 709
Մխիթար, վաղամեկի 129, 374
Մխիթար, 135, 401
Մխիթար, ստացել է պատարագներ 169, 522
Մխիթար, հողամասի նվիրատու 175, 536
Մխիթար, պատարագներ է ստացել 119, 347
Մխիթար, որդի Արվիկի, իր ծնունդների շրջառանկին
խաչքար է կանգնեցրել 114, 354
Մխիթար, որդի Սողոմոնի, իր կարգը հետ որմնափակ
խաչքար է կանգնեցրել 117, 341, 118, 344
Մխիթար, որդի Սարգիսի, կանգնեցնող խաչքարի 24,
44
Մխիթար, կանգնեցնող խաչքարի 30, 64
Մխիթար, որդի Ավարկյա, ներեցյալ 37, 91
Մխիթար, աղակից Աղբյուրի սարկավադի 40, 101
Մխիթար, հարսպառ Վարդան վարդապետի 60, 159
Մխիթար, պատարագներ է ստացել 76, 210
Մխիթար, հայր հովիտի ընկի (խաչաշանեց) 78, 213
Մխիթար, շրջառանկի 90, 253
Մխիթար վարդապետ 93, 267
Մխիթար, որի շրջառանկին խաչքար են կանգնեցրել
որդիները 181, 553
Մխիթար հայր Անտոնի և Վահրամի 182, 554
Մխիթար, 182, 555
Մխիթար, որդի Սողոմոն իր բույր Արևիկի հետ կենդանի
է մատուռ են շինել 192, 593, 594, 193, 595
Մխիթար բարգործ, վարդապետ Շնահորի հետ շինել են
Գլխավոր զուլպի մատուռ-խաչքարը 193, 596
Մխիթար, որդի Գեղի, Հիմնադիր Մարտիրոս զուլպի
183, 563
Մխիթար, իր կարգաք Գեղի հետ խաչքար են կանգնեցրել
մյուս կարգաք Շաշի շրջառանկին 196, 609
Մխիթար կրեց, 37, 91
Մխիթար քահանա, իր կարգաք Ալփադանի հետ այգի է
նվիրել Նորավանքին 219, 694
Մխիթար քահանա, շրջառանկազիր 224, 710
Մխիթար հայր, ստաբնորդ Սպիտակավոր աստվածամիկ
վանքի 97, 272, 273, 99, 278
Մկրտիչ, նվիրատու 99, 278
Մկրտիչ, կարգաք հետ խաչքար են կանգնեցրել իրենց
հոր շրջառանկին 181, 552
Մկրտիչ, հուսակրոն քահանա, ներեցյալ 207, 670
Մոնե ապաշիրտը 221, 701
Մոմիկ, նշանավոր գրիչ, քանդակագործ է ճարտարա-
պետ 29, 61, 39, 97, 228, 728, 243, 794, 244, 800
Մոլիի արձաններ, որին հարկից ազատել են 145, 438
Մուստամ, մայր Անտոնի 167, 517
Մուրատ, ներեցյալ 114, 332
Մուրաթ, որդի Գալմաթի և Հուսուրի 201, 641
Մուրատ, որդի Բախշալի 188, 582
Մուրատ, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեցրել փա-
շան 204, 662
Մուրատպաշին, որդի Ճանի, ներեցյալ 201, 645
Մուրաշիլ, աղակից պարոն Ավարի 18, 17
Մուրիկ, կանգնեցնող խաչքարի 86, 238
Մար, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեցված 113,
331

Յ

Յակար, նվիրատու 51, 134
Յակար, մերձավոր Սաթուհի, ստացել է պատարագ 54,
143
Յակար քահանա, ներեցյալ 90, 251
Յակար կրեց, կանգնեցնող խաչքարի 71, 199
Յակար մահադար շուգանի վաճառական 160, 478
161, 487
Յակար տեր, կալուքի կաթողիկոսը 74, 205, 180, 547
Յակար պարոն, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեց-
ված 32, 72
Յակար վարդապետ, ներեցյալ 44, 116
Յակար տեր, Ջուղայեցի կաթողիկոսը 163, 494, 202,
640, 368, 645
Յակար, սուրբ 51, 134, 72, 204, 143, 435, 150, 453,
213, 681
Յակար սուրբ, մատուրք 93, 267
Յայրիկ, շինել է մի կենդանի Մամասի վանքում 174,
535
Յատուն, որդի Մամադապի, հայր Բարախի 82, 224
Յահանու, կնոջ հետ շինել են զանգակատուն և նվիրել
զանգակ 101, 287
Յահանու, կանգնեցնող խաչքարի 229, 731
Յահանու, ներեցյալ 164, 503
Յահանու կարգաք, շինել է ձիթանի քար 268, 679
Յահանու, Մկրտիչը 118, 344
Յամակիմ, 65, 179
Յաման, սուրբ 53, 141, 54, 142
Յամանու, հայր Պետրոս վարդապետի 19, 24, 20, 29
Յամանու տեր, սմանահամար լուսաորդի 49, 128
Յամանու, Յամանու, Արապի, որդի Արապիտի, Մյուն-
յաց արքեպիսկոպոս 29, 61, 60, 159
Յամանու, կանգնող խաչքարի 30, 131
Յամանու, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեցված
65, 182
Յամանու, որդի Սահիանու իրեցի, այգի է նվիրել 101,
288
Յամանու տեր, ներեցյալ 230, 740
Յամանու քահանա, Չեսար Օրբելյանի մերձավոր 178,
345
Յամանու, 161, 482
Յամանու, հայր Մխիթարի 135, 401
Յաման, սուրբ № 693
Յամանու տեր կաթողիկոս № 666
Յամանու կնոջ, ներեցյալ 183, 562
Յամանու, կանգնող խաչքարի 36, 89
Յամանու, որդի Մխիթարի 181, 553
Յամանու, կանգնող խաչքարի 45, 118
Յամակի, որդի տեր Սարգիսի 234, 761
Յամակի ստատուածարտու վարդապետ ներեցյալ 129,
373
Յուզա, մատուրք 62, 167, 96, 270, 99, 277, 100, 283,
124, 359, 126, 364, 138, 418, 145, 438, 149, 450,
147, 446, 206, 666, 214, 683, 216, 685, 220, 698,
№ 765, 239, 779
Յուլիանոս, 239, 779
Յուլիան, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեցված 128,
369
Յուսիկ, ստապանարար է շինել տվել 44, 110
Յուսուպը, ներեցյալ 199, 621

Զ

Նազար, կանգնեցնող խաչքարի 227, 724
Նազարէթ, ներեցյալ 197, 614
Նազու, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեցված 227,
724
Նաթիլ պարոն, ներեցյալ 231, 744
Նաթիլ տիկին, ներեցյալ 231, 745
Նաթալիս, հայր Ռվանու արեղայի 194, 600
Նազուս խառնու, կին Սուլթանգուլի, ներեցյալ 17, 13
Նազար, շրջառանկազիր 59, 156
Նանմադին, սպանված Մարտի (Բաղդադ) 46, 123
Նանել, հողամասի նվիրատու 35, 84
Նասիպ, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեցված 199,
626
Նասարգուլի, վաղամեկի 129, 375
Նարինջ, մերձավոր հոսթուրեթի 78, 215
Նարինջ, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեցված 139,
423
Նացան?, շրջառանկազիր 123, 358
Ներսես, նահատակված է 118, 345
Ներսես քահանա, վաղամեկի 92, 263
Ներսես տեր, առաջնորդ Յախյաց բարի վանքի 144, 438
Նիկողոս, որի շրջառանկին խաչքար է կանգնեցրել Մե-
լիք Բկի 32, 72
Նիկողոս, կանգնեցնող խաչքարի 104, 296
Նիհայուս, ներեցյալ, որդի հոսթունանի 201, 639
Նորգիտ, տե՛ս Նորգիտի այգի
Նույուն, նվիրատու, կին Հասանի 127, 365
Նոխ (Նոքիս), ներեցյալ 113, 330
Նրբոհի, շրջառանկազիր 225, 717

Շ

Շալվա, հայր Աղոշթանի 110, 311
Շահ պարոն, ներեցյալ 109, 308
Շահ, 173, 529
Շահ, մայր խաչքար կանգնեցնող Փրիզորի, 116, 340
Շահ Սուխան, տե՛ս Մուլիան շահ
Շահապ, ներեցյալ, որդի Արարտուի 59, 157
Շահրազ, ներեցյալ 201, 635
Շահերդ, հողամասի նվիրատու, որդի Սաթուհի 54, 143
Շահզաման, կանգնեցնող խաչքար 85, 235
Շահմադ, աղակից պարոն Ավարի 18, 17
Շահմատուր պարոն, հայր Ամիրգուլի 18, 17
Շահմարդեթ-տոմանան, տե՛ս Շահմարտեց հող
Շահնշահ 110, 312
Շահնազար, իր կարգաքներին հետ խաչքար է կանգնեց-
րել 201, 644
Շահպան պարոն, շրջառանկազիր 100, 284
Շահնուկեթր-տոմանուն Օրբելյանների սպարապետ-
ներ 56, 148, 80, 218, 80, 219
Շաշ, հայր Մարտիրոսի 202, 651
Շաշ միակեց, իր կարգաք Մաթուհի հետ շինել են կե-
կեցի 68, 190
Շաշ, ներեցյալ, կարգաք Մխիթարի և Գեղի 196, 609
Շահուպ, գրիչ արձանագրության 23, 39
Շասերթ-տոմանուն 239, 780
Շասեր, ներեցյալ 110, 314
Շատուրյա, այգի է նվիրել Նորավանքին 218, 691
Շատուհիկ, որդի Անկանաբարի, Թոն Մամիկի 3Ճ, 97

Շարքեր, հիշատակագիր 225, 718
Շարքաբար, դուտար Ըսդանանշի, որի հիշատակին
խաչարար է կանգնեցված 187, 580, 188, 581
Շարթլ, նվիրատու 87, 240
Շարքարէկ, նշեցյալ 202, 653
Շիր, հայր Գրիգորի, ամուսին Շահի 116, 340
Շմալոն, նշեցյալ 112, 325
Շմասն, հիշատակագիր 225, 719
Շնահատար, ազգակից ետևներ, պատարագներ է ստա-
ցել 119, 346
Շնահատար, խաչարարի կազմող 183, 563
Շնահատար, դրամի նվիրատու 217, 687
Շնահատար աղբար բարգործ, Մխիթարի հետ շինել են
Գրամար գյուղի որմնափակ խաչարարն ու մատուռը
193, 596
Շնահատար, կին Գրիգորի, ամուսնու հետ հողարամին
են նվիրել Սյիտակավոր Աստուածածին վանքին
98, 275
Շոշան, Սյունյաց տիկին 206, 606

Ո

Ոգովկ, տե՛ս Ոգովկի ալոխ
Օհան, որի հիշատակին խաչարար է կանգնեցված 194,
602
Օրբան, խաչարար է կանգնեցրել իր մեղքների հիշատա-
կին 166, 511
Օվանկ Աբրեյ, կախիպուս, Մետրապոլիտ Սյունյաց
29, 61, 143, 435, 232, 750
Օվանկ, որի երկու որդիները մահացել են 176, 542
Օվանկ տեր, հայր Մատուրի 33, 78
Օվանկ նշեցյալ 24, 45
Օվանկ աբեղա, որդի Նասպետի, կանգնեցնող խաչ-
արարի 194, 600
Օվանկ, ալոխի որդի գյուղում 246, 813
Օվսէփ, հայր Ուրանի 166, 511
Օւսուա կաթնոն, նշեցյալ 70, 196
Օւսուխատան, մայր հաշատուրի 46, 124
Օւսուզան, նշեցյալ 182, 559
Օւլալ բէգ, նշեցյալ 200, 628
Օւմնն պարոն, հայր պարոն Վախիթի 110, 310
Օւսուր, իր ամուսին Գուսնիկի հետ նվերներ են տվել
Քանատի վանքին 86, 236
Օւրան, հոգեորդի Գոնցիկ, վաղամեռիկ 56, 148
Օւրան, որդի Վարձամ Շահունեցու 60, 159, 69, 190,
80, 219, 156, 464
Օւրան, որդի Վասակ Շահունեցու, կորալը Վարձամի,
N 135
Օւրան, բաջ գորական, նշեցյալ 145, 439
Օւրան, հայր Քանկերի 76, 209

Չ

Չալէի, որի հիշատակին խաչարար է կանգնեցված 70,
197
Չատուր, իր կին Արզու խաթունի հետ խաչարար են
կանգնեցրել 195, 606
Չեար, պարոն, իշխան, որդի Արաբաբի, շինել է Սէլի-
մի կորավանատունը 102, 290, 166, 512, 177, 545,
233, 755
Չուզին, որը պատարագներ է ստացել 52, 136

Պ

Պակիր, կանգնեցնող խաչարարի 67, 186
Պապորի որդին մեռել է կրիտուարը հասակում 200,
629
Պապ, որի հիշատակին խաչարար է կանգնեցված 189,
587
Պապածայր, հայր Հասանի և Գալիկի 120, 352
Պապար պարոն, վաճառել է ալոխ 53, 139
523, 194, 395, 241, 785 N 693
Պապար, որդի Պոռչ իշխանի 74, 205, 78, 213, 180,
547, 193, 520, 195, 605, 208, 676
Պասեղ, կանգնեցնող խաչարարի 66, 183
Պարեղ, նշեցյալ 44, 110
Պարսամ, ալոխ է նվիրել 99, 277
Պարսիկներ (պարսից զորք) 170, 523
Պաղոս բաճանա, սպանված 170, 523
Պաղոս, նշեցյալ
Պաղոս, ստալայը 36, 87, 42, 104, 162, 489, 171,
523, 212, 679, 241, 785

Պելի, նշեցյալ 91, 254
Պետրոս, որդի Կրիտո Շոտլեցու 202, 652
Պետրոս, նշեցյալ 201, 633
Պետրոս, որդի Սարգիսի, շինել են աղբար է կանգնեց-
րել խաչարար 195, 605
Պետրոս, կորալը Մամլետ վարդապետի 180, 547
Պետրոս 101, 285
Պետրոս, հոգացել է գանգի գնելու ծախսը 85, 233
Պետրոս, հիշատակված է 81, 222
Պետրոս, կորալը Մարավկու, կանգնեցնող խաչարարի
58, 94
Պետրոս վարդապետ, նորոգել է Գնդվանքը և շինել
գյուղի կնկեցին 19, 24, 20, 29
Պետրոս մահադար, Քուսեղի 162, 488
Պետրոս զէա, Աստապատի, շուր է բերել Շափնա-
վանք 161, 485
Պետրոս, ստալայը 36, 87, 42, 104, 150, 451, 171,
523, 194, 395, 241, 785, N 693
Պէնա, որդի Մերտի, տեր Փանձաթող գյուղի 81, 223
Պճնոց Կոկոր, տե՛ս Կոկոր Պճնոց
Պաղոս, կորալը Քուրթի, Օրբելյան 237, 777
Պոռչ իշխան, Հազարակյան 71, 200, 74, 205, 76, 208,
100, 283, 104, 295, 180, 547, 181, 551, 183, 563,
184, 564, 192, 593, 193, 595, 598, 195, 606, 196,
609, 197, 610, 611, 208, 676, 143, 435, 175,
556
Պօղոս, որի հիշատակին շուր կորալներ խաչարար են
կանգնեցրել 201, 644

Ջ

Ջալալ իշխան, որդի Տարալիճ Օրբելյանի 108, 301
216, 685, 238, 779
Ջալալ կամ Ջալալ գուլի, մեծ իշխան Արջախի 237,
776, 238, 779
Ջահան, որի հիշատակին խաչարար է կանգնեցված 130,
383
Ջահաններ, տե՛ս Ջահանեց ալոխ
Ջամալ խաթուն, կին Գրիգորի, նորոգող կնկեցու 175,
540

Ջամալ խաթուն, մերձավոր Կուկաի, ստացել է պատա-
րազ 174, 535
Ջանազա, կանգնեցնող խաչարարի 26, 52
Ջանազա, որի հիշատակին խաչարար է կանգնեցված
120, 384
Ջանիկ, կանգնեցնող խաչարարի 61, 163
Ջառիմ, աղազակից Արիզիկ սարկավաղի 40, 101
Ջէար, կանգնեցնող խաչարարի 167, 516
Ջհուս, մուրիդը, տե՛ս Ջհուսի հող
Ջնարուզա աղա, որի հիշատակին խաչարար է կանգնեց-
ված 71, 201
Ջնդիկի, հիշատակագիր 241, 789
Ջոմէ, որդի էաշի, Պոռչյան 80, 220
Ջուր, ստացել է պատարագներ 214, 683
Ջուր, մյուսը, ստացել է պատարագներ 214, 683

Թ

Թզուրան, գլուստ Մխիթարի և Մամլերի 183, 563
Թուրուան, կին Մմբաթ Օրբելյանի 206, 667
Թստակն, կանգնեցնող խաչարարի 65, 181

Ս

Սաթուն, հողամասի նվիրատու 54, 143
Սախուր, կին նվիրատու Քվանի 82, 226
Սահակ հայր տէր Քարսեղի 30, 62
Սահակ, որդի Սիմոնի, կանգնեցնող խաչարարի 45, 119
Սահակ, նպատակ է ավանդատան շինությանը 75, 207
Սահակ, նշեցյալ 245, 811
Սահակ երեց, հիշատակված է 222, 355
Սալու, որմնախաչ է գրել 241, 786
Սամաղալ, հայր Հասանի, պաղ Քուրալի 82, 224
Սամուկ, սփառաբանում մահուտի 232, 747
Սամուկ տեր, 208, 674
Սամանյա, հիշատակագիր 154, 460
Սաման, որդի Կանուրի և Արզուխաթունի 144, 438
Սաման, որդի նկարաբար Յահաննիսի 208, 671
Սանդրուխ, նշեցյալ 233, 753
Սանդրուխ, կուրթ 79, 216
Սանդուզ կին Մազնաբուրի տատ Վահրամ Շահունե-
ցու N 135
Սանկ, հայր Սմբատի, կանգնեցնող խաչարարի 164,
502
Սանճար, հողամասի նվիրատու 35, 83
Սանճար, որդի Տանկրաուրի, հողամասի և ալոխ նվի-
րատու 222, 704
Սանճար, Քանճարի հետ հողամասեր են նվիրել 78,
214
Սանտ, կորալներին հետ խաչարար է կանգնեցրել 201,
644
Սատի, մայր Մլիխի 201, 643
Սաման, որդի Սարգիսի, կանգնեցնող խաչարարի 194, 603
Սանույ, որդի իշխանի, կանգնեցնող խաչարարի 45, 120
Սավուր, որի հիշատակին խաչարար են բանդակել 58, 152
Սարգաթան բաճանա, 94, 268
Սարգիս տեր, 1 առաջնորդ նորավանդի, 212, 677, 678,
679, 213, 680, 681, 214, 683, 217, 689, 223, 708,
224, 709, N 692, 693
Սարգիս տեր, կանգնեցնող խաչարարի 244, 798
Սարգիս, որմնախաչ է գրել 245, 807

Սարգիս, հիշատակագիր, 221, 700
Սարգիս բաճանա, ստալայը Գնդվանքի 14, 5, 6
Սարգիս, 19, 22
Սարգիս, որդի Ամիրի 22, 35
Սարգիս, որդի Սարմանի, կանգնեցնող խաչարարի 33, 89
Սարգիս երեց, կանգնեցնող խաչարարի 34, 81, 35, 82
Սարգիս, հայր նվիրատու Տահիր 36, 86
Սարգիս, կանգնող խաչարարի 40, 100
Սարգիս, նշեցյալ 45, 117
Սարգիս, որդի Նճույ Ամուրի 45, 121
Սարգիս, վերակացու մուրիդի (սանուտի) 49, 128
Սարգիս, սուրբ 52, 136, 81, 221, 87, 239, 120, 351,
127, 365
Սարգիս, հայր Կոկորի, պատարագ է ստացել 52, 136
Սարգիս, որդի Սամունի, հողամասի նվիրատու 54, 143
Սարգիս, կորալը Սախուրի (կապալահան) 78, 213
Սարգիս, հողամասի նվիրատու 82, 224
Սարգիս սարկավաղ, 83, 227
Սարգիս բաճանա, վաղամեռիկ 50, 252
Սարգիս, կանգնեցնող խաչարարի 92, 260
Սարգիս, իր կորալը Մմբաթի հետ խաչարար է կանգ-
նեցրել 116, 339
Սարգիս հայրապետ, առաջնորդ Տախաջ բարի վանքի
123, 357
Սարգիս, որի հիշատակին խաչարար է կանգնեցված 139,
379
Սարգիս, նշեցյալ 131, 385
Սարգիս, 134, 396
Սարգիս, նվիրատու Հերմանի վանքի 136, 405
Սարգիս, որի հիշատակին խաչարար է կանգնեցված 149,
426
Սարգիս տեր, նվիրատու 157, 466
Սարգիս վարդապետ, առաջնորդ Շատիրի վանքի, շի-
նել է կամուրջ 163, 494
Սարգիս, հայր խաչարար կանգնեցնող Քաջնիկի 177, 544
Սարգիս, բաճանապետ Գալաթի, 180, 547
Սարգիս, որի հիշատակին խաչարար են կանգնեցրել
որդիները 194, 603
Սարգիս, իր որդի Պետրոսի հետ շինել են աղբար և
կանգնեցրել խաչարար 195, 605
Սարգիս բաճանա, կանգնեցնող խաչարարի 146, 442
Սարգիս, որդի կարիշահի 196, 608
Սարգիս, Գրիգորի հետ խաչարար է կանգնեցրել 197, 610
Սարգիս, երեք կորալներին հետ խաչարար են կանգնեց-
րել 201, 644
Սարգիս, ստալաբար է գրել հոր գերեզմանին 203,
658
Սարգիս, իշխանաց իշխան, 203, 680
Սարգիս ծրուղ— գրել է Քարիսի վանքի նորոգման
արձանագրությունը 206, 667
Սարգիս կրտսեր, կանգնեցնող խաչարարի 208, 672
Սարգիս, հիշատակագիր 221, 700
Սարգիս հիշատակագիր 221, 702
Սարգիս կրտսեր, «անհաղթ հետուր» 231, 743
Սարգիս տեր, որդի Յովսէփի 234, 761
Սարգիս բաճանա, հիշատակագիր 241, 788
Սարգիս տեր 244, 797
Սարգիս Արիստուս, շինել է նորավանդի հյուրատունը
246, 813

Մարկուսաց քահանա, ստացող զանգի 20, 25
Մարկուսաց քահանա, հարգազուտ Աղիզյանի սարկավազի 40, 101
Մարկուսաց, որդի Տեմալ Ավագի 45, 121
Մարկուսաց, որդի Գառիկ քահանայի 49, 128
Մարկուսաց, խաչքար է կանգնեցրել ձեռագրերի հիշատակին 89, 249
Մարկուսաց երեց, որդի Մկրտչի, նվիրել է աչքի, հուստան և խոցոտաբառուս 220, 697
Մարկավազ, հիշատակագիր 175, 539
Մարգարան, որդի Բախտարի, աչքի է նվիրել «Ջուրաց տաճարին» 109, 305
Մարտու, որդի Բշխանին, կանգնեցնող խաչքարի 45, 120
Մարտի, որդի Բշխանին, կանգնեցնող խաչքարի 45, 120
Մարտի, հայր Մխիթարի 24, 44
Մարտի, Չեար Թրբելյանի հարգազանեցից 178, 345
Մարտի տեր, 243, 796
Մաղբղկ, կանգնեցնող խաչքարի 26, 52
Մեղա, որ աչքի է նվիրել Ցախաց քարի վանքին 152, 456
Մենեղաբեմ սրբա (Քաղաց), 242, 790, 791, 226, 723
Մենեղաբեմանց աչք, 178, 345
Մեղոս, խաչքար է կանգնեցրել Դավթի հետ 28, 59
Մեղոս արևդա, հուգամարի նվիրատու 57, 150
Մեղոս Կոկիկոզու, որի հիշատակին խաչքար է կանգնեցված 63, 169
Մեղապա, որդի Մամբանի (Շահունեցի) 56, 147
Մեղապա, որի հիշատակին խաչքար է կանգնեցված Մեհհի, ժառանգ Մարգարայի և կնիկների է շինել 171, 525
Սէթ, քրոջ որդի Պապուս քահանայի, շինել է Մամասի վանքը 170, 523, 171, 524, 525
Սէթ, հիշատակագիր, 153, 459
Սէթա խաթուն, ներեցյալ 44, 113
Սէրոս, կանգնեցնող խաչքարի 189, 585
Սէրոսը, ներեցյալ 140, 428
Սիմեոն, հիշատակագիր, 109, 304
Սիմեոն, կանգնող խաչքարի 92, 260
Սիմեոն, ներեցյալ 112, 324
Սիմիան, աչքի է նվիրել Բանատի վանքին 76, 210
Սիմոն, հայր Սահակի 45, 119
Սիմիթրիոս, տե՛ս Մենեղաբեմ
Սիա, եղբայր Սասնաի հետ խաչքար են կանգնեցրել 194, 603
Սիրամէր, ազգակից Մարգարի 40, 100
Սիրանէս վարդապետ, նշանավոր ճարտարագետ 125, 361 Մ 765
Սիրիաներ, տե՛ս Սիրիանց աչքի
Սիրտ, որի հիշատակին խաչքար է կանգնեցրել 62, 166
Սիւրիացի, ազգը Մ 693
Սմբատ պարոն, որի հիշատակին խաչքար է կանգնեցվել 47, 125
Սմբատ տեր, ազգակից Մարգարի 40, 100
Սմբատ, կանգնեցնող խաչքարի 64, 177
Սմբատ, որդի Կրպարտի, հայր Պէնարի 81, 223, 98, 274

Սմբատ, բարեմիտ պատանի, կազմող խաչքարի 164, 502
Սմբատ, որդի Կրպարտի, Չեարի բնուանիցից 175, 345
Սմբատ, որդի Մյունեաց իշխան Աշոտի և Շուշանի 206, 666
Սմբատ, որդի Աբաբի, եղբայր Դավթի, վաղամեակի 224, 711
Սմբատ, որդի Բարբելի 244, 801
Սմբատ, իշխանաց իշխան և արքայազն Կոլված, որդի Թրբելյան տոհմի հիմնադիր Կրպարտի 87, 237, 110, 312, 115, 337, 116, 339, 124, 359, 116, 451, 156, 464, 206, 667, 207, 668, 212, 677 214, 683, Մ 692, Մ 693, 219, 694, 288, 730, 236, 772, 246, 813
Սմպատ, որդի Մյունեաց իշխան Աշոտի, ամուսին Սուփի 13, 1
Սմպատ, որդի Կրպարտի, լազիկ Արզնիկեց 55, 145
Սմպատ, (Թրբելյան) 42, 104
Սմպատ, ներեցյալ 113, 327, 339
Սմպատ, հայր Գրիգորի, Սասնի տեր 142, 432
Սմպատ, իր եղբայր Մարգարի հետ խաչքար է կանգնեցրել 116, 339
Սմպատ, որդի Վահրամի և Ուրանի 156, 464
Սնպատ թագաւոր, որդի Աստակի 41, 102
Սոլուան, որի հիշատակին խաչ է քանդակված 129, 372
Սողոմոն, հայր Մարգարի 33, 80
Սողոմոն, որի հիշատակին խաչքար է կանգնեցված 39, 98
Սողոմոն, 107, 300
Սոճահ, ներեցյալ 112, 321
Սուլեման (հաս Սուլեյման) շահ, պարսից արքա 163, 494, 208, 675
Սուլթան, որի հիշատակին խաչքար է կանգնեցված 61, 164
Սուլթանբէգ, վաղամեակի 199, 227
Սուլթանզուլի պարոն, ամուսին պարոն Նաշանախաթունի 17, 13
Սուտա, կին Պէնարի 81, 223
Սուփան հայր (Գեղտնի), ճղնավոր 15, 7, 8
Սուփի, Մյունեաց տիկին, կին Սմպատ իշխանի 13, 1, 2, 3
Սուրխա, 182, 560
Ստեփանոս, որմնախաչ է դրել 156, 463
Ստեփան, ներեցյալ 112, 322
Ստեփանոս քահանա, որի հիշատակին խաչքար է կանգնեցված 175, 538
Ստեփանոս հայր, որի հիշատակին խաչքար է կանգնեցվել 23, 38
Ստեփանոս տեր, ժանդարմի է խաչքարի կանգնեցման 33, 80
Ստեփանոս արևդա, կանգնեցնող խաչքարի 60, 160
Ստեփանոս տեր, նվիրատու 69, 191
Ստեփանոս, Մյունեաց երեց 101, 288
Ստեփանոս տեր, կախկապուս սյունեաց, որդի Զաւու Թրբելյանի 108, 301
Ստեփանոս պատանի, նորոգող Աբառանի վանքի 120, 376

Ստեփանոս տեր 136, 404
Ստեփանոս տեր, առաջին առաջնորդ նորավանքի 212, 678, 215, 684, 218, 691, 230, 741
Ստեփանոս, հիշատակագիր 225, 720
Ստեփանոս տեր, հոգևոր հայր Յոնանէս Արզնիկի 228, 728
Ստեփանոս տեր, որդի տեր Գրիգորի 234, 762
Ստեփանոս քահանա, հիշատակագիր 236, 770
Ստեփանոս տեր, որի հիշատակին խաչքար է կանգնեցված 243, 796
Ստեփանոս տեր, պատմագիր, որդի Տարսայի Թրբելյանի 56, 133, 68, 190, 172, 527, 208, 673, 215, 685, 220, 698, 222, 704, 245, 812, 238, 779, 233, 751 (տաղանակագիր): 125, 363, 126, 364
Սրբապետ, հայր Աբարի 189, 585, 586
Սրբապետ, ամուսին Խորշի 191, 592

Վ

Վախախ, կին Բուրբլի իշխան Թրբելյանի 29, 61, 240, 732
Վախիմանց պարոն, որդի պարոն Ունկի 110, 310
Վահրամ (հաս Վահրամ) իշխան Շահունեցի, որդի Վասակի 68, 190, 80, 218, 219, 156, 464, Մ 135
Վահրամ, հայր Գրիգոր նվիրատուի 157, 465
Վահրամ ծայր (ծեր, ձերտնի) հայր Գրիգորի 67, 187
Վահրամ, որդի Մխիթարի, հայր Ավետիսի 182, 554
Վահրամ, հիշատակագիր 225, 717
Վահրամ հիշատակագիր 71, 198
Վահանի, շինել է Արատեանի վանքի որ. Գեղորդ կնիկեցին 122, 354
Վաղթանակ, որդի Խաչատուհի 77, 212
Վաղթանի, որդի Մամբանի, Շահունեցի 56, 147
Վաղթանիկեց, (Վաղթանիկեց աչքի) 98, 274
Վանափան, կանգնեցնող խաչքարի 227, 725
Վանեհի, հիշատակված է 90, 253
Վանիկ, կանգնեցնող խաչքարի 61, 164
Վասանան, որդի Փիլվկաթի, ներեցյալ 33, 77
Վասակ, հայր Վահրամ Շահունեցու Մ 135
Վասակ, սրբապետ 339, 779
Վասակ, Նաղրակեան, 208, 676, 123, 357
Վասակ թագաւոր 21, 31
Վասակ, վաղամեակի 218, 690
Վարդան, գրակալ և խաչ է նվիրել 145, 440
Վարդ, որի հիշատակին խաչքար է կանգնեցված 26, 49
Վարդ, որդի Զարթրի, հոգամարի և աչքու նվիրատու 152, 456
Վարդ, կին Ուլկիի և ծայր Ուրանի 166, 511
Վարդ, Չեար Թրբելյանի բնուանիցից 178, 345
Վարդապետ, կանգնեցնող խաչքարի
Վարդան, կազմող խաչքարի 17, 15, 46, 124
Վարդան, շինել է ավել տապանաբար 44, 111
Վարդան աղա, հայր Միքայել աղայի 44, 111
Վարդան վարդապետ, ձիթանի նվիրատու 52, 138
Վարդան (Վարդանեց տոն) 54, 143
Վարդան վարդապետ, կանգնեցնող խաչքարի
Վարդան, միաբան Սպարակավոր Աստածածին վանքի 100, 283

Վարդան, լազիկ Սևեթարիմանց, հայր Խորշահի 178, 345
Վարդան հիշատակագիր 224, 712
Վարդիկ հայր, առաջնորդ Ցախաց քարի վանքի 146, 444, 147, 445, 446, 151, 455
Վարդիկ, ստացել է պատարագ 122, 356
Վարդապետ, իմաստը ճարտարագետ է, բայց գործածված է իր անունան 59, 158
Վահրամ Գոհեց, հայր Խորշի 110, 309
Վահրամ, վաճառել է իր աչքին 53, 139

Ց

Տախր, որդի Մարգարի, նվիրատու արտերի և կալի 36, 86
Տամուրաշ, որի հիշատակին խաչքար է կանգնեցված 63, 168
Տահնկ-ազգը 125, 363, 214, 683, 239, 779, Մ 692, 216, 685, 211, 677
Տարսայի, իշխանաց իշխան, ամբարկ, որդի Կրպարտ Թրբելյանի 26, 49, 87, 239, 108, 301, 113, 326, 115, 338, 116, 340, 117, 341, 124, 359, 125, 363, 126, 364, 134, 393, 149, 451, 172, 527, 206, 667, 211, 677, 214, 683, 216, 685, 216, 685, 216, 686, 234, 763, 235, 764, 236, 773, 237, 774, 775, 238, 779, 239, 780, 243, 794, 246, 813
Տարսայի-Կախկապուս (հայրապետ) 176, 541
Տարսայի-Տեան ազգ (յազգ Տարսայի-Տեան) 56, 148
Տիկնանց տիկին, կին Կարապետի 57, 149
Տիկնանց տիկին, ստացել է պատարագ 214, 683
Տիրանց 193, 348
Տիրացու քահանայ, որմնախաչ է դրել 175, 557
Տիրացու, ամուսին Խաթունի 225, 715
Տիրապետի, կան, ներեցյալ 203, 657
Տիրի, կանգնեցնող խաչքարի 166, 512, 167, 513
Տոլանտ, մայր Բախտարի, ներեցյալ 187, 576, 577
Տոտապա, քույր Վարդան մանթ կազմողի 46, 124
Տովկաթ, որի հիշատակին խաչքար է կանգնեցված 229, 733
Տրիպա (տիրացու?), խաչքար է կանգնեցրել 140, 426
Տրս (Տրս?) կանգնեցնող խաչքարի 93, 266

Փ

Փախիկ, ներեցյալ 39, 96
Փախիկ, որդի մեծ Արխամարի 242, 792
Փախիկապետ, որդի Կրպարտի, Սմբատ և Տարսայի Թրբելյան իշխանների եղբայրը 217, 677, Մ 692, 228, 729, 230, 738.
Փախիկապետ, որդի Տարսայի իշխան Թրբելյանի 86, 237, 136, 403, 236, 774
Փաշա, խաչքար է կանգնեցրել իր ամուսին Մարտիկի հիշատակին 204, 662
Փաշիկ, որդի Բախտարի 188, 582
Փաշիկ, որի հիշատակին խաչքար է կանգնեցված 62, 165
Փիրբրէկ, հայր Զահարի և Մկրտչի 31, 68
Փիրբրէկ, հայր Բարի 32, 74
Փիրբրէկ, կանգնեցնող խաչքարի 202, 648
Փիրբրէկ, հիշատակագիր 100, 280

Փիրճամզը, որդի Սատուրի և Կոլիխանի 201, 646
 Փիրվէլաթ, որդի Առաքելի 33, 76
 Փիրվէլաթ, Տայր Վառանանի 33, 77
 Փուրջուլի, տաղանաբար է գրել իր եղբայր ձանդուլի
 գերեզմանին 199, 624
 Փսակչաւ, ներշնչալ 112, 320

Քաթար, կանգնեցնող խաչքարի 181, 551
 Քիմախաթուն, կին Խուշիթի 172, 527
 Քոյր ծայր (ձևը), որի շիրտակին խաչքար է կանգ-
 նեցած 16, 12
 Քուրիկ, կանգնեցնող խաչքարի 38, 95
 Քուրդ, Չեսար Օրբելյանի ընտանիքից 178, 345

Ի

Իսաու, կանգնեցնող խաչքարի 50, 130

Օ

Օվանկա տեր, ներշնչալ 203, 656

Յ Ա Ն Կ

ՎԻՄԱԿԱՆ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԵՂ ՀԻՇԱՏԱԿԱՆ
 ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ՀՈՒՇՈՐՁԱՆՆԵՐԻ

Ե

Աբառաշեն, գյուղ 216, 685
 Ագարակի ձոր, գյուղ 217, 677, 246, 813
 Ազատ գյուղ N 693, 246, 813
 Ազատակ գյուղ 202, 649, 652
 Ախթամարենց այգի, Արփա (Ներկայումս Արենի) գյու-
 ղում 246, 813
 Ակներ, հողամաս Սար գյուղում 246, 813
 Ակոր սր. մատու Ազատակ գյուղում 202, 653
 Ակոզ գյուղ 51, 133
 Ակոռի գյուղ 246, 813, N 692
 ԱՆերմանի վանք 133, 390
 Աղալ տեղի հող, հանդամաս Քանաթի վանքի մերձա-
 կայքում 79, 215
 Աղբերկա հող, Աղբրտափ հանդամասում 52, 137
 Աղբրտափ, այգետեղ Սպիտակավոր Ասովածածնի
 մաս 99, 277
 Աղձնաց ճանապարհ, 31, 68
 Աղբրտափ, հանդամաս Շերճեր գյուղի շրջակայքում
 52, 137, 56, 148
 Աղվանք 237, 776
 Ամազու, ներկայիս համանուն գյուղը 212, 679
 Անապատ, գյուղ N 692, 246, 813
 Անդեղի, գյուղատեղ Շատին գյուղի մաս 157, 466
 Առավետկանց այգի, Սպիտակավոր Ասովածածնե
 տրված 97, 272
 Առինջ, գյուղատեղ Շերճեր գյուղի մաս 53, 146
 Աստապատ, գյուղ, նախիջևանի մաս 161, 485, 162,
 489
 Աստուածածին սր. Լկեղեցի հաշիկ գյուղում 208, 675
 Աստուածածին սր. Լկեղեցի Շերմանի վանքում 134,
 393
 Աստուածածին սր. Լկեղեցի Արատեի վանքում 126,
 364, 128, 367
 Աստուածածին, սր. Լկեղեցի Այալազ գյուղում 108, 501
 Աստուածածին սր. Լկեղեցի Յախաց բարի վանքում
 143, 434, 153, 458
 Աստուածածին սր. Լկեղեցի Գեղեազ գյուղում 20, 29
 Աստուածածին սր. Աղալնաձոր գյուղի մաս Ուլգյուր
 գյուղատեղի մեջ 35, 83, 84, 85, 36, 86, 87, 57,
 150, 62, 167, 65, 179, 81, 222

Աստուածածին սր. Լկեղեցի Սպիտակավոր Ասովածա-
 ծին վանքում 96, 270, 98, 275, 99, 277, 278
 Աստուածածին սր. Լկեղեցի Խոտակերաց վանքում, հա-
 շիկ գյուղ 206, 666
 Աստուածածին սր. խաչքար Աղալնաձոր գյուղի հան-
 դում 34, 81
 Արասողենց բեյի գետտ, վայր Սխտարալի գյուղի
 սահմանում 100, 283
 Արաստամուր գյուղ N 666
 Արատես, գյուղ և վանք 125, 363, 127, 365, 130, 376,
 138, 416, 216, 685
 Արծախ—Արցախ 145, 428
 Արտարին—Արբրյն, Եսախին Էրզրափին այժմ Եղեղիս
 գյուղը 145, 338, 148, 450
 Արփա, այժմյան Արենի գյուղը N 135, 171, 523, 223,
 708, 246, 813
 Ասազ ական շաղաց, նվիրված Քանաթի վանքին 80,
 220
 Ասազ անապատ, Սպիտակավոր Ասովածածնի վանքի
 այլ անունը 98, 274
 Ասանյենց էղի, Փանձաթաղ գյուղում 81, 223
 Ասէշ գյուղ N 692, 246, 813

Ը

Բարգուշատ, Որտան գետը 123, 357, 149 451
 Բերդի ձոր, Սպիտակավոր Ասովածածնի վանքի մո-
 տերքում 96, 270
 Բնաշաճ ուտ, սահմանորոշ տեղ Վեդիի շրջանում 238,
 779
 Բուն առու, Սխտարալի գյուղում 101, 288
 Բուտ գյուղ (Բուտեցի) 162, 488
 Բվեայ մարզ, նվիրված Յախաց բարի վանքին 152,
 456
 Բրինճի այգի, Վեդիում 238, 779

Գ

Գաղարափոսի այգի, Համաժառանգ գյուղում 56, 148
 Գալարենց հող, նվիրված Քանաթի վանքին 78, 213
 Գանձանի առու, Սպիտակավոր Ասովածածնի մոտերը
 96, 270

Մասնի 123, 357, 149, 451

Պատմ զեղ, զյուզ Գեղարքունիքում 149, 451
Պեղարքունի, զավանդ 126, 364, 149, 451
Պինիակածոր, Տամանուն զյուզի մաս N 693
Պիրոզ սր. կենդեցի Արաստի վանքում 122, 357
Պյնն հող, հողամաս Հերձեր զյուզում 122, 356
Պնկեվանք, Տամանուն վանքը 20, 25, 26, 27
Պոչոց աչի, Ռասին զյուզում 124, 359
Պրգոր սր. կիսավեր կենդեցի Հերձեր զյուզում 68, 190
Պրկոր սր. կենդեցի Հերձերի վանքում 134, 393, 394, 136, 405, 408, 412
Պրկոր սր. կենդեցի Շառին վանքում 159, 472
Պրկոր սր. խաչքար Հերձերի ս. Սին վանքի բակում 60, 159

Պ

Պանկ բարի, աչի, նվիրվել է Նորավանքին N 694
Պարթան, զյուզ Գեղարքունիքում, այժմ ավերակ՝ Վարդենիկ զյուզի հանգում 126, 364
Պասինց ալիտեղի, նվիրվել է Սպիտակավոր Ասավաժածի վանքին 97, 273
Պիտի սր. Գերգ, մատուռ Հերձեր զյուզի մաս 56, 148
Պյնն բլինն հող, նվիրվել է Հերձերի Սին վանքին 55, 144

Պ

Պեղեկաց ձոր (նաև Սեղեմաձոր, Սեղեկ ձոր), 118, 345, 123, 357, 216, 685, 220, 697
Պեղեկց դառառ, Սեղեմաձոր գետի հովիտը, 148, 448
Պեղեկա, (նաև Սեղեկ), այժմյան Ալուտլ զյուզը 122, 356, 152, 457, 157, 466
Սշո բար, հանգամաս, որսեղից աչիներ են նվիրվել Նորավանքին 239, 780
Սրասե, գետ 149, 451
Սրբան—Սրբեր, այժմյան Հերձեր զյուզը 122, 356

Պ

Սրբնաբա, որ նվիրվել է Նորավանքին 216, 686

Պ

Սրբերծ, Սինանի շրջանի այժմյան Պարթան զյուզը N 765

Պ

Փայն, Տամանուն զյուզ այժմ էլ 67, 188
Փանոտի վանք, Վերնաշեն և Մավրչա զյուզերի արանքում 76, 209, 80, 218, 82, 224, 87, 239
Փեղուտ, Սպիտակավոր Ասավաժածի մաս հանգամաս 98, 274
Փեղուտ, հանգամաս Մճակաձոր զյուզի սահմանում 124, 359
Փոխ մանուկ, կենդեցի Սուկրուկ զյուզում (Քուրաբուրդ) 27, 54

Պ

Փրիցակույեր, վուր Հերձեր զյուզի մաս N 135
Փրիցի աչի, Վեղում 238, 779

Պ

Պաղեղաշո, հանգամաս նվիրված Գյումուրի մատուռին 193, 598
Մնացուտ, հողամաս Աղաս զյուզում 246, 813

Պ

Սալին ըրգլանին հողերն, հանգամաս նվիրված Քաստուրի վանքին 80, 219
Սանգա՛նի կղի, նվիրվել է Նորավանքին 233, 707
Սաշի տափի աչի, Ասինը զյուզում 55, 146
Սաշուտլ, հանգամաս Աղավանք զյուզի սահմանում 39, 97
Սարասանանի հող, նվիրված Գեղեվանքին 16, 11
Սասակեբաց վանք, Սաշի զյուզում 206
Սասորալիզ, զյուզ 97, 273
Սաշաբար, հանգամաս Աղավանք զյուզի սահմանում 37, 91
Սալինակ, զյուզ Գեղարքունիքում 126, 364
Սալուանի աչի, Մճակաձոր զյուզում 134, 393

Պ

Սաղկելուի աչի, Արքիս զյուզում 169, 522
Սախրուկ զյուզ, այժմ Քուրաբուրդ 27, 54

Պ

Սարապետ սր. կենդեցի Սպիտակավոր Ասավաժածի վանքում 96, 270, 98, 274
Սարապետ սր. կենդեցի Յախաց բարի վանքում 146, 444
Սարապետ սր. Նորավանքի զյուզում կենդեցին 212, 679
Սարապետ սր. կենդեցի Արաստի վանքում 126, 364
Սիտանց, զյուզ Գեղարքունիքում 126, 364
Սկուրբի հող, նվիրված Փանոտի վանքին 78, 214
Սուտրոի հող, նվիրված Հերձերի Սին վանքին 52, 136
Սուկ (կակեցի), զյուզ 208, 674
Սուրես, զյուզ 101, 287
Սուկիտոս հող, Աղավանք զյուզի սահմանում 36, 86
դի մաս 157, 466

Պ

Տնվճոր, նուշանուն զյուզ Փորիկի շրջանում N 765
Տամանասե, զյուզ 56, 148
Տամիան կամ Տամինա, քաղաք Քրանում 217, 677
Տաշոց աշխարհ՝ 170, 523
Տարաշակաբուրդ, ամաղու զյուզի մաս 217, 677
Տոլվենց հող, նվիրված Փանոտի վանքին 78, 214
Տրևշուակաղեաց սր. կենդեցի, այժմյան Գլիճոր զյուզում, 103, 294
Տրևշուակաղեաց սր. կենդեցի Հորաբաղ զյուզում 166, 509

Պ

Տոհարշի հող, նվիրված Մամառի վանքին 173, 530

Պ

Տոկան արա, նվիրված Նորավանքին 214, 683

Պ

Մազմաննց կղի, Փանձաղ զյուզում 81, 223
Մամաս սր. Վանքը 171, 523, 172, 526, 173, 530
Մարաձոր, հանգամաս նվիրված Գյումուրի մատուռին 193, 598
Մարաբուրի աչի, Նշո քար վալքում 239, 780
Մարապան փորակ, հանգավայր Ակուս զյուզի 246, 813
Մարտիրոս զյուզ, այժմյան համանուն զյուզը 193, 563
Մարտիրոս սր. կամ Նահատակի մատուռ, Շառին զյուզի մաս 157, 466
Մեծարքի հող, Սիտորալիզ զյուզի հանգամաս 83, 126
Մճակաձոր, զյուզ 35, 85, 87, 239, 241, 124, 359, 134, 393, 149, 451
Մշուլաշեն, զյուզ Գեղարքունիքում 126, 364
Մորդակ, հողամաս նվիրված Նորավանքին 214, 683
Մոր, Բաղազ քաղաքը 55, 145, 46, 123, 68, 189

Պ

Յաղթա աչի, նվիրվել է Նորավանքին 220, 698
Յովհանես սր. կենդեցի Հերձերի ս. Սին վանքում 53, 141
Յովհանես սր. կենդեցի Հերձերի վանքում 134, 397
Յովհանես սր. կենդեցի Յախաց բարի վանքում 142, 432, 145, 438 148, 450, 152, 457

Պ

Նախաղպարտ, հանգամաս Սասորալիզ զյուզի 97, 272
Նախավա (սր. Վարապետ), կենդեցի Գեղեվանքում 20, 26, 27, 28
Նախավա (սր. Վարապետ), Նորավանքի զյուզայր կենդեցին 214, 683, 218, 691, N 692, 693 694
Նահատակ սր. տե՛ս Մարտիրոս սուրբ
Նիկողայոս սր. կենդեցի Վարապետ զյուզում 202, 654
Նշան սր. կենդեցի Փանոտի վանքում 79, 217, 82, 223
Նշան սր. կենդեցի Արաստի վանքում 138, 416
Նորավանք Ամաղուի, 123, 357, 125, 363, 216, 685, 686, 217, 677, 218, 691, 220, 698, 222, 704, 223, 707, 238, 779, 245, 812
Նորգեօրի աչի, Վեղում 238, 779
Նրքոն, զյուզ և բերդ 246, 813

Պ

Շահմարանց հող, նվիրված Փանոտի վանքին 88, 243
Շաղդունաց կրիթ, Նախիջևան հանրապետության Շա՛րուլ շրջանը 208, 676
Շասեց աչի, Նշո քար վալքում 239, 780
Շասիտ վանք, անապատ 163 494
Շիխաչար, զյուզ Գեղարքունիքում 126, 364
Շուտ, նվիրված Փանոտի վանքին 88, 243
Շե՛ներ, Տամանուն զյուզ Փորիկի շրջանում N 765
Շոտթ, զյուզ 202, 652

Պ

Յզգլիկի աչի, Վեղում 238, 779
Ռասի, գյուղատեղ Շառին զյուզի մաս 124, 359, 142, 432
Ռիճաբարի հող, Աղաբառի վալքում 56, 148
Ռրտուն, Տամանուն գետը N 765

Պ

Չվա զյուզ, Արքիս գետի Տամանուն վտակի ափին, 216, 685, 224, 709

Պ

Պարզուի աչի, Վեղում 238, 779
Պարոս սր. կենդեցի Մամառի վանքում 170, 523

Պ

Ջահննց աչի, Սասորալիզ զյուզում 97, 273
Ջաղաթի քրան հող, նվիրվել է Հերձերի ս. Սին վանքին 57, 150, 86, 297
Ջասիան վանքին հող, նվիրվել է Փանոտի վանքին 83, 224
Ջահնն հող, սրբ պատկեր ըր Քաստուրի հողին 98, 275
Ջուղդիկի աչի, նվիրվել է Յախաց բարի վանքին 122, 356
Ջուղա (Ջուղաեցի) 160, 478, 161, 487

Պ

Սար, զյուզ? 246, 813
Սին սր. Արաստի վանքի անունը 126, 361, 124, 359
Սին սր. Շասիկի վանքի կենդեցի 156, 464, 157, 465, 466, 158, 467
Սիրիանց աչի, Արաստույնք զյուզում 145, 438
Սինեաց նահանգ N 765
Սինեաց իշխան 13, 1, 4
Սինեաց տիկին, 13, 1, 2, 3
Սինեաց նվիրվողուս, արձնելիկուս, գիտող, մատուցողիս 230, 740, 741, 231, 742, 743, 212, 678, 217, 677, 232, 750, 233, 751
Սիտորալիզ, զյուզ 82, 226, 160, 283, 101, 288
Սկիթացի իշխան, 203, 660
Սպիտակավոր Ասավաժածի, վանք, անապատ 97, 272, 98, 274, 99, 277
Ստեփանոս սր. կենդեցի Փանոտի վանքում 74, 205, 76, 210, 77, 211, 212, 78, 213, 214, 79, 215, 217, 80, 218, 219, 220, 81, 223, 82, 224, 225, 226, 83, 228, 84, 230, 86, 236, 87, 239, 87, 240, 241
Ստեփանոս սր. կենդեցի Վերին Ուլղար աղերակներում 37, 91
Ստեփանոս սր. կենդեցի Աղասիկ զյուզում 202, 650, 651, 652
Ստեփանոս սր. խաչքար, ս. Սին վանքի բակում 60, 160
Սրիզունք, զյուզ 143, 435

Վ

Վաղթանակեց աշդի, նվիրվել է Սպիտակավոր Աստվածածինն 98, 274

Վաղթանո ոտուց արտ, նվիրվել է Շատրնի վանքին 156, 464

Վանկան, գյուղ Գեղարքունիքում 126, 364

Վարազի ս. Նշան, եկեղեցի Քանաթի վանքում 76, 209, 77, 211, 212

Վարդապետեց Հոզ, նվիրվել է Հերհերի ս. Սխոն վանքին 56, 147

Վարդուտ, Հոռամաս Աղարակի ձոր գյուղի 246, 813

Վեղէ, գյուղ, այժմյան Վեղին 246, 813, 238, 779

Վերիվշալ, գյուղ, անցյալում էր Միշ, այժմ ավերակ 28, 60

Վրաց-երկիր, ազգ. 217, 677

Տ

Տաթև, 216, 685

Տանձեկ, գյուղ, նվիրված նորավանդին 222, 704

Տանձի սև, հանգամաս Աղավնաձոր գյուղի սահմանում 36, 86

Տանձի Հոզ, նվիրված Սպիտակավոր Աստվածածինն, 96, 270

Տիարբ, գյուղ 217, 677

Յ

Յանաբար, Յազած բար, Յազան բար, Յազաց բար, վանքը 143, 435, 144, 437, 145, 438, 148, 448, 149, 451, 151, 455, 152, 457, 162, 493

Փ

Փանծաթաղ գյուղ 81, 223

Փառակունիք, գյուղ Գեղարքունիքում, այժմ ավերակ, Վերին Քյուլաղան 126, 364

Փոշաշանք, գյուղ նվիրված նորավանդին 216, 685

Փորստապի Հոզ, հանգամաս եղեղիս ավանի սահմանում 152, 457

Ք

Քարազուխ, համանուն գյուղը 175, 540

Քարաթաղի աշդի, նվիրված Հերհերի ս. Սխոն վանքին N 135

Քարաբիտ ձոր, Սպիտակավոր Աստվածածին ժառանգը 26, 270

Քարկոփելանք, գյուղ նվիրված նորավանդին 216, 685

Քավարանց, գյուղ Գեղարքունիքում 126, 364

Ա.Ռ.Ս.Ր.Կ.Ա.Յ.Ս.Կ.Ա.Ն. Յ.Ա.Ն.Կ

Տիպոսներ, պաշտոններ

Աթրեկ—49, 677, 794

Աղա—111, 372, 376

Ամիր—248, 270, 273, 276, 546, 553, 554, 579, 605, 612, 765

Ասպարաղես—209

Արիորդ—735

Արթա—արքայաբյուրն—99, 205, 451, 603, 668, 723, 763, 772, 779, 790, 813

Արքայուհի—776

Բարոն—338

Բվկ—52, 68, 74, 101, 114, 127, 188, 196, 213, 215, 562, 607

Բազավոր—Յազավորություն—102, 224, 451, 494, 557, Իշխան—իշխանության—1, 4, 128, 190, 200, 205, 213, 246, 341, 344, 359, 363, 364, 438, 448, 450, 451, 452, 527, 535, 545, 546, 551, 563, 564, 593, 605, 606, 609, 610, 611, 666, 685, 790, 795

Իշխանաց իշխան—61, 337, 363, 364, 409, 451, 545, 547, 692, 693, 694, 707, 723, 730, 765, 774, 782, 783

Խաթուն—13, 100, 113, 189, 198, 210, 212, 215, 338, 438, 451, 535, 540, 601, 606, 794, 795, 813

Խան—657

Կողմնակալ—կողմնապահ—357, 451, 667, 776

Չեռնավոր—363, 683, 691, 765

Չան—205, 545

Մելիք—647

Պատրոն-պատրոնության—159

Պարոն-պարոնության—13, 17, 33, 49, 74, 125, 139, 190, 205, 215, 220, 228, 270, 287, 290, 310, 438, 439, 512, 513, 519, 563, 598, 734, 744, 765, 782, 810, 813

Վերակացու—128

Տանտաղ—128

Տիկին—1, 2, 3, 12, 666, 745

Փաշա—226

Նվիրատվություններ

Անշարժ գույք

Այդի—11, 135, 139, 146, 210, 213, 223, 226, 272, 273, 274, 277, 208, 305, 356, 359, 393, 432, 435, 437, 451, 456, 458, 522, 523, 691, 692, 693, 694, 697, 698, 707, 708, 709, 780, 813

Ասարանոց-ձիվան—138, 211, 813
Գյուղ—133, 363, 364, 451, 466, 667, 685, 692, 693, 704, 813

Խոջտարատուն—697
Հողամաս—11, 83, 86, 91, 97, 135, 137, 143, 145, 147, 148, 150, 213, 214, 215, 218, 219, 224, 226, 237, 243, 270, 275, 283, 346, 356, 359, 456, 457, 463, 465, 530, 683, 685, 693

Հովատուն—697

Մարագ—526

Ջրաղաց—220, 813

Սենյակ—697

Տան—709

Անասուններ

Կով—86

Ոչխար—681

Ջորի—698

Գրամներ

Գահկան-ղեկան—205, 208, 212, 217, 221, 230, 231, 467, 468, 687

Ոսկի—137

Սպիտակ—708, 780

Սպասներ—իւրե—զործիներ

Գրակալ—440

Զանգակ—233, 287

Նշան սր. (խաչ)—440

Յայտավոր—681

Պահարան—689

Պահարան արծաթե—676, 692

Սպասներ—135

Սպասներ պղնձե—650, 651, 653.

Վեցկի—216, 681

Տոնապատման—689

Անորոշ (արքայուհի, բաժին, բնօր, ինչք, ստացվածք)—141, 142, 144, 149, 204, 209, 225, 228, 232, 236, 239, 240, 241, 354, 367, 441, 453, 681

Վաճառք

Այդի—139, 226, 359, 698, 708, 779, 780, 813

Գյուղի—685

Խոջտարատուն—697

Հովի—137, 335, 359, 765, 779, 813

Սենյակ—697

1 Յանկի մեջ հիշատակված են արձանագրությունների համարները:

Աղբյուրի, առփ. ջրի հիշատակություն—135, 229,
435, 485, 692, 779

Տարևերի հիշատակություն

Արգան-աուգան—214, 243
Գիվան—685
Իշոր—765
Խալան-խալայ—685, 692
Չար—145, 685

Չափի հիշատակություն

Գրիս—779

Քաղաքի վարպետների հիշատակություն

15, 17, 18, 61, 66, 67, 82, 102, 124, 158, 563, 596,
674

Առանազիբ գրիչների հիշատակություն

10, 39, 667

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

Առաջարան

Ա. Յարգանքի հոգի

Գնդակներ և Գնդակագ զուգ	9
Կեչուտ (չուշի)	21
Ջերմուկ	22
Սուլան (Նին զուգատեղ)	23
Մոզ ավանի ավերակներ	23
Ազարակաձոր (Այար)	26
Բուրբարեղ (կուրթ կուլաղ)	27
Էրթիչ զուգատեղ	27
Արենի (Արիա)	28
Աղալնաձոր (Ալնազուր)	34
Ինիզ	40

Բ. Հեռերի ձոր

Կարմրաշեն (Քյոթնալու)	41
Գյուլարազ զուգատեղ	45
Հերձեր	47

Գ. Մեկուսաց ձոր

Արկազի ս. խաչ և Արկազ զուգատեղ	69
Թանաթի վանք (Ղարավանք)	71
Վերնաշեն (Բաշբենդ)	93
Սպիտակավոր Աստվածածնա վանք	94
Գլաձոր (Օրթարենդ)	102
Միկոյան (Քեշիշբենդ)	103

Դ. Եղեղի ձոր

Ալայազ զուգ	104
Արատեի վանք (Ալսաթի, Ղզրիզուգ)	120
Աճերմոնի (Հերմոնի) վանք	131
Ցաղաց քար վանք	140
Շատիկ զուգ և Շատիվանք	154
Հուստիկ զուգատեղ (պատմական Ոստիկ)	163

Գյուլիզուգ զուգ	164
Ղոթուրվան զուգ	164
Հորթաղ զուգ	165

Սեղի ձոր

Թառաթուձ զուգ	166
Հոր զուգ	166
Քարազուխ	168
Սելիթի կարավանատուն	172

Հարավային Վալաց ձոր

Մարտիրոս զուգ	178
Գյոմուր զուգ	191
Աղիզբենդ (Փաշալու) զուգ	195
Գյարուտ զուգատեղ	196
Մարաթուզ զուգատեղ	198
Գամբըլուր զուգատեղ	198
Ջուլ զուգ	198
Թերթի զուգ	199
Գյոմուրխան զուգատեղ	200
Աղիաշ զուգ	200
Աղալենի զուգ	202
Կորաղիս զուգ (Կորոտյունք)	202
Ջեյթա զուգ (Ջեյթալ)	203
Փուլ զուգ (Փուլ)	203
Գանձակ (Եղիզա)	203
Գնիշիկ	204
Խաչիկ զուգ, շրջակայքը և Քարկոփի վանք	205
Նորավանք Աժաղուի	209
Նուսանկարենք	247
Ցանկ արձանագրությունների մեջ չհիշատակված անձնանունների և առժամանակների	407
Ցանկ վիճակված արձանագրությունների մեջ չհիշատակված անձնանունների և հուշարձանների	421
Առարկայական ցանկ	425

ՍԵՎՐԱԿ ԳԵՎՈՐԳԻ ԲԱՐՅՈՒՊԱՐՅԱՆ
 СЕДРАК ГЕВОРКОВИЧ БАРХУДАРЯН

ԳԻՎԱՆ ՀԱՅ ՎՈՐԱԳՐՈՒԹՅԱՆ

ՊՐԱԿ III

Տպագրվում է 2002 ՊՈ հեռագրության և ազգագրության ինստիտուտի
 գիտական խումբի սրահում

Հրատ. խմբագիր՝ Ս. Հ. ՇԱՂՆԱՄՅԱՆ,
 Կիսորական ձեռագրումք Լ. Ս. ՈՒՆՆՅԱՆԻ
 Գծագրերը՝ Ն. Հ. ՈՒՍՏՅԱՆԻ
 Տէլ. խմբագիր՝ Մ. Ս. ԿՈՎԱԼՅԱՆ,
 Սրբագրել է Ս. Ս. ՕՐՈՒՍՅԱՆ

ՉՖ 01120 Հրատ. 2024 հունիսի 9-ը Պատվեր 362

ապրտանակ 1500 հանձնված է արտադրության
 29/III 1996 թ., ստորագրված է ապրտության
 24/VI 1997 թ. ապրտական 27, ժամադր. պայմ.
 54, ժամադր. + 5 ներքինը, հրատարակական 27.1
 ժամադր. թուղթ N 1, 60x90/5

Գինը 1 ա. 68 կոպ.

Հայկական ՍՄՀ գիտությունների ակադեմիայի
 էլեկտրոնային տպարան:

ՆԿԱՏՎԱԾ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

ԸՂ	Արձ. ՄԱԲ	Տող	Տպված է	Պեւք է լինի
18	17	2	ԵՍԻ	
23	39	6	ԶՅՈՒՆԱՄԵՂՍ	ԵՍԻ
29	61	5	ՎԱՆՍԵՆ	ԶՅՈՒՆԱՄԵՂՍ
32	69	1	ՀԱՆԿԻՍ	ՎԱՆՍԵՆ
37	91	7	ԱՆՏԱՐԱՅ	ՀԱՆԿԻՍ
38	93	8	ԵՍԶ	ԱՆՏԱՐԱՅ
56	148	2	ՇԱՀՈՒՆԵՅՍ	ԶԵՍԶ
70	200	4	ՀԱՐՅ	ՇԱՀՈՒՆԵՅՍ
77	211	2-3	ԶԱՍԱՐԱՆՈՅՆ	ՀԱՐՅ
87	240	1	:ՅԺՅ:	ԶԱՍԱՐԱՆՈՅՆ
97	273	7	ԿԻՆԱՆԵՅՆ	:ՅԺԸ:
178	543	9	ՀՈՎԱՆԻՍ	ԿԻՆԱՆԵՅՆ
183	569	2-3	ԵՐ ԱՄՈՒՄՆՈՅ	ՀՈՎԱՆԻՍ ԵՐ ԱՄՈՒՄՆՈՅ

ՈՒՂԱԿԵՐՔ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐ

Արձ. ՄԱԲ	Տպված է	Պեւք է լինի
24		
38	1391	1091
59	1345	1343
65	1313	1319
96	1341	1341
112	1313	1319
127	:ՌՐԸ:	1319
148	1602	:ՌՉԸ:
66	1346	1603
245	1532	1345
254	1246	1434
278	:ՈՒ:	1148
289	1347	:ՈՒ:
321	:ԶԻՉ:	1346
354	1029	:ԶԻՉ:
436	964	1129
483	1243	967
532	1001	1333
	1280	1701
		1281